

Esa Saarinen

ELÄMÄN FILOSOFI

A!
Aalto-yhteisö

FRANK MARTELA, LAURI JÄRVILEHTO, PETER KENTTÄ & JAAKKO KORHONEN (TOIM.)

**ELÄMÄN
FILOSOFI**

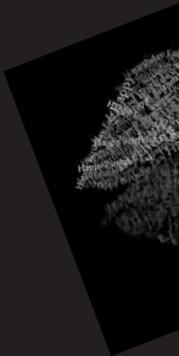
FRANK MARTELA, LAURI JÄRVILEHTO, PETER KENTTÄ & JAAKKO KORHONEN
(TOIM.)

Esa Saarinen

ELÄMÄN FILOSOFI

AALTO YLIOPISTO
HELSINKI

Aalto-yliopiston julkaisusarja

CROSSOVER 7/2013

Aalto-yliopiston perustieteiden korkeakoulu

Tuotantotalouden laitos

© Frank Martela, Lauri Järvilehto, Peter Kenttä & Jaakko Korhonen (toim.)

Typografia ja kuvitus: Marjaana Virta

ISBN 978-952-60-5226-7

ISBN 978-952-60-5227-4 (pdf)

ISSN-L 1799-4950

ISSN 1799-4950

ISSN 1799-4969 (pdf)

Painotalo Nord Print

Painopaikka Helsinki

2013

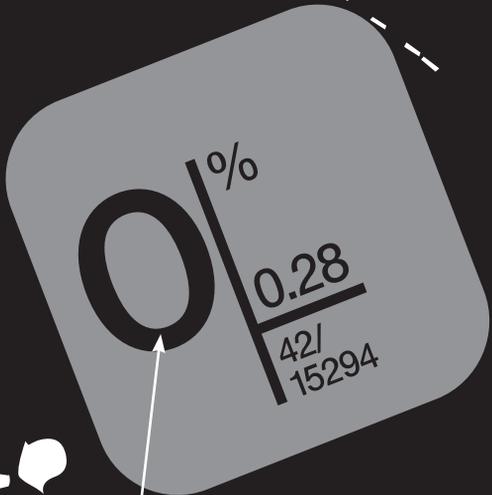
Happy Birthday Esa <3

ME KAIKKI

SISÄLLYS

JOHDANTO: Esa Saarinen ja seuraava vaihe	011
GREETINGS FROM ACROSS THE ATLANTIC	019
FILOSOFIA	
<i>Ilkka Niiniluoto:</i> Onko Esa Saarinen systeemiälykkö?	023
<i>Sami Pihlström:</i> Pragmatistisia ajatuksia siitä, mitä filosofia ei ole (ja mitä se ehkä on): Esa Saarisen ja Oiva Ketosen filosofiakäsitysten hahmottelua	030
<i>Sara Heinämaa:</i> Taaksepäin katsovista operaattoreista esi-reflektiiviseen tietoisuuteen: huomautuksia Esa Saarisen Sartre-luennasta	050
<i>Sam Inkinen & Mauri Ylä-Kotola:</i> 'Imagologiat' informaatioteknologiaa kommentoivana ja ylevöittäväenä aikalaisfilosofiana	057
<i>Frank Martela & Lauri Järvilehto:</i> Sokraattinen kapellimestari — Esa Saarisen kohottava elämänfilosofinen käytäntö	067
<i>Mark C. Taylor:</i> Beyond books: The relational turn	094
<i>James Wilk:</i> The Pageantry of the mind: Content philosophy and a psychoanalytic point of view	102
PSYKOLOGIA JA PEDAGOGIIKKA	
<i>Kirsti Lonka:</i> Promoting flourishing and elevated thought - Reflections on E. Saarinen's pedagogy	152
<i>Rachel Jones & Raimo P. Hämmäläinen:</i> Esa Saarinen & Systems intelligence	163
<i>Jaakko Korhonen:</i> Ajattelun liikettä yliopistolla — Osallistujien kokemuksia Esa Saarisen luentosarjasta Filosofia ja systeemiajattelu	172
<i>Peter Kenttä & Tuuli Lehti:</i> Kaksi olemisen tapaa ja ajattelun liike - kohti näkemystä, kuinka eksistentiaalinen oivaltaminen kasvattaa hyvinvointia	189
<i>Makke Leppänen, Päivi Partanen & Ollis Leppänen:</i> Pafos-pääoma — Esa Saarisen Pafos pedagogiikka psykologisen pääoman kehittämisen näkökulmasta	223
<i>Tuula Teeri:</i> Esa Saarinen — Omia polkujaan kulkemalla Aalto-yliopiston kärkijutuksi	234
JOHTAJUUS	
<i>Saku Mantere:</i> E. Saarisen kaksi toiseusperiaatetta	239
<i>Heikki Peltola:</i> Kohti ihmistenvälisyyttä - Esa Saarisen johtamisfilosofian kehitys	243
<i>Tapio Aaltonen:</i> Henkisen johtajuuden dramaturgia	253
<i>Frank Martela:</i> Johtamisen taide — Inhimillisen kukoistuksen tukeminen elämässä ja organisaatioissa	266
LIITE: <i>Esa Saarinen:</i> The Paphos Seminar. Elevated Reflections on Life as Good Work	283

JOHDANTO
TERVEHDYKSET

JOHDANTO

ESA SAARINEN JA SEURAAVA VAIHE

”Olennaisinta on mitä tapahtuu, kun joku lukee kirjaa. --- Tämä kirja pyrkii enemmänkin olemaan viettelykoneisto vai sanoisinko muutosjyrä. Pyrkimyksenäni on antaa aineksia, joiden avulla lukija voi sysätä liikkeelle omaa ajatteluaan.” (Saarinen 1994, 7)

ämä on kirja *Saarisesta, Saariselta ja Saariselle*. Tärkein kysymyksemme on, mitä erityislaatuja on Esa Saarisen omaleimaisessa filosofiassa? Esa Saarinen oli pitkään Suomen akateemisen maailman kenties näkyvin julkishahmo. Hänen länsimaisen filosofian historiaa käsittelevää teostaan (Saarinen 1985a) on verrattu Bertrand Russelin vastaavaan suurteokseen ja siitä on otettu tähän mennessä 11 painosta. Hänen lukiolaisille suunnattu filosofian oppikirjansa (Saarinen 1994) on ollut kesto-suosikki, jota on myyty yli 60 000 kappaletta. Hän on esiintynyt tiuhaan mediassa ja täyttänyt kerta toisensa jälkeen yliopistojen suurimmat luentosalit niin Helsingin yliopistossa, Teknisessä korkeakoulussa kuin Aalto-yliopistossakin. Hän on ollut kysytty luennoitsija yritysmaailmassa ja hänet onkin valittu yhdeksi merkittävimmistä suomalaisen johtajuuteen vaikuttaneista hahmoista (Talouselämä 2011). Esa Saarinen on puhunut, kirjoittanut ja olemuksellaan elänyt filosofin roolia vuodesta 1977 lähtien. Mutta mistä ilmiössä nimeltä Esa Saarinen on kyse? Minkälainen on hänen ajattelunsa omaleimainen tyyli? Siihen tämä kirja pyrkii vastaamaan.

Tämä on kirja sinulle **Esa Saarisesta**

On tärkeitä havaita, että se Esa Saarinen, joka näillä sivuilla seikkailee, on kovin erilainen kuin se filosofisen logiikan erityiskysymyksistä 1977 väitöskirjansa tehnyt Hyvinkään kasvatti, joka 80-luvulla paistatteli julkisuudessa nahkahousuisena punk-tohtorina ja gonzo-filosofina. Oikeastaan Saarisen filosofiassa voidaan hahmottaa karkeasti katsoen kolme vaihetta. Tämän kolmijaon esittävät tämän kirjan sivuilla sekä professori Mark C. Taylor (tämän kirjan 6. luku) että professori Ilkka Niiniluoto (1. luku), joiden molempien kirjoitukset pyrkivät tarjoamaan kokonaisvaltaisen läpileikkauksen Saarisen urasta. Niiniluoto pyrkii hahmottamaan miten 80-luvun systeemikriitikosta kasvoi 2000-luvulle tultaessa myönteistä kehitystä korostavan systeemiällyn lipunkantaja, kun Taylor vuorostaan etsii yhdistävää punaista lankaa niissä päällepäin yllättävissä käänteissä, joita Saarisen uralle on mahtunut. Näistä mainituista kolmesta vaiheesta ensimmäistä voidaan kutsua analyttiseksi, toista vuorostaan ekspressiivisen eksistentiaalistiseksi, kun taas kolmatta kuvaa osuvimmin termi kohottumisfilosofia.

Ensimmäisen vaiheen voidaan katsoa alkaneen 1970-luvun puolivälin paikkeilla Saarisen saatua opiskeluaan teoreettista filosofiaa Helsingin yliopistoon ja hänen päästyään osaksi Jaakko Hintikan tutkimusryhmää. Loogikko Saarinen väitteli 24-vuotiaana tohtoriksi aiheenaan taakseen katsovat operaattorit intensionaalisessa logiikassa ja filosofisessa analyysissä (Saarinen 1977). Nuori akateeminen tähti oli kohta toimittamassa kansainvälisesti johtavaa *Synthese*-lehteä ja hoitamassa teoreettisen filosofian professuuria Ilkka Niiniluodon virkavapaan aikana. Väylä oli auki kansainvälisesti merkittäväksi akateemisen logiikan professoritason huipputekijäksi.

Saarinen ei kuitenkaan tyytynyt kuivan vakavamielisen akateemikon rooliin, vaan aloitti irtiotonsa siitä melkein välittömästi väitöskirjansa jälkeen. Hänen filosofiansa toisen vaiheen voidaan katsoa alkaneen *Ilta-Sanomien* haastattelusta 1977, jossa hän ilmoitti lempimusiikkikseen *Hurriganesin*. Saarinen hahmotti julkisuuden pelikenttänä, jonka kautta omia ajatuksiaan voi tuoda suuren yleisön tietoisuuteen: hän alkoi rakentaa mediafilosofin rooliaan. Saarinen otti tehtäväkseen filosofian tuomisen alas norsunluutorneista, hän halusi herättää pienen filosofin meistä jokaisessa. Hän ei nähnyt yleisönään kapeata akateemista eliittiä, vaan pyrki enemmänkin puhuttelemaan koko Suomen kansaa. Syntyi nimeä *E. Saarinen* kantava filosofinen hahmo, johon Saarinen itsekin viittaa usein luennoillaan kolmannessa persoonassa ja joka tunnetaan räjähdysvoimaisista näkökulmistaan, kirjavasta tuttavapiiristään, julkisista kannanotoistaan ja tietysti leopardikuosista takkivalikoimastaan. Mediassa esiintymisen ohella hänen luentosarjansa Helsingin yliopistolla keräsivät ennätysyleisöjä ja hänen lukion oppikirjansa sekä kirjansa länsimaisen filosofian historiasta nousivat suureen suosioon ja houkuttelivat filosofian pariin monia, joille koko sana oli tätä ennen ollut epäilyttävä.

Filosofian kansalle viemisen ohella Saarisen toinen vahva päämäärä 80-luvulla oli pyrkimys ravistella jämähtänyttä suomalaista kulttuurielämää. Niiniluoto (1. luku) kuvaa tätä vaihetta *systemikritiikin* aikakaudeksi, Inkinen ja Ylä-Kotola (4. luku) käyttävät vuorostaan termiä *aikalaisdiagnostinen kulttuuriesseistiikka*. E. Saarisen missiona oli suomalaisen agraariyhteiskunnasta periytyneen ahdasmielisyyden murtaminen, yhtenäiskulttuurin yksilönä olemista rajoittavien kahleiden katkominen. Tuota aikakautta määrittivät ”rocksukupolven esiinnousu, naisnäkökulma, feminismi, kokemusjanoinen uussubjektiivisuus, *Punkakatemia*, Arto Melleri, Ryhmäteatteri, Jussi Parviainen, Anneli Pääkkönen, Dan Steinbock” (Saarinen 1984, 137), ja Saarinen oli tämän yhtenäiskulttuurin kahleista irtautuvan itsensä määrittämisen projektin yksi keskeisistä lipunkantajista. Hänen maalitaulunaan olivat, M.A. Nummisen (17. luku) sanoin, ”lamaantunut yhteiskunta” ja ”pysähtyneistö”, joka hallitsi suomalaista kulttuurielämää harmaan elitistisesti. Häivyttämällä rajan korkean ja matalan kulttuurin välillä, julistautumalla pinnalliseksi ja kirjoittamalla niin loogisia tutkimuksia kuin hämmentäviä gonzo-journalistisia manifesteja Saarinen oli siis ennen kaikkea vapautuksen missiolla.

Filosofiselta kannalta tätä käännettä voidaan hahmottaa siirtymänä analyttisestä filosofias- ta jonkinlaiseen eksistentiaaliseen pragmatismiin, kuten Heinämaa (3. luku) tätä asennetta kuvaa. Saarinen vaikuttaa ymmärtäneen, että analyttisen filosofian unelma lopullisista totuuksista oli kokenut haaksirikon jopa kyseisen koulukunnan sisällä. *Sartre*-kirjassaan hän viittaa Quinen ”epätarkkuusperiaatteen” ja ”ontologisen relativismin” lisäksi Goodmanin, Putnamin ja Kailan ristiretkeen ”todellisuutta sinänsä vastaan, heidän vaatimuksensa relativisoida realiteetti hahmo-

goginen perusvire, jonka tavoitteena on auttaa ihmisiä löytämään yhteys siihen, mitä kukin ihminen voisi parhaimmillaan olla. Saarisen toiminnassa alkaa hahmottua yhä enemmän jonkinlainen käytännön hyve-eettinen perusvire: pyrkimys auttaa ihmisiä kehittymään itsensä kanssa ja kehittämään omia myönteisiä piirteitään:

”Onko siis mahdollista, että jotain erityisen korkeaa olisi sisäänrakennettuna ja kätkeytyneenä jokaisessa meissä? Onko ajateltavissa, että inhimillinen aarrearkkuilmiö on mahdollinen ja jokainen ihminen olisi hiomaton timantti? Että arvostelukyvyyn kehittäminen, rohkeuden, pitkämielisyyden, oikeudenmukaisuuden ja tilannetaujan terävöittäminen — hyveiden kehittäminen ylipääntänsä — olisi sen timantin hiomista? Timantin hiontaa, rakkautta kohti viisautta?” (Saarinen 2003, 9-10)

Samalla sartrelainen yltiöindividualistinen ihmiskuva on tässä joutunut antamaan tilaa ihmisyyden yhteisöllistä perusvirettä korostavalle ajattelutavalle. Inhimillinen kukoistus rakentuu useimmiten yhdessä, kun ihmisten myönteisyydet pääsevät ruokkimaan toinen toisiaan. Ja tämä vaatii oikeanlaista, kunnioittavaa ja kuuntelevaa asennetta toista kohtaan, ihmistä pitää lähestyä *mestaruusolettamalla*, kuten Saarinen asian kiteyttää. Tämän tematiikan käytännön huipentuma voidaan pitää Saarisen kaksi kertaa vuodessa järjestettävää Pafos-seminaaria, joka on monille osallistujilleen ollut elämää mullistava kokemus. Sekä Frank Martela ja Lauri Järvilehto (5. luku) kuin myös Makke Leppänen, Päivi Partanen ja Ollis Leppänen (12. luku) pyrkivät hahmotamaan mistä Pafos-ilmiossa on kyse. Ensin mainitut pyrkivät luomaan kokonaisvaltaisen synteesin siitä, mitkä ovat näiden seminaarien keskeiset teemat ja miten ne kytkeytyvät filosofiseen perinteeseen. Jälkimmäiset pyrkivät vuorostaan ymmärtämään Pafos-ilmiota positiivisen psykologisen pääoman käsitteen ja tutkimuksen kautta. Toinen suuren luokan vaikutuskanava Saarisella ovat olleet hänen huippusuositut luentosarjansa Aalto-yliopistolla. Jaakko Korhonen (10. luku) kahlasi lävitse satoja reflektioesseitä, joita osallistujat ovat tämän luentosarjan lopussa kirjoittaneet. Pyrkimyksenä oli selvittää, miten osallistujat ovat kurssin kokeneet ja mitä he tuntevat siitä saaneensa. Kirjoitus tarjoaa siis ainutlaatuisen mahdollisuuden kurkistaa, minkälaisena luentosarjan käyneet ihmiset kokemuksensa kuvaavat.

Heikki Peltolan (15. luku) mukaan tämä Saarisen ajattelun kolmaskin vaihe voidaan jakaa muutamaankin tarkempaan osaan, joista tuorein on systeemiälyn mukaantulo. 2000-luvulla moni Saariselle keskeinen teema saikin terävöitetyn ilmaisumuodon systeemiälyn käsitteen kautta, jonka Saarinen yhdessä professori Raimo P. Hämäläisen kanssa loi ja josta Rachel Jones ja Raimo Hämäläinen kertovat tarkemmin tässä kirjassa (9. luku). Systeemiälykäs yksilö ei näe itseään irrallisena häntä ympäröivästä sosiaalisesta todellisuudesta vaan hahmottaa itsensä aktiivisena toimijana, joka sekä muokkaa ympäröivää sosiaalista todellisuutta että on sen muokattavana. Systeemiäly on siis yksilön kykyä toimia älykkäästi häntä ympäröivissä systeemeissä *käyttäen hyväkseen sekä analyttistä älyään että intuitiivista tuntumallisuuksien kautta operoivaa kokonaisuuksien ja nyanssien hahmotuskykyään* (ks. Hämäläinen & Saarinen 2007, 2008; Saarinen & Hämäläinen 2004).

1980-luvun räväkästä systeemikriitikosta on siis kasvanut lempää, myönteiseen ajatteluun kannustava, hellän dynaamisten kohtaamisten puolestapuhuja. Saska Saarikosken tuore artikkeli Saarisen nuoruusvuosista Hyvinkäällä tuo uuden perspektiivin tähän käänteeseen (HS Kuukausilii-

te 4/2013): lopulta 2000-luvun Saarinen on suoraa jatkumoa sille onnellisessa perheessä Hyvin-käällä kasvaneelle pojalle, joka sai vanhemmiltaan lahjaksi myönteisen ajattelutavan ja koulustaan kaksi Hymypoika-patsasta. Ihmisten rikastavan vuorovaikutuksen käynnistäjä ja myönteisen kasvun kannustaja lienee lopulta se rooli, jossa Esa Saarinen on omimmillaan.

Tämä on kirja sinulle Esa Saariselta

Toiseksi tämä on kirja sinulle, arvoisa lukija. Esa Saarinen ei koskaan ole pyrkinyt pelkkään tiedon välittämiseen, vaan enemmänkin vaikuttamaan ihmisen maailmasuhteeseen. Kuten hän *Symposium*-kirjassaan toteaa:

”Filosofialla tulee olla henkilökohtaista merkitystä minulle. Filosofian tulee tähtää, sen tulee innostaa ja muuttaa. Filosofian tulee synnyttää energiaa. Sen tulee vyöryä, hengittää, säkenöidä. Ensisijainen asia ei siksi ole, mitä lukija tietää tai muistaa filosofiasta tätä kirjaa luettuun. Tieto on tärkeää, mutta vielä tärkeämpää on avautua henkisesti uusiin suuntiin. Filosofian tarkoitus on synnyttää ajattelun liikettä.” (Saarinen 1999, 5)

Samassa hengessä tätä kirjaa voi – ja tulee – lukea ennen kaikkea oman elämän kannalta. Kiinnostavin kysymys ei lopulta ole, mitä on Esa Saarisin filosofia, vaan mitä tässä kirjassa esitetyt ajatukset voivat antaa minulle. Miten oma elämäni voisi muuttua, jos antaisin näille ajatuksille mahdollisuuden?

Vaikka Saarinen itse ei ole kirjoittanut yhtäkään näistä kirjan kirjoituksista, on myös yhtä totta, että yhtäkään niistä ei olisi olemassa ilman Saaria. Samoin kuin kymmenen vuoden takaisessa mainiossa *Cameo*-kirjassa (Slotte & Siljola 2003), kirjoitukset ovat Saarisin persoonan ja ajatusten innoittamia, seurausta niistä hellän dynaamisista ja ajatussäkenöivistä kohtaamisista, joita kirjoittajilla on ollut kunnia kokea filosofi Saarisin kanssa vuosien varrella. Nämä kirjoitukset pyrkivät viemään Saarisin soihtua eteenpäin, ojentamaan sen sinulle, arvoisa lukija.

Tässä hengessä johtaja voi tarttua kirjan kolmanteen, johtajuutta käsittelevään osaan, ja kysyä itseltään, miten nämä kirjoitukset voivat auttaa minua kehittymään johtajana? Miten professori Saku Mantereen (14. luku) esittelemät toiseusperiaatteet vaikuttavat omassa elämässäni? Mitä Heikki Peltolan (15. luku) kiinnostavasti hahmottamat Esa Saarisin johtajuusajattelun kolme vaihetta voivat minulle opettaa? Miten Tapio Aaltosen (16. luku) kuvaamat henkinen johtajuus, nosteen luominen ja draaman taju toteutuvat omassa johtamisessani? Onko johtamisessani johtajuutta? Frank Martelan kirjoituksessa (17. luku) ääneen pääsevät vuorostaan Saarisin hyvin tuntevat johtajat Jorma Ollila, Matti Alahuhta, Pertti Korhonen ja J. T. Bergqvist. Voisiko heidän hahmottamissaan johtajuusopeissa olla jotakin, josta voisin oppia lisää? Mitä esimerkiksi tarkoittaa, kun Pertti Korhonen näkee Saarisin pyrkivän ”vapauttamaan ihmisiä itseltään?” Ja mitkä ovat ne Jorma Ollilan kiteyttämät viisi Saarisin teesiä, joiden pohjalta hän arvioi sekä omaa että alaisten johtamista?

Luennointia ja opettamista harjoittava henkilö voi vuorostaan lukea Kirsti Longan kasvutarinasta (8. luku), miten hän itse löysi oman luennoitsijan äänensä, mitkä ovat hänen mielestään Esa Saarisin luennoinnin keskeiset pedagogiset salaisuudet ja erityisoivallukset ja miten nämä kehitykset kytkeytyvät kasvatuspsykologian nykyvirtauksiin. Myös Jaakko Korhosen analyysi luennoil-

le osallistujien kirjoittamista omista pohdinnoista tarjoaa väylän oppia lisää niistä keinoista, joilla Saarinen onnistuu vuodesta toiseen täyttämään Aalto-yliopiston 600-paikkaisen pääluentosalin. Aalto-yliopiston rehtori Tuula Teerin haastattelu (13. luku) tarjoaa vuorostaan oman näkemyksensä siitä, mitä Saarisen toiminta aikaansaa Aalto-yliopiston kontekstissa.

Ja lopulta kuka tahansa meistä voi tarttua kirjaan oma elämänsä mielessään ja lukea mitä taiteilijat Rosa Liksom, Jorma Uotinen, Leif Segerstam ja M.A. Numminen ovat Saariselta oppineet (17. luku). Lopulta lähes jokainen tämän kirjan kirjoitus on samalla myös henkilökohtainen kertomus siitä, mitä kirjoittajat ovat itse Saariselta oppineet. Kun Frank Martela ja Lauri Järvilehto hahmottavat Esan filosofisia teemoja Pafoksella (5. luku), he samalla piilevästi kiteyttävät niitä keskeisiä asioita, joita he itse ovat Saariselta oppineet. Sama henkilökohtaisuus paistaa lävitse niin Saku Mantereen, Sara Heinämaan kuin Heikki Peltolankin esseissä. Ne kaikki kertovat, mitä minä kirjoittajana olen oppinut Esa Saariselta – ja mitä sinä lukijana voisit häneltä ehkä oppia.

Samalla osa esseistä ei pyri niinkään suoraan hahmottamaan mistä Saarisen filosofiassa on kyse, vaan kehittämään eteenpäin omanlaista Saarisen inspiroimaa ymmärrystä ihmisenä olemisen perustavasta mysteeristä. Peter Kenttä ja Tuuli Lehti kytkevät laaja-alaisessa artikkelissaan (11. luku) Saarisen ajattelua muun muassa Erich Frommin, Abraham Maslowin ja muiden humanististen psykologien kokonaisvaltaisiin ihmisenä olemista koskeviin teorioihin. Pyrkimyksenä on hahmottaa, kuinka ajattelun liike voi kohentaa hyvinvointia, kun lähtökohdaksi otetaan kaksi perustavanlaatuaista olemisen tapaa. Toinen suurteos on James Wilkin kirjoitus (7. luku), jossa hän lähtee liikkeelle hänen ja Saarisen Café Strindbergissä käymästä yksittäisestä keskustelusta ja kasvattaa siinä kyteneet siemenet kokonaisvaltaiseksi kuvaukseksi siitä, mistä ihmisenä olemisessa pohjimmiltaan on kyse ja miten dynaamisen systeemin ja toisiin ihmisiin kytkeytynyt elämämme pohjimmiltaan on.

Hyvä lukija, kehotuksemme on: lue siis tätä kirjaa oman elämäsi kannalta. Kirjoitusten ei ole tarkoitus vain kuivasti ja ulkokohtaisesti kuvata Saarisen ajattelua. Sen sijaan voit käyttää niitä työkaluina, joiden avulla voit peilata omaa elämääsi uusista tulokulmista. Parhaimmillaan löydät näin itsestäsi jotakin uutta, jonkin *ihanuuden siemenen*, joka vie omaa elämänprojektiasi eteenpäin. Filosofia – erityisesti Saarisen hahmottamassa muodossa – ei pyri lisäämään tietoa, vaan vahvistamaan kykyä elää hyvää elämää. Kuten mestari Saarinen asian itse ilmaisee:

”Filosofia ei ole itsenäinen ja erillinen saareke, vaan vuorovaikutuksistaan elävä hanke. Filosofia ei ole kuningas, joka säätää ja hallitsee, vaan uusia yhteyksiä synnyttävä palvelija ja sellaisia etsivien uskollinen matkakumppani.” (Saarinen 2003, 9)

Tämä on kirja sinulle Esa, kirja Esa Saariselle

Lopuksi tämä on kirja Esa *Saariselle*, joka nyt 60 vuotta täyttäessään on jälleen uuden, neljännen, vaiheen kynnyksellä. Elämänfilosofi E. Saarisen rinnalla akateeminen professori Esa Saarinen on jälleen astumassa vahvemmin parrasvaloihin. Hänen viimeaikaiset luentonsa Columbia Universityssä ja Harvardin Project Zero -tutkimusryhmän Good Work -konferenssissa saattavat ounastella Saarisen väkevää paluuta akateemisen maailman kansainvälisille kentille. Tällä kertaa

ei kuitenkaan logiikan alalla vaan jossakin soveltavan filosofian ja positiivisen psykologian hedelmällisissä välimaastoissa. Esimakua tästä tarjoaa hänen artikkelinsa *The Paphos seminar: Elevated Reflections on Life as Good Work* (Saarinen 2012), joka löytyy uudelleenpainettuna tämän kirjan lopusta. Ehkä voisimme Saarista seuraten kutsua hänen alaansa *positiiviseksi filosofiseksi käytännöksi* tai Peter Kentän lanseeraamaa termiä käyttäen *kohottavuusfilosofiaksi*. Tässä kehityksessä tämä kirja on oma panoksemme Saarisen lanseeraaman uudenlaisen filosofian tekemisen tavan ymmärtämisessä. Tarjoamalla 17 vastausta siihen, mistä siinä on kysymys, olemme varmoja, että kyseinen ajattelutapa rikastuu ja vahvistuu. Tämä on tärkeää, koska uskomme vakaasti, että sillä on vielä paljon annettavaa sekä akateemiselle maailmalle että ihmiskunnalle ylipäänsä.

Lopuksi on riisuttava akateeminen virkapuku ja kohdattava Esa Saarinen ihmisenä, jonka kyltymätön innostuneisuus ja kyky inspiroida ovat vieneet meistä jokaista eteenpäin – ei vain tutkijana tai muuna ammatinharjoittajana vaan ennen kaikkea ihmisenä. Olemme kiitollisia kaikista niistä hellän dynaamisista kohtaamisista, jotka olemme saaneet kanssasi jakaa, Esa. Olemme kiitollisia niistä kannustavista sanoista, inspiroivista ajatuksista, uusista tulokulmista ja ylärekisterin pilkkeistä, joita olet meille anteliaasti jakanut. Olemme kiitollisia tavastasi katsoa meitä, kyvystäsi auttaa meitä itseämme uskomaan itseemme ja löytämään itsestämme uusia puolia ja voimavaroja. Olet ihmisenä harvinaislaatuinen: olet onnistunut koskettamaan monen ihmisen elämää syvällisellä tavalla auttaen häntä eteenpäin oman parhaan itseytensä esiintuomisessa.

Esa, olet olennaisesti vaikuttanut kaikkien tässä kirjassa kirjoittavien ajatteluun ja elämään. Siksi tämä kirja on sydämissämme ennen kaikkea lahja sinulle,
säkenöivä Esa Saarinen!

- Frank Martela, Lauri Järvilehto, Peter Kenttä & Jaakko Korhonen

Lähteet:

- Hämäläinen, Raimo P. & Esa Saarinen. 2007. The way forward with systems intelligence. Teoksessa R. P. Hämäläinen & E. Saarinen (toim.), *Systems Intelligence in Leadership and Everyday Life*: 295–305. Espoo: Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory.
- Hämäläinen, Raimo P. & Esa Saarinen. 2008. Systems intelligence - the way forward? A note on Ackoff's 'why few organizations adopt systems thinking'. *Systems Research and Behavioral Science*, 25(6): 821–825.
- Martela, Frank & Esa Saarinen. 2013. "Systems Metaphor in Therapy Discourse: Introducing Systems Intelligence." *Psychoanalytic Dialogues* 23 (19): 80-101.
- Saarinen, Esa. 1977. *Backwards-Looking Operators in Intensional Logic and in Philosophical Analysis*. Väitöskirja, Filosofian laitos, Helsingin yliopisto.
- Saarinen, Esa. 1983. *Sartre – Pelon, inhon ja valinnan filosofia*. Tampere: Fanzine.
- Saarinen, Esa. 1984. *Epäihmisen ääni*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa. 1985a. *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa. 1985b. Davidson and Sartre. Teoksessa Ernest LePore & Brian P. McLaughlin (toim.), *Actions and Events. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*. Oxford: Basil Blackwell, 459-472.
- Saarinen, Esa. 1994. *Filosofia*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa. 1999. *Symposium*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa. 2003. "Soveltavan Filosofian Luova Räjähdysoima." *Niin & Näin* (1): 8–13.
- Saarinen, Esa. 2012. "The Paphos Seminar: Elevated Reflections on Life as Good Work", *Good Work Project Report Series*, Number 80.
- Saarinen, Esa & Raimo P. Hämäläinen. 2004. Systems intelligence: Connecting engineering thinking with human sensitivity. Teoksessa R. P. Hämäläinen & E. Saarinen (toim.), *Systems Intelligence – Discovering a Hidden Competence in Human Action and Organizational Life*: 9–37. Espoo: Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory Research Reports, A88.
- Saarikoski, Saska. 2013. Kellarin kuningas. *HS Kuukausiliite* 4/2013.
- Slotte, Sebastian & Sevi Siljola. 2003. *Cameo – filosofin elämä*. Helsinki: WSOY.
- Talouselämä. 2011. He ovat kouluttaneet suomalaisen johtajan. *Talouselämä* 3/2011, 34-37.

GREETINGS FROM ACROSS THE ATLANTIC

Not only does Esa speak and write beautifully about the experience of elevation, he lifts our spirits with his own sparkling presence. He greets us at the doors to his lectures, reminding us that the ideas he is about to offer have a familiar human source. He is a philosopher of the people, using his ancient discipline, which lately has become technical and distant from our most important concerns, to connect deeply with ordinary people. Through his infectious energy, Esa enables those he touches to bring their lives to a higher level of vitality, unity, and wisdom. Esa does all this in a fun, bold, captivating way that is easy to notice and hard to forget. Thank you, Esa, for sharing with your own unique embodiment of good work, good thinking, and good life, broadening our horizons and stirring our imaginations.

- *Bill Damon and Anne Colby*

*Professor of Education at Stanford University and the Director of the Stanford Center on Adolescence
Consulting Professor at Stanford University*

Every once in awhile, one meets a person who affects you deeply in a personal way and also alters your thinking significantly. When I first met Esa a few years ago, his personal and intellectual charisma was manifest. Since then I've had the chance to read some of his writings and the honor of editing an important essay on achieving a sense of elevation, as it is manifest in his Paphos Seminar. We renewed our acquaintance recently when Esa joined us in the Boston area for a conference on GoodWork. And there, my colleagues and a hundred plus audience members had the opportunity to meet, listen to, and interact with Esa for a few days. He touched us deeply – and when he shook the hands of every audience member, he began a tradition that several attendees, including me, have since adopted.

I wish I could be there in person to offer congratulations and give a loving hug to the incomparable Esa.

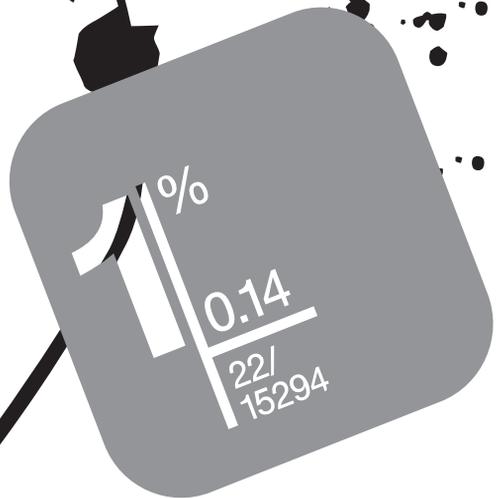
- *Howard Gardner*

Professor of Cognition and Education, Harvard Graduate School of Education

It came to be agreed years ago that Richard Tauber was an “unforgettable” singer and, very similarly, those who know Esa Saarinen all agree that he is an unforgettable person – in every good sense of the term. Esa embodies the vitality, the generosity and the vision of a life of richness that we want for ourselves. And he, more than anyone else around, encourages us to exercise and develop those qualities in our interactions and collaborations with one another. I am grateful that he came into my life.

- *Edmund Phelps*

Professor of Political Economy at Columbia University, Director of Columbia's Center on Capitalism and Society, and the winner of the 2006 Nobel Prize in Economics

I

FILOSOFIA

•
•
•
•

ONKO ESA SAARINEN SYSTEEMIÄLYKKÖ?

ymmenen vuoden ajan olen saanut vuosittain postissa Teknillisestä korkeakoulusta (myöhemmin Aalto-yliopistosta) Raimo P. Hämäläisen ja Esa Saarisen teoksia, joiden otsikkona on *Systeemiäly!* tai *Systems Intelligence*. Innostuneissa saatekirjeissä ja energisissä omistuskirjoituksissa ystäväni Esa vakuuttaa, että systeemiällyn käsitteessä on räjähdysvoimaa. Mutta hetkinen! Eikös E. Saarinen tullut tunnetuksi punktohtorina, joka terävästi arvosteli akateemista, kirjallista ja poliittista intelligentsijaa? Eikös hän ole jo vuosikymmeniä ilmoittanut *Kuka kukin on* –teoksessa harrastuksensa muodossa ”ruusut, kahvilat ja systeemikritiikki”. Voiko sama mies olla systeemiälykkö? Etsiessäni myönteistä vastausta tähän kysymykseen pääsen pohtimaan muutamia Esa Saarisen ajattelua johdonmukaisesti kantavia aiheita ja hänen moninaiisiin työtehtäviinsä liittyvää soveltavan filosofian ohjelmaa.

Huippufilosofi systeemikriitikkona

Kun teoreettisen filosofian dosentti Esa Saarinen täytti 30 vuotta kesällä 1983, Filosofian laitoksen naiskollegat toimittivat hänelle minijuhlakirjan *Huippuluokan tutkielmia Esa Saarisen 30-vuotispäivän kunniaksi* (ks. Alanen et al. 1983). Esipuheen mukaan Hyvinkään oma poika on ”taaksepäin katsovien operaattorien luoja, punktohtori, gonzojournalisti, Sartre-fan, feministi, sanalla sanoen: universaali nero”, joka ”pitää enemmän rakastajan kuin intellektuellin maineesta”. Omassa kirjoituksessani ”Onko filosofisen relativismin sinfonia terästä?” vakuuttelin, että muutamista aiheeseen liittyvistä huomautuksistaan huolimatta Esa Saarinen ei ole radikaali filosofinen relativisti.

Koko uransa ajan Esa on ollut niin nopeassa liikkeessä, että yritys lähestyä totuutta hänen eksistentiaalisesta minästään epäonnistuu: ”niin pian kuin kuvaus alkaa, totuus on jo karannut muualle” (vrt. Saarinen 1988, 163). 30 vuotta sitten hän oli jo väitellyt filosofisesta logiikasta Jaakko Hintikan tähtioppilaana, toimittanut kansainvälisesti johtavaa *Synthese*-lehteä ja hoitanut teoreettisen filosofian professuuria virkavapauteni aikana, mutta ehtinyt myös julkaista suomalaisen kulttuuri-ilmaston samanmielisyyttä viiltelevän pamfletin *Punkakatemia* (Jan Blomstedtin kanssa, 1980), Yhdysvaltoja analysoivan kirjereportaasin *Terässinfonia* (M. A. Nummisen kanssa, 1981) ja eksistentiaaliin rohkeasti eläytyvän teoksen *Sartre* (1983). Pian ilmestyi suomalaisen feminismin klassikko *Olellainen nainen* (Sara Heinämaan kanssa, 1983).

Näin huippuluokan analyttisestä filosofista tuli ”punktohtorina” tunnettu mediahahmo ja systeemikriitikko. Yhtenä maalitauluna jo *Punkakatemiasta* lähtien oli kirjallinen älymystö, erityisesti mielipidevaltaa hallitsevat päivälehkien kriitikot. Saatoin itsekin olla tähän murrokseen osallinen, sillä kävin kerran Esan kanssa katsomassa elokuvaa *Rocky*, minkä jälkeen vein hänet ensim-

mäistä kertaa käymään itselleni tärkeään ravintola Kosmokseen. Esa ei pitänyt kulttuurikapakan ilmapiiristä, vaan viihtyi paremmin rock-konserteissa ja Ekbergin kahvilassa. Teoksen *Epäihmisen ääni* (1984) esseessä ”Julkiisuus” hän tuomitsi älykköjen elitistisen julkisuuskammon arkajakaisuutena. Toisena maalina oli tasapäästäviä ohjelmia suosiva poliittinen eliitti. Teokseen *Erektio Albertinkadulla* (1988) sisältyy topeliaanista isänmaata hehkuttava puhe tilaisuudesta, jonka vaihtoehtoliikkeet järjestivät varjokokouksena pääministeri Harri Holkerin ”hallittua rakennemuutosta” käsittelevälle yhteiskuntavaikuttajien seminaarille. ”Valheen ja talouden moraalin” symbolihahmona tulee mainituksi ”nuori talousnero Björn Wahlroos”. Samalla Saarinen ilmaisee uskoa ihmisen suuruuteen ja varoittaa kriittisyyden kristallisoitumista kyynisyydeksi, joka kritikoii ”itse elämän hengiltä”. Samaan kokoelmaan sisältyvässä kirjoituksessa ”Sivistyksen linnake ja sivistyksen äpäret” Saarinen seurailee ihailemansa akateemikko Oiva Ketosen teoksen *Arvovallan politiikkaa* (1986) yliopistokritiikkiä: tämä ”älyn ylin linnake” on ”järjestetty jäykäksi ja hierarkkiseksi”, mutta onneksi ”yliopistossa on vielä mahdollista olla aidosti, luovasti hullu”.

E. Saarisen systeemikritiikki kohdistui myös omaan oppialaamme. Teoksen *Epäihminen ääni* (1984) esseessä ”Filosofia” hän suoritti irtiotta väitöskirjansa akateemisesta ”totuus pohjaisesta filosofiasta”, joka erikoistuu ikioman neliömetrinä pölyttämiseen. Filosofin pitää olla kirjailijan tapaan ”äyllinen irtolainen”, sillä ”missä viisautta väitetään olevan siellä koko käsite on peitenimi kolmikolle *Kuri, Laki ja Järjestys*”. Myöhemmässä terminologiassaan Saarinen varmaankin pitäisi normaalitieteeksi muuttunutta filosofiaa esimerkkinä ”uomakipityksestä”. Kuitenkin hän edellisenä vuonna jaksoi innostuneesti pureutua Sartren raskastekoiseen fenomenologiseen käsitekehikkoon, koska se tarjosi teoreettisen perustan ihmisen ehdotonta vapautta ilmaisevalle elämänfilosofialle. Jo seuraavana vuonna hän osoitti kunniaa filosofian historian suurimmille hahmoille teoksessa *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin* (1985). Usko filosofian yksilöitä elähdyttävään voimaan näkyi assistentti/yliaassistentti Saarisen luennoissa suurille opiskelijajoukoille, samoin hänen vankassa käsityksessään keskustelun mahdollisuudesta kilpailevien filosofisten koulukuntien välillä (vrt. Niiniluoto ja Saarinen 1986, 2002). Rajattoman rakkauden kohde – totta kai Kuningatar Pipsan rinnalla – on filosofia, jonka kautta ”joku saattaa innostua ajattelemaan itsenäisesti” ja näin syventämään ”elämisen nautintoa”. Tätä ilmentää laajasti luettu lukion oppikirja *Filosofia* (1994), joka jälleen lähestyy aihettaan ”sähköistävien yksilöiden” kautta. Uudella tavalla jäsenettyjä kiteytyksiä hän etsi teoksissa *Symposium* (työryhmän kanssa, 1999) ja *Filosofia!* (2004).

Samalla kun Saarinen paneutui filosofian positiiviseen sanomaan, hän haki hätkähdyttäviä koikeilviä efektejä yhteistyössä taitelija Marjaana Virran kanssa. Virran graafinen panos on merkittävä Esa Saarisen ja Mark C. Taylorin äyllisesti leikittelevässä postmodernissa ”epäkirjassa” *Imagologies: Media Philosophy* (1994) – joka rönnylevyydessään on minulle vaikeimmin lähestyttävä Esan opuksista. Systeemikritikon ääni pääsee jälleen kerran esiin Saarisen ja Virran laatimassa vuoden 1996 kalenterissa *Absolutely Dynamite*, jonka yhdellä aukeamalla luetellaan toisiaan tukevia valtavoimia: teollinen tuotantorakenne, rahavalta, valtiollis-julkinen hallintorakenne, etujärjestövalta ja puoluevalta, tiede ja teknologia, byrokratia organisoitumisen perusmallina, omistamisen ja kuluttamisen elämänmuoto. Kaikki nämä yhteiskunnan moottorit ovat omiaan kutistamaan ja kuihduttamaan henkilökohtaista ja omakohtaista elämää.

Esa muutostehtailijana

Systemikriitikon näkökulmasta järjestelmät ahdistavat yksilöiden luomisvoimaa. Sen sijaan merkityksellinen filosofia sytyttää ihmisiä ja luo energiaa, joten arkielämä on jatkuvaa virtausta ja muutosta. Ei olekaan yllätys, että E. Saarisen 1989 perustaman henkilökohtaisen yrityksen nimi on Muutostehdas oy. Sen toimitusjohtajana hän on luonut itselleen näyttävän uran julkisten yleisöluentojen pitäjänä ja vuodesta 1995 lähtien säännöllisesti järjestettyjen kukoistavan elämän kurssien vetäjänä Pafoksella. Näin Esa on menestyksellä toteuttanut ohjelmaa, jossa vartalo upotetaan yliopiston ulkopuolelle, mutta pää jätetään sen sisälle (Saarinen 1984, 167).

1990-luvun lopulla Saarinen piti yliopistolla Rohkene ajatella! -kurssien osana yhteisiä luentoja psykologi Kirsti Longan kanssa aiheenaan ”Onnistumisen psykologia ja filosofia”. Sen pohjalta syntyi heidän teoksensa *Muodonmuutos* (2000), joka ”kannustaa luottamaan epävarmuuteen ja kukoistamaan omilla ehdoilla”. Olen itse todistanut tilanteita, joissa Esan luennoilla käyneet henkilöt ovat tulleet spontaanisti kertomaan, millainen järisyttävä muutos heidän pysähtyneeseen elämäänsä niistä seurasi.

Taloudellista yritystoimintaa koskevan suuren synteessin *Muutostekijä* Esa Saarinen julkaisi jo 1990 yhdessä Enston perustajan ja toimitusjohtajan Ensio Miettisen kanssa. Yhteys ennakkoluulottomaan ja visionääriseen sähkö- ja muovialan yritysjohtajaan antoi Esalle tilaisuuden viedä eteenpäin systeemikriittistä ohjelmaansa, joka tiivistetään avaussanoissa:

”Järjestelmävallan, teknorakenteiden ja byrokratian vahvistuessa yhteiskunnassa, jäykät organisaatiot ovat yritysmaailmassa murtumassa. On käynnistynyt murros, joka onnistuessaan voi vapauttaa ihmiset uudenlaiseen luovuuteen ja vuorovaikutukseen.” (Miettinen & Saarinen 1990, 7)

Kirjan kohteena ovat johtajat, joista voi tulla ”välineittensä vankeja”, ja työntekijät, jotka vieraantuvat työnjaollisen erikoistumisen vuoksi. Menestyvät yritykset tarvitsevat yksilöille tilaa antavaa ”tekijävetoista” luovaa järkeä, mutta myös kommunikaatioon ja luottamukseen perustuvaa yhteisöllistä järkeä, joka purkaa latistamisen ja nöyryyttämisen rakenteita.

Kirjoittajat eivät kyseenalaista vapaata markkinataloutta, mutta – toisin kuin esimerkiksi Björn Wahlroos kirjassaan *Markkinat ja demokratia: Loppu enemmistön tyrannialle* (2012) – hylkäävät Milton Friedmanin voittopyyteellisen uusliberalismin ja vaativat ”moniulotteisilta yrityksiltä” vastuullista sitoutumista yhteisöllisiin ja ympäristöystävällisiin arvoihin.

Tätä uuden yritysajattelun ilosanomaa Esa Saarinen lähti kertomaan maailmalle taloudellisen eliitin suosimana luennoitsijana, kun Suomi oli nousemassa lamasta Nokian nopean menestyksen myötä.

E. Saarisen vauhdikkaat muodonmuutokset herättivät ihailun ohella hämmennystä, arvostelua ja kateutta omien kollegojen piirissä. Joidenkin mielestä hänen osallistuva mediafilosofiansa ei ollut tarpeeksi akateemista tai vakavaa (vrt. Pihlström 2001). Thomas Wallgrenin tapaiset vaihtoehdotoliikkeiden ystävät pitivät sitä liian vähän kriittisenä. Vuosituhannen vaihteessa Esa Saarinen tuli uransa uuteen käännepisteeseen, jossa hän sai soveltaa elämäänsä omia muutosvalmiuden ja onnistumisen oppejaan.

Mikä ihmeen systeemiälykkyy?

Vuonna 2001 Esa Saarinen löysi itselleen uuden kotipesän Teknillisestä korkeakoulusta Espoosta. Hänet nimitettiin kesällä 2002 Systeemianalyysin laboratorioon systeemitieteiden professoriksi opetusalananaan soveltava filosofia ja luova ongelmaratkaisu. Vuonna 2008 virka muutettiin pysyväksi soveltavan filosofian professuuriksi, joka on siirretty Aalto-yliopiston Perustieteiden korkeakoulun tuotantotalouden laitokseen.

Jonkinlaista historian viekkautta voi nähdä siinä, että ”kapinaa systeemiä vastaan” lietsunut punktohtori löysi tiensä juuri Systeemianalyysin laboratorioon. Mutta Professori Esa otti tilanteen nopeasti haltuunsa: hänen uutena innostuneena yleisönään ovat diplomi-insinööriksi valmistuvat fikset teekkarit. Ennakkoluulottoman ratkaisun taustahahmona toimi Systeemianalyysin laboratorion johtaja, sovelletun matematiikan professori Raimo P. Hämäläinen, jonka erikoisaloja ovat systeemianalyysi, operaatiotutkimus, dynaaminen peliteoria, päätösteoria, matemaattiset mallit ja ympäristöriskit. Juuri Raimo yhteisessä seminaarissa Esan kanssa keksi termin ”systeemiäly”, josta on tullut johtava teema Esan soveltavaa filosofiaa koskevassa tutkimus- ja opetustyössä.

Systeemiäly on Hämäläisen systeemiteorian ja Saarisen sokraattisen elämänfilosofian luova yhdistelmä. Sen aineksia voi löytää *Muutostekijä* -teoksesta – kuitenkin yleistettynä taloudellisista yrityksistä kaikenlaisiin järjestelmiin, joiden puitteissa ihmiset toimivat. Taustaa antavat myös laaja kirjallisuus toimintatutkimuksesta, onnellisuustutkimuksesta ja positiivisesta psykologiasta, positiivisesta organisaatiotutkimuksesta, kaoottisten ja kompleksisten ympäristöjen tutkimuksesta, gardnerilaisesta moninaisälykkyyssnäkemyksestä ja luovuustutkimuksesta (Hämäläinen & Saarinen 2006). Lähtökohtana on seuraava määritelmä:

”Systeemiälyllä tarkoitamme älykästä toimintaa, joka hahmottaa vuorovaikutuksellisia takaisin-kytkentöjä sisältäviä kokonaisuuksia. Systeemiälykäs henkilö huomioi luovasti ja tarkoituksenmukaisesti ympäristönsä, itsensä sekä vuorovaikutuskokaisuuden, minkä nämä muodostavat. Hän osaa toimia siinä älykkäästi.” (Saarinen et al. 2004, 7).

Tämä luonnehdinta on pedagogisesti taitava, sillä se antaa opiskelijoille tilaa kehitellä systeemiälyn sovellutuksia mitä moninaisimpiin aihepiireihin – kuten työelämä, liike-elämä, johtaminen, kannustusjärjestelmät, opettaminen ja oppiminen, hyvä elämä, parisuhde, terapia, uskonnolliset saarnat ja urheilu. Insinööreille tämä käsite sopii kuin ruuvitaltta käteen, sillä teknisissä järjestelmissä (kuten arkkitehtuuri, rakennettu ympäristö, ympäristösuunnittelu, teolliset organisaatiot, ydinvoimalat ja liikenne) on aina mukana ihmisen toiminnallinen osuus.

Esitän tässä muutamia lyhyitä reunahuomautuksia. Ensinnäkin systeemiälykkyy on henkilön ominaisuus, mikä sopii hyvin Esa Saarisen tapaan korostaa luovaa yksilöä. Mainituksi tulee myös systeemiälykäs organisaatio, jossa ihmiset hahmottavat toimensa toistensa kannalta ja luottavat toisiinsa (Saarinen et al. 2004, 19). Tällöin organisaation älykkyy redusoituu sen jäsenten älykkyyteen. Olisi mielenkiintoista kehittää myös sellaista systeemiälyn käsitettä, jossa kokonaisuus vuorovaikutuksen ja työnjaon avulla emergentisti ylittää jäsenensä kyvyt – esimerkkinä Kai Hakkaraisen (2006) ”hajautunut” tai ”kollektiivinen parviäly”.

Toiseksi systeemiälyn projekti selvästikin pitää epärealistisena anarkistin unelmaa vapaudesta,

jossa kaikki systeemit häviävät. Ihmisen on ”pakko toimia ympäristöissä, jotka puolestaan ovat systeemisii” (Hämäläinen ja Saarinen 2006, 5). Siten systeemit eivät ole vain latistavia tai rajoittavia, vaan myös mahdollistavat toimintaa, joka voi olla tarkoituksenmukaista epävarmuudesta huolimatta. Tämä saattaisi kuulostaa opportunistisen itsekkäältä suosituksesta hyödyntää järjestelmiä ja tilanteita, ellei henkilökohtaisen edun ajaminen kuuluisi ”haamusysteemiin” ja kokonaisuuden etu ”inhimillisen rikastavuussysteemiin” (Saarinen et al. 2004).

Kolmanneksi Raimo ja Esa ovat hyvin tietoisia yksilön ja systeemin välisen dominanssin dialektiikasta. He sijoittuvat ääripäiden väliin, joita edustavat anarkismi ilman systeemejä ja marxilainen käsitys vapaudesta välttämättömyyden tunnustamisena. Yhtäältä systeemisyyteen kuuluu ”kokonaisuuden ohjausvaikutus yksittäisiin toimijoihin nähden”, joka kaventaa yksilön vapaata valintaa ja rajaa hänen toimitilaansa ”systeemin sallimiin puitteisiin” (Hämäläinen & Saarinen 2005, 5). Yksilöt voivat myös tulkita vallitsevaa systeemiä virheellisesti ja näin tahtomattaan antaa sille voimaa. Toisaalta ihminen ei ole systeemien vanki, vaan voi luovasti suorittaa niitä muuttavia ”systeemisii väliintuloja”: ”samalla kun systeemit synnyttävät käyttäytymistä, käyttäytymisellä on kykyä synnyttää rakenteita”. Oikein kehiteltynä systeemiäly toimii systeemidikattuuria, pelkoa ja koneistoajattelua vastaan (Saarinen et al. 2004, 12).

Siis: systeemiälykkö voi kuin voikin olla samalla systeemikriitikko. Q.E.D.

Soveltavan filosofian räjähdysvoima

Koska E. Saarinen on Suomen ensimmäinen ja ainoa soveltavan filosofian professori, lopuksi on hyvä vähän reflektoida sitä, miten systeemiälyn projekti istuu tähän oppialaan.

Virkaanastujaisesityksessään ”Soveltavan filosofian luova räjähdysvoima” 17.12.2002 professori Saarinen julisti, että soveltava filosofia on ”sokraattisen ylevöittävä pyrkimyksen jatkumo”. ”Filosofia on henkilökohtaisen elämänmestaruuden apuvoima ja sydämen äänen tiedetaidetta”, sillä ratkaisevaa ei ole mitään teoriassa tapahtuu, vaan mitään tapahtuu ihmisessä, hänen ajattelussaan ja ympäristössään. Kirjoituksessaan filosofiasta 21. vuosisadalla hän toteaa, että elämänfilosofiassa on tiedon lisäämistä tärkeämpää ”ajattelun ja henkilökohtaisen näkemyksen elävöittäminen jotta toiminta palvelisi parempaa elämää” (Saarinen 2008).

Koskettavassa luennoissaan hyvän henkilökohtaisen ystävänsä akateemikko Oiva Ketosen 100-vuotisjuhlassa Teuvalla 21.1.2013 Esa Saarinen antoi akateemikon osallistuvalla filosofialle luonnehdinnan, jonka mukaan siinä vältetään tulkitsevia filosofisia käsitteitä ja niiden soveltamista ja mennään suoraan ilmiöihin – kuten Aleksis Kiven kohtalo, sisällissodan ahdistukset tai arvovallan politiikka. Kyse on siis erittelevästä ja näkemyksellisestä kirjoittamisesta tärkeistä aiheista ilman kytkentää erityisiin filosofisiin oppeihin. Myös systeemiälyyn liittyvää intuitiivisen ymmärryksen pyrkimystä kuvataan ”insinööriajattelun kantavalla idealla”, jonka mukaan ”käytäntö ratkaisee” (Hämäläinen ja Saarinen 2006, 5).

Filosofista pragmatismia itse kannattava Sami Pihlström (2001) pitää Saarisena ajattelutapaa ”ultrapragmatismina” ja ”metafilosofisena relativismina”. Hän haluaisi itse häivyttää erottelun teorian ja käytännön välillä (Pihlström 1998, 228). Akateemikko Georg Henrik von Wright (1992) kertoi, ettei koskaan onnistunut selvittämään itselleen, miten hänen ”tieteellistä minäänsä” edusta-

va analyttinen filosofia suhtautuu ”nykyaikaa etsivään” aikalaiskriittiseen esseistiikkaan – eikä toinenkaan akateemikko Ketonen tätä tehnyt. Minä puolestani olen ehdottanut soveltavalle filosofialle mallia, joka on samantapainen kuin soveltavan tieteen suhde perustutkimukseen: hyvin muotoiltua filosofista teoriaa (esimerkiksi klassista tiedon käsitettä) voidaan selvästi soveltaa niihin usein sekaviin yhteyksiin ja käytäntöihin, joissa puhutaan informaatiosta ja tiedosta (vrt. Niiniluoto 1989, 2003). Vastaavasti moraaliteorioita Aristoteleen hyve-etiikasta John Rawlsin oikeudenmukaisuusoppiin voidaan soveltaa konkreettisten elämänilmiöiden tarkasteluun (vrt. Sihvola 2004).

Esa Saarisen kuvaukset omasta ihmisistä lähellä harjoitetusta elämänfilosofisesta praktiikastaan tuovat mieleen Michael Gibbonsin ja Helga Nowotнын tiedon tuotannon mallin *moodi 2*, jossa tutkijat ja tiedon käyttäjät toimivat samassa sovelluskontekstissa ongelmalähtöisesti ja monitieteisesti (ks. Hautamäki ja Stähle 2012, 37). Gibbons esitti 1990-luvun alussa perinteisen tieteenalakohtaisen ”moodin 1” vaihtoehdoksi ”moodin 2”, joka ilmaisee uudenlaista vuoropuhelua tutkimuksen ja yhteiskunnan välillä. Siinä tutkijat ja käyttäjät luovat tietoa yhdessä (*co-creation*) ratkaistakseen ajankohtaisia ”ilkeitä ongelmia” (*wicked problems*), ja tuloksia arvioidaan tieteen perinteisten laatuksien sijasta niiden yhteiskunnallisen relevanssin ja vaikuttavuuden perusteella. Esan projektia voidaankin luonnehtia omaperäiseksi versioksi siitä, miten filosofiaa voidaan harjoittaa moodin 2 mukaisesti.

Oman käsitykseni mukaan moodi 2 osuvasti kuvaa monia tieteen ajankohtaisia trendejä, mutta se voidaan nähdäkseni hyvin ymmärtää aikaisempaa rikkaampana kuvauksena soveltavan tutkimuksen (*applied research*) luonteesta ja edellytyksistä. Tällä tulkinalla on siten merkitystä myös soveltavan filosofian luonteen kannalta.

Vaikka Esa Saarinen on esittänyt pureviakin huomautuksia akateemisesta filosofiasta, hän ei ole koskaan hylännyt systemaattisen tarkastelun arvoa. Tämä näkyy mm. teokseen *Filosofia!* (2004) liitetystä tiivistä 50-sivuisesta filosofisesta sanakirjasta. Erityisen kiinnostavaa on huomata, että Hämäläisen ja Saarisen (2005) *käsitelähtöinen* tarkastelutapa on varsin lähellä minun konseptiani soveltavasta filosofiasta. Heille ’systeemiäly’ on muutosta synnyttävä ja jäsentävä ”käsite”, joka ”antaa mahdollisuuden katsoa uusin silmin tuttuja teemoja ja ongelmakenttiä” ja ”tavoittelee teoreettisesti uutta ja rikastavaa valotusta inhimilliseen todellisuuteen”. Kyseessä on ”ikoninen kahvakäsite”, ”hyödyllinen arkihahmotuksen työväline”, jonka ”teoreettiseen arvoon” Hämäläinen ja Saarinen (2004) ilmoittavat uskovansa.

Esa Saarinen on nyt jatkanut täydellä vauhdilla kaksi 30-vuotiskautta elämässään. Kolmas kausi alkaa syntymäpäivän jälkeisellä viikolla elokuun alussa 2013 Filosofian 26. maailmankongressissa Ateenassa, Sokrateen kaupungissa, jossa mies pitää kutsuesitelmän tekniikan filosofian sektiossa. Onnea systeemiälykkäälle systeemikriitikolle!

Kirjoittaja

Ilkka Niiniluoto on väitellyt tohtoriksi Helsingin yliopistossa 1973. Vuodesta 1977 hän on toiminut teoreettisen filosofian professorina, vuosina 2003-08 yliopiston rehtorina ja vuosina 2008-13 kanslerina. Hän on ollut Suomen Filosofisen Yhdistyksen puheenjohtaja vuodesta 1975. Ni-

niluodon keskeiset tutkimukset ja oppikirjat käsittelevät tieteellisen realismin hengessä tieteenfilosofiaa ja filosofista logiikkaa, mutta esseekokoelmissaan hän on käsitellyt myös valistuksen perintöön liittyviä kulttuuri- ja arvofilosofisia kysymyksiä.

Kirjallisuutta

- Alanen, Lilli, Lumme, Terhi & Taiminen, Leila (1983) (toim.). *Huippuluokan tutkielmia Esa Saarisen 30-vuotispäivän kunniaksi*. Helsingin yliopiston Filosofian laitoksen julkaisuja 2/1983.
- Hakkarainen, Kai (2006). "Kollektiivinen älykkyys", *Psykologia* 3/2006, 384-401.
- Hautamäki, Antti & Stähle, Pirjo (2012). *Ristiriitainen tiedepolitiikkamme: Suuntana innovaatiot vai sivistys?*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hämäläinen, Raimo P. & Saarinen, Esa (toim.) (2005). *Systeemiäly 2005*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Hämäläinen, Raimo P. & Saarinen, Esa (toim.) (2006). *Systeemiäly 2006*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Miettinen, Ensio & Saarinen, Esa (1990). *Muutostekijä*. Porvoo: WSOY.
- Niiniluoto, Ilkka (1989). *Informaatio, tieto ja yhteiskunta*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Niiniluoto, Ilkka (2003). *Totuuden rakastaminen: Tieteenfilosofisia esseitä*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka & Saarinen, Esa (1988) (toim.). *Vuosisatamme filosofia*. Porvoo: WSOY.
- Niiniluoto, Ilkka & Saarinen, Esa (2002) (toim.). *Nykyajan filosofia*. Helsinki: WSOY.
- Pihlström, Sami (1998). *Pragmatism and Philosophical Anthropology*. New York: Peter Lang.
- Pihlström, Sami (2001). *Filosofin käytännöt: Pragmatismien perinteen vaikutus suomalaisessa filosofiassa 1900-luvulla*. Joensuu: UNIPress.
- Saarinen, Esa (1984). *Epäihmisen ääni*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa (1988). *Erektio Albertinkadulla: Kansallis-filosofinen puheenvuoro*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa (2008). "Philosophy in the 21st Century: Socratic Philosophy that Matters and Engages with People", *News and Views* 20, 4-13. Yerevan: International Academy for Philosophy.
- Saarinen, Esa, Hämäläinen Raimo P. & Handolin, Ville-Valtteri (2004). "Systeemiäly vastaan systeemidiktatuuri – 50 kiteytystä", teoksessa Raimo P. Hämäläinen & Esa Saarinen (toim.), *Systeemiäly: Näkökulmia vuoro-vaikutukseen ja kokonaisuuksien hallintaan*, 7-20. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Sihvola, Juha (2004). *Maailmankansalaisen etiikka*. Helsinki: Otava.
- von Wright, Georg Henrik (1992). "Mitä filosofia minulle on?", teoksessa *Minervan pöllö*, 13-26. Helsinki: Otava.

SAMI PIHLSTRÖM

PRAGMATISTISIA AJATUKSIA SIITÄ, MITÄ FILOSOFIA EI OLE (JA MITÄ SE EHKÄ ON): ESA SAARISEN JA OIVA KETOSEN FILOSOFIAKÄSITYSTEN HAHMOTTELUA

Johdannoksi: suomalaisen pragmatismien nykytila

hdysvalloissa 1800-luvun lopulla kehittyneestä pragmatismista on 2000-luvun alussa muodostunut merkittävä filosofinen suuntaus paitsi alkuperäisessä kotimaassaan myös Euroopassa, Suomessakin. Suomalaiset filosofit ovat tutkineet ja tulkinneet pragmatismien klassikoiden, kuten Charles S. Peircen, William Jamesin, John Deweyn, George Herbert Meadin ja C.I. Lewisin ajattelua, osallistuneet ”uuspragmatismien” (mm. Hilary Putnam, Richard Rorty, Joseph Margolis) kriittiseen arviointiin sekä soveltaneet pragmatismien perusideoita filosofian eri osa-alueilla tieteenfilosofiasta, epistemologiasta ja metafysiikasta etiikkaan, yhteiskuntafilosofiaan, estetiikkaan ja uskonnonfilosofiaan. Tässä yhteydessä olisi mahdollista edes yhteenvedonomaaisesti esittää katsausta 1990-luvulta lähtien jatkuvasti vahvistuneeseen suomalaiseen pragmatismien tutkimukseen. Aiheesta kiinnostunut lukija voi halutessaan tutkia esimerkiksi pohjoismaisen pragmatismiverkoston internet-sivuja (www.nordprag.org) ja verkoston yhdessä italialaisten yhteistyökumppaniensa kanssa Roomassa järjestämän ensimmäisen eurooppalaisen pragmatismikonferenssin (2012) ohjelmaa (löytyy samoilta sivuilta).

Suomalaisen nykypragmatismien filosofiset taustat ovat osittain jo 1900-luvun alusta asti jatkuneessa pragmatismien tradition reseptiossa, johon Suomessa ovat osallistuneet johtavat filosofit Eino Kailasta Ilkka Niiniluotoon – siitähän huolimatta, ettei pragmatismien voida väittää missään vaiheessa ylittäneen Suomessa (tai missään muuallakaan) johtavan filosofisen suuntauksen asemaan. Kaila innostui nuorena William Jamesin pragmatismista (mutta etäännytti siitä tosin melko nopeasti loogisen empirismin kypsyessä hänen varsinaiseksi filosofiseksi positiokseen), ja myöhempi analyttinen tieteenfilosofia Jaakko Hintikan, Risto Hilpisen ja Ilkka Niiniluodon johdolla on inspiroitunut muiden muassa Peircen ajattelusta. (Pragmatismista ja sen tulkinnoista Suomessa ja muualla ks. esim. Pihlström 2001, 2003; Pihlström (toim.) 2011; Eino Kailan filosofiasta vrt. Niiniluoto & Pihlström (toim.) 2012.)

Tässä artikkelissa en kuitenkaan käsittele näitä suomalaisen pragmatismien lähtökohtia ja nykyisiä ilmentymiä vaan kahta tärkeää välittävää hahmoa, joiden keskinäinen filosofinen suhde on myös kiinnostava: Oiva Ketosta, joka toimi Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professorina vuosina 1951-77, ja ennen kaikkea Esa Saarista, joka tuli 1980-luvulla tunnetuksi saman oppiaineen piirissä täysinä saaleja houkuttelevana tähtiluennoitsijana ja joka on sittemmin työskennellyt

professorina Aalto-yliopistossa vuodesta 2002. Yritän näiden esimerkkitapausten valossa sanoa jotakin paitsi pragmatismista yleensä, myös filosofian itsensä luonteesta pragmatismiin näkökulmasta tarkasteltuna.

Esa Saarisen metafilosofinen pragmatismi: soveltavan filosofian lupaus

1980-90-lukujen mediajulkimona tunnettu Esa Saarinen on 2000-luvun kuluessa vetäytynyt entisen kaltaisesta julkisuudesta omistautuen paitsi Aalto-yliopiston professuurilleen myös yritys-toiminnalleen ja filosofian ”soveltamiselle” maksullisissa seminaareissa ja yritysconsultaatioissa. Pragmatismien perinteen kannalta tärkeää on kuitenkin erityisesti se, miten Saarinen mielsi filosofian tehtävän astuessaan ulos tiukasti rajatusta akateemisesta filosofiasta – ja tämä tapahtui jo 1980-luvun alussa. Saarisen *mediafilosofin* imagonrakennus oli tuolloin filosofisena ohjelmana varsin radikaali ja juuri ohjelmallisuudessaan myös *metafilosofisesti* ankkuroidu. Kuten olen aiemmin esittänyt (Pihlström 2001, 2003), Saarisen tapauksessa eräänlainen meta- ja mediafilosofinen *ultrapragmatismi* on (ainakin Suomen oloissa) ollut kaikkein eksplisiittisintä ja äärimmäisintä, ja siksi Saarinen on vaikuttavin esimerkki metafilosofisen pragmatismien esiinnoususta 1900-luvun lopun suomalaisessa hengenelämässä. Olisi koko kulttuurillemme haitaksi tuomita hänen tuolloinen mediafilosofinen toimintansa pelkkänä julkisuuden kipeytenä. Koska Saarisen filosofiakonseption ansiot ja ongelmat saattavat periytyä hänen vanavedessään viestimet valloittaneille ja mahdollisesti valloittaville filosofeille (ja koko mediakulttuurille, jossa filosofin tai muun tutkijan on nykyisin melko helppoa nousta ”julkikseksi”), tällä tapaustutkimuksella on yleisempään mielenkiintoa. Keskityn kirjoituksessani siihen, mitä Saarinen ajattelee filosofian luonteesta – eli nimenomaan hänen pragmatistiseen metafilosofiaansa. Jätän syrjemmälle hänen tarkastelunsa esimerkiksi ”systeemiälystä” ja yleisöluentojen merkityksestä.

Saarisen analysoiminen pragmatismien *perinteen* edustajana on tietenkin jossakin määrin mielialtaista. Yhtä hyvin hänet voitaisiin kytkeä ”ranskalaiseen” (tai yleisemmin ”mannermaiseen”) traditioon. Mutta monet hänen esiin nostamistaan teemoista nousevat kirkkaammin näkyviin pragmatismien kuin usein epäselvän ja fragmentaarisen ranskalaisen nykyfilosofian kautta. Yksioikoisen realismien ja ”objektivismien” kieltö, tieteellisen maailmankuvan ensisijaisuuden kritiikki, ihmisen näkeminen kielellisiin ja sosiaalisiin käytäntöihinsä kietoutuneena, niihin verkostoituneena olentona – kaikkea tätä ovat käsitelleet niin pragmatistit Jamesin ja Deweyn viitoittamalla tiellä kuin Martin Heideggeria, Jean-Paul Sartrea, Michel Foucault’ta, Jean-François Lyotardia ja Jacques Derridaa seuraavat ajattelijat. Esa Saarinen, kuten mahdollisesti myös Ludwig Wittgensteinin ja Richard Rortyn kaltaiset 1900-luvun ohittamattomat hahmot, seisoo näiden perinteiden välimaastossa. Se, ettei pragmatismi tarjoa häneen tyhjentävää, absoluuttista näkökulmaa, ei lie ne yllätys sen enempää pragmatisteille kuin muillekaan. Näiden virtausten yhteinen ydin on juuri ”absoluuttisen näkökulman” mahdollisuuden kieltäminen.

Saarisen filosofiakäsitys vastustaa kaikkia ”ismejä”. Meidän ei hänen mielestään pidä filosofiaa tutkiessamme ja harjoittaessamme etsiä eikä puolustaa ”valmista oppia” (”ismiä”), joka on muotoiltu jossakin ”toisaalla”, vaan meidän tulee avata silmämme jatkuvasti käynnissä olevalle, pro-

sessuaaliselle filosofoinnille, filosofialle jonakin ajassa ja inhimillisessä kokemuksessa tapahtuvana. Filosofian tulee vastustaa ”ismismää” (vrt. Saarinen 2013, 19-22) ja siten olla avoin ”filosofian toiselle”, kaikelle sille, mikä näennäisesti, ensisilmäyksellä, ei ole filosofiaa lainkaan. Tällainen ”toiseuden filosofia” näyttää olevan Saarisen projektin ydin – aina *Sartre*-kirjasta (1983) ja (tuolloin) epäsovinnaisesta *Epäihmisen äänestä* (1984a) ”kansallisfilosofiseen” *Erektioon Albertinkadulla* (1988), yritysmaailmalle tarkoitettuun *Muutostekijään* (Miettinen & Saarinen 1990) sekä edelleen iltapäivä- ja naistenlehtien sivuille, Porthaniassa 1980-90-luvuilla monena vuonna järjestetyille ”filosofisen aikalaiskritiikin” massaluennoille ja jääkiekkovalmentaja Curt Lindströmistä kertovaan *Poppamies*-kirjaan (Saarinen *et al.* 1995). Kulminaationsa ja samalla vakavimman tematisointinsa Saarisen 1990-luvun metafilosofinen pragmatismi löysi *Imagologies*-teoksessa (Taylor & Saarinen 1994), mutta myös esipuhe lukiolaisille tarkoitettuun filosofian oppikirjaan (Saarinen 1994) ja ”soveltavaa filosofiaa” tarkastelevat artikkelit (Saarinen 1996, 2002) valaisevat hänen filosofiakäsitystään. Näiden töiden jälkeen Saarinen on muun muassa tarkastellut ”systeemiälyä” (*systems intelligence*) ja filosofista massaluennointia – eli omaa tyypillistä metodiaan – filosofisen ”käytännön” muotona (ks. esim. Saarinen & Slotte 2003). Nämä ajatus- ja toimintatavat konkretisoivat hänen pragmatistista filosofiakäsitystään.

Saarisen filosofia on, kuten pragmatistisen filosofian kuuluukin, ”toiminut”. Yritykset kutsuvat häntä seminaareihin ja konsultointitehtäviin tai ainakin järjestävät henkilökunnalleen tilaisuuksia ”voimaantumiseen” pyytämällä hänet esiintymään. Saarisen yleisötapahtumissa on käsitelty ja käsitellään yleensä samoja perusasioita: työssä ja ylipäänsä elämässä onnistumista, myönteisyyttä, kukoistamista, ”latistusmankelin” voittamista, rakkautta, arkiluovuutta. Arkiseen harmauteensa valoa etsivät ihmiset – sekä tavalliset työntekijät että yritysten johtoporras – pitävät ymmärrettävästi tämäntapaisia esiintymisiä innostavina.

Saarinen on *mediafilosofi* – kuten hän itsekin ainakin 1990-luvulla itseään kutsui – ainakin kahdessa mielessä. Ensinnäkin hänen voidaan katsoa harjoittavan filosofiaa, jonka *kohteena* ovat aikamme sähköinen viestintä ja sen yhteiskunnalliset vaikutukset, mukaan lukien sen vaikutukset filosofin muuttuvaan toimenkuvaan (samaa tapaan kuin tieteenfilosofian tutkimuskohteena on tiede ja uskonnonfilosofian tutkimuskohteena uskonto). Tällaista filosofointia hän harjoitti jo 1980-90-luvuilla ainakin *Erektio Albertinkadulla* ja *Imagologies* -teoksissaan. Toiseksi hän on harjoittanut filosofiaa, jonka *välineenä* ovat sähköiset (ja ei-sähköiset) viestimet, julkista ja esiintyvää filosofiaa mediassa. Tämän toiminnan, kuten myös sen, että kyse on filosofisesta toiminnasta, pyrkii perustelevaan se pragmatismen sukuinen metafilosofinen näkemys, jota hän mediafilosofina sanan ensimmäisessä merkityksessä kehittelee.

Tarkastelkaamme lähemmin muutamia Saarisen *metafilosofisia* eli filosofian luonnetta koskevia ajatuksia. Oppikirjan *Filosofia* tarkoituksena on olla ”viettelykoneisto” ja ”muutosjyrä”, tarjota ”syytteitä filosofiaan”, johdattaa lähestymään filosofiaa ”omakohtaisen innostuksen” ja ”sähköistävien yksilöiden” kautta, ”kiinteyttää filosofiaa lihaksi ja vereksi, iloksi ja ahdistukseksi” – tätä kaikkea siten, että olennaisinta on se, mitä tapahtuu, kun joku kirjan lukee (Saarinen 1994, 6-7). Juuri filosofian yksilöllisen vaikutuksen ja luovan toiminnallisuuden korostamisessa tiivistyy Saarisen metafilosofinen pragmatismi. Tärkeintä filosofiassa on filosofoinnin lopputulos, olipa harjoitettu ”filosofia” sitten suunnattu yritysjohtajille, lukiolaisille, palomiehille, sairaanhoitajille, elintar-

viketyöntekijöille tai kenelle tahansa. Filosofia voi toimia yhteiskunnassa miltei mihin suuntaan ja mitä päämääriä varten tahansa, ”räjähdysvoimaisesti”. Tällainen filosofia on eräänlaista ”palveluteollisuutta” (*service industry*) (Saarinen 1998). Jopa *Poppamies* on näin läpikotaisin pragmatistinen teos: jääkiekkovalmentaja Curt Lindströmin ajattelu, joka vei Suomen maailmanmestaruuteen vuonna 1995, on Saarisen mukaan ”toiminnan filosofiaa” (Saarinen *et al.* 1995, 169). Se ”perustuu totuuksille, joiden tämä yksi ihminen on havainnut käytännössä tuottavan tulosta” (*ibid.*, 170).

Saarisen pragmatismi tulee vielä selvemmin (ja hiukan filosofisemmin) esiin *Imagologies*-(epä)kirjan postmodernin yhteiskunnan ja mediakulttuurin tarkastelussa. ”Simcult” (Saarisen ja Taylorin termi postmodernien ”simulaatioiden” tai ”simulacrumien” tuolloin muodikkaalle kulttuurille) on ”instrumentaalisuuden kulttuuri”, pelkkää välineellisyyttä, jossa ei ole mitään ennalta asetettuja päämääriä ”sinänsä” (Taylor & Saarinen 1994, luku ’Simcult’, 6 [teoksessa sivunumerot on ilmoitettu luvuittain]). Ylipäänsä syvällisempiä kulttuurisia päämääriä ei ole; niille ei enää ole aikaa. Kuten pragmatisti, mediafilosofi näkee, että hänen on *toimittava* epävarmassa maailmassa ilman vankkoja, pysyviä perustoja (’Superficiality’, 10-11). Niinpä mediafilosofia hyökkää rationaalisen, systemaattisen, ei-kaupallisen, analyttisen, kuvittelun arvovapaan, välittömän, objektiivisen ja abstraktiin lukkiutuneen ajattelun instituutioita vastaan: mediassa ”one-liners are everything” (’Media Philosophy’, 5). Mediafilosofin on siis osattava olla naiivi ja pinnallinen (’Naivete’, 3). Julkisuus ja pinnallisuus as-karruttivat Saaria jo *Epäihmisen äänessä* (1984a, 21-30, 42-66).

Saarinen ja Taylor kytkevät kantansa eksplisiittisesti amerikkalaisen pragmatismen toiminnallisuuden korostukseen (’Media Philosophy’, 17) ja viittaavat, kuten Wittgenstein *Varmuudesta*-huomautuksissaan, Goethen *Faustiin*: ”Alussa oli teko” (’Media Philosophy’, 21). Itse toimintaakin ensisijaisempi on teknologia, joka mahdollistaa toiminnan: ”Teknologia tulee ensin, praksis toisena, teorit kolmantena” (’Interstanding’, 6). Tällä näkemyksellä, jota on kiinnostavaa lukea uudelleen nyt liki kaksikymmentä vuotta myöhemmin vielä paljon syvemmin sähköisen viestintäteknologian muovaamassa kulttuurissa – jonka ytimeen Saarinen ja Taylor mitä ilmeisimmin näkivät jo tuolloin – on ontologisia seurauksia, sillä maailma itse lakkaa olemasta toimintaamme nähden ensisijainen ja riippumaton. Siitä tulee eräänlainen inhimillisen media- ja teknologiapraksiksen kautta luotu konstruktio. Jo *Erektio*-teoksensa avainluvussa ’Linsiluteen tunnustukset’ Saarinen julisti, että media ”on tarttunut Kantin silmälaseihin ja muuttaa niiden vahvuuksia”: kuten Kantin erottamat intuition muodot ja ymmärryksen kategoriat (eli havaintojen ja käsitteiden ”silmlasit”, joiden läpi maailmaa väistämättä katselemme), media on ”jäsenennyskehikko ja hahmonantaja, maailmanrakentaja”, ja niinpä julkisuus on ”realiteetti itse” (Saarinen 1988, 21).

Saarisen niin yritysseminaareissa, maksullisilla luennoilla kuin Pafoksella järjestetyissä kukoistussessioissaakin implisiittisesti mukana kulkeva kysymys ”*miksei juuri tämä* olisi filosofiaa?” on vastaansanomaton – etenkin hänen liberaalin ja tolerantin metafilosofisen *relativisminsa* näkökulmasta. Hänen filosofisen praksiksensa kenttänä on koko maailma. Filosofian klassikotkaan eivät puhu tällaiselle ultrapragmatistille pölyisten kirjojen sivuilta, vaan kuin ”rakastettu lakanoiden alla” (Saarinen 1985, 6). Saarisen kuvaama pragmatisti elää *filosofin situaatiossa*, sidoksissa elämän ainutkertaisiin tilanteisiin (vrt. Saarinen 1984b, 195), joissa hän on filosofi myös (ja ennen kaikkea) vaikkapa kahvilassa istuskellessaan. Kuten Sartren eksistentiaalinen ihmiskäsitys, Esa Saarinen itse on ”*luomus*”, ”uusi viitekehys”, ei yritys jonkin muun, perimmäisemmän, hahmotta-

miseksi tai ymmärtämiseksi (vrt. Saarinen 1983, 301-303).

Erityisen paljastavassa *Imagologies*-teoksen kohdassa (sähköpostiviestissään Taylorille) Saari-
nen kytkee itsensä amerikkalaiseen – ja siksi pragmatistiseen – filosofiaan julistaessaan, että ”jäl-
kianalyttisen” filosofian on oltava ”jälkiakateemista” mediafilosofiaa:

Olen siis amerikkalainen filosofi. [...] Enemmän amerikkalainen kuin amerikkalaiset itse, kos-
ka otan lähtökohdakseni sellaiset vakaumukset, joiden arvelen luonnehtivan amerikkalaista hen-
keä akateemisen filosofian ulkopuolella: pragmatismien, suoraviivaisuuden, innostuksen aidon
kontribuution tekemiseen, vakaumuksen, että yksilö voi saada aikaan jotakin, millä on jotain
merkitystä, ja uskon uuteen. Ja ehkä kaikkein tärkeimpänä naiivisuuden. (Taylor & Saarinen 1994,
'Speed', 5.)

Kaikki tämä, niin Saarinen näyttää väittävän, voi tuottaa kulttuurissamme jotakin uutta ja hedel-
mällistä. Mutta onko – näin meidän on mielestäni yhä kysyttävä – hänen toimintansa hedelmälli-
syyss todellakin *filosofista*?

Saarinen näyttää meille *yhden* tavan harjoittaa filosofiaa. Hän tunnustaa, että se on vain yksi tapa,
tosin tapa, johon nykyinen mediakulttuuri aikansa seuraavan filosofin lähes vastustamattomasti kut-
suu. Sen valitsemisen ja priorisoinnin perusteluksi riittää todeta, että se on juuri hänen tapansa har-
joittaa filosofiaa *juuri nyt*, tällä historiallisella hetkellä tässä kontekstissa. Esa Saarinen on nimen-
omaan Esa Saarinen: ”Olen mieluummin oma pinnallinen itseni kuin viisas syvällisyys, joka on joku
muu.” (Saarinen 1984a, 171.) Hän on *metafilosofinen relativisti*: ei ole yhtä ainoaa oikeaa tapaa lähes-
tyä filosofisia kysymyksiä, vaan filosofian harjoittaminen on suhteutettava yksilöihin, jotka filosofi-
aa harjoittavat, ja heidän yksilöllisiin intresseihinsä – siihen, mitä he filosofialta haluavat. Pragmatis-
min mukaisesti lopputulos ratkaisee, ja meidän aikanamme – ilmeisesti yhä 2010-luvulla – parhaat
tulokset syntyvät perinteitä rajusti uudistavasta, kiireisestä, näkyvästä yritys- ja mediafilosofiasta.

On kuitenkin jatkettava sen kysymistä, kuinka oikeat ja väärät tai hyvät ja huonot filosofoinnin
tavat pidetään erillään. Miten erotamme ”aidon” filosofian siitä, mikä ei enää ole filosofiaa? Jossakin
kai jonkinlaisen rajan täytyy kulkea. Kaikki ajattelu, puhe tai kirjoitus, aivan mikä tahansa, ei sen-
tään Saarisenaan mukaan liene filosofiaa. Relativismi metafilosofisena näkemyksenä sisältää vaaran,
joka on tunnusomainen relativismille yleensä: jos kaikki mahdolliset filosofoinnin näkökulmat ovat
samanarvoisia, olemme suhteellisuuden suossa, jossa ”kaikki käy” (*anything goes*). Saarinen (1984b,
197) ottaa kyllä ansiokkaasti relativismin haasteen huomioon: ”Relativismista ei seuraa anarkiaa: vai-
ka useat eri, keskenään yhteismitattomat hahmotustavat ovatkin mahdollisia ei tästä seuraa, etteikö
niiden välillä voisi tehdä vertailua. Yhteismitattomuudesta ei seuraa vertailukelvottomuus.” Askel on
oikeansuuntainen. Vain äärimmäisen ”kaikki käy” -relativismin väistämällä filosofinen relativismi voi
olla kehityskelpoinen kanta. Saarinen (ibid., 194) puhuu silti ”filosofisen relativismin sinfoniasta”
ja toteaa vahvan pragmatistisesti, että ”[m]ikä tahansa käy, jos se toimii” (Saarinen 2002, 7). Tee-
ma esiintyy jo *Sartre*-teoksen loppusivuilla: ”Relativisoitu realiteetti, keskenään vertailukelvo-
tomat kielipelit ja elämänmuodot, yhteismitattomat paradigmat ja keskenään yhteensopimattomi-
en tieteellisten teorioiden välttämätön pluralismi – kaikki nämä ovat osateemoja radikaalin rela-
tivismien sinfoniassa.” (Saarinen 1983, 307; vrt. myös 1982; 1986a, 136ff.)

(Meta)filosofiseen relativismiin tulisi nähdäkseni liittää adekvaatti teoria tai edes hahmotelma

niistä normatiivisista kriteereistä, joiden perusteella hyvät ja käyttökelpoiset tavat harjoittaa filosofiaa erotetaan huonoista ja kelvottomista. Relativismi joutuu jatkuvasti kyselemään omia perustelujaan, käymään dialogia itsensä kanssa. Sama vaatimus koskee erityisesti myös pragmatismia: jos filosofisen toiminnan – tai minkä tahansa toiminnan – tärkeys ja arvokkuus määräytyvät sen tulosten ja ”käytännöllisten seurausten” mukaan, on mietittävä, mitkä seuraukset ovat todella tavoittelemisen arvoisia. Missä tilanteissa ja millä tavoin meidän tulee soveltaa pragmaattista metodia? Törmäämme tässä filosofisen praksiksemme keskeiseen metatason vaatimukseen. Pragmatisti voi myös kysyä yleisemmin, mitä hänen harjoittamansa pragmatistinen filosofia oikeastaan on. Spesifimmin voimme kysyä, täytyykö Saarisen kaltaisen meta- ja mediafilosofisen pragmatistin ottaa kantaa esimerkiksi siihen, missä määrin esimerkiksi jamesilainen tai rortylainen (uus)pragmatismi on hyväksyttävissä. Ongelmamme on, kuinka vahvoja filosofisia sitoumuksia pragmatisti joutuu tekemään.

Saarinen katsoo harjoittavansa *soveltavaa* filosofiaa, jossa perinteiset (teoreettiset) filosofiset ongelmat sulkeistetaan ja filosofista kysymyksenasettelua sovelletaan näennäisen epäfilosofisille alueille. Hän on täsmentänyt käsitystään soveltavasta filosofiasta paitsi pragmatismina myös filosofian ”antiikkisen lupauksen” henkiinherättämisenä – lupauksen, jonka institutionalisoitunut analyttinen, pelkäsi yliälylliseksi tieteenharjoitukseksi muuttunut filosofia on pettänyt (Saarinen 1996). Soveltava filosofia määritellään nyt ”järkipäiseksi ymmärryksen tuotannoksi, joka hyödyntäen länsimaisen filosofian perinnettä pyrkii tuottamaan uutta luovaa ymmärrystä jollekin inhimillisen toiminnan lohkolle” (ibid., 324). Se on ”tuotekehitys”, ”älyllinen sytykkeistö”, jossa ”luova liiketila filosofian ja ei-filosofian välillä on avainasemassa” (ibid., 324). Filosofian antiikkisen lupauksen Saarinen tiivistää kolmeen teesiin (ibid., 319-320):

- (a) *Filosofialla on oltava henkilökohtaista merkitystä minulle.*
- (b) *Filosofialla on oltava aikalaisdiagnostista merkitystä.*
- (c) *Filosofian tulee valottaa hyvän elämän olemusta.*

Lupauksen lunastaminen edellyttää Saarisen ultrapragmatismien hengessä vahvasti toiminnallista ihmiskäsitystä:

Ihmisen täytyy toimia. Alkuperäisesti ihminen toimii.

Tämä toiminnallinen näkemys ihmisestä filosofisen reflektion keskiössä on olennainen sen filosofiakäsityksen kannalta, jota haluan puolustaa ja edustaa. [...]

Kantin suuressa synteesissä ihminen [...] toimii, vieläpä moraalisen agenttina [...]. Jos viitepis- teeksi otetaan Kantin toimiva ihminen, kuten minusta tulee ottaa ja kuten omassa filosofisessa toiminnassani olen yrittänyt ottaa, seurauksena ei ole ”epistemologinen käänne” filosofiassa, vaan *toiminnallinen käänne filosofiassa*. Tämä toiminnallinen käänne rakentaa siltaa siihen jaloon filosofiseen perintöön, joka ahtaan intellektualismin ylittäen haluaa ylläpitää filosofian antiikkista lupau- sta. (Ibid., 322.)

Huomion kiinnittäminen toimivaan ihmiseen ei kuitenkaan voi soveltavan filosofin mukaan jää- dä pelkästään kirjallisen tai akateemisen kulttuurin sisään. Se on itse toiminnallinen hanke: ”[Filo- sofia] merkitys osallistuvana, esiintyvänä ja soveltavana filosofiana tähtäimenään muo- vata itse filosofina olemisen roolia artikuloituu koko kyseisen praksiksen funktiona” (ibid., 326).

Ilkeä kriitikko voisi tietenkin väittää, että kantilainen, puhtaasta kunnioituksesta moraalilakia kohtaan toimiva moraalinen agentti on kovin kaukana Saarisen toimivasta ihmisestä, joka astuu rohkeasti ulos mediapraksikseen ja yrityksiin. Mutta jos korvaamme ”Kantin toimivan ihmisen” pragmatistien toimivalla ihmisellä, analogia Saarisen ihmis- ja filosofiakäsitteeseen on kestävämpi. Eikä soveltava filosofia rajoitu pragmatismiin. Saarisen esimerkkejä huomattavista soveltavista filosofeista ovat – Jamesin lisäksi – muiden muassa Emerson, Barthes, Russell, Sartre, de Beauvoir, Fromm, Arendt, Jaspers, Eco, Popper, Lagerborg, Westermarck, Kaila, Ketonen, von Wright ja Niiniluoto (ibid., 324-325; vrt. esim. Saarinen 2013, 20).

Voitaneen arvella, että soveltavasta filosofiasta pätee Saarisen aiemmin esittämä suositus, jonka mukaan ”filosofin tulee upottaa vartalonsa yliopiston ulkopuolelle, mutta jättää päänsä sisään” (Saarinen 1984a, 167). Filosofia on ”tunkeutumisyrittäminen” (Saarinen 1996, 320). Saarisen käyttämä soveltavuuden käsite on kuitenkin ongelmallinen. Metaforisesti voidaan kysyä, onko yliopiston ulkopuolelle upotettu, tähän aikaan ja sen sykkeeseen tunkeutunut vartalo vienyt päänkin mukanaan ei-akateemisten ”sovellusten” pariin. Jos soveltava filosofi lupaa ”luovaa ymmärrystä” jollekin inhimillisen toiminnan lohkolle, hän muotoilee lupauksensa kovin epätasaisesti. Esimerkiksi ”soveltavan etiikan” tutkimus, joka kohdistuu vaikkapa lääketieteen tai talouden etiikan kysymyksiin, näyttäisi olevan jotakin aivan muuta kuin Saarisen mediatoiminta (joskaan ei yhtään vähemmän ongelmallista; vrt. esim. Pihlström 2011). Toisaalta: ovatko esimerkiksi Saariseen paljon vaikuttaneen Oiva Ketosen korkeakoulupoliittiset ja muut kulttuuris-yhteiskunnalliset kirjoitukset (vrt. Oiva Ketosta käsittelevä jakso jäljempänä) soveltavaa filosofiaa Saarisen mielessä?

Oma kantani, jonka esitin jo yli vuosikymmenen takaisessa arviossani Saarisen mediafilosofias- ta (Pihlström 2001, 2003) ja jota en tarkemmin ryhdy tässä perustelemaan, on melko yksiselitteinen: esimerkiksi jääkiekolla ja jääkiekkovalmennuksella, *Poppamies*-kirjan teemoilla, ei ole juuri- kaan tekemistä länsimaisen filosofian perinteen kanssa. Tällaisesta filosofian soveltamisesta puutuu juuri se kriittinen ja normatiivinen metataso, joka problematisoi tarkastelun ja sen kohteen aidon filosofisen merkityksen. Ei myöskään ole mielestäni täysin ongelmatonta, että esimerkiksi urheilussa ja liike-elämässä ansioituneiden *sankarien* ihailu on osa Saarisen pragmatismia. Kyse on viime kädessä rohkean ja onnistuneen inhimillisen toiminnan ylistämisestä. On hyvä huomata, että myös William James (1897, 1916) oli eräänlainen *heroisti*. Kuten Saarinen, hän halusi avata silmämme elämässämme piilevälle arkipäiväiselle sankaruudelle, jonka hän näki avaimena elämän kokemiseen merkitykselliseksi:

Sankaruutta ja inhimillisen luonnon kidutusnäytelmiä kaivatessani en ollut ollenkaan huomannut niitä laajoja sankaruuden kenttiä, jotka levisivät ympärilläni, en ollut osannut nähdä urhoutta silmäni edessä, elävänä. Osasin ajatella sitä vain kuolleen ja palsamoituna, nimilapuilla varustettuna ja korupukuun puettuna, aivan kuin romaanin lehdillä. Ja kuitenkin se oli nähtävänäni työtäteke- väin luokkain jokapäiväisessä elämässä. Sankaruutta ei pidä hakea vain taistelun pauhinasta ja epä- toivoisista marsseista, sitä löytää jokaiselta rautatiesillalta ja pilvenpiirtäjältä, joka meidän päivinä- me kohoaa. Tavarajunissa, laivojen kannella, teurastamoissa ja kaivoksissa, tukkilautoilla, palosotilaiden ja poliisimiesten seassa kysytään rohkeutta alituisen, eikä se koskaan jää ilmestymättä. Jokaise- na vuoden päivänä on inhimillinen luonto tuolla jossain äärimmissä rajoissaan teidän nähtävänäne. Ja missä ikänä viikate, kirves, kuokka tai lapio liikkuu, siellä näette saman ihmisluonnon hikoilevan

ja kärsivän, sitkeän kestävyuden kyvyt äärimmilleen kiusattuina monituntisen ponnistelun aikana.

Herätessäni havaitsemaan kaikkea tätä ihannoimatonta sankarillista elämää ympärilläni minus-
ta tuntui kuin olisivat suomukset silmistäni pudonneet, ja sieluani alkoi täyttää tavalliseen elämään
ja tavalliseen ihmiseen kohdistuva myötätunnon aalto, väkevämpi kuin yksikään entisistä kokemuk-
sistani. (James 1916, 75-76.)

Saarinen voisi varmasti sanoa kaiken tämän. Mutta pelkkä rohkeus, sitkeys ja voimakastahtoi-
suus eivät Jamesin mukaan riitä tekemään elämästä merkityksellistä. Sankaruuden täytyy yhdistyä
ihanteiden, ideaalisten päämäärien, tavoitteluun, joskin tätä tulee vahvistaa ”miehekkään hyveen
ankarammilla aineksilla” (ibid., 98). Ihanteellisten pyrkimysten sulautuminen rohkeaan sankaril-
lisuuteen voi Jamesin mielestä parhaimmillaan johtaa siihen, että elämästä tulee ”läpeensä mer-
kityksellinen” (vrt. ibid., 95-100). Kun Saarinen professorin virkaanastujaisuennossaan (2002, 2)
kysyy, mitä mieltä on ”filosofialla, joka ei liity siihen mitä tapahtuu kotona, työpaikoilla, makuu-
huoneessa, aamiaispöydässä lasten kanssa”, ja puolustaa ”arjen filosofiaa”, jonka haasteet asettu-
vat ”elämän arkiprosessien yhteyteen” ja joka tavoittaa elämisen ”lihalliset, tunneladatut ja hiki-
set, rakkauksien ja ahdistusten ympäristöt”, hän lienee lukenut Jamesin tekstiä (vrt. myös Saarinen
2013). Hän viittaa eksplisiittisesti pragmatismiin myös artikkelissaan, joka käsittelee ”sokraattista”
filosofiaa muutosta ja toivoa tuottavana filosofiana, joka ”*engages with people*” (Saarinen 2008).

Elämän merkityksellisyyden filosofisessa tarkastelussa on kuitenkin voitava tehdä normatiivi-
sia erotteluja (esimerkiksi) ”oikean” ja ”väärän” sankaruuden välillä. Onko aito sankari esimerkiksi
se, joka itseään säästämättä uurastaa työpaikallaan, jotta markkinoille saadaan jälleen yksi täysin
tyhjänpäiväinen tai jopa haitallinen tuote, vaikkapa nuorisoa entistä tehokkaammin koukuttava
energiajuoma tai väkivaltainen tietokonepeli? Tällaisissakin töissä työntekijä voi menestyä, jopa
”kukoistaa”, mutta ovatko ne oikeasti merkityksellisiä tehtäviä? Entä onko arjen sankari se, jonka
työnä on kirjoittaa keltaiseen lehdistöön perättömiä juttuja mediajulkimoiden toilailuista? Tai –
vakavampi esimerkki – onko sankari se, joka onnistuu sysäämään syrjään luontaiset moraaliset
pidäkkeensä ja suoriutuu tehtävästään teloituskompanian jäsenenä?

Kukaan järkevä soveltavan filosofian kriitikko ei tietenkään väitä, että Saarinen tai joku muu
pragmatisti pitäisi tällaisia ”kukoistuksen” muotoja suotavina. Mutta avainkysymys on, millai-
nen filosofinen kritiikki niiden edustamiin hyvän elämän ihanteisiin osuu. On helppoa olla sa-
maa mieltä siitä, että sellainen filosofia, ”joka ei tuota hyvää elämää, on epäonnistunutta filosofi-
aa” (Saarinen 2002, 4). Mutta tästä filosofin kriittinen tehtävä oikeastaan vasta alkaa.

Jotta esimerkiksi elämän, arjen ja työn ”ihanteiden” kriittinen arviointi olisi mahdollista, filoso-
finen itsereflektio pitäisi ulottaa aina metafilosofisiin perussitoumuksiin saakka, kuten relativis-
miin ja pragmatismiin. Filosofiselta näkemykseltä täytyy voida vaatia kykyä perustella oma ase-
mansa filosofisena näkemyksenä. Sama koskee *mutatis mutandis* toimintaa, joka nojaa johonkin
metafilosofiseen lähtökohtaan. Ei riitä, että omaksutaan relativismi, jota vain sovelletaan ”toisaal-
le”, muihin (”valmiin opin” kaltaisiin) filosofioihin, ja jätetään samalla oma (relativistinen) näkemys
seisomaan tukikepiksi, joka näyttää horjumattomalta, mutta jonka alla lopulta onkin vain juok-
suhiekkää. Filosofisen lähestymistavan valinnan problematiikka täytyy itsereflektion välttämät-
tömyyden vuoksi viedä metatasolle, relativismiin ja pragmatismiin itseensä. Meidän on yhä uu-
delleen kysyttävä, ovatko *nämä* hyviä tapoja suhtautua filosofiaan. Jättävätkö ne esimerkiksi liian

paljon tilaa selvästi ei-filosofisille aineksille filosofian piirissä? Tekevätkö ne filosofian ja ei-filosofian rajanvedon mahdolliseksi tai tyhjäksi? Seuraako sittenkin, jos kaikki rajanvetokriteerit puuttuvat, vahva relativismi, jossa ”anything goes” – ja jos näin käy, estyykö hyvän elämän ”tuottaminen”? Jos filosofia halutaan ”aikalaisdiagnostisen” kantavuuden vuoksi pragmaattisesti kytkeä ei-filosofiaan, filosofian toiseen, eikö erottelua filosofian ja ei-filosofian välillä jotenkin tulisi voida pitää yllä? Filosofian toista ei voi olla, jos mikä tahansa on filosofiaa. Jopa soveltavan filosofian käsitettä täytyy voida soveltaa väärin. Hieman kärjistäen voisimme sanoa, että filosofian käsitteen rajaaminen jatkuvan itsekriittisen reflektion kautta on kaiken soveltavan ja ”epäpuhtaan” filosofian harjoittamisen ennakkoehto. Siksi meidän on yhä kysyttävä, mitä filosofia on.

Filosofia voidaan ehkä ”määritellä” vasta ”jälkikäteen”, toteamalla, että ”tätä ja tätä on kutsuttu filosofiaksi” (vrt. Saarinen 1984a, 172). Olennaista kuitenkin on, että olemme todella valmiit pohtimaan tätä määrittelyä – *jälkikäteen*. Mediafilosofisen tempauksen tai kukoistusluennon jälkeen on kysyttävä, oliko aiheellista kutsua harjoitettua toimintaa filosofiaksi. Filosofista relativismia tulee varoa viemästä niin pitkälle, että itse filosofian käsitteen problematisointi käy mahdolliseksi tai triviaaliksi, vaikka toisaalta on varottava dogmaattisia ja yksipuolisia tämän käsitteen rajauksia. Jos haluamme vastaukseksi jonkin yhden ainutkertaisen asian, sen, mitä filosofia on olemuksellisesti, aina ja kaikkialla, kysymyksellämme filosofian luonteesta on väärä presuppositio. Annettuja filosofian ”määritelmiä” voidaan aina filosofisesti kritisoida.

Metafilosofinen pragmatismi mahdollistaa näin ollen ainakin periaatteessa sellaisen pragmatismien sisäisen kritiikin, joka asettaa pragmatismien omat lähtökohdat kyseenalaisiksi. Mutta jos tämä toisaalta tapahtuu pragmaattisen arvo- ja päämääräharkinnan pohjalta, pragmatismi yleisempänä metapositiona ei suinkaan kumoudu. Se pikemminkin kehittyi, muovautuu uuteen uskoon ja omaksuu vähitellen uudenlaisen itseymmärryksen.

Avainkysymys on, onko Saarinen ultrapragmatistina avoin tämääntapaiselle pragmatismiaan kehittävälle kritiikille. Vaarana on, että soveltavan filosofian osallistuva ”epäpuhtaus”, sen avoimuus filosofian ”toiselle”, johtaa paradoksiin: toisen esittämä kritiikki on vain yksi satunnainen huuto kielipelien moneudessa, eikä kritiikin kohteeksi joutunut radikaali pragmatisti aidosti kohtaa toista, jos hän sulkeutuu vastaväitteiden tavoittamattomiin ja antaa kriittisten huutojen kaikua tyhyyteen. ”Avoimuus kritiikille”, ”avoimuus toiselle”, on ovela postmoderni iskulause, jonka hokeminen luo illuusion avoimuudesta. Tosiasiassa kritiikiltä suojautuvan mediafilosofin näkemys on suljettu systeemi, jonka kuorta kukaan ei pysty murtamaan.

Toisaalta Saarisen eräät tuoreet pohdinnat filosofian luonteesta ovat luettavissa implisiittisinä vastauksina tämääntapaisiin huoliin. Hän esimerkiksi huomauttaa virkaanastujaisluennossaan, että soveltavan filosofian lähtökohdانا on ”nöyryys”, tietoisuus siitä, että ”elämänsä edessä jokainen ponnistelee yhtä mittaamattomien mahdollisuuksien ja vaikeuksien kanssa” (Saarinen 2002, 3). Ja tuoreemmassa Rortyn ”antikyynistä” pragmatismia käsittelevässä esseessään – jossa hän muun muassa viittaa toistuvasti Jamesiin ja sanoo suoraan olevansa pragmatistinen filosofi, vaikkei olekaan juuri pragmatismista kirjoittanut (Saarinen 2013, 3) – hän korostaa, että Rortyn pragmatismien tapa fokusoitua elämään ja moraaliseen ja sosiaaliseen edistykseen on ”itsekriittinen” (ibid., 6). Olipa tämä oikea luenta Rortysta tai ei, sen voidaan katsoa kuvaavan Saarisen omaa pragmatistisen filosofian ihannetta. Saarisen (ibid.) tarkastelu siitä, miten ”ystävällisyys vauvoja kohtaan”

(*kindness to babies*) tulee nostaa filosofian ensisijaiseksi pyrkimykseksi – eräänlaisena metaforana tulevaisuuteen katsovasta, toivoon ja kasvuun uskovasta pragmatismista, jonka hän löytää Rortyn työstä – on nähdäkseni ihailtava (hänen Rorty-artikkelinsa sivuja lueskellessani luulen ainakin hetkellisesti tavoittaneeni uudelleen jo kadotetuksi uskomani kokemuksen Esa Saarisen filosofian aitoon inhimilliseen merkitykseen johdattelevana ajattelijana, kokemuksen, joka sai minut opiskelijana kiinnostumaan filosofiasta toden teolla), mutta normatiivisen metatason puuttuminen jää tässäkin tarkastelussa hieman häiritsemään, aivan kuten Rortyn ajattelussa itsessään. Kun Saarinen hyväksyvästi siteeraa Rortyn Dewey-inspiroitunutta kommenttia, jonka mukaan ”kasvu on ainoa moraalinen päämäärä” (ibid., 19), vaarana on eräänlainen pragmatismien luonteenomaisesta pluralismista luopuva dogmatismi, jopa essentialismi: miksi juuri kasvu, miten ymmärrettyinä, ilman vaihtoehtojako? Ja eikö tällaisen käsitteen nostaminen moraalin ytimeen altista pragmatistin kritiikille, joka muistuttaa aivan väärään suuntaan kasvamisen tuhoisista mahdollisuuksista?

Toinen tapa ilmaista kritiikkini on sanoa, että vaikka Saarisen käytännön työstä luennoijana ja filosofian soveltajana löytyy kyllä paljonkin ansiokasta ”elämän ihanteiden” edistämistä, metatason reflektio soveltavasta filosofiasta noiden ihanteiden edistäjänä jää ohueksi. Dogmatismien ja essentialismien välttäminen asettuu Saarisen kaltaiselle pragmatistille ratkaisevaksi haasteeksi myös siksi, että elämän kannalta merkityksellisen filosofian tulee aina olla sidoksissa aikaansa: esimerkiksi 2030-luvun Suomessa on kenties nostettava esiin eri ihanteita kuin 2010-luvun Suomessa.

Edellä esitetyn kaltaisiin huoliin en ole yrityksistäni huolimatta löytänyt riittäviä vastauksia niistä filosofian soveltavaa luonnetta koskevista pohdintoista, joita Esa Saarinen sekä vanhoissa että uudemmissa töissään esittää, vaikka jaankin hänen yleisen käsityksensä, jonka mukaan filosofian tulee ”toimia” ihmisten elämässä. Saarisen – tai hänen ihailemansa Rortyn – ohella pragmatistista pohdiskelua filosofian merkityksestä elämälle löytyy myös aivan toisenlaisista konteksteista, esimerkiksi John Lachs (2012) yrityksestä yhdistää pragmatismia ja stoalaisuutta toisiinsa moraalin ja kuoleman kaltaisten vakavien teemojen äärellä. (Rortyn pragmatismien kritiikistä erityisesti uskonfilosofian alueella vrt. myös Pihlström 2013, luku 3.)

Filosofian luonteesta ja filosofin tehtävistä käytävän keskustelun syventämiseksi siirryn seuraavaksi lyhyesti tarkastelemaan Saarisen ajatteluun ainakin epäsuorasti merkittävästi vaikuttanutta filosofiaa, jolla on myös kiinnostavia yhteyksiä pragmatismiin – Oiva Ketosta. Käsittelyni ei siis ole kronologinen: kun Saarinen syntyi, Ketonen oli jo filosofian professori. Artikkelin lopulla palaan vielä pohtimaan, mitä meidän (pragmatisteina) pitäisi – ja ei pitäisi – filosofian luonteesta ajatella.

Oiva Ketosen pragmatismi: filosofia, tiede ja yliopistopoliittikka

Analyttisen filosofian kukoistusaikana, vuosisadan puolivälin jälkeen – eli juuri niihin aikoihin, kun vuonna 1951 Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professoriksi nimitetyn Oiva Ketosen filosofisen luomisvoiman voisi arvella olleen parhaimmillaan – pragmatismi oli miltei painunut unohduksiin sekä synnyinmaassaan että muualla maailmassa. Ketonen oli kuitenkin ennen professoriksi tuloaan ehtinyt hakea oppia Amerikasta. Hän vieraili Yhdysvalloissa Columbian (New York) ja Yalen (New Haven) yliopistoissa lukuvuonna 1949-50 (vrt. Ketonen 1951) ja omaksui viimeistään tällöin ajatteluunsa vähintäänkin pragmatismien ituja, jopa siinä määrin, että on aivan

mielekästä puhua hänen pragmatismivaikutteistaan – vaikka olisikin liioiteltua nimittää hänen filosofisia käsityksiään pragmatistisiksi. Häneen vaikutti erityisesti pragmatismien *naturalistinen* juonne, John Deweyn ja tämän seuraajien, kuten Ernest Nagelin, ajattelu. Nagelin, C.I. Lewisin ja muiden pragmatismien ja analyttisen filosofian välittäjähahmojen teokset päätyivät Helsingin yliopiston filosofian tutkintovaatimuksiin, joten on ilmeistä, että 1970-luvulla opiskellut Saarinen tutustui niihin tenttikirjoinaan ja luultavasti myös kuulusteli niitä omilta opiskelijoiltaan.

Kun Dewey kuoli Helsingin olympiavuonna eli vuotta ennen Esa Saarisen syntymää, häntä muistettiin Suomessakin, muun muassa Suomen Filosofisen Yhdistyksen vuosikirjassa *Ajatuk- sessa* vuonna 1954 julkaistulla laajahkolla muistokirjoituksella. Tämän yleisesityksen hänen ajat- telustaan laati Oiva Ketonen, joka tarjosi suomalaisille lukijoille asiantuntevampaan ja luotetta- vampaan kuvan Deweyn ajattelusta kuin esimerkiksi J.E. Salomaa, joka 1920- ja 1930-luvuilla oli rusikoinut pragmatismia enimmäkseen varsin epäasialliseen sävyyn (ks. Pihlström 2001). Keto- sen mukaan esimerkiksi pragmatistinen totuus käsitys, jonka mukaan todet uskomukset toimivat elämäntähtämissämme, ei ole aivan niin järjetön ajatus kuin ensi kuulemalta vaikuttaa. Se on – ja näin itsekini ajattelen – oikein tulkittuna yhteensopiva terveen järjen mukaisen korrespon- denssiteoreettisen ”sopuinnussa todellisuuden kanssa” -idean kanssa (Ketonen 1954, 95-96). To- den hypoteesin sopuointu todellisuuden kanssa merkitsee pragmaattisesti ymmärrettyinä, että tuo hypoteesi tuottaa toiminnallisesti tyydyttävän ratkaisun lähtökohtana olleeseen ongelmaan. Eräänlaista totuuden käsitteeseen sovellettu pragmatismia edustaa myös Ketosen varhaisempi lausuma, jonka mukaan ”[k]okemusta tarkasti kuvaavista teorioista on eniten tosi se, joka on si- säisesti kehityskelpoinen” (Ketonen 1948, 489). Tässä tosin jää epämääräiseksi – kuten pragmatismis- ssa yleensäkin (vrt. huomioni Saarisen ajattelun analogisista ongelmista edellisessä jaksossa) – se, mitä kehityskelpoisuudella tai toimivuudella totuuden yhteydessä oikeastaan tarkoitetaan. On huomionarvoista, että samat teemat olivat esillä ”suomalaisessa pragmatismissa” jo vuosi- kymmeniä ennen Saaria.

Mitään perusteellista tulkintaa pragmatistisesta totuusteoriasta Ketonen ei tietääkseni esit- tänyt. Pragmatismille luonteenomaisen dynaamisen ja fallibilistisen kuvan tieteellisestä totuu- den tavoittelusta hän kuitenkin piirsi jo *Suuren maailmanjärjestyksen* alkusivuilla muistuttaes- saan, että meidän ”on myönnettävä, niin selvältä ja vastaansanomattomalta kuin oma käsityk- semme [maailmasta] tuntuukin, että tulevaisuuden mielestä se tuskin on edeltäjiänsä parempi. Kuinka olisi meille, toisin kuin kenellekään edeltäjistämme, suotu onni tavoittaa ’oikea, lopulli- nen’ totuus!” (Ibid., 5.)

Ketonen kiinnitti monissa töissään erityistä huomiota deweylaiseen antireduktionistiseen natu- ralismiin, josta hän sai ajatteluunsa ilmeisiä vaikutteita (ks. erityisesti Ketonen 1981, luku 12). Voi- daan sanoa, että hänen pragmaattinen naturalisminsa sisälsi sekä metafysiikkaa että metodologiaa – mutta molempia pragmatismille tunnusomaisella suvaitsevaisella tavalla. Kaikki tapahtumat ovat luonnontapahtumia, mutta tämä ei tarkoita, ettei inhimillisellä vapaudella ja vastuulla olisi merki- tyksensä todellisuuden kuvaamisessa ja tarkastelemisessa. Kuten Ketonen vuoden 1918 tapahtumis- ta kirjoittaessaan muistuttaa, jonkin asian, esimerkiksi sodan ja kaikkien sen yhteydessä tapahtuvi- en tekojen, näkeminen ”luonnontapahtumana” ei poista inhimillisen vastuun merkitystä (Ketonen 1983, 15). Hänen antireduktionistisella naturalismillaan on näin ollen sovellusmahdollisuuksia ylei-

sempien, esimerkiksi historiaa koskevien kysymysten kannalta. Hän olikin tässä mielessä eräänlainen tieteen ykseyden kannattaja. Luonnontieteet ja humanistiset tieteet eivät hänen mukaansa ole olemuksellisesti erilaisia – molempien tutkimuskohde on yksi ja sama luonto erilaisissa aspekteissaan – mutta niiden ykseys ei ole reduktionistien tavoittelemaa luonnontieteiden mallin mukaan normitettua ykseyttä. Esimerkiksi historiallisissa ratkaisuisa olennaista vastuun käsitettä ei voida eliminoida tieteen tutkimasta maailmasta. Pragmaattinen naturalismi, myös Ketosen edustamassa muodossa, on olennaisesti Kantiin palautuva ”kaksoivalaistusoppi”: yhtä ja samaa todellisuutta, johon ihminenkin kuuluu, voidaan katsella sekä luonnonlain (ja siten luonnontieteellisten selityspyrkimysten) että vapauden ja vastuun (sekä siten moraalisen arvioinnin) näkökulmista, teoreettisen ja käytännöllisen järjen alueilla. Ei liene aivan mahdotonta spekuloida, että tällainen pragmatismien muoto esiintyy kaukaisena kaikuna Esa Saarisen nykyisessä ajattelussa ja toiminnassa: soveltavaan filosofiaan perustuva toivon tuottaminen ihmisten elämään on sekä psykologinen prosessi, jolla on luonnollisia hyödyllisiä psykologisia vaikutuksia, mutta samalla elämänpäämääriään uudella tavalla refleктоimaan avautuvien ihmisten vastuullistamista ja vapauttamistakin.

Kuten kaikki ”henkinen”, myös todellisuutta koskeva tietomme ja tieteellinen tiedonhankintamme ovat Ketosen deweylaisen naturalismin mukaan itse luonnollisen todellisuuden elementtejä. Tämä ei kuitenkaan merkitse tieto-opillisten ja muiden normatiivisten filosofien käsitteiden suoraviivaista palauttamista luonnontieteellisiin käsitteisiin, vaan pikemminkin ihmiselle luonnollisen päämääriin ja arvoihin suuntautuneen toiminnan siirtämistä filosofisen tietoteorian keskiöön. Voitanee kuitenkin hieman poleemisesti väittää, että Ketonen jäi tieteenfilosofiassaan osittain aikansa ortodoksinan, Kailan 1930-luvun alussa Suomeen tuoman loogisen empirismin vangiksi. Hän ei aivan kyennyt etenemään deweylaiseen pragmatismiin ja naturalismiin saakka, josta käsin monet loogisen empirismin ja sen jatkeena muotoutuneen analyttisen tieteenfilosofian kiistakysymykset vaikuttavat keinoitekoisilta. Toisaalta logiikalla, niin tärkeää kuin se filosofiassa onkin, ei ole erityisasemaa tieteen järjestelmässä. Vaikka Ketonen kaiketi teki tieteellisesti merkittävimmän työnsä todistusteorian ja siten logiikan perustutkimuksen saralla, juuri tämä puoli hänen tuotannostaan ei ole pragmatismien perspektiivistä kaikkein kiinnostavin. Hieman vastaavasti logiikkona ja kielifilosofina aloittanut Saarinen jätti – kenties osittain jopa Ketosen esikuvaa seuraten? – logiikan ja siirtyi eksistentialismiin ja pragmatismien pariin 1980-luvun kuluessa. Muodollinen logiikka ei sen enempiä deweylaisen naturalismin kuin Saarisen edustaman pragmatisminkaan mukaan voi olla tieteen perusta siinä mielessä, jossa esimerkiksi Wienin piirin loogiset empiristit ja heitä seuranneet analyttiset filosofit pitivät sitä tieteen perustana. Pikemminkin logiikka on inhimillisen tiedonmuodostuksen ja ”tutkimuksen” (*inquiry*) tutkimusta paljon laajemmassa mielessä. Dewey hyökkäsi modernia symbolista logiikkaa vastaan sikäli kuin se vaali klassisen humelaisen empirismin perinteitä, esimerkiksi analyttinen–synteettinen-eroa (ks. Sleeper 1986, 135 ja luku 6 *passim*). Hän ennakoijoi 1920-luvulla Wittgensteinin myöhäisfilosofian ”merkitys käyttönä” -näkemystä ja Quinen naturalisoitua tietoteoriaa (*ibid.*, 149). Hän ei tietenkään arvostellut loogikkojen tekemää työtä sinänsä vaan tietynlaista käsitystä tieteestä ja filosofiasta, jossa tuon työn tuloksilla oli kaikkeen muuhun nähden ensisijainen asema.

Dewey otti siis jo loogisen empirismin kukoistusaikana (tai itse asiassa jo paljon sitä ennen) ne ratkaisevat askeleet ulos loogis-empiristisestä viitekehystä, joita myöhemmin on pidetty ”post-modernistien” ja muiden jälkipositivististen tieteenfilosofien kuten W.V. Quinen ja Thomas Kuh-

nin ansiona. Tällaisia askeleita Ketonen ei kyennyt ottamaan, mistä häntä itseään tuskin kuitenkaan on aihetta syyttää. Myös hänen pragmatismivaikutteidensa tärkein lähde, Nagel, oli pikemminkin pragmatismien ja loogisen empirismin yhteensulauttaja kuin puhdasverinen pragmatisti. Eikä tuo sulauttaminen sodanjälkeisessä yhdysvaltalaisessa filosofiassa suinkaan tapahtunut pragmatismien kannalta ainakaan yksinomaan suotuisalla tavalla vaan lähinnä loogisen empirismin ehdoin. Kun Wienin piirin filosofit olivat asettuneet Yhdysvaltoihin, looginen empirismi oli suureksi osaksi vallannut amerikkalaisen filosofian sen sijaan, että se olisi sulautunut kotoperäiseen pragmatismiin. Vasta 1980-90-lukujen uuspragmatismi on aidosti onnistunut syntetisoimaan analyyttistä filosofiaa ja pragmatismia. Ketonen kuitenkin näki jo Columbian ja Yalen vierailunsa jälkeen, että näiden perinteiden synteesi oli tarpeen:

Amerikkalaisen filosofian näkyvimpänä suuntana voi pitää amerikkalaista naturalismia, joka lähtee Deweyn filosofiasta; sen nuoremmat edustajat ovat lisäksi saaneet eräitä vaikutteita loogisesta empirismistä. [...] Sen perusoppeja on, että ei ole muuta tietoa kuin tieto, joka voidaan saavuttaa tieteellisen metodin avulla. Tieteellinen metodi tulkitaan tällöin vapaasti, ilman positivismien rajoituksia, jolloin tietoon kuuluvat myös spekulatiivisen filosofian teoriat. [...] Yksi [amerikkalaisen naturalismin] tavoitteista on synteesi, joka liittäisi yhteen sen, mikä idealismin filosofiassa on ollut syvintä inhimillistä viisautta, ja sen, mikä tieteellisissä menetelmissä on parasta ja pysyvintä. (Ketonen 1951, 89-90.)

Samaan synteesiin voidaan nähdäkseni Saarisenkin katsoa tähänneen ja yhä tähtäävän. Ketosen omat pyrkimykset naturalismin ja idealismin (tai "humanismin") yhteensulauttamiseen jäivät kuitenkin valitettavasti melko ohjelmallisiksi. Hän ei kovin systemaattisesti kehitellyt antireduktionistista naturalismiaan. Jos hän olisi kypsällä kaudellaan suunnannut voimavarojaan varsinaiseen filosofiseen tutkimukseen, hän olisi saattanut edustaa Suomessa sitä "uutta tieteenfilosofiaa", joka 1960-luvulta lähtien palasi Peircen, Jamesin ja Deweyn tuotannosta jo melko tuttuihin pragmatistisiin teemoihin. Voidaan toisaalta ehdottaa, että Ketosen ahkera julkinen toiminta – etenkin hänen akateemikkovuosinaan – ja hänen lukuisat populaarit kirjansa esimerkiksi historiasta ja yliopistohallinnosta edustavat, kuten Saarisen varsin erilainen toiminta, *metafilosofista pragmatismia*. Tämän näkemyksen mukaan filosofian on toimittava ihmisten elämässä; filosofiassa on voitava saavuttaa "tuloksia" – ei pelkästään loogisessa tai tieteellisessä merkityksessä vaan siinä mielessä, että filosofian harjoittamisesta tai filosofisesta asenteesta on seurattava jotakin konkreettista ja käytännöllistä. Ketosen Suomen historiaa, yliopistomaailmaa, tieteen etiikkaa sekä terveyttä ja sairautta (ja monia muita aiheita) koskevat puheenvuorot ovat huolellisesti punnittua puhetta ihmisen tilasta ja tulevaisuudesta yhä ongelmallisemmaksi käyvässä maailmassa. Siksi hänen voidaankin sanoa seuranneen deweylaista *melioristista*, osallistuvan, maailmaa ja yhteiskunnallisia oloja järkevän, tieteen menetelmiä (laajassa mielessä) noudattavan kriittisen keskustelun avulla parantamaan pyrkivän filosofian projektia (vrt. myös Sleeper 1986, luvut 7 ja 8). Oliko tämä kaikki pragmatismia? Näin voidaan mielestäni todeta, kun pidetään mielessä pragmatismien tässä artikkelissa korostunut metafilosofinen dimensio.

Vaikka osa Ketosen populaareista kirjoituksista saatetaan ehkä leimata pelkäsi "mielipidekirjallisuudeksi", parhaimmillaan Ketosen filosofista elämäntyötä voidaan pitää muistutuksena siitä, että filosofin yksi tärkeä velvollisuus on ottaa kantaa, osallistua keskusteluun, puuttua tärkeik-

si kokemiinsa asioihin silloinkin, kun ne lankeavat hänen välittömän asiantuntemusalueensa (esimerkiksi predikaattilogiikan) ulkopuolelle. Tällaisen osallistumisen on kuitenkin oltava varovaista ja vastuullista. Julkisuudessa esitetyt filosofiset puheenvuorot eivät välttämättä ole painavia siksi, että ne ovat filosofin esittämiä. Mutta ne voivat olla painavia filosofisen asenteen ilmauksina, vaikka ne kohdistuisivat johonkin ei-filosofiseen teemaan.

Jo varhaisen Yhdysvaltain-matkansa jälkeen kirjoittamassaan artikkelissa Ketonen huomautti, amerikkalaisten vaikutteittensa pohjalta, että filosofian tulee paitsi selvittää omia metodiongelmiaan myös ”kiinnittää huomiota ihmisen muihin kulttuuriharrastuksiin” (Ketonen 1951, 87). Juuri tätä Ketonen koetti vuosikymmenien ajan tehdä, huolehtien samalla siitä, että ”filosofian tulee kiinteästi pysyä elämän realiteeteissa” (ibid.). Tämäntapaisesta pragmatistisesta filosofiakäsityksestä imi omaan ajatteluunsa jotakin varmasti myös Ketosen oppilas ja läheinen ystävä Saarinen, jonka toiminnassa metafilosofinen pragmatismi ja ”ihmisen muihin kulttuuriharrastuksiin” syventyminen kuitenkin veivät jo melko kauas itse filosofiasta, kuten edellä todettiin.

Ketonen koetti jo vuonna 1951 esittää, että filosofi, sellaisena kuin hänet Amerikassa nähdään, on paitsi tietyn ammattinimikkeen haltija siinä missä kuka tahansa, myös oman vaikean alansa ekspertti, jonka tulee voida omistautua teoreettiselle työlleen:

Filosofi on ammattimies, jonkin asian erikoistaitaja ja erikoistuntija. Hänen päänsä päällä ei ole mitään sosiaalisen kunnian sädekehää. Hän ei ole suuremmissa arvossa kuin se mies, joka drug-store'n pöydän toisella puolen taitavasti valmistaa asiakkaille hot dog'eja ja hampurilaisia. Mutta toisaalta tähän kätkeytyy asiallinen etu, joka osoittaa tämän arvostuksen paremmuuden. Ymmärretään täysin, että filosofin tai minkä tahansa muun teoreetikon ammatti on elämäntehtävä, todella vaikea ammatti, joka vaatii miehensä kokonaan, ja että mikäli näitä ammatteja yhteiskunnassa on olemassa, ei mitään kysymyksiä tehdä niiden suuremmasta tai pienemmästä tarpeellisuudesta. (Ibid., 88.)

Tämä luonnehdinta on jonkin verran jännitteinen suhteessa Saarisen myöhemmin omaksumaan filosofiakäsitykseen. Ketoselle filosofia on (*pace* Saarinen) oma erityinen ”eksperttikulttuurinsa”; filosofialla on kuitenkin (*pace* puhdasoppiset analyyttiset filosofit) tärkeitä tehtäviä mitä moninaisimpien ongelmien kimpussa myös yliopiston ulkopuolella. Tämä filosofiakäsitys on jännitteinen, mutta voisiko pragmatistinen, filosofian toiminnallista roolia ihmisten monimuotoisessa, sekä tieteellisessä että arkipäiväisessä elämässä korostava käsitys mitään muuta ollakaan?

Ennen kaikkea Ketonen – nähdäkseni toisin kuin eräät myöhemmät, esimerkiksi Saarisen inspiroimina julkiseen keskusteluun aktiivisesti astuneet filosofit – kunnioitti filosofisten ongelmien aitoutta. Vaikka hän ei ehkä itse paneutunut riittävän systemaattisesti ja pitkäjänteisesti kaikkiin niihin teemoihin, joihin hänellä olisi ollut kykyä paneutua (esimerkiksi naturalismin eri muotoihin tai pragmatismiin itseensä), hänen ajattelussaan voidaan nähdä samaa ehdotonta ”rehellisyttä suurten kysymysten edessä”, jota hän suuresti arvosti omassa opettajassaan Kailassa (ks. Ketonen 1960, 16). Hänen työssään ei ole jälkeäkään ”filosofian lopun” haaveilusta tai sellaisella uhkailemisesta. Tässäkin mielessä Ketonen oli lähempänä alkuperäistä pragmatismia kuin esimerkiksi Rortyn ja hänen seuraajiensa uuspragmatismia. Moniin Ketosen *Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomuksen* lukijoihin – myös tämän kirjoittajaan, joka tutustui tuohon kirjaan 19-vuotiaa-

na Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian pääsykokeeseen valmistautuessaan – lienevät tehneet suuren vaikutuksen seuraavat ylevät sanat:

Olevaisen salaisuus on pohjaton. Jos sanomme, että elämäkin on luonnon tuote, niin poistamme sillä vain mitättömän pintakalvon siitä läpitukenemattomasta verhosta, jonka tuolle puolen olevaisen salaisuus joka tapauksessa jää. Tämän mysteerin olemassaolo meidän on pakko myöntää. Mutta älkäämme myöntäkö sitä sen vuoksi, että saisimme siten aiheen ryhtyä heti selittämään tätä samaa mysteeriä lähtien tunteista ja toiveista, joita tutkijan ajatus ei enää sido. Siihen meillä ei myöskään ole oikeutta. Sille, mitä väitämme, tulee aina olla jokin peruste. Ja tässä voi jokainen aito ja vakava filosofia olla meille palvelija ja ohjaaja. (Ketonen 1981, 219.)

Kirjoittaessaan sanat ”jokainen aito ja vakava filosofia” Ketonen kiinnittyy nähdäkseni pragmatismiin pluralistiseen perinteeseen: ei ole vain yhtä oikeaa filosofian harjoittamisen tapaa. Tässä ei kuitenkaan puhu ultrapragmatisti, jonka mukaan filosofian ikuiset ongelmat voitaisiin jättää historian lehdille ja korvata edifioivalla kulttuurikeskustelulla ja kulttuuripolitiikalla (kuten Rorty on ehdottanut; vrt. Saarinen 2013), muttei myöskään pelkkiä systemaattisen filosofisen tutkimuksen tuloksia tavoitteleva, tieteestä mallinsa etsivä ongelmanratkaisija, joka on vakuuttunut, että nuo ongelmat voidaan ratkaista (ja siten lopettaa niistä keskusteleminen) esimerkiksi kehittämällä ilmaisuvoimaisempaa logiikkaa. Kuten pragmatismiin klassikot (ainakin parhaina hetkinään), Ketonen oivalsi filosofisten ongelmien olevan ihmiselämään itseensä syvästi juurtuneita, konkreettisia, käytännöistämme erottamattomia, ”ihmisten ongelmia” (vrt. Dewey 1946) – ja samalla tietystä mielessä ratkeamattomia, ikuisia. Aidosti itsekriittisen ajattelijan tavoin hän myös varoitti meitä etsimästä niihin pinnallisia, kriitikittömiä pseudoratkaisuja, ”joita tutkijan ajatus ei enää sido”.

Mitä filosofia ei ole?

On yleisesti tunnettua, että Ketonen vaikutti merkittävästi Saariseen, joka alun perin 1970-luvulla Helsingin yliopistossa teoreettista filosofiaa opiskellessaan suoritti opintojaan juuri tuolloin vielä professorina toimineelle Ketoselle. Tietävästi Ketonen myös pyysi Saaria lukemaan ja kommentoimaan monia myöhempiä teoksiaan. Lienee mahdollista, että myös Saarisen pragmatistinen filosofiakäsitys olisi jossain määrin vaikuttanut Ketoseen. Tällaisilla vaikutussuhteilla ei kuitenkaan kannata spekuloida, ellei riittävää evidenssiä ole saatavilla.

Näiden suomalaisen pragmatismiin historiasta ja nykyisyydestä poimittujen esimerkkien valossa palaan artikkelini lopuksi kysymykseen siitä, mitä filosofia – filosofina toimiminen, filosofian harjoittaminen, filosofinen elämä – oikeastaan merkitsee ja mitä sen tulisi merkitä. Filosofian asema tieteiden kentällä – esimerkiksi tutkimusrahoitusta haettaessa ja siitä päätettäessä sekä yliopistojen opetusohjelmia suunniteltaessa – on jatkuvasti haastava, vaikkei nykysuomalaisilla filosofeilla moniin muihin humanistis-yhteiskuntatieteellisten tutkimusalojen edustajiin verrattuna ehkä olekaan erityistä syytä valitella resurssien niukkuutta. Kaikkien, niin filosofien itsensä kuin muidenkin alojen toimijoiden, on kuitenkin syytä pysähtyä pohtimaan, mitä filosofia oikeastaan on ja (ennen kaikkea) mitä se ainakaan (tai ainakaan yksinomaan, olennaisesti tai ensisijaisesti) *ei ole*. Tähän pragmatismi tarjoaa huomionarvoisia näkökulmia.

Vallitsee melko laaja yksimielisyys siitä, ettei filosofia ole ainakaan seuraavia asioita, vaikka se

voi jossain määrin olla *myös* näitä tai ainakin tulla niitä lähelle. Filosofia ei esimerkiksi ole uskontoa. Filosofiansa ei voida hyväksyä dogmaattisia uskomusjärjestelmiä (mikä ei tarkoita, että uskonnot olisivat aina tai väistämättä dogmaattisia). Filosofia ei myöskään ole politiikkaa. Siinä ei ole pakko päätyä päätöksiin, kuten politiikassa, vaan ongelmat jäävät usein avoimiksi. Filosofia ei ole taidetta tai kirjallisuutta, koska filosofia on – ainakin tiettyissä perinteissä – ensisijaisesti argumentatiivista, vaikka esteettisilläkin kriteereillä on filosofisessa työssä merkityksensä. Yleisemmin, *pace* Rorty: filosofia ei ole yleistä kulttuurikeskustelua ja/tai esseistiikkaa. (Samasta syystä: koska filosofian ytimessä on argumentaatio.) Filosofia ei (kuitenkaan!) myöskään ole *pelkkää* argumentaatiota – eikä siten pelkkää tieteellistä järjenkäyttöä. Voi olla hyviä filosofisia perusteita hylätä jokin sinänsä ansiokas argumentatiivinen projekti, jos se johtaa inhimillisesti sietämättömiin tuloksiin.

Uskoakseni edellä tarkastellut pragmatistit Ketonen ja Saarinen olisivat voineet hyväksyä nämä negatiiviset teesit. Pragmatistisen filosofian harjoittaja pyrkii tasapainottamaan näitä (ja muita) käsityksiä siitä, mitä filosofia ei ole. Näin hän tutkii jatkuvasti itse filosofian käsitettä ja voi luovasti hyödyntää erityisesti perinteisen akateemisen filosofian rajoille ja ulkopuolellekin astuneiden ajattelijoiden, kuten Ketosen ja Saarisen, työtä.

Tässä yhteydessä on erityisen tärkeää korostaa, ettei filosofia myöskään ole – tai ei ainakaan yksinomaan ole – *tiedettä*. Tässä olen jälleen samoilla linjoilla Saarisen kanssa. Filosofian harjoittaminen ja opettaminen toki sijoittuvat pääasiassa yliopistoihin ja tutkimuslaitoksiin. Tästä huolimatta esimerkiksi julkaisufoorumissa filosofien työskentely on paljon monitahoisempaa kuin tyypillisten tieteenharjoittajien: ei julkaista vain ”huippulehdissä” vaan hyvin erilaisilla foorumeilla, eri kielillä jne. Esimerkiksi Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan Julkaisufoorumi-luokitukset – joita olen itse ollut laatimassa – ovat filosofian kannalta osittain ongelmallisia, ja kuten Julkaisufoorumin verkkosivuilta löytyvässä ”käyttöohjeessa” asianmukaisesti todetaankin, näitä luokituksia ei ole syytä käyttää (millään tieteenalalla) yksilöiden väliseen vertailuun. Toisaalta filosofiasa on kiistatta tieteellisiä tai ainakin ”tieteenkaltaisia” elementtejä – Saarinenkin kirjoitti filosofian ”tieteen läheisyydestä”, analogiana Ilkka Niiniluodon tutkimuksille totuudenkaltaisuudesta, liki kolmenkymmenen vuoden takaisessa artikkelissaan (Saarinen 1986b) – ellei se suorastaan ole ”tieteenä mahdollinen” (vrt. Niiniluoto 1984).

Tästä huolimatta filosofit itsekin suhtautuvat toimintaansa ajoittain turhan ”normaalitieteellisesti” muistamatta, että tärkeimmät oivallukset saattavat usein alun perin tulla esitettyiksi valtavirran julkaisukanavien ulkopuolella. Ainakin filosofiaan tulisi jatkuvasti sisältyä *mahdollisuus ajatella toisin*, myös toisin kuin johtavien aikakausjulkaisujen toimittajat ja arvioijat ajattelevat. Siksikin Ketosen ja Saarisen esimerkit rohkaisevat meitä tutkailemaan itsekriittisesti omia filosofian käytäntöjämme, olivatpa ne kuinka tieteellisiä tahansa. Näin Saarisen pragmatismi – silloinkin (ja ehkä erityisesti silloin), kun olemme eri mieltä hänen kanssaan esimerkiksi siitä, millaisia teemoja ja millaisilla foorumeilla filosofin tulisi käsitellä – haastaa meitä filosofisten ennakkokäsitystemme ja itseymmärryksemme kriittiseen erittelyyn, joka jo sellaisenaan on filosofisesti arvokasta toimintaa.

Samalla avautuu kysymys siitä, mikä oikeastaan on tai voisi olla (pragmatistisen) filosofian ydin. Voisiko se – ehkä hieman yllättäen – olla *etiikka*: tutkimuksen, ajattelun, tieteellisen toiminnan

ja ylipäänsä inhimillisen maailmassa olemisen etiikka? Tämän artikkelin kriittinen kärki – sekä pragmatismien sisäisen reflektion että yleisemmän kulttuuridiagnostiikan piiriin kuuluvan eettisen kritiikin kärki – on ainakin implisiittisesti suunnattu kaikkinaisen ”positiivisuuden” (”kukoistuksen”, positiivisen psykologian ja niin edelleen) hehkuttamiseen antautuneen soveltavan filosofian mielestäni potentiaalisesti vahingollista pinnallistumista vastaan. Pragmatistin tulisi nähdäkseen kantaa huolta siitä, että hänen filosofinen työnsä pysyy *vakavana*.

Tässä suhteessa filosofisen käsitteistön ytimessä ovat negatiiviset käsitteet – suru, pahuus, syyllisyys, kuolema – ainakin yhtä keskeisellä sijalla kuin iloa ja hyvinvointia ilmaisevat positiiviset käsitteet. Filosofin on ensisijaisesti ymmärrettävä, mikä kaikki voi maailmassa ja ihmiselämässä mennä vikaan; ”hyvän elämän” etsintä on alistainen tälle pyrkimykselle (vrt. Margalit 2002; Pihlström 2011, 2013). Onnellisuutta ja hyvinvointia voidaan kunnolla ymmärtää vain, jos ymmärretään kärsimystä ja pahoinvointia; elämää voidaan ymmärtää vain ymmärtämällä, mitä kuolema on. ”Soveltava filosofia” ja pragmatismi jäävät kovin latteiksi, jos niitä hyödynnetään pinnallisten ”kukoistuksen käsikirjoitusten” tai ”sinisten unelmien” markkinoimisessa poliittisten vallanpitäjien lähipiirissä. Tietenkään vakavuus ei ole pelkkää negatiivisuutta, synkyydestä puhumattakaan: myös elämän valoisia puolia, iloa ja riemuakin, tulee voida käsitellä vakavassa filosofiassa. Tällöin vakavuus tarkoittaa muun muassa pyrkimystä perustella esitetyt näkemykset riittävän huolellisesti sekä avoimuutta kritiikille. Maailma on kuitenkin siinä määrin hankala paikka, että ainakin minun ”filosofinen temperamentini” (Jamesin tunnettua ilmaisuakin käyttäkseni) painottuu pikemminkin melankolisten ja ”negatiivisten” teemojen suuntaan. Näitä teemoja työstämällä soveltava filosofia voi uskoakseni tuottaa vakuuttavampia kontribuutioita käytännön elämään, esimerkiksi kärsimyksen lievittämiseen.

Kun puhutaan filosofian ”käytännöllisyydestä” (tai käytännöllisestä filosofiasta tai kantilaisittain ”käytännöllisestä järjestä”), voidaan puhua monesta asiasta. Tällaisilla ilmaisuilla voidaan viitata esimerkiksi Aristoteleen *fronesis*-käsitteelle sukua olevaan käytännölliseen harkitsevuuteen tai Kantin moraalifilosofiaan, järjen käytännölliseen käyttöön (”der praktische Gebrauch der Vernunft”). Yhtä lailla voidaan viitata vaikkapa Karl Marxin huomioon, jonka mukaan filosofian tehtävänä on maailman muuttaminen, vaikka perinteisesti filosofit ovat lähinnä yrittäneet ymmärtää maailmaa, tai Wittgensteinin edellä siteerattuun Goethe-lainaukseen ”Alussa oli teko”. Edelleen filosofian käytännöllisyys voi tarkoittaa pragmatistien periaatetta (*Pragmatic Maxim*), jonka mukaan käsitteiden merkitys kiteytyy niiden kohteiden mahdollisiin käytännöllisiin vaikutuksiin toiminnassamme. Nämä kaikki käytännöllisen filosofian merkitykset eroavat siitä, mitä esimerkiksi Saarinen on tarkoittanut soveltavalla filosofialla ja mitä muut mediafilosofit, kuten Pekka Himanen, ovat ilmentäneet julkisessa toiminnassaan. Avoimeksi yhä jää, mitä pragmatistinen – tai käytännöllinen – filosofia tänään on ja mitä sen pitäisi olla. Tässä voimme ottaa oppia sekä Saariselta, joka aidosti haastaa meidät pohtimaan filosofian merkitystä omalle elämällemme, että Ketoselta, joka kantoi huolta filosofian ja yleisemmin tutkimuksen merkityksestä kulttuurille, kansakunnalle ja yliopistolle.

Jos saisin ratkaista käytännöllisen filosofian tulevaisuuden, korostaisin sen ytimenä edellä luonnosteltua negatiivisten käsitteiden, ilmiöiden, tunteiden ja kokemusten tutkimusta. Pahuutta, syyllisyyttä ja kuolevaisuutta ymmärtämällä ymmärrämme ja rakennamme moraalista yhteisöä, jossa

elämme ja jonka jätämme tuleville sukupolville (vrt. Margalit 2002, luku 4). Väärän ja pahan muistamisesta seuraa vaatimus vääryyksien korjaamiseksi. Tämä kaikki on monin verroin tärkeämpää kuin onnistumisten ja kukoistusten hehkuttaminen. Samalla pragmatistinen filosofia sitoutuu *tutkimuksen* (Deweyn *inquiry*) jatkamiseen. On ratkaisevan tärkeää kytkeä filosofia aitoihin ihmisten ongelmiin Saarisen, Ketosen ja Deweyn tavoin, mutta tämä ei saa johtaa tutkijan asenteen unohtumiseen – eikä siten oman toiminnan perustaviakin lähtökohtia arvioivan kriittisen metatason katoamiseen. Tuota asennetta pitää pystyssä valmius tarttua – jopa hyvää elämää etsivässä filosofiassa – ensisijaisesti negatiivisiin, synkkiinkin, kysymyksiin. Filosofian tulee olla relevanttia elämälle – tämän luulen oppineeni jo Esa Saarisen luennoilla Porthaniassa 1980-90-lukujen taitteessa. Mutta 2010-luvullakin on kriittisesti jatkettava sen pohtimista, miten tämän relevantssin parhaiten ja vastuullisimmin pitäisi ilmentyä.

Kirjoittaja

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johtaja ja Jyväskylän yliopiston käytännöllisen filosofian professori (sähköposti: sami.pihlstrom@helsinki.fi). Kirjoituksen Saarista käsittelevä osio perustuu osittain teoksen Pihlström (2001) lukuun 3, ja jaksossa 3 on aineksia Suomen Filosofisen Yhdistyksen järjestämässä Oiva Ketosen 100-vuotismuistosymposiumissa Helsingissä 30.1.2013 pidetystä esitelmästä ”Oliko Oiva Ketonen pragmatisti?”. Lämmin kiitos Lauri Järvilehdolle ja Frank Martelalle ystävällisestä kutsusta yhtyä Esa Saarisen onnittelijoihin tämän artikkelin muodossa sekä erityisesti Frankille rakentavista kriittisistä huomioista, jotka auttoivat parantamaan tekstiä.

Kirjallisuus

- Dewey, John (1929), *Experience and Nature*. La Salle, Ill.: Open Court, 2. painos, 1986 (1. painos 1925).
- Dewey, John (1946), *Problems of Men*. New York: Philosophical Library.
- Dewey, John (1999), *Pyrkimys varmuuteen: Tutkimus tiedon ja toiminnan suhteesta*, suom. Pentti Määttänen. Helsinki: Gaudeamus (alkuteos 1929).
- James, William (1916), *Elämän ihanteita*, suom. Juho Hollo. Porvoo: WSOY, 2. painos, 1920 (alkuteos 1899).
- Ketonen, Oiva (1948), *Suuri maailmanjärjestys: Tutkimus maailmankuvan historiasta*. Helsinki: Otava.
- Ketonen, Oiva (1951), 'Vaikutelmia Amerikan filosofiselta näyttämöltä: Suomalainen Suomi' 19, 83-90.
- Ketonen, Oiva (1954), 'John Dewey 1859-1952: Ajatus' 18, 85-98.
- Ketonen, Oiva (1960), 'Eino Kailan tutkijapersoonallisuus.' *Ajatus* 23, 5-16.
- Ketonen, Oiva (1976), *Se pyörii sittenkin: Tieteenfilosofian peruskysymyksiä*. Porvoo: WSOY.
- Ketonen, Oiva (1980), *Rajalla: Ihmisen kohtalon pohdintaa*. Helsinki: Otava.
- Ketonen, Oiva (1981), *Eurooppalaisen ihmisen maailmankatsomus*. Porvoo: WSOY, 3. painos (1. painos 1961).
- Ketonen, Oiva (1983), *Kansakunta murroksessa: Kesää 1918 ja sen taustaa*. Porvoo: WSOY.
- Lachs, John (2012), *Stoic Pragmatism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Margalit, Avishai (2002), *The Ethics of Memory*. Cambridge, MA & London: Harvard University Press.
- Niiniluoto, Ilkka (1984), *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka & Pihlström, Sami (toim.) (2012), *Reappraisals of Eino Kaila's Philosophy*, Acta Philosophica Fennica 89. Helsinki: The Philosophical Society of Finland.
- Pihlström, Sami (2001), *Filosofin käytännöt: Pragmatismien perinteen vaikutus suomalaisessa filosofiassa 1900-luvulla*. Kuopio: UNIPress.
- Pihlström, Sami (2003), "Pragmatic Influences in Twentieth-Century Finnish Philosophy: From Pre-Analytic to Post-Analytic Thought", teoksessa Leila Haaparanta ja Ilkka Niiniluoto (toim.), *Analytic Philosophy in Finland*, Poznan Studies in the Philosophy of Sciences and the Humanities 80. Amsterdam: Rodopi.
- Pihlström, Sami (2011), *Transcendental Guilt: Reflections on Ethical Finitude*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Pihlström, Sami (toim.) (2011), *The Continuum Companion to Pragmatism*. London: Continuum.
- Pihlström, Sami (2013), *Pragmatic Pluralism and the Problem of God*. New York: Fordham University Press.
- Saarinen, Esa (1982), "Vaihtoehdon filosofia", teoksessa Kaija Lähteenmaa & Petri Stenman (toim.), *Filosofia ja vaihtoehdotliikkeet*. Helsinki: Dilemma r.y., 75-87.
- Saarinen, Esa (1983), *Sartre: Pelon, inhon ja valinnan filosofia*. Soundi-kirja 19, Tampere: Fanzine.
- Saarinen, Esa (1984a), *Epäihmisen ääni*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa (1984b), "Sartrelainen ihmiskäsitys – taideteos vai teoria." *Ajatus* 41, 183-198.
- Saarinen, Esa (1985), *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa (1986a), "Fenomenologia ja eksistentialismi", teoksessa Ilkka Niiniluoto & Esa Saarinen (toim.), *Vuosisatamme filosofia*. Porvoo: WSOY, 111-144.
- Saarinen, Esa (1986b), "Filosofia on tieteen läheistä", teoksessa Terhi Lumme & Esa Saarinen (toim.), *Todennäköisiä tutkimielmiä Ilkka Niiniluodon 40-vuotispäivän kunniaksi*. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 1/1986, 77-82.
- Saarinen, Esa (1988), *Erektio Albertinkadulla: Kansallisfilosofinen puheenvuoro*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa (1994), *Filosofia*, Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa (1996), "Soveltava filosofia", teoksessa I.A. Kieseppä, Sami Pihlström ja

- Panu Raatikainen (toim.), *Tieto, totuus ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 316-328.
- Saarinen, Esa (1998), "Philosophy as a Service Industry", esitelmä filosofian 20. maailmankongressissa *Paideia: Philosophy Educating Humanity* Bostonissa 10.8.1998.
- Saarinen, Esa (1999), *Symposium*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Esa (2002), "Soveltavan filosofian luova räjähdyvoima", virkaanastujaisluento Teknillisellä Korkeakoululla 17.12.2002.
- Saarinen, Esa (2008), "Philosophy in the 21st Century: Socratic Philosophy that Matters and Engages with People", *News and Views N20* (Internal Academy of Philosophy), 4-13.
- Saarinen, Esa (2013), "Kindness to Babies: Radical Ideas in Rorty's Anti-Cynical Philosophy", ilmestyy teoksessa Alexander Gröschner, Colin Koopman & Mike Sandbothe (toim.), *Richard Rorty: From Pragmatist Philosophy to Cultural Politics*. London: Bloomsbury. (Ilmestynyt saksaksi teoksessa Gröschner & Sandbothe (toim.), *Pragmatismus als Kulturpolitik*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2011.)
- Saarinen, Esa, Lindström, Curt, Raevuori, Antero & Virta, Marjaana (1995), *Poppamies*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa & Slotte, Sebastian (2003), "Philosophical Lecturing as a Philosophical Practice", *Practical Philosophy* 6:2, 7-23.
- Sleeper, R.W. (1986), *The Necessity of Pragmatism: John Dewey's Conception of Philosophy*, New Haven & London: Yale University Press.
- Taylor, Mark C. & Saarinen, Esa (1994), *Imagologies: Media Philosophy*. London & New York: Routledge.
- Wittgenstein, Ludwig (1975), *Varmuudesta*, suom. Heikki Nyman. Porvoo: WSOY (alkuteos 1969).

SARA HEINÄMAA

TAAKSEPÄIN KATSOVISTA OPERAATTOREISTA ESI-REFLEKTIIVISEEN TIETOISUUTEEN: HUOMAUTUKSIA ESA SAARISEN SARTRE-LUENNASTA

on rynnättävä Kaisaniemenkadulta Pukevan tavarataloon, yhdeltä pitkäksi venyneeltä luennolta toiselle.¹ Juoksemme suoraan tavaratalon rullaportaisiin, Ilari Nummi ja Georg Hackman edellä ja minä heti perässä. Ylös toiseen tai kolmanteen kerrokseen, naistenosaston läpi, vaatetankojen ja hyllyjen poikki kahvilaan, ohi parkkihallin, ulos Fabianinkadulle, katua alas, sisään Metsätaloon ja lopuksi portaita harppoen kolmanteen kerrokseen.

Joka tiistai saavumme paikalle myöhässä. Metsätalon yläkerroksessa luentosalin ovi on jo suljettu. Seisomme hengästyneinä käytävässä, keräämme rohkeutemme ja tupsahdamme keskelle juuri alkanutta luentoa.

Esa Saarinen on puhumassa joko esi-reflektiivisestä tietoisuudesta tai itselleen-olemisen ja it-sessään-olemisen monimutkaisista suhteista. Hän heiluttaa kädessään muistiinpanoja, jotka on kirjoittanut amerikkalaisesta yliopistokirjakaupasta löytämälleen keltaiselle viivapaperille, ja tarttuu sitten katederilla lepäävään Sartren *L'être et le néant* -teoksen englanninnokseen. Kirja on paperikantainen, täynnä värillisiä muistilappuja ja selattu hiirenkorville. Sali on tupaten täynnä. Saari-nen nyökkää innostuksensa lomasta pikaisen tervehdyksen meille myöhäisille. Joku viittoilee tyhjälle penkinpätkälle, tai istumme ikkunan viereen lattialle.

Olen tavannut Nummen ja Hackmanin opiskelijajuhlissa, ja nämä toisen vuoden opiskelijat ovat vakuuttaneet minut muutamassa minuutissa siitä, että heti ensimmäisenä vuonna on ryhdyttävä kuuntelemaan myös syventävien opintojen luentoja. Niinpä erilaisten johdantokurssien ja perehdyttämisjaksojen lisäksi seuraan André Mauryn ruotsinkielistä seminaaria Wittgensteinin estetiikasta (tarkemmin sanottuna Wittgensteinin värejä koskevista huomautuksista), Simo Knuutilan luentoja Duns Scotuksesta ja Wilhelm Ockhamilaisesta sekä Antti Hautamäen intensiivisen logiikan syventävää kurssia, ja nyt opiskelijatovereiden rohkaisemana ryntään joka tiistai myös Metsätalon kolmanteen kerrokseen Esa Saarisen *Sartre*-luennoille.

x x x

Saarinen luennoi samalla kun opiskelee itsekin. Hänen varsinainen asiantuntemuksensa koskee taaksepäin-katsovia operaattoreita ja Jaakko Hintikan mahdollisten maailmojen semantiikkaa,² mutta jostakin syystä hän on innostunut eksistentialistien ajatuksenkuluista ja ryhtynyt paneutumaan Sartren tietoisuusfilosofiaan. Saamme tauolla kuulla jatko-opiskelijoiden spekulatioita syistä ja seurauksista – akateemisista, tiedepoliittisista ja romanttisista – mutta niitä enemmän mei-

tä kiinnostavat esi-reflektiivinen tietoisuus ja sen rooli intentionaalisuudessa eli suuntautumises-
samme maailman yksityiskohtiin ja kokonaisuuteen.³

Yritämme parhaamme käsittääksemme, mistä kaikesta on kysymys. Vertaamme muistiinpa-
noja ja luemme kaikki Sartre-suomennokset, jotka löydämme Ilarin isän Lassin kirjastosta. Ai-
heet vaihtelevat vapaudesta kirjallisuuteen, sorrosta rakkauteen. Teosten otsikot esittävät meille
kysymyksiä ja nimeävät uusia ongelma-alueita: *Mitä kirjallisuus on?*, *Juutalaiskysymys* ja *Inho*.
Saan ensi kertaa luettavakseni myös Lassi Nummen runon:

"(...) Ei röyhkimys eikä mielistelijä, ei uskon tai aatteen
nyörittämä, ei epäilyn lamauttama, ei kyynikko,
ei byrokraatti, ei anarkisti. Vaan

vapaa mies, vapaasyntyinen,
maailmaan syntynyt"⁴

Kahlaamme Saarisen opastuksella läpi Sartren mahtavan pääteoksen ensimmäiset laajat osat
ja paneudumme Sartren analyttisiin ja konstruktiviisiin peruskäsitteisiin. Kevät etenee hurjaa
vauhtia, emmekä ehdi saavuttaa niitä loppupuolen lukuja, jotka käsittelevät tietoisuuden ruumiil-
lisuutta ja suhdetta maailman elementteihin.⁵ Riittää, että opimme erottamaan tietoisuuden eri
muodot ja käsitämme itsepetoksen eli huonon uskon perusluonteen. Aihealue on uusi Helsingin
yliopistolla ja jokainen edistysaskel on merkittävä.⁶

Saarinen johtaa opiskelijansa uusiin filosofisiin ympäristöihin ja, mikä merkittävämpää, saam-
me perehtyä myös uudenlaisiin filosofisiin kysymyksiin ja menetelmiin. Tutkimme tietoisuutta,
kokemusta, toiseutta, vierautta, minuutta ja identiteettiä, mutta ihmettelimme myös mitä tar-
koittaa intentionaalisuus, aikatietoisuus ja olemisen ymmärtäminen.⁷ Jouluna saan äidiltäni lah-
jaksi Simone de Beauvoirin *Toinen sukupuoli* -teoksen tuoreen suomennoksen.⁸

X X X

Saarinen selvittää Sartren eksistentiaalistista käsitteistöä myöhemmin tutkimusteoksissa *Sartre:
pelon, inhon ja valinnan filosofia* (1983) ja *Oleellinen nainen: naiskuvan filosofisen perusteet*
(1983).⁹ Hän soveltaa näitä ideoita omaperäisesti oppimisen, opettamisen ja perinteen ongelmiin
oppikirjoissa *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle* (1985), *Filosofia* (1994, 2004),
Symposium: filosofian keskeiset ajattelijat ja teemat (1999) sekä *Muodonmuutos* (2000). Myös
populaaritieteelliset ja filosofis-terapeuttiset julkaisut *Epäihmisen ääni* (1983), *Jörn Donner* (1987),
Erektio Albertinkadulla (1988) ja *Poppamies* (1999) viittaavat sartrelaisiin käsitteisiin.

Sartren keskeinen asema Saarisen esityksissä saattaa johtaa ajattelemaan, että Saarisen oma fi-
losofia olisi, ellei teeseiltään, niin ainakin perusotteeltaan ranskalaisittain eksistentiaalistista. Sart-
relaisen termistön keskeisestä asemasta huolimatta Saarisen työn metodiset puitteet ovat kuiten-
kin toisaalla. Kyse ei ole radikaalista itsetutkiskelusta vaan tieteellis-kulttuurisesta hankkeesta,

jota vakiintuneen termin puuttuessa voimme kutsua vaikkapa intellektuaaliseksi anarkismiksi.¹⁰

Pääelementit hahmottuvat Sartre-luentoja varhaisemmissa teoksissa *Punkakatemia* (1980 Jan Blomstedtin kanssa) ja *Terässinfonia* (1981 M.A. Nummisen kanssa). Hintikan monimaailmaisen merkitysteorian ohella nämä työt nojaavat kahteen lähteeseen, jotka nykylukijalle saattavat olla tuntemattomia mutta jotka antoivat suunnan ja liikevoiman Saarisen koko myöhemmälle työlle. Yhtäältä lähtökohtana on Paul Feyerabendin anarkistinen tieto-oppi ja tieteenfilosofia¹¹ ja toisaalta Hunter S. Thompsonin gonzo-journalismi.¹²

Terässinfonia alkaa tiiviillä ”Esipuheella”, jossa kirjoittajat yhdessä päättävät lisätä suomalaiseseen kulttuurihistoriaan uudenlaisen luvun. M.A. Numminen ehdottaa: ”Minusta me olemme lähellä gonzo-kirjallisuutta. Onko kirjamme siis uutta kirjallisuutta?” Saarisen yksisanainen vastaus ”jep” toimii sekä ohjelmajulistuksena että osana ohjelman käytännöllistä toteutusta.¹³ Yhtä lailla tieteen kuin kirjallisuuden muotoja on järkyttävä, jotta elävät ideat ja niitä ilmaisevat teot voivat iskeytyä jähmeiden järjestelmien ja rakenteiden läpi ja kehittyä kukoistukseen. *Punkakatemia* hahmottaa tälle kulttuuriselle työlle poliittisen kontekstin 1970-luvun lopulta, Pohjois-Euroopan koillisnurkasta:

”Leninismi on kriisissä: tämän päivän todellisuutta ovat erilaiset sosiaaliset liikkeet, naisasia-, ympäristö-, ydinvoiman ja teknokratian vastaiset liikkeet. Tähän kuvioon liittyy myös punkliike. Niiden yhteisenä nimittäjänä on tietty itsenäisyyden korostus, haluttomuus antautua poliittisten puolueiden hinaukseen.”¹⁴

X X X

On vuosi 1980. Seisomme Nummen ja Hackmanin kanssa joka torstai kymmenien muiden opiskelijoiden tavoin Tavastian Diggiteekin jonossa, aluksi kevätsateissa, sitten syystuulissa ja lopulta 20-asteen talvipakkasissa. Jono ulottuu yleensä Urho Kekkosen kadulta pitkälle yli Annankadun kulman ja etenee aina kitkaisesti, sillä ovimiesten tehtävänä ei ole asiakkaiden ohjaaminen tai opastaminen vaan sisäänpääsyn säännöstely.

Nuorisjärjestöt ovat kaksi vuotta aikaisemmin estäneet *Sex Pistols*:in esiintymisen Helsingissä vetoamalla soittajien rikosrekistereihin sekä maamme nuorisotyöttömyyteen. *Kirjailijaliittoa*, *Eino Leino Seuraa* ja *Parnassoa* hallitsevat puhdaslinjaiset modernistit ja sosiaalisesti suuntautuneet realistit ja naturalistit.¹⁵ Valtaosa yliopistojen tutkijoista ja opettajista, niin professoreista kuin assistenteistakin, kantaa poliittisen puolueen jäsenkirjaa.

Punkakatemia ja *Terässinfonia* julistavat tässä tilanteessa kulttuurivallankumousta, toki hyvin toisenlaista kuin Maon *Pieni punainen kirja*, mutta kulttuurivallankumouksen yhtä kaikki. Saarinen hahmottelee kirjailijakumppaneidensa avulla kirjallisen pluralismin ja tieteellisen anarkismin ja relativismin ohjelmaa ja ryhtyy toteuttamaan tätä ohjelmaa niin puheissaan ja kirjoituksissaan kuin teoissaan.¹⁶

Hunter S. Thompsonin tavoin hän lähtee sekoittamaan tosiasioihin fiktiota ja fantasiaa tavoitteenaan niin tieteellisen kuin taiteellisen kulttuurin muutos. Kirjalliset, filosofiset ja tieteenfilosofiset esikuvat innostavat kokeilemaan, miten totuus, tieto ja varmuus – tai niiden puolustajat – reagoivat kitsiin, kliseisiin, naiiviuteen ja trivialiteetteihin. Ei riitä, että epäsovinnaisen avulla ko-

etellaan perinteisten tieteellisten käsitteiden ja ideoiden kestävyyttä; ohjelman performatiivinen puoli edellyttää, että myös tieteentekijän sovinnainen rooli ja yksi-ilmeinen persoona on hylättävä. Kun punk-tohtori 1980-luvulla siteeraa Feyerabendin metodista iskulausetta ”Anything goes”, kyse ei ole olevan ajattelemisesta eikä maailman paljastamisesta vaan tieteentekemisen ja kulttuuritoiminnan käytännöllisestä mullistamisesta. Feyerabendin *Againt Method* -teos osoittaa hankkeelle eksistentiaalisen kiinnekohdan:

”Eikö ole mahdollista, että tiede, sellaisena kun sen nykyisin tunnemme, tai sellainen ’totuudensintä’, joka etenee perinteiseen filosofiseen tyyliin, tulee synnyttämään hirviön? Eikö ole mahdollista, että [sellainen] objektiivinen lähestymistapa, joka paheksuu henkilökohtaisia yhteyksiä tutkittaviin olioihin, tulee vahingoittamaan ihmisiä, tekemään heidät surkeiksi, vihamielisiksi, itsetyytyväisiksi koneiksi joilta puuttuu sekä viehätysvoima että huumorintaju? (...) Uskon, että joudumme vastaamaan myöntävästi moniin näistä kysymyksistä ja että tarvitaan kipeästi sellaista uudistusta, joka tekee tieteistä anarkistisempia ja subjektiivisempia (Kierkegaardin mielessä).¹⁷

X X X

On vuosi 2013. Suomalainen filosofia on suurten muutosten alaisena. Neljä vuotta vanha yliopistolaki on tuonut mukanaan aivan uudenlaisia hallinnollisia, rahoituksellisia ja organisatorisia haasteita. Filosofialla ei enää ole itsestäänselvää asemaa matematiikan, tieteiden kuningattaren, rinnalla, eikä yksikään teoreettisen perustutkimuksen oppiaineista kuulu Opetus- ja kulttuuriministeriön ydinalueille tai rahoittajien painopisteisiin.

Ystäväni ja kollegani edesmennyt Aristoteles-tutkija Juha Sihvola lohduttaa minua filosofian-historiallisella perspektiivillä: filosofinen ajattelu on ennenkin selvinnyt yhtenäiskulttuurin kovista ajoista, keskiajalla luostareissa ja totalitaristisella 1900-luvulla maanpaossa ja vankileireillä. Nytkin tulee löytymään tila, jossa ajattelu voi jatkuja ja ilmiöiden analyysi ja käsitteiden kehittäminen edistyä häiriöistä ja keskeytyksistä huolimatta.

Minun on kuitenkin vaikea lohduttautua historiallisella katsannolla. Tältä osin tajuan, että olen auttamatta 1980-luvun eksistentiaalisen pragmatismen perillinen: sivullisen tarkkailijan ja tarkkanäköisen konservaattorin roolit on menetetty ja vastuu tulevasta painaa jokaisen indeksikaalin osalta juuri tässä ja nyt.

Mihin siis on ryhdyttävä? En vielä tiedä. Tilanteen luonne alkaa kuitenkin vähitellen hahmottua. Tartun Hannah Arendtin vastasuomennettuun *Totalitarismin synty* -teokseen ja luen viimeiseltä sivulta: ”Alku on ihmisen korkein ominaisuus ennen kuin siitä tulee historian tapahtuma. Poliittisesti se merkitsee samaa kuin ihmisen vapaus.”¹⁸

Kirjoittaja

Kirjoittaja on teoreettisen filosofian yliopistonlehtori ja dosentti Helsingin yliopiston Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen laitoksella ja toimii Suomen Akatemian akatemiattutkija sekä Subjectivity, Historicity, Communitarity (SHC) -tutkimusyhteisön johtajana Helsingin yliopiston Tutkijakollegiumissa (sähköposti: sara.heinamaa@helsinki.fi).

Loppuviitteet

1 Vuosikymmeniä myöhemmin, uuden yliopistolain aikoina, Helsingin yliopisto rakensi opiskelijoilleen samaan paikkaan *Kaisa*-kirjaston.

2 Saarinen puolusti artikkeliväitöskirjaansa *Backwards-Looking Operators in Intensional Logic and in Philosophical Analysis* Helsingin yliopistossa vuonna 1977, vastaväittäjänään opettajansa ja ohjaajansa professori Jaakko Hintikka ja kustoksena vt. professori Ilkka Niiniluoto. Väitöskirja koostui neljästä artikkelista: ”Backwards-looking operators in intensional logic and in philosophical analysis: A summary”, ”Backwards-looking operators in tense logic and in natural language”, ”Intentional identity interpreted: A case study of the relations among quantifiers, pronouns, and propositional attitudes”, sekä ”Propositional attitudes, anaphora, and backwards-looking operators”.

Kymmenen vuotta myöhemmin Hintikan toinen nuori oppilas Martin Kusch kehitti Hintikan erottelujen pohjalta kaksijakoista fenomenologia-luentaa. Kusch ja Hintikka argumentoivat, että Husserlin koko fenomenologia on ymmärrettävä kieli-kalkyylina-käsityksen muunnelmana kun taas Heidegger kehittää kieli-universaalina-välineenä-näkökantaa. Ks. tästä Martin Kusch and Jaakko Hintikka *Kieli ja maailma* (Oulu, Pohjoinen, 1988); vrt. Martin Kuschin *Language as Calculus vs. Language as Universal Medium: A Study in Husserl, Heidegger and Gadamer* (Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1989); Jaakko Hintikan *Lingua Universalis vs. Calculus Ratiocinator: An Ultimate Presupposition of Twentieth-Century Philosophy* (Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1996). Hintikan erottelun lähtökohdista ks. Jean Van Heijenoort, ”Logic as calculus and logic as language”, *Syntese* 17 (1967): 324–330.

3 Saarisen intentionaalisuus-käsitys nojaa norjalaisen Dagfinn Føllesdalin kehittämään ns. fregeläiseen tulkintaan (ks. esim. Saarinen, ”Fenomenologia ja eksistentialismi”, teoksessa *Nykyajan filosofia*, toim. Ilkka Niiniluoto ja Esa Saarinen, Helsinki, WSOY, s. 222–223; vrt. Dagfinn Føllesdalin essee ”Fenomenologia analyttisen filosofian ja eksistentialismin siteenä”, teoksessa *Filosofian tila ja tulevaisuus*, toim. Jaakko Hintikka ja Lauri Routila, Helsinki, Weilin & Göös, 1970, 30–44). Vaihtoehtoisista intentionaalisuus-tulkinnosta ks. Sara Heinämaa, *Ele, tyyli ja sukupuoli* (Helsinki, Gaudeamus, 1996, s. 43).

4 Teoksessa *Linna vedessä* (Helsinki, Otava, 1975), s. 108.

5 Näistä aiheista ks. Sara Heinämaa, ”Psychoanalysis of things: Objective meaning or subjective projections?”, *Beauvoir and Sartre: The Riddle of Influence*, toim. Christine Daigle ja Jacob Colomb, Bloomington and Indiana, Indiana University Press, 2009, s. 128–142; ”Body”, *Routledge Companion to Phenomenology*, toim. Sebastian Luft ja Søren Overgaard, London, Routledge, 2010, s. 222–232; ”Sex, gender and embodiment”, *Oxford Handbook of Contemporary Phenomenology*, toim. Dan Zahavi, Oxford, Oxford University Press, 2012, s. 216–242.

6 Saarinen ryhtyi luennoillaan hankkeeseen, jonka onnistumisen mahdollisuuksia Georg Henrik von Wright oli epäillyt teoksessaan *Logiikka, filosofia ja kieli* (1960) seuraavasti: ”Ei ehkä ole perustetonta olettaa, että nykyisen eksistentialismin kaksinaiset alkulähteet niin perin erilaisilla tahoilla kuin Kierkegaardin eksistentialismissa sekä Brentanon ja fenomenologien realismissa ovat yhtenä synnä siihen, että kaikki yritykset ilmaista tätä filosofiaa järjestelmän muodossa näyttävät (minusta) kovin arveluttavilta. Systematisoivia eksistentialisteja lukiessa tulee helposti ajatelleeksi erään toisen syvällisen nykyajattelijan usein lainattua lausetta: ’Wovon man nicht reden kann, darüber muss man schweigen’” (teoksessa *Logiikka ja humanismi*, Helsinki, Otava, 1998, s. 168).

7 Eksistentialismin historian historiaa Suomessa ks. Jussi Backmanin esitys ”Heidegger Suomessa” teoksessa *Heidegger: Ajattelun aiheita* (Tampere, niin & näin, 2006, s. 46–60).

8 Kolmekymmentä vuotta myöhemmin Erika Ruonakoski, Hanna Lukkari ja Iina Koskinen suomen-

tavat teoksen uudelleen, nyt kokonaan, ilman poistoja ja lyhennyksiä: *Toinen sukupuoli, 1. Tosiasiat ja myytit, 2. Eletty kokemus* (Helsinki, Tammi, 2009–2011). Vuonna 2011 ilmestyy myös Ruonakosken suomennos Beauvoirin *Pour une morale de l'ambiguïté* -teoksesta: *Moniselitteisyyden etiikka* (Helsinki, Tutkijaliitto, 2011). Kaksi vuotta myöhemmin Iina Koskinen valmisti pro gradu -tutkielmansa Beauvoirin vapaus- ja alistusteoriasta otsikolla ”Simone de Beauvoir ja feminismien subjektin kriisi”.

9 Ks. myös Esa Saarinen, ”Fenomenologia ja eksistentialismi”, *Vuosisatamme filosofia*, toim. Ilkka Niiniluoto ja Esa Saarinen (Helsinki, WSOY 1986, s. 111–144).

10 Saarisen eksistentialismi asettaa tehtäväksi yksilöllisen tai henkilöllisen identiteetin luovan muokkauksen ja konstruktion, ei minuuden ehtojen radikaalia selvitystä (ks. esim. Esa Saarinen, ”Fenomenologia ja eksistentialismi”, teoksessa *Nykyajan filosofia*, toim. Ilkka Niiniluoto ja Esa Saarinen, Helsinki, WSOY, s. 249–255).

11 Paul Feyerabend (1924–1994) oli itävaltalais-syntyinen tähtitieteilijä ja filosofi, joka 1960- ja 1970-luvuilla kehitti anarkistista tieteenfilosofiaansa Karl Popperin ja Imre Lakatosin tieteenfilosofioiden pohjalta. Sartren ja Feyerabendin filosofiat sivusivat toisiaan Søren Kierkegaardin (ja Friedrich Nietzschen) klassisen eksistentialismin kautta, mutta muiden, vahvempien, vaikutteiden ja lähtökohtien erot johtivat hyvin erilaisiin filosofisiin hankkeisiin: Sartrea ohjasivat 1800- ja 1900-luvujen fenomenologiat sekä liberalistis-sosialistinen politiikankäsitys, Feyerabendia taas kiehtoivat popperilainen tieteenfilosofia, analyyttinen mielenfilosofia sekä natsismi (Sartre, *Les mots*, Paris, Gallimard, 1964; Feyerabend, *Killing Time: The Autobiography of Paul Feyerabend*, Chicago, University of Chicago Press, 1995).

Näkemykset eivät eronneet vain tieteenfilosofian ja politiikan filosofian kohdalla vaan myös mielenfilosofian ja metafysiikan. Kun Sartre teoksissaan selvitti tietoisuuden ja intentionaalisuuden muotoja ja muodostumista, Feyerabend kehitti eliminatiivisena materialismina myöhemmin tunnettua kantaa, jonka mukaan tietoisuuskäsitteistö ei sovi yhteen luonnontieteiden fysikalistisen ontologian kanssa ja on siksi hylättävä (ks. ennen muuta Paul Feyerabend, ”Explanation, reduction, and empiricism”; *Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Volume 3: Scientification Explanation, Space and Time*, toim. H. Feigl and G. Maxwell, Minneapolis, s. 28–97; ”Materialism and the mind-body problem”, *Review of Metaphysics*, 17. vuosikerta, 1963, s. 49–66; ”Mental events and the brain”, *The Journal of Philosophy*, LX vuosikerta, 11. numero, 1963). Feyerabend hylkäsi myöhemmin eliminatiivisen kantansa mutta sen kehittäjänä kunnostautuivat sittemmin Paul Churchland (esim. *Matter and Consciousness*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 1981) ja Richard Rorty (*Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, 1980).

12 Hunter S. Thompson, *Outoja tarinoita oudolta ajalta* (1982, alkup. teos *The Great Shark Hunt* 1979), *Hell's Angels* (1996), *Fear and Loathing in Las Vegas* (1971). Paul Feyerabend, *Against Method* (1975), *Science in a Free Society* (1978) ja *Farwell to Reason* (1987).

13 M.A. Numminen ja Esa Saarinen, *Terässinfonia* (Weinin & Göös, 1981), s. 7.

14 Jan Blomsted ja Esa Saarinen, *Punkakatemia* (Fanzine, 1980), s. 13. *Sartre: pelon, inhon ja valinnan filosofia* -teos alkaa metodisella pohdinnalla, joka torjui gadamerilaisen hermeneutiikan ja toteuttaa gonzo-asennetta myös tekstitulkinnessa: ”lukijan edessä oleva Soundikirja n:o 19 edustaa syntyävaltaan samantyyppistä asennetta, joita eräät kireäpipot epäilemättä pitävät gonzo-journalismin (nyt) ja punkrockin (ennen) kuolemansynteinä: sen piittaamattomuutta järjestäytyneen yhteiskunnan Laille ja Järjestykselle. Tarkoitin esimerkiksi sitä, että olen kirjoittanut teoksen ranskalaisfilosofi Jean-Paul Sartresta, vaikken tiedä tuon taivaallista 40-luvun Ranskan ’intellektuaalisesta miljööstä’ ja vaikken osaa sanaakaan ranskaa. Who cares?” (*Sartre: pelon, inhon ja valinnan filosofia*, s. 11).

15 Erno Paasilinna vastaa vuonna 1980 *Eino Leino* -seuran kokouksessa hotelli Helsingissä Esa Saa-

risen ja Anja Kaurasen (myöh. Snellman) Ylioppilaslehdessä ilmestyneeseen tulenpalavaan kirjallisuuskritiikkiin: ”Minulla on edessäni vain tämä Ylioppilaslehden artikkeli. Se on hyvin innostunut, vaikka minusta innostus onkin kyvyn lajeista yksi vaarallisimpia. Mitä korkeampi sen aste on, sitä varmemmin kaikki itsekritiikki kaatuu sen alle. Tässä artikkelissa on siinä suhteessa oikein hyvin onnistuttu. Tyyli on peräisin 1920-luvulta, se on hautausmaitten tyyliä, ja outoa on että sitä käyttää nuoriso. Palsta 1: mainitaan Elmer Diktoniuksen ajatelma: ’Kesyvät linnut kaipaavat, villit lentävät.’ Kirjoittajat ovat akateemisia kansalaisia ja käyneet koulua noin 20 vuotta. He ovat selviä laitoskasvatteja. Heidän tähänastisen elämänsä on vain yksi pitkä koulumatka kotoa yliopistoon. Minusta on rohkeaa puhua villoista linnuista tällaisin edellytyksin. Koko nuoriso taas on paljon laajempi käsite: heidän joukossaan on varmasti villoja lintujakin. Emme tosin tiedä missä he ovat, koska he ovat villoja. Tässä hotellissa en usko heitä olevan’ (Erno Paasilinna, ”Villit linnut hotelli Helsingissä”, teoksessa *Riita maailman kanssa: kirjoituksia neljältä vuosikymmeneltä* 1997). Paasilinna jäljittää Saarisen ja Kaurasen kirjallisuuskritiikin 1920-luvun romanttiseen futurismiin ja urbanismiin, ennen muuta Mika Waltarin tuotantoon, ja varoittaa sen esteettisestä ja poliittisesta naiiviuudesta.

Vastauksena 1980-luvun alun einoleinolaisiin kiistoihin Ylioppilaslehti julkaisi sarjan ironisia mutta valaisevia analyysejä nykyajan uusista intellektuelleista: Tuomas Nevanlinna, Kari Kontio ja Dan Steinbock kirjoittivat Esa Saarisen tuotannon lisäksi Pentti Saarikosken, Jouko Turkan ja Dan Steinbockin teoista ja teoksista (otsikolla ”Mandariinit” teoksessa *Jos muuta ei ole tehtävissä niin Paakkuuntukaa*, toim. Timo Harakka ja Kimmo Pietinen, Jyväskylä, Gummerus, 1986, 3-39). Nevanlinna luokitteli tässä yhteydessä paasilinnalaisen kritiikin seuraavasti: ”Julkisuusintellektuelli saa hieman yllättäen eniten kritiikkiä {muiden} intellektuellien taholta. Tuntemme konservatiivisen ja radikaalin kritiikin. Edellisen mukaan julkisuusintellektuelli menettää tieteellisyytensä, jälkimmäisen mukaan kriittisyytensä. Konservatiivin argumentti on jäännös, mutta entä kriitikon? Ehkä sekin on marmatusta. Ainakin jos vaihtoehdona on kriitikon oma olkaakohautteleva isolaatio’ (emt. 7).

16 *Sartre: pelon, inhon ja valinnan filosofia* -teoksessa Saarinen tukee relativistista ja anarkistista Sartre-tulkintaansa analyyttisen tieteenfilosofian avulla nojaten Feyerabendin ohella Thomas Kuhnin, Nelson Goodmanin ja William van Orman Quinen argumentteihin (*Sartre: pelon, inhon ja valinnan filosofia*, s. 296–312).

17 Paul Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* (Lontoo, Verso 1975), s. 154, oma suomennokseni. Ilkka Niiniluoto luonnehtii Feyerabedin tieteenfilosofiaa painotamalla, että siinä keskeisellä sijalla ovat menetelmät, joita perinteinen (pragmatistinen) tieteenfilosofia ei ole laskenut varsinaisesti tieteellisiksi: tiedemiesten suostuttelu, propaganda ja hämäys sekä teorialtuotannon hallitsematon lisääminen (*Tieteellinen päättely ja selittäminen*, Helsinki, Otava, s. 212).

18 Hannah Arendt, *Totalitarismin synty*, suom. Matti Kinnunen (Tampere, Vastapaino, 2013). Alkuteos *The Origins of Totalitarianism* (1948).

SAM INKINEN & MAURI YLÄ-KOTOLA

**”IMAGOLOGIAT” INFORMAATIOTEKNOLOGIAA
KOMMENTOIVANA JA YLEVÖITTÄVÄNÄ
AIKALAISFILOSOFIANA**

The media themselves are the avant-garde of our society. Avant-garde no longer exists in painting and music, it's the media themselves.

– Marshall McLuhan (1973)¹

Where would Socrates hold his dialogues today? In the media and on the net.

– Mark C. Taylor & Esa Saarinen, *Imagologies. Media Philosophy* (1994)²

1. Soveltava filosofiantutkimus filosofioiden suunnittelutieteenä

sa Saarisen (s. 1953) tuotantoon sisältyi varsinkin 1980-luvulla lukuisia itsereflektiivisiä puheenvuoroja, joista ilmeisin on Orwellin vuonna 1984 ilmestynyt teos *Epäihmisen ääni*.

Saarisen 1980-luvun itsereflektio ei kuitenkaan toteutunut analyttis-systemaattisen filosofian käsittein. Saarisen artikkeli ”Soveltava filosofia” vuodelta 1996 onkin hänen ensimmäinen systemaattinen esityksensä tavoitteenaan määrittellä, mitä hänen itsensä edustama filosofiaprojekti merkitsee filosofian nykykentällä ja historiassa. Saarisen lähtökohta on Jay F. Rosenbergin (1942–2008) määritelmässä, jonka hän yksinkertaistaa väitteeksi, että filosofia ei kohdistu maailmaan kuten maantieteen tai sosiologian kaltaiset ensimmäisen asteen tieteet, vaan että se tutkii ensimmäisen asteen tieteiden tuottamia tiedonmuotoja, uskomusten oikeuttamista ja tiedon representaatiosuhdetta.

Tätä seuraa Saarisen esitys Rosenbergin filosofiaprojektin ulkopuolelle jäävästä filosofiasta, josta hän erottelee metafysiikan, aikalaisdiagnostiikan, foucault'laisen historiankirjoituksen sekä elämänhallinnan filosofian. Saarisen esitys vakuuttaa Rosenbergin määritelmän ontoudesta, vaikka kritiikki jääkin luonnosmaiseksi ja suppeaksi. Samassa artikkelissa Saarinen tuo esiin oman filosofiaprojektinsa kannalta kaksi tärkeää toimintastrategiaa: esiintyvän filosofian ja soveltavan filosofian. Ranskalainen uusfilosofi Bernard-Henry Levy (s. 1948) oli yksi Saarisen esikuva median kautta tapahtuvassa filosofian harjoittamisessa 1980- ja 1990-luvuilla.

Suomalaisessa kulttuurihistoriassa Dan Steinbock (s. 1954) oli Esa Saariselle mallihenkilö median kautta tapahtuvassa filosofisessa keskustelussa. Saarisen joukkoviestinten ja suurien yleisötapahtumien kautta erilaisia joukkoja ja yleisöjä aktivoiva, julkisuushakuinen toiminta tuo myös

mieleen kanadalaisen media-ajattelija Marshall McLuhanin (1911–80) elämän ja tuotannon 1960- ja 1970-luvuilla.

Antti Hautamäki (1996) on esittänyt selkeän määritelmän soveltavasta filosofiasta. Hän näkee filosofisen perustutkimuksen ja soveltavan filosofian suhteen samanlaisena kuin luonnontieteen ja teknillisen tutkimuksen. Kahta filosofiaa yhdistää filosofinen metodi, mutta ensimmäinen kohdistuu yleisiin kysymyksiin ja jälkimmäinen käytännöllisiin. Hautamäki jatkaa erottelemalla filosofian ja filosofiantutkimuksen.

Tätä eroa voidaan verrata kuvataiteen ja kuvataiteen tutkimuksen väliseen erotteluun. Akateemisenä alana kuvataiteesta voi väitellä kuvataiteen tohtoriksi taiteellisella opinnäytteellä Taideyliopiston Kuvataideakatemiassa, mutta kuvataiteen tutkimuksesta voi väitellä filosofian tohtoriksi kirjallisella tutkimuksella Helsingin yliopistossa. Hautamäki kysyy ”Kuka on filosofi?” -artikkelissaan (1996), miksi meillä on niin paljon filosofiantutkimusta, mutta niin vähän filosofiaa.

Tilanne on ehkä hieman sama, kuin jos maailmassa lakattaisiin tekemästä kuvataidetta ja keskiytettäisiin kuvataiteen tutkimukseen ja kritiikkiin. Varsinkin muotoilualalla puhutaan paljon suunnittelutieteestä, jossa tutkimuksen tuloksena syntyy tiettyä tarkoitusta palveleva muotoilutuote tai ainakin tämän muotoiluohje. Soveltavan filosofiantutkimuksen voi vastaavasti ajatella olevan suunnittelutiede, jonka tehtävä on kehittää filosofioita eri tarkoituksiin.

Soveltavan filosofian voi ajatella myös niin sanotun suunnittelutiedemallin kautta propagandan tai emansipaation tuottamisena: ”Jos haluat A tilanteessa B, niin toimi tavalla X”. Muotisuunnittelija Karl Lagerfeld (s. 1933) on väittänyt, että kristillinen avioliitto korostui Euroopassa varhaiskeskiajalla, koska haluttiin taata lapsille stabiili perhe jatkuvan parinvaihdon tai antiikin roomalaiseksi mielletyn dekadentin elostelun sijaan yhteiskunnallisesti konfliktiherkissä oloissa.³ Tässä katsannossa lause voisi kuulua: ”Jos haluat edistää lastenkasvatusta vähentämällä parinvaihtoa varhaiskeskiajan kulttuurisessa tilanteessa, niin kehitä tietynlainen, yksiavioisuutta korostava filosofia ja sovelle sitä yhteiskuntaan viestinnällisten esitysten (kirkonmenot, formaali ja informaali koulutus ym.), lainsäädännön ja pakkokeinojen avulla.”

Tässä yhteydessä ei ole syytä käydä keskustelua siitä, miten voimakas yksiavioisuuden korostus oli jo kristinuskossa alun perin tai mikä oli tosiasiallinen historiallinen tilanne varhaiskeskiajalle tultaessa. Sen sijaan esimerkin relevanssi artikkelin keskustelulinjan kannalta on siinä, että soveltavan filosofian tuottamat ajattelujärjestelmät ja -metodit eivät ole koskaan pyyteettömiä tai intressittömiä, vaan niillä on aina tiedostettu tai tiedostamaton päämäärä. Yritysluennoilla työyhteisön edistämiseksi on useita tavoitteita, mutta tilaajan kannalta tavoite on useimmiten yrityksen menestyksen maksimointi lyhyellä tai pitkällä aikavälillä, mikä liittyy asetelman kulttuurisiin ehtoihin.

Soveltava filosofia voi mahdollistaa omaperäiset yhteiskunnalliset kokeilut. Niin Amerikan Yhdysvaltojen perustuslaki, Neuvostoliitto, Suomi itsenäisenä valtiona, Kolmas valtakunta, Kiinan kulttuurivallankumous, Nokia-Suomi kuin Gaddafin Libya voidaan ajatella soveltavien filosofioiden tuotteina. Suunnittelutieteenä filosofia voikin tuottaa erilaisia yhteiskunnallisia tavoitteita tukevia filosofioita.

Esa Saarisen esittämässä antirosenbergiläisessä katsannossa mediafilosofian voi ajatella olevan sekä filosofista mediatutkimusta että median kautta tapahtuvaa filosofista toimintaa.

Saarinen julkaisi vuonna 1994 amerikkalaisen uskontofilosofin ja kulttuurikriitikon Mark C. Taylorin (s. 1945) kanssa filosofisen mediatutkimuksen kannalta tärkeän, Routledgen kustantaman teoksen *Imagologies. Media Philosophy*. Teoksesta tuli populaaritieteellinen bestseller. Osaltaan kirja liittyi median vahvaan murrosvaiheeseen – digitaalisuuden, vuorovaikutteisen uusmedian, tietoverkkojen ja matkapuhelinviestinnän murrokseen – ja raivasi näin tilaa mediafilosofian, mediasemiotiikan ja (uus)mediatieteen kaltaisille tutkimusalueille (vrt. Inkinen 1999a, 1999d; Ylä-Kotola 1999; Ylä-Kotola & Arai 2000). Kuviin viittaavasta nimestään huolimatta teos ei pohdi systemaattisesti kysymystä filosofisten ajatusten formuloinnista kuvien avulla.

2. Informaatioteknologian ylevöittäminen imagologisoinnilla ja teknologisen ylevän retoriikalla

Ylevä on kiehtova ja moniselitteinen käsite. Erkki Vainikkala on määritellyt ylevän Immanuel Kantiin tukeutuen ”tulokseksi ponnistuksesta, yrityksestä saada havainnon ja mielikuvien piiriin jotakin, joka ei siihen mahdu tai rikkoo sen. Ylevää ei voi kuvata läsnäolevana – tai se on ’läsnä’ vain vaikutuksena, vieraana, pelottavana, esittämättömänä, epä-inhimillisenä.” Lisäksi Vainikkala toteaa, että ylevä on ”tavalla tai toisella transsendentti. Se kuvaa ihmisen yritystä saada kosketus yliaistilliseen, yli- tai ei-inhimilliseen. Humanistinen ylevä on käsitteellinen mahdottomuus, oksymoron.” (Vainikkala 1990, 1; vrt. Inkinen 1995, 5)

Arkikielessä ja -ajattelussa ylevä ymmärretään yksinkertaisemmin. Sana herättää ”jalouden, ylhäisen asenteen, kohottavan tunteen, henkisen pönäkkyyden, puujaloilla kävelyn” (Vainikkala 1990, 1) kaltaisia mielikuvia ja konnotaatioita. Sana ”ylevä” mielletään helposti negatiivisesti; sitä ei yhdistetä välttämättä esteettisiin tai filosofisiin horisontteihin – saatikka sellaisiin filosofian, esteetiikan sekä taiteen- ja kulttuurintutkimuksen avaintermeihin kuin *das Erhabene* ja *the sublime*.

On siis olemassa monenlaista ylevää. Teknologian ja kulttuurin välisiä yhteyksiä tutkineen Leo Marxin (1964) sekä viestintätutkijoiden James Carey ja John Quirk (1989, 113ff.) tarkasteluja seuraten oman aikamme ”elektroninen ylevä” (*the electronic sublime*) voidaan kytkeä teemalliseksi ja kronologiseksi jatkeeksi 1800-luvun ”mekaaniselle ylevälle” (*the mechanical sublime*). Käsitteellisesti nämä molemmat ylevät voidaan puolestaan sijoittaa yleisemmän ”teknologisen ylevän” (*the technological sublime*) kategoriaan (ylevästä ja teknologiaretoriikasta ks. tarkemmin Inkinen 1995, 1999b, 2012).

Voidaan ajatella, että *mekaaninen ylevä* syntyi 1800-luvulla, jonka aikalaiskulttuurille olivat leimaa-antavia uuteen mekaaniseen teknologiaan, erityisesti höyrykoneeseen ja -voimaan, kohdistuneet teknoromanttiset ja -utooppiset odotukset. Vuosisadan viimeisellä kolmanneksella mekaanisen ylevän paikan kehityksen ja tulevaisuuden symbolina otti kuitenkin sähkön ja sähköteknisten järjestelmien varaan perustuva sähköinen ylevä (*the electrical sublime*). Thomas Alva Edison (1847–1931), Alexander Graham Bell (1847–1922) ynnä muut aikansa keksijät kohosivat juhlituiksi sankarihahmoiksi ja käynnistivät keksinnöillään kiivaan patenttitaistelun uuden teknologian hallintaoikeuksista.

Myöhemmin 20. ja 21. vuosisadalla ovat muun muassa radio, televisio, tietokone, Internet ja elektroniikkateollisuus perineet aikaisemmin puhelimeen, lennättimeen ynnä muihin kohdistetut teknofiliset tunnelmat ja tekno-optimistiset odotukset. Tätä kautta tullaankin oman aikamme *elektronisen ylevään*. Elektroniseen ylevään kuten myös ”elektronisen vallankumouksen myyttiin” kuuluu keskeisesti ajatus elektroniikan ja elektronisten järjestelmien kohottavasta, miltei messianisesta voimasta.⁴ (Carey 1989, 120ff.; vrt. Inkinen 1995, 1999b)

Tällaiselle ajattelutavalle on ominaista kehityksen jatkuvan *muutostilan* korostaminen. Uusi-en vallankumouksellisten innovaatioiden katsotaan seuraavan toinen toisiaan progressiivisena, miltei vääjäämättömänä kehitysten sarjana. Vain muutos on pysyvää ja – antiikin Herakleitoksen sanoin – kaikki virtaa. Niin kuin höyry ja rautatiet 1800-luvulla, näyttäytyvät Internet, multimedia, mobiiliviestimet, simulaatioteknologiat ja muut elektroniset keksinnöt omille aikalaisillemme teknologisen ylevän ilmentyminä.

Elektronisen ylevän retoriikalle on tunnusomaista tulevaisuusorientoitunut ja ylioptimistinen, suorastaan haltioitunut tapa kertoa uuden teknologian suomista mahdollisuuksista. Kuten niin usein historiassa, esitetään myös oman aikamme visioissa ja fantasiaissa säännöllisesti teknologisen determinismin hengessä ajatus, jonka mukaan tekniset ja teknologiset muutokset johtavat automaattisesti myönteiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen – jopa suoranaiseen kulttuurirevoluutioon.

Teknologinen ylevä näyttääkin olevan kiinteä osa kulttuuriamme ja vaikuttavan erityisen voimakkaasti teknologiaa koskevaan mytologiseen ja poeettiseen kielenkäyttöömme. Hannu Eerikäinen on esittänyt perusteltua ja tarkkanäköistä kritiikkiä tällaista ajattelutapaa ja aikalaismentaliiteettia kohtaan:

Engelmana on [James] Careyn ja [John] Quirkin mukaan teknologiaa mytologisoiva ajattelutapa, jota he kutsuvat ’teknologisen ylevän retoriikaksi’ – the rhetoric of the technological sublime. He valaisevat sitä Emersonin puheella, jossa höyry, sähkömagnetismi ja transsendentalismi sekoituivat toisiinsa: Emersonin mukaan höyry ja rautatiet yhdessä transsendentalismin kanssa ”muuttavat maan aivoiksi”, ja ”lennätin ja höyry antropologisoivat maan”. Jos asetamme höyryn, rautateiden, sähkömagneettisuuden ja lennättimen tilalle elektroniikan, tietoverkon, digitaalisuuden ja virtuaalitodellisuuden, voimme kysyä: mikä on muuttunut? (Eerikäinen 1994, 4; vrt. Carey 1989, 120)

Niin, mikä on loppujen lopuksi – ainakaan kvalitatiivisessa mielessä – muuttunut? Eerikäisen tässä yhteydessä käyttämä avainkäsite on *muutosdiskurssi*, josta hän mainitsee yhtenä esimerkkinä virtuaalitodellisuuden; teknologian, joka ”on meidät vapauttava paitsi painovoimasta myös minuuden kahleista, subjektina olemisen taakasta – tuosta renessanssin suuresta keksinnöstä ja modernin projektin emansipatorisesta ihanteesta, jonka toteuttamiseksi niin Marx, Freud kuin uudemmankin ajan ajattelijat ovat voimiaan uhranneet.” (Eerikäinen 1994, 3)

Teknologiaa koskeva kriittinen analyysi tulisi Careyn ja Quirkin mielestä aloittaa ”demytologisoimalla elektronisen ylevän retoriikka” (Carey 1989, 139–140). Mutta kenen tehtävä tämä demytologisointi on? Perinteisen filosofiakäsityksen pohjalta tehtävän voisi antaa filosofiantutkijoille osana käsite-, kulttuuri- ja aikalaiskritiikkiä.

Soveltavan filosofian näkökulmasta mediafilosofialla voi kuitenkin olla myös muita tehtäviä. Imagologia-filosofian päämääränä voi ajatella olevan informaatioteknologian kommentoinnin ja

”ylevöittäminen” sen (positiivisella) mytologisoinnilla. Tällainen projekti voi liittyä laajempaan aikalaismiittaan, *empowerment*-näkökulmiin sekä nykykulttuurin mahdollisuusikkunoiden tunnistamiseen.

Poleemisimmassa, provokatiivisimmassa ja innostavimmassa muodossaan elektronisen ylevän retoriikka esiintyy Mark C. Taylorin ja Esa Saarisen vuonna 1994 ilmestyneessä teoksessa *Imagologies. Media Philosophy*. Tämä lennokkaasti ja visionaarisesti kirjoitettu, avantgardistisella visuaalisella tyyllillä taitettu teos on sekä mediafilosofinen puheenvuoro että uutta mediateknologiaa esiintuova aikalaismittaan ja manifesti.

Teoksen takakannen moton (joka toistuu myös sisäsivuilla) keskeinen ajatus on, että jos antiikin Sokrates eläisi, kävisi hän dialoginsa mediassa ja tietoverkossa. Pamfletti pyrkiikin paradoksaalisesti argumentoimaan kirjajamittaan mediaa vastaan ja esittelee sivuillaan laajan skaa-lan aforistisia iskulauseita ja sähköistyneitä toimintakehotuksia, kuten ”[t]he electronetwork that mediaizes the real we call the mediatrix”⁵ sekä ”expert language is a prison for knowledge and understanding”.⁶ Mediafilosofi-imagologit Saarinen ja Taylor kuvaavat aikalaishaasteita ja -lähtökohtia seuraavasti:

What our age needs is communicative intellect. For intellect to be communicative, it must be active, practical, engaged. In a culture of the simulacrum, the site of communicative engagement is electronic media. In the mediatrix, praxis precedes theory, which always arrives too late. The communicative intellect forgets the theory of communicative praxis in order to create a practice of communication.⁷

”Imagologiat” eli elektronisen ajan mytologiat ovatkin vain yksi niistä uudissanoinnista, joiden varten Taylorin ja Saarisen mediafilosofinen visio on rakennettu. Hannu Eerikäinen on kiinnittänyt huomiota uutta teknologiaa ympäröivään hurmukseen ja teknoeuforiseen kielenkäyttöön. Kommentoidessaan *Imagologies*-teosta heti sen ilmestymisen jälkeen Eerikäinen totesi, että ”[t]ämä ’telekirjoittamisella’ (*teletwriting*) tuotettu tekstikooste, jonka digitaalinen tajunnanvirta vain enää vaivoin pysyy gutenbergilaisen kirjan muodossa, havainnollistaa hyvin sekä muutosdiskurssia että *écriture*-ajattelua: syöksymme mediamaailmaan, jonka avaavat meille sellaiset uudissanoinnissa kuin ’simcult’, ’videovisions’, ’interstanding’, ’netropolis’, ’telerotics’ ja ’cyborgs’. Nämä medioiden aikaansaamaa luovuutta, vuorovaikutusta ja vapautta kuvaavat ilmaisut antavat viitteitä ’mediafilosofiasta’, jolla tekijät tarkoittavat ’julkista järjenkäyttöä median aikakaudella.’” (Eerikäinen 1994, 40).

Taylorin ja Saarisen *Imagologies*-teos edustaakin äärimmilleen vietyä mediahurmosta ja -optimismia sekä sellaista visionarismia, jossa esimerkiksi Frankfurtin koulun ajattelijoiden (Adorno, Horkheimer, Marcuse...) tai Neil Postmanin (1987) kaltaisten viestintätutkijoiden harjoittamalle kulttuuri- ja mediakritiikille ei liiemmin jää tilaa. Huomionarvoista myös on, että Taylor ja Saarinen puhuvat yksiköllisen ”imagologian”⁸ sijaan imagologioista monikossa: *imagologies*. Informaatioteknologiaa ja digitaalista mediaa koskevat elektronisen ylevän tasot ja filosofiset horisontit eivät varmasti olekaan pelkistettävissä vain yhteen, yhtenäiseen ajatteluskeemaan tai mytologiaan.

Yleisenä vuosituhannen vaihteen aikalaismittaan havaintona voidaan todeta, että viestinnän, mainonnan, mielikuvien, huomion tavoittelun ja ”brändäämisen” yhteiskunnassa on siirrytty yhä selvemmin *kommunikaation ekstaasiin* (vrt. Baudrillard 1988). Ei ole yllättävää, että filosofi-

en ohella muun muassa semiootikot, media- ja viestintätutkijat, tiedotusoppineet, psykologit sekä uskonto- ja kasvatustieteilijät ovat olleet kiinnostuneita digitaalisen (uus)median kehityksestä.

3. Esa Saarinen Suomen Marshall McLuhanina

Yksi juonne vuosituhannen taitteen kulttuurikehityksessä liittyy kanadalaisen Marshall McLuhanin merkityksen kasvuun digitaalisen kulttuurin ja vuorovaikutteisen median klassikkoajattelijana ja -visionaarina. McLuhanin ajatukset ovat tehneet näyttävän comebackin digitaalisen teknologian, Internet-kulttuurin ja mobiilisovellusten yleistymisen myötä. McLuhanilaiset ajatukset teknologiasta ja mediasta ”aistiemme jatkeina” (*extensions of man*) sekä visiot globaalista ”maailmankylästä” (*global village*) tuntuvat nykynäkökulmasta paitsi itsestään selviltä myös usein hämmäntävän osuvilta. (ks. tarkemmin Inkinen 1999c, 2012)

Taylorin ja Saarisen imagologia-filosofia on selkeää jatkumoa mcluhanismille. On myös oireellista, että sosiologi Manuel Castells viittaa McLuhaniin yhtenä media- ja informaatiomurroksen varhaisena näkijänä. Castellsin laajan *The Information Age* -trilogian ensimmäinen osa *The Rise of the Network Society* (1996) sisältää kappaleen ”From the Gutenberg Galaxy to the McLuhan Galaxy: the Rise of Mass Media Culture”.

McLuhan nojaa ajattelussaan vahvasti historiaan. Sam Inkinen on myös eri yhteyksissä muistuttanut, että klassinen *noosfääri*-ajatus (engl. *noosphere*; ven. *noosfera*) on yksi nykymuotoisen laajakaista-Internetin ja sosiaalisen median historiallisista ja konseptuaalisista esikuvista. Noosfäärin käsite ja sitä koskevat ajatukset ovat peräisin ranskalaiselta filosofilta ja jesuiittapapilta Pierre Teilhard de Chardinilta (1881–1955), ranskalaiselta filosofilta ja matemaatikolta Édouard Le Roylta (1870–1954) sekä venäläis-ukrainalaiselta tiedemieheltä Vladimir Vernadskilta (1863–1945). Noosfäärillä tarkoitetaan geosfäärin ja biosfäärin laajennusta – eräänlaista kollektiivisen tietoisuuden kerrostumaa (noosfäärin käsitteestä, keskustelusta ja yhteydestä nykyteknologiaan ks. Inkinen 2012).

Marshall McLuhan on sittemmin vakiinnuttanut asemansa hyperkytkeytyneen, globaalin ”maailmankylän” sekä elektronisen teknologian ja digitaalisen uusmedian visionaari-teoreetikona. Viime vuosien kehitys uusien käyttöliittymien, mobiiliteknologian ja niin kutsutun sosiaalisen median (engl. *social media*) alueella on vain lisännyt hänen ajatustensa merkitystä. Vaikka aikuisiällä roomalaiskatoliseksi kääntynyt (ja myöhemmin Vatikaanin neuvonantajana toimineen) McLuhanin lennokasta visionarismia voikin pitää monin kohdin yliampuvana, kukaan tuskin asettaa kyseenalaiseksi hänen merkitystään tärkeitäkin ideoita katalysoineena ajattelijana ja yliopistomaailman luovana toisinajattelijana.

Tätä taustaa vasten on hieman yllättävää, että kuollessaan vuonna 1980 McLuhan oli aikaisemmasta suosiostaan ja arvostuksestaan huolimatta niin akateemisessa kuin populaarissa mielessä vähemmän tärkeä ja tunnettu teoreetikko. Vastaavalla tavalla on mahdollista, että myös Saarisen ja Taylorin tämän hetken (vuosi 2013) akateemisessa keskustelussa perifeerinen imagologia-filosofia löydetään myöhemmin uudelleen.

4. ”Imagologiat” Nokia-Suomen filosofisen rakennustyön taustaideologiana

Esa Saarisen soveltavan filosofian keskeisen empiirisen kentän ovat muodostaneet informaatio- ja viestintäteknologia-alan (ICT) yritykset. Eräässä mielessä *Imagologies. Media Philosophy* -kirja (1994) avasi tämän toimintakentän. Kirjan ilmestymisajankohtana Suomi eli yhtä keskeistä historiallista murrosvaihetta. Puolueeton ja syrjäinen, Paasikiven-Kekkonen linjalla pitäytynyt Suomi otti silloin ensiaskeliaan Brysselissä ja muualla ulkomailla operoivan Euro- ja EU-Suomen suuntaan.

Pääministeri Esko Ahon – myöhemmän Nokian johtajan – hallitus luotsasi Suomea samaan aikaan valtiollisella tasolla tietotekniikan, verkostotalouden ja digitaaliteknologian aikakauteen. Hallituksen ja sen eri ministeriöiden muistioissa ja periaatekannanotoissa Suomea vietiin nopeasti ja määrätietoisesti kohti tietotekniikalla ja teknologisilla järjestelmillä kyllästettyä ”tietoyhteiskuntaa”. Aikalaispuhetta leimasivat uudet iskusanat: multimedia ja hyperteksti, tietoverkot ja media-asema, CMC ja CD-ROM, sähköposti ja laajakaistaverkko, kyberkahvilat ja etättyö, interaktiivisuus ja digitaalitodellisuus, integraatio ja konvergenssi, virtuaalitodellisuus ja video-on-demand, IT ja ITV, tekoäly ja tietoverkkoagentit, telepresens ja monimuoto-opetus.

Soveltavan filosofian tehtävänä Suomen yhteiskunnallisessa murroksessa oli osaltaan tukea ideologisella tasolla metsästä, telakkateollisuudesta ja neuvostokaupasta elävän Suomen muuttumista huipputeknologiaa tuottavaksi mallimaaksi. Mediafilosofia voi ideologisesti muuttaa ja verbalisesti kohottaa yksinkertaisilta ja lakonisilta kuulostavat asiat: siis ylevöittää ne teknoretoriiikassa mahtipontisiksi ja lennokkaiksi iskulauseiksi. Onhan eri asia puhua lakonisesti datasiirrosta tai tietoliikenteestä kuin uljaammin ”databaanasta” tai ”tiedon valtatiestä”. Ja on eri asia laadittua keskusvirastoissa tylsiä, hyllyille unohtuvia muistioita kuin julkistaa suureellisia ”kansallisia linjauksia” tai jo nimensä puolesta kunnioitusta herättäviä ”strategioita” (vrt. Inkinen 1995, 1999b). Soveltavassa filosofiassa keskeinen rooli onkin kielikuvilla ja muilla retorisisilla keinoilla, joilla ideat ja asiat saadaan vaikuttamaan joko toivottavilta tai epätoivottavilta.

Esa Saarisen soveltavan filosofian projektissa *Imagologies*-teos oli tärkeä etappi. Saarisen filosofin uralla voi ajatella olleen kolme kautta: Saarinen siirtyi 1970-luvun lopulla filosofisesta logiikan tutkimuksesta (ensimmäinen kausi) kulttuuriseseistiksi. Filosofista perustaa ja metodista pohjaa aikalaisdiagnostiseen kulttuuriseseistiikkaan – joka toteutui paitsi kirjoittamisen myös musiikin, teatterin ja julkisten esiintymisten kautta – Saarinen ammensi Jean-Paul Sartrelta (1905–80) ja länsimaisen filosofian historiasta (toinen kausi).

Suomalaisen kulttuurin laajoja kansalaisryhmiä koskeneessa avautumisessa pois kansallisesta umpiosta 1980-luvulla Saarisen työllä oli tärkeä rooli. *Sartre*-kirjan (1983) sekä muiden 1980-luvulla ilmestyneiden, laajalti huomioitujen julkaisujen jälkeen hänen teoksensa *Erektio Albertin-kadulla* (1988) oli tämän kauden päätös, josta niin liike-elämä kuin informaatioteknologia loistavat poissaolollaan.

Marshall McLuhan kehitti omana aikanaan ajatuksia taiteesta ennakkovaroitusjärjestelmänä (*distant early warning system*). Taiteen piirissä kehitellään erilaisia ideoita sekä luodaan ja testataan esteettis-filosofisia konsepteja, jotka saattavat siirtyä marginaalista (avantgarde, underground) kulttuurin keskiöön ja valtakulttuurin piiriin. Näin tapahtui myös Esa Saarisen kohdalla, jonka taidelähtöinen toiminta ja esseistiikka laajentuivat muille yhteiskunnan aloille.

Yhdessä teollisuusvaikuttaja Ensio Miettisen (1929–2010) kanssa laaditun kirjan *Muutostekijä* (1990) kautta Saarisen soveltavan filosofian spesifiksi kohteeksi tulivat elinkeinoelämä ja yritysmaailma. *Imagologies*-teos avasi soveltavalle filosofialle näkökulmaa informaatioteknologian ylevöittämisestä ja mytologisoimiseksi painottaen median kuluttaja-, osallistuja- ja vastaanottaja-, ei niinkään valmistajanäkökulmaa. Saarisen myöhemmässä toiminnassa Nokia-Suomen rakentajana informaatioteknologian, elinkeinoelämän ja organisaatioiden kehittämiseen liittyvät työhyvinvoinnin näkökulmat oli mahdollista yhdistää toisiinsa (kolmas kausi).

On huomionarvoista, että Saarinen on kolmannella kaudellaan toiminut aktiivisesti Teknillisen korkeakoulun ja Aalto-yliopiston konteksteissa. Metodisen pohjan kolmannen kauden siirtymään tarjosi systeemitiede, jonka avulla Saarinen yhdisti soveltavan filosofian näkökulman teknologisten järjestelmien kehittämisen problematiikkaan.

Uudet filosofiset avaukset ja interventiot ovat mahdollisia. Kun teknillisissä tieteissä teknologista järjestelmää – esimerkiksi ydinvoimalaa – tarkastellaan usein puhtaasti kyberneettisten kausaaliketjujen mukaan toimivana koneena, voi Saarisen sartrelaistustainen ajattelu osoittaa, miten suuri rooli koneenkäyttäjällä toiveineen, haluineen ja pelkoineen on koneen systemisessä toiminnassa.

Tällä aikalaiskulttuurisella linjalla ja näkökulma-alueella on soveltavalla filosofialla vielä paljon tehtävää.

Kirjoittajat

Sam Inkinen on taiteen tohtori, mediatutkija ja kirjailija. Inkisen väitöskirja Teknokokemus ja Zeitgeist. Digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgarde-virtauksia (1999) keskittyi uuden mediateknologian, informaatioyhteiskunnan ja digitaalisen kulttuurin ilmiökentän tarkasteluun. Inkinen on toimittanut muun muassa teoksen Mediapolis. Aspects of Texts, Hypertexts and Multimedial Communication (Walter de Gruyter 1999). Lisäksi hän on toimittanut ja laatinut kollegojensa kanssa muun muassa teokset Framtiden i nuet. Om konsten att möta det okända (Söderströms 2003), Kyborgin käsikirja (Finn Lectura 2007) ja Understanding Innovation Dynamics (Finland Futures Research Centre 2009). Inkisen kotisivut ks. www.inkinen.org.

Mauri Ylä-Kotola, FT, mediatieteen professori, Lapin yliopiston rehtori. Ylä-Kotola työskenteli ennen nykyistä tehtävänsä Kuvataideakatemian rehtorina Helsingissä. Ylä-Kotolan mediatieteelliseen tuotantoon sisältyy useita virtuaalitodellisuusteknologiaa hyödyntäviä produktioita. Viime vuosina Ylä-Kotola on kehittänyt mm. kalottialueen yhteistyötä Rovaniemen ja Murmanskin välillä. Ylä-Kotola on Murmanskin yliopiston kunniaprofessori.

Viitteet

¹ Sitaatti teoksessa McLuhan & Zingrone (1997, 274).

² *Imagologies*-teoksen takakansiteksti sekä alakappale ”Communicative Practices”, s. 3.

³ Lagerfeldin haastattelulausunto elokuvassa *Lagerfeld Confidential*. Valmistumisvuosi 2007 (DVD-jul-

kaisu 2011). Ohjaaja Rodolphe Marconi. Tuotanto Realitism Films.

⁴ Careyn ja Quirkin artikkeli ”The Mythos of the Electronic Revolution” ilmestyi alun perin kahdessa osassa *The American Scholar* -julkaisun numeroissa vuonna 1970 (Spring & Summer, 1970).

⁵ Taylor & Saarinen 1994, alakappale ”Communicative Practices”, s. 5.

⁶ Taylor & Saarinen 1994, alakappale ”Communicative Practices”, s. 8.

⁷ Taylor & Saarinen 1994, alakappale ”Communicative Practices”, s. 2.

⁸ Suomessa Erkki Karvonen on käyttänyt imagologia-käsitettä väitöskirjassaan *Imagologia. Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä* (1997).

Lähteet

Baudrillard, Jean 1988 (1987). *The Ecstasy of Communication*. New York: Semiotext(e).

Carey, James W. 1989. *Communication As Culture. Essays on Media and Society*. Boston: Unwin Hyman.

Castells, Manuel. 1996. *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*, vol. I. Malden, MA & Oxford: Blackwell Publishers.

Eerikäinen, Hannu. 1994. *Muutos ja utopia: media, postmoderni, avantgarde. Mediatieteellisiä tarkasteluja*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta, mediatieteen laitos. Lisensiaatintyö.

Hautamäki, Antti. 1996. Kuka on filosofi? Teoksessa Kiesepää, I. A. & Pihlström, Sami & Raatikainen, Panu (toim.), *Tieto, totuus ja todellisuus. Kirjoituksia Ilkka Niiniluodon 50-vuotispäivän kunniaksi*, 329–333. Helsinki: Gaudeamus.

Inkinen, Sam. 1995. Internet, ”informaatiovaltatiet” ja tietoyhteiskunta. Kommentti elektronisen ylevän retoriikkaan. *Lähikuva* 1/95, 5–34.

Inkinen, Sam. (ed.) 1999a. *Mediapolis. Aspects of Texts, Hypertexts and Multimedial Communication*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Inkinen, Sam. 1999b. The Internet, ”Data Highways” and the Information Society. A Comment on the Rhetoric of the Electronic Sublime. Teoksessa Inkinen, Sam (ed.), *Mediapolis. Aspects of Texts, Hypertexts and Multimedial Communication*, 243–290. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Inkinen, Sam. 1999c. Marshall McLuhan: johdatus tuotantoon, teoriaan ja henkilöhistoriaan. Teoksessa Inkinen, Sam & Ylä-Kotola, Mauri (toim.), *Mediatieteen kysymyksiä 3. Kirjoituksia mediakulttuurista*, 745–796. Rovaniemi: Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta. Mediatieteen julkaisu C2.

Inkinen, Sam. 1999d. *Teknokokemus ja Zeitgeist. Digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgarde-virtauksia*. Väitöskirja. Acta Universitatis Lapponiensis 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Inkinen, Sam. 2012. Väline on viesti? Huomioita viestinnän tutkimuksesta, uusista medioista ja aikalaiskulttuurin muutoksesta. Teoksessa Eronen, Maria & Pieniniemi, Simo (toim.), *Välineiden viesti: kun perinteinen ja uusi media kohtaavat. Juhlakirja professori Tarmo Malmbergin kunniaksi*, 170–203. Vaasan yliopiston julkaisu. Tutkimuksia 300, Viestintätieteet 2.

Karvonen, Erkki. 1997. *Imagologia. Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä*. Acta Universitatis Tamperensis 544. Tampere: Tampereen yliopisto.

Marx, Leo. 1964. *The Machine in the Garden. Technology and the Pastoral Ideal in America*. New York: Oxford University Press.

McLuhan, Eric & Zingrone, Frank. (ed.) 1997 (1995). *Essential McLuhan*. London & New York: Routledge.

Miettinen, Ensio & Saarinen, Esa. 1990. *Muutostekijä*. Helsinki: WSOY.

- Postman, Neil. 1987 (1985). *Huivitamme itsemme hengiltä. Julkinen keskustelu viihteen valtakaudella*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa. 1983. *Sartre. Pelon, inhon ja valinnan filosofia*. Soundi-kirja 19. Tampere: Fanzine.
- Saarinen, Esa. 1984. *Epäihmisen ääni*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa. 1988. *Erektio Albertinkadulla*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa. 1996. Soveltava filosofia. Teoksessa Kiesepää, I. A. & Pihlström, Sami & Raatikainen, Panu (toim.), *Tieto, totuus ja todellisuus. Kirjoituksia Ilkka Niiniluodon 50-vuotispäivän kunniaksi*, 316–328. Helsinki: Gaudeamus.
- Taylor, Mark C. & Saarinen, Esa. 1994. *Imagologies. Media Philosophy*. London: Routledge.
- Vainikkala, Erkki. 1990. Ylevä – rajakokemus vai ratkaisu? Teoksessa Vainikkala, Erkki (ed.), *Sublim ylevä sublime*, 19–37. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 22. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ylä-Kotola, Mauri. 1999. Mitä on mediatiede? *Mediatieteen kysymyksiä 1*. Mediatieteen julkaisuja C2. Rovaniemi: Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta.
- Ylä-Kotola, Mauri. & Arai, Mehdi. 2000. *Uusmediatieteen perusteet*. Helsinki: Edita.
- Ylä-Kotola, Mauri. 2003. Assosiaatioiden aikana. Teoksessa Slotte, Sebastian & Siljola, Sevi (toim.), *Cameo: filosofin elämää*, 68–71. Helsinki: WSOY.

SOKRAATTINEN KAPELLIMESTARI – ESA SAARISEN KOHOTTAVA ELÄMÄNFILOSOFINEN KÄYTÄNTÖ

”Have you ever really had a teacher? One who saw you as a raw but precious thing, a jewel that, with wisdom, could be polished to a proud shine?” -Mitch Albom (1997)

sallistuminen Esa Saarisen Pafos-seminaarin paljastaa kävijälleen, että Saarisen filosofissa on kaksi tasoa: Se mitä sanotaan ja se mikä välittyy sanatta ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Kuten filosofi itse uudessa Pafos-seminaarissa käsittelevässä artikkelissaan toteaa:

Elävä, henkilökohtaisesti relevantti elämänfilosofia on enemmän kuin vain filosofian artikulointia. Pafos-seminaarin menetelmät voivat vaikuttaa akateemisesta filosofista jokseenkin perversseiltä, koska käsitteellistäminen ei saa samanlaista etuoikeutettua asemaa kuin yleensä akateemisessa yhteydessä. (Saarinen 2012, 11.)

On siis ensinnäkin Pafos, joka koostuu Saarisen luennoilla esittämistä ajatuksista, tarinoista ja majakkamääreistä. Sen keskeiset teemat Frank kiteytti Marimekko-kantiseen vihkoonsa seminaarin viimeisenä päivänä heinäkuussa 2006 seuraavasti: ”Ajattelun ajattelun viikko, jossa asetetaan näkökulman valinnan fundamentti, ja annetaan tilaisuus löytää enemmän, lähimmäiselle antamisen teeman ollessa läsnä.”

Ja sitten on se Pafos, joka ihmisille *tapahtuu* tuon viikon aikana. Siitä ihmisten on vaikea puhua Pafoksella käymättömille, koska se koostuu kohtaamisista, katseista, hyväksyvistä hymyistä, hellistä halauksista, salaperäisestä yhteenkuuluvuuden tunteesta – ja ennen kaikkea oman ajattelun liikkeestä. Pafos kokemuksena kumpuaa siitä avoimen hyväksyvistä, toinen toistaan kunnioittavasta ilmapiiristä, joka ihmisten välillä Pafoksella vallitsee. Pelkästään sen aistiminen on voimaannuttava kokemus. Se on sallivuudessaan myös ilmapiiri, joka antaa ihmiselle tilaa muuttua ja löytää itsensä uudelleen.

Mutta onko Pafos filosofiaa?

Helppo vastaus on: ehdottomasti kyllä. Jos filosofia on ihmiselämässä läsnä olevien peruskysymysten esiinnostamista ja vaihtoehtojen etsimistä vallitseville totuuksille, tällöin Pafos-seminaarien luennot ovat ehdottomasti filosofiaa. Luennoissaan Saarinen pureutuu ajatustottumuksiimme pyrkien tekemään meidät tietoisemmiksi niistä ja tarjoamaan hedelmällisempiä vaihtoehtoja luutuneille tavoille kokea oma maailmansa. ”Meissä on enemmän kuin mitä näkyy pääl-

le,” Saarinen julistaa ja pyrkii avaamaan silmämme vaihtoehtoisille tavoille määrittää itsemme (F 2006). Voimme valita itsemme tuhannella tavalla. Älä siis jää ennalta määrättyyn uomaan.

Filosofia ei kuitenkaan kumarru helppoja vastauksia. Tästä syystä Esa Saarisen ajattelun filosofinen relevanssi vaatii yksityiskohtaisempaa tarkastelua. Pafos-seminaari ei nimittäin istu alkuunkaan nykyaikaisen akateemisen filosofian muottiin. Jos filosofia vaatii, että käyttää nykyään vallalla olevan yliopistoissa suoritettavan filosofian erityissanastoa ja omaksuu sen kuivan asiallisen esitystavan, ei Saarisen toiminta ilmitasolla täytä filosofian tunnusmerkkejä. Saarisen Pafoksella käyttämät termit, esimerkit ja tarinat ovat aivan liikaa elävästä elämästä mahtuakseen akateemisen filosofian ajattelun lokeroon, jonka muotosidonnaisuudessa olennaista on, että asiat on ”kirjoitettu ja julkaistu tietyllä tavalla” ja ”höystetty oikealla rekvisiitilla” (Saarinen 1984, 24, 25).

Immanuel Kant niittasi nykyfilosofian ideaalin osuvasti *Puhtaan järjen kritiikkkinsä* alkusanoisissa toteamalla, ettei monimutkaisia asioita pitäisi yrittää pehmittää tarinoilla tai esimerkeillä koska ne vievät huomion pois pääasiasta (Kant 1998). Tämä asenne on voimallisesti noussut valtavirtaan nykypäivän akateemisessa filosofiassa. Saarinen puolestaan viittaa Jerome Bruneriin, konstruktivistisen pedagogiikan isään – psykologiin, ei filosofiin! –, ja toteaa, että ”koko elämä koostuu tarinoista” (Saarinen 2012, 10). Saarisen menetelmän päämääränä ei ole myöntää tai kieltää teesiin esittämistä, vaan auttaa ennemminkin ajattelua löytämään tarinoiden ja kertomusten kautta uusia mahdollisuuksia.

Saarisen etäännyttä akateemisesta ilmaisutavasta korostaa myös se, että luennoillaan hän välttää usein lausumasta ääneen filosofian klassikoiden nimiä, koska pelkää sen vieraannuttavan ihmisiä. Tämä pintatason akateemisuumattomuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö Saarisen toiminta olisi vahvasti ankkuroitu syvään lukeneisuuteen ja filosofian pitkän tradition tuntemukseen. Jos Pafos-seminaarin pintakerros on sanottua ja koettua, vaikuttaa pinnan alla valtavan laaja ymmärrys haastavista filosofisista teorioista ja käsitteistä. Kuten Saarinen toteaa,

Teorioita ja tutkimustuloksia esitellään kyllä jos se on tarpeellista, mutta ainoastaan siinä mielessä, miten kapellimestari voisi aika ajoin viitata eksplisiittisesti käsillä olevaan partituuriin työskennellessään kokoneen orkesterin kanssa: käyttäen sitä taustana huomattavasti ylivertaisemman esityksen potentiaalisena lähteenä. (Saarinen 2012, 15.)

Kuten tässä kirjoituksessa pyrimme osoittamaan, Saarisen filosofisessa ilmaisussa vaikuttaa voimakkaasti vahva kirjo erilaisia filosofisia teorioita ja käsitteitä. Hän kykenee myös vuodesta toiseen välittämään näitä itsessään vaativia ajattelutapoja ihmisille, jotka eivät ole välttämättä koskaan aikaisemmin pysähtyneet pohtimaan asioita arkitasoa laajemmin. Implisiittisesti naviin realismiin ja kartesiolaiseen dualismiin sitoutuneet maallikot ymmärtävät viikon mittaisen seminaarin jälkeen haastavia filosofisia käsitteitä kuten perspektivistista pluralismia tai ajattelun systeemisyyttä – käsitteitä, jotka jäävät usein jopa akateemisille filosofeille epämääräisiksi päiväkausia kestäneen konferenssidebatoinnin jälkeenkin.

Vaikka Saarinen itse välttää yleensä ajattelunsa juurien ilmituontia, olemme katsoneet asiaksemme osoittaa niiden monimuotoisuuden puolustaaksemme Saarisen merkitystä myös suomalaisen akateemisen filosofian kentässä. Tässä kirjoituksessa teemme siis näkyviksi Saarisen ajattelun filosofisia kytkentöjä. Pyrimme nostamaan esiin Saarisen filosofian keskeisiä teemoja ja

osoittamaan, miten ne ankkuroituvat filosofian (ja muiden ihmistieteiden) pitkään historialliseen kehityskaareen. Erityisen keskeisessä roolissa tässä ovat kokemuksemme ja analyysimme Saarisen kenties merkittävimmistä vaikutusalueista: Kyproksella kaksi kertaa vuodessa järjestettävästä Pafos-seminaarista.

Frank on käynyt Pafoksella kahdesti, vuosina 2004 ja 2006. Lauri oli vuorostaan siellä vuonna 2009. Viittamme näissä seminaareissa ylöskirjaamiimme Saarisen lausuntoihin symboleilla (F 2004), (F 2006) ja (L 2009). Näiden kokemustemme ja muistiinpanojemme pohjalta – ja niitä laajemmin Saarisen kirjalliseen tuotantoon ja julkiseen toimintaan peilaten – pyrimme kysymään itseltämme:

- a) *Mitkä ovat Pafos-seminaarin keskeiset teemat?*
- b) *Miten Saarisen esittelemät teemat kytkeytyvät filosofian monituhatuotiseen traditioon?*
- c) *Minkälaista filosofiaa Saarisen toiminta on?*

Esa Saarinen filosofian historiallisessa jatkumossa

Ennen tarkempaa sukellusta Pafoksessa värähteleviin teemoihin lienee paikallaan kuitenkin kysyä, minkälainen on yleisemmin se tapa tehdä filosofia, joka on tullut Saariselle ominaiseksi? Jos hänen ajatteluaan pitäisi sijoittaa yhteyksiinsä filosofian pitkässä historiassa – suorittaa siis surutta lokerointi – lienee yleisin päällelyöty leima ollut eksistentialismi. Ei ole epäilystäkään, etteikö Saarinen olisi vahvasti vaikuttanut eksistentialismin suurista ajattelijoista. Itsensä valitsemisen, erityisesti omien ajattelutapojen valitsemisen, teema on vahvasti läsnä Saarisen filosofiassa, kuten alla tulemme havaitsemaan. Ei siis liene väärin sanoa, etteikö Saarinen tietyiltä osin olisi Sartren perillinen. Tämä korostui erityisesti hänen 80-luvun kirjoituksissaan (ks. Saarinen 1983; Saarinen 1988).

Samalla Saarisen 2000-luvun ajattelua tarkasteltaessa voidaan havaita, että eksistentialismin ytimen ympärille on kerrostunut vahva joukko muita keskeisiä vaikutusteemoja. Voisi esimerkiksi väittää, että toinen tapa toteuttaa Saarisen filosofinen lokerointi olisi esittää hänet antiikkisen elämänfilosofian perinteen modernina jatkajana (ks. Hadot 2010). Filosofit itse korostaa tätä yhteyttä virkaanastujaisluennossaan, jossa hän kuvaa antiikin filosofiaa sanallisesti ilmaistuksi elämäntaidoksi, jolla pyrittiin vaikuttamaan ajatuksiin ja ajatusten kautta käytännön elämään: ”Filosofia oli sitoutunutta, tilanteissa toimimisen kykyä ja taitoa hallita itsensä. Se oli olemassa elämää varten.” (Saarinen 2003, 9) Hän näkee, että nykyaikainen akateeminen filosofia on hukannut yhteyden elävään elämään, ja puhuu voimakkaasti soveltavan, elämänläheisen filosofian puolesta.

Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että Saarisen tapa tehdä filosofiaa ei tietystikään ole suora antiikin perinteen jatke, vaan omassa ajassamme syntynyt, tietyiltä osin samanhenkinen projekti. Saarisen filosofian modernius näkyy ehkä erityisesti arkielämän korostamisessa. Charles Taylor (1989) on esittänyt, että yksi modernin aikamme keskeisistä tunnuspiirteistä on arkielämän keskeisyys. Aiemmassa aristokraattisessa kulttuurissa arki oli jotakin, joka kuului naisille ja palvelijoille, jotakin jonka yläpuolelle vapaa mies kykeni asettumaan. Tähän nähden oma aikamme on ottanut arkielämän omakseen, alkanut arvostaa ’tavallisia’ kotioloja, perhettä, elämää siinä muo-

dossa, kuin se meille useimpina päivinä ilmenee. Tämän ajatuksellisen megatrendin yksi näkyvimpiä lipunkantajia Suomessa on nimenomaan Esa Saarinen, joka useissa yhteyksissä on kutsunut itseään *arjen filosofiksi*: ”Omasta puolestani asetan kuitenkin filosofian varsinaiset haasteet ja palkitsevuudet elämän arkiprosessien yhteyteen. Konkreettisten elämisten lihalliset, tunneladatut ja hikiset, rakkauksien ja ahdistusten ympäristöt ovat sitä aluetta, johon filosofiansani haluan kytkeytyä, erotuksena asiantuntijarajautuneen filosofian elottoman abstrakti horisontti.” (Saarinen 2003, 9.)

Saarisen filosofiassa on selkeästi nähtävissä myös sävyjä, jotka on yleensä mielletty amerikkalaisen pragmatistifilosofian alalle (ks. Pihlström tässä kirjassa). Todetessaan, että filosofian pitäisi kohdata ihmiset heidän omassa todellisuudessaan, Saarisen ajattelu tulee lähelle pragmatismien tapaa korostaa teoreettisimmankin filosofisen ajattelun inhimillistä kokemuksellista ulottuvuutta (Saarinen 2012, 13).

Hänen henkilökohtaista kasvua korostavassa filosofiassaan on vuorostaan nähtävissä viitteitä esimerkiksi John Deweyn ajatteluun, erityisesti Deweyn kannattamaan meliorismiin eli jatkuvaan kehitykseen (Dewey 1920). Samaten hänen käsityksensä ihmismielen toiminnasta tulee lähelle William Jamesin kirjoituksia (esim. James 2007.) Saarinen itse tunnustautuu monien uuspragmatisti Richard Rortyn teesien kannattajaksi; erityisesti Rortyn ajatus käytäntöjen ensisijaisuudesta on Saariselle keskeinen (Saarinen [Painossa]). Jo vuonna 1983 Saarinen inspiroitui Rortyn ajatuksesta *edifoivasta*, mieltäylentävästä tai kasvattavasta filosofiasta perinteisen systemaattisen filosofian vaihtohehtona (Saarinen 1983, 311).

Eräs keskeinen filosofian ulkopuolinen ajatuksellinen trendi, jota Saarisen toiminta on osittain ennakoanut, ja johon se on viime vuosina yhä tiiviimmin kytkeytynyt, on positiivisen psykologian nouseva perinne (esim. Seligman & Csikszentmihalyi 2000, Fredrickson 2009). Suuntauksen pyrkimyksenä on kääntää ympäri psykologian ongelmakeskeinen perusrakenne, ja luoda tutkittua tietoa elämän myönteisyyksistä, voimavaroista ja kasvutekijöistä. Sen sijaan, että psykologiassa pyrittäisiin pelkästään saattamaan ’sairastuneet’ normaalitilaan, pyritään miettimään, mitkä ovat ne tekijät, jotka saavat ihmisen kukoistamaan, ja miten niitä voitaisiin edistää. Tutkimus on parissakymmenessä vuodessa luonut rikkaan tradition, jonka vaikutus näkyy Saarisen ajattelussa kaksiosaisesti: Yhtäältä hän on löytänyt tieteellistä taustatukea monille sellaisille väitteille, joita on jo pitkään viljellyt fundamentteina. Toisaalta hän on laajasti tätä traditiota lukeneena ja keskeisten toimijoiden kanssa dialogia käyneenä (esim. Mihaly Csikszentmihalyi, Martin Seligman, Howard Gardner, William Damon, Barbara Fredrickson) onnistunut löytämään uusia, syventäviä näkökulmia omassa toiminnassaan esiintuotaviksi.

Lopulta Saarisen ajattelun kokonaiskuvasta ei voi puhua mainitsematta myös intuitiivisen ja eirrationaalisen korostusta. Modernin asiantuntijatutkimuksen (esim. Ericsson 2009, Dreyfus 2006, Dane & Pratt 2007) ja vauvatutkimuksen (Beebe & Lachmann 2010; 2005) tavoin hän näkee, että ihminen on kytkeytynyt ympäristöönsä, paitsi järkensä, myös ei-sanallisten tuntumallisuuksien kautta. Läheskään kaikki älykäs toimintamme ei ole rationaalisen kalkyylin tulos, vaan perustuu systeemiällymme (Saarinen & Hämäläinen 2004) ja kykyimme hahmottaa kokonaisuuksia hollistisesti tiedostamattoman aivokapasiteettimme avulla (Kahneman 2011). Saarisen omaan toimintaan sovellettuna tämä tarkoittaa sitä, että hänen luentoratkaisunsa eivät ole täysin läpinä-

kyviä edes hänelle itselleen, koska hän uskaltaaluentotilanteissakin pelata tuntumallisuuksien ja värähtely-yhteyksien tasolla – nobelisti Daniel Kahnemanin sanoin luottamalla ajattelun tiedostamattomaan Systeemi 1:een.

Lao-Tseta (1950) mukaillen: ”Esa, joka voidaan ääneen lausua, ei ole oikea Esa”. Silti tässä kirjoituksessa pyrimme kertomaan siitä Esasta, joka voidaan ääneen lausua. Esa Saarisesta, joka vuonna 2006 kirjoitti Pafoksella Amathus-hotellin Platon-salin taululle:

1. ”Meissä on enemmän kuin mitä näkyy päälle.
2. Opi näkemään uudet vaihtoehdot.

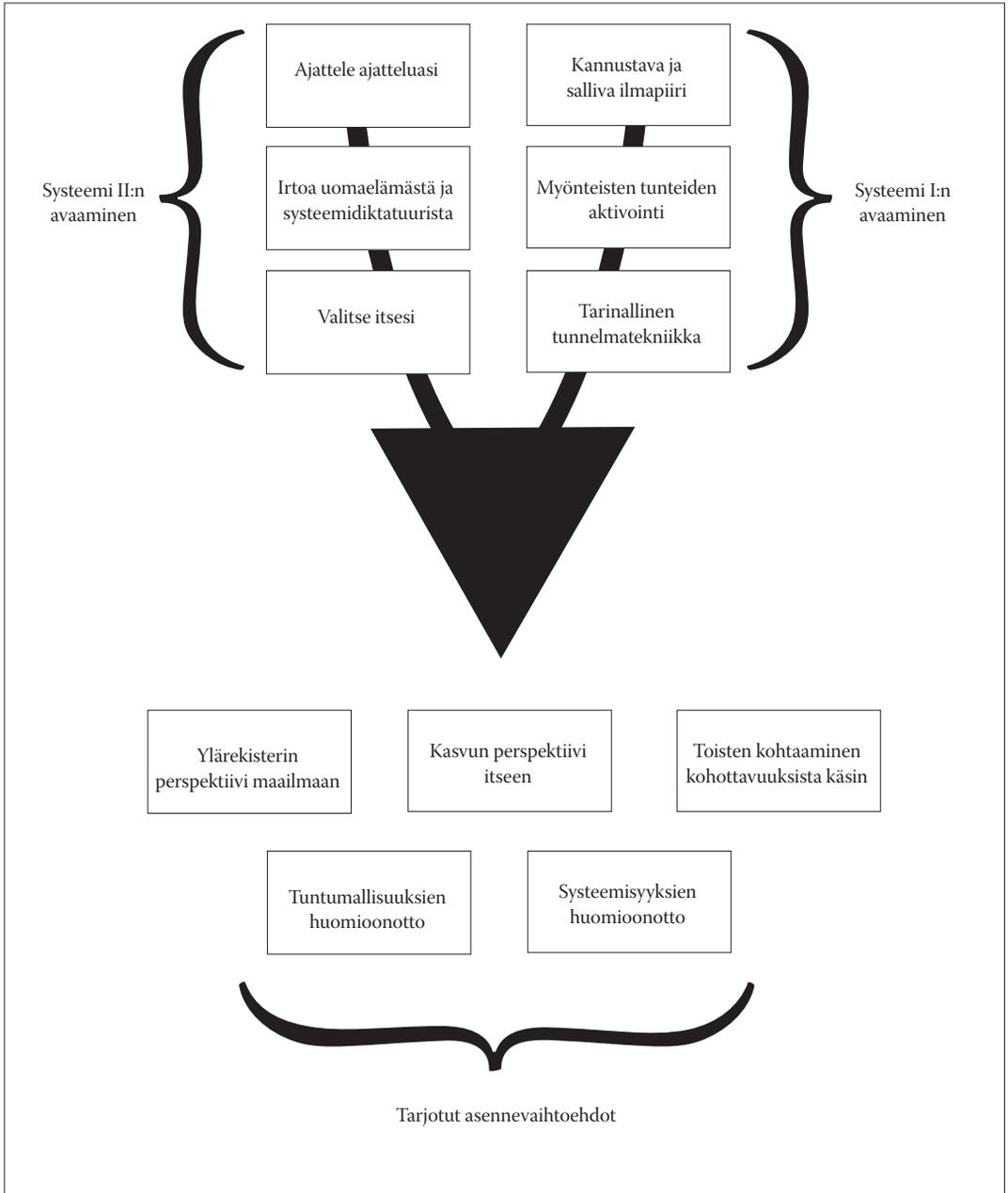
* Niitä on tuhansia, älä jää uomaan makaamaan.” (F 2006)

Pafos-seminaari Esa Saarisen filosofian vaikutusalustana

”Pafos-seminaarin perusidea on auttaa ihmisiä kukoistamaan.” (esasaarinen.com)

Pafos-seminaari tarkoittaa viikkoa Kyproksella, Pafoksen kaupungissa. Siellä, Pafos Amathus Beach -hotellin Platon-salissa, Esa Saarinen pitää joka päivä iltpäivään jatkuvan luennon. Sen jälkeen ihmiset ovat vapaita tekemään mitä haluavat. Jotkut vetäytyvät hotellille, toiset käyvät syömässä yhdessä. Jotkut kokoontuvat illalla merenrannalle keskustelevaan nuotion äärelle. Tavoitteena on, että luentojen ympärille rakentuva seminaariviikko voisi kokonaisvaltaisesti palvella ihmisten mahdollisuutta paneutua omaan elämäänsä, toimintaansa ja ajatteluunsa inspiroivassa ilmapiirissä (esasaarinen.com).

Esitämme, että Pafoksen kokonaisuudessa on ensisijaisesti kysymys kolmesta asiasta: Ensinnäkin Esa Saarinen pyrkii vapauttamaan tietoisien mielemmepuhumalla *ajattelun ajattelusta, systeemidiktatuurista ja uomaelämästä irtoamisesta* sekä *itsensä valitsemisesta*. Samanaikaisesti hän kuitenkin pyrkii *kannustavan ja sallivan ilmapiiriin, myönteisten tunteiden aktivoiminnin* sekä *tarinallisen tunnelmatekniikan* kautta avaamaan meidät myös tunnetasolla muutoksen mahdollisuudelle. Tämän päälle hän tarjoaa erilaisia syötteitä ja vihjeitä siihen, mihin suuntaan ajatus- ja asennemaailmaamme voisimme kehittää. Tässä relevantteja ovat *ylärekisterin perspektiivi maailmaan, kasvun perspektiivi itseen ja toisten kohtaaminen kohottavuuksista käsin* – eli myönteinen asenne maailmaa, itseä ja toisia kohtaan. Lisäksi olennaisia ovat *tuntumallisuuksien ja systeemisyksien huomioonotto* (ks. kuvio 1). Aloitamme näiden käsittelyn tarkastelemalla kolmeateemaa, joiden avulla Saarinen pyrkii herättämään ihmiset arkiajattelunsa unesta.

Kuvio 1: Esa Saarisen Pafos-seminaarin keskeiset elementit

Ajattelun ajattelu

”On olemassa perustavuuksia. Näitä kannattaa ja tulee ajatella.” (F 2004.)

Uunituoressa Pafos-menetelmäänsä käsittelevässä paperissa Saarinen kirjoittaa näin:

Jos ihmisille annetaan mahdollisuus tutkia omaa elämäänsä inspiroivassa ja hyväksyvässä, epätavallisessa ilmapiirissä ja älyllisesti stimuloivassa, laajakatseisessa, huomaavaisessa, vakavassa mutta viihdyttävässä ja kunnioittavassa ympäristössä, [...] väitän, että olisi kertakaikkiaan hämmästyttävää, jos tavallinen ajatteleva ihminen ei kykenisi uudelleen elävöittämään oman elämänsä tarkastelua (Saarinen 2012, 4).

Elämän perustavuuksia kannattaa ajatella. Tämä on Saarisen Pafos-seminaarin olemassaolon oikeutus päihinänkuoressa. Seminaarin tavoite on ajattelun liike, kokonaisuus pyrkii saattamaan ihmiset ajattelemaan. Ajattelun kohde? Ensi sijassa ihmisten oma ajattelu. Siksi yksi tapa kuvata, mistä seminaarissa on kyse, on sanoa, että se on ensi sijassa ”**ajattelun ajattelua**” (F 2004).

”Ajattelun ajattelu” on oikeastaan yksi tapa tehdä pelottava termi *filosofia* helpommin lähestyttäväksi. Moni kavahtaa jo pelkkää sanaa *filosofia*. Se kuulostaa hankalalta, abstraktilta yläpilteltä, vähintäänkin epäilyttävältä. Filosofia etäännyttää monet. Vaikka lopulta ihmiselämän tasolla filosofiassa on kyse juuri siitä, ajattelun ajattelusta. Siitä, että pyritään ottamaan tarkasteluun nykyisten ajatustottumustemme perusrakenteet ja rakentamaan niille vaihtoehtoja. Kuten Saarinen toteaa,

Filosofia koskettaa jokaista ja käsittelee itsessään jokaista. Filosofia on toimintaa; jatkuvaa toimintaa, jonka päämääränä on yhteyden muodostaminen, ennemmin kuin oppiaine, jota tulee tarkastella ja opetella. (Saarinen 2008, 9.)

Saarisen mukaan todellisuus, joka liikkuu, edellyttää ajattelua, joka liikkuu (Saarinen 2008, 11). Pafoksen tavoite on tehdä ihmiset tietoisemmiksi omista ajatuksistaan, avata heille mahdollisuuksia ajatella maailmaa uusien, toivon mukaan hedelmällisempien väylien kautta.

”Jos ihminen on insinööri, kapellimestari, lääkäri, sihteeri tai siivooja tai lakimies niin uskon että hän on enemmän – itsensä kannalta ja ympäristönsä kannalta – jos hänellä on samalla jäsentynyt suhde omaan ajatteluunsa uutta synnyttävänä voimana” (Saarinen 1999, 7).

Tätä tavoitetta ei kuitenkaan toteuteta klassisella kritiikkimallilla, jossa kuulijalle pyritään osoittamaan hänen nykyisen ajattelutapansa virheet. Lähestymistapa on lempeämpi ja tiivistyy sanaan *ehkä*. Esa Saarisen *ehkä-metodiikka* (F 2006) tarkoittaa sitä, että pyrkimyksenä ei ole kilpailuttaa erilaisia ajatteluvaihtoehtoja vastakkain. Sen sijaan pyrkimyksenä on vahvistaa ihmisten kykyä katsoa asiaa monesta näkökulmasta. Kun Saarinen sanoo, että ’tämä on yksi tapa tarkastella asiaa’; kun hän mainitsee, että ’ehkä voisimme katsoa tätä vielä toisesta näkökulmasta’, hän tekee kuuntelijalle jatkuvasti näkyväksi sitä, että tarkastelemme aina asioita **jostakin näkökulmasta**.

Filosofian historiaa on värittänyt kilvoittelu lopullisen totuuden löytämisestä. Platon ja Aristoteles uskoivat, että tällainen intellektuaalinen viimeinen sana on löydettävissä. Descartes uskoi vieläpä, että se löytyy yksin kammiossaan ajatuksia pyöritellen. Ja lukuisat muut filosofit Leibnizista Russelliin ovat viettäneet koko elämänsä pyrkien löytämään filosofisen jännöksettömän koko totuuden. Mutta kuten kaksi ja puoli tuhatta vuotta filosofian historiaa osoittaa, emme näytä ole-

van yhtään lähempänä tällaista intellektuaalista loppuratkaisua kuin Aristoteleen aikana. Päinvastoin: valtaosa merkittävintä 1900-luvun filosofiaa näyttäisi jaelleen kuoliniskun toisensa jälkeen filosofian yhden ja ainoan totuuden ideaalille. Saarinen itse mainitsee Goodmanin, Putnamin ja Kailan ristiretken ”todellisuutta sinänsä vastaan, heidän vaatimuksensa relativisoida realiteetti hahmotustapaan, viitekehukseen tai referenssisysteemiin” (Saarinen 1983, 305). Lisäksi hän korostaa Wittgensteinin (1999) ajatusta kielestä työkaluna ja nostaa esiin analyyttisen filosofian sisällä tapahtuneen absoluuttisen näkökulman hylkäämiseen, jota edustaa esimerkiksi Quinen kuuluisa ”epätarkkuusperiaate” ja vaatimus ”ontologisesta relativismista” (Saarinen 1983, 310; Quine 1969, 50). Näiden kehitysten pohjalta Saarinen päätyy näkemykseen, jonka mukaan ”erilaisista hahmotuskehikoista ja representaatio systeemeistä riippumatonta” ihmiskäsitystä tai todellisuuden kuvaa ylipäänsä ei ole (Saarinen 1983, 305).

Olemme kaikki enemmän tai vähemmän itsestäänselvyyksien vankeja. Tulkitsemme maailmaa sokeina omalle tulkinnallemme. Samoin kuin silmä on sokea sille aktiiviselle jäsentämiselle, jonka lävitse edessämme olevan visuaalisen kentän näemme, samoin me inhimilliset olennot olemme osittain sokeita sille aktiiviselle jäsentämiselle, jonka avulla maailma – jokin tapahtuma, toinen ihminen, taideteos, jokin yksittäinen lause – meille näyttäytyy. Tämä oli Husserlin fenomenologian, ankan tieteen, ydin, tästä oli kyse Kantin kopernikaanisessa kumouksessa. Keskeisenä erona on se, että siinä missä Kant tai Husserl pyrkivät hahmottamaan jäsentämisen tapamme perustavia rakenteita, Saarisen soveltavan filosofian pyrkimys on miettiä, mihin suuntaan meidän kannattaisi tätä *Weltanschauung*iamme kehittää.

Saarinen ei siis jää anti-essentialisminsa vangiksi, vaan kääntää katseensa käytäntöihin. Hän toteaa, että ”vaikka iso osa filosofiasta keskittyykin varmuuksien etsimiseen, [soveltava] filosofia suuntaa huomion siihen, mitä voimme *tehdä* epävarmuuden vallitessa” (Saarinen 2008, 4). Tässä Saarisen ajattelu tulee lähelle amerikkalaista pragmatismia. Pragmatistien, kuten Jamesin ja Deweyn, mukaan me emme voi koskaan saavuttaa lopullista ymmärrystä asioista; voimme vain löytää parempia ja huonompia näkökulmia tai perspektiivejä niihin.

Pafoksen ensimmäinen tarkoitus on siis ravistella ihmisiä hereille itsestäänselvän maailman unesta, tekemään meidät tietoisemmiksi omasta ajattelustamme, eli siitä rutinoituneesta ja urautuneesta filteristä, jonka lävitse maailma meille jatkuvasti suodattuu. Yksi vastaus kysymykseen ”mitä Pafos tuottaa” on tämä: Lisääntynyttä tietoisuutta omasta tulkinnan tapahtumastamme, tulkinnan välineistämme, elämänhorisontistamme ja ajattelustamme ylipäänsä. Se saa siis meidät ajattelemaan ajatteluumme – ja usein vielä aivan uudella tavalla.

Irti uomaelämästä ja systeemidiktatuurista

”Uoma kutsuu ja houkuttelee jatkamaan kuten tähänkin asti, muiden mukana kulloisessakin virrassa.” (Saarinen 2003, 10)

Jokaisella päämäärällä on vastavoimansa, jokaisella ajattelijalla lempivihollisensa. Saarinen on nimenmynyt päävastukseen *uomaelämän*. Sillä hän tarkoittaa Heideggerin jokamiestä, ihmistä, joka ei ole aktiivisesti valinnut olemisensa tapaa, vaan antaa ympäröivän tilanteen vaatimusten määrittellä itsensä. Uomaelämä on odotuksiin vastaamista, helpoimman kautta elämistä. Se on moitteetonta

olemista siinä roolissa, joka minulle on sattunut osumaan, jonka ympäristö on minulle antanut. Uomaelämä on tulipalojen sammuttamista, hetkellisiin haasteisiin vastaamista, tämänhetkisten tehtävien suorittamista, ilmeisimpien edessäolevien lyhytaikaisten nautintojen tavoittelua.

Uomaelämä on ajautumista. Siinä ihminen unohtaa itselleen arvokkaimmat asiat, elämänsä isommat päämäärät ja perusmerkitykset – tai ei ole koskaan tullut tietoiseksi niistä. Uomaeläjän elämä ei ole proaktiivista suuntautuneisuutta itsevalittuihin päämääriin, vaan reaktiivista vastaamista ympäristön senhetkisiin signaaleihin. Uomaelämän käsite muistuttaakin voimakkaasti bisnesguru, professori Stephen Coveyn käsitettä *reaktiivisesta* ajattelusta (Covey 2004). Coveyn mukaan ajattelua on kahdenlaista: reaktiivista ja proaktiivista. Reaktiivinen ajattelu tarkoittaa sitä, että ajattelu seuraa vastaan tulevia haasteita ja virikkeitä. Se on siis tulipalojen sammuttelua ja viettien perässä kirmaamista. Proaktiivinen ajattelu tarkoittaa puolestaan sitä, että ajattelun agentiksi asettuu ihminen itse. Hän siis itse päättää ohjata omaa ajatteluaan ja sitä kautta elämäänsä itselleen arvokkaampaan suuntaan. Niin kuin Saarinen vuoden 2009 Pafos-seminaarissa totesi, ”ihminen ajattelee sitä, mihin hän suuntautuu” (L 2009).

Saarinen ottaa esimerkiksi lapsissa vahvasti näkyvän kyvyn ’syttyä’; kyvyn kasvat loistaen innostua jostakin ja heittäytyä siihen koko minuudellaan. ”Onko syttyminen suotavaa yläastemaailmassa? Entä työelämässä?” Yläasteen raadollisessa sosiaalisessa maailmassa paras selviytymisstrategia on monesti ”**ivanaurun uhan minimoiminen**”. Moni jää tämän strategian vangiksi koko loppuelämäkseen ja tulee samalla olennaisesti kaventaneeksi itsensä toteuttamisen ja innostuneisuuden mahdollisuuksia elämässään. Työelämässä moni liikoja työtehtäviä välttelevä omaksuu strategian, jossa lähetetään jatkuva kitumissignaalia, jotta kukaan ei erehtyisi antamaan lisätöitä. Ongelmana on, että kituva ihminen ei ole kukoistava, ja jälleen omat mahdollisuudet kaventuvat uoman reaktiiviseksi seuraamiseksi. (F 2006.)

Teknisemmin tarkasteltuna uomaelämän yksi synnyttäjä on systeemidiktatuuri, ihmisten yhdessä muodostaman keskinäisodotusten kudelman kyky laittaa yksilöllisyytemme ruotuun. ”Kun latistuksen mankeli tarpeeksi pyörii, niin sinusta tulee lopulta sen käyttäjä” (F 2006). Meistä itsestämme tulee siis huomaamattamme sen saman instituution ylläpitäjiä, joka meitä itseämme alistaa. Alamme oudoksuvilla katseillamme, paheksuvilla tuhauduksillamme ja muilla sanattoman väkivallan muodoilla latistamaan niitä harvoja, jotka uskaltavat taistella olemassaolevaa alistuksen muotoa vastaan. Meistä tulee huomaamattamme nykysysteemin lakeijoita, jotka hiljaa kysyvät itseltään, missä on vastarintaliike, mutta samalla nykyinen olemisemme tapa ”tunkeutuu jokaiseen yksittäiseen päivään ja hetkeen” omassa elämässämme (F 2004). Meistä tulee narisevia tottelijoita, jotka valittavat pielessä olevia asioita pyrkimättä tosiasiallisesti niitä muuttamaan.

Olemme toisten odotuksiin reagoivina ihmisinä muodostaneet systeemisii kokonaisuuksia, joita kaikki vahvistamme, mutta joita meistä kukaan ei ole oikeastaan aktiivisesti valinnut. Esimerkkinä Saarinen nostaa Suomessa vallitsevan ruusun ostamattomuus -kansanliikkeen (F 2004), eli ajattelutavan, jossa ruusun ostaminen rakkaalleen on jotenkin epäaitoa, epäilyttävää ja siksi epäsuotavaa. Kysymysvalikoimamme voi näiltä osin olla ”rajoittunut ja vaarallisen vinoutunut: ’Ansaitsitseeko vaimoni ruusun?’” (F 2004). Emme useimmiten lainkaan tiedosta osuuttamme tässä kansanliikkeessä. Koemme tekevämme itsenäisen valinnan, mutta samalla se tapa, millä asetamme koko kysymyksen ruusun ostamisesta, on samanlainen kuin kaikilla muillakin.

Uomaelämä ei rajoitu vain suotaviin olemisen tapoihin, vaan se ilmentyy myös käyttämässämme kielessä: ”Ilmaisut, joita nyt käytät, voisivat olla toisia kuin ne nyt ovat. Moniakaan ilmaisullista majakoistasi et ole itse valinnut” (F 2004). Olemme sanojemme vankeja: niiden tulkintatapojen vankeja, joita käyttämämme ilmaisut nostavat esiin. Voi tuntua triviaalilta kutsuuko vaimo-
aan ‘kuningattareksi’ vai ‘eukoksi’, mutta sanoihin kytkeytyvät assosiaatiot nostavat aivan erilaisia piirteitä esiin siitä ainutlaatuisesta ihmisestä, joka toinen on. Valitsemalla sanamme valitsemme myös, mitä asioita haluamme toisessa ihmisessä nähdä. Ongelmana uomaelämässä on, että emme itse valitse sanojamme, vaan puhumme eukosta, koska kaikki muutkin metsästysremmin miehet puhuvat eukostaan. Samalla jää näkemättä, että valitsemamme sanat muuttavat ajatteluumme ja sitä kautta myös käytöstämme. Kotiin tultaessa eukkoa kohdellaan eri tavalla kuin kuningatarta.

Saarisen uoman käsite on hyvin lähellä pragmatismien merkkiniemien Charles Peircen ja William Jamesin tavan (habit) käsitettä (ks. esim Peirce 1934 ja James 2007). Peirce ja James esittävät, että valtaosa ihmisen käytöksestä perustuu oppimisen kautta syntyneisiin tapoihin. Olemme siis itse asiassa vain ani harvoin tietoisia siitä, miksi toimimme niin kuin toimimme. Yleensä toimintaamme ohjaa tapa, tai tottumuksen uoma. Tätä teemaa vahvistaa viime vuosina tehty empiirinen tutkimus, jossa on osoitettu kuinka suurin osa ihmisen ajattelusta ja toiminnasta perustuu tottumuksiin. Kuten Yalen yliopiston psykologian professori John Bargh linjaa, peräti 95% ihmisen toiminnasta on täysin automatisoitunutta (Bargh & Chartrand 1999). Me siis kipitämme uomassamme, halusimme sitä tai emme. Siitä huolimatta tätä uomaelämää on myös mahdollista muuttaa – ja ajattelun ajattelu on tässä keskeinen työväline, kuten yllä linjattiin.

Mikä teki prinsessa Dianasta erityisen? Se, että hän ”ei jäänyt oleskelemaan moitteettomasti olemassaolevaan järjestelmään niiltä osin kuin se on kaavoittunut, hengen tai mätä, vaan ylitti järjestelmän rohkeasti omana itsenään.” (F 2004)

Valitse itsesi!

”Mitkä adjektiivit kuvaavat sinua? Milloin sinä valitsit ne?” (F 2006)

Miten sitten taistella uoman vastustamatonta kurimusta vastaan? Ongelmana on, että ihminen miettii yleensä enemmän välittömiä suoritteita kuin suuria filosofisia kysymyksiä, kuten vaikkapa onnellisuutta (L 2009). Tällöin toiminta ei ole koordinoitu onnellisuuksia kohti.

Tässä Saarinen uskoo itsetuntemuksen voimaan. Uomaelämää vastaan asetetaan sydämen ääni, oma harkinta, integriteetti ja henkinen selkäranka (F 2006). Ivanaurun pelkoa vastaan voi taistella käyttämällä aikaa itsensä tutkiskeluun. Kun omat arvot ja omat päämäärät kirkastuvat, kun oma toiminta juurtuu syvemmälle sisältä kumpuavaan suuntautuneisuuteen, niin ihmisen henkinen selkäranka vahvistuu (F 2006). Sisältään kristallinkirkas yksilö kykenee etenemään sydämen äänen määräämään suuntaan, antaa koirien haukkua.

Saarisen filosofiassa kuuluu voimallisena sokraattisen filosofian ydinajatus. Sokrateen ohje-
nuora oli Delfoin Apollon temppelin sisäänkäynnin yhteyteen kirjailtu sanapari *gnothi seauton* – tunne itsesi. Yhteiskuntamme ohjaa meitä pyydystämään palkintoja ja välttämään rangaistuksia. Tällöin emme ehdi edes pysähtyä miettimään suurempia ja laajempia kysymyksiä – kuten sitä, miksi minä ylipäättään teen niitä asioita, mitä teen. Uoma on tempaissut mukaansa, ja itsetuntemus loistaa poissaolollaan.

Uomaelämän paljastaminen ja ajatustapavaihtoehtojen esiinnostaminen muokkaavat ajattelun maastoa avoimemmaksi aktiivisemmalle itsensä valinnalle. Sartresta kirjan kirjoittanut Saarinen muistuttaa meitä itsenäisen valinnan tärkeydestä. Hän haluaa, että laitamme homman käyntiin oman ainutlaatuisuutemme kanssa (F 2006). Ihminen voi tuudittautua uomaelämän ”sitku sitku, mutku mutku, voiku voiku” (F 2006) valitusvirsiensä rytmittämään uneen. Tai sitten hän voi olla toisissaan omassa elämässään. Heittäytyä siihen. Kieltäytyä siitä, että hänen tulevaisuutensa olisi aiemman elämän määrittelemää: ”Elämäsi: 1. Tarina jatkuu 2. Älä anna aiemman lukita sua.” (F 2006.)

Itsensä valitsemisessa on kyse autenttisuudesta, siitä että yksilö ohjautuu sisältäpäin, itse valitsemiensa päämäärien ja arvojen pohjalta (vrt. Deci & Ryan 2000). Ympäristö mankeloi ihmistä aina johonkin tiettyyn muottiin, latistaa sitä mahdollisuuksien kirjoa, joka parhaimmillaan yksilön elämänfutuuriin säteili. Meitä ympäröivällä sosiaalisella systeemillä on aina vastaus valmiina siihen, miten meidän tulisi toimia mahdollisimman moitteettomasti. Sokraattinen julistus ”Tunne itsesi” on pyrkimystä kieltäytyä tästä muualta määrityvästä olemisen tavasta. Itseensä tutustuminen on sisäisen mekaniikan vahvistamista, sen äänen painottamista, joka kumpuaa sisältämme, ja johon haluamme itse identifioitua. Tuntemalla itsemme voimme tunnistaa niitä tapoja, jotka ohjaavat elämäämme väärään suuntaan. Itsetuntemuksella aseistettuina kykenemme myös kaivamaan uomaamme uusia uria ja muuttamaan omaa elämäämme.

Yksi tapa puhua itselle keskeisestä ajattelusta on puhua sydämen äänestä. Uomaelämässä se jää usein muiden äänten alle, hukkuu yleiseen hälinään (F 2004). Siksi sen hiljaisen äänen etsiminen vaatii usein hetkellistä irtautumista tavallisista olemisen ympyröistä – viettämällä esimerkiksi viikon Pafoksella. Mutta ympäristö ei vain häiritse sisäisen äänen kuulemistä, se saattaa jopa aktiivisesti pyrkiä tukahduttamaan yksilön pyrkimystä liikkua lähemmäs tätä sydämensä ääntä (F 2006). Usein kun yksilö pyrkii muuttamaan, on lähiympäristön ihmisten varsin tiedostamaton tapa reagoida pyrkimys palauttaa heille tuttu ihminen takaisin siihen tuttuun pikku rooliin, jossa hänet on totuttu näkemään. Ihmiset piirtävät laatikon toistensa ympärille, koska siten toiseutta on helpompi ymmärtää. Sitten he säikähtävät tai suuttuvat, jos joku yrittää liikkua hänelle piirretyn laatikon ulkopuolelle.

Tässä Saarisen ajattelu lähestyy Thomas Kuhnin tieteenfilosofiassaan tunnetuksi tekemää *paradigman* käsitettä. Kuhn (1962) esitti, että tiede kehittyy harppauksenomaisesti, hypäten yhdenlaisesta ajattelumallista toiseen. Lopputuloksena vanha ja uusi ajattelutapa ovat yhteismitattomia: niissä käytetyt käsitteet eivät ole enää toisilleen merkityksellisiä. Samalla tavoin ihmiset voivat olla lukkiutuneet oimiin paradigmoihinsa. Ja samalla tavoin, kun oma uomaelämä alkaa muuttaa muotoaan, voivat vanhaan ajattelutapaan sitoutuneet läheiset pyrkiä vetämään muutoksen tuuliin tempautunutta yksilöä takaisin ruotuun. Saarinen itse myöntää vaikuttuneensa tästä kuhnilaisesta paradigma-ajattelusta, jonka pohjalta voidaan esittää että ”yhteismitattomat teorit saattavat antaa todellisuudesta hyvinkin erilaisen ja keskenään ristiriitaisen kuvan, eikä meillä kuitenkaan ole absoluuttista näköalapistettä josta ratkaista niiden keskinäinen paremmuus” (Saarinen 1983, 306). Kenties vielä Kuhnia selkeämmin Saarisen näkökulma-ajattelu nojautuu kuitenkin Richard Rortyn käsitykseen *sanastoista*: Rortyn mukaan erilaiset tarkastelutavat ovat vain erilaisia sanastoja, jotka värittävät kukin omalla tavallaan sitä, miten asiat koemme (Rorty 1979). Kuten Saarinen toteaa, kustakin ”uomasta käsin aukenee vain kapea kaistale koko kaikkeudes-

ta, elämästä, itsestämme ja toisista ihmisistä, olevaisesta ja tulevaisuudesta” (Saarinen 2003, 10).

Aikaisempi puhe erilaisista maailman katsomisen tavoista muistuttaa meitä siitä, että itsensä valitseminen tarkoittaa keskeisesti omien ajatusten valitsemista, sen valitsemista, miten maailmaan suhtautuu. ”Kaikki sun ajatukset ei ilmennä sua autenttisesti” (F 2006). Siksi tärkeätä on antaa tilaa ajatusvaihtoehdoille, pyrkiä katsomaan maailmaa monesta suunnasta, jotta lopulta löytyisi se suunta, jonka itse kokee hedelmällisimmäksi. Mitä rikkaampi on se maaperä, jonka erilaisista vaihtoehdoista voit oman ajattelutapasi valita, sitä todennäköisemmin se itselle ominaiselta tuntuva ajattelutapa löytyy. Pyrkimyksenä on löytää se oma kantava ajatuksensa (F 2006).

Miksi sitten etsiä yhteyttä sisäisiin arvonalähteisiin?

Siksi, että kun löydämme yhteyden itsemme niihin osiin, joita haluamme vahvistaa, olemme elementissämme. Yhteys itseyttemme ytimeen on **sisäinen samppo** (F 2006), se suoltaa toimintaamme tarmoa, olemukseemme iloa ja tekemiseemme pitkäjänteistä eteenpäinmenoa. Empiirisesti puhuen, sisäisesti motivoituneet yksilöt ovat keskimäärin proaktiivisempia (Grant et al., 2007), luovempia (Amabile, 1997; George, 2007) eivätkä tarvitse erityisiä palkkioita ja rangaistuksia tekemisensä ylläpitämiseksi (Deci & Ryan, 2001). Sisäinen motivaatio vaikuttaa myönteisesti niin yksilön hyvinvointiin (Niemi et al., 2009) kuin suorituskykyynkin (Baard et al., 2004). Perustavammalla tasolla sen on katsottu olevan eudaimonisen hyvinvoinnin peruspilari (Aristoteles 2008; Ryan & Deci 2001; Ryff 1989). Itsetutkiskelu ja siitä seuraava omien sisäisten motivaatiotekijöiden tunnistaminen ei siis ole pelkkää pikkusievää harrastelua. Se on perustava osa pyrkimystä vastata antiikkiseen hyvän elämän haasteeseen.

Lopuksi lienee hyvä muistaa, että itsensä valitseminen ei tietystikään tarkoita sitä, että ihminen kykenisi täydellisen tyhjiön vallitessa kokoamaan tulevan minuutensa palaset. Olemme aina jo jossakin tilanteessa, tiettyjen juurtuneiden elämänarvojen varassa, joiden pohjalta me valintaamme teemme. Emme koskaan kykene täysin irroittautumaan niistä lähtökohdista, jotka tähänastista elämäämme ovat määrittäneet. Tavoite ei siis ole mikään täydellisen autenttisuuden tila, jossa *de facto* valitsisimme itsemme joka hetki uudestaan – se on mahdottomuus. Mutta vaikka täydellisen autenttisuuden ideaalia ei voi täyttää, jää jäljelle melioristinen (Dewey 1920) edistymisen haaste: Voit elää astetta autenttisemmin kuin mitä nykyään elät. Voit tulla hivenen tietoisemmaksi omista ydinarvoistasi ja elää vielä piirun verran vahvemmin niiden pohjalta. Se on jo aivan tarpeeksi kunnianhimoinen tavoite.

Esa Saarisen tarjoamat ajatustapavaihtoehdot

”Nimetkää äidistänne kolme upeinta piirrettä.” (F 2004).

Vapautuminen alkaa kyvystä nähdä vaihtoehtoja. Siinä ajattelun ajattelun tarjoama vastaläake systeemidiktatuurille. Meidän on saatava jämähtänyt ajattelumme liikkeelle, opittava ottamaan etäisyyttä ajatusjumiutumiiimme, jotta voimme lopulta löytää ja valita ne tavat ajatella, jotka koemme omiksemme. Filosofian ydin ei ole siinä, että se kertoisi miten asiat ovat, vaan siinä, että se tarjoaa näkökulmia (F 2006). Toisin sanoen, filosofia pyrkii laajentamaan sitä mahdollisuushorisonttia, jonka sisältä valitsemme tapamme tulkita ympäröivää maailmaa. Se pyrkii tarjoamaan vaihtoehtoisia tapoja katsoa maailmaa.

Saarisen luentojen tarinat kertovat paljon tästä: Siitä, että voimme lähestyä jotakin asiaa monesta näkökulmasta. Voimme esineellistää tilanteen, eristää ja lokeroida, voimme laskelmoida. Tai voimme sallia itsellemme oikeissa tilanteissa ”arvoituksellisen, sallivan ajattelun” (F 2004). Saarinen tarjoaa oman mielikuvituksensa kautta kuuntelijoille mahdollisuuden löytää uusia tulintoja tuttuihin teemoihin. Frank muistaa kuinka ensimmäiselle Pafokselle lentäessään lentokoneen televisioruutu tarjosi matkustajien iloksi jonkin tusinatyyllillä tehdyn Hollywood-komedian:

Akateemisilta filosofeilta oppimani kriittisen asenteen pohjalta olin valmistautunut lyttäämään elokuvan sopivan pikkunokkelin sanankääntein, jos joku siitä sattuisi minulta kysymään. Jonkinlainen ajatustapavaihtoehto vinksautti auki mielessäni, kun matkatavaroita odottaessani sivukorvalla kuulin Esan ylistävän elokuvaa ‘aivan mahtavaksi’.

Ehkä myös Hollywood-elokuvia voisi ajatella mahdollisuuksien näkökulmasta, ehkä niistäkin voisi etsiä ensisijassa syötteitä omaan kasvuunsa, eikä paikkoja, joihin voi älyllisen ylivoimansa piikin iskeä.

Saarinen opettaa siis ajatustapavaihtoehtoja kahdella rintamalla: Ensinnäkin hän puhuu niistä ja niiden etsimisen tärkeydestä. Mutta vielä tärkeämmin, hän osoittaa *ajatutelutapavaihtoehtorikkaan elämäntavan* omalla esimerkillään, ottamalla kerta kerran jälkeen johonkin ‘tavalliseen’ ja näennäisen loppuunkaluttuun aiheeseen (kuten Hollywood-komediat) jonkin yllättävän ja tuoreen näkökulman. Tässä hän tulee toteuttaneeksi wittgensteinilaista ajatusta filosofiasta pyrkimyksenä ”osoittaa kärpäselä ulospääsy kärpäslasista” (Wittgenstein 1999, §309). Filosofia ei voi lopulta todistaa toiselle mitään tai pakottaa toista omaksumaan tietynlaista elämänmuotoa. Filosofia voi vain osoittaa tikapuut, joita pitkin yksilö sitten kipeää tai on kipeämättä. Ja usein tehokkain tapa osoittaa on oman esimerkin kautta.

Saarisen luennot eivät kuitenkaan ole ajattelutapanetraaleja. Vaikka mitään ajattelutapaa ei julisteta oikeaksi – ja harvaa vääräksi – Saarinen kyllä onnistuu kertomaan, minkälaisia ajattelutapoja hän itse suosii ja suosittaa. On keskeisesti tunnistettavissa ainakin viisi maailman katsomisen sävyehdotusta, jotka nousevat tärkeään rooliin Saarisen Pafos-luennoilla. Ne ovat *maailman katsominen ylärekisterin perspektiivistä, kasvun perspektiivi itseensä nähden, toisen kohtaaminen mahdollisuuksien näkökulmasta, avoimuus tuntumallisuudelle sekä systeemiälyperspektiivi*.

Maailman katsominen ylärekisterin perspektiivistä

”Elämänusko vs. kyynisyys” (F 2006)

Olemme siis oppineet, että maailmaa voi katsoa monesta eri näkökulmasta, ja näkökulmallamme on valtaisa vaikutus siihen, minkä koemme mahdolliseksi ja mitä teemme. Minkälainen näkökulma sitten kannattaisi valita? Saarisen keskeinen vastaus tähän on ylärekisterin näkökulma. Kun ihminen kohtaa uuden asian, on hänellä kaksi mahdollisuutta: Joko hän katsoo asiaa kyynisyyden näkökulmasta, etsien siitä niitä piirteitä, jotka ovat jo tuttuja, ahdistavia, uhkaavia tai naurettavia. Vaihtoehtoisesti hän voi etsiä katseensa ylärekisteriin, pyrkiä näkemään mitä loistokkuuden, onnellisuuden, läpimurron tai huikkeen mahdollisuuksia asiassa piilee (F 2006).

Esimerkki valaiskoot asiaa: Kaksi ihmistä kävelee samassa rapussa sijaitsevasta asunnostaan puolen kilometrin matkan bussipysäkille. Toinen on lähtökohtaisesti kyynisyyden läpikumema

ja keskittyy lähinnä kiroilemaan huonosti hiekoitettua jalkakäytävää ja sitä yhtä autoa, joka ei pysähtynyt heti hänen suojatien reunalle saapuessaan. Bussipysäkille saapuessaan hän on, jos mahdollista, vielä ärtyneempi kuin kotoa lähtiessään. Toinen astuu ulos mieli avoinna riemulle. Hän havaitsee lintujen vienon laulun, vastapäisen asunnon hassut verhot, kuulee sivukorvalla rakastavaisten lempeät keskinäissanat. Elämän pienet ihanuudet täyttävät hänen mielensä tällä pienellä matkalla bussipysäkille. Ja kuitenkin se fyysinen todellisuus heidän ympärillään oli täysin sama. He ohittivat matkallaan täysin samat kadut, talot, ihmiset ja puut. Ainoa ero oli se, mihin heidän oma mielensä heidän huomionsa kiinnitti (vrt. Fredrickson 2009).

Kun myönnämme Immanuel Kantia, William Jamesia tai vaikkapa Hilary Putnamia seuraten, että todellisuus esiintyy meille tulkittuna, seuraa tästä, että tulkinta-apparaattiamme viritämällä meille voi välittyä joko myönteisempi tai kielteisempi todellisuus. Ajatukset ovat ”silmälasit”, joiden kautta todellisuus näyttäytyy (L 2009). On siis viisasta miettiä, mihin suuntaan omaa tulkinta-apparaattiaan kehittää. Saarinen yrittää ajatuksillaan, esimerkeillään ja olemuksellaan osoittaa kuulijoilleen, että kaikesta on löydettävissä upeuden siemen. Oli kyseessä siten parkkeeraaminen Etelä-Esplanadille, satunnainen kohtaaminen kadulla, tai yllättäen käteen osunut kirja, on sitä parasta lähestyä loiston näkökulmasta. Eli täysin vakuuttuneena siitä, että se tulee tarjoamaan jotakin loistokasta. Kun perspektiivi on tämä, on varmaa, että olet huomattavan paljon herkempi niille pienille loistokkuuden hippusille, jotka oikein vaalittuina roihahtavat upeuksien suuntaan. Mahdollisuudet elämässä näyttävät erityisesti niille, jotka ovat valmiita ne näkemään.

Myönteisyys ja asioiden tarkastelu ylärekisteristä ei siis ole pelkkää naistenlehti-hömppää. Päinvastoin, lukuisat tutkijat ovat viime vuosina osoittaneet, että myönteinen ajattelu pitää ihmisen terveempänä, lisää luovaa ajattelua ja kykyä ongelmanratkaisuun sekä pitää onnellisempänä. Sen lisäksi on käynyt ilmi, että kukoistavimpia ihmisiä, onnellisimpia pariskuntia ja jopa menestyksekkäimpiä johtoryhmiä ovat ne, jotka pyrkivät niin tunnerekisterissään kuin tunneilmaisuuksiinsaakin pääsääntöisesti kääntämään asiat positiivisiksi. (Fredrickson 2009.)

Valitettavasti tämä myönteisyyksien ylärekisteri on jotakin, jota joutuu monessa suomalaisessa kontekstissa pyytämään anteeksi. Saarinen ottaa esimerkiksi strategiaseminaarin. Sen aikana saa käydä vessassa, eli ihmisen perusfysiologia on huomioonotettu. Mutta aivan liian usein onnellisuudesta puhujaa paheksutaan tai pidetään jopa suorastaan idioottina. Tämä tarkoittaa *de facto*, että ihmisen peruspsykologia on unohdettu (F 2006). Suomalaiseen kulttuuriin kuuluu tietty epäileväisyys kaikkea liian myönteistä ja iloista kohtaan. Jos Suomessa haluaa viisaan maineen, on parasta suhtautua kyynisen epäilevästi kaikkeen. Tätä ”matalan profiilin, matalan tahdon ja matalan minuuden, hyväntahtoisen hiljaa-ihmisyyden” näennäishyvinvoivaa suomalaista ajattelutapaa vastaan Saarinen on taistellut 80-luvulta lähtien (Saarinen 1988, 9).

Paitsi kulttuurisia rakenteita vastaan, ylärekisterin perspektiivin on taisteltava myös ihmiseen evolutiivisesti rakentunutta perustavaa vinoumaa vastaan. On nimittäin havaittu, että reagoimme herkemmin negatiiviseen kuin positiiviseen information (Baumeister et al. 2001). Tämä on ollut evolutiivisesti menestyksestä suurten uhkien savanniolosuhteissa, mutta nykyisessä suhteellisen turvatussa länsimaisessa todellisuudessa tästä negatiivisuus-vinoumastamme on tullut meille taakka. Se estää meitä näkemästä tilaisuuksia ja tarttumasta mahdollisuuksiin, se estää meitä

toteuttamasta ihmisyyttämme täydessä mittakaavassa. Siksi meidän on tehtävä aktiivisesti työtä pitääksemme itsemme avoimina suuruudelle, loistolle, riemulle ja ihmeille. Jokapäiväisessä elämässämme ja arkisissa kohtaamisissamme. Ei muista syistä, vaan ihan itsemme takia.

Kasvun perspektiivi itseen nähden

”E. Saarisen ajattelun lähtökohdat:

1. Meissä on enemmän upeuden siemeniä / suuruuksia kuin mitä näkyy päälle
2. Saatamme käyttää itseämme hämmästyttävän kapeasti a) ajattelijoina b) yhteisöolentoina.”
(F 2004)

Maailman lisäksi on tärkeitä ulottaa myönteisyyden perspektiivi myös itseensä. Tämä teema on tullut pitkälti jo esiin itsensä valitsemisen ja uomaelämästä irtaantumisen kautta, mutta Saarisen filosofia asettaa ihmiselle kasvun haasteen: Jos ihmisellä on mahdollisuus kehittää itseään eteenpäin, olisi meidän tärkeitä tarttua tähän mahdollisuuteen. ”Soveltava filosofia uskoo, että ihminen voi kehittyä ihmisenä paremmaksi ja että hänen on aiheellista tulla paremmaksi” (Saarinen 2003, 10).

Uomaelämä on kuitenkin usein voimakkaasti läsnä tavassamme hahmottaa itseämme. ”Saatamme käyttää itseämme hämmästyttävän kapeasti – pidämme monia persoonallisuutemme piirteitä lukkoonlyötyinä” (F 2004). Ehkä joku ala-asteen opettajamme tai muu kasvattajamme on lyönyt meihin leiman herkässä kasvuiässämme: ‘laiska’, ‘ujo’, ‘epämusikaalinen’ tai ‘kärtytys’. Otamme tämän itsessämme annettuna, jonakin muuttumattomana vakiona, ja suorastaan torjumme kehityksen mahdollisuudet. Näin kavennamme elämänmahdollisuuksiamme, joita voisi avautua, jos suhtautuisimme piirteisiimme joustavasti, kehitysnäkökulmasta.

Sen sijaan, että katsomme itseämme uoman uhrina ja nykyisen olemisemme tavan vankeina, on meidän siis kurotettava katseemme tulevaisuuteen ja mietittävä, mihin suuntaan voisimme itseämme parhaimmillaan viedä. Humanististen psykologien tavoin (esim. Maslow 1954) Saarisella on vahva usko, että jokainen meistä voisi olla enemmän kuin mitä hän on. Hän lähestyy ihmisiä varmana siitä, että jokainen heistä on hiematon timantti, jokaisessa on jokin ihanuuden siemen, joka oikeissa olosuhteissa voisi puhjeta kukkaansa. Tätä uskoa hän pyrkii ihmisiin itseensä tartuttamaan. Hän pyrkii herättelemään heitä katsomaan myös itseään myönteisyyden ja potentiaalisuuksien perspektiivistä: ”Jos ihminen on insinööri, kapellimestari, lääkäri, sihteeri tai siivoaja tai lakimies niin uskon että hän on enemmän – itsensä kannalta ja ympäristönsä kannalta – jos hänellä on samalla jäsentynyt suhde omaan ajatteluunsa uutta synnyttävänä voimana” (Saarinen 1999, 7). Tämäkin teema kytkeytyy nykypsykologiaan. On nimittäin havaittu, että kasvun näkökulma itseensä on olennaisesti parempi kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin lähde kuin rajoittavampi suoritusperusteinen minäkuva (Dweck 2000).

Toisten kohtaaminen kohottavuuden tavalla

”Anteliaisuus, kiinnostus, kuunteleminen, kiitos, vilpittömyys: Ilmaisia. Miksi helvetissä et tee sitä kaiken aikaa?” (F 2004)

Kun Saarinen seisoo luentosalin ovensuussa ja kättelee jokaista sisääntulijaa, antaa hän tärke-

än opetuksen yhdestä perusteemastaan jo ennen varsinaisen luennon alkua. Elämämme laadun kannalta on nimittäin ensiarvoisen tärkeätä pohtia sitä, miten kohtaamme toiset ihmiset. Ja ottaen huomioon, mitä on jo sanottu ylärekisteriajattelusta, ei liene vaikeata arvata, mikä on Saarisen vastaus tähän perustavaan asennekysymykseen: Toisen kohtaaminen hänen arvokkuuttaan kohottavalla tavalla.

Saarinen käyttää termiä 'mestaruusolettama' (F 2004) kuvaamaan sellaista asennetta, jossa jokaisen ihmisen kohdalla uskotaan, että hän kantaa sisällään jonkinlaista mestaruutta: tietyn taidon osaamista, tietynlaista viisautta, tiettyä näkemyksen syvyyttä, josta voisimme oppia paljon. Kun "**mestareiden kohtaaminen**" tapahtuu, on läsnä älytön kunnioitus toista kohtaan, vahva usko toisesta löytyvään valtavaan suuruuteen ja herkkyys kohdata toinen hänenä itsenään (F 2006). Tätä asennoitumista kuvastavat Saarisen tarinat, mutta ehkä tärkeimpänä opettajana toimii hänen oma toimintansa kanssaihmissiään kohtaan Pafos-seminaarin aikana. Hän elää todeksi mestaruusolettaman omassa vuorovaikutuksessaan ja siten osoittaa jokaiselle kanssakumppanilleen, että se ei ole pelkkä kaunis slogan. Ihminen voi aidosti elää mestaruusolettaman kautta arkiset vuorovaikutustilanteensa.

Kun kohtaamme ihmisen mestaruusolettamalla, olemme alttiimpia löytämään tämän jokaisen omanlaisensa mestaruuden. Näin emme vain avaa itseämme mahdollisuudelle oppia jostakin asiasta mestarin johdattamana. Annamme myös itse vuorovaikutustilanteen avautua kohti kohottavaa suuntaa. Jokainen kasvaa intoon, kun pääsee puhumaan omasta ydinalueestaan. Ja innostus tarttuu helposti siinä systeemissä kokonaisuudessa, jonka kaksi ihmistä muodostavat.

Saarinen havainnollistaa asiaa myös asettamalla vastakkain kaksi vuorovaikutuslogiikkaa: *hapankorppu-logiikan* ja *Jeesuksen leipä -logiikan*. Ensinmainitussa ajatellaan, että tarjolla on vain yksi hapankorppu ja siksi kaikki mitä annat muille, on sinulta pois. Mutta elämän pitkässä juoksussa olemme kaikki välillä antajia, välillä vastaanottajia. Se joka antaa itsestään muille, on se, joka myös muilta tukea saa. Tämä on Jeesuksen leipä -logiikkaa, jossa ajatellaan, että jakamalla kaikki saavat lopulta enemmän niitä asioita, joita todella tarvitsevat. Modernin evoluutioteorian piirissä samaa asiaa kutsutaan *vastavuoroiseksi altruismiksi*. Se on keskeinen selittävä tekijä ihmiskunnan muihin eläinlajeihin nähden aivan poikkeuksellisessa yhteistyökäytössä ja kyvyssä välittää toinen toisistamme (ks. Fehr & Fischbacher 2003).

Vuorovaikutuksessa kyse on useimmiten aineettomista – ja näin ollen jakamalla kasvavista – resursseista. Jokainen ihminen haluaa, että häntä kohdellaan arvostavasti. Tarjoamalla tämän lahjan hänelle lisäämme todennäköisyyttä, että saamme saman lahjan vastineeksi häneltä. Arvostaminen ei ole kummaltakaan pois – päinvastoin, se vain kasvaa vastavuoroisuudesta.

Arvostamisen ytimessä on jokaisen ihmisen yksilöllisen arvon ymmärtäminen. "Olkoon siten klovnin tai kuningas, jokaisen osallistujan oletetaan pitävän sisällään potentiaalisuutta, jota kukaan ei tarkkaan osaa nimetä" (Saarinen 2012, 6). Toisen arvostava kohtaaminen on haaste meille jokaiselle. Olemme herkkiä luokittelemaan toisen, asettamaan hänet ennaltamäärättyyn lokeroon. Ja siten sulkemaan silmämme hänen ihmisyydeltään: 'rikollinen', 'porvari', 'työtön', 'feministi', 'musta' Mitätöinnin leimoja on monia, ja parhainkin meistä syyllistyy niihin joskus. Inhimillinen kehityshaaste, jonka Saarinen meille asettaa, on päästä tämän leimaamisen ja latteuttamisen ylit-

se, uskaltaa kohdata toinen arvostavalla tavalla; uskaltaa uskoa, että hänessä on kohottavuuden siemen; uskaltaa katsoa silmiin sitä ihmistä, joka voi opettaa meille elämästä jotakin uutta. Siinä meillä jokaisella on vielä monia tärkeitä askelia ottamatta.

Tuntumallisuus ja herkkyys tilanteille

Myönteisyyden ohella toinen maailmasuodattimemme kalibrointi, jota Saarinen luennoillaan suosittaa, koskee herkkyyttämme tuntumalliseen ja intuitiiviseen. Tässä Saarinen tulee tallo-neeksi varpaille länsimaisen filosofian yhtä perusjykevyyttä: ihmisen järkiluonnetta. Platonista Descartesin ja Leibnizin kautta Russelliin, filosofit ovat luottaneet ihmisjärkeen. Tunteet on näh-ty ailahtelevina ja epäilyttävinä, jonakin, jonka me järjellä ylitämme. Itseään kunnioittava yksilö on tunteidensa herra, hän toimii niistä huolimatta, niistä välittämättä, järkensä pohjalta.

Viimeaikainen psykologinen tutkimus on osoittanut tämän järkiuskon mielettömyyden. Pää-töksenteossa (Kahneman 2003), moraalissa (Haidt 2001), johtamisessa (Dane & Pratt 2007) ja ylipäänsä kaikilla mahdollisilla elämänalueilla (ks. Evans 2008; Haidt 2006) on osoitettu, että in-tuitiivinen herkkyys tilanteille on toiminnanohjauksessa huomattavan paljon merkittävämmässä roolissa kuin pelkkä puhdas järkemme. Ymmärryksemme ihmismielen ja aivojen toiminnasta on tehnyt selväksi, että meillä voidaan mieltää olevan kaksi rinnakkaista järjestelmää, joiden kaut-ta ympäristöstä tulevaa informaatiota prosessoimme. Tavaksi on tullut puhua niistä Keith Stano-vichin lanseeraaman jaottelun mukaan nimillä Systeemi 1 ja Systeemi 2.

Systeemi 2 tarkoittaa karkeasti ottaen tietoista mieltämme. Se on hidas, analyttinen ja las-kelmoiva. Sen avulla voimme punnita vaihtoehtoja ja tehdä harkittuja päätöksiä. Systeemi 1 on puolestaan nopea, holistinen ja intuitiivinen. Sitä voi kutsua myös tiedostamattomaksi mielek-semme. Se tunnistaa silmänräpäyksessä ympäristöstä hahmoja, kuvioita ja hienovaraisia vihjei-tä, ja muodostaa niiden pohjalta tuntumallisen kokonaiskuvan tarkastelun alaisesta tilantees-ta. Kun tapaamme uuden ihmisen, teemme ensisekuntien aikana jo varsin pitkälle menevän ar-vion esimerkiksi henkilön luotettavuudesta, uhkaavuudesta ja luonteesta. Ja useimmiten tämä intuitiivisesti muodostuva kuva on yllättävän tarkka. Kuten tutkimukset osoittavat, erityises-ti sellaisissa tilanteissa, joista meillä on paljon kokemusta, Systeemi 1:n tuottamat intuitiiviset oivallukset ovat usein selvästi Systeemi 2:n rationaalista pohdintoa luotettavampia (Djikster-huis & Nordgren 2006).

Saarisen toiminnan yksi pääteemoja on tämän intuitiivisen kyvykkytemme voimauttaminen. Hän pyrkii valamaan ihmisiin uskoa siihen, että monissa tilanteissa heidän kannattaa seurata tätä pientä hiljaista kuisketta, joka heidän sisältään kumpuaa. Eikä suotta. Asiantuntijuustutkimuk-set osoittavat, että asiantuntijuus toteutuu pitkälle Systeemi 1 tasolla (Ericsson 2009). Kokeneel-la pörssivälittäjällä, autokauppialla tai sairaanhoitajalla on jatkuvan altistumisen tuloksena muo-dostunut erityisen herkät ja tarkkanäköiset Systeemi 1 –prosessointivälineet, joilla he pystyvät te-kemään oikeita ratkaisuja ilman, että he pystyisivät aina edes itselleen perustelemaan, miten ovat asiastaan niin varmoja. Kuten aivotutkija Eric Kandel osoitti Nobel-palkituissa tutkimuksissaan, jatkuva altistus muuttaa ihan konkreettisesti aivoissa ajattelua ohjaavia rakenteita (Kandel 2006). Pörssivälittäjä tuntee, että nyt on pakko myydä, vaikka kaikki näkyvät signaalit kertovat muuta; viikkoa myöhemmin osake romahtaa. Ja kokenut sairaanhoitaja näkee, että henkilön on välittö-

mästi mentävä lääkärin tutkittavaksi – pystymättä itsekään kertomaan jälkeenpäin, mitkä merkit tarkalleen ottaen saivat hänet niin varmaksi siitä, että henkilö saa tunnin sisällä vakavan sairaskohtauksen.

Tätä intuitiivista kykyämme tehdä oikein Saarinen siis korostaa, kun hän puhuu ‘värähtelyistä’, ‘sivupöydistä’, ja ‘tuntumallisuuksista’. Nobelisti Daniel Kahneman puhuisi tässä heuristiikoista (Kahneman 2011.), Michael Polanyi hiljaisesta tiedosta (Polanyi 1966) ja Columbian yliopiston psykiatrian professori Beatrice Beebe implisiittisestä relationaalisesta tietämyksestä (Beebe & Lachmann 2005). Saarinen itse on ollut erityisen innostunut vauvan ja äidin välisessä sanattomassa vuorovaikutuksessa ilmenevistä systeemisistä tilanteenlukukyvyistämme (ks. Martela & Saarinen 2013). Nykytutkimus osoittaa, että tälle näkökulmalle on tilausta. Olemme yllättävän viisaita intuitiivisesti, kunhan annamme tälle kyvyillemme vain tarpeeksi tilaa.

Systemiäly

”On kokonaisuuksia, joissa on dynamiikka ja jotka ovat kompleksisia. Sä olet itse niiden sisällä.” (F 2006)

Systeeminen hahmotustapa tarkoittaa ymmärrystä siitä, että inhimillinen elämämme tapahtuu pitkälti systeemisten kokonaisuuksien sisällä. Työtiimimme on systeemi, perheemme on systeemi, ravintolassa satunnaisen seurueen illanvietto muodostaa systeemin. Systeemi tarkoittaa tässä sitä, että kokonaisuus koostuu osista, jotka ovat jatkuvassa takaisinkytkettyvässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa (Jackson 2003). Eli yksi osa vaikuttaa toiseen, jonka reaktio vaikuttaa jälleen ensimmäiseen – ja kolmanteen. Tällainen systeemi toimii usein epälineaarisesti, mikä tarkoittaa sitä, että jotkut vuorovaikutteiset ilmiöt voivat lähteä vahvistamaan itse itseään, synnyttäen myönteisiä tai kielteisiä spiraaleita. Systeemi voi olla pitkään stabiili ja pienistä häiriötekijöistä välittämättä, mutta toisaalta oikean keikahduspisteen ylittäessään voi muuttua yhtäkkiä radikaalisti.

Olemme kirjoittaneet systeemiälyn perusluonteesta toisaalla (Martela & Saarinen 2013; Martela 2005). Pafoksella systeemiälypuheen painopiste on sen havainnon vahvistamisessa, että olemme aina itse systeemin vaikutuskykyisiä osia. Esimerkiksi parisuhteessa esiintyvissä konflikteissa edustaa hedelmätöntä lineaarista ajattelua yrittää selvittää, kumman ‘syy’ konflikti on. Tästä seuraa helposti “pihtaamisen kostonkierre”: tilanne, jossa kumpikin osapuoli alkaa pantata omaa panostaan yhteiseen hyvään (L 2009). ‘Syy’ sijaitsee kuitenkin useimmiten henkilöiden välisessä keskinäissysteemissä (vrt. Gottman et al. 2005), jossa jotkut tietyt tavat toimia ja tulkita toista ovat sementoituneet – ja toisaalta jokin alkujaan pieni murheenkryyni on lähtenyt eskaloitumaan. Kumpikaan osapuoli ei ole ‘päätännyt’, että haluaa tehdä asiasta riidan. Mutta sellaiseksi se hiljalleen yltyy, kun molempien osapuolten toista mitätöivä toiminta ruokkii toisesta esiin vielä hivenerä enemmän mitätöintiä.

Systeemit hallitsevat pitkälti sitä, minkälaisia vuorovaikutuksen mahdollisuuksia näemme ihmisten kanssa. Aiemmissa kohtaamisissamme muodostuneet käyttäytymismallit jäähmettyvät ja tekevät systeemistä ennalta-arvattavan. Tässä kohtaa Saarinen korostaa sitä, että ”systeemi voisi olla toisenlainen kuin se nyt on. Mikään ulkopuolinen taho ei ylläpidä sitä, vaan se on henkilöiden itsensä ylläpitämä.” (F 2006.)

Tämän tiedostaminen avaa silmät poikkeaman mahdollisuudelle: yksilö voi alkaa etsiä niitä vaikutuspisteitä, joiden kautta systeemi-interventio olisi mahdollinen. Olisiko jokin yllättävä ystävällinen ele se asia, joka suistaisi nykysysteemin tasapainostaan ja johtaisi sen inhimillisesti lämpimämmälle uralle? Urautuneen systeemin muuttaminen ei aina ole helppoa, keskipakoisvoima vetää aina takaisin jämähtyneisyyteen. Mutta se on aina mahdollista. Inhimillinen systeemi ei ole olemassa kuin ihmisten miellissä ja tarpeeksi radikaali poikkeama voi riittää notkeuttamaan miellet esimään uutta, kiehtovampaa vuorovaikutuksen tasapainotilaa. Kun aika on kypsä, voi satojen vuosien painolastilla varustettu systeemi lähteä sortumaan marginaalisen pienestä interventiosta. 1.12.1955 Rosa Parks ei suostunut nousemaan penkiltään bussissa. Loppu on amerikkalaisen rotupolitiikan historiaa.

Miten sitten toimia älykkäästi systeemeissä? Tässä Saarinen korostaa edellä esitettyä herkkyyttä ja intuitiivista tilannetajua: ”Systeemit ovat niin monimutkaisia, että ulkoapäin tapahtuva analyysi ei riitä. Sinun pitää muistaa myös luottaa herkkyyteesi, intuitiiviseen kykyyn hahmottaa systeemin kannalta emergentit mahdollisuudet” (F 2006). Saksalainen aivotutkija Manfred Zimmermann havaitsi 1980-luvulla, että ihmisen kyky prosessoida asioita tietoisesti on tavattoman rajallinen, vain noin 40 bittiä sekunnissa. Tiedostamattoman mielen kapasiteetti on puolestaan huikea 11.2 miljoonaa bittiä sekunnissa. (Zimmermann 1989.) Monimutkaisissa systeemeissä yksin tietoisin analyysin kapasiteetti ei siis kerta kaikkiaan riitä käsittelemään kaikkea olennaista informaatiota.

Menestyksenkäs systeemeissä navigointi edellyttää, että yksilö valjastaa sekä tietoisin että tiedostamattoman mielensä parhaat kyvyt oikeanlaisen toiminnan etsintään. Toisaalta tilanteen systeemiluonteen tiedostaminen auttaa jo suuresti ottamaan sen tarvittavan etäisyyden omaan toimintaan, jotta voi nähdä miten se kontribuoi ongelmaan, ja minkälainen käytös voisi viedä kohti ratkaisua. Toisaalta välillä on luotettava intuitioonsa, annettava mennä sen voimalla vahvasti luottaen, että se oikea päämäärä on löydettävissä.

Tässä Saarisen teoretisointi tulee myös lähelle Keith Sawyerin tunnetuksi tekemää ryhmäflow’n käsitettä (Sawyer 2007). Sawyer esittää, että monimutkaisissa ryhmätilanteissa, kuten vaikkapa jalkapallojoukkueessa, yksilöt eivät enää ehdi tekemään yksittäisiä päätöksiä, vaan heidän keskinäisistä palautesilmukoistaan syntyy ennemminkin yksi toimiva kokonaisuus – joukkue –, joka kykenee saavuttamaan hyvin samantapaisen tilan yhtenä yksikkönä, kuin mitä Csikszentmihalyi kuvaa flow-teoriassaan. Systeeminäkökulman ymmärtäminen ja intuitiivisen herkkä systeemiälykäs toiminta mahdollistaakin parhaimmillaan yksilöiden saumattoman yhteistyön ja ryhmätason flow’n.

Ihmisen avaaminen muutoksen mahdollisuudelle – Eli Pafoksen pedagogiikkaa

”Kasvatuksen näkökulmasta, toisin kuin epistemologisesta tai teknologisesta näkökulmasta, se miten asiat ilmaistaan on tärkeämpää kuin totuuksien omistaminen.” (Rorty 1979, 359; suomennos Saarinen 1983, 311-312)

Sukellettuamme syvälle Pafos-seminaarin päätteemöihin on aika nousta hetkeksi pinnalle ja kysyä kysymys:

Miten opettaa näitä inhimillisyyden teemoja ihmisille?

Kuten Saarinen itse toteaa, jos Pafos-seminaarilla on pedagogiikka, se on "osallistujien ihmisyyden kiihdyttämistä henkilökohtaiseen kasvuun elävöitetyn oivaltamisen kautta, kohti parempaa elämää" (Saarinen 2012, 5). Tavoitteena Pafoksella ei ole teemoihin liittyvän teorian omaksuminen itsessään. Vaan ihmisten ajattelutapojen liike, se että he alkaisivat elää enemmän ylärekestereihin ja itsensä valitsemisen näkökulmasta. Pafoksen loppotentti on henkilön loppuelämä: Miten Pafoksella esiintyneet teemat juurtuvat osaksi hänen jokapäiväistä toimintaansa, miten hänen elämänsä muuttuu sen seurauksena, että hän on Pafoksella altistunut ajattelemaan oman elämänsä keskusteleminen? Kuten Saarinen totesi Pafoksella 2006: "Relevanttia tässä viikossa on se, mikä muuttuu osaksi sun ajatuksen juoksua." Päämääränä on siis ajatuksen liike, elämänsä muutos. Miten tällaiseen tavoitteeseen voidaan päästä?

Jos ymmärtää hitusenkaan ihmispsykologiaa, niin on helppo sanoa, miten näihin tavoitteisiin ei optimaalisella tavalla ainakaan pääse: Kaatamalla kuollutta tietoa ihmisten päälle. Luettelemalla faktoja, termejä, kuolleiden miesten kirjojen nimiä. Elefantti ei opi uusia temppuja siten, että puhutaan ratsastajan kanssa. Temppuja pitää harjoitella elefantin kanssa. Samoin ihmismielen perusenteet eivät muutu, jos keskustellaan pelkästään rationaalisen Systeemi 2:n kanssa. Esimerkiksi havainnollistakoot: Monet kärtyisät ihmiset voivat lukea tutkimustuloksia myönteisen ajattelun hyvinvointia, tuottavuutta ja fyysistä terveyttä parantavasta voimasta (ks. esim. Fredrickson 2009). He voivat vakuuttua myönteisen ajattelun edullisuudesta muuttumatta tippaakaan positiivisemmiksi itse. Systeemi 2 tiedostaa asian, mutta se ei auta tippaakaan, jos asennetasolla operoiva Systeemi 1 ei ala muuttua. Tietoisen tason muutos on triviaalia, jos se ei muuta käytöstä. Ja käytöstä muuttaakseen on muutettava myös ihmisen tiedostamatonta ajattelua.

Myönteisten tunteiden aktivointi

Saarinen siis operoi kahdella kentällä: Ensinnäkin hänen on vakuutettava ihmiset järjely- ja faktatasolla siitä, että tietynlaiset asennetason muutokset olisivat heille suotavia. Mutta sen lisäksi hänen on tarinoiden, oman esimerkin ja oivaltavien käsitteitysten kautta opetettava Systeemi 1:lle, miltä se uusi asenne tuntuu ja miten sellaisen voi saada syttymään. Yhtä tärkeää on pyrkiä avaamaan ihminen ylipäänsä muutoksen mahdollisuudelle, saada hänet sellaiseen tilaan, jossa hän on valmis vastaanottamaan uusia ajatuksia. Tässä positiiviset tunteet ovat tärkeä työväline.

Nykypsykologian valossa myönteisten tunteiden aktivointi on keskeinen väylä muutoksen mahdollistamisessa. Tutkimukset nimittäin osoittavat, että myönteisen tunnetilan vallitessa ihmiset ovat avoimempia ajattelemaan asioita uusista näkökulmista, alttiimpia kuuntelemaan toisenlaisia näkökulmia, kykenevämpiä katsomaan asioita laajemmasta perspektiivistä ja ylipäänsä valmiimpia muuttumaan (ks. Fredrickson 2003a; 2009). Negatiivinen tunnetila voi vuorostaan saada ihmisen lukkoon, jolloin hän ei ole lainkaan vastaanottavaisessa moodissa. Siksi Pafoksen pedagogiikkaan on sisäänrakennettu myönteisyys niin vahvasti, että jurol-

la murheellisten laulujen maan kansalaisella menee useimmiten hetki kulmien alta kyräilemiseen, ennen kuin uskaltautuu tempautumaan mukaan tähän poikkeukselliseen kukoistuksiin kurottavaan ilmapiiriin.

Tarinallinen tunnelmatekniikka

Saarinen irtautui jo 80-luvulla pelkkään faktojen välittämiseen keskittyvästä akateemisesta luennoitsemisen tavasta ja tiedosti, että ”luentotilanteessa on tietoja ja taululle kirjoitettuja tuloksia tärkeämpää se tapa jolla niihin päädytään” (Saarinen 1984, 162). Pafoksella hän on päässyt viemään tämän visionsa täyteen mittaansa. Luennot itsessään on rakennettu siten, että ne pitävät kuulijan mielenkiinnon yllä, vaikka tällä olisi etukäteen suuriakin varauksia filosofiaa kohtaan. Vuonna 2004 Saarinen kuvasi työmetodiaan Pafoksella toteamalla, että hän usein tulee sisään esimerkiksi, joka toimii lähtökohtana ajatusvaihtoehdolle. Sitten tätä ajatusvaihtoehtoa kehitellään eri suunnista ja lopulta se kiteytetään avainsanaan, jonka muistamalla kuulija voi myöhemmin paremmin aktivoida tämän uudenlaisen maailmaperspektiivin myös luentotilanteen ulkopuolella, arkielämän pyörteissä.

Akateemiseen makuun esimerkkejä ja tarinoita saattaa olla liikaakin, mutta niiden avulla Saarinen pääsee viemään sanomaansa sellaiselle yleisölle, joka muuten jäisi paitsi edes tällä tavalla suodatetusta filosofisesta viestinnästä. Pafoksella ei olla liikkeellä tietointensiivisesti, kriittisesti ja reduktiivisesti (F 2006). Sen sijaan Saarinen pyrkii laajentamaan ”ajattelun avaruutta” esimerkiksi tarinoiden, kiteytysten, mielikuvien ja tunnelman luonnin kautta. Jos Nietzsche piti itseään Anti-Kristuksena, on Saarinen eräänlainen Anti-Zarathustra, joka tulenkatkuisen ja ylhäisen harvoille ja valituille saarnaamisen sijasta pyrkii myönteisillä esimerkeillään ja tarinoillaan tavoittamaan laajat kansankerrokset.

Erityisen keskeistä Saarisen metodille on tunnelmatekniikka: ”sinun ajattelusi heijastaa tunnelmaa. Hankkiudu tilanteisiin, jotka luovat haluamasi tunnelman” (F 2006). Tästä on koko Pafoksesa kysymys. Siitä että ihmiset irroitetaan heidän normaalista arkisesta elämästään ja viedään viikoksi parintuhannen kilometrin päähän erilaiseen ilmanalaan. Ihmisen ajattelu on paljolti häntä ympäröivän elämän summa, ja siksi arjessa on niin vaikea muuttua. Pienet muutosvirtaukset tyypistyvät siihen pitkällekehittyneeseen systeemiseen stabiloivaan rakenteeseen, jonka ihminen on ympäristönsä kanssa rakentanut. Pafoksella tämä ruotuun palauttava rakenne puuttuu. Ihmisille tarjotaan viikon ajan mahdollisuus etsiä itseään uudelleen. Tämä on olennaista: Saarisen luennot saattavat saada ajatukset liikkeelle, mutta jos heti luennon jälkeen syöksyy siihen samaan kuvioon, jossa on jo vuosikausia pyörinyt, voi tätä orastavaa uutta ajattelutapaa olla vaikeata ylläpitää. Viikon irtiotto arjesta ja tutuista ympyröistä on useasti jo itsessään uutta itsetietoisuutta ja ajattelua synnyttävä kokemus – vaikka matkustaisi vain peukalokyydillä Sodankylään. Kun irtiotto arjesta yhdistetään sovinnaisista ajatusrakennelmista irtauttavaan luennointiin, maksimoidaan mahdollisuudet saada aikaan pysyviä muutoksia yksilössä. Viikko on tietysti lyhyt aika, mutta antaa jonkinlaisen kypsymisajan, jonka jälkeen orastavat muutosvärähdykset ovat jo astetta vahvempia ja kypsempiä kohtaamaan arkielämän ruotuunpalauttavan voiman.

Kannustava ja salliva ilmapiiri

Merkittävässä roolissa edellä kuvatussa uuden olemisen tavan etsinnässä ovat kanssa-Pafoslaiset, tuo viikon aikana rakentuva uusi sosiaalinen yhteisö, jonka sisälle loppupäivinä kasvaa usein yllättävän vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Tässä on seminaarin eräs tärkeimmistä tukipilareista. Ihmisten välistä vuorovaikutusta Pafoksella voisi kuvata sanoilla avoin, ehdottoman kunnioittava, utelias ja lämmin. Ihmiset uskaltavat tuoda itsestään esiin puolia, joita he eivät muualla paljastaisi. Sekä ottavina että antavina osapuolina he tiedostavat kuinka ”Pafos-seminaari on ivanaurusta vapaa vyöhyke” (F 2006).

Tämän erityislaatuisen tunnelman muodostumisessa on kyse monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta: Ihmisten olemassaolevat kohtaamisvalmiudet, ennakko-odotukset, Saarisen itsensä läsnäolo, luentojen sisältö, Saarisen kehotukset kohdata toiset uskoen heidän olevan mahtavia tyyppejä ja arjesta irti oleminen kietoutuvat yhteen muodostaen itseäänruokkivan kierteen (vrt. Fredrickson 2003b), joka aikaansaa sen varmuuden ivanaurun puuttumisesta ja toisesta löytyvästä mestaruudesta, jonka kautta keskinäinen vuorovaikutus nousee kohottavuuksiin, joita on vaikea muualla kohdata. 60-vuotias yritysjohtaja avautuu elämänsä kipupisteistä parikymppiselle teekkaripojalle, joka istuu viereiseen pöytään. Eikä kumpikaan tule edes ajatelleeksi, että jossakin muussa kontekstissa tällainen tasa-arvoinen avoimuus ja itsensä esilletuominen näin haavoittuvana ei olisi mahdollista.

Jos Pafos-seminaarin yhteydessä haluaisi puhua magiikasta, löytyisi se nähdäksemme siitä ihmisten välisestä kohottavasta vuorovaikutustavasta, joka Pafoksella vallitsee. Sitä ei voi tyhjentävästi kuvata, sen voi lopulta vain kokea.

Johtopäätösten aika

- Mikä on buddhalaisten opetusten tarkoitus?
- Älä tee mitään pahaa. Tee paljon hyvää. Puhdistu mielesi.
- Mutta kolmivuotias lapsikin osaa sanoa noin!
- Ehkä, mutta osaatko elää niin?

Vanha zen-tarina (Salaajan 2002, 8)

Ajattelun ajattelu, uomaelämä, systeemidiktatuuri, itsensä valitseminen, ylärekisterin näkökulma, kasvun perspektiivi itseensä nähden, toisen kohtaaminen arvostavalla tavalla, herkkyyys tunnelmille, systeemiäly.

Ikuisia filosofisia teemoja. Joku voisi sanoa, että ne on jo lausuttu ääneen – eri sanoilla ehkä – läpi filosofian historian. Mutta ehkä vielä tärkeämpää on tiedostaa, että vaikka filosofisen kasvun teemat ovat ikuisia, on jokaisen yksilön kasvupolku niiden lävitse omanlaisensa. Jokainen meistä kasvaa sisään maailmaan, joka on annettu hänelle. Kasvattajiensa kautta jokainen meistä omaksumu tietynlaisen maailmankuvan, arvot ja toimintatavat, jotka otamme pitkälti annettuina, suorastaan muuttumattomina. Ja tästä sovinnaisuuden unesta herääminen on jokaisen tehtävä itse.

Esa Saarisen rooli on tässä kokonaisuudessa herättäjän rooli. Hänen lennokas esiintymista-

pansa vetää lisääntyneen itseohjautuvuuden projektiin mukaan ihmisiä, jotka eivät löydä itseään Hermann Hessen *Lasihelmipelistä* tai Nietzschen *Zarathustrasta* – koska eivät koskaan tulisi lukeneeksi kyseisiä kirjoja. Saarinen asettaa heidän eteensä näkökulman valinnan fundamentin: kynnisyys vastaan elämänusko. Näin hän tekee ihmiset tietoisiksi omasta elämänasenteestaan ja mahdollisuudestaan muokata sitä hedelmällisempään suuntaan.

Saarisen ajattelussa keskeistä on ajatus siitä, ettei filosofi voi olla saarnaaja, joka julistaa lopullisia totuuksia. Ennemmin hän on ajattelun kättilö, joka auttaa kuulijaa itse synnyttämään uusia oivalluksia. Tai niin kuin Saarinen itse linjaa, kapellimestari, joka nostattaa orkesterinsa soimaan upeasti (Saarinen 2012, 8 ff.). Kapellimestari ei voi kuitenkaan neuvoa viulistille, kuinka sormet on otelaudalle asetettava. Soittaminen – ja ajattelu – täytyy kunkin tehdä itse, omalla tavallaan. Tässä mielessä Saarinen onkin eräänlainen moderni Sokrates, joka esittämällä kysymyksiä ja ravistelemalla ajatuksia auttaa kuulijaa itseään ajattelemaan kirikkaammin.

Tällainen toiminta ei ehkä *näytä* samalta kuin akateeminen filosofia, mutta olennainen kysymys on, *toimiiko* se filosofiana? Erityisesti, toimiiko se elämään sovellettuna filosofiana? Onko sillä potentiaalia muuttaa ihmisten ajatustottumuksia, vahvistaako se heidän kykyään navigoida tässä kokemuksen vuolaassa virrassa, jota kutsumme elämäksi? Tämä on lopulta se arvo, jolla Saarisen toimintaa tulee mitata.

Voimme toki halutessamme rajata Saarisen toiminnan ‘varsinaisen filosofian’ ulkopuolelle. Voimme julistaa sen esimerkiksi elämänfilosofiaksi, korostaen aidon lähdeviitoitetun, vertaisarvioidun ja teknisesti muotopuhtaan akateemisen filosofian itsenäisyyttä tästä ‘kevytfilosofiasta.’ Mutta jos teemme tällaisen jäykän rajauksen, lienee parasta muistaa, että elämänfilosofian puolelle olisi tällöin pakko sijoittaa valtaosa filosofian historian klassikoista Sokrateesta Montaigneen, Augustinuksesta Nietzscheen. Ja kuten yllä näimme, vaikei Saarinen aina tuo ajattelunsa akateemisiä yhteyksiä esille, tekee iso osa hänen filosofiastaan ymmärrettäväksi myös monimutkaisia ja itsessään vaikeasti ymmärrettäviä merkittäviä filosofisia positioita.

Kun Lauri lähti ensimmäistä kertaa Pafos-seminaariin syksyllä 2009, hän oli varovaisen kriittinen Saarisen filosofiaa kohtaan. Ennakoasenne oli, että kyse on varmaankin mukaansatempaavasta ja innostavasta ajatuksen lennosta, mutta ei sen enemmästä. Viikon aikana kerta toisensa jälkeen esiin tulevat mutkikkaat intuitiiviset ja syvään filosofiseen perinteeseen juurrutetut ajatusrakennelmat hämmensivät ja häikäisivät – vaikka Saarinen puhuikin enemmän muumeista kuin Montaignesta, enemmän James Bondista kuin William Jamesista. Pafos-viikon jälkeen Lauri koki oman ajattelunsa muuttuneen radikaalisti; tietyssä mielessä hyvin samaan tapaan kuin luettuaan jonkin historiallisen klassikon esimerkiksi Kantilta tai Wittgensteinilta. Mutta toisaalta myös ihan toisella tavalla: jollakin sellaisella peruuttamattomalla tavalla, jota ei välttämättä pysty koskaan purkamaan tyhjentävästi sanoiksi.

Frank puolestaan jälkireflektoi omaa alkujaan hidasta lämpiämistä Saarisen ajattelutavalle toteamalla, että ”mun kaltainen vahvan analyttinen tyyppi vaatii selkeästi enemmän aatehistoriaan kytkeytyvää todistusaineistoa, jotta pystyy heittäytymään Esan systeemiin” (F 2006). Onneksi filosofian historian sisältä löytyi lopulta useampiakin polkuja, jotka tuntuivat johdattavan Frankia kohti Saarisen edustamaa filosofian ajatteleminen tapaa: myöhäisen Wittgensteinin (1999, §241) siirtymä puhtaasta kielen tarkastelusta kohti niiden takana olevia elämänmuotoja, Hadot’n (2010)

tarjoama johdatus antiikin klassikoihin elämänfilosofisesta perspektiivistä; Deweyn (1960) muistutus siitä, että filosofien pyrkimys varmuuteen on useimmiten psykologista epävarmuuden pakenemista; MacIntyren (2004) pyrkimys tuoda hyve-etiikka omaan aikaamme; pragmatistinen meliorismi (Dewey 1920); moderni tieteenfilosofia, jossa positivismiin projektin naiivi ajatus lopullisten totuuksien saavutettavuudesta kävi selväksi; sekä mannermaisen filosofian klassikot Heideggerista Derridaan. Sartrea tietysti unohtamatta.

Kuten yllä nähtiin, Saarisen ilmaisussa on yhtymäkohtia ja juuria huomattavan paljon laajemmin filosofian historiaan ja perinteeseen kuin yleensä ajatellaan. Hän ei kuitenkaan takerru heidän historiallisten oppiensä tarkkoihin tulkintoihin, vaan pyrkii luomaan niistä itsenäisen synteetin, jonka hän sitten tarjoilee selkokielisesti ja ymmärrettävästi pyrkimyksenään vaikuttaa niillä ihmisten elämänasenteeseen ja elämäntapaan. Hän ei siis niinkään tulkitse kuin *käyttää* niitä oivalluksia, joilla nämä mestariajattelijat ovat ihmiskunnan ymmärrystä lisänneet. Hänen lähestymistapansa ei myöskään rajoitu pelkästään järjellä ymmärrettävien teesien esittämiseen, vaan on holhittu. Järjellä on keskeinen roolinsa, mutta vaikuttavuutta tavoitellaan myös tunteiden, totumuksen ja yhteisövoiman kautta.

Nähdäksemme Saarisen kohottautumisen filosofia on omintakeinen ja uudenlainen synteesi aiemmasta ajattelusta – ihan niin kuin nämäkin ajattelijat ovat omilla tahoillaan sisällyttäneet filosofioihinsa aiemman historianperinteen juuren. Hänen keskeinen teesinsä on, että elämänläheisen filosofian on toimittava elämän ehdoilla. Saarinen muistuttaa meitä siitä, että elämässäsi on ensisijaisesti kyse elämän rikastamisesta. Matka kohti rikkaampaa elämää sisältää koko minuutemme, sen kaikki tasot. Tuomalla yhteen järkemme, tunteemme, haaveemme, sydämemme ja läheisemme, Saarinen pyrkii viime kädessä vahvistamaan sellaista ihmisenä olemista, ”johon sisältyy ihanuuden siemen”.

Filosofin roolissaan Esa Saarinen toimii sokraattisena kapellimestarina, joka saa orkesterinsa soimaan yhteen, kohottaen jokaisen muusikon soinnin ennen kuulemattomiin korkeuksiin, tahitiuikkona ajattelun värikäs virta.

Kirjoittajat

Frank Martela, FT, on inhimillisen kokemusmaailman tutkija. Vuonna 2012 hän väitteli soveltavan filosofian ja organisaatiotutkimuksen tohtoriksi Aalto-yliopistosta aiheenaan hoivayhteys ja inhimillinen vuorovaikutus vanhainkodin hoitajien ja vanhusten välillä. Professori Saarinen toimi väitöskirjan ohjaajana, lisäksi he ovat kirjoittaneet muutaman yhteisjulkaisun systeemiällyn soveltamisesta relationaaliseen psykoterapiaan. Frankin tämänhetkinen tutkimustarmon kohdistuu sisäisen motivaation, elämän tarkoituksen ja altruistisen käytöksen mysteerien ratkaisemiseen. Laajemmin ottaen hänen päämäärinään on luoda uusia oivalluksia, jotka vahvistavat ihmisten kykyä elää hyvä elämä. Vuoden 2013 hän viettää tutkijavaihdossa Yhdysvalloissa, Rochesterin yliopiston psykologian laitoksella.

Lauri Järvilehto, FT, on metafyyssinen tutkimusmatkailija, maailmansalapoliisi ja Sherlock Holmes-fani. Hänen tutkimuskohteensa on lyhykäisyydessään ajattelu, ihminen ja maailma. Hänen in-

tohimonsa on uusien asioiden ymmärtäminen ja ymmärryksen jakaminen toisten ihmisten kanssa. Järvilehto toimii filosofian tutkijana ja kouluttajana Filosofian Akatemiassa. Hän tutkii ihmismielen toimintaa ja kouluttaa suomalaisten pörssiyritysten johtoa ajattelutekniikoiden taitajiksi. Hän on luennoinut mielen- ja kielenfilosofiasta lähes kaikissa Suomen yliopistoissa sekä yliopistoissa Englannissa, Saksassa, Ranskassa, Venäjällä, Ruotsissa, Tanskassa ja Virossa. Hän kirjoittaa myös suosittua Ajattelun ammattilainen -blogia.

Lähteet

- Albom, Mitch. 1997. *Tuesdays With Morrie: An old man, a young man, and life's greatest lessons*. New York: Doubleday.
- Amabile, Teresa M. 1997. "Motivating Creativity in Organizations: On Doing What You Love and Loving What You Do." *California Management Review* 40 (1): 39–58.
- Aristoteles. 2008. *Nikomakhoksen Etiikka*. Käänt. Simo Knuutila. Tampere: Gaudeamus.
- Baard, Paul P., Edward L. Deci, and Richard M. Ryan. 2004. "Intrinsic Need Satisfaction: A Motivational Basis of Performance and Well-Being in Two Work Settings." *Journal of Applied Social Psychology* 34 (10): 2045–2068.
- Bargh, John A., & Chartrand, Tanya L. 1999. The Unbearable Automaticity of Being. *American Psychologist* 54 (7): 462–479.
- Baumeister, Roy F., E. Bratslavsky, C. Finkenauer, and Kathleen D. Vohs. 2001. "Bad Is Stronger Than Good." *Review of General Psychology* 5 (4): 323–370.
- Beebe, Beatrice, J. Jaffe, S. Markese, K. Buck, H. Chen, P. Cohen, L. Bahrack, H. Andrews, and S. Feldstein. 2010. "The Origins of 12-month Attachment: A Microanalysis of 4-month Mother–infant Interaction." *Attachment & Human Development* 12 (1): 3–141.
- Beebe, Beatrice, and Frank Lachmann. 2005. *Infant Research and Adult Treatment: Co-constructing Interactions*. New York: The Analytic Press.
- Covey, Stephen R. 2004. *The 7 Habits of Highly Effective People: Powerful Lessons in Personal Change*. New York: Free Press.
- Dane, Erik, and Michael G. Pratt. 2007. "Exploring Intuition and Its Role in Managerial Decision Making." *The Academy of Management Review* 32 (1): 33–54.
- Deci, Edward L, and Richard M Ryan. 2000. "The 'What' and 'Why' of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-determination of Behavior." *Psychological Inquiry* 11 (4): 227–268.
- Dewey, John. 1920. *Reconstruction in Philosophy*. New York: H. Holt and company.
- Dewey, John. 1960. *The Quest for Certainty*. New York: Capricorn Books.
- Dijksterhuis, Ap, & Nordgren, Loran F. (2006). A Theory of Unconscious Thought. *Perspectives on Psychological Science* 1: 95–106.
- Dreyfus, Hubert L. 2006. "Overcoming the Myth of the Mental." *Topoi* 25 (1): 43–49.
- Dweck, Carol S. 2000. *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development*. Philadelphia: Psychology Press.
- Ericsson, K. Anders, toim. 2009. *Development of Professional Expertise: Toward Measurement of Expert Performance and Design of Optimal Learning Environments*. New York: Cambridge University Press.
- Evans, Jonathan, and Keith Frankish. 2009. *In Two Minds: Dual Processes and Beyond*. Oxford: Oxford University Press.

- Evans, Jonathan. 2008. "Dual-processing Accounts of Reasoning, Judgment, and Social Cognition." *Annual Review of Psychology* 59: 255–278.
- Fehr, Ernst, & Fischbacher, Urs 2003. The nature of human altruism. *Nature* 425: 785–791.
- Fredrickson, Barbara L. 2003a. The Value of Positive Emotions The emerging science of positive psychology is coming to understand why it's good to feel good. *American Scientist* 91(4): 330–335.
- Fredrickson, Barbara L. 2003b. Positive emotions and upward spirals in organizations. Teoksessa K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Toim.), *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline*: 163–175. San Francisco, CA: Berrett-Koehler.
- Fredrickson, Barbara L. 2009. *Positivity*. New York: Crown Publishers.
- Gagné, Marylène, and Edward L. Deci. 2005. "Self-determination Theory and Work Motivation." *Journal of Organizational Behavior* 26 (4): 331–362.
- George, Jennifer M. 2007. "Creativity in Organizations." *The Academy of Management Annals* 1 (1): 439–477.
- Gottman, John M, J. D Murray, C. Swanson, R. Tyson, and K. R Swanson. 2005. *The Mathematics of Marriage: Dynamic Nonlinear Models*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Grant, Adam M., E. M. Campbell, G. Chen, K. Cottone, D. Lapedis, and K. Lee. 2007. "Impact and the Art of Motivation Maintenance: The Effects of Contact with Beneficiaries on Persistence Behavior." *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 103 (1): 53–67.
- Hadot, Pierre. 2010. *Mitä on Antiikin Filosofia?* Kääntänyt Tapani Kilpeläinen. Tampere: Niin & Näin kirjat.
- Haidt, Jonathan. 2001. "The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment." *Psychological Review* 108: 814–834.
- Haidt, Jonathan. 2006. *The Happiness Hypothesis*. New York: Basic Books.
- Jackson, Michael C. 2003. *Systems Thinking: Creative Holism for Managers*. Chichester: Wiley.
- James, William. 2007. *The Principles of Psychology, vol. 1*. New York: Cosimo.
- Kahneman, Daniel. 2003. "A Perspective on Judgment and Choice: Mapping Bounded Rationality." *American Psychologist* 58 (9): 697–720.
- Kahneman, Daniel. 2011. *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straux & Giroux.
- Kandel, Eric R. 2006. *In Search of Memory: The Emergence of a New Science of Mind*. New York: W.V. Norton & Co.
- Kant, Immanuel. 1998. *Critique of Pure Reason* (P. Guyer & A. W. Wood, käänt.). New York: Cambridge University Press.
- Kuhn, Thomas S. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lao-Tse 1950 [~550eKr]: *Salaisuuksien tie [Tao-te-king]*. Käänt. Toivo Koskikallio. Porvoo: WSOY.
- MacIntyre, Alasdair. 2004. *Hyveiden Jäljillä*. Käänt. Niko Noponen. Helsinki: Gaudeamus.
- Martela, Frank. 2005. "Systeemiälyni" Teoksessa *Systeemiäly 2005*, toim. Raimo P. Hämäläinen and Esa Saarinen, 13–22. Espoo: Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports B25.
- Martela, Frank, and Esa Saarinen. 2013. "Systems Metaphor in Therapy Discourse: Introducing Systems Intelligence." *Psychoanalytic Dialogues* 23 (19): 80–101.
- Maslow, Abraham H. 1954. *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.
- Niemiec, Chris P., Richard M. Ryan, and Edward L. Deci. 2009. "The Path Taken: Consequences of Attaining Intrinsic and Extrinsic Aspirations in Post-college Life." *Journal of Research in Personality* 43 (3): 291–306.
- Peirce, Charles S. 1934. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce volume V: Pragmatism and Pragmaticism*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Polanyi, Michael. 1966. *The Tacit Dimension*. Garden City, NY: Doubleday & Company.
- Quine, Willard V. O. 1969: *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press.
- Rorty, Richard. 1979: *Philosophy and the mirror of nature*. New Jersey: Princeton University Press.

- Ryan, Richard M., and Edward L. Deci. 2001. "On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being." *Annual Review of Psychology* 52 (1): 141–166.
- Ryff, C. D. 1989. "Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-being." *Journal of Personality and Social Psychology* 57 (6): 1069–1081.
- Saarinen, Esa. 1983: *Sartre – Pelon, inhon ja valinnan filosofia*. Tampere: Fanzine.
- Saarinen, Esa. 1984: *Epäihmisen ääni*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa. 1988. *Erektio Albertinkadulla: Kansallisfilosofinen Puheenvuoro*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa. 2003. "Soveltavan Filosofian Luova Räjähdysoima." *Niin & Näin* (1): 8–13.
- Saarinen, Esa. 2008: "Philosophy for Managers: Reflections of a Practitioner", teoksessa *Systems Intelligence: A New Lens on Human Engagement and Action*, toim. Raimo P. Hämmäläinen and Esa Saarinen, 1–27, Espoo: Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory.
- Saarinen, Esa. 2012, "The Paphos Seminar. Elevated Reflections on Life as Good Work", *Good Work Project Report Series*, Number 80.
- Saarinen, Esa. 2013: "Kindness to Babies and Other Radical Ideas in Rorty's Anti-Cynical Philosophy". Ilmestyy teoksessa *Richard Rorty: From Pragmatist Philosophy to Cultural Politics*, toim. Colin Koopman, Alexander Gröschner, and Mike Sandbothe. Bloomsbury Press.
- Saarinen, Esa, and Raimo P. Hämmäläinen. 2004. "Systems Intelligence: Connecting Engineering Thinking with Human Sensitivity." Teoksessa *Systems Intelligence – Discovering a Hidden Competence in Human Action and Organizational Life*, toim. Raimo P. Hämmäläinen and Esa Saarinen, 9–37. Espoo: Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory Research Reports, A88.
- Salajan, Ioanna. 2002, *Zen Comics II*. Käänt. Dharmachari Sarvamitra. Keuruu: Like.
- Sawyer, Keith. 2007. *Group Genius: The Creative Power of Collaboration*. Cambridge, Ma.: Basic Books.
- Seligman, Martin E. P., and Mihalyi Csikszentmihalyi. 2000. "Positive Psychology – An Introduction." *American Psychologist* 55 (1): 5–14.
- Sheldon, Kennon M, Todd B Kashdan, and Michael F. Steger. 2011. *Designing Positive Psychology: Taking Stock and Moving Forward*. New York: Oxford University Press.
- Taylor, Charles 1989. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Wittgenstein, Ludwig 1999: *Filosofisia tutkimuksia*. Suomentanut Heikki Nyman. WSOY, Juva
- Zimmermann, Manfred. 1989. "The Nervous System in the Context of Information Theory." Teoksessa R. F. Schmidt & G. Thews (Toim.), *Human Physiology*, 166–173. Berlin: Springer-Verlag.

MARK C. TAYLOR

BEYOND BOOKS: THE RELATIONAL TURN

hat good is a book,” Nietzsche asks, “that does not even carry us beyond all books?”¹ Esa Saarinen is a philosopher whose thinking is grounded in books but whose work carries us beyond books to confront the most basic questions life poses. Philosophy for Esa is not merely a scholarly discipline but is an ongoing conversation that extends beyond the walls of the academy to main street, factory floors, boardrooms, bedrooms and family dinner tables. Far from breaking with the western philosophical tradition, Esa returns to its roots. He is a latter-day Socrates who roams the streets of Helsinki asking questions his professional colleagues are embarrassed to ask and thereby exposes the emptiness of what passes for philosophical discourse today. Alternatively, he is a Finnish Kierkegaard who holds up a mirror in which we are invited to see our lives anew.

Surveying Esa’s extraordinary career, it is possible to identify three distinct chapters in his work: 1. Academic philosophy, with special emphasis on analytic and pragmatic philosophy; 2. Public philosophy, which involves pedagogical experiments beyond the university; 3. Systems philosophy, which explores structural and systemic aspects of life. Though each of these areas of inquiry is distinct and requires specific knowledge and expertise, they are integrally related in Esa’s overall philosophical project.

I first met Esa in the late 1980s, when I attended a conference on Hegel at the University of Helsinki. At the time, he was a successful young philosopher having earned his doctoral degree at the age of 24, and a recording artist whose song lyrics had caused controversy in Finnish media. A rare combination, indeed! During our conversations that week, I was impressed not only by Esa’s philosophical insight and cultural sophistication but also his commitment to exploring the practical implications of abstract ideas. Though trained in the rigors of analytic philosophy, he was attuned to the importance of popular culture in a way that few academics are. He understood that for philosophy to be effective, the philosopher must know how to communicate with people about everyday concerns in multiple media. Esa understands that a good teacher must meet students where they are in order to take them elsewhere. Far from an authority figure who imposes ideas and provides answers, Esa, like his precursor Socrates, is a midwife who asks questions designed to bring truth to life in the people’s personal lives. Following Kierkegaard, truth, he believes, is subjectivity. Truth, in other words, is not an abstract concept but becomes real only insofar as it transforms the lives of individuals.

One of the distinctive features of Esa’s pedagogy is his sense of style. From the rock band to Mickey Mouse shoes, from velvet suits to signature black plastic glasses, his style is unmistak-

able and, indeed, has become iconic. This style is not an expendable accessory to serious work; to the contrary, style is integral to the substance of his philosophical vision and pedagogical mission. The sense of style informs Esa's personal fashion, music, writing, lecturing and even listening. He transforms philosophy into performance art by preaching the gospel of Joseph Beuys, "Everyone is an artist." To follow Esa is to realize the avant-garde dream of bringing art to life by transforming life into a work of art.

My intensive collaboration with Esa began in 1991. I was writing a book on twentieth-century art, architecture and religion and was working on a chapter on post-abstract expressionist art entitled "Currency." While writing about Andy Warhol's art, I had the idea of teaching a completely new kind of course by using tele-conferencing technology, which, at the time, was being used exclusively by businesses. To this day, I have no idea where the idea came from. I did not really understand teleconferencing but had heard about companies using it to hold meetings remotely. To learn more about it, I went to Boston, where executives at AT&T demonstrated it for me. As soon as I saw this technology, I realized it would be the future of higher education.

Perhaps because Esa was the most Warholian of philosophers or perhaps because of my memory of the rock band, I picked up the phone and called him. I remember the conversation as if it were yesterday.

"Esa, it's Mark. Been far too long."

"Right. Good to hear your voice. What's up?"

"Lots but that's not why I'm calling. I have an idea. Let's teach a course together next year."

"Great idea! Can you come here to do it?"

"No, but I don't need to. Let's do it using teleconferencing."

"Teleconferencing? Never thought of it. Dynamite! But how? How could we do that?"

"I have no idea."

"Explosive! Let's do it."

It was not easy but we did it and the effort was worth it in ways neither of us could have anticipated.

It is hard to remember how different the world was in 1991. What I was proposing had never been done. Neither Esa nor I had used email and neither the Internet nor the World Wide Web was a part of everyday life. Over the course of the following months, we designed a course and figured out the necessary technological requirements to offer it and sealed the deal during a meeting in the Copenhagen airport. It quickly became clear that we were thinking on the fly in more than a metaphorical sense. In the fall of 1992, ten students from the University of Helsinki and ten students from Williams College met for two hours each week in a course entitled "Imagologies." The aim of the course was to bring together theory and practice by reading philosophical texts that illuminated the educational experiment in which we were engaged.

The course was an extraordinary success and received considerable attention in national media in both the United States and Finland. It also proved to be a transformative experience for many of the students as well as for Esa and me. The biggest surprise in the semester was when the Helsinki students began the last class by announcing that they were all coming to Williams College for a week in January in Williamstown. In that moment, the virtual became real in the most

unexpected way. The week we all spent together was important in both personal and intellectual ways. Esa and I realized that we had done something important that had given us a glimpse of possibilities for the future that would transform not only education but the world and we felt obliged to share what we had learned.

Throughout the semester, we recorded our reflections in an ongoing email conversation that ranged from abstract philosophical speculations to the concrete implications of new media and technologies for the lives of individuals and societies. Looking back over our exchanges, we decided to gather our thoughts in a book. Once again, the question of style became urgent. Since we wanted to suggest the atmosphere in the tele-seminar on the printed page, we decided to compose the text from our emails and to use graphic design to convey the substance of our inquiry. We invented the word "imagologies" to evoke an association with "mythologies" and entitled the book *Imagologies: Media Philosophy*.² Our argument was that just as previous societies interpreted themselves and their world through governing cultural myths, so people today filter experience through images promulgated by various media. The extraordinarily creative design of Marjaana Virta successfully conveys the seminar experience and enacts the importance of images, design and style in contemporary culture. This book, like all of Esa's work, is as much performance art as philosophy.

The Helsinki seminar had a significant impact on all of our subsequent work. In the following years, I continued to explore the importance of media and virtual technologies in my writing as well as my teaching at Williams.³ I developed media labs in which students learned how to "write" and communicate in new ways. My work in these courses led to my co-founding of the Global Education Network (GEN) in 1999. The goal of GEN was to make available high-quality online education in the liberal arts, humanities and sciences to all people of all ages anywhere in the world at a reasonable cost. Though we failed, universities, colleges and private companies today are doing exactly what we envisioned over a decade ago.

Esa's career took even more surprising turns. Having become convinced of the importance of extending philosophical reflection and activity beyond the university, he courageously gave up his academic position and became a genuine public intellectual by putting into practice the lessons we learned in our seminar. A prominent presence in the Finnish media, Esa created an unprecedented platform from which to engage the wider public in philosophical dialogue. It is important to stress that this effort was informed by his creative interpretation of philosophers like Martin Heidegger, Ludwig Wittgenstein, Jean Baudrillard, Jacques Derrida, Frederic Jameson, Paul Virilio and David Harvey. What Esa understands that these philosophers did not is that in our media age, writing is not limited to print and thinking must engage not only fellow philosophers and academics but all people.

It is only appropriate that one of the most important venues for Esa's new educational mission was Nokia. Under the leadership of Jorma Ollila and his colleagues, Nokia became one of the world's leading technology companies during the 1990s and early years of this century. Unlike most CEOs, Ollila understood that innovation requires an environment that encourages creativity and is impossible without employees whose lives as well as careers are rewarding. Esa and Jorma formed a unique alliance that led to transformative practices for businesses. Esa's lectures

and seminars for Nokia employees were extraordinarily successful and should serve as a model for other companies and organizations.

At the same time Esa was developing his innovative program for Nokia, he launched another unique venture that has also proven to be extraordinarily successful – the Paphos Seminar. In its seventeen-year history, the audience for this seminar has grown from 35 to 100 and to date over 3000 people from all walks of life have gathered on Cyprus for a week to discuss and reflect on philosophy, psychology and the good life. Esa's philosophy is profoundly existential. Unlike well-known existential philosophers like Kierkegaard, Sartre and Camus, however, Esa's thought is not grounded in melancholy, dread and despair but seeks to promote human flourishing by encouraging people to cultivate more positive virtues like pleasure, joy, beauty, hope, satisfaction and happiness. This project represents an explicit critique of traditional academic philosophy. In an essay entitled "The Paphos Seminar: Elevated Reflections on Life as Good Work," Esa writes, "There is an implicit negativism in academic philosophy, the poison of which the Paphos seminar seeks to avoid. The aim of the Paphos seminar is to celebrate life and humanity, not to languish or reify it. The fact that some aspects of life might be hard to define objectively does not prove them non-existent. I look for the work of Christopher Alexander on the 'sense of life' for inspiration, and acknowledge with enthusiasm the economic thinking of Nobel laureate Edmund Phelps with his emphasis on vitalism."⁴ Rather than concentrating on loss, lack and longing, Esa focuses on plenitude, abundance and excess. In good existential fashion, he avoids the abstract and focuses on the concrete. His lectures and seminars engage participants in a process of self-reflection through the exploration of everyday experiences to which everyone can readily relate. "A living, personally relevant philosophy of life," he explains, "is more than an articulation of that philosophy. For an academic philosopher, a striking feature of the Paphos seminar is that in its conduct, conceptualization does not get the privileged status it assumes with effortless superiority in academic settings. Recall that the aim is to inspire the actual living philosophy of life of each of the participants. Most participants are not that accustomed to conceptual thinking vis-à-vis the actual conduct of life, even if they might boast for their conceptuality in some specific fields of expertise."⁵

Though not immediately obvious to people who are not familiar with academic culture, this project and these statements require considerable courage for a professional philosopher. Throughout the history of the modern university, virtually no "serious" thinker since Plato and Aristotle has dared to consider questions of human happiness, contentment and flourishing. Esa is convinced that this oversight is a mistake and is not shy about criticizing his academic colleagues.

The way I see it, philosophy should serve human flourishing. To this effect, philosophy should break away from its academic and scholarly boundaries, take seriously its Socratic origins, and develop communicative strategies that work in the contemporary context.

Philosophy is the art of thinking and its chief instrument is reason. Each human being possesses the potential for thinking and for insight. Accordingly, philosophy should strengthen that capacity. Philosophy aims to contribute to the creation of a better life as a result of an individual's improved thinking.⁶

In the world of the university, pessimism rather than optimism is the currency of the realm. The measure of seriousness is the depth of despair from which the writer or philosopher speaks. Esa decisively rejects this point of view and bets on the positive rather than the negative. Though a lonely voice for many years, there is evidence that others are beginning to follow his lead. In the past few years, a growing body of literature on flourishing and the good life has begun to appear.⁷

But what about the third chapter in Esa's career? How does an erstwhile academic philosopher, public intellectual, celebrity and proponent of life philosophy end up being a professor at Aalto University, School of Science and Technology, Systems Analysis Laboratory? Upon careful examination there appears to be a logic to this move implicit in the earlier chapters of Esa's career. While always committed to his own brand of existential philosophy, our Helsinki seminar taught both Esa and me that the real marketplace of ideas is becoming virtual. To engage people in thoughtful reflection about important questions it is necessary to migrate from real classrooms and streets to virtual webs and networks. Philosophy, in other words, must become media philosophy. Within expanding global webs and networks, everything as well as everybody is connected. This is an ontological as well as a technological fact. In today's world, to be is to be related. This insight into the relationality forms the cornerstone of Esa's philosophy of life – holism.

One of the most enduring puzzles in the history of philosophy is the question of the relation of the individual to the group or, more generally, the part to the whole. Throughout much of modernity, the individual is privileged ontologically and axiologically. In other words, the individual is considered to be more real and more valuable than the group. When atomistic individuality is taken to be the foundation of reality, the whole (group) appears to be nothing more than the sum of the parts (individuals). This philosophical position ultimately leads to a pernicious ideology of competitive individualism that creates the contemporary fragmentation that poses the greatest threat to planetary survival. Esa rejects this position and poses a constructive alternative. Commenting on the dyadic system of the mother-child relationship, he writes:

The fundamental point is that intersubjectivity precedes subjectivity. Relatedness is prior to isolation. This amounts to a radical rejection of the 'myth of an isolated mind.' The dyadic system becomes the fundamental unit 'within which both interactive regulation and self-regulation can be defined, each affecting the other.' The 'patterns of expectation' amount to the 'anticipation of the partner's pattern in relation to one's own' and 'define presymbolic representation in the first year.'⁸

Rather than the individual being prior to the group and the whole being nothing more than the sum of the parts, the group, Esa argues, is a condition of the possibility of the individual; the part, in turn, is constituted by its place in the whole. In traditional philosophical terms, relations are internal and not external – internal relations within the whole constitute the individual as such. The individual can no more be itself apart from the whole than there can be a whole without the individuals that comprise it. This insight leads to what Esa aptly describes as "the relational turn" in philosophy.

The whole is a relational structure that is, in the final analysis, systemic. Contrary to Kierkegaard and in implicit agreement with Hegel, Esa maintains that any functional system constitutes and cultivates rather than represses and excludes individuality.

Let us recall that human life is fundamentally systemic at its core. Systemicity is at the heart of all life and all of reality – not only as phenomenon ‘out there’ but also as something that humans cannot help but engage with every moment of their actual lives. A person can live with some success without significant verbal, bodily, visual, mathematical, emotional, social, intrapersonal or musical intelligence. But without at least rudimentary abilities to maneuver intelligently within the systems of one’s environment, a human being is lost. There is simply no way to orient oneself in any successful way for any significant length of time, except in relation to and in contact with what is taking place systematically around oneself.

All human life is embedded and located in what is going on systematically, locally and globally. All human life takes place in the systemic process contexts of something-larger-than-oneself. That something requires a constant and lively relating to. The success and survival of every human individual, for any significant length of time, calls for systems intelligence.⁹

I have quoted this text at length because it offers a concise summary of the fundamental insight that informs Esa’s most recent work.

If history has a direction, it moves toward increasing connectivity and, correspondingly, growing complexity and volatility. In the past several decades, the rate of connectivity has been accelerating as we become more and more entangled in worldwide webs and global networks. It is important to note that these networks are natural, social, political and economic as well as technological. Though real and virtual webs emerge without any overall plan, they nonetheless form a systemic totality that has a distinctive structure and operational logic. Human survival – personal as well as social – depends on what Esa and his colleagues describe as “systems intelligence,” which they define as “the ability to use the human sensibilities of systems and reasoning about systems in order to adaptively carry out productive actions within and with respect to systems.”¹⁰

Within these networks, part and whole are reciprocally related in such a way that each becomes itself in and through the other and neither can be itself apart from the other. All knowledge, therefore, is contextual. The individual cannot understand himself or herself apart from his or her place within the whole, and the whole is nothing other than the interrelation of its constitutive members. Though this insight is abstract, its implications are concrete. Esa makes this point clearly when he articulates his “philosophy for managers.”

My fundamental conception is that the benefits of philosophy for managers emerge from the ‘in-between’ of philosophy and managerial life. They are applied in nature, involve transformative dimensions, require seamless integration to managers’ attitudes, perspectives and actions, and should be judged on their merits in the actions and practices of that result. As I see it, philosophy for managers should benefit the manager in terms of:

1. Self-Leadership
2. Understanding Wholes
3. Activity in Complex Environments

The pedagogy of philosophy for managers, and the research supporting that pedagogy, should aim at increasing the manager’s skills and abilities in these three focus areas, in a way that can be readily translated into actions.¹¹

The philosophy for managers is, in effect, a philosophy for life in the wired world of the twenty-first century.

Esa and I launched the Helsinki seminar at a moment of optimism about the rich possibilities created by new media and emerging technologies in the early years of the final decade of the last millennium. With echoes of Marshal McLuhan's vision of the "global village" echoing in our minds, we imagined the possibility of a global classroom in which all people of all ages anywhere in the world could sit down around the table to discuss issues that truly matter. While aspects of that two-decade-old vision are becoming a reality today, the growth of global networks and the World Wide Web has taken a darker turn we did not anticipate. Paradoxically, the more connected we are, the more divided we become. The proliferation of media outlets is creating increasing "cellularization" in which individuals plugged into iPods cycling through customized playlists and groups listen to themselves in echo chambers where their own views are repeatedly reinforced and never questioned. Connected in their divisions, people cannot hear, much less understand, each other. This unexpected turn of events is occurring at the precise moment when the most pressing problems we face – climate change, global economic justice, possible pandemics, nuclear proliferation, species extinction – require systemic solutions. It is not too much to insist that human survival depends on moving beyond the book through a relational turn that will allow us to recover a sense of the whole. At this perilous moment, the style and substance of Esa Saarinen's philosophy of life show us a way to navigate the seemingly insurmountable problems we face.

About the author

Professor Mark C. Taylor is Chair of the Department of Religion and the Co-director of the Institute for Religion, Culture and Public Life at Columbia University.

References

- 1 Friedrich Nietzsche, *The Gay Science*, trans. Walter Kaufmann (New York: Random House), 248.
- 2 Mark C. Taylor and Esa Saarinen, *Imagologies: Media Philosophy*, New York: Routledge, 1994.
- 3 See, inter alia., *The Moment of Complexity: Emerging Network Culture*, Chicago: University of Chicago Press, 2001; *Confidence Games: Money and Markets in a World Without Redemption*, Chicago: University of Chicago Press, 2004; and *After God*, Chicago: University of Chicago Press, 2007.
- 4 Esa Saarinen, "The Paphos Seminar: Elevated Reflections on Life as Good Work, Aalto University, Espoo, Finland, ms.
- 5 Ibid.
- 6 Esa Saarinen, "Philosophy in the 21st Century: Socratic Philosophy that Matters and Engages with People," ms., p. 1.

- 7 See, for example: M. Csikszentmihalyi and I.S. Csikszentmihalyi, *A Life Worth Living: Contributions to a Positive Psychology*, New York: Oxford University Press, 2006; B.L. Fredrickson, *Positivity: Groundbreaking Research reveals how to Embrace the Hidden Strength of Positive Emotions, Overcome Negativity, and Thrive*, New York: Crown, 2009; and M. Seligman, *Flourish: A Visionary New Understanding for Happiness and Well-being*, New York: Free Press, 2011.
- 8 Esa Saarinen and Raimo P. Hamalainen, "The Originality of Systems Intelligence," *Essays on Systems Intelligence*, eds. Raimo P. Hamalainen and Esa Saarinen, Espoo: Aalto University, School of Science and Technology, Systems Analysis Laboratory, 13.
- 9 *Ibid.*, 11.
- 10 *Ibid.*, 16.
- 11 *Ibid.*, 2.

DR JAMES WILK¹
FACULTY OF PHILOSOPHY, UNIVERSITY OF OXFORD

**THE PAGEANTRY OF THE MIND:
CONTENT PHILOSOPHY AND
A PSYCHOANALYTIC POINT OF VIEW
A FUGHETTA FOR ESA SAARINEN AT 60**

*Nous sommes pourtant nécessaires.
Aussi malades. Mais c'est de la tristesse de la vie,
qui pour nous est toujours un combat avec les forces éternelles.*

—Eino Leino (1925) in a letter to Bertel Gripenberg

Yksi on laulu ylitse muiden ihmisen aattehen hengen ankara laulu.
("One is the voice above all others: the stern voice of man's beliefs")

—Eino Leino (1902)

{from his *Väinämöisen Laulu*, "The Song of Väinämöinen"}

You cannot rise above the adequacy of the terms you employ. A dogma may be true in the sense that it expresses such interrelations of the subject matter as are expressible within the set of ideas employed. But if the same dogma be used intolerantly so as to check the employment of other modes of analyzing the subject matter, then, for all its truth, it will be doing the work of a falsehood.

Progress in truth—truth of science and truth of religion—is mainly a progress in the framing of concepts, in discarding artificial abstractions or partial metaphors, and in evolving notions which strike more deeply into the root of reality.

—A. N. Whitehead, *Religion in the Making* (1926)

Mind is the meaning of behaviour.

—H. James Home (1964)

© Copyright 2013 Dr James Wilk

All rights Reserved

James Wilk asserts his moral right to be identified as the author of this paper

I. THE BIRTH OF CONTENT PHILOSOPHY: NOTES ON A CONVERSATION

o Professor Saarinen and I were talking. We were at Café Strindberg in the Pohjoisesplanadi, back when it was still at its original location on the corner of Mikonkatu. I was in "my" spot by the window at what was my regular table for a decade, two in from the door, with a clear view of "my" Eino Leino, Lauri Leppänen's dramatic modernist sculpture in Esplanadi Park. It was the 22nd of September 2009, a grey, mild Helsinki autumn day with an intermittent light drizzle. "My" pigeon had dutifully taken up his sentry post, as always, on Eino Leino's head, and I in turn kept an eye on him from time to time as we talked, Prof. Saarinen and I.

The good Professor and I were on first name terms, of course, but here I am following Prof. Saarinen's deliberate and consistent, charmingly old-world custom of referring to colleagues in the third person and in the vocative case only ever by title and surname, and even when speaking of close friends, *especially* in their presence, or when speaking with them one-on-one—a powerful and refreshing touch of fast vanishing scholarly civility. He would not ask me, "And what do *you* think?" but, "And what does *Dr Wilk* think?" And as always, in the course of our private conversation, just the two of us, Prof. Saarinen would at times address me by saying, for dramatic emphasis but without a trace of irony—slowly, quietly, in resonant, gravelly tones—with irregular pauses and exaggerated enunciation: "Perhaps, the *good*, Dr *Wiiilk*, . . ." or, "as the *grrreat*, Dr *Wiiilk*, has, so eloquently, expressed it in his, *truly explosive* paper . . .," his studiously casual gaze barely disguising his pleasure in making such a highly mannered, extravagant compliment sincerely meant.

Prof. Saarinen's distinctive form of address is part of the whole philosophical atmosphere he brings with him wherever he goes, as a kind of aura, like his equally distinctive, stylish, flamboyant form of dress (as becomes Finland's one-and-only "rock-star philosopher"), part of who he is and what he stands for. For it was his "mask of burning gold with emerald eyes" that first "engaged your mind, and after set your heart to beat"—forming an inextricable part of his *charisma*, so central to his practice as a philosopher, but *charisma* in the original Greek sense, that is to say, with *charis* or *healing grace* at its heart. And as with all genuine healers—exorcising our demons, bestowing or restoring good fortune, putting us back in the Tao—it is in part through such divine *charisma* that he carries out his *therapeia*, a notion lying close to *charisma* in the Greek mind: As Dudley Young reminds us somewhere, therapy is tendance, "a kind of reverent attention with a knowing touch." Our word for it derives from the Greek *therapeia*, which evolved from *therapon*, a menial servant or attendant, via *therapeuo*, at first meaning to wait upon menially, or serve devotedly, attend and care for, and thence to minister to, to nurse back to health over time, and finally, to heal, to cure. *Therapeia* refers particularly to caring, conscientious, at-

tentive service in personal matters, and a *therapon* is a servant skillfully providing such care of the one he attends—precisely the kind of philosophical *service* Prof. Saarinen renders all those fortunate enough to drift within his orbit. In all of this, the oral philosophy of this charismatic Finnish professor sits securely within the prevailing Western tradition from the Greeks to Wittgenstein, of philosophy as ultimately one of the therapeutic arts. It is an art that arguably is only truly practiced live, leaving but pale traces on the printed page—like the comparatively dry and lifeless monographs, however brilliant, that the gifted physician leaves behind him, whereas his true legacy is transmitted chiefly through his influence on his patients and students, and through them, upon his time.

There at Café Strindberg, we sat and talked all day, as coffee imperceptibly merged into lunch and became tea. We talked of many things and, to start with, none in particular. We were doing philosophy. We did not know we were making a revolution, perhaps making history. But we both sensed it in a way, certainly by late morning—when Prof. Saarinen actually said as much. He proposed a name for it by lunchtime, and before either of us had any idea what the thing *was* that he had a name for, let alone where our conversation (“the First Strindberg Congress” we would later call it—there would be many more) was heading. He called what we were doing, “Content Philosophy,” a term he’d deployed occasionally in the past albeit rather more loosely, and the name stuck. By twilight we still could not begin to define it, but we could infallibly spot it. Over lunch we simultaneously had the idea of each quickly writing down a list of names of Content Philosophers, just for fun, and then comparing notes. “OK, who’s first on your list?” “Christopher Alexander. And first on yours?” “Chris Alexander!” “Haha!” We were both referring of course to the architect, the author of *Notes on the Synthesis of Form*, of *Pattern Language*, of *The Timeless Way of Building* and other classics, and whose *magnum opus*, *The Nature of Order: The Art of Building and the Nature of the Universe*, Prof. Saarinen and I both agreed was a perfect exemplar of this genre we had only moments before named into existence. We had never, either of us, mentioned Prof. Alexander previously in conversation; we were each pleasantly surprised to learn the other knew his work. And thus we made our way down the list, from Bateson to Freud to Ashby and so on and on, agreeing without hesitation on every single name. We both had written down the query, “Wittgenstein?” and in the end we never could decide. We knew *we* each belonged on the list, in a more modest way. And we knew we were doing it, in our own work back at the ranch, at Oxford and at Aalto University (as it was soon to become, a few months hence), and there together at Strindberg under the watchful eye of my pigeon and the chastening countenance of the great poet.

*

Can I begin to define Content Philosophy even now, three and half years later? What exactly was it that Prof. Saarinen and I had got so excited about at Café Strindberg on that drizzly day in September, and which seemed at once to define for him what he and I had both long been doing in philosophy, and where most likely we would in future each be making our unique contribu-

tion? I remain at a loss to put it all in a nutshell, but perhaps my discomfiture here is telling: For the deep suspicion of premature definitions, easy formulae and rationalistic categories lay at the very heart of what we were on about.

As my small contribution to this volume in honour of Prof. Saarinen's 60th birthday, in place of a definition I shall attempt to convey first, something of the flavour of that conversation which proved seminal for both of us, reconstructing a representative sample of its content. Then in the second half, I shall try and set out in detail, and expand upon, the example I elaborated at length that afternoon at Strindberg, which became the focus of our discussion. For that was the example that Prof. Saarinen took for a while as a prime exemplar of Content Philosophy, in one of its variants at least, and of the level of discourse on which he felt I should be focusing my own future efforts in philosophy, as well as (or so I understood him to be saying) the level of discourse—subject matter aside—where he thought he too would feel most at home as a philosopher in his own work going forward. So who knows but that this might also provide a glimpse of a *philosophical idiom* characterizing the next phase in Prof. Saarinen's evolving work. A taste of things to come.

Strikingly, the *form*, including even the format and physical setting of our Content Philosophical conversation, was felt by both of us, then and there and ever afterwards, to be as important as the content itself. As we talked that day, we could not help remarking from time to time, with real gratitude, how *nice* this was ("a miracle," we both kept calling it) for two such busy people to set aside a whole day, as an almost morally pressing matter preempting all other calls on our time, to sit like this and talk, just two friends and respected colleagues, in a café, without any agenda or goals or expectations at all, and in consequence, if all went well (and never mind if it didn't sometimes), to do *real* work, real philosophy, to do the moving and shaking of the world. Was this not what lay at the very heart of European culture?

What gets lost

Had anything of any importance in the entire history of mankind ever taken place other than face to face, in a real conversation like this one? We agreed nothing had. The telephone, with its low bandwidth, had never been a substitute, and video conferencing, say over Skype, was worse, for it created the dangerous illusion of a face-to-face encounter, and yet was anything but. Better, we agreed, to disable the video on Skype as I always did, and concentrate on what little could still be conveyed in nuances of tone of voice, pitch and timbre, tempo, hesitations and sighs, undistracted by the disinformation introduced by the *moving picture* of a face with its deceptive appearance of presence: a false simulacrum, an idol. I talked about how the work of Birdwhistell and colleagues in kinesics, working on frame-by-frame analysis of cinefilm in the 1950s, demonstrated once and for all just how many megabits of information were communicated in every second by the human face, in context, in live conversational interaction. Even when artificially taken *out-of-context*, the human face transmitted a kilobyte of information or more every second, equivalent to a body of bare text (i.e. just the characters without the meaning) two-thirds the length of

this paragraph. Adding the meaning of the words back in, and then putting the paragraph back in context, would be akin to taking the decontextualized information transmitted facially and putting it back into its rich conversational, interactional context. We're soon talking *terabits* of information per second! Virtually all of this information is lost in video conferencing, compared to real face-to-face—the first of many such casualties we enumerated, including the ability to pace around the room or stand silently, staring out the window, with at least a metaphorical cigarette in hand.

I told Prof. Saarinen about the famous "Cigarette Scene," and the pioneering work of Birdwhistell's veritable army of scientific investigators (comprising, in time, some dozens of the leading social scientists of the postwar period) in over a decade's study of this 18-second film clip of Gregory Bateson spontaneously lighting a woman's cigarette. And about the work of the psychiatrist Albert Scheflen, taking Birdwhistell's corpus of work further and applying it clinically. And especially about an incident involving Birdwhistell's collaborator, Margaret Mead, and her shocking rudeness to a brilliant, precocious young investigator named Paul Ekman, and my speculating that the young man's understandable lifelong animus against Mead in consequence may have been more than a little responsible for his career-long effort to bury everything that Birdwhistell's stellar group had achieved, eclipsing what in my view had been far more scientifically sophisticated, nuanced, groundbreaking and important work and replacing it with what I judged to be by comparison (its indubitable merits and genuine contribution to science notwithstanding) epistemologically bankrupt behaviourist caricature, compounding Darwin's errors about the expression of emotion, and worst of all, obscuring the quintessentially contextual nature of all human communication, which had been demonstrated compellingly by Birdwhistell and his legions of collaborators and has never yet been successfully challenged. In this way, Birdwhistell's invaluable, potentially epoch-making scientific work was now destined to be lost, only to be rediscovered again from scratch, if we're lucky, centuries hence.

Much the same had happened, I recalled, in the eclipsing of Hans Spemann's work in embryological morphogenesis by Wolpert's, in every way its inferior when stacked up against the scientific evidence; and eclipsed purely for a host of adventitious social and historical reasons, not least the fact that Spemann's *magnum opus* had appeared in German just before the outbreak of World War Two. I told Prof. S. how one of my tutors at Oxford, Dr Tim Horder, had done much eye-opening scholarly work on this scandalous episode in the history of science and the tragic fate of Spemann's ingenious 'organizer concept'. Dr Horder's work was another example of first-rate Content Philosophy, was it not? But, I lamented, so *much* knowledge was *continually* being lost in these and countless other ways! I ventured the estimate that more than 90% of scientific knowledge was continually being lost. We take ten steps forward in science and nine steps back. Net progress is still made, but what happens to what gets lost? And there are so many steps being taken that, as a whole, science still appears to be making great strides forward all the time. But wasn't this just an illusion?

Prof. S. interrupted me, dying to know, "Have you *written* about this?" "No, not yet anyway." "But you must!" Nor did I stop there. What *conceptually fundamental* advances, I demanded of him, had occurred in science in the last half-century? "Name some!" Indeed, after the dizzying

pace of advances made during the War and in the decade-and-a-half following V-E Day, had any *fundamental*, conceptual progress been made since then at all? We discussed the private speculations of some historians of science I knew who, independently of one another, had reckoned—and I was inclined to agree with them—that that dizzying progress of science began grinding to a halt with the launch of Sputnik, ushering in an age of Big Science bureaucracy, the end of unrestricted interdisciplinary grants, the rise of a Soviet-style command economy of ideas in the West, now an oligopoly, along with the inevitable, unintended but systematic quashing of conceptual innovation in science, in all fields, in the race to keep up with the Jonesniks—this *danse macabre* accelerating after the Bay of Pigs as Western science shook itself to death in a frenzy of managerial rationalism in the race to beat the Ruskies at their own game. “But what about the decoding of the human genome?” “You must be having a laugh, dear Esa; the world’s most overrated molecule, remarkable though it doubtless is, biologists have hardly begun to understand even today!” But, he objected, we know the entire code now, surely? I agreed it was one of the most stupendous feats of human ingenuity to have mapped it all out. “But the *entire* code?” I asked him. “Do we? What about the other 97%?” “Oh—the junk DNA.” “Precisely. Oh *that*. Yes. Imagine a study of the world’s literature concluding that after a thoroughgoing investigation of everything ever written, it was found that *all* the world’s literature was written *in English*. The rest (97% of the total text surveyed) turned out merely to be ‘junk literature’—unintelligible gibberish, without a single word in the *OED*, let alone *Webster’s!*”

Prof. Saarinen insisted on hearing more. He was so eager, as always, for new ideas, new input, “uplift,” even when it began on an otherwise depressing note. He felt we had previously talked enough about Systems Intelligence, about *his* work. That day at Strindberg he wanted to know about *my* work, *my* thinking, what *I* thought about this or that; not at all because I was who I was (which was neither here nor there) but because *he* was who he was. This was how he preferred to do philosophy in such a setting as Café Strindberg. In the lecture hall Prof. Saarinen was in an altogether different mode: no questions till the end, and mostly he talked without interruption, relentlessly, moving from one topic to another, multiplying stories and examples, and stories within stories, in something of a fugue-like structure, not unlike this conversation. But in the café, he was in learning mode. “But this is explosive!” he insisted—this business about lost knowledge and the illusion of steady, linear scientific progress. What was to be done?

I said that what concerned me *less* was the lack of progress, or the fact that even our latest technologies were still mainly harvesting the extraordinary scientific discoveries and conceptual innovations of the ‘40s and ‘50s and earlier. Rather, what concerned me more, and interested Prof. Saarinen more too, as he frowned into his *caffè latte*, was all that had been forgotten along the way—the 90% or more of knowledge that is continually being lost, some of it, perhaps, forever. Sound work, great and seminal ideas, get tragically “discredited”—“discredit,” of course, being neither a scientific nor philosophical status, I reminded him, but a purely sociological one. Neither Birdwhistell nor Spemann had ever been disproven or bettered; their fate was to have become, in time, *démodé*. For the most part, ideas in science, as in philosophy, simply fall out of fashion.

Science, like philosophy, is more in thrall to fashion than the rag trade. Even in my short career to date, in all the fields of science in which I had worked, we seemed to be steadily getting

stupider year by year, field by field. In so many areas, most particularly in the psychiatric field, we seemed to know far less today than we knew a generation or two back. I quoted Mark Twain's remark: "The researches of many commentators have already thrown much darkness on this subject, and it is probable that, if they continue, we shall soon know nothing at all about it." At times, it seemed, we were moving faster backwards than forwards. But the illusion of progress is meanwhile reflected back to us daily by the benighted media, out to sell papers and TV advertising slots. Which headline will sell more papers: This one, "New Breakthrough in Understanding Autism—Rogue Gene Identified" or this one, "Autism Better Understood Back in the 1950s—Bettelheim's Incomparably Successful Work at the Orthogenic School Revisited"? The illusion of progress is splashed across our TV and computer screens, smartphones and tablets; "the medium is the message" yet again. The simulacrum. I quoted Mark Twain once more: "There's something fascinating about science; one gets such a wholesale return of conjecture out of such trifling investments of fact."

Long after that First Strindberg Congress, I found myself talking over lunch with a psychoanalyst colleague in the States, who'd conducted a two-year analysis with a young woman in the Far East over Skype. She subsequently came to America as a student, and at the first opportunity made a journey to meet her analyst at long last. Sitting in his office, face to face in a room for the first time, she exclaimed after a few minutes, "Oh, wow, this is so *unreal!*" A sadly iconic reflection on our times. But just think: Reality is a creature of context. Imagine you watched your favourite TV programme for two years and one day found yourself having coffee with the host, or star, meeting them for the first time? What was real was the familiar mode of interaction—the passive receipt of a two-dimensional moving image on a plasma screen. Now, abruptly, you find yourself part of the action, engaged in real, spontaneous, synchronous dialogue in three dimensions with what previously had only been a talking head. You tell me this is *not* "unreal"? It's like in the film *The Matrix*, getting unplugged. Perhaps *this* was the real *philosophical* point of the film, and not all that sophomoric skeptical nonsense about the epistemology of brains-in-vats?

For is this not a *political* point? Today, surely, the Internet, the never-unplugged life, is the new opiate of the people. Nearly half a century after the *soixante-huitards*, does it not seem unaccountable that the world's campuses remain so quiet in the face of the most outrageous assaults in living memory on human rights by hegemonic banks in bed with increasingly cavalier, benighted governments, the contemporary equivalent of the "military-industrial complex" that the '60s students took as their *bête noire*? Apart from a few rumblings from the Occupy movement (a comparatively middle-aged bunch, by and large), all seems eerily quiet; and of course, back in the autumn of 2009, as the Professor and I mused on all of this, Occupy had not yet pitched its first tent. Don't students care any more about democracy? Inequality? The tyranny of a banking system looking more like organized crime every day, as greedy bankers game the latest regulations for their own profit? The gradual erosion of the private sphere by stampeding bureaucracy and endless new governmental regulations? Where were the students? Where are the sit-ins? Not that any of us would wish to go back to those pointlessly chaotic, wasted days; but all the same, the current silence was worrying. *Why* was it "business as usual" on campus? It seemed curious, to say

the least, until a friend of mine, Rae, explained it to me: "The younger generation," he said, "don't live in the real world any more. They retreat into the surrogate world of Facebook and Google. Life in 'the cloud'. Don't even think about unplugging them. They'll think you're mad." The *simulacrum* Prof. Saarinen and Prof. Mark Taylor wrote about so eloquently and (thanks to Marjaana Virta) illustrated so powerfully in *Imagologies* two decades ago, has become, as they had so presciently anticipated, the *status quo*, the new normal. Reality. For the great masses of the not-unplugged, life hasn't just imitated art. It's been *replaced* by art. But a lifeless art, with little creative spark of the genuinely human remaining.

Meanwhile, in this miracle-of-a-conversation in a café, without order or goals or agenda, for me and the good Professor at least, life goes on. Ideas are trialed, floated, like this; shot down; I rant for a while; we go back; I reconsider, do a reality check, correct and temper my earlier remarks, remove the rhetorical exaggerations; we recalibrate. Together we pull out the bits worth keeping, develop them in a more considered, sober, studied key. We play with ideas to deadly serious purpose: understanding. Was *this also* doing Content Philosophy? Or was it just men in pubs? Idle café chatter?

The voice of philosophy

Empty is that philosopher's pursuit by which no human suffering is therapeutically treated. For just as there is no use in a medical art that does not cast out the sicknesses of bodies, so too there is no use in philosophy, if it does not throw out suffering from the soul.

—Epicurus

If there is to be oral philosophy it must not only be engaged but *engagée*, always active, never passive, and only a spontaneous, unrehearsed dialogue. This conversation in the café, *the open dialogue*, the oral discourse in the *agora*—these were Prof. Saarinen's playground, and, after all, as he often points out, this was the ancestral home of Western philosophy. And while I personally prefer to engage directly with considered arguments carefully set out in a printed book I can hold in my hands, I admit that oral philosophy remains the arena in which much of the best philosophy is born, and where you would first go to look for it. Certainly not in the logic-chopping of the sterile, ossified analytical philosophy journals, or in the ritual name-dropping of the Continent.

That wasn't for us any more, me and the good Professor. Been there, done that. We had both come up through analytic philosophy, replete with all the trappings of symbolic logic whenever required. We had both written our dissertations in highly technical, analytic mode, full of scratchings of arcane symbols, runes unread, and had both grappled for decades with the technicalities of systems theory and cybernetics, dueling symbol-systems, clashing with electrical engineers and automata theorists and the denizens of AI, cold steel upon steel. Prof. S. had risen to be at one time the doyen of modal logic and Editor-in-Chief of the most hardcore journal of symbolic-logic-ridden, übertechnical analytic philosophy—once, perhaps still, the most revered and indeed, within its own terms, superb and unsurpassed *Synthese*. But was this abstract, technical jargon-

mongering what Prof. Saarinen and I had signed up for when we embarked on our careers in academic philosophy? Surely, we agreed, philosophy could be, must be, *always was* more than this? And as Prof. S. so often reminds me, "just because you *can* do something, that does not mean it is what you *should* be doing!"

What is philosophy? Well, I'd always held, and still hold, with my own Oxford philosophy tutor, Mr Justin Gosling's definition: "Philosophy is *at least* the study of the presuppositions of, and apparent contradictions within, our current ways of thinking." Gosling was always quick to point out that the "at least" was important. It was important to Prof. Saarinen and me, we both agreed, for why study our current ways of thinking except with a view to critique? Philosophy was neither a science nor a handmaiden to science—more a 'Supernanny', correcting Science's wayward conduct, instilling some proper discipline, teaching it some manners, its place at the family table of man. What is more, Philosophy was, in its written form, a branch of literature, no more nor less, and more specifically, within the genre of historical writing, a branch of the history of ideas. All history, as Prof. Collingwood rightly held, is history of ideas, but philosophy explicitly so, even when no names or places or dates were mentioned. Extant ideas were spelled out, sometimes teased out, and subjected to examination and critique. We critique our current ways of thinking in order to revise them, place them in social and historical context, explore alternatives, new and old (though in philosophy little was new under the sun). Past ways of thinking were compared with our own, sometimes with a view to restoring what has been lost (sometimes tragically), and hopefully before it can be lost forever. While the task might seem worth undertaking for its own sake, there was a higher purpose still.

Marx famously said, "The philosophers have heretofore only attempted to understand the world; the point is, however, to change it." While we both agreed with the *spirit* of his remark, we'd put it rather differently: The point is to understand the world—or at least, like Wittgenstein, to correct our misunderstandings of it and critique our questionable and negotiable assumptions—in order to change the world, to *improve* it. Like Goethe's Faust we too laboured in philosophy and in science that we might "discern the inmost force which binds the world and guides its course; its germs, productive powers explore, and rummage in empty words no more!" And we begin with current ways of understanding the world—often, but not always, with their origins in science—and analyze and critique them, in order to better understand how the universe works, and only so that we might improve the lot of real human beings.

Philosophy and its impact on the world cannot be separated. As Prof. Stafford Beer aptly defined it, "Information is that which changes us," and information has not been successfully imparted if it never makes any difference to what people at large actually think and do. This requires of us, as philosophers, a non-technical, transparent and accessible conduct and presentation of our work. This does not mean dumbing philosophy down, or writing "shilling shockers" for the airport bookstall. It *does* mean writing in a way that is equally accessible to academics in other fields, or other educated intellectuals. Much philosophical writing these days, compared to the heyday of philosophical writing in England in the 1950s, has become needlessly arcane. Since when is philosophy the sole preserve of self-appointed technocrats, purportedly conveying the life of the mind in jargon no less technical than the language of journals of neurosurgery? No wonder Schopen-

hauer presciently declared the materialistic metaphysics to be a philosophy suited only to barbers and apothecaries' apprentices! And what is the point of reading something where half the effort must go into figuring out what on earth the writer means to say?

Like Aristotle, we were only concerned to work for human flourishing. What else was the point of all of human knowledge? We discussed the comparison of this endeavour with Walter Gropius's original vision for the Bauhaus, and Gropius's insistence that all art, and all design, were merely in aid of the greater human enterprise of *building*. In Prof. Saarinen's words, that morning at Café Strindberg, Content Philosophy was to be "not a philosophy of life but a philosophy *for* life." There was so much human misery and suffering in the world, so much of it utterly unnecessary and the bitter fruit of our grave misunderstandings of the world, cultivated in the poison orchards of mechanistic, rationalist scientism. What we were after was not just a new humanism, recovering what has been lost in our materialistic, rationalistic, technological age, of all that makes us fully human; but more than this, a contribution to newly enriching and improving real people's lives in concrete ways. This was the ambitious programme we set out that day for the future of Content Philosophy, if it ever catches on. There was so much work to be done, the work of legions of philosophers of the next generation, and the next.

As Prof. S. said that afternoon, as men and women we have no option but to think. We are thinking beings—thinking is for us humans our *modus operandi*. But as the philosopher Prof. Elmer Sprague puts it in the signature to all his emails, "Please think responsibly." The shared aim, as set out then and there at Café Strindberg, was "to radically open the space of conversation to our thinking," as Prof. Saarinen put it in nutshell. Content Philosophy was not conceived of as being a subset of philosophy, a new school of philosophy, a branch of philosophy, or a way of doing philosophy. This was bigger than philosophy. Philosophy was small fish. The voice of philosophy in the conversation of mankind was only one voice, but the point was to change, to improve, to elevate the *whole* conversation through our collective philosophical contribution to it. Humanity, if nothing else, would need continual reminding, for its own sake, its own flourishing, of all the invisible legacies, unwritten histories, lost understandings, forgotten heroes and broken promises in the unfolding saga of mind.

The essence of innovation too lies in the critiquing of current received wisdom, questioning the false tacit assumptions so long taken for reality itself, cutting across artificial academic disciplinary boundaries, rethinking what afterwards becomes the newly obvious. Content Philosophy was most certainly *not* "applied philosophy." God forbid! Philosophy is *either* applied philosophy or else it's onanistic philosophy—the philosopher always starts, if she is serious, from a real, human concern, however arcane it may seem to others who do not share her particular preoccupations. Nor does that mean that she need know what she's doing or where she's going at the outset. She is an explorer.

I told Prof. Saarinen the story about Gregory Bateson going to see Chester Barnard when Barnard was head of the Rockefeller Foundation, to try and get a research grant. He rambled on for ages and Barnard, who'd admired Bateson's first book, *Naven*, years before, couldn't follow a word he said and admitted as much. Nor did Bateson himself seem to be clear what he was talking about, groping wildly in the dark amongst an apparent miscellany of ideas. Finally, Barnard

says, "Look. I have no idea what you want to do. And I have no idea what you're going to discover. But if I did, there'd be no point in giving you any money, now would there?" Taking out his cheque book and fountain pen, he said, "So how much do you need?" Bateson named the first big number that came into his head and off he went. This was the beginning of the famous, ultimately world-changing Palo Alto Project. Throughout the Project, once it was well underway, hardly a week would go by without an intense discussion amongst the Project members asking, "What is this Project *about*?" Arguably, according to the late John Weakland, the first scientist Bateson had recruited to the Palo Alto Project, who told me the story, this was the real, unwritten research agenda of the Project, viz. *to try and answer the question, "What is this Project about?"* There was no shortage of initially seemingly unconnected content. They studied the play of otters, the family interaction of schizophrenics, popular fictional films, the training of guide dogs, laughter and humor, communication between mongoloid children, the hypnotic work of Milton Erickson and John Rosen's modified psychoanalytic approach ("Direct Analysis") to treating schizophrenia, the interaction between ventriloquists and their puppets, schizophrenic word salad and the movement of circling-arm lawn sprinklers—phenomena they felt were somehow all connected and "it had *something* to do with" logical levels in communication, or not. By the end of the Project, the behavioural sciences had been transformed forever. To borrow John Austin's image, they didn't just toss one or two nice bits of insight into the bag of our existing knowledge, or just extract a few bad bits; rather they turned the whole bag inside out and gave it a damn good shake. Prof. Saarinen and I were reminded of the quote attributed to Einstein, "If we knew what we were doing, it wouldn't be research, would it?"

All new discovery in science or in philosophy begins with an investigation of the obvious or the trivial; everything else has been said already, or is of no importance. Lichtenberg asked that God grant the philosopher insight into what lies in front of everyone's nose, and Aristotle noted that what is most obvious is what is most elusive. Bacon's great Project for creating the Wealth of Nations, his vision of Salomon's House, was founded on the imperative to explore the most humble and trivial matters scientifically. Think of Freud's quest to understand the flotsam and jetsam of human life—dreams, errors, jokes, infantile sexuality, taboos and so on, soon recasting our whole notion of consciousness; or Einstein's almost childlike 'thought experiments' challenging our everyday notions of *simultaneity*, soon unlocking the mysteries of space and time.

God is in the details, but the Devil too. A great mind, like Gilbert Ryle, could delve surgically into the most humble matters of grammatical detail *to do great things*, like a philosophical Indiana Jones, finding treasure amongst the mire of analytical minutiae, and making a major contribution to the restoration of our humanity in this mechanistic, rationalistic age gone mad. However, far too many lesser minds, without Ryle's breadth of vision, could readily imitate his methods (badly or well, it matters not) but to no great end. Ryle sought to rescue the human mind from the dead hand of biologism and neuromythology and return it to where it belonged, the humanity of the whole human person. He slayed the twin demons of dualism and reductionism to give man back his soul. But Ryle never flew into the stratosphere of abstractions, after the manner of our contemporary logic-choppers. He stayed always close to the content and undespised minuti-

ae of real life. And his books were written to be read by, and were indeed read by, "the plain man," the man on the proverbial Clapham omnibus.

From Gosling I learned that Ryle had been just the same in Oxford tutorials and supervisions as in his books: long (sometimes infuriatingly long), highly detailed, fully developed stories, analogies, metaphors, narratives about the most ordinary matters, ultimately to unhook the student from his tacit assumptions that were getting in the way of clear thought on matters of import. The essays the student wrote were neither here nor there at the end of the day: when Ryle's junior colleague at Christ Church, Oxford, (now Professor) Alan Ryan, complained to Ryle about the ideas a student was coming up with in his essays, Ryle grabbed Ryan by the shoulders, looking him straight in the eye and said, "The tree! The tree! We're responsible for the tree, not the fruit." Again, this was the master-disciple relationship George Steiner has so eloquently examined in his *Lessons of the Masters*. This was how human knowledge was ultimately imparted.

All of human knowledge

You cannot learn psychoanalysis from books. In England, weavers would learn their craft "sitting by Nelly," thus giving a phrase to the English language, now sadly fading from use. Prof. Oakeshott, in a footnote on page 14 of *Rationalism in Politics*, quotes the story of the wheelwright from the *Inner Chapters* of Chuang Tzu:

Duke Huan of Ch'i was reading a book at the upper end of the hall; the wheelwright was making a wheel at the lower end. Putting aside his mallet and chisel, he called to the Duke and asked him what book he was reading. 'One that records the words of the Sages,' answered the Duke. 'Are those Sages alive?' asked the wheelwright. 'Oh, no,' said the Duke, 'they are dead.' 'In that case,' said the wheelwright, 'what you are reading can be nothing but the lees and scum of bygone men.' 'How dare you, a wheelwright, find fault with the book I am reading. If you can explain your statement. I will let it pass. If not, you shall die.' 'Speaking as a wheelwright,' he replied, 'I look at the matter in this way: when I am making a wheel, if my stroke is too slow, then it bites deep but is not steady; if my stroke is too fast, then it is steady, but it does not go deep. The right pace, neither slow nor fast, cannot get into the hand unless it comes from the heart. It is a thing that cannot be put into words [rules]; there is an art in it that I cannot explain to my son. That is why it is impossible for me to let him take over my work, and here I am at the age of seventy still making wheels. In my opinion it must have been the same with the men of old. All that was worth handing on, died with them; the rest, they put in their books. That is why I said that what you were reading was the lees and scum of bygone men.'

I told Prof. Saarinen that story. We talked about how little of human knowledge ever makes it into books. Knowledge subsists for the most part only in oral tradition and in practice, ways of life, in know-how, including the art of living. Even most of history (and indeed far beyond the masses of unseen correspondence lying buried in tens of thousands of crates or more in archives), never gets noted and published, so much of it being in the realms of oral history—the majority of it in fact, I reckoned. I cited example after example from my own fields of study—from cybernetics,

philosophy, psychoanalysis, psychotherapy, especially—of things that at one time everyone knew, but no one wrote down, and you'll find no mention of it anywhere today. Many psychoanalysts, too busy carrying out their work behind closed doors, seeing patients, training candidates, discussing patients confidentially in case seminars, lecturing to students at their Institute, never have time to publish much, or anything. Many were influential out of all proportion to their meager published output. Some of our most influential philosophy dons here at Oxford published little or nothing. Some of the most innovative advances in cybernetics were undertaken under a cloak of "Commercial In Confidence," discussed and debated in anecdotal narratives, under a further cloak of anonymity, in cybernetics seminars in draughty, dreary seminar rooms, but never recorded for the wider scientific world. So it goes. Very little of human knowledge ever makes it into print.

Most of what *does* get printed is never read by many, and soon not read at all. Many of the authors represented on my own library shelves are all but forgotten—vast knowledge no one would ever suspect was there, or bother to read, let alone bother to decipher their often archaic, unfamiliar language. And no one could ever replace any of these works should they ever be lost or (what comes to the same thing) forgotten, for philosophy is a fundamentally creative enterprise, and science equally so, and these are all unique works of literature, revealing aspects of the workings of the universe, of the nature of reality. The truths they reveal are no more likely ever to be discovered again than we are likely ever to have again the *Collected Works of Shakespeare* or the philosophy of Aristotle, even if we set the proverbial monkeys to bang away at typewriters for an eternity.

However, without the readers who know how to appreciate and decipher and interpret and deploy their contents they might as well be the random gibberish of dumb apes. What is printed in books requires knowledgeable readers. As Lichtenberg said, "a book is like a mirror: if an ape looks in, don't expect an apostle to look out." A scholar's working library contains a wealth of knowledge. Yet it is of value only to one who knows the books and their contents, their authors and their lives, their mutual conceptual and professional and social interconnections and so on. A particular volume in mediaeval Sanskrit will only be intelligible to a Sanskrit scholar who is also deeply knowledgeable about, say, yogic philosophy and practice and Shaivist metaphysics, and I daresay an experienced yogi to boot. "No previous knowledge of any of the subjects dealt with in this book is necessary in order to understand it." Yes, but a great deal of knowledge of *all* the subjects dealt with in this book, and their interrelations (perhaps more than the author himself had, or seems to have had!), is necessary to understand what is *wrong with* this book.

In sum, most knowledge is in a form that can in principle never be reduced to print. Of the remainder, most never finds its way into print. Of that which *does* get printed, little is discovered or read and digested by those knowledgeable enough, and experienced enough to fully understand and make use of it. Of that tiny residue in turn, little is deployed properly as *knowledge* in relation to what else is known. Of that which *is*, most is soon lost and forgotten, and lies in library stacks unread, and soon becomes unreadable because the culture in which it has its place and holds the key to its understanding is long gone. Even if it were all online no one would ever find it, let alone appreciate its enduring significance. Of the infinitesimally insignificant remainder of human knowledge, only the tiniest fraction of that remainder will ever one day be readily available online (again, not that it would do any good there anyway). And so, I demanded of Prof.

Saarinen, what the devil are we to make of the benighted ignoramuses who tell us, in the popular press, as I recently read in the *Financial Times* no less, that thanks to the Internet, "All of human knowledge will, within a few short years, have been made directly available to virtually every human being on earth"?

A case in point: some content for Content Philosophy

Along the way, the Professor and I talked about many other things too—in the way you can freely wander at will, as a conversational *flâneur*, when you have the luxury of a face-to-face conversation: We spoke of the impossibility of appreciating the *Mona Lisa* any more, now it has become a visual cliché, or hear Vivaldi's *Four Seasons* now that it's become an auditory one, and how the same thing happens in poetry, obviously, but equally, in philosophy and in science too and in the rest of literature; about the cave paintings now known categorically to be *post-* and not *pre-*language use; about Finnish design and the Finnish rebellious taste for asymmetry where the Swedes, once their imperialist masters, favoured symmetry; about Helsinki restaurants and chefs and too many other things to mention.

Nor were these matters discussed as tidily and sequentially and abstractly as I have presented them. Rather, our conversation, if it had any structure at all, had more the complex structure of a *fugue* or *fughetta*, which I can barely capture in this crude, post-hoc reconstruction. Our phones were off throughout, though I did break for a moment now and then, to text home, or to say "*Hyvää Syntymäpäivää*" to my dear Finnish friend, and so on, and we got up and down in turns to queue for bottles of sparkling water, for coffee, biscuits, lunch, tea. And throughout I was telling the Professor, in more detail than he'd previously heard from me, the story of my life.

It was especially the stories of my experiences during my clinical training at The Cassel Hospital that in Prof. Saarinen's mind, I think, first gave concrete *form* to Content Philosophy, or so he said. It was the content of our conversation on *these* topics, to which I now turn, that struck us both as somehow truly revolutionary, almost as much in the treatment of them in our dialogue, as in the content of the topics themselves. And far from being irrelevant to, or merely adjacent to philosophy, we felt these were substantive matters which ought to compel the attention of philosophers far more than most of the matters currently debated in the academic philosophical world.

They were not on the face of it really philosophical matters, but mainly scientific ones, and for the most part, in all this, we talked about psychoanalysis, the central focus of my preoccupations, then as now. Yet if this empirical work was right, and I was and am firmly convinced that it is, then it has huge implications for any philosophical understanding of the mind, and of human life, which could not have been arrived at "by the pure light of reason," and which philosophers, not least philosophers of mind and of human nature, ignore at their peril.

II. 'A PSYCHOANALYTIC POINT OF VIEW'

Where I seem to differ from some of my friends is in attaching little importance to physical size. I don't feel in the least humble before the vastness of the heavens. The stars may be large, but they cannot think or love; and these are qualities which impress me far more than size does. I take no credit for weighing nearly seventeen stone.

My picture of the world is drawn in perspective, and not like a model to scale. The foreground is occupied by human beings and the stars are all as small as threepenny bits.

—E. P. Ramsey, *Foundations of Mathematics*, p. 291

'The Place'

Patients were only admitted to The Cassel Hospital for Functional Nervous Disorders for in-patient treatment if they were unable to cope outside. For other patients, "The Cassel" (as it was invariably known) had a thriving Out-Patient Unit. Yet within at most a few days of in-patient admission, for the most part, patients exhibited no sign at all of the "acting out" (in the form of self-harm, violence, suicide bids, etc.), florid psychotic symptoms, bizarre behaviour and so on, that were typically recorded in their notes as daily occurrences at the psychiatric "bins" from which they'd been admitted less than a week before. Those longstanding 'symptoms' had previously proved intractable, despite the regimen of so-called 'anti-psychotic' drugs (tranquillizers, to you and me) and other equally crude, conventional physical, behavioural and psychological treatments these patients had undergone in those other—dismal, albeit well-meaning—institutions. The "transformation scene" in the most wondrous fairytale or Victorian pantomime was no less dramatic than the apparent effect upon such a patient of simply walking through the doors of The Cassel for the first time, or so it seemed.

The Cassel, a revolutionary 60-bedded therapeutic community in southwest London, entirely psychoanalytic in orientation, was unique in also regularly admitting whole families who would be able to stay for up to a year or more along with the identified patient. The hospital was divided into three separate clinical Firms—the families unit (Ross Unit), plus the Adolescent Unit and Centres, the unit for single adults—each with its own patients, nursing staff, and psychiatrists, and with each firm having responsibility for the cleaning and maintenance of its own part of the hospital as well as providing a key service for the rest of the hospital, such as running the hospital servery. Gradually, over the years, domestic and maintenance staff were phased out and their functions were almost entirely taken over by the patients and nursing staff working alongside one another cooperatively, on equal terms.

No drugs were deployed at The Cassel; indeed, notoriously, at one time, even aspirins were

only dispensed after much collective soul-searching and interpretation-making, by which time the headache or toothache was long gone and long forgotten. There were no locked doors and patients were free to come and go as they pleased, to commute to work or to the corner shop, or to the local town centre to a film, say, or to the pub in the evening with friends from the hospital or from their life outside. However there would be intensive examination in therapeutic groups of any incidents of patients going AWOL in the sense of failing to turn up for their therapy groups, meetings, hospital duties, and so on, or for failing to inform other patients and staff of where they were going, thus causing needless worry for other patients and staff.

Patients and staff alike wore their own clothes; and as well as looking after their own areas and helping to run the hospital servery and so on, patients were expected to hold down jobs outside the hospital, normally within six weeks or so of admission. Visitors frequently complained that they could not tell who were patients and who were members of staff—all conducted themselves with a sense of ownership of 'the place', as the hospital was affectionately referred to informally by patients and staff. There were no "wards" as such, but instead there were shared dorm rooms, much like an American university. Patients each decided what time they would go to bed, what time they would get up, when they would have meals and what they would eat, without direction or even comment (this applied equally to the anorexic patients in residence), as well as how they would spend their time outside of the relatively few fixed commitments (individual and group therapy sessions, firm meetings, the work roster, and so on). Meals were served at fixed times, prepared and served by patients and nurses working together, and nursing staff and patients dined together equally and convivially.

The basic rule at The Cassel, in this as in all matters, was that almost everything could be contained within the community, *provided—but only provided—that it could be talked about*. The only uncrossable line was not being willing to discuss their own actions or inaction in their therapeutic groups, or in the large, group-analytically-run "firm meetings" held daily. Everything that took place in the community (whether inside or outside hospital grounds)—including especially every interaction, and everyone's (whether patients' or staff) actions and inaction—were grist for the therapeutic mill.

Therapy took place everywhere within the therapeutic community, 24/7. But at night, for the most part, the community slept. In the early days of The Cassel, there was an evident anomaly in following the then-usual nursing protocol of having a separate day nursing staff and night nursing staff. In those days there were occasionally a number of incidents of disruption among the patients at night (cutting, suicide threats, window-breaking, outbreak of florid psychotic symptoms such as hallucinations, and so on) which almost never occurred during the day, but it was not surprising, for there were almost two hospitals running in parallel, with two separate sets of nursing staff, The Cassel by Day and The Cassel by Night.

Yet you couldn't have a therapeutic community that wasn't a single community 'round the clock, and so decisions were made and they went over to a single nursing staff with a rota for night duty. Almost at once, nocturnal incidents reduced dramatically. At first, three nurses covered the hospital on night duty. Yet there were still too many incidents occurring at night, so the rota was changed, increasing cover so that there were now *four* nurses on duty at night. The inci-

dents, as if a switch had been flipped, *increased*. The number was then briefly increased to five, I believe—and again incidents went up further. So the number was taken back down to three and the number of disturbances reduced accordingly. The next logical steps were duly taken, of reducing night cover to two nurses (incidents fell to an all-time low) and then to only *one* nurse on night duty, thus eliminating night incidents almost—but not quite—entirely. Finally, it was decided to take these clinical findings to their ultimate logical conclusion: The nurse on duty was to stay up only until 1.00 a.m. but then she went to bed. Incidents decreased almost to zero. However, still they found much the same phenomenon: the patients stayed up until 1.00 a.m. So the nurse on duty was now instructed to go to bed at 11.00 p.m. instead, and, hey presto, without any new rules or explicit expectations being put in place, the whole hospital bedded itself down by 11.00 p.m. Nights were quiet; the duty nurse, tucked up in bed, slept the night through.

Over the half-century or so since then it has been rare at The Cassel for anything to happen after eleven at night requiring the nurse to be woken by the one staff member on duty—an orderly (usually a rather mumsy, married woman) charged with some minor cleaning and security tasks. However, the orderly's main role was to be there to call the nurse in the night if needed. Occasionally a nurse had to be awakened by the orderly, because one of the patients, usually someone newly admitted, was "acting out." The rule, however, was that for any hours that the nurse was actually kept awake in the night because of a patient's disturbance or difficulties, she had to go off-duty the same number of hours earlier the next day. This ingenious albeit retrospectively commonsense rule proved critical. For a nurse woken in the night having to go off-duty early almost invariably resulted in a number of the other patients having their therapy group or other valued activity cancelled the following morning and, as you might expect, those other patients were not best pleased! The patients who found their therapy group cancelled would take it upon themselves to 'read the Riot Act' to the nocturnally disruptive patient, making it clear that, "hey, look here, *here at The Cassel* we deal with our problems during the *day*, matey—so *don't even think about pulling that stupid little stunt again!*" This natural human response, and the accordant peer pressure, was usually sufficient to prevent a repeat performance, as well as rapidly, naturally and elegantly reinforcing the culture of this eminently sane asylum.

Patients at The Cassel continued to have individual psychoanalytic psychotherapy twice a week. Nonetheless, treatment was seen as consisting as much in small, systemic interventions within the staff group or therapeutic community as a whole as in group and individual psychotherapy sessions, very much on the model of the legendary Northfield Military Hospital where the therapeutic community approach, and The Cassel's own version of it, had been born during the closing years of the Second World War. Cures at The Cassel were swift, dramatic and enduring, and success rates were way off the scale, and continue to be today.

By the 1970s clinical staff would regularly spend well over fifteen hours per week in staff-only meetings, with much of the time given over to analyzing and resolving intra-staff conflicts, seen as reflecting and maintaining patients' 'psychopathology'. The Cassel's unofficial "bible"—or the "Old Testament" at least—was for many years the 1950 landmark work, *The Mental Hospital*, by Sullivanian psychiatrist Dr Alfred H. Stanton and sociologist Dr Morris S. Schwartz, which was a study of Chestnut Lodge Sanitarium in Rockville, Maryland. Stanton and Schwartz described

in detail, for example, how covert staff conflict over a patient's management would regularly lead to the patient becoming pathologically excited, and how the patient's clinical condition could be suddenly and dramatically resolved through intra-staff discussion that succeeded in surfacing and resolving the staff disagreement over the patient's management.

Their book memorably opened with the case of a 23-year-old woman who had been in the hospital for 22 months in a state most frequently described by the clinicians as "acute catatonic excitement"; in all that time her condition had not changed. The authors describe how her symptoms vanished almost magically when the administrator addressed a covert conflict between himself and the patient's therapist over what the superintendant should and shouldn't tell the patient about her clothing, in particular that many of her clothes were not in her locker, to which only the superintendant had access, simply because the patient had herself torn them up when she was first admitted. The patient remained in a quiet, clear state for the remainder of her stay, with no recurrence of any of her psychotic symptoms, made good use of her psychotherapy sessions and was soon successfully discharged home without later readmission. Another case, that of an incontinent elderly woman patient on the ward, wandering the hospital at night in a state of confusion, who was "cured" by resolving a covert conflict between two staff groups over access to the linen cupboard during the night shift.

If "Stanton and Schwartz" was the Old Testament, the New Testament was "Foulkes and Anthony," an incendiary volume—a Pelican Book innocently entitled *Group Psychotherapy*, and containing a rich synopsis of Foulkesian theory to which we'll turn in detail presently. But for the most part, clinical theory 'round the place was a more-or-less informal and empirical, undogmatic but nonetheless at times uneasy rich mix of psychoanalytic theory (particularly in its Foulkesian, group-analytic form), Dr Tom Main's original work on therapeutic community dynamics, and systems theory in a number of guises, plus Stanton and Schwartz. It was chiefly Foulkes's work that seemed to make most sense of the otherwise unaccountable clinical phenomena we dealt with every day, though in my case I found myself reading Foulkes, and indeed all the other sources, through distinctly Batesonian lenses.

One of The Cassel's Consultant Psychiatrists, the psychoanalyst Dr Tom Pitt-Aikens, was also based at Finnart House, effectively an annex of The Cassel some ten miles away for treating psychopathic and character-disordered delinquent boys, run as a community home with education on the premises. At Finnart House, Pitt-Aikens would work similar systemic miracles, operating from much the same theoretical base as the rest of The Cassel, augmented by group-analytic family therapy techniques derived from Foulkes, and influenced also by the work of Middle Group psychoanalyst Dr Peter Bruggen and others then pioneering in family therapy and group work with adolescents at Hill End Hospital and elsewhere in Britain. Pitt-Aikens, the highly original clinician behind this extraordinary treatment model, would, for example, simply resolve a longstanding dispute in the wider community between a boy's probation officer and his father's social case worker and, lo and behold, this issued almost instantaneously in a dramatic transformation in the boy's whole character and behaviour, tantamount to a "cure," even though the boy rarely got to see his father or probation officer, had only met the social worker a few times, was staying in a secure institution many miles

away from all of them, and had been absent from the session where the dispute was resolved.

This work was truly explosive. I told Prof. Saarinen a number of stories from my time working with Pitt-Aikens and the cures achieved through apparently 'remote' systemic interventions into the network, which for me at the time had seemed all but inexplicable. I told Prof. Saarinen that it transpired that it would take me many years to make theoretical sense of what I'd first experienced at The Cassel and at Finnart House, in a way that did justice to the realities of therapeutic change. But since The Cassel was where this puzzle first posed itself to me in starkest form, and since the clinical work of The Cassel, when I trained there at least, was very much rooted in Foulkesian thinking, I shall begin my account by having a shot at saying something about Foulkes's original, nuanced, and (in Britain at least, though even there not often acknowledged) highly influential version of psychoanalysis.

Foulkesian psychoanalysis

Foulkes's declared main interest was in change, and the study of change. He had observed in his pioneering work as a psychoanalyst at Northfield Military Hospital in the mid-1940s, as did Stanton and Schwartz at Chestnut Lodge around much the same time, how in-patients' acting-out, symptoms and mental life changed decisively according to the wider dynamics of the hospital itself, and how if you trace the ramifications of an individual patient's disturbance you will invariably find a whole network of interactions, involving patients and staff equally, in which that disturbance was inextricably embedded. What is more, like Stanton and Schwartz, Foulkes found that the single most important and effective thing you could do therapeutically for patients was to analyze the interactions between the members of *staff*, a finding later borne out in decades of work, partly under the influence of his clinical ideas, at The Cassel, where, as we noted, a large amount of clinical time and effort around the place was focused on the analysis of intra-staff interactions. Foulkes had been convinced from his and others' extensive, new and sometimes startling clinical observations and therapeutic interventions at Northfield that psychiatric disturbances *change form significantly* depending on the community in which they occur, and that the psychoanalyst always has to consider not an isolated individual but a whole interactional network of interdependent persons.

For Foulkes and his colleagues, individual psychodynamics were a function of family and social dynamics, and categorically not the other way around. Pathology was located not in the individual, but in an unnecessarily restrictive family, community and societal context. It is the communicational matrix of each individual's current "primary group" or "root group"—his family and wider interpersonal network—which alone provides the context that maintains those psychodynamic processes in the first place, and provides their *raison d'être*. Foulkes would quote the findings, familiar nowadays to all experienced clinicians from their own work, of his colleague Dr Erich Lindemann—the great Harvard gestalt psychologist, psychoanalyst, humanist, social psychologist and neuropsychiatrist—who found that improvement in one member of a family would often lead to the falling-ill of another, and as the psychiatrist Dr Jürgen Ruesch had been one of the first to emphasize, this could apply as much to physical as to mental illness.

A staunch member of Anna Freud's "B Group" of more classically-orientated analysts within the British Psycho-Analytic Society, Foulkes found psychoanalytic theoretical formulations parsed in terms of "internal" objects and "internal" object relations, along with the positing of an "inner world," to be misleading, scientifically unwarranted, and unhelpful. Equally, he insisted to the end of his long life that he did not depart in any significant way from classical Freudian psychoanalytic theory, and saw his work as merely *elaborating it within its native, interactional context*. He was quite insistent that *on a strictly psychoanalytic view*, psychopathology grows from the family and consists of symptoms of disturbed family life; and later grows from the extended family and wider interactional network. Indeed, the family itself, for Foulkes, is in turn conditioned by and imbued with the values of its surrounding culture and in many key respects reflects the particular social class to which it belongs.

For Foulkes, the whole system of current interpersonal interactions in a person's family and extended family as well as at work or school, and in her circle of friends and acquaintances and so on, were, taken together, uniquely the locus of both pathogenesis and cure. On the Foulkesian view, both psychopathological and psychotherapeutic processes only arise from the configurations of the interactional field of the patient's family and wider network. The real-life networks of the various members of a therapeutic community or group were always the focus of Foulkes's concerns, though they extended far outside the room or institution. From Foulkes's perspective, as the analyst you are always, whether explicitly or implicitly, *treating the network*, the whole system, and not the ostensible patient in front of you, even on the psychoanalyst's couch.

It is the network that is the real "patient" in both senses—both the locus of illness, and also that upon which any psychoanalytic treatment, or any other effective psychiatric intervention, really acts. If you can alter the interactional patterns, wherever they may manifest themselves, you will simultaneously be altering those patterns everywhere else they may manifest, with significant systemic knock-on effects all 'round, irrespective of whether you intervene in those patterns in the analytic group, in the therapeutic community, or on the analyst's couch through the medium of the transference relationship between patient and analyst. But an intervention into these patterns, to be effective, must be at the right level of logical abstraction, or "depth" in the classical psychoanalytic terminology, to use a metaphor Foulkes was always vocal in rejecting. Bear in mind that for Foulkes, the distinction between surface and depth in psychoanalysis was spurious. The "depth" is there to be observed, right on the surface, hidden in plain sight, and there for all to see who have the requisite psychoanalytical understanding.

Foulkes's career-long preference for group analysis over individual psychoanalysis arose not for practical reasons of therapeutic economy but from a recognition of its unparalleled therapeutic power and scientific fecundity. Therapeutic community treatment and group analytic methods were exciting for Foulkes precisely because of the dramatic, enduring, fundamental psychotherapeutic changes that occurred all-at-once, sometimes almost magically, before one's eyes. The suffering individual could be extracted from the noxious influence of her network and placed in a therapeutic community setting or analytic group where the patient's open or concealed interaction and interrelationships could be observed *in flagrante*, put into words by the analyst or oth-

er patients and analyzed with the active participation of the patient and other members of the group or community. In this artificial context the recurrent patterns of interpersonal interaction the patient brought with her everywhere stood out in high relief, open to examination and intervention *in vivo*. By breaking the stereotyped interactional patterns in which the patient's symptoms are entrenched, the analyst and other group members induce the patient to interact in new ways, open to the real-world possibilities she habitually ignores. In key, transformative moments, these patterns could be changed forever. Once the patient adopts new ways of interacting within the analytic group, her patterns of interacting back home would change, and in consequence the whole wider network of interactions can never be quite the same again.

The individual patient's whole psychic economy, and the very nature of his mental disturbance, were for Foulkes but a symptom of the multi-personal conflicts and tensions within his primary group—a *reflection*, not archetype but ectype, of what was going on in his family and wider network. As Pitt-Aikens noted with psychopaths, and as Dr Ronnie Laing noted with psychotics, the individual patient (like a well-placed mirror, you might say) vividly reflects—internalizing and re-projecting—the whole system of relations and interactional sequences in the family and wider network. Pitt-Aikens used to say that a delinquent boy is "a walking 'Watch This Space'" for everything that was going on in the family and network. Similarly, for Foulkes, the identified patient presenting with symptoms was merely (and I use Foulkes's own scare-quotes here) a kind of 'scapegoat' for, or a spin-off from, and—if all went well therapeutically—a suitable "representative" of, the pathological interactional patterns of the network itself.

For it is through the vehicle of work with each such network's representative, the individual patient reenacting these patterns within the interactional matrix of the therapeutic group or therapeutic community (which thus constitutes a complex interplay of microcosms), that the analytic work attempts to treat each wider, total social network-of-disturbance embodied by the various group participants. If I may be permitted a very crude analogy: Like MPs having it out in the House of Commons, the participants in Foulkesian group-analytic therapy (as it was called, to distinguish it from other forms of analytically-oriented group psychotherapy) were each only going proxy for the ways in which the conflicting dynamics within their own home constituencies have happened so far to have resolved themselves, and the eventual outcome of their mutual struggles in Parliament would in turn impact back upon their constituencies—which after all was the very point of the whole process. This proved a more difficult technical challenge in the less favourable, classical analytic set-up of an individual patient on the couch, but the same principles applied, even if clinical technique necessarily differed in the two settings.

Like his teacher back in Frankfurt days, the pioneering organismic biologist and neurologist Kurt Goldstein (who along with the sociologist Norbert Elias had influenced Foulkes almost as much as Freud had), Foulkes insisted that the functioning whole was *more elementary than* its parts. What is more, even the parts themselves, in the first place, could only be *understood at all* within the context of the whole. Each individual person is only an abstracted node within an integrated network of interacting (largely unconscious) processes, which were at once subpersonal and transpersonal. It was these networks of interrelated transpersonal processes that constituted the analyst's true framework or unit of observation, whether in group or indi-

vidual analysis. For Foulkes, there *were* no purported (e.g. Lewinian) group dynamics separate from individual Freudian psychodynamics; however, these individual psychodynamics must now be understood contextually in terms of interactional patterns embedded integrally within the whole network in which those patterns live and move and have their being. It is not as if individual persons are sending out and receiving messages, and that there is somehow then an overlay of group process or group dynamics of some kind providing another source of influence on an individual's behaviour. On the contrary, for Foulkes there are *only* interacting psychodynamic (i.e. relational, interactional) processes taking on a life of their own within the unified matrix of the group, although these processes are of course dependent on the living individuals who are their bearers.

For Foulkes, then, observed behaviour is merely an observational artefact of the mutual interaction of largely unconscious, transpersonal, highly patterned psychodynamic processes (more-or-less stereotyped interactional patterns of relating) borne by the various parties. Although in Foulkes's view we are always dealing ultimately with whole persons interacting with whole persons (he never tired of stressing this), nevertheless, their various mental processes themselves interact intuitively, unconsciously—one process interacting quite directly with another—albeit according to the inner constellations and predispositions of their bearers, whose psychodynamics (again, rooted in their own families and networks back home) still determine the interplay of these processes. These transpersonal interactional processes play themselves out inexorably, until the conductor of the group or its members manage to respond and relate in a way that breaks those patterns, whether deliberately or not.

Yet the key here is that these transpersonal processes *pass through the group's members like X-rays*, on Foulkes's metaphor, with little or no awareness on their part. These interlocking processes Foulkes called "resonance." They consist of the various individuals' habitual, stereotyped interactional distortions playing themselves out in live interaction. While these resonating processes form the very kernel of individuals' mental life, *they are not part of their experience of the world*. Or rather, they are not part of their personal or "inner" or phenomenological experience, but simply *are* the world itself as they take it to be. In consequence, people tend to make all sorts of fundamentally bogus attributions about this world, life, the universe and everything. This world-as-experienced, along with all those attributions, forms the idiosyncratic universe in which we each live—Freud's "psychic reality." And in the therapeutic group or community it can sometimes be as clear as the noonday sun that whatever world *you* live in, that's certainly not the world that *I* live in.

In the therapeutic group, then, the behaviour observed, whether of individuals or of the group as a whole, is merely artificially abstracted from the mutual interactions of these (largely unconscious) interactional processes each participant brings with him, in turn only meaningful and functional within the native interactional contexts of each individual's family and friends, co-workers and so on, in his daily life. These patterns, these psychodynamics, will play themselves out at any point in time according to the functioning of the whole current matrix of interaction, which might be, for example, the interaction in the therapeutic group. However, it is the unseen, unexperienced psychodynamics that are the real deal, of which the group

members' current experiences are but epiphenomena, useful chiefly in pointing to what is really going on fundamentally.

For Foulkes, the very *raison d'être* of a truly civilized society—not to mention the very purpose of psychoanalysis or of the therapeutic group—was to enable each person's full individuality to flourish, unfettered by pathologically restrictive root-group patterns and imagined personal limitations, thus unleashing the individual's limitless possibilities and maximizing personal freedom. The aim of therapy is the optimal degree of liberation and integration of the free individual, independent-minded while aware of his interdependencies, just as *any* "good" group, or society, as Foulkes famously intoned, "breeds and develops, creates and cherishes that most precious product: *the human individual.*" [Foulkes's italics]

It is no surprise to learn that Foulkes's Institute of Group Analysis in London soon became the crucible of the British family therapy movement. But irrespective of whether a Foulkesian analyst worked with couples or families, with groups or therapeutic communities, or in individual psychoanalysis or analytic psychotherapy, the Foulkesian way of looking at the human mind and human psychological troubles would remain at the heart of the Foulkesian analyst's therapeutic approach. What is more, I submit that for many British psychoanalysts who would not have thought of themselves as "Foulkesian," as well as for many of our psychoanalytic colleagues elsewhere, this theoretical outlook also remained at the heart of what they understood tacitly to constitute "a psychoanalytic point of view."

I shall begin by setting out this particular 'psychoanalytic point of view' specifically within the context of psychotherapy. Although the reader of the present essay may have little or no interest in the subject of therapy *per se*, still, the treatment of mental disorders through 'the talking cure' has been the native habitat of psychoanalysts for the most part and the arena in which most if not all of the most seminal discoveries and contributions of psychoanalysis have been made. But I shall also try and indicate briefly, as I tried to do for Prof. Saarinen that afternoon, how this perspective naturally extends well beyond the arena of psychotherapy to give us a particular, synoptic psychoanalytic view of the world in which we live.

Ça va sans dire: *what we take for granted in psychoanalysis*

Notoriously, psychoanalysis, as a field, has from its inception been riven by duelling theoretical paradigms, heated ideological rivalries, terminological controversies, almost habitual fissiparous tendencies, occasional actual schisms and even excommunication, to a degree unbecoming of the serious scientific field it nonetheless remains, and often (though not always!) to its cost. Many people in our field, over the course of its history, bring to mind the devout castaway whose first action upon landing on a desert island as a Robinson Crusoe is to build *two* houses of worship, one for him to attend and one he wouldn't be caught dead in. At the same time (as Dr James Home pointed out half a century ago in his famously controversial paper to a scientific meeting of the British Psycho-Analytic Society) psychoanalysis has been almost unique amongst scientific fields in its habit of attempting to settle genuine scientific disputes by appealing to "the literature" and not to the fact, which would not be so bad were the 'findings' in the literature not for the

most part, he said, "stylised interpretation[s] of observed events [serving] to confirm hypotheses rather than to test them," and were they not already couched inextricably in the parochial, technical language of one particular school of thought or another. But to take a leaf out of the book of the late Dr Robin Cooper, what I want now to try and articulate is *what we take for granted* as analysts—of whatever stripe: the "shared assumptions that constitute some sort of common ground upon which we pitch our respective stalls."

Here, I must confess, the "we" is nonetheless the operative word, for not every psychoanalyst is, in the late Mrs Thatcher's immortal, mordant phrase, "one of us." A rather large number of analysts who do not altogether share these assumptions, this *particular* psychoanalytic point of view, may talk much the same theoretical language and hold much the same *explicit* assumptions as those who do hold tacitly with this view, indeed may appear indistinguishable in their overall outlook when judged only by what they publish in the literature, yet at the end of the day, never the twain shall meet. If I am right, this may well explain a lot about the sheer intractability of so many theoretical disputes within our field, as well as the ambivalence in our relationships with neighboring fields. For it is also part of my purpose here to bring out the fact that there may be just as many analysts out there, or more, even nowadays, who would *hasten to dissociate themselves from* the view I adumbrate below. If so, this should not reveal the fault lines of some broader schism-in-the-making, but rather, an agenda for constructive scientific dialogue still to come.

In surveying our common ground, I will not, except here and there for the sake of clarity, advert to the holy trinity of "the unconscious, resistance and transference," and even then, only indirectly, since that area of common ground is already well known and not here in question. For the thing that has always amazed me is how a set of distinctive, equally substantive, equally central *tacit* assumptions seemed almost universally shared wherever I wandered within these particular psychoanalytic circles at least, over some decades now, and without which collegial conversation would have been well nigh impossible, while *these assumptions have comparatively rarely been made explicit in the psychoanalytic literature, however ubiquitously conspicuous they might have been both in conversation and debate as well as in day-to-day clinical practice.*

If I am even partly right, these are indeed "what we take for granted" in a very important sense. For however obvious these assumptions may be to those who hold them, once stated at least—they constitute what, when asked, these analysts will tell you simply "goes without saying"—yet these are the shared assumptions that tend to get lost in the terminological Babel and in the contests over theoretical differences that get played out on the printed page in the learned journals. In sum, these are pivotal matters always talked about but hardly ever written about (another extraordinary peculiarity of our field, though by no means unique to it).

Over the next few pages, what I am specifically interested in bringing out, then, are not the explicit assumptions so much as the *tacit* assumptions of *at least* the majority of more-or-less mainstream British psychoanalysts of the "Middle" or "Independent" group working in the four decades or so following the Second World War. Most of them, as far as I have been able to discern, were either directly or indirectly influenced by Northfield, The Cassel, Michael Foulkes, Tom Main, and 'the whole climate of opinion' these psychoanalytic pioneers helped engender and which had enabled them to flourish in the first place.

However, it seems to me that these tacit assumptions were and are shared much more widely still. I intend my synoptic account to embrace the views shared equally by many other analysts, whether influenced by their British colleagues or coming to a similar view of the world independently; whether classically-minded Freudians (like Roy Schafer, Bruno Bettelheim, Larry Kubie), or Kleinians (like Bob Hinshelwood) or Independent (like Ronnie Laing, John Bowlby, Peter Lomas, Charles Rycroft, Ronald Fairbairn); whether Anglophone or not; whether object-relations theorists or not, or whether (like Ed Levenson) interpersonal or (like Steve Mitchell) relational psychoanalysts or otherwise; and yes (at least within a British context) whether Freudians (like all of the above, in my use of the term here), or Jungians (who in London in recent decades have not been so sharply differentiable from Freudians as in other parts of the world). Nor, as we shall see, do I particularly care, for the purposes of this discussion, what kind of metapsychological language they might deploy in their theorizing. For I am interested in what is taken for granted by a large and diverse body of psychoanalytic clinicians *from across the theoretical spectrum*, who for all their mutual differences of theoretical or clinical views, however significant, would nonetheless have been able to recognize one another as those with whom constructive dialogue was not only possible but natural and congenial, in light of how much they shared in terms of their particular psychoanalytic view of the world, for all their undeniable differences in emphasis and detail.

If nothing else, it is at least what I, for one, take for granted in *my own* "psychoanalytic point of view," stated as clearly and succinctly as I can state it for now. But again, it is only worth stating because I firmly believe a great many of us out there hold precisely this view and so, as I am grateful to my colleague, the psychoanalyst Dr Ed Shapiro for having successfully persuaded me, it is a service I "owe to them," as he put it. In effect, he told me, we're all of us out there waiting for someone to actually *say* it, and so it's high time I did.

So much for the context. Now, here goes nothing:

"A psychoanalytic point of view": common ground?

From this particular psychoanalytic point of view, all of human psychology, normal and abnormal, is an abstraction from actual, real-world patterns of interpersonal interaction. A patient's symptoms, problematic patterns and attributed personality traits are all an inextricable part of his more-or-less unconscious, patterned response to his current, real-life interactional context, and this context, in turn, cannot be understood apart from the actual, contemporaneous contributions of other people.

This interactional context will include both the actual and anticipated actions and responses of those others. The responses the patient anticipates, for the most part *correctly*, are based as much on others' actual previous actions and responses to him, as on his formative experiences within other key relationships in his own past. Others' responses to him are in turn based on his own past responses to them, which they have, in a similar way, come to expect from him (again, for the most part *correctly*), as well as on their own habitual ways of responding to others, their own formative experiences within key relationships in *their* own past, and so on, and likewise for their expectations of *his* responses.

Human conduct is richly, rigidly, repetitively patterned, at multiple descriptive levels of patterning, and all of us tend to recreate the same familiar kinds of isomorphic patterns of interaction over and over again everywhere in our lives. Indeed, while we respond in our idiosyncratic, habitual, rigidly patterned ways to each new situation in which we find ourselves, yet not only is "our situation" merely "how we situate ourselves" rather than something truly external to and independent of us, but more than this; for that deceptively "external" situation is itself something we have unconsciously steered ourselves into. We continually, unconsciously, recreate the same interpersonal situations again and again everywhere we go (hence Sullivan's famous definition of personality as "the relatively enduring pattern of recurrent interpersonal situations which characterize a human life"). The patient may be responding to her situation, but much of the time she might with justice say to herself, like Oliver Hardy to Stan Laurel, "Here's another nice mess you've gotten me into."

It is not that the patient is operating with distorted perceptions clouding what is really going on. Rather, he is dealing directly with aspects of the real-world territory-as-mapped-by-him—however partial, incomplete, and unhelpful that mapping may seem to us. That is to say, he is responding from within his own subjective reality—a limited subset of, or selection from, what is also, by the same token, objectively real. In other words, he is therefore still responding to a current, real-world situation which really *is* just as he construes it to be; although it is also—unperceived by him—far, far more than that too.

The patient's construal of his situation, then, is neither non-veridical nor distorted but is only a highly idiosyncratic, more-or-less limited and unduly restrictive take on things. The limitations of that habitual, stereotyped take on things keeps him seeing situations the same way, over and over again in his life, and therefore he keeps responding to them in the same way. In this fashion he ends up in the same sort of mess time and time again—he "has only one way of doing something, and *that* way doesn't work," as the psychoanalyst Meyer Maskin put it in his well-known formulation.

Psychotherapy is directed at dissolving these problematic patterns, and there is no separate, "underlying" pathology "causing" them. The patient is not in any way damaged, or suffering from any kind of developmental defect or deficit or developmental arrest. Indeed, there is nothing else that needs to change *first* in order for a problematic pattern of behaviour itself to change. However, it is no simple analytic task to delineate the right level of description of *wider* pattern in which then to intervene therapeutically; and even once it is delineated, the therapeutic intervention required is rarely, if ever, a straightforward matter.

In fact, particularly for those patients who repetitively see the world a certain restricted way *chiefly insofar as they have missed out on* some very basic, often very early, experiences of the world which most of us happily have been able to take for granted, to that extent there is much new, fairly foundational experience of the world that they will have to acquire in the course of therapy. Some of the time, this can best be provided (and sometimes *only* provided?) through the intimacy of the analytic relationship over an extended period of time, or in certain moments of relational epiphany in the course of such an analysis, moments which cannot be planned or engineered; but in other instances the desiderated experiences can be provided more effectively through the analytic group or through life in the therapeutic community; and in any case, ulti-

mately it will all have to be put to the test and reconfirmed in daily living. Yet it is still ultimately a matter of replacing old interpersonal patterns with new ones.

Psychotherapy proceeds by breaking existing patterns—in the first instance wherever they can most easily and safely yet disruptively be broken, and ultimately at the descriptive level at which they can most generatively be broken—so that new patterns can be established in their place that preclude the continued existence of the problematic patterns in the person's habitual ways of relating to others.

Any psychiatric symptom is a problematic solution—part of an attempt by the patient to address a difficult situation. It is in itself a "normal," albeit exaggerated, perhaps *wildly* exaggerated, even *extreme* interactional response to what is experienced by the patient emotionally to be an extreme situation. The extremity may itself be a function of the extreme way in which the patient situates himself, in his peculiar, idiosyncratic take on things. The patient's construal of the extremity of his situation, and his apparently histrionic response to it, may both be exaggerated toward one tail or other of what is nonetheless a bell-shaped curve. This is true even in the case of the most severe psychiatric conditions such as schizophrenia; as Dr Michael Conran once put it, "Whether or not schizophrenia exists, schizophrenics there certainly are; and they are just like the rest of us, only more, and less so."

So-called 'psychiatric disorders' or psychological problems, however severe or longstanding, seemingly irrational or inexplicable, including all the various forms of behavioural problems and emotional distress for which people seek help from psychiatrists or psychotherapists, are simply artefacts of the way in which ordinary, everyday difficulties, predicaments and quandaries are currently being addressed—and inadvertently mishandled—in the patient's life, both by the patient and by all those trying to help. Things have got on top of her, and have been allowed to get out of hand, escalating out of control—often very rapidly, and often out of all proportion to the original predicament or disagreement which may initially have triggered the more-or-less recent descent into vicious circles of distress and disorder.

For some individuals, in some families (also in some couples), this pattern of relational mishandling of things can become quite chronic. Everything becomes a crisis, and every crisis soon a drama, and they lurch from one drama to the next. Chronic or not, intractable or not, the patient's difficulties are not 'ingrained.' Rather the problems persist because the patient's and others' attempted relational, communicational solutions haven't worked, since they were, by definition, the *wrong* solutions.

A symptom is a communication in an interactional exchange within the context of key relationships. In so far as the psychoanalyst is dealing therapeutically with patients, that is, in so far as she is seeking to *help* rather than merely to understand, she is first and foremost a psychotherapist, and so a healer—there to relieve human suffering. And therapeutically, the analyst's first responsibility is to deal with the immediate issues, translating from complaints expressed in terms of emotional distress and undesired thoughts or behaviour or sensations or physical symptoms into the identification of actual problematic patterns of conduct exhibited in addressing current predicaments within the context of those key relationships. Symptoms, complaints, are translated into recurring patterns of communicating, relating, interacting with others. Since all behaviour is

by definition communicative, to understand any unit of behaviour at all we must look at *the whole pattern of interaction* within the context of the patient's intimate relationships—even to grasp the meaning of that behaviour, i.e. to comprehend what the behaviour even is.

In doing so, we seek to discern at the same time others' actual *response to* the patient's behaviour, considered as a communication, *as it appears from the patient's* point of view. This will include the meanings rightly or wrongly read off the other's behaviour and the responses the patient seeks to avoid or preclude, which form part of every communicational act, and which cannot be understood in isolation. This is why so much can be achieved therapeutically, so often, simply by the psychotherapist's (or group or community or family members', or even friends') intervening in the otherwise automatic *response to* the patient's communication, rather than seeking to intervene more directly in what is spuriously taken for the "behaviour itself." There *ain't no such thing* as "the behaviour itself," except in the behaviourist's fond imagination.

Human behaviour is inherently contextualized and almost infinitely malleable, and the problems with which patients come to psychotherapy are always in principle, and oftentimes in practice, rapidly ameliorable. Behaviour is pulled from the future, not pushed from the past. Nothing in the past is capable of being *explanatory of* present behaviour, though an understanding of past (especially childhood and adolescent, even infantile) patterns of interaction, or of past traumas endured, however remote or recent, can often prove to be among the richest sources of clues to understanding *just exactly how the current patterns might best be construed, delineated, and at what level of description.*

The therapeutic focus is accordingly on constructing solutions and moving forward rather than dwelling on problems; on creating new and sustainable adjustment rather than repairing any maladjustment. Individuals, even to the extent that they are embedded in patterns of interaction, are still responsible, free agents and in every moment the individual, however psychiatrically "disturbed," potentially has a choice to do something different. Psychotherapy, at the most general level of description, aims to expand the patient's possibilities for effective action by pinpointing and addressing what gets in the way of those live possibilities being realized right now—his possibilities for framing situations differently and so interacting differently. Those possibilities were always there. Psychoanalysis does not create those possibilities *de novo* but simply assists the patient in recognizing those possibilities as real and available to him, so that the patient can act accordingly.

Psychoanalysis deals with meanings, not causes. Any inferred "cause" (whether the "original" or "precipitating" cause) of the problematic patterns is irrelevant to therapeutic change. What is more, not much may really be required to eliminate the emotional distress or resolve the psychological and behavioural problems lastingly, nor need the desired change take time to occur. For in every moment the patient has available to him the very real possibility of feeling and behaving altogether differently, and of conducting his relationships and resolving his predicaments in a new and more constructive fashion. The patient has an unnecessarily limited, stereotyped range of adaptive responses and he needs to expand his interactional repertory. He hasn't gained the necessary experience yet to do so, simply because he keeps having the same narrow range of experiences that he deals with successfully enough (well, he *gets by* at least!) by means of the same kind of hackneyed, more-or-less incompetent interactional techniques—so far, the only ones he

knows. Here we are reminded of Ed Levenson's referring to the neurotic as a living cliché, or Steve Mitchell's oft-quoted remark that psychopathology can be considered a failure of imagination—old constraints precluding new experiences, keeping us stuck in a rut. Sooner or later, the patient has to go out and *get the experience of*, experiment with new ways of, *relating*, interacting. Otherwise nothing will change. He ultimately has to *do something different*, or differently.

Symptoms are not surface manifestations to which something else corresponds at greater depth. There is no surface or depth in human psychology; the metaphor leads us astray. All is on the surface and nothing is hidden, which does not mean that it may not need to be deciphered. There are not *literally* multiple levels of "depth" to contend with, although there are indeed *multiple levels of description, multiple levels of abstraction, at which patterns can be characterized*. Similarly, there is no separate, underlying substrate that gives rise to or sustains or supports the 'symptoms'. There is no function or system or any other kind of underlying structure (in the broadest sense), whether individual ("the psychic apparatus"), relational, marital, family, systemic, semiotic, mental, neural, social, political or otherwise, which needs to change or be addressed *first* in order for the problematic patterns to be dissolved. There are simply the patterns themselves, and they are self-sustaining without the need for any substrate or separate, enduring structure. In sum, *patterns of conduct are just that—patterns*. As such, they need no further explanation or underlying structural basis, and they are descriptive rather than prescriptive. They are self-sustaining and self-explanatory. They characterize certain redundancies or descriptive invariances in an individual's conduct, but they do not determine it, and they are themselves undetermined.

In the context of an analysis, it is especially where those patterns are exemplified in the patient's relationship with the analyst that they are most amenable to effective intervention—and not least through the analyst's refusal to be "press-ganged" by the patient, as Fairbairn put it, into playing his allotted role in the patient's portable personal drama.

In any event, it is the current, real-world instantiation of those patterns that matters most to us, and which is the focal point for therapeutic intervention. For the patient, right now in his life, the patterns—and consequences of the patterns—that matter most to him are those patterns as they occur within and affect his *current primary relationships* in everyday life, including but of course by no means limited to, his relationship with the analyst. For the patient *it was ever so*: it is always one's *current* relationships (just as when one was a child!) that are the most important, the most powerfully influential at the time. It is only from a third-person point of view that we can even consider an individual's chosen, current, situational response and relate it to that same individual's choices exhibited in other situations in his life (contemporaneous *or* past) that we regard as isomorphic to this one, that is to say, relate them to choices, or patterns of choices, the individual has made in the past.

Again, psychological problems are artefacts of the mishandling of current, ordinary predicaments. They are would-be solutions that are plainly not working, along with the often distressing consequences of those unfortunate nostrums. Therefore, to resolve the problems we need in effect to replace the ineffectual, problematic, vicious-circle-maintaining and distress-inducing solutions with more felicitous ones that will start things moving in virtuous circles instead.

There is no need for the troubled individual to acquire or "learn" new behaviour (after the

manner of cognitive behavioural therapies, for example) for the desired behaviour is virtually always already present somewhere, however nascent, in the patient's existing emotional and behavioural repertory. What is required is almost always something the patient already does from time to time, perhaps once in a blue moon, and only in certain contexts. He has the required skills or know-how potentially immediately available to him already. He merely needs to see his way clear to transfer that know-how across contexts. For some patients, sometimes at least, this may be a tall order, and for some of them psychotherapy will not be a short-term affair, to say the least; many years of intensive psychoanalysis may be needed. What is required ultimately, however, is not that the patient should be 'fixed', or assisted to resume his supposed "delayed development," or to change his behaviour, or to learn something new, but merely that he should redirect his endeavors.

Metapsychology and metaphor

This in outline, is what I have generally found that "we" in psychoanalysis (but by no means all of our analytic colleagues) tacitly take for granted, despite differences in emphasis or detail, despite often great differences in the theoretical language in which we formulate our views, and despite the very different accounts we go on to build on this common ground. In informal discussions of cases, this common ground, for those of us who share it, is evident enough. For the Tower of Babel is built in the realm not of psychoanalytic psychology, but of psychoanalytic metapsychology, about which we ought to say a word or two, by way of clarification.

From this particular psychoanalytic point of view, which again I take to be widely but by no means universally shared, all psychological disturbances are relationship disturbances. The problem to be addressed therapeutically is the patient's problematic interpersonal interactions. These may be characterized differently from different metapsychological points of view. The patient's "disturbed object relations" *just are* the troubled, dysfunctional or otherwise maladaptive or limited patterns of interaction he exhibits, as they occur in the present. His "disturbed psychodynamics" are *not the cause of* these problematic interactional patterns, they *just are* these patterns considered by an observer from some psychodynamic (metapsychological) point of view.

One can only talk about the mind metaphorically, and the various psychoanalytic metapsychologies provide different sets of metaphors. Take the metaphor of "depth": Where the interpersonally-minded psychoanalyst thinks he is looking "more widely," contextually, to identify the problematic pattern, the more intrapsychically-minded psychoanalyst thinks he is looking "more deeply" at what "underlies" the problem. But the classical (metapsychological) "deeper" is precisely the interpersonal (metapsychological) "wider." Or again: "The symptom" or "the complaint" or "the problem the patient experiences in his life" gets translated into "the disturbed interactional patterns (identifiable by the therapist)" = "the patient's disturbed relationships" = "his disturbed object-relations" = "his psychopathology," or what have you: choose your metapsychological weapons. The "=" in the last sentence indicates matters that are, in an important sense, basically *all the same thing*, only described differently. Yet *nota bene*, those differences in metapsychological description may indeed matter crucially, both to psychoanalytic theory and to clinical practice.

We are in all of our various metapsychological characterizations looking at a single clinical phenomenon—a currently exhibited pattern—having a high degree of (logical) descriptive complexity, considering it in various ways, in different respects, in relation to different contexts, and in an attempt to answer rather different questions. The questions we ask ourselves will matter critically to the course of therapy.

I have tried to describe this common ground in terms as concrete and metapsychologically neutral as I can manage. When brought from the background into the foreground of our thinking about psychoanalysis, this set of shared tacit assumptions reveals the rich interconnections between individual psychotherapy on the one hand, and family therapy, group therapy or therapeutic community work on the other hand. It also reveals the connections between psychoanalytic approaches in whatever treatment modality, on the one hand, and on the other hand most systemic or interactional (including Ericksonian) approaches to therapy, which historically were largely rooted in psychoanalysis (although this historical connection, which I shall be detailing in a future publication, has often been airbrushed out).

As psychotherapists we are all of us operating upon whole sets of instantiated patterns, each of which happens both to be (i) a pattern in this individual's life and, (ii) at the same time, equally, a pattern in this or that particular relationship of his. It is the selfsame current pattern, considered now in *one* context (other instances of *this* pattern in his life, *other* patterns in his life) now in *another* context (other instances of *this* pattern in a particular relationship, *other* patterns in that relationship). *And so it is a single pattern considered in different ways, like a topic that can come up in different conversations.* Individual psychoanalysis, group-analytic psychotherapy, psychoanalytically-based therapeutic community work, and couple and family therapy are hence all of a piece. Note, in this regard, that there is something fundamentally misleading about the familiar metaphor of orthogonality—horizontal and vertical—in considering the individual "intrapsychic" vs. the "systemic" family, marital, or network dimensions: positing such systemic orthogonality involves a serious category mistake, and we are easily taken in by this picture if we are not careful, for it is not the dynamics but the conversations that are orthogonal to one another.

As I said at the outset, I have considered this common ground in the context of psychotherapy, yet the view I have adumbrated also constitutes a synoptic account, although a very partial one, of a psychoanalytic take on human conduct. There is much more that would need to be said straight away, to add to my remarks, if we are to complete even the sketchiest account of such a psychoanalytic view of the human mind and human conduct, and its vicissitudes in health and illness, for I believe there is no richer or more nuanced or scientifically rigorous view than the psychoanalytic one, and there is insufficient space here even to attempt a brief summary. However a number of further things do have to be said in order to place in context my description of what we take for granted in psychoanalysis, the context we need if we are to bring out its radical implications, although it is here that we at once risk starting to move beyond our common ground. As our original aim here in Part II was to sketch (as an example of a piece of Content Philosophy) a psychoanalytic account of the world, of the relationship between physical and psychical reality, I feel this is a risk worth taking.

The reality of the transference

So far one might complain that we are here for a performance of Hamlet but are still awaiting the entrance of the Prince of Denmark. We were purporting to characterize a particular, and widely-held psychoanalytic point of view; but where in all this is *the unconscious*? The answer would be: "everywhere."

For indeed, virtually all of the phenomena I have described above take place autonomously, unreflectively and, for the most part, *unconsciously*, and in the form of what Freud called "primary process" mental functioning. Dr Charles Rycroft, in his landmark 1962 paper, "Beyond the Reality Principle," and indeed throughout the rest of his 1968 collection, *Imagination and Reality*, showed the identity of Freud's "primary process" mental functioning with Prof. Suzanne Langer's "non-discursive symbolism":

a mode of mental activity which uses visual and auditory imagery rather than words, which presents its constituents simultaneously and not successively, which operates imaginatively (e.g. 'to conceive prospective changes in familiar scenes') but is incapable of generalizing, which has no grammar or syntax, and which uses elements that derive their meaning from their relations to the other symbols simultaneously present and not from any defined or dictionary meaning,

as he paraphrased Langer's notion in his paper's 8th proposition (his argument is stated in 22 propositions). The largely unconscious, non-discursive, symbolic processing of experience, which in psychoanalysis we call "unconscious phantasy," is "the imaginative activity underlying all thought and feeling," by which conscious activity is "supported, maintained, enlivened and affected," to quote Rycroft's own definition from his popular dictionary. *Pace* Freud in at least some of his formulations, unconscious phantasy is normally adaptive. In the 18th proposition of his paper, Rycroft makes the important point that throughout life, and indeed from earliest infancy, unconscious phantasy "continues to engage external reality . . . enriches it, and enables the imaginative elaborations of personal relationships to be understood and appreciated." In the healthy individual, it operates fluidly and in tandem with our conscious, discursive, "secondary process" mentation, whose function (as he spells out in his 9th proposition) "is to analyse external reality into discrete elements, to categorize them and formulate statements about the relations existing between them."

However, to the extent that the operation of unconscious phantasy becomes disengaged and dissociated from our conscious functioning, it ceases to be adaptive—isolating and alienating us from our experience and relationships, rather than engaging us with them more imaginatively. Our ability to engage effectively and imaginatively with our experience, and particularly in our interpersonal relationships, requires a kind of *fluidity in the exchange between the operation of primary-process phantasy and our reflective, secondary-process assessments and capacities*. Psychoanalytic treatment aims to break existing patterns of interaction and expand the patient's possibilities for interacting differently; however—as Rycroft concludes in Proposition 22—it achieves this neither by strengthening or widening the ego nor by making the unconscious conscious, but by *increasing the fluidity of this exchange* (as I prefer to put it, in my own terms) between primary-

process and secondary-process modes, and reconnecting dissociated mental functions to eliminate any inherent antagonism between the patient's imaginative and adaptive capacities. This view of both the aims and means of psychoanalytic treatment is very much rooted in the work of Fairbairn. Rycroft ends his paper by quoting a passage from Prof. José Ortega y Gasset's *The Modern Theme* that begins with E. M. Forster's famous lines (from Chapter xii of *Howard's End*): "Only connect! . . . Only connect the prose and the passion and both will be exalted, and human love will be seen at its height. Live in fragments no longer." To all intents and purposes, "Only connect!" was Rycroft's trademark professional motto.

Now in Freud's much-quoted letter to Fliess of 21st September 1897, he spoke of his "*sichere Einsicht, daß es im Unbewußten ein Realitätszeichen nicht gibt*"—his certain insight that there is no indication of reality in the unconscious. When taken together with numerous, equally compelling considerations spelled out in that letter to Fliess, this put paid to Freud's initial theory that childhood seduction was the cause of neurosis, for it made it impossible, even in principle, for Freud to reconstruct traumatic childhood events by means of the psychoanalytic method: If there are no marks of reality in the unconscious, then Freud could not, purely psychoanalytically at least, distinguish truth from emotionally-charged phantasy ("*so daß man die Wahrheit und die mit Affekt besetzte Fiktion nicht unterscheiden kann*") in his patients' accounts. Yet here the protasis proved even weightier than the apodosis: For however important this one implication (ditching the seduction theory) turned out to be for the subsequent development of psychoanalysis, yet Freud's "certain insight" that there are no indications of reality in the unconscious was to have much farther-reaching implications than this, which were destined to turn psychology on its head.

If the primary-process, unconscious mode of mental functioning has in itself no means of demarcating what is real from what is not—as would appear to be indisputable—then for the unconscious *there simply is no distinction to be made* between phantasy and reality. They are on all fours. Freud's *sichere Einsicht* was a blinding flash of the obvious: Whether unconscious psychic reality does or does not accord with objective reality is a judgment that can only be made consciously—and indeed, perhaps, only *in language*, in our discursive, secondary-process mode of engagement. Phantasy *is* reality at the unconscious level. It is *all* phantasy and, for the unconscious, all of that phantasy is equally real—the way the world just *is*.

We must remind ourselves that unconscious phantasies are not rather like conscious fantasies, only obscured, secret, unspoken, disavowed. Not a bit of it! Just as tacit assumptions are not just like explicit assumptions only slinking around in the shadows in a hooded cloak with dark glasses, but appear rather to be solid, indisputable features of the way the world just is, so it is with a person's unconscious phantasies: They appear to be part and parcel of the real world out there, as it just is in itself, and to constitute undeniable, known aspects of it. In their utter inaccessibility to consciousness, unconscious phantasies are closely analogous to those tacit assumptions which form our "absolute presuppositions" in Collingwood's sense, unquestioned because unquestionably real, embedded in the very grammar of our reality. I say to my students at Oxford, "Absolute presuppositions don't appear at all to be *assumptions*. On the contrary," I say to them, now in hushed tones, "they look exactly like *this* . . ." and then I hammer my fist

loudly and repeatedly on the oak table in front of me. It is the same with unconscious phantasy.

In his 1961 monograph *Self and Others*, Laing offered an extended discussion of the phenomenology of the unconscious, as he later characterized it (in his classic synoptic paper, "Family and Individual Structure"). In Laing's formulation, what is unconscious is what we do not communicate to ourselves or to one another, and so remains dissociated. Unconscious phantasy, for reasons he articulates in detail at the beginning of the book, logically can only ever be a third-party attribution, not a first-person avowal, even if we make the third-party attribution to ourselves. Most importantly for our purposes, in that 1972 paper he memorably pointed out that my experience of this room is not subjective *as opposed to* objective, and not inner rather than outer, for my experience of the room is just the room as I experience it, and it is most certainly not inside me but "out there as the room." As Laing both portrayed so vividly and conceptualized so elegantly throughout his work, the contents of our unconscious phantasy are primarily imaginative representations of patterns of interpersonal relationships, and this unconscious phantasy constitutes for the person himself aspects of the real world out there with which he has to do, and is not at all part of his "inner" experience. Unconscious phantasy does not subsist inside our heads but out in the world; it is our interpersonal environment, the very world in which we live and move and have our being.

Let me offer an analogy: My mother suffered from Parkinson's disease late in life, and when her L-DOPA medication levels were too high and needed adjusting, she'd be prone to vivid hallucinations. She once remarked to me when I was visiting, "You know, it's the craziest thing, but when my Sinemet dose is too high, like at the moment, I get these hallucinations that are so *life-like*. I know that you're really sitting there in that armchair; but my parents, your Gram'ma and Gram'pa, appear to me right now to be sitting over there on the couch, and yet I know perfectly well that they're *not* there and that they died many years ago. The crazy thing is, they look no less solid and real than *you* do at this moment. It is only because I happen to know better that I can distinguish *you* as being real while *they* are just hallucinations." Similarly, for the unconscious unaided by conscious discrimination, phantasy and reality occupy the same seats in the living room, indifferently. One is taken to be no less real than the other. My mother's definitive conscious judgment, her own 'certain insight' that her parents were not there did nothing whatsoever to dispel the hallucinations or even render them more ghostlike in appearance. Her hallucinated parents remained intractably solid, and might well have nodded in agreement with her expressed judgment that they were not really there at all.

Perhaps this psychopharmacological analogy is more than a mere analogy, rather a close analogue not unrelated psychologically to the phenomena of unconscious phantasy. Vivid hallucinations, whether drug-induced (as in my mother's case) or hypnotically induced or in psychosis, are not the filmy apparitions one might naively imagine them to be. From the point of view of the hallucinator they form part of the solid furniture of the world, indistinguishable from what we, as third parties, objectively happen to know to be, by contrast, the real deal. Hallucinated apples don't appear to be ghostly, gossamer apples, but apples as solid as any you could bite into and crunch, and if you're hallucinating, they would indeed crunch satisfyingly at each bite you took, and taste like any other apples. Only from the observer's point of view are they mere phantasms

of apples. And so it is with unconscious phantasy, which continues to operate autonomously in parallel with our conscious ideation, immune to corrective conscious judgment. Like my mother's L-DOPA -induced hallucinations of her parents, our own unconscious, imaginative representations of our parents and other persons, and so on, remain ever-present and real for us, however much we may tell ourselves, at times when we become conscious of their unwelcome influence intruding upon our thoughts, feelings and actions, that it's all "only in our heads." But even more so when, through projection and denial, a real person in our life comes to be identified in unconscious phantasy with the original object. Their inappropriateness for fulfilling that role cuts no ice with our unconscious, and so our interactions with the real person in front of us are accordingly distorted to the extent that we, in effect, unconsciously take them for someone else from long ago.

Now if we unconsciously hold in phantasy that black is white as a matter of fact, taken for granted as an unquestioned and unquestionable feature of how the world just is, and if we then try and push back and consciously insist, "No, I know perfectly well it isn't—black is actually *black*, *not* white," our unconscious will not be impressed. It will persist in holding black to be white, incorrigibly. However, if all goes well, and if eventually it fully dawns on us consciously that black is black and not white, we can come gradually to act upon the conscious judgment that black is black, and so the hold of the unconscious phantasy in this regard will gradually be loosened.

Again, by way of analogy, a schizophrenic patient of mine was troubled by accusatory voices with which she incessantly argued vehemently, and which were making her life even more of a misery than it already was. She spent many lonely hours every day trying to drown out the voices by listening on her shortwave radio to stations from all over the world, particularly from France, though she spoke not a word of French. When I suggested (in both senses of the word) that her voices might henceforth start speaking only in French, like tuning to a different shortwave station, so they did, and her voices only spoke French thereafter. Since she didn't understand what they were saying, she was no longer troubled by their remarks nor did she feel any need to refute them. She found she could ignore them entirely, and they accordingly gradually decreased in volume over a period of a few weeks, like turning down the volume on the radio as she later described it, until they faded away altogether and never returned. Analogously (at the risk of oversimplifying the matter), even though the unconscious may persist, in a sense, in 'holding' black to be white and not black, whatever our conscious mind may judge otherwise, yet as the dissociation between our conscious apperception of the world and our operative unconscious phantasy comes to be healed, the fluidity of exchange increased between unconscious phantasy and conscious apperception, we can come increasingly to act on the basis of our conscious judgment *provided the world continues to bear it out*, and so the inappropriate influence of the unconscious phantasy will wane accordingly. (The close relation of this notion to Freud's trenchant critique of the "double registration" theory of mental content, which may not be self-evident at first, bears on all these matters, but space precludes me from going into it here.)

In the meantime, however, if at the level of unconscious phantasy, black *is* white for me, then in your insisting otherwise ("no, black is black, not white at all!") you will only appear manifestly to be blind to the reality of the world, there for all to see. In daily life, for instance, suppose you simply try and tell me (correctly) that you're not *really* doing or intending what I *think* you are,

and have just accused you of doing. If you persist in your denials, and worse, insist that it's all just in my head, that I'm unwittingly "making it up," or that it's only my "own issues"—just faulty thinking on my part that lends the *illusion* of reality to what is really but an egregious misattribution on my part—then I shall be, understandably, very cross with you indeed! And I'll be cross irrespective of whether you contradict my genuinely mistaken judgment in an (understandably) irritated, impatient, retaliatory tone of voice, which you probably will, and which will certainly make things even worse. I'll be absolutely furious with you! You are playing me for a fool. What's more, you will lose all credibility in my eyes at a stroke. And I shall be mad at you, not 'defensively' because of my alleged 'resistance' to admitting the unconscious phantasy into consciousness, but because you're making a monkey out of me, insulting my intelligence, denying what I can see and hear plainly before me. Clearly, it's not I but *you* who are deluded! You might as well be insisting that the moon is made of green cheese or that the chair or couch I fancy to be supporting my weight is just a figment of my imagination and that I am held in space by nothing at all.

The equation *phantasy=reality* has as its most extreme instance of course the phenomena and phenomenology of psychosis. In the work of Laing and others (see particularly the compelling clinical accounts in Laing's work with Esterson), we can see how even the most bizarre-sounding psychotic 'delusions' can be tellingly accurate, candid depictions of otherwise disavowed, pathological family interactions. The equation works the other way around too, of course. *Reality=phantasy*. Reality is, if you will, the shadow cast by the unconscious. To reiterate what we said earlier, we live and move and have our being in the shadow of our unconscious.

The key concept here is that of Freud's arguably greatest discovery among all his great discoveries: the transference. I am thinking of *transference* in an extended sense, as including not only or even principally the process *within* the analytic relationship by which the patient relates to the analyst as if she were some former person in his life, but rather, the more generic, ubiquitous process that is merely brought into high relief in the analytic relationship. That is, I am referring to the whole kit and caboodle of a person's characteristic, irrational patterns of interacting with others, relating inappropriately to interpersonal situations in the present as if they were situations in the past (as well as constantly recreating such situations with uncanny precision)—all as an unfolding of unconscious phantasy. In this sense, transference operates throughout our lives in some form or other, and influences all of our relationships with other people. This is not the place for me to argue the merits of our extending the notion of the transference in this way, nor to trace the century-long pedigree of this extended sense within the psychoanalytic field, where it is well-established. The point I wish to make here is simply that transference (in this wider sense, though *eo ipso* also in the narrower sense) just *is* the world-as-it-is-taken-to-be; not a faulty *map* but *the-territory-itself-as-mapped-infelicitiously*.

I use that last word advisedly. For again the mapping need not be entirely unwarranted, entirely lacking in correspondence to how things objectively are. Not for a moment! Freud was very clear on this as early as 1912 in his paper on "The Dynamics of the Transference," and, like Laing's, Dr Ed Levenson's work and that of Foulkes and of Dr Peter Lomas and a host of others have done much to show how even the most "deluded" patient's transference within the analytic situation is never based on nothing. There is always some reality beyond dispute onto which it hooks seamlessly,

and which bears it out. And of course, to say it again, we induce the world, the other, in the first place, to fit in with our unconscious phantasy—a kind of Procrustean bed we each make for *everyone, everywhere* to some extent. While this is true of all of us, neurotic individuals (as Ferenczi pointed out as long ago as 1909) seem to have a veritable “passion for transference,” constantly seeking out people with whom to repeat the only forms of relationship they know, in perpetual flight from their unconscious, conflictual complexes, enacting on the world stage the drama of unconscious phantasy. All the same, though neurotics may make this their speciality, again this is but one tail of what is a bell-shaped curve. For we’re all in much the same boat. It’s just a matter of degree. In the synoptic paper we’ve already referred to, Laing writes,

From morning to night the one person may undergo a number of metamorphoses as he passes from one mode of sociality to another; from family, to bus queue, to business, to friends at lunch, to Old Boys Reunion before retiring to family. Transference consists (among other things) in carrying one metamorphosis, based on being ‘in’ and having inside oneself one mode of sociality, into the context of another mode of sociality.

Thus the family may be transferred to a business context. Or the tired business man who has incarnated his “business” carries this internalized system of relationships over into his personal life.

The ubiquity and immutability of the transference, and the holographic patterning throughout our lives which results, comes inevitably with an overlay of more-or-less convincing but nonetheless quite spurious rationalization. As rational, sense-making creatures, we seem to have a need to account consciously, narratively, for how and why we are responding the way we are, and how and why the world to which we are responding is cussedly being the way we find it to be. For again, a person’s unconscious phantasy of how things are is literally out there in the world and not in their head (“no indications of reality in the unconscious”); it is the-real-world-as-mapped (one-sidedly and infelicitously), and the world itself is real and “out there” after all, and not a construct.

There is, however, an interesting kind of loop, for want of a better word, between our unconscious and conscious appraisals of reality. Our unconscious phantasy, which all the while remains unconscious and continues to function autonomously whether or not we manage consciously to unmask it, is *projected onto the world and then perceived consciously* as being an actual, given feature of that irredeemably external world, which we then go on to account for in spurious but more-or-less compelling fashion. What further confirms our spurious rationalization of course are the indisputable facts of the matter, the actual conduct or communication or state of mind of the other person (including that of the most self-consciously *frum*, rigidly would-be “blank-slate” analyst) that prompted the transference attribution or identification in the first place. This state-of-mind is often unconsciously read in tone of voice and kinesically, particularly through facial expressions and subtle contextual cues of the kind studied so thoroughly by Birdwhistell and by Scheflen and their colleagues, and some of these cues may be accusingly ‘cited in evidence’ in the ensuing interaction.

In all our interpersonal relationships, this dynamic between our unconscious and conscious appraisals plays itself out *interactionally* in the most convoluted ways, which are barely captured in the usual definitions and laymen’s conceptions of “transference”; but in practice at least, as an-

alysts we take these convolutions for granted. To take the simplest kind of example from everyday life, if I consciously experience you as being, say, *rejecting* or *interfering* or *overbearing*, it is as likely as not because, by way of the transference, I unconsciously have cast you in the role of being rejecting or interfering or overbearing. And in so doing, I may well have unconsciously set up the very situation I now fancy I haplessly "find myself in." For I have unconsciously steered myself into this situation and, what's more, I've dragged you along with me willy-nilly. And in this nice mess I've steered us both into, you indeed appear to be the way I quite unfairly take you to "be" in and of yourself. Indeed, to some extent you probably are acting *just* that way right now, be fair! The attributions and projections, and with them all hell, let loose. And all things being equal, your own actual, real-world behaviour will soon neatly fit the interactional role I've allotted you in this dance. You will objectively approximate sufficiently closely, superficially at least, to *really being* (or at least manifestly appearing to be) rejecting or interfering or overbearing or whatever the case may be. This then further helps my unconscious phantasy, the transference, to hook seamlessly onto the world. Your "being" rejecting or interfering or overbearing is consciously experienced by me as part of the real external world I am passively responding to, something about *you* (your character) and nothing ultimately to do with me, oh no! And I will accordingly construct some plausible narrative account, whether conscious and explicit (perhaps voiced aloud to you) or merely preconscious and "at the ready," of *why* you are being such a pain. Worse, I will believe it, and act accordingly. And through all these convolutions, *the transference is very real, and for all concerned.*

Here I have taken only the very simplest kind of case, far simpler than is encountered regularly in analytic work, let alone in the daily experience of psychotic and borderline individuals and their families and others with whom they interact, and simpler even than most of the situations encountered by all of us day by day, moment by moment. But here's the thing: Interaction *is* the play of unconscious phantasy. The world to which we relevantly relate, *our* world, is not made of atoms and molecules but consists primarily of our matrix of human relationships, both objectively real and consciously imagined and unconsciously phantasied—the largely and irredeemably unconscious interactional matrix in which we are inextricably embedded and by which we are in great part constituted.

For as humans we are, above all, *social* creatures—that is, to a great extent, and notwithstanding our free will, we are creatures of the social. It is the *social* domain, our interpersonal world of relationships, that is most important to us in our lives, providing the web of considerations we purposefully navigate, consciously and unconsciously. We might speculate that early humans, before the advent of language in anything but the most primitive sense, surely must have moved about—given their physical vulnerability—in fairly big groups (perhaps 20+) where the most primitive psychic mechanisms would also have served a vital function in survival: paranoia easily triggered. The most primitive, 'psychotic' group phenomena that occur in every large group (20+), as described by the analyst Pat de Maré and familiar first-hand to all those who have worked therapeutically with large groups, give us a sense of how these vigilance mechanisms might have resonated instantaneously through the primal horde, like a shock wave. Early humans were in this way unconsciously resonating, 'social' beings even before they became language users.

Psychology is of course a question of "Where?" as the psychologist, the great Prof. Roger Barker put it, i.e. *where* it is you find yourself—just as, for Spengler, culture was always a matter of "*soil not blood*," where you come *to* rather than where you've arrived *from*, where you land rather than what you've brought with you. The social milieu, the local cultural medium and above all the family in which we grow up and the family and circle of intimates in which we currently have our most important current relationships, together provide the system of interactions in which we learn and practice the steps in the dance. And here the group resonance of the kind Foulkes described so vividly, the macrocosm of the group unconscious—again, particularly within the family, past and current—provides the crucible for our own microcosm of unconscious phantasy, and its dangerous playground. Hence family therapy, hence group analytic psychotherapy, hence the therapeutic community, hence psychoanalysis. Hence too the extraordinary clinical phenomena and therapeutic transformations I witnessed regularly at The Cassel.

The pageantry of the mind

In respect of all that we have been adumbrating, you might say, "What enters through the unconscious exits through the unconscious." This has struck me for some time as being something of a psychological law. Although I think it is implicit in much of Freud, and can be found in some form in many other influential psychoanalytic thinkers, I would not presume to claim greater authority for it by calling it "Freud's" law or anyone else's; so if it is indeed on the money, and some kind of "law" after all, I would at most venture to call it, more modestly, "Wilk's Law," and if it turns out not to be one, or to be an error, you can pin the blame on me. And I firmly believe that Wilk's Law is no more than a truism, albeit potentially a fruitful one. But in any case, let me try and articulate what I mean by it.

It is by now *taken to be* a truism that we perceive a very great deal unconsciously and are affected by it, respond to it, without any apperception going on at all. Indeed, many psychoanalytic theorists have taken the view that unconscious perception differs from conscious perception precisely insofar as no apperception is involved. Yet this is not quite right, cannot be quite right. For there is, if you will, after all a kind of *unconscious apperception* which certainly does take place, in which we *unconsciously* "unite and assimilate (a perception) to a mass of ideas already possessed, and so comprehend and interpret it" (to quote the *Concise Oxford Dictionary's* definition of "apperception"). Of course, with unconscious perceptions this apperceptive assimilation takes place at the unconscious level, in primary-process ideation. And likewise, more to the point, the mass of ideas already possessed is comprised of a congeries of unconscious phantasies, including whole complexes of unconscious phantasies, that may variously have once been conscious or preconscious, however briefly, and subsequently dissociated, or were never conscious at all. As Donnel Stern above all has emphasized throughout his work, some of this unconscious phantasy may even be incapable of being consciously fully grasped and articulated, having originally subsisted only in the realm of very primitive, unformulated, perhaps all-but-unformulable inchoate experience, any subsequent formulation being no more than a suggestive construction

that almost poetically evokes a sense of recognition. And it is through the filter or fog of these unconscious ideas and complexes of ideas that the unconsciously perceived, real-world signifiers are grasped, interpreted and responded to. Consciousness is nowhere involved, and perhaps never has been at any stage. It doesn't even get a look in!

In a New York nanosecond the purely unconsciously mediated response to the unconscious perception is forthcoming: at most conscious only as a feeling, or sudden change of mood, or else some somatic change felt as a sensation, perhaps a knot in the stomach, or a cricopharyngeal spasm felt as a lump in the throat, or what have you, or something of the same kind only rather more vague—a sense of unease, a *frisson* of excitement, a feeling in one's water. And our unconsciously mediated response will be externally perceptible by others only through the subtlest non-verbal behaviour: in kinesics, in consciously barely perceptible alterations in facial expression, skin tone, pallor, voice timbre, gaze, and so on, but again, only perceptible for the most part unconsciously. Certainly we are not ourselves normally conscious of our visibly or audibly emitted response—our changes of expression, voice timbre, skin tone, colour and so on (an exception would be, say, when we can feel ourselves blushing), yet others can often read us like a book, and sometimes quite consciously. What's more, a trained and attentive observer may well be able to detect consciously and name the most subtle non-verbal response we emit: Experienced hypnotherapists, for example, by dint of their clinical training and practice, are highly attuned to these subtle clues, and so can both be intuitively aware of the patient's psychological response to a therapeutic communication and simultaneously consciously keyed-in to some of the specific non-verbal clues emitted by the patient unconsciously that alerted them to it. Yet normally, in everyday life and even in psychoanalysis, it all goes by far too quickly in rapid-fire interaction for our interlocutors ever to become conscious of our unconsciously emitted responses, which they in turn are themselves responding to unconsciously, emitting responses of their own, to which we too then respond unconsciously in turn but of which they, like we, were completely unaware. It all goes by so fast! And so it is that in the blink of an eye a friendly conversation in a bar can flare up without warning into a barroom brawl.

In any interaction, in every moment, each participant's unconscious perceptions of the others' unconsciously mediated and unconsciously emitted responses issue, in turn, in their own unconscious, unconsciously mediated and unconsciously emitted responses. Unconscious through and through! And so the unconscious dance goes on, autonomously, as if it were exquisitely choreographed, without any conscious awareness on the part of the actors. This is the kinesic universe mapped by Birdwhistell and his colleagues that we discussed earlier, and the world of unconscious resonance explored so profoundly by Foulkes.

In parallel with and influencing the conscious and deliberate interaction, the unconscious conversation is carrying on, as it were on a separate channel, another frequency, occasionally obtruding noticeably upon the conscious interaction as a kind of crosstalk or static or interference. It may be experienced by the participants as a rupture in the flow, as a degree of friction or *frisson* between them, for the communication taking place on the other channel is as likely to be erotic as aggressive in nature. An innocent conversation as it might appear to observers or be intended by the interlocutors, irrespective of the manifest verbal content, may on the other channel be

a highly charged, emotional electrical storm of flirtation or seduction or one-sided bitterness or mutual animosity, sexual chemistry or emotional chemical warfare, with occasional sparks and flashes of lightning and claps of verbal thunder that may leave naïve observers or one or both or all of the participants bemused or shocked. All of this has long been known not only to analysts but of course to the poets and, in our own time, especially filmmakers, and is found throughout literature—from Shakespeare to *Who's Afraid of Virginia Wolf*—where writers have often made much comedy and tragedy in portraying this phenomenon so ubiquitous in human interaction.

In work with couples and families these processes are always quite stunning for the psychotherapist to observe, and they form both the essential glue that holds couples and families together and the medium of the essential tensions always threatening to pull them apart. It is the level at which conflicts are played out. Where there is a member of the family who is psychotic, particularly if schizophrenic—with the schizophrenic's thin emotional skin and exquisite hypersensitivity to external cues—this unconscious-to-unconscious communication is heightened in its intensity, and in the ensuing drama. Mountains are made of what are consciously, or to a bemused third party, apparently but molehills, yet symbolically and pre-symbolically they are towering peaks with "cliffs of fall frightful, sheer, no-man-fathomed." The psychotic individual, having less conscious noise to blot out the unconscious traffic of signals (less of the conscious urban light pollution to obscure the unconscious starry constellations visible against the blackness) are more often nearer to being apperceptively in touch with, and semi-articulate aware of, these unconscious interpersonal emanations; and they do indeed 'semi-articulate' them, often with striking precision, in rich metaphors they treat as concrete statements of fact.

Intriguingly, the dreams of borderline patients are often more like the waking experience of normal people, while their waking life is more like a dream, largely a consequence of the extreme dissociation between their imaginative, primary-process, unconscious phantasy on the one hand, and their adaptive, secondary-process functioning. For in the absence of a fluid exchange across the semi-permeable membrane between unconscious and conscious, primary- and secondary-process mentation, imaginative phantasy and adaptational capacities, playing and shared playing, there can be no fluid intercourse or progressive negotiation between True and False Self, or the necessary symbiosis between evolving selfhood and persona, face and mask. (Hence too the therapeutic role of the psychoanalytic setting in providing a space in which the fluidity of the exchange across that conscious/unconscious membrane can playfully, imaginatively, creatively be increased within a safe, trusted, non-retaliatory relationship of true mutuality, in which personal boundaries are respected.)

In stressing, as I have, how so many of the parameters of our actions and the situations in which we act can be understood psychoanalytically to be the creature of our unconscious phantasies, desires, wishes, fears, we are not in any way denying agency. Rather, as in all of Freud's work, we are expanding its scope. Individuals, even to the extent that they are embedded in patterns of interaction, remain responsible, free agents. In Oakeshott's memorable terms, reiterated throughout his philosophical psychology (*On Human Conduct, Part I*), human beings are constantly "responding to their understood contingent situations by choosing to do *this* rather than *that* in relation to imagined and wished-for outcomes." Human possibility is relatively unlimited in the

sense that in every moment the individual, however psychiatrically "disturbed," potentially has a choice to do something different.

In psychoanalysis it is taken as read that the interplay of the transference and countertransference takes place largely at the unconscious level. All of Milton Erickson's psychotherapeutic work, going back to his early papers with Larry Kubie in the 1930s and '40s, was founded on the awareness of the ubiquity, primacy and power of direct, unconscious-to-unconscious communication, and on purposefully, skilfully exploiting this clinically to therapeutic ends.

If what was only ever apperceived unconsciously can only be responded to unconsciously (per Wilk's Law), then applying this veritable truism iteratively to interpersonal interaction necessarily results in the phenomenon of resonance as described by Foulkes, as we discussed it above: unconscious communicating with unconscious, the communications passing through the individuals like X-rays. Again, it is these autonomous, transpersonal, interlocking unconscious processes, embodying individuals' stereotyped interactional distortions playing themselves out "in living action" (Foulkes), that constitute for each of us our contingent, understood interpersonal environment, the world in which we find ourselves.

Much of the external world to which we fancy we are merely passively responding is, as it were, the interference pattern resulting from the play of the unconscious transformations—in what I am calling unconscious apperception—of the unconsciously perceived signals being unwittingly emitted by others in response to us. Such is the hall of mirrors we fondly call "the real world." One implication of all this is that it is the *world* that must change for psychic change to occur; the unconscious *is* the world "out there"—our deceptively 'external' situation. When change occurs in psychotherapy, it is the patient's *world* that changes.

Freud emphasized how skilled we are at making our actions appear to others to be, or making out to ourselves that our actions are, merely passive experiences suffered and outwith our control. In truth, they are *ours* in every sense, and *who we are* of course includes all in us that is unconscious, including, as we've seen, the world to which we address ourselves. Bear in mind, it is we who provide the context into which our unconscious perceptions of others' unconsciously emitted behaviour are appropriated and unconsciously apperceived. And our response, itself unconscious, is a function of our own unconscious phantasies and desires. This is not to deny for one moment that there is much we do indeed suffer passively, or that the less power we have over our environment the more there is that is truly outwith our control. It can overwhelm us utterly. Consider, in this respect: infants, children, the socially disenfranchised, the survivors of trauma or tragedy, of holocaust or natural disaster. Nor are we normally held responsible for what is truly unconscious in us, though some neurotics may omnipotently hold themselves responsible in this way. But the psychoanalytic engagement is at least in part one of consciously coming to recognize our own unconscious contributions to the recurrent, contemporary predicaments in which we find ourselves and assuming stewardship of them.

All this, in fact all that I have been endeavouring, however clumsily, to characterize throughout these pages in adumbrating a psychoanalytic point of view, is what I might call "the pageantry of the mind": the kaleidoscopically shifting, colourful and endlessly fascinating passing spectacle of the inner world in the outer world, and of that outer world in the inner world, reflected

in that ceaselessly self-reconfiguring hall of mirrors that is the only reality we know. The hall of mirrors is not merely our construction. Far from it! It is a given. Reality, after all, is what is given and not constructed in our experience of the world. It is not our narrative creation, and no narrative account could ever begin to capture it. For it is itself akin, as we have said, to the interference pattern produced by the interplay of countless narratives. Actually, it is infinitely more complex than a mere interplay of countless narratives, for it is an interplay of an infinite number of unconscious processes, each of which is itself too complex ever to be compassed narratively. Our reality, this hall of mirrors, is not our map, nor even the territory as mapped infelicitously by us, but is the real-world territory we must navigate, come what may.

Envoi

Importantly, all that we have been describing has its counterpart at the preconscious level too. For the world-out-there-as-we-take-it-to-be is equally a creature of our tacit assumptions and absolute presuppositions that we fondly take for integral characteristics of the world itself, which is not at all a construction, but a given objective reality. That real, objective, external world has in turn the form of an interference pattern produced by the interplay of countless such perspectives each rooted in their own tacit assumptions—a “symposium of points of view,” to borrow a phrase of Eddington’s—and when our own presuppositions shift, the world we navigate changes too. But this is all a subject for another day. And it was in any case a subject that I touched upon only in passing that afternoon at Café Strindberg.

These at any rate are the topics that I rambled on about, in response to Prof. Saarinen’s characteristically ceaseless questioning, in the course of that magical day at the First Strindberg Congress. These were the kinds of matters that Prof. Saarinen took to be the very stuff of Content Philosophy, at least in one of its incarnations. Needless to say, I was less articulate about all these things that afternoon than I’ve had the luxury of attempting to be here in print; and certainly I was far less detailed, less systematic and more tortuous and rambling in my oral presentation as I paused to munch my way through a *korvapuusti* or launch into the occasional animadversions against this or that school of psychological or philosophical thought. But the gist of it I certainly managed to get across and, as we parted, Prof. Saarinen made me promise to write all this up. This 60th birthday offering to him is my first attempt to keep that promise to which the stern countenance of Eino Leino silently bore witness, as my pigeon steadfastly stood guard on his head despite the drizzle and fading light. This report is a work-in-progress, no more.

Meanwhile, I fear that in my characterizing unconscious interactional processes at such a high level of abstraction, as I have had to do throughout these pages in order to bring out the essential mechanisms, the overall pattern, and to adumbrate what I mean by “a psychoanalytic point of view;” I may have inadvertently lent the phenomena themselves a colourless, deceptively anodyne appearance, or perhaps I should say, a bland flavour. Nothing could be further from my intention. It is only an artefact of our not yet having stopped, perhaps until this moment, to reflect upon the *content* of the unconscious phantasies to which we have been adverting in such regrettably dry, glibly technical terms. A Content Philosopher must never forget content!

So let us close our survey of what I mean by "a psychoanalytic point of view" by reminding ourselves that the denizens of the realm of unconscious phantasy include above all (but by no means only) our oldest, most primitive and inchoate, often imperiously infantile and all-powerful ruling passions, as well as all we have repressed or dissociated as too emotionally overwhelming; our deepest anxieties and desires, attachments and repulsions, jealousies and insecurities. It is the realm of envy and guilt, disgust and shame, hope and despair, lust and dread; of sexuality and aggression; of self-esteem and threats to self-esteem; of love and of hate; the realm of our desire for another, and of our desire for the desire of the other; of our terrors of rejection, loneliness and failure; of alienation and anomie; of fear of the strength of our own desires including the strength of our own aggression; of trauma and tragedy; uplift and reconciliation. It is the realm in which our fondest dreams and worst nightmares run riot. Our unconscious phantasies concern our most important, most intimate relationships, including our relationship with our own body and bodily functions; and countless immortal, existential human themes—of parents and children; gratitude and punishment; safety and danger; confusion, seduction and mystification; foolishness and ridicule; acceptance and rejection; autonomy and dependence; meaning and absurdity; identity and integrity; transience and permanence; life and death. It is the realm of those constantly warring, eternal, archetypal daimonic forces of nature within us, with the power to hijack our very soul—forces of love and creation and of hatred and destruction, often intermingled. A realm of high drama, and of the lowest melodrama. The realm of angst, finitude, loss, fulfilment, reparation, longing, transcendence. It is concerned with nothing less than who we are. And yet in wending your way through the arid abstractions I have deployed until this point, you might be forgiven for having thought I took unconscious phantasy to be occupied with such matters as the railway timetable, the cost of living, or the weather forecast! But the actual content here would have been a distraction. It fills the psychoanalytic literature at the expense of all we take for granted as psychoanalysts. In our theorizing, as in our clinical practice, we must not lose sight of the pattern.

In daily life, the whole procession of our thoughts and perceptions comes already decked out in all the regalia of unconscious phantasy. From time to time I imagine this, in a fashion itself hovering somewhere between unconscious phantasy and conscious formulation, in terms of a great pageant, a fabulous masked procession along the Corso, with floats and exotic costumes, Chinese dragons and all the characters of the *commedia dell'arte*—Pantaloone and Arlechino, Isabella and Pulcinella and Truffaldino, Columbina and il Dottore and il Capitano and all the rest, intermingling with all the characters of fairy tale and saga, myth and fable, history, legend, literature and art, East and West; all tricked out in silver and gold and brilliant colours, along with the triumphantly marching rival *contrade* of Siena, each *contrada* with its own flamboyant and colourful, traditional mediaeval uniform and banners and songs, each railing fearsomely against its adversary *contrada*; and yes, no shortage of witches and ghouls and goblins and ugly, scary monsters, and plenty of floats bearing bloody historical *tableaux vivants* of torture and carnage, too terrifying for children to behold; and all passing by in a panoramic spectacle far too great and chaotic and wondrous to catch more than the merest glimpse of it at any one time. But the incomparable Princess Brambilla is after all only the milliner and seamstress, Giacinta Soardi; Truffaldino only a plumber, Nigel, who lives in Battersea and works for British Gas; the Gorgon

leading the fiery dragon only Gill, a Tottenham manicurist with big hair and dreadlocks exercising her bull terrier on a leash; and the whole scene is only an ordinary Thursday morning in Camden High Street.

At the unconscious level we get caught up in the procession, taken in by the masks and get-ups that we ourselves have unconsciously provided along with the floats, our complexes, that we have sponsored; and we lose sight of those before us as they truly are in themselves. But then in moments of clarity, if we're fortunate, with the dawning sobriety of 'the morning after the night before' *al carnevale*, we come to our senses dimly wondering, "and what was *that* all about?" as all the emotional intensity dissipates like a morning mist, the hold of unconscious phantasy loosening, not unlike awakening from a dream.

In Buddhist psychology, and in various yogic meditative approaches to psychotherapy, as well as in the mindfulness-based approaches variously derived from these, in which Prof. Saarinen has long been interested—much as in psychoanalysis—one learns simply to watch the procession go by. The play of consciousness and unconscious fantasy in our quotidian interactional dramas and melodramas, in the ups and downs of our moods and fortunes, in the richness of emotion and imagination of this meaning-full world we inhabit, at least to the extent that we can engage in a truly fluid and mindful, creative interplay between unconscious phantasy and conscious judgment, imagination and objective reality, in the way Rycroft wrote so much about, alternately stepping back reflectively as spectator and again immersing ourselves in the throng as a participant—this pageantry of the mind—is truly a spectacle to behold.

And the world as we find it, along with the whole procession of our thoughts and feelings, moods and moments of disappointment or exhilaration, nostalgia or regret which colour it, we will come to behold, if all goes well, with a transcendent sense of wonder. The late Peter Lomas has written eloquently about mental illness as a loss of the sense of wonder, and he writes: "When we are aware of the wonder of life we become more fully enmeshed within it; it is close to us, all around us; we are at one with it, we feel a love for it." We then feel truly at home in the world, through all the ups and downs of life, as Andras Angyal writes about somewhere as being at the heart of the healthy as opposed to the neurotic pattern of living ("a stranger and afraid, in a world I never made"); we feel at home in an enchanted and enchanting world. Not all are blessed with such good fortune; and as Lomas says, the world is not always kind to babies. But those of us who are more fortunate, even those who have suffered greatly in the meantime, have a responsibility to ourselves to try and hold onto that sense of wonder. And we have a responsibility also to those we love, and to those entrusted to our care, to help them recover that sense of wonder which is at once our birthright and the end of all our exploring.

¹The author is grateful to Dr Ed Shapiro, sometime Medical Director of the Austen Riggs Center, Stockbridge, MA, and to Dr Tom Kohut and Dr Jerry Fromm of the Erikson Institute for Education and Research at Austen Riggs, where some of the research included in this paper was commenced while the author was Erikson Institute Visiting Scholar in 2009; and to Diane Richardson, Librarian of the Oskar Diethelm Library of The DeWitt Wallace Institute for the History of Psychiatry and

About the author

James Wilk, MA(Oxon) MSc(Oxon) PhD FCybS is a philosopher, psychologist, psychoanalyst and cybernetician based in London. He is on the Faculty of Philosophy, University of Oxford, where for the past decade he has taught and researched in the philosophy of science, metaphysics, epistemology, philosophy of language, philosophy of mind, and the history and philosophy of psychology, psychiatry and psychoanalysis. Dr Wilk is also based at the New York Academy of Medicine where he is a Fellow and Senior Advisor to the President. He serves as Research Director of an international scientific think-tank, Interchange Research, where his original work in cybernetics has been deployed for many years in work with large organizations. Accordingly, in parallel with his clinical and academic work, Wilk has also served as long-term advisor to distinguished private- and public-sector leaders including the CEOs and top line management of some of the world's leading corporations.

Dr George Makari, the Institute's Director, in the Department of Psychiatry, Weill Cornell Medical College, Cornell University, where that research was completed later that same year when the author was Visiting Fellow in Psychiatry at Weill Cornell; to Drs Fromm, Shapiro, Ghislaine Boulanger, Pasquale De Blasi, and Frank Martela, and to Peter Kenttä and especially Beatrice Gutmann for kindly reading earlier drafts of portions or all of this essay, and whose comments and suggestions have made this piece better than it might otherwise have been; to Prof. Esa Saarinen for the conversation that inspired this particular piece in the first place, and gave it its form; and finally, to my dear friends and mentors, Prof. Elmer Sprague of CUNY and Mr Napier Collyns of Green Templeton College, Oxford for many years of encouragement and inspiration, and for pushing me to get my work into print. However, need I aver, I alone am responsible for the many faults that remain.

2%
 0.07
 $\frac{10}{15294}$

II

PSYKOLOGIA JA PEDAGOGIIKKA

KIRSTI LONKA

PROMOTING FLOURISHING AND ELEVATED THOUGHT – REFLECTIONS ON E. SAARINEN’S PEDAGOGY

Professor Esa Saarinen is known as an excellent teacher and brilliant lecturer. This is not necessarily due, however, to his technical teaching skills or phenomenal power points. What is the secret of Esa Saarinen as a pedagogue? In this article I will try to reveal some aspects of the power of his sessions. In the first place, I was supposed to write a scientific paper, but telling a story of our collaboration, spiced up with some empirical data, is probably a more appealing way of approaching the work of this fascinating persona. I am going to use his acronym “E. Saarinen” all the way through the text. Professor E. Saarinen has always had the habit of addressing himself in the third person by using this nickname, and simultaneously, self-ironically distancing himself as if he were a character in his stories.

Even though written form is not the favourite form of expression of practical philosophers (Saarinen and Slotte 2003), E. Saarinen has recently elaborated on his pedagogical thinking and the essence of life-philosophical lecturing from various perspectives, such as philosophy for managers (Saarinen 2008a), Socratic philosophy (2008b), mindfulness (Saarinen and Lehti forthcoming), and Good Work (Saarinen 2012). There is no need to repeat these ideas, since they are expressed eloquently. My intention, instead, is to bridge E. Saarinen’s ideas of pedagogy and the development of my own thinking in the field of educational psychology. Both have developed towards the ideas of positive psychology (Seligman and Csikszentmihalyi 2000). In the end, I am going to present current research on university student learning during engaging lectures.

Pedagogical dialogues: our early encounters

I still have vivid memories of my first encounters with the character named E. Saarinen, before I knew him as a person. Already in mid-1980s, we were both obliged to monitor the Faculty of Arts examinations in the Great Lecture Hall. I sat in the corner reading a book, while E. Saarinen collected the examination papers. The female students were especially thrilled, since at that time, E. Saarinen was already a famous media personality. He took each paper, paid attention to the examinee and seemed to manage making the simple act of receiving an examination paper to be an elevating moment of interaction in the lives of these young people.

Later, in the early 1990’s we met in the context of a faculty development session, where I was training the Faculty of Arts personnel to apply modern learning theories while designing entrance examinations. I must say that E. Saarinen was not very enthusiastic about my lecture in the beginning. He obviously found empirical psychology a rather boring topic, and did not see very much

added value in it. E. Saarinen did gradually begin to wake up, when I started talking about the latest trends in educational psychology. At that time, constructivist ideas of learning were increasingly popular, and they obviously made some sense from the point of view of a pragmatist philosopher. For instance, Bruner's ideas of meaningful learning appealed to my critical audience (e.g. Bruner 1986; 1996). E. Saarinen was fully awake by the time I started criticising the questions he had constructed for those applying into the Department of Philosophy.

Later we started discussions and shared some ideas of learning. I showed E. Saarinen a slide that I had constructed on the basis of Marton, Dall'Alba and Beaty (1993), who presented six qualitatively different categories of learning (see also Lonka 1997, p. 15). This electrified the philosopher immediately. We discovered that while talking about learning, we had been talking about different things. Traditional views of learning were not interesting from the point of view of E. Saarinen's philosophy. From his point of view, the two lowest categories were mere nonsense. When I had been talking about "learning," he apparently thought that I was referring to such trivialities. In the first category by Marton et al. (1993), learning was seen as *a quantitative increase in knowledge*. The emphasis was on adding new facts and information into memory. Knowledge was acquired from external sources and the student played a passive role in the learning process. In the second category, learning was seen as *memorizing*, and the aim was to acquire knowledge from books, and then to be able to reproduce it in the same form. The third category presented by Marton et al. (1993), where learning was seen as *application*, started to raise some interest in our star philosopher. According to this view, students acquire knowledge, principles, and ideas that can be used and applied when necessary. Even though this category still remains at a reproduction level, it probably started to ring a pragmatist bell in E. Saarinen's mind. Applicability played an important part in this conception.

The remaining three categories mainly saw learning as seeking meaning: In the fourth category, learning was seen as *an activity aimed at understanding* or getting insight into complex wholes. In the fifth category, learning was seen as *an interpretative process aiming at better understanding reality, to see something in a new and different way*. This view made even more sense, since it involved a change and development of the previous ways of thinking. It was appealing, since one of E. Saarinen's main goals in his philosophy lectures was to help people see things in a new light. The highest, sixth category further expanded the previous ones. It started to ring the bell big time. This conception of learning involved *a personal change*. This added an existential layer to learning, when the learner changed as a person as a result of the learning process. E. Saarinen was thrilled about the idea that modern learning theories actually said something about personal change and human growth. We had found a common tune in pedagogy.

Our discussions deepened as we found common ground in Jerome Bruner's writings. Especially Bruner's (1986) idea of narrative and paradigmatic forms of thinking were appealing to E. Saarinen, since using narratives and metaphors was his favorite form of instruction. The profound insight was that students are not only intellectual creatures, but have their emotional lives as well – it is more important to engage the learners than to tell them how things are (Saarinen 2008a). Bruner (1986) referred to two different modes of thinking: paradigmatic versus narrative. The former refers to scientific, analytical thinking, asking "*What are the true answers?*," whereas the lat-

ter inquires: *"What makes a good story?"*. The narrative approach may become a disposition of learning which is more crucial than the concepts we are actually trying to teach. That is, our implicit theory of learning expresses itself in our action, and may be contrary to the explicit, official story we think we are telling (Lonka 1997).

Recently, Saarinen (2012) and Saarinen and Lehti (forthcoming) have explicated and elaborated the aims of E. Saarinen's lecturers. My intention is not to repeat these reflections, however, they beautifully remind me of my own experiences when attending E. Saarinen's captivating lectures. He emphasizes the experience as the key: the specific content covered by the lecturer is not in the focus (Saarinen and Lehti forthcoming). Rather, the narratives and lively examples, everyday language and emotionally touching stories encourage the participants to freely reflect on their own life philosophy.

The Courage to Think Project 1996-1998

The next crucial trigger for our collaboration was when Rector of the University of Helsinki, Risto Ihamuotila, gave a speech in early 1990s. Ihamuotila started the academic year by stating that all university students should learn thinking skills. After posing this challenge, Ihamuotila invited a group of people into his office to reflect on how to respond. I was invited, too, probably because of my active role in developing and researching university pedagogy at that time. With a group of philosophers, we continued discussions about new kinds of university courses. The Rector appointed a group to plan new courses, consisting of Ilpo Halonen, Pekka Himanen, Ilkka Niiniluoto, E. Saarinen and me. I was the only psychologist in the group and sometimes felt a bit overwhelmed. On the other hand, I had been collaborating with the Department of Philosophy for several years in the context of the Cognitive Science program. I had also studied applied cognitive science and philosophy of mind at the University of Toronto in 1988-1989. This helped me to stay in tune with this extremely stimulating group of philosophers.

As a part of the Courage to Think project, E. Saarinen and I conducted a course called "The Philosophy and Psychology of Success," which was a new pedagogical innovation. E. Saarinen invented the name of the course, and I must say that I found this title quite daring at first. The course was a 42-hour series consisting of student-activating three hour dialogue lectures which took place weekly from January to May in the University of Helsinki Main Festival Hall during spring terms from 1996 to 1998 (Lonka 1998; Saarinen and Lonka 2000). The Main Festival Hall is a beautiful, historical and elevating space, in the form of an amphitheater (Lonka 1997). Entering it already lifts the spirits of the participants. E. Saarinen wanted us to welcome all the participants by shaking hands at the door.

"The Philosophy and Psychology of Success" (6 ECTS) was open to all students at the University of Helsinki and consequently, there were about 500 students at different phases of studying (i.e., undergraduate and postgraduate students) from many different faculties. In addition, around 200-300 people from outside the university were auditing each lecture. The contents included applications of constructivist theories of learning, process-writing, study and thinking skills, revisions of thought systems, mental training techniques, career planning, and tools for personal

change. The very core of this course was E. Saarinen's philosophy of human flourishing. I must say that he was ahead of his time, since we knew hardly anything about positive psychology at that time. It was not until a decade later that we learned about Seligman (2003, 2012). The whole approach aimed at helping the participants see the potential in themselves, instead of staring at their limitations and problems.

I had been intensively working on student-activating methods (Lonka and Ahola 1995). In the beginning, I had to persuade E. Saarinen to engage in such activities. Obviously, he was so dazzling in rhetoric that he did not feel a specific need to attract his audience in such ways. Later, E. Saarinen articulated the more profound reasons why he had been reluctant to my ideas: His approach to lecturing was quite different from mine, since his life-philosophical lecturing aimed at explicitly rejecting all threat elements that usually portrayed academic lectures (Saarinen and Lehti forthcoming). E. Saarinen wanted the participants to have the degrees of freedom to entertain any interpretation they wanted in their minds. Opening their thoughts for public discussion would compromise this. At the time of our lecture series, I did not see this quite as clearly.

After reading E. Saarinen's more recent work, I also realize in retrospect that our aims were somewhat different. He does not want to *teach philosophy* in the same manner as I intend to teach educational psychology. Instead, he wants the participants "to reconnect with the philosophical contents they in most cases already have" (Saarinen 2008a, p.10). What does apply to both of us, though, is the intention to *help people to see meaning or broaden their thinking* rather than to make them memorize concepts and facts.

The essential feature in E. Saarinen's thinking, as I understand it, is to open "the treasure chest." He is not assuming that people are lacking something they should acquire (e.g. concepts and contents), but rather, that they at some level already know the essentials for a richer life (Saarinen 2012). It follows that the task of the lecturer is to help the participants to gain access to their existing potentials, which they cannot quite name or recognize.

During our joint dialogue lectures, I was stubborn in my "student-activating" efforts, and we sometimes asked the participants on our dialogue lectures to write minute papers, discuss the topic or a central question. After this, they were asked to read out loud what they had written to a group of 2 to 4 students. The small group then reflected on what they already knew about the topic and what more they needed to know. Finally, each group presented their summaries and questions to the whole group of participants.

In addition to our lectures the students were encouraged to discuss (in small groups, on an Internet discussion list, and in their journals) what they had learned, what more they would like to know, and what puzzled them about the domain or what was problematic in their own learning. We then read their Internet comments or at least samples of them. In the beginning of the next session, the comments were discussed and feedback given. Also, the idea was to take the comments into account in future instruction and clarify those points that were unclear or hard to understand.

Most of the time, we lectured and also carried out a dialogue with each other. I lectured in a more traditional way, using overheads and explaining terms. I remember once E. Saarinen telling me: "Stop acting like a teacher! You always start becoming boring when you go to the overhead

projector!" I was a bit puzzled and asked what he meant. "You should be more fun, more like the person you really are. Why don't you tell jokes the way you normally do with me?" I reminded the dear philosopher that it is quite difficult to act in the same way as we do in our personal encounters when there were 800 people in the audience. E. Saarinen replied: "Why would it be any different? Just let your personality shine". This was a turning point for me as a university teacher. During the last fifteen years, I have started to understand what my philosopher friend really meant. Gradually, I developed my own personal style of lecturing, quite different from his. But the essence in my work ever since has been to be totally open in front of big audiences, not speaking *at* the people, but instead, *addressing* them with my own personal style. This has helped me to develop both as a person and as a pedagogue. I am still enormously grateful for this piece of advice.

Since the students continuously engaged in various activities and gradually learned to share their learning process with the others, they were increasingly prone to participate in discussions in the large hall. We did not plan beforehand a very tight schedule for the lectures. Even though we always had a plan, we reminded ourselves to be aware of what the central issues were and tried to focus on the students' perspective. We also had special guests visiting our lectures (mainly E. Saarinen's contacts), for instance, Kirsti Paakkanen, Jorma Uotinen and M.A. Numminen.

The participants of our courses reported that this was the first time ever they had managed to make new friends during mass lectures. Some groups continued to meet after the course was over. The student-activating methods that we introduced later gave basis for developing the innovation called "energy discussions". In E. Saarinen's own pedagogy it is important to let the participants talk about the issues of interest, but he does not find it necessary to collect the ideas or make them overt to discussion. During his courses, people can feel safe and focus on their own processes instead of sharing their ideas with a large group of people (Saarinen and Lehti forthcoming).

Assessment is an essential part of an activating lecture, because students' learning is known to be regulated by expectations regarding the exam (e.g. Lindblom-Ylänne and Lonka 2001). Students were encouraged to keep journals during the whole term. The idea was that writing helps students to be more reflective on their own learning (Tynjälä, Mason and Lonka 2001). The assessment was based on these journals, of which students provided a 3-5 page portfolio by the end of the course. We collected, read and graded the journals two weeks before the final session. This was a major effort, since we had more than 450 papers to grade. The final session, dubbed *Grande Finale*, was heavily based on reading the students' portfolios out loud. We read samples of the portfolios and commented on them, building a synthesis of the learning process and the contents of the course (Lonka 1998). It was wonderful to read the essays and see how the participants were flourishing. The portfolios were full of stories about their mental growth and personal change. They surprised us over and over again.

We also collected some empirical data of the course. I demonstrated that there was a relationship between students' epistemologies (conceptions of knowledge and learning) and the quality of their portfolios (Lonka 1998): students' perceptions of our course differed clearly according to their conceptions of learning. Those who believed that their task was to store information, found our innovations less useful, attended the course less often and wrote portfolios of less high quality. In contrast, those students who were in the process of active knowledge construction, were

more likely to attend the sessions, gave more positive feedback and handed in portfolios of higher quality (Lonka 1998). We collected systematic feedback of the course, and it was very positive in general. Even after all these years, we get stopped on various occasions by people wanting to share the impact the course had in their lives. We saved the portfolios and those 1500 papers from the years 1996-1998 are full of touching stories.

We also started co-authoring a book in order to summarize our experiences of our courses. I actively participated in Paphos Seminars twice with my family, and the writing process was boosted by these powerful experiences. The synthesis of our collaboration was a book published in Finnish called "Transformations" (Muodonmuutos, Saarinen and Lonka 2000). It was later translated in Estonian (Muutumised). The essence of this book was the possibility and potential for personal change, an important aspect in E. Saarinen's pedagogical thinking (Saarinen 2008b).

After this, our professional collaboration was interrupted for several years, even though we remained friends. I had started my work in the field of medical education already in 1996. In 2001, I became Professor of Medical Education in Karolinska Institutet in Sweden (2001-2005), and E. Saarinen started as a Professor of Applied Philosophy in Helsinki University of Technology. I moved back to Finland in 2005 after I became Professor of Educational Psychology in the University of Helsinki.

The miracle of Auditorium A

After coming back to Finland, our contact was quite sporadic. We were both busy in our own universities. I knew, however, of fresh pedagogical innovations in Otaniemi and how E. Saarinen was developing new theories of systems intelligence in collaboration with Professor Raimo Hämmäläinen and some promising young scholars. For instance, Frank Martela actively attended our educational psychology seminars and Sebastian Slotte was involved in editing E. Saarinen's 50-year anniversary book (Lonka 2003).

Since 2001, E. Saarinen has held a mass lecture series at Helsinki University of Technology (now part of Aalto University). Saarinen and Lehti (forthcoming) describe the course in the following way:

The course is entitled 'Philosophy and Systems Thinking', but little theory is presented. Instead, numerous stories and anecdotes, personal reflections, and selected video clips in interplay with conceptual lines of thought are employed to create a space for free thought...From the very beginning, the lecturer makes clear that the aim is not to teach academic theories but rather to create a context in which the participant could engage in *the thinking of her own thinking* with insight and sustained focus, accompanied by the possibility *to experience the significance of those thoughts* from the point of view of her everyday life. ...the participants are invited to the lecture hall as wholesome human beings with an abundant internal world and with a rich cognitive and affective endowment. In other words, the participants are welcomed as agents capable of attention, meta-cognitive insight, thinking of their own thinking, and as adept observers of human reality. With personal agency as the engine and thinking as the instrument, the aim is to reach personal insights on how to live one's life.

In the course of the twelve years of its history, many students have decided on retaking the course, often repeatedly... It is not uncommon for a student to ask friends, parents or other loved-ones to join in for a session or two, and indeed the lectures have become something of an event at the campus. The course format and contents have remained essentially unchanged. The annual enrollment has increased from the initial 100 to around 600 students...

Saarinen and Lehti (forthcoming) also describe the formal and informal feedback, where the participants point out three features of their Auditorium A lecture experience: (i) the atmosphere is heightened and uplifting; (ii) associations that emerge are rich, even when already familiar themes and examples are discussed; (iii) the moment-to-moment experience is intense, flow-like and often involves emotional elements.

The evaluation took place in the form of reflection essays, where the participants were asked to freely reflect on processes in their personal lives, observing micro-changes and other significant experiences that may have been inspired or illuminated by the course. Most indulge in remarkably personal self-observation and many report impressive personal change. (Saarinen and Lehti forthcoming.)

After 10 years of carrying out these Auditorium A lectures, E. Saarinen and his colleagues decided to systematically collect empirical data on the phenomenon. What was actually the secret of Auditorium A? Would there be evidence for increased optimism, engagement, flow-like experiences and intense affects? We started planning research collaboration, since I was involved in a major research project RYM Indoor Environment (www.indoorenvironment.org), in which Aalto University was also involved. My task was to look at the design of physical learning spaces from the point of view of learning and motivation.

My own research group had started doing research on university students' well-being and motivation. Litmanen et al. (2012) looked at motivational states and emotions during an inquiry-based project, whereas Lonka and Ketonen (2012) started to look at academic emotions during mass lectures. From E. Saarinen's group, Jaakko Korhonen (2012) was interested in happiness and well-being, whereas Hanna Heiskanen from my group is a psychologist interested in epistemological beliefs and study engagement.

Jaakko Korhonen, Elina Ketonen, Hanna Heiskanen and I joined forces and started to collect systematic data on E. Saarinen's course. We informally labeled our group "The Flourishing Team". Our negotiations of meaning were interesting, since our empirical approach was somewhat alienating from the philosopher's point of view. Once again I was stubborn and tried to argue that behavioral sciences might be able to contribute something meaningful here, even based on pure quantitative methods. Jaakko Korhonen has elaborated on the qualitative analyses of the reflection essays in his own chapter (this edition).

Our research on flow-like experiences, engagement, academic emotions and interest

Our research group started to look at challenge-skill fluctuation. This is very near to what Csikszentmihalyi (1988) called *the flow experience* and proposed that it is important to observe

people in those moments in their lives when they reach peaks of involvement that produce intense feelings of enjoyment and creativity. The universal precondition for flow is the reasonably high *challenge of the task* as well as the feeling that one is capable of facing this very challenging trial. No activity can sustain flow for a long time unless both the challenges and the skills become more complex. Flow therefore makes people look for increasingly complex tasks and encourages them to develop. Flow is an interesting concept, since it combines cognitive challenges with emotional states.

The term *academic emotion* is often defined as emotion experienced in academic settings and related to studying, learning or instruction (Pekrun *et al.*, 2002). Such emotions are, for example, enjoyment of learning, pride of success, or test-related anxiety. People often report positive affects, such as engagement and enthusiasm, in relation to flow, whereas more negative affects are reported when there is a mismatch between challenges and competencies (Delle Fave & Massimini, 2005).

In my previous projects funded by Academy of Finland, we had developed new contextual ways of measuring academic emotions. We measured academic emotions, interest, sense of competence and challenge using the Contextually Activated Sampling System (CASS) method (Litmanen *et al.*, 2012; Muukkonen *et al.*, 2008; Tolvanen *et al.*, 2011). Litmanen *et al.* (2012) showed that inquiry-based learning posed higher challenges and produced more intensive emotional states for the students than lecture-based and teacher-centred instruction, since it forced them to work at the upper limits of their competencies.

We were interested in looking at flow-like experiences on mass lectures. Would it be possible to promote flow-like experiences during lectures (Lonka & Ketonen 2012)? Instead of "student-activating lectures", I had started to develop the concept *Engaging Learning Environments* (Lonka 2012). During my own mass lectures we looked at situational academic emotions five days before the examination. We found that in general, the participants were highly engaged and interested. We also noticed that many students experienced high challenge and they could be classified as *anxious* (39 %). *Engaged students* (36 %) also experienced high challenge, but they also felt competent. They spent the most hours in self-study and received the best grades. *Unstressed students* were the least active in self-study and also achieved the lowest grades. Interest, enthusiasm, sense of competence, and the invested self-study time correlated positively with the grade awarded for the course. In this case, it was better to experience challenge than to remain indifferent or unstressed.

Since E. Saarinen's aims for philosophical lecturing are quite different from my own courses (Saarinen and Lehti forthcoming), and they are much less focused on learning outcomes and far less threatening, we expected to find less challenge and more sense of competence during the course. Life-philosophical mindfulness-inducing lecturing is not supposed to be reduced into reachable targets. Further, we wanted to look at the role of *reflection* during the course "Philosophy and Systems Thinking", since Saarinen and Lehti (forthcoming) emphasized the role of better understanding of one's own thinking and the aspiration for clearer reflection.

We investigated how students' motivational strategies and epistemologies are related to study engagement during E. Saarinen's course in Auditorium A in 2011 (Heiskanen and Lonka 2012). We could only look at those students who had formally enrolled in the course. The participants

were all engineering students ($n = 246$). The results in both variable-oriented and person-oriented analyses showed that study engagement was higher in those students who appreciated reflective learning, were optimistic, and did not avoid tasks. Three student profiles were defined based on students' motivational strategies and epistemologies.

These profiles were called *cook-book students*, *theorists* and *reflective professionals*. Students in the latter two groups scored high on reflective learning and optimism and low on task avoidance, whereas so called cook-book students wanted directly applicable practical knowledge and were not interested in reflection or theories. Theorists and reflective professionals experienced stronger study engagement during E. Saarinen's course than did the so-called cook-book students.

With Jaakko Korhonen (see this edition) we collected pre-post measurements. The problem, of course, was the limited number of students who responded both before and after the course. Heiskanen (2012) showed, however, in her Master's thesis that during the course "Philosophy and Systems Thinking" the participants became more optimistic, more willing to reflect and their study engagement increased. Jaakko Korhonen showed that the improvement in terms of well-being was the most significant among those students who were originally the least enthusiastic and felt the least happy (Korhonen 2012). For an educational psychologist, such a result is striking, since overcoming the so-called Matthew Effect – those who are successful at early stages usually reap the benefits also in later stages (Merton 1968) – is difficult in the field of learning. It is usually so that the ones, who are already successful, are likely to gain most in educational interventions.

We also demonstrated that a kind of "relaxed flow" was a typical motivational-emotional state of mind during E. Saarinen's lectures. The results of the 2011 courses are tentative, even though they are interesting. We have collected data on the situational academic emotions more closely in various contexts and courses. We have collected data from Aalto University and University of Helsinki in physics, chemistry and other domains (e.g. Heiskanen et al. 2012). In these settings, also pre-post measurements have been collected in various courses. In the future we shall see, whether the epistemological development and possible changes in terms of well-being vary.

Our current data indicate, however, that it is very difficult to obtain anything similar to the results from Auditorium A. Students are not likely to express such elevated emotions, flow-like motivational states, or increasing engagement in reflection during the other courses.

I have learned a lot from E. Saarinen when it comes to life-philosophical lecturing, the best practices of mindfulness in education, and engaging my own students. I also believe that it is important to look at empirical evidence to back up our claims and assumptions on what are the core effects of such practices.

Conclusive remarks

For me, a good lecture is like a bride. It has "something old, something new, something borrowed, and something blue". The old, really basic element in E. Saarinen's case is the Socratic heritage. The new element is the influence of research on positive psychology and systems thinking. Lots have been borrowed from great minds such as Jerome Bruner, Barbara Fredrickson, Howard Gardner, James Hillman and L.S. Vygotsky. The most intriguing element, however, is something

blue. For me it is the almost mystical element in E. Saarinen's work, his almost magical touch on people, something that is very difficult to capture with our empirical measurements. Maybe it is the gift of seeing something in people that they cannot even see in themselves.

I believe that this gift did not come like a divine insight, not even for E. Saarinen. I have also seen him struggling with the evil and the dark side of human nature, times of experiencing amazing expressions of hostility and negativity. The blue element in E. Saarinen is not something superficial. It also has the ingredient of sometimes truly feeling blue. As I understand, positive thinking in E. Saarinen is the result of years and years of hard work. For many of us, it is too easy to be negative and critical. Many people become bitter in the academic world, since it is not always easy to deal with all the harsh and sometimes unfair criticisms. The rarest talent is not to give up your firm intellectual efforts towards elevating reflection, positive thinking, and seeing the best in everybody. My humble guess is that this makes E. Saarinen as an outlier in the field of pedagogy. His resilience is remarkable and his faith in the positive in human beings is endless. E. Saarinen has demonstrated that positive psychology is something that truly works in practice. This is good work, I would claim.

About the author

Dr. Kirsti Lonka is Vice Dean (Societal Relations and PR) of the Faculty of Behavioural Sciences and professor of educational psychology at University of Helsinki, Finland. At the moment, she is working on innovations in higher education and engaging learning environments (ELE). She is a PI of several major research projects going on in these areas. Kirsti Lonka has published numerous refereed articles, conference papers and book chapters. She has also published plenty of text books and popular writings. Her work has been cited for more than 2600 times. In 2012 she was elected both as the Magister Bonus (i.e., Teacher of the Year) and The Communicator of the Year of the University of Helsinki. Twitter @kirstilonka

References

- Bruner, Jerome. 1986. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bruner, Jerome. 1996. *The Culture of Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Csikszentmihalyi, Mihaly. 1988. The Flow Experience and Its Significance for Human Psychology. In *Optimal Experience: Psychological Studies of Flow in Consciousness*, by Mihaly Csikszentmihalyi, 15–35. New York: Cambridge University Press.
- Delle Fave, Antonella, and Fausto Massimini. 2005. The Investigation of Optimal Experience and Apathy: Developmental and Psychosocial Implications. *European Psychologist* 10 (4): 264–274.
- Heiskanen, Hanna, Kirsti Lonka, Elina Ketonen, Jaakko Korhonen, and Esa Saarinen. 2012. *Promoting Study Engagement on an Innovative Philosophy Course*. A Paper Presented at EARLI SIG 4 Higher Education Conference, Tallinn, Estonia.
- Heiskanen, H. 2012. *Opiskeluinnon avaimet. Tietokäsitysten ja ajattelu- ja toimintastrategioiden yhteys*

- opiskeluinto ja näissä tapahtuva muutos aktivoivan filosofian kurssin aikana*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos.
- Heiskanen, H. & Lonka, K. 2012. Are Epistemological Beliefs and Motivational Strategies Related to Study Engagement? *Procedia: Social and Behavioral Sciences*. 69, 306-313.
- Heiskanen, H., Lonka, K., Keltikangas, K., Korhonen, J. & Kettunen, H. (2012). *Orientations to studying in engineering education and their relations to study engagement and well-being*. Conference Paper Presented at the 40th SEFI Annual Conference, Thessaloniki, Greece.
- Korhonen, Jaakko. 2012. Yliopisto-opetuksella kukoistusta – elämänfilosofisen luentosarjan vaikuttavuus hyvinvointiin. Diplomityö. Aalto-yliopisto.
- Lindblom-Ylänne, Sari & Kirsti Lonka. 2001. Medical Students' Perceptions of the Assessment Practices. *Advances in Health Sciences Education* 6: 121–140.
- Litmanen, Topi, Kirsti Lonka, Mikko Inkinen, Lasse Lipponen, and Kai Hakkarainen. 2012. Capturing Teacher Students' Emotional Experiences in Context: Does Inquiry-Based Learning Make a Difference? *Instructional Science* 40 (6): 1083–1101.
- Lonka, Kirsti. 1997. *Explorations of Constructive Processes in Student Learning. Doctoral Dissertation*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lonka, Kirsti. 1997. Helsingin Yliopisto Oppimisen Ympäristönä. *Arkkitehtilehti - Finnish Architectural Review* 1/1997.
- Lonka, Kirsti. 1998. The 21st Century Student – An Active Learner? An Invited Theme Session Keynote Lecture. *Proceedings of the 23rd International Conference "Improving University Teaching and Learning"*, 63–79.
- Lonka, Kirsti. 2003. Muskettisoturien Matkassa. In *Cameo – Filosofin Elämää*, Eds. Sebastian Slotte and Sevi Siljola, 81–87. Juva: WSOY.
- Lonka, Kirsti. 2012. Engaging Learning Environments for the Future. The 2012 Elizabeth W. Stone Lecture. In *The Road to Information Literacy. Librarians as Facilitators of Learning. IFLA Publications Series 157*, Eds. R. Gwyer, R. Stubbs, and Graham Walton, 15–30. Berlin/Munich: De Gruyter Saur.
- Lonka Kirsti, and Kirsi Ahola. 1995. Activating Instruction - How to Foster Study and Thinking Skills in Higher Education. *European Journal of Psychology of Education* 10 (4): 351–368.
- Lonka, Kirsti, and Elina Ketonen. 2012. How to Make a Lecture Course an Engaging Learning Experience? *Studies for the Learning Society* 2 (2-3): 63–74.
- Lonka, Kirsti, and Sari Lindblom-Ylänne. 1996. Epistemologies, Conceptions of Learning, and Study Practices in Medicine and Psychology. *Higher Education* 31: 5–24.
- Lonka, Kirsti, and Esa Saarinen. 2000. *Think Fearlessly - How to Activate a Group of 700 Students*. A Workshop in Innovations in Higher Education 2000 Conference, Helsinki, Finland.
- Lonka, Kirsti, Parvaneh Sharafi, Klas Karlgren, Italo Masiello, Juha Nieminen, Gunnar Birgegård, and Anna Josephson. 2008. MED NORD – A Tool for Measuring Medical Students' Well-being and Study Orientations. *Medical Teacher* 30: 72–79.
- Marton, Ference, Gloria Dall'Alba, and Elizabeth Beaty. 1993. Conceptions of Learning. *International Journal of Educational Research* 19: 277–300.
- Merton, Robert K. 1968. The Matthew Effect in Science. *Science* 159 (3810): 56–63.
- Muukkonen, Hanni, Kai Hakkarainen, Mikko Inkinen, Kirsti Lonka, and Katariina Salmela-Aro. 2008. CASS – Methods and Tools for Investigating Higher Education Knowledge Practices. In *International Perspectives in the Learning Sciences: Creating a Learning World, Proceedings of the Eight International Conference for the Learning Sciences, Volume 3*, Eds. G. Kanselaar, J. van Merriënboer, P. Kirschner, and T. de Jong. Utrecht: ICLS.
- Pekrun, Reinhard, Thomas Goetz, Wolfram Titz, and Raymond P. Perry. 2002. Academic Emotions In Students'

- Self-regulated Learning and Achievement: A Program of Qualitative and Quantitative Research. *Educational Psychologist* 37 (2): 91–106.
- Saarinen, Esa. 2008a: Philosophy for Managers: Reflections of a Practitioner, *Philosophy of Management*, 7 (Supplement).
- Saarinen, Esa. 2008b. "Philosophy in the 21st Century: Socratic Philosophy that Matters and Engages with People", *News and Views* N20 (Internal Academy of Philosophy), 4-13.
- Saarinen Esa 2012. The Paphos Seminar. Elevated Reflections on Life as Good Work. *Good Work Project Report Series*, Number 80.
- Saarinen, Esa & Tuuli Lehti [Forthcoming]. Inducing mindfulness through life-philosophical lecturing. To appear in: E. Langer et al, eds., *Handbook of Mindfulness*.
- Saarinen, Esa, and Kirsti Lonka. 2000. *Muodonmuutos. Avauksia Henkiseen Kasvuun*. - Transformations: New Openings for Personal Growth. Juva: WSOY.
- Saarinen, Esa & Sebastian Slotte. 2003. Philosophical Lecturing as a Philosophical Practice, *Practical Philosophy*, 6(2): 7-23.
- Seligman, Martin E. P. 2011. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York: Free Press.
- Seligman, Martin E. P., and Mihaly Csikszentmihalyi. 2000. Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist* 55: 5–14.
- Tolvanen, Asko, Noona Kiuru, Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka, Mikko Inkinen, and Katariina Salmela-Aro. 2011. Estimation of Nonlinear Growth Component in Multilevel Modeling: A Research Application in the Daily Dynamics of Competence, Challenge and Affects. *International Journal of Behavioral Development* 35 (4): 370–379.
- Tynjälä, Päivi, Lucia Mason, and Kirsti Lonka. 2001. Writing As a Learning Tool: Integrating Theory and Practice. *Studies in Writing* 7. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

RACHEL JONES AND RAIMO P. HÄMÄLÄINEN

ESA SAARINEN AND SYSTEMS INTELLIGENCE

"Life does not wait, and the challenge is to live it better, improving the act on the spur of the moment" (Saarinen, 2008a, p. 18).

Several years ago, Esa Saarinen was dining in Helsinki with a group of colleagues when one of the visiting academics asked a provocative question: "What single word sums up your desire for your life?" Professor Saarinen did not hesitate. "Influence," he said. "I want to feel I have made a difference." Those of us who have worked with him on Systems Intelligence know he has already achieved his goal. Working together with friends and colleagues, he has driven and shaped a new theoretical lens that will not only have an impact in academic and organizational settings but in people's lives.

A new lens

Few could have foreseen the extent of the positive outcomes that Esa Saarinen's acceptance of an invitation to join the Systems Analysis Laboratory (at then Helsinki University of Technology, now Aalto University) would have. Professor Saarinen joined the group in 2001, bringing with him his deep understanding of the human condition. After an interest in theoretical philosophy in his early career, he had moved into work on applied philosophy and philosophical practice. In tandem with this shift in focus came a growing interest in enhancing lives, particularly within organizational and leadership settings. His quest was to bring about positive change in people's personal and work life contexts in optimistic and pragmatic ways. With this fresh perspective, Professor Saarinen focused his often more technically-minded colleagues and students on human-centered systems.

At first glance, philosophy and systems thinking may seem strange bedfellows. Systems are typically thought of as the technical structures that we engage with in this highly complex and technology-driven era. However, systems thinking has long had surprisingly close connections with philosophy. Ludwig von Bertalanffy, considered the founder of general systems theory, identified the philosophy of systems as a cornerstone of systemics (Ramage and Shipp, 2009; Skyttner, 2008). Another pioneer, C. West Churchman, regarded as both a philosopher and a systems scientist, pondered how to improve the human condition by means of the human intellect (Ulrich, 2011). Professor Saarinen, too, easily developed an understanding of systems and began to build on existing perspectives in the field with an applied philosopher's perspective. He started to work on the philosophical dimensions of systems thinking for both teaching and research.

The teaching began with Professor Saarinen's lecture series under the title: "Philosophy and Systems Thinking." In these lectures, open to and attended by a wide audience, he unites the philosophical approaches of classical philosophers like Socrates and Aristotle with the tenets of modern systems thinking. The aim is to stimulate the participants to cognitively appraise their lives, attend to their own flourishing, and focus on important goals and projects. The lectures have become a philosophical performance, where Professor Saarinen acts as the conductor of a kind of concert of thinking. He defies and challenges the expectations and conventions of university lectures, opening up new ways to be for those in the audience. His innovative approach to communicating his ideas has been crystallized in two recent papers: "Philosophical lecturing as a philosophical practice" and "The Paphos seminar: Elevated reflections of life as good work" (Saarinen and Slotte, 2003; Saarinen, 2013).

A further teaching contribution came in collaboration with Professor Raimo P. Hämmäläinen, the director of the Systems Analysis Laboratory and a long-time friend. Sparking off their unique perspectives, the philosopher and the systems scientist established a seminar series on creative problem solving (known as LOR). Drawing from the extensive body of work by such eminent systems scholars as Churchman, Peter Senge, Ralph Stacey, Herbert Simon, Michael Jackson, and Robert Flood, they combined systems approaches with broader humanistic ideas, including seminal studies on intelligences by Howard Gardner, positivity by Barbara Fredrickson, and flourishing by Martin Seligman.

Enriched by these varied perspectives, Professor Saarinen and Professor Hämmäläinen's discussions soon saw them combine ideas from both systems and thinking in new ways. Intuitively, they knew that somehow bringing together systems concepts with how people think and behave had the potential to stimulate betterment in human life. They saw in the early systems literature the usefulness of systems concepts to explain many social phenomena, no matter what the scale of the system. However, something was still missing from the existing literature because systems concepts had not had a visible impact on people's everyday lives or organizations, something that leading systems thinker Russell Ackoff (2006) had noted in his paper "Why few organizations adopt systems thinking." Systems approaches, the two colleagues realized, had yet to resonate with a general audience. The concepts needed to be understood and appreciated at a personal level to really bring about change. They noted that this was particularly relevant because we all live in and get along in systems all the time. Indeed, we seem to have some kind of a natural systems engagement skill.

This was the insight that led them to bring together two previously unrelated concepts: "systems" and "intelligence." The phrase Systems Intelligence captures what they see as the innate but learnable capacity that humans have to behave wisely within systemic contexts. It focuses on positive action within systems to improve the human condition. Defined as the human ability to act intelligently in the context of complex systems that involve interaction and feedback, Systems Intelligence offers a pragmatic and personal approach to life in systems.

Systems Intelligence in daily life

Every day humans live immersed in social systems, dynamic groups of interconnected people functioning together as a whole. Given that we interact with many systems, it makes sense that we do our best to understand how they work and enhance our experience of them. Systems Intelligence is about the benefits of considering what systems we are engaged with, what they look like, how they behave, and how they influence how we behave. Just as importantly, we can consider our own impact on, and contribution to the systems in our life. We can understand how we both perpetuate and create systems, and how we all see the same systems from our own unique perspectives.

As the term indicates, Systems Intelligence relates both to systems and to intelligence. When considering intelligence, most people automatically think of academic ability. This is hardly surprising given that traditional measures of intelligence within western society focus on an individual's analytical, mathematical and linguistic abilities.

Over the last few decades, however, a more general perspective about intelligence has gained prominence, stimulated by the work of Howard Gardner (1993), Daniel Goleman (1995; 2006), and others. This perspective asks us to think about the capabilities of the chess player, the violinist, and the athlete. How do we account for talents in these endeavors? These, too, are types of intelligence and, what's more, they can be improved via learning. What about people's capacity to manage social relationships and their emotional life? When we live more intelligently with our emotions, we can harness them to help rather than hinder us. The idea that when we live more intelligently with systems, they, too, help us rather than hinder us, is a natural extension to our understanding of intelligence. In this way, Systems Intelligence represents a natural step forward from Emotional and Social Intelligence.

The second, and essential, part of Systems Intelligence, is the idea of a system. Irrespective of our backgrounds, systems are fundamental to how we live our lives. Typically, when we hear the word "system", we think of mechanisms rather than people. We most readily associate systems with things like factory machinery producing goods or with self-contained mechanical objects like cars. These examples are indeed systems. That is, they consist of a group of independent but interrelated elements that perform intended tasks comprising a working whole. Systems have inputs and outputs; they need to be coordinated and maintained to work; and they are made up of smaller sub-systems that perform specialized functions. They also have feedback loops, so the function of any one part of the system is affected by the other parts. These are characteristics that help define technical systems.

It is easy to see that the concept of system closely relates to human life and organizations as well. Biologically, the human body with its many functions is a system. It is made up of many interacting parts, from individual cells to complex organs, and like mechanical systems, it requires inputs such as food and produces outputs such as physical movement. The coordinated functioning of many subsystems within systems, such as the lymph system or the brain is essential. The body, like all systems, has multiple feedback loops. During physical activity, for example, the heartbeat is elevated to increase blood flow to the muscle cells. We also breathe faster to increase oxygen intake, and we sweat to eliminate the extra heat produced by our exertion.

Systems Intelligence, however, is more about seeing the social world, embedded in the physical world, as consisting of life in systems. Consider a family, for example. It consists of various individuals, but those individuals together are part of a larger whole. Family members interact and develop relationships, which if not nurtured can lead to problems in the family unit. Within the extended family, smaller family units exist. Each family member might even define and describe the family system slightly differently. The relationships between individuals create the family as a system, but there are other aspects to the system as well. The house a family lives in, for example, and the family traditions and habits, like regularly visiting the grandparents or eating dinner together during the week, all matter. At the same time as belonging to the family, individuals also have different professions, hobbies, and friends. They simultaneously belong to other systems.

Families, workplaces, sports teams, social clubs, orchestras, and neighborhoods – all these groups of individuals functioning together can be described with the term system. We always belong to many systems simultaneously. We share these systems with others, yet we all can see and experience them differently. Realizing that we have different experiences of the same systems is a key insight for developing our Systems Intelligence, yet one we struggle to appreciate. Despite this, somehow, without ever overtly conceptualizing our world in systems terms, we work out how to live in these systems.

Essentially, on a daily basis throughout our lives, we navigate and nurture, participate in and rely on, and even create, a variety of social systems. In other words, every day we act with Systems Intelligence. We act intelligently within the systems within which we live our lives. We cannot and do not focus just on ourselves, but also on the bigger picture around us. We make decisions, we learn, we adapt, we respond, we cope. But we can do more than just cope – we can actually flourish, succeed, and excel. Unlike the traditional understanding of intelligence, IQ, Systems Intelligence is not only a talent we are born with, it is also something we can improve.

It is also something that so far only a few of us have heard about. When we do hear the phrase, though, somehow, mysteriously, the combination of these two words opens up the world in new ways. Systems Intelligence is a phrase that activates something already within us. Something nascent and deep, yet unarticulated. Something that is just out of reach, and yet we know is there. A willingness to look for the connections and the wholes that encompass human experience. An appreciation of context. An understanding that what we do matters, and that we can improve what we do. As a concept, it opens people's minds to the possibilities of positive action and their own capabilities.

Systems Intelligence and academia

We feel the concept of Systems Intelligence represents a significant development in the field of systems science. Traditionally, systems thinking has emphasized the importance of wholes as it models systems of interaction and feedback from the outside. In contrast, Systems Intelligence places the individual's active and practical thinking in real life systems at its center. It is concerned not with modeling and describing systems, but with engaging and acting within systems.

Consequently, Systems Intelligence necessarily accounts for the emotional aspects of life in sys-

tems. It treats human agents in systems as emotional as well as rational beings, and allows for the influence of the senses as well as the cognitive capabilities when acting within systems. Furthermore, Systems Intelligence extends traditional systems thinking by focusing on the opportunity for positive human and systems growth. It looks at how we can develop the resources to enhance our lives in systems rather than focusing on what creates problems. Whereas traditional systems thinking has typically been about describing, understanding and so being able to control systems, Systems Intelligence focuses on the human capacity to imagine and work towards positive futures.

Several papers exploring Systems Intelligence and its relationship to earlier, more traditional systems thinking have been published in a variety of academic journals. These include "Systems Intelligence thinking as engineering philosophy" (Saarinen, Hämäläinen, Martela, and Luoma, 2008), "Systems Intelligence: A key competence for organizational life" (Hämäläinen and Saarinen, 2006), and "Systems Intelligence – The way forward? A note on Ackoff's 'Why few organizations adopt systems thinking'" (Hämäläinen and Saarinen, 2008b). While Professors Saarinen and Hämäläinen are embedded in academia, they have also sought to make Systems Intelligence a concept accessible to all for the betterment of individual lives. To that end, the majority of publications and other writings are freely accessible on the website <http://systemsintelligence.aalto.fi/>.

Even a cursory glance at the Systems Intelligence web pages shows how interest in Systems Intelligence continues to grow. Stimulated by their own discussions, interaction with colleagues and students, and extended research and reading, the professors began to publish actively on Systems Intelligence. The annual seminars in particular inspired the early articles that outlined Systems Intelligence and that can be found in the volumes of essays published between 2004 and 2010. The seminar participants – many of whom were doctoral students and working in a variety of professional disciplines such as architecture, management and education – were also encouraged to explore the application of Systems Intelligence in their own areas of expertise. This produced some exceptional and interesting essays on a variety of topics, including Systems Intelligence and the environment, Systems Intelligence and leadership, and Systems Intelligence and architecture.

Professor Saarinen was particularly drawn to the application of the Systems Intelligence perspective in infant research where the relationship between mother and child has recently been studied in systemic terms (Beebe, Rostin, Sorter, and Knoblauch, 2003). Systems Intelligence also found a home in the nursery/kindergarten and school setting (Sajaniemi, Lindh, Sinkkonen, and Kontu, 2004). It was a natural fit given that a school is a system responsible for nurturing the human systems of its charges. Professor Saarinen collaborated with Dr. Nina Sajaniemi, a specialist in teacher and early childhood education at the University of Helsinki, who developed a course for special education teachers on Systems Intelligence. More than a hundred students each year complete a case project in Systems Intelligence and their schools. This is likely to have a long-term impact on the way teachers teach. Similarly, in conjunction with his then doctoral student, now PhD, Frank Martela, Systems Intelligence was introduced into the realm of elderly caregiving (Martela, 2012).

As writings and presentations on Systems Intelligence began to disseminate, and Professor Saarinen began to use the concept more extensively in his university lectures and organizational seminars, academic colleagues were drawn to its explanatory power. Systems Intelligence has conse-

quently had an impact not just on the systems thinking community, but also on organizational scholarship in general, and real-life organizations in particular. His work with Merja Fischer, who completed her doctorate under his guidance, on business-to-business interactions and positivity is one example of this (Fischer, 2012). Professor Saarinen's relationship with the Positive Organizational Scholarship community (found at www.centerforpos.org and <http://www.thegoodproject.org>), such as his contribution to The GoodWork Project (Saarinen, 2013), has been fruitful in disseminating the ideas of Systems Intelligence to a wide academic audience, and his work in organizations around the globe has allowed him to take the message to individuals in leadership positions.

Systems Intelligence is also expected to offer fresh perspectives in engineering philosophy (Saarinen, Hämäläinen, Martela, and Luoma, 2008) and operations research (Hämäläinen, Luoma, and Saarinen, 2013). Operations research, for example, is about solving real life problems and the problem solving process with the analyst and the problem owner always creates a system. Here Systems Intelligence is a useful lens for helping this process succeed. The paper discussing this is expected to open a new research tradition in this field.

Attracted by the theoretical grounding and real-world potential of Systems Intelligence, a team of international collaborators emerged, with many visiting the laboratory. Distinguished international academics such as Howard Gardner and Barbara Fredrickson came to present and discovered the impact of their own work unfolding in Systems Intelligence. Colleagues in New Zealand, Rachel Jones and Jim Corner, began to explore the links between Systems Intelligence and communication and developmental psychology. The Systems Intelligence pages on the Systems Analysis Laboratory website now link to a number of publications in the field and the team of international collaborators.

Contributions from a young colleague at the University of Innsbruck, John Rauthmann, on intelligence measurement and trait scales, led to the exploration of Systems Intelligence from the personality psychology perspective (Rauthmann, 2010a, 2010b, and 2010c). In addition, Professor Aelita Skarzauskiene of Mykolas Romeris University in Lithuania has begun to study the measurement of Systems Intelligence competencies for leadership (Skarzauskiene, 2012). Professors Saarinen and Hämäläinen in collaboration with Juha Törmänen, a student at Aalto, have also considered how Systems Intelligence might be evaluated. Their pioneering work has resulted in the first questionnaire designed to assess an individual's Systems Intelligence across a number of dimensions (Törmänen, 2012). The dimensions are as follows:

- Systemic Perception – our ability to see and feel the systems around us;
- Attunement – our capacity to connect with others and the systems we engage in;
- Positive Engagement – the quality of our communicative interactions;
- Reflection – our capacity to think at a meta-level and grow cognitively;
- Positive Attitude – our approach to life in systems;
- Spirited Discovery – our willingness to engage creatively;
- Wise Action – our ability to behave with understanding; and
- Effective Responsiveness – our talent at finding appropriate actions.

The Systems Intelligence inventory is able to capture new components of our human abilities that the earlier psychological tests have not been able to describe. This provides exciting evidence

for the validity of Systems Intelligence being a new trait (Törmänen, 2012). If the reader is interested in evaluating his or her own Systems Intelligence, the link can be found at www.systemsintelligence.info. The quiz makes it possible to gain a sense of how one acts within systems and how an individual's score relates in comparison to others who have completed the test.

A flourishing future

The momentum around Systems Intelligence continues to build. A recent journal article by Frank Martela and Esa Saarinen (2013) showing how Systems Intelligence enriches the systems discourse of psychoanalytic therapy was published in *Psychoanalytic Dialogues*. Work continues on the manuscript for the first book on Systems Intelligence for a general audience. Professor Saarinen continues to take the concept of Systems Intelligence to his audiences around the world, in particular through his visits to top US universities like Harvard and MIT.

It is clear that the new concept of Systems Intelligence will be one of Professor Saarinen's lasting contributions not just to the systems field, nor even just to academia, but to people. It is a concept that gives those who hear of it a new vitality and fresh ways of thinking. It is a concept that will continue to have an impact in a number of areas, including organizational and personal growth, particularly when combined with positive organizational scholarship. Through his generous collaborations with others, and the energy and sincerity with which he engages with life in systems, Esa Saarinen continues to model the way we can empower ourselves with Systems Intelligence.

About the authors

Rachel Jones holds two PhDs, the first in English literature and the second in Knowledge Management. Her research interests include Systems Intelligence, visual methods, and communication in systems. A New Zealand-based member of the Systems Intelligence research group, Dr. Jones has published in several academic journals and is currently working on a book about Systems Intelligence with Professors Hämäläinen and Saarinen.

Professor Raimo P. Hämäläinen is director of the Systems Analysis Laboratory in the School of Science, Aalto University and co-director of the Systems Intelligence research group together with Professor Esa Saarinen. Besides Systems Intelligence the research interests of Prof. Hämäläinen include decision making and game theory, environmental modelling and decision making, and biological systems. He is also the designer of many widely used decision support systems.

Bibliography

- Ackoff, Russell. 2006. "Why Few Organizations Adopt Systems Thinking." *Systems Research and Behavioral Science*, 23: 705-708.
- Beebe, Beatrice, Rostin, Judith, Sorter, Dorienne, and Knoblauch, Steven. 2003. "An Expanded View of

- Intersubjectivity in Infancy and its Application to Psychoanalysis." *Psychoanalytic Dialogues*, 13 (6): 805-841.
- Fischer, Merja. 2012. "Linkages Between Employee and Customer Perceptions in Business-to-business Services – Towards Positively Deviant Performances. Doctoral dissertation 7/2012. Espoo: School of Science, Aalto University.
- Gardner, Howard. 1993. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (10th ed.). New York: Basic Books.
- Goleman, Daniel. 1995. *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
- Goleman, Daniel. 2006. *Social Intelligence: The New Science of Human Relationships*. New York: Bantam Books.
- Hämäläinen, Raimo P., Luoma, Jukka and Saarinen, Esa. 2013. "On the Importance of Behavioral Operational Research: The Case of Understanding and Communicating about Dynamic Systems." *European Journal of Operation Research*, 228: 623–634.
- Hämäläinen, Raimo P., Luoma, Jukka, and Saarinen, Esa. 2011. "Acting with Systems Intelligence: Integrating Complex Responsive Processes with the Systems Perspective." *The Journal of the Operational Research Society*, 62: 3-11.
- Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. (Eds). 2010. *Essays on Systems Intelligence*, Espoo: Systems Analysis Laboratory, Aalto University, School of Engineering and Technology.
- Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. (Eds). 2008a. *Systems Intelligence – A New Lens on Human Engagement and Action*, Espoo: Systems Analysis Laboratory, Helsinki University of Technology.
- Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. 2008b. "Systems Intelligence – The Way Forward? A Note On Ackoff's "Why Few Organizations Adopt Systems Thinking."" *Systems Research and Behavioral Science*, 25 (6): 821-825.
- Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. (Eds.). 2007. *Systems Intelligence in Leadership and Everyday Life*, Espoo: Systems Analysis Laboratory, Helsinki University of Technology.
- Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. 2006. "Systems Intelligence: A Key Competence in Human Action and Organizational Life." *Reflections: The SoL Journal*, 7 (4): 17-28.
- Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. (Eds). 2004. *Systems Intelligence – Discovering a Hidden Competence in Human Action and Organizational Life*. Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports A88, October 2004.
- Jones, Rachel, and Corner, James. 2011. "Stages and Dimensions of Systems Intelligence." *Systems Research and Behavioral Science*, 29: 30-45.
- Jones, Rachel, Corner, James, and Hämäläinen, Raimo P. 2010. "Systems Intelligence as a Lens for Managing Personal Knowledge. In *Personal Knowledge Management: Preparing for Inevitable Change*, David Pauleen & G. E. Gorman (Eds.), 79-98. Surrey, England: Gower.
- Leppänen, Ilkka, Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. 2007. "Intentions and Systems Intelligence: Prospects for Complexity Research." Manuscript, 28 September 2007.
- Luoma, Jukka, Hämäläinen, Raimo P., and Saarinen, Esa. 2008. "Perspectives on Team Dynamics: Meta Learning and Systems Intelligence." *Systems Research and Behavioral Science*, 25 (6): 757-767.
- Martela, Frank. 2012. "Caring Connections – Compassionate Mutuality in the Organizational Life of a Nursing Home." Doctoral dissertation 144/2012. Espoo: School of Science, Aalto University.
- Martela, Frank, and Saarinen, Esa. 2013. "The Systems Metaphor in Therapy Discourse: Introducing Systems Intelligence." *Psychoanalytic Dialogues*, 23: 80-101.
- Ramage, Magnus, and Shipp, Karen. 2009. *Systems Thinkers*. London: Springer.
- Rauthmann, John. 2010a. "Measuring Trait Systems Intelligence: First Steps Towards a Trait-SI Scale." In *Essays on Systems Intelligence*, Raimo P. Hämäläinen and Esa Saarinen (Eds), 89-117. Espoo: Systems Analysis Laboratory, Aalto University, School of Engineering and Technology.
- Rauthmann, John. 2010b. "Psychological Aspects of Systems Intelligence: Conceptualisations of a New Intelligence Form." In *Essays on Systems Intelligence*, Raimo P. Hämäläinen and Esa Saarinen (Eds), 29-59.

- Espoo: Systems Analysis Laboratory, Aalto University, School of Engineering and Technology.
- Rauthmann, John. 2010c. "Systems Intelligence as a Trait: A Meta-Model for a Systemic Understanding of Personality." In *Essays on Systems Intelligence*, Raimo P. Hämmäläinen and Esa Saarinen (Eds), 61-87. Espoo: Systems Analysis Laboratory, Aalto University, School of Engineering and Technology.
- Saarinen, Esa. 2013. "The Paphos Seminar. Elevated Reflections on Life as Good Work." *The Good Work Project Report Series, Number 80*, Graduate School of Education, Harvard University.
- Saarinen, Esa. 2008a. "Philosophy for Managers: Reflections of a Practitioner." *Philosophy of Management*, Vol. 7, Supplement 2008 (Reprinted in *Systems Intelligence – A New Lens on Human Engagement and Action*, 2008).
- Saarinen, Esa. 2008b. "Philosophy in the 21st Century: Socratic Philosophy That Matters and Engages With People." *International Academy of Philosophy, News and Views*, no. 20.
- Saarinen, Esa, Hämmäläinen, Raimo P., Martela, Mikko, and Luoma, Jukka. 2008. "Systems Intelligence Thinking as Engineering Philosophy, Extended Abstract" 29 August 2008.
- Saarinen, Esa, and Slotte, Sebastian. 2003. "Philosophical Lecturing as a Philosophical Practice." *Practical Philosophy*, 6 (2): 7-23.
- Sajaniemi, Nina, Lindh, Raimo, Sinkkonen, Hanna-Maija, and Kontu, Elina. 2004. "Accelerated Learning, Teaching and Systems Intelligence." In *Systems Intelligence – Discovering a Hidden Competence in Human Action and Organizational Life*, Raimo P. Hämmäläinen and Esa Saarinen (Eds), 273-280. Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory, Research Reports A88, October 2004.
- Skarzauskiene, Aelita. 2012. "Systems Intelligence Competencies for Leadership Performance in the Complex World." *The Asian Business and Management Conference Proceedings*, 229-241. Osaka, Japan.
- Skyttner, Lars. 2008. *General Systems Theory: Problems, Perspectives, and Practice*. New Jersey: World Scientific.
- Törmänen, Juha. 2012. "Systems Intelligence Inventory." Master's thesis. Espoo: School of Science, Aalto University.
- Ulrich, Werner. 2011. "An Appreciation of C. West Churchman." *International Society for the Systems Sciences*, http://projects.iss.org/C_West_Churchman.

JAAKKO KORHONEN

AJATTELUN LIIKETTÄ YLIOPISTOLLA

OSALLISTUJIEK KOKEMUKSIA ESA SAARISEN YLIOPISTOLUENTOSARJASTA FILOSOFIA JA SYSTEEMIAJATTELU

ikä on se kurssi, joka järjestetään Aalto-yliopiston kampuksella pääarakennuksen suurimmassa salissa ja joka saa salin täyteen osallistujia? Mikä on se kurssi, jonka suorittaa yli 450 opiskelijaa ja joista osa on kurssilla uudelleen? Mikä on se kurssi, jonka luennot vetävät väkeä myös yliopiston ulkopuolelta ja jonne opiskelijat tuovat vanhempiaan? Mikä on se kurssi, jonka luennot kuvaustiimi taltioi videolle ja laittaa verkkoon saataville? Kuten arvata saattaa, se on Esa Saarisen Aalto-yliopiston kurssi *Filosofia ja systeemiajattelu*. Eletään vuotta 2012 ja kurssi järjestetään 12. kertaa. Näiden kertojen aikana kurssin on suorittanut yli 2 500 henkilöä, joista yli 240 on suorittanut kurssin useampaan kertaan. Lisäksi kurssilla on käynyt satoja muita osallistujia kuuntelemassa kaikille avoimia luentoja, ja osalle heistä luennoille osallistumisesta on muodostunut jokakeväinen käytäntö. Jo näiden faktojen valossa kurssia voi perustellusti kutsua ilmiöksi, joka hakee vertaistiaan.

On kuitenkin helpompi havaita se kiinnostus, joka kurssia kohtaan on, kuin vastata perustellusti ja perusteellisesti siihen, mitä osallistujat kurssista saavat ja mikä tuo heidät saliin luontosarjalle yhä uudelleen. Tässä artikkelissa lähestyn Saarisen luontosarjaa laadullisin menetelmin käyttäen aineistona osallistujien vuoden 2012 luontosarjan loppuksi kirjoittamia esseitä. Näiden esseiden perusteella tarkastelen sitä, millaisia merkityksiä osallistujat luontosarjalle antavat ja millaiseksi kokemukseksi he sen kuvaavat. Lisäksi kuvailen myös yleisemmin sitä, mitä osallistujat käsittelevät näissä esseissään. Erityisesti pyrin tässä artikkelissa vastamaan osallistujien kirjoittamien esseiden valossa seuraaviin kysymyksiin:

- Mitä osallistujat käsittelevät esseissään?
- Millaisena osallistujat kuvaavat kurssin ja sen luennot?
- Mitä osallistujat kokevat saaneensa kurssilta?

Tämän artikkelin ensisijaisena tavoitteena on vastata siihen, *mitä ja millainen Esa Saarisen kurssi osallistujien kirjoittamien esseiden perusteella on*. Sen sijaan pyrkimyksenä ei niinkään ole vastata siihen, miten näitä löydöksiä voidaan selittää tietyn teoreettisen viitekehysten valossa ja mihin teoreettisiin huomautuksiin ne antavat aihetta; teoretisointimahdollisuuksia olisi monia, mutta ne jätettäkään tämän artikkelin huomion ulkopuolelle. Tässä mielessä tämä artikkeli on pikemminkin Esa Saarisen kurssia osallistujien näkökulmasta kuvaileva kuin yleisemmällä tasolla selittävä ja teoriaa luova.

Varsinaista empiiristä tutkimusta Esa Saarisen yliopistossa tai sen ulkopuolella järjestetyistä tilaisuuksista ja niiden merkityksestä osallistujille on tehty varsin vähän. Ennen kurssia ja kurssin jälkeen tehtiin hyvinvointimittauksiin perustuen olen aikaisemmassa tutkimuksessani todennut osallistujien hyvinvoinnin kasvaneen Saarisen luentosarjan aikana (Korhonen 2012). Hyvinvointimittareilla todetun muutoksen lisäksi osallistujat itse arvioivat kurssin vaikuttaneen heidän hyvinvointiinsa myönteisesti. Heiskanen (2012) on tutkinut osallistujien tietokäsitysten ja ajattelu- ja toimintastrategioiden yhteyttä opiskeluun sekä niissä tapahtunutta muutosta luentosarjan aikana. Hänen tutkimuksensa perusteella osallistujien opiskelu, optimismi ja reflektiivisyys kasvoivat. Kenttä (2012) on tutkinut organisatorista interventiokokonaisuutta, jossa hyödynnettiin Saarisen menetelmiä. Tutkimuksen perusteella intervention aikana tapahtui henkilökohtaisia ja yhteisöllisiä muutoksia, kuten rauhallisen itsepystyvyyden, itsetuntemuksen ja ratkaisukeisyyden kasvua sekä tiivistynyttä yhteisöllisyyttä, parempaa kiireen hallintaa sekä avoimuuden ja turvallisuuden kasvua. Lisäksi hänen tutkimuksensa perusteella osallistujien hyvinvointi kasvoi intervention aikana. Kenttä lähestyi asiantuntijaorganisaatiokontekstissa tutkimuskohdetta sekä määrällisin että laadullisin menetelmin, mutta sekä Heiskanen että Korhosen yliopistokontekstissa tehdyt tutkimukset perustuivat määrällisiin menetelmiin.

Filosofia ja systeemiajattelu -kurssi

Esa Saarinen on kertonut jatkavansa sokraattisen filosofian perinnettä, jossa pyrkimyksenä on antiikin filosofian ideaalien mukaisesti edistää parempaa elämää (Saarinen 2003; 2012). Hänen voianoa edustavan soveltavaa filosofiaa, joka pyrkii vaikuttamaan ihmisten arkipäiväiseen elämään pelkkään akateemiseen keskusteluun osallistumisen sijasta. Saarinen on kehittänyt poikkeuksellisen metodiikan, jolla hän toteuttaa pitämäänsä tilaisuuksiaan. Tästä hänen käyttämästään metodista ei ole vakiintunutta nimitystä, mutta se rakentuu keskeisesti hänen puheelleen ja esimerkeilleen, jotka voivat hyödyntää niin musiikkia, valokuvia kuin elokuviakin sekä tieteellistä ja taiteellista kirjallisuutta. Hänen tilaisuuksiensa yhteys esiintyviin taiteisiin on ilmeinen, ja kunkin hänen pitämänsä tilaisuuden voi nähdä taiteellisenä performanssina, jossa keskeistä ovat eheys, esteettisyys sekä tunteiden ja ajatusten virtaavuus. Käsite *luento* ei ehkä tee hyvin oikeutta sille, mitä tilaisuuksissa tapahtuu ja millaista herkkyyttä se vetäjältään edellyttää. Metodiikan voi kuitenkin ajatella olevan tietynlaista luennointia, mikäli luennointi ymmärretään tarpeeksi väljästi eikä vain luennoitsijan tiedon jakamisena osallistujille. Saarisen metodiikkaa voi kutsua esimerkiksi elämänfilosofiseksi luennoinniksi tai positiiviseksi filosofiseksi käytännöksi (Saarinen 2012). Käytettiinpä metodiikasta mitä tahansa nimitystä, on Saarinen soveltanut sitä lukuisissa tilaisuuksissa, seminaareissa ja muissa koulutusilanteissa, joista tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on hänen Aalto-yliopistossa pitämänsä kurssi *Filosofia ja systeemiajattelu*. Tässä työssä kutsun tämän kurssin tilaisuuksia luennoiksi, kuten yliopistoissa on tapana kutsua tilaisuuksia, joissa pääasiassa yksi henkilö puhuu satojen henkilöiden ollessa läsnä kuuntelemaan. Kurssiin viittaa myös käsitteellä *luentosarja*, jota yliopiston opetusohjelmassa on käytetty ja jossa ajatuksena on, että kurssi rakentuu keskeisesti luennoille.

Filosofia ja systeemiajattelu -kurssia on järjestetty vuodesta 2001 lähtien. Kurssin suorittajien määrä on kasvanut alkuvuosien vähän päälle sadasta henkilöstä viime vuosien yli 400 henkilöön. Kurssin perusrakenne on pysynyt samanlaisena pohjautuen 7–8 Esa Saarisen pitämään ja hänen metodiikalleen perustuvaanluentokertaan. Vuoden 2012 kurssilla, johon tämä essee keskittyy, oli seitsemän Saarisen pitämää luentoa ja lisäksi yksi luentokerta, jolloin vieraana oli presidentti Martti Ahtisaari. Luennot järjestettiin keskiviikkopäivinä klo 15–18, ja ne koostuivat kahdesta luento-osuudesta kestäen hieman alle 3 tuntia noin puolen tunnin tauko mukaan luettuna. Kurssin luennoilla ei ollut yhdeksän ensimmäisen toteutusvuoden aikana otsikoita tai etukäteen nimettyjä teemoja, mutta vuodesta 2010 lähtien niille on annettu otsikot. Keväällä 2012 luentojen otsikkoina olivat *Sininen ja punainen pilleri, Kaksi sekuntia aikaa, Vincent Vega ja seuraava vaihe, Yhteispeli, Samurairaiperaatteet ja muumifilosofia, Vieraana presidentti Martti Ahtisaari, Rakkaudet* sekä *Grande Finale*.

Aalto-yliopiston opetusohjelmassa *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssin osaamistavoitteet kuvattiin vuonna 2012 seuraavalla tavalla:

”Tavoitteena on lisätä osallistujan kykyä omaehtoiseen laaja-alaiseen ja luovaan ajatteluun. Painopisteessä on erityisesti osallistujan oman elämänfilosofisen otteen ja erittelykyvyn vahvistuminen sekä kyky elää muutostilanteissa arvo-ohjautuvasti.”

Kurssin sisältö kuvattiin puolestaan seuraavasti:

”Luentosarja hahmottaa esiin teemoja filosofian, ihmistutkimuksen ja systeemiajattelun perinteistä ja on otteeltaan maailmankatsomuksellinen ja soveltava. Luennoitavat sarjat ovat itsenäisiä kokonaisuuksia ja voidaan suorittaa toistuvasti.”

Kurssin suoritus muodostui luennoille osallistumisista, referaattien kirjoittamisesta, räjähdysvoimaisen oppimiskeskustelun käymisestä ja reflektioesseen kirjoittamisesta. Referaatit kirjoitettiin kolmesta kurssin sivuilla nimetystä artikkelista. Räjähdysoimainen oppimiskeskustelu käytiin noin neljän hengen ryhmissä, ja siitä palautettiin lyhyt kirjallinen raportti. Referaatit ja oppimiskeskustelu arvosteltiin asteikoilla hyväksyty–hylätty, ja kurssin suorittaminen edellytti niiden tekemistä hyväksytysti. Kurssin lopuksi osallistujat kirjoittivat reflektioesseen, jossa ohjeistuksen mukaan tuli tarkastella ”joitakin luennoilla esiin tulleita teemoja, käsitteitä ja ajatussisältöjä soveltavasti ja pohdiskelevasti”. Ohjeistuksessa kirjoittajia kehoitettiin hyödyntämään kurssin käsitteistöjä, oheiskirjallisuutta ja omia kokemuksiaan. Esseen kansilehdelle kirjoittajilta pyydettiin myös vastausta kysymykseen ”Mitä opit kurssilla (vastaaminen vapaaehtoisista)”. Reflektioesseen tavoitemittana oli noin 5 sivua, ja se arvosteltiin asteikolla 0–5, minkä perusteella muodostui kurssin arvosana. Esseitä palautettiin yhteensä 457, joka oli samalla kurssin suorittaneiden osallistujien määrä.

Kuten myös aiempina vuosina, vuonna 2012 *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssi sai erittäin hyvät arviot sille osallistuneilta opiskelijoilta. Keväällä 2012 kurssin jälkeen kerättyyn Aalto-yliopiston yleiseen kurssipalautekyselyyn vastasi 167 osallistujaa (36 % kurssin suorittaneista). Vastaa- jista 99 % arvioi *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssin vähintään hyväksi (3) ja 89 % arvioi kurssin erittäin hyväksi (4) tai kiitettäväksi (5). Asteikolla 1-5 arvioituna kurssin yleisarvosanan keskiarvo oli 4,48 (kh = 0,74), mitä voi pitää poikkeuksellisen korkeana arviona ottaen huomioon kurssin suuren osallistujamäärän.

Aineisto ja menetelmät

Tämän artikkelin empiirisenä aineistona käytän osallistujien kurssin lopuksi kirjoittamia reflektioesseitä. Esseeohjeiden yhteydessä esitettiin toivomus siitä, että osallistujat luovuttaisivat esseensä tutkimukseen ja halukkaita pyydettiin ilmaisemaan suostumuksensa siihen esseensä kansilehdellä. Esseitä palautettiin yhteensä 457 kappaletta, joista 229:ssä (50 %) oli annettu lupa tutkimuskäyttöön. Tutkimuskäyttöön myönnettyistä esseistä suomeksi oli kirjoitettu 217, ruotsiksi 9 ja englanniksi 3. Tähän tutkimukseen valitsin tutkimuskäyttöön myönnetty suomenkieliset esheet.

Aineiston analysoinnin tein aineistolähtöisesti ilman ennalta valittua teoreettista viitekehystä. Ennen tämän tutkimuksen varsinaisen analysoinnin aloittamista olin lukenut kaikki yli 450 palautettua esseetä ainakin kertaalleen, sillä olin toiminut kurssin assistenttina. Jo aineiston lukeminen ilman tarkempaa analyysiä muodosti jonkinlaisen käsityksen siitä, mistä osallistujat kirjoittivat. Analysointia varten arvoisin esheet tietokoneavusteisesti satunnaiseen järjestykseen ja aloin lukea ja analysoida niitä tämän arvotun järjestyksen mukaisesti. Analysoinnissa apuna käytin laadullisen aineiston analyysiin kehitettyä ATLAS.ti 6 -ohjelmistoa. Analysoinnissa keskityin aluksi tunnistamaan ne kohdat, joissa osallistujat käsitelivät kurssia ja siihen liittyviä kokemuksiaan. Analyysi jatkui näiden kurssiin liittyvien kokemusten tarkemmalla luokittelulla. Analysoidessa muodostin aluksi kymmeniä luokkia, jotka kuvasivat avainsanoin ja lausein sitä mitä kirjoittaja tässä kurssiin liittyvässä osuudessa käsittelee. Luokittelin näitä luokkia abstraktimpien, laajempien teemojen alle. Noin 30 esseen analysoimisen jälkeen koin, että olin saavuttanut saturaation eli aineiston kylläntymispisteen, jonka jälkeen aineisto ei tuottanut enää merkittävästi uutta. Jatkoisin analysoimista tämän jälkeen vielä 40 esseeseen asti.

Seuraavaksi esittelen tulokset tutkimuskysymyksittäin. Olen tehnyt aineistosta ottamiini lainauksiin joitakin harvoja kirjoitusvirheiden korjauksia, jotka eivät mielestäni ole vaikuttaneet niiden merkitykseen mutta ovat tehneet lukemisen helpommaksi. Lainauksien lopussa on esitetty hakasulkujen sisällä numerolla essee, josta lainaus on otettu.

Avoimia reflektioita elämästä ja sen mahdollisuuksista kurssin käsitteistöä käyttäen – mitä osallistujat käsittelevät esseissään ja miten?

Osallistujat pohtivat *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssin esseissään laajasti elämää ja eri elämän-alueita. Kirjoittajat pohtivat sitä miten elämää tulisi elää ja miten elää parempaa elämää. Moni kirjoittajista pohti elämäänsä sekä menneisyyden, nykyisyyden että tulevaisuuden aikaperspektiiveissä. He kuvailivat millaisia he ovat joskus olleet, millaisia nyt ovat ja millaisia haluaisivat olla tulevaisuudessa. Kirjoittajat pohtivat esimerkiksi luonnettaan ja käyttäytymistyyliään sekä yleisesti että tietyissä tilanteissa. Kirjoittajat käsitelivät onnistumisia omassa elämässään mutta myös heille vaikeita ja kipeitä asioita. He kuvailivat mitä toiveita heillä on oman kasvunsa ja kehityksensä suhteen ja kertoivat avoimesti omista kehityskohdistaan, joissa he toivoivat edistyvänsä. Voi kuvailla, että yleisesti esheet olivat kirjoituksia, joissa osallistujat pohdiskelevasti käsitelivät elämäänsä hyödyntäen kurssin tarjoamien käsitteiden näkökulmia.

Osa kirjoittajista myös itse kuvaili esseensä teemoja. Monet näistä kirjoittajista kertoivat esseessään käsittelevänsä itseään ja omaa kasvuun. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kuvaa käsittelemäänsä seuraavasti:

”Käsittelen tässä reflektioesseessä sitä henkisen kasvun polkua, jota olen kulkenut viimeiset vuodet, käyttäen kurssin käsitteistöä selvittämään eri vaiheita ja oivalluksia.” {E19}

Osa kirjoittajista toi suoraan esille, että heidän esseessään harjoittamansa pohdinta oli kurssin aikaansaamaa. Esimerkiksi eräs osallistuja kirjoitti esseensä aluksi seuraavasti:

”Seuraavat kappaleet sisältävät lyhyitä ajatuksenkulkuja, jotka ovat osa sitä itsetutkiskelun ja itsensä kokonaisuutena uudelleen hahmottamisen prosessia, joka ’Filosofia ja systeemiajattelu’ -kurssin seurauksena sysäytyi liikkeelle.” {E30}

Joillekin osallistujista esseen kirjoittaminen oli uusi kokemus, minkä osa kirjoittajista toi esille. Valtaosa kurssin osallistujista opiskeli teknistä alaa, jossa esseetyyiset kirjoitustehtävät eivät ole kovin tavallisia, ja osa kirjoittajista kertoi tunteneensa hieman ahdistusta tällaisesta tehtävästä. Moni kuitenkin kuvaili kirjoittamisen olleen heille yllättävän helppoa, kun he olivat sen aloittaneet. Useat kirjoittajat myös mainitsivat, että esseen kirjoittaminen oli heille myönteinen ja opettavainen kokemus. Osallistujien kirjoituksien perusteella esseen kirjoittamistehtävä oli luonut heille mahdollisuuden pohtia omaa elämäänsä, ja osa kirjoittajista eksplisiittisesti totesi tämän seikan, mitä havainnollistaa seuraava lainaus:

”Tämä essee ei tule vastaamaan mitään mitä olen aikaisemmin kirjoittanut. Tämä koulu valmentaa meitä akateemiseen ajatteluun ja tieteelliseen kirjoittamiseen. Tämä kurssi on ensimmäinen kurssini, jolla ajattelu viedään tieteen tutkimuksesta itsensä tutkiskeluun. Mitkä taustat vaikuttavat ajatteluuni ja päätöksentekooni? Jo ennen tätä kurssia olen tehnyt joitakin havaintoja itsestäni. Olen tunnistanut olevani hyvin tunneperäinen päätöksenteossa eivätkä järkipäätökset useinkaan saa sijaa yksityiselämässäni. Opiskelussani olen oppinut rationaaliseen ajatteluun, mutta en ole soveltanut sitä muussa elämässäni. Tässä esseessä haluaisin keskittyä omaan elämäni, tulevaisuuteeni ja ajatuksiini. En halua käyttää tätä tilaisuutta pohtimalla sitä opinalani kautta. Tämä kurssi on minua itseäni varten.” {E14}

Sen lisäksi, että kirjoittajat kertoivat millaisiin tuloksiin he olivat joidenkin asioiden suhteen tulleet, he esittivät paikoin myös kysymyksiä. Joihinkin esitettyihin kysymyksiin kirjoittajilla ei vaikuttanut olevan vielä vastauksia ja niiden esittämistyylillä oli sellainen, että kysymykset olivat heidän mielestään tärkeitä pohdittavia. Osin kysymykset olivat yleisempiä kuin kirjoittajaa koskevia, mutta monesti ne liittyivät osallistujan omaan ajattelu- tai toimintatapaan. Esimerkiksi eräs kirjoittaja esitti seuraavia kysymyksiä itselleen:

”Tietoa ja yritystä on, mutta toteuma jää puutteelliseksi. Tiedän vanhastaan, että tunne-elämä liittyy motivaatioon suuresti. Harjoitanko liikaa latistamista, vähättelyä ja kylmää realismia suhteessa omaan itseeni? Kannattaako minun enää sivuuttaa merkityksellisyyden ja yleistyksen hyödyt omalle elämälleni?” {E7}

Esseissä näkyi kirjoittajien rehellisyys ja avoimuus itselleen. Kirjoittavat pohtivat omia kehityskohtiaan ja he myönsivät toiminnassaan myös sellaista piirteitä, joista he eivät olleet ylpeitä.

Moni kertoi itsestään asioita, joita on usein ikävää ja kiusallista myöntää itselleen ja muille. Esi-merkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kuvailee toimintaansa parisuhteen riitatilanteessa:

”Riitatilanteessa ja kritiikkiä vastaanottaessani huomaan nyt toimivani usein Esa Saarisen sovinnonteko-ohjeita vastaan. Pyydettyäni anteeksi tyttöstävältäni tyhmää käytöstäni, kuuntelen kylä miten hän on kokenut asian ja mitä hän tuntee. Kritiikin kuultuani otan sen kuitenkin usein liian henkilökohtaisesti, vaikka hän ei sitä ole niin tarkoittanutkaan. Tässä vaiheessa en usein osaa olla hiljaa ja antaa tilanteen loppua, vaan kerron oman näkökulmani ja parhaassa tapauksessa puolustelenkin itseäni vaikka tiedänkin toimineeni väärin. Riita vaan jatkuu vaikka asia oli jo oikeastaan käsitelty loppuun. Nyt kun ajattelen, huomaan kokevani tällaisissa tilanteissa itseni oikeuteksi puolustautumaan vaikka se olisi lopputuloksen kannalta turhaa ja riitaa kylvää. Huomaan jälleen käyttäväni uoma-ajattelua ja tiedostan, että tässäkin asiassa minulla on kasvun ja kehityksen paikka.” {E43}

Vastaavasti seuraavassa lainauksessa kirjoittaja myöntää toimivansa elämässään usein siten kuin luennolla esitetty Pulp Fiction -elokuvan hahmo Vincent Vega, joka etsii ulkoisista tekijöistä syyt kaikkiin elämänsä kielteisiin tapahtumiin pohtimatta omaa osuuttaan:

”Muistan hetken luennolla, jolloin tajusin, että toimin usein elämässäni Vincent Vegamaisesti. Etsin ulkoisia tekijöitä omille vioilleni ja virheilleni. Tämä sai minut pohtimaan sitä harmia, mitä tahtomattani aiheutan itselleni ja muille tekojeni kautta. Toimin liian myöhään ja syytin kiirettä. Toimin ajattelemattomasti ja sanon että eihän tuollainen voi tulla mieleen. Totuus on se, että minulla saattoi hyvin olla kiire ja saattoi olla etten ollut koskaan ajatellut asiaa, mutta tästä huolimatta minulla oli kaikki edellytykset toimia ajoissa ja ajatella etukäteen.” {E35}

Näistä lainauksista käy mielestäni selvästi esille, miten kirjoittajat ovat tunnistaneet itsessään kehityskohtia ja kuinka he myöntävät esseissään kiusallisiakin asioita. Tällaisten asioiden käsitteleminen edellyttää kirjoittajalta avoimuutta ja rohkeutta. Kuten eräs kirjoittaja totesi, ”On oltava rohkea uskaltakseen myöntää toteuttaneensa Vincent Vegan filosofiaa” {E21}. Esseiden avoimuudesta ja rehellisyydestä voi tulkita, että moni kirjoittajista luotti varsin paljon Esa Saarieseen ja kurssin henkilökuntaan. Merkittävänä voidaan pitää myös sitä, että jopa puolet esseiden kirjoittajista luovutti nämä hyvinkin henkilökohtaiset esseensä tutkimuskäyttöön.

Huomattavan moni kirjoittajista käsitteli esseessään kurssiin liittyviä ennakkokäsityksiään. Useat kirjoittajista kertoivat kuulleensa kurssista sekä myönteisiä että kielteisiä arvioita. Vaikka osallistujat olivat kuulleet kurssista myös myönteisiä arvioita, monet toivat esille suhtautuneensa kurssiin aluksi epäilevästi. Käsitelmä kurssista muuttui kuitenkin sen aikana:

”Olin kuullut, että luennot ovat erityisen mielenkiintoisia ja erilaisia kuin perus Aalto yliopiston luennot. Kurssin tavoitteena on lisätä osallistujan kykyä omaehtoiseen laaja-alaiseen ja luovaan ajatteluun. Silti epäilin ennen kurssin alkua, kuinka yhdellä kurssilla voisi olla erityisesti vaikutusta omaan ajattelukykyyni. Tämän takia ensisijaisena motiivina kurssille ilmoittautuessani oli vain saada kasaan helppoja opintopisteitä. Kuitenkin nyt kirjoittaessani reflektioesseeä ja kurssin ollessa loppusuoralla, voin sanoa, että kurssi tarjosi minulle paljon enemmän kuin pelkät opintopisteet. (...) Uskon, että pystyn paremmin nyt kurssin käyneenä harrastamaan elämänfilosofisesti vahvaa ajattelua. Kurssi nosti esille hyviä työvälineitä oman elämän kehittämiseksi. Lisäksi kurssi nos-

ti esiin teemoja, joita voi käyttää lähtökohtina omien arvojen mukaisen elämän tavoittelussa. Myös tulevaisuuden suuret valinnat ja elämän muutokset tulevat luultavasti helpommin käsiteltäviä kurssin tarjoaman prosessin avulla.” {E10}

Monessa esseessä toistui edellisen esimerkin kaltainen tarina, jossa osallistuja suhtautui aluksi kurssiin hyvinkin epäilevästi mutta kurssin aikana alkoi nähdä kurssin annin hänelle itselleen merkittävänä. Moni kirjoittajista esitti kiitokset kurssin järjestämisestä ja oli selvästi tyytyväinen kurssille osallistumisestaan:

”(…) täytyy sanoa, että ensimmäisen luennon jälkeen olin sekä innoissani että skeptinen. A-salissa {kurssin luentosalissa} tuli kuitenkin kurssin aikana ajateltua niin montaa mielenkiintoista asiaa niin syvällisesti, että pian skeptisyys väistyi, ja sallin itseni innostua kehittämään edelleen pintaan pulpahtaneita ajatuksia. Uskon, että pystyn kurssilta saamillani eväillä jatkamaan itseni kehittämistä entistä paremmin, löytämään uusia mahdollisuuksia ja estämään uomaan jämähtämisen. Ehkä sain joitakin ideoita parantaakseni onnellisuuttani myös parisuhdekontekstissa. Tahdon näin esittää kiitokseni kurssin järjestäjille antoisasta elämyksestä.” {E17}

Esseiden perusteella kurssi ylitti osallistujien odotukset myös silloin, kun he suhtautuivat kurssiin innostuneen odottavasti. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa myönteisesti kurssiin suhtautunut kirjoittaja kertoo ensimmäisen luennon yllättäneen hänet:

”Jokaisen itsetutkiskelun tuottaman aikaansaannoksen ilmaiseminen, varsinkin laajamittainen sellainen ja ei-verbaalisessa muodossa, on vaikea jäsenellä saati aloittaa, joten aloitetaan sieltä mistä kaikki, allekirjoittaneen osalta, alkoi. Kurssin aloitusluento tuli täysin puun takaa, kuin isku-na kasvoille, mutta positiivisena sellaisena (osuvampi vertauskuva olisi suukko vastakkaisen sukupuolen edustajalta jonka kiintymyksestä ei aiemmin ollut lainkaan tietoinen). Oli kuin luennoitsija olisi salaa murtautunut mielen sisään ja hakenut sieltä kaikki ne kysymykset ja jopa mielipiteet jota olen pohtinut ja hautonut niin pitkään kuin jaksaa muistaa. Osasyy tähän oli myös lähtökohta ja mielentila missä tulin kurssille: olin kuullut siitä erittäin vähän, ja se vähä oli positiivista.” {E29}

Kirjoittajat käsitelivät esseissään myös sitä, josta heidän kurssia koskevat ennakkokäsityksensä olivat muodostuneet. Osallistujien kirjoituksista selvisi, että osaltaan heidän kielteinen käsityksensä filosofiaasta oppiaineena oli luomassa negatiivisia ennakkoluuloja. Seuraavasta lainauksesta ilmenee, miten kirjoittaja kertoo suhtautuneensa filosofiaan ja sitä kautta kurssiin ennakkoluuloisesti:

”En ole koskaan aikaisemmin varsinaisesti opiskellut filosofiaa ja suhtauduinkin hieman ennakkoluuloisesti siihen kuinka filosofian kurssi soveltuu insinööriopintoihin TTK:lla. Ensimmäistä kertaa A-salissa istuessani tajusin kuitenkin olleeni väärässä. Jos olisin tajunnut että filosofia tarkoittaa juuri oman elämäntapojen, elämän laadun, ajattelun ja mallien kehittämistä, olisin varmasti perehtynyt siihen jo huomattavasti aikaisemmin.” {E22}

Osallistujille selvisi kuitenkin varsin nopeasti, että kurssilla tarkoituksena ei ollut opettaa filosofiaa irrallaan elämästä. Sen sijaan filosofian tarkoitus on toimia oman ajattelun tukena ja olla sovellettavissa omaan elämään, kuten Esa Saarinen toi esille. Esimerkiksi eräs kirjoittajista kertoi seuraavalla tavalla, että *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssilla filosofiaa käsiteltiin eri tavoin kuin lukiossa:

”Lukiosta tutustuttiin tietysti filosofian perusmääreisiin, mitä se on ja ketkä ovat tunnettuja filosofeja. (...) Kuten jo mainitsin aikaisemmin, lukion peruskurssien filosofiaa puuttui filosofian merkitys henkilön itsensä kannalta. Filosofia esitettiin kuin se olisi fysiikkaa tai matematiikkaa. Saarinen kuitenkin täsmensi heti alkuun, että kurssilla ei ole tarkoitus opiskella filosofiaa vaan kurssin on tarkoitus antaa opiskelijalle kipinä oman ajattelun tarkasteluun. Kurssia olikin hyvin vaikea mieltää yhdeksi kurssiksi muiden teknisten kurssien joukkoon. Saarisen kurssi oli itseään varten – sitähän filosofia pohjimmiltaan on, ajattelevan olion oman ja muiden olemassaolon hämästelyä.” {E23}

Kiinnostavaa on, että lähes poikkeuksetta ja riippumatta ennakkokäsityksestä, kokemus kurssista muodostui myönteisessä mielessä erilaiseksi kuin mitä ennakkokäsitys siitä oli. Kurssi pystyi sen kuluessa sekä voittamaan negatiiviset ennakkoluulot että myös ylittämään positiiviset ennako-odotukset. Osaltaan filosofia, joka esiintyy käsitteenä kurssin nimessäkin, oli luomassa osallistujille ennakkokäsityksiä, mutta he huomasivat kurssin aikana, ettei kurssi ollutkaan heidän käsityksiensä mukainen filosofian kurssi. Esseissä toistui se, että osallistujat olivat kurssin aikana huomanneet, että kurssilla ja luennoilla oli mahdollisuus kehittää itseään, minkä osallistujat kokivat motivoivana ja mistä he jopa esittivät kiitokset.

Lämpimiä, innostavia ja energisiä luentoja, jotka synnyttivät keskittynyttä ajattelua – millaisena osallistujat kuvaavat kurssin ja sen luennot?

Esseeohjeistuksessa kirjoittajia kehoitettiin käyttämään kurssilla esitettyjä teemoja, käsitteitä ja ajatussisältöjä soveltavasti ja pohdiskelevasti. Esseeohjeistuksessa tai muutenkaan kurssilla osallistujia ei kehoitettu kirjoittamaan esseessään erityisesti kurssiin liittyvistä kokemuksistaan, mutta siitä huolimatta monet kirjoittajat käsitelivät paikoin esimerkiksi kurssin luentoja ja niihin liittyviä kokemuksiaan. Kurssi sinällään ei kuitenkaan ollut useimpien kirjoitusten huomion keskipisteenä, ja kaikki kirjoittajat eivät kertoneet omasta kurssikokemuksestaan. Monet kirjoittajat nostivat esseessään selvästi esille luentosarjan luennot erityisenä kokemuksena. Kirjoittajat yhdistivät luennolla Saarisen esittämiä esimerkkejä omaan elämäänsä ja he pohtivat elämäänsä niiden valossa. Osallistujat kertoivat, että luennot laittoivat heidät ajattelemaan ja pohtimaan, kuten seuraavasta lainauksesta ilmenee:

”Eräällä luennolla esitetty vauvaenergia pisti pohtimaan. Tajusin, että painotukseni symboliseen tietoon oli aivan liiallista. Itse olin tosin ollut esiintyvässä työssä, asiakaskontakteissa ja viestintätehtävissä ja hallitsin vaikeitakin viestintähaasteita, mutta periaatteellinen ymmärrykseni epäverbaalin epäsymbolisen toiminnan arvosta oli jäänyt vajaaksi. Selitin asioita mielessäni edelleen puhki ja en halunnut kokea niitä, vaikka asia olisi usein saanut paljon paremman käsittelyn kokemalla ja elämällä.” {E7}

Sen lisäksi, että luennot olivat herättäneet ajattelua, monet kirjoittajat kertoivat, että he olivat ymmärtäneet, saaneet oivalluksen tai heränneet johonkin asiaan luentojen aikana. Eräs osallistuja kirjoitti seuraavasti:

”Tietenlaisen heräämisen koin luennolla, kun aiheena käsiteltiin kahden ajattelun järjestelmää.

Vaikka olin aikaisemminkin jo hieman mietiskellyt omia toiminnan malleja, en ollut törmännyt ajatukseen systeemi yhden ja systeemi kahden välisistä eroista. Jälkeenpäin pohtiessani omia toiminnan malleja ja syitä, huomasin toimivani täysin systeemin mukaisesti. Kaikki päätökseni olivat vaivattomia, nopeita ja eivät aiheuttaneet mitään epä mukavuutta elämässä. Todellakin yhdistin ajatuksellisen helppouden illuusioksi todellisuudesta.” {E15}

Aina oivallukset eivät tapahtuneet luennon aikana, vaan osallistujat toivat myös esille, että he olivat saaneet luennoilta jotakin, jonka he olivat myöhemmin ymmärtäneet. He kertoivat jääneensä luennon myötä pohtimaan jotakin asiaa, jonka seurauksena he olivat oivaltaneet jotakin uutta:

”Kurssin ensimmäisellä luennolla esitelty idea käsitteestä 'Ehkä' ja Matti Nykäsen elämänfilosofiasta 'Anna tsäänssille mahdollisuus' jäivät luennon jälkeen kytämään mieleeni. Myöhemmin ymmärsin, että elämäni on muokannut suurelta osin joko ehkän salliminen tai sen systemaattinen kieltäminen.” {E30}

Vaikka jokin Esa Saarisen luentotilanteessa käyttämistä esimerkeistä saattoi olla joillekin osallistujille entuudestaan tuttu, se ei kuitenkaan estänyt uusien oivallusten tai näkökulmien saamista. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kertoo kurssilla esitetyn Invictus-elokuvan kohtauksen avanneen hänelle uutta:

”Olen ennenkin nähnyt Mandela-videon, mutta vasta Saarisen tulkitsemana huomasin miten tärkeitä erilaiset pienet ja mitättömältä vaikuttavat käytöstavat ovat. Esimerkkeinä Mandelan käyttämistä keinoista oli puhuteltavan nimen mainitseminen ja Francoista kiinnostuminen ainutlaatuisena yksilönä, vaikka Mandela oli itse tärkeä presidentti. Itse en ole erityisesti tiedostanut nimeltä mainitsemisen hienoutta ennen luentoa.” {E31}

Moni totesi, että oli luennolla tullut ajatelleeksi asioita uusista näkökulmista. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kertoo luennon herättämästä ajatuksesta seuraavasti:

”(…) juurikin tämä toisella luennolla esitetty asia ja varsinkin kommentti kokonaisuuden tuleminen tilasta ovat minulle tällä hetkellä merkittäviä pohdinnan aiheita elämäni varten. En ole ajatellut asiaa aikaisemmin ja täten ehkä automaattisesti luullut, että minulla on asiat selvänä kokonaisuuden hahmottamisen kannalta, mutta nyt huomaan, että luennolla annettu kehoitus osuu suoraan omaan elämäni.” {E34}

Monet osallistujat toivat esille, että kurssin luennot olivat jollakin tavalla olleet yllättäviä. Yllättävää oli muun muassa se, että luennolla käsitellyn pystyi useimmiten liittämään omaan elämänsä. Kirjoittajat kertoivat yllättyneensä myös siitä ajatuksien rikkaudesta, mitä luennon aikana osallistujille syntyi:

”Yllätyin siitä, kuinka erilaisia ajatuksia syntyi eri ihmisille saman luennon aikana. Käsiteltyjen teemojen yleispätevyyden dimension takia jokainen pystyi ajattelemaan käsiteltyä aluetta oman perspektiivinsä, kokemuksensa ja persoonansa läpi.” {E17}

Osallistujien esseissä näkyi selvästi, miten he kokivat kurssin luentojen olleen hyödyllisiä heille itselleen. Monet kirjoittajat totesivat tämän poikkeavan tavanomaisesta filosofiasta ja sen opettamisesta. Eräs osallistuja kirjoitti seuraavasti:

”Kuulin kerran erään tuttuni sanovan, että ’kävisit sen oikean filosofian kurssin’ (Esa Saarisen kurssin sijaan). En pistänyt aiheesta väittelyä pystyyn, mutta olen myöhemmin miettinyt kyseistä toteamusta useampaan otteeseen. Toisin kuin klassinen ja teoreettinen filosofia, Esa Saarinen kertoo filosofiansa olevan välittömästi hyödyllistä kuulijoilleen. Mielestäni tämä pitää nimenomaan paikkaansa. Esa Saarinen saavuttaa filosofiallaan yksilön kannalta jotakin hyvin tärkeää: jos luento ja jaksaa seurata, alkaa päässä väistämättä pyörimään omaa ajatusmaailmaa kehittäviä prosesseja. Tai ainakin itsellä alkoi, ja uskon Saarisen olevan tyytyväinen tähän saavutukseen. Nämä prosessit ovat hyvin yksilökohtaisia ja liittyvät läheisesti kunkin omaan, erilaiseen ajatusmaailmaan.” {E39}

Kirjoittajat kuvailivat luentosalissa vallinnutta tunnelmaa poikkeukselliseksi. Osallistujat kertoivat tunnelman olleen jotakin poikkeuksellista keskittyneisyydeltään, energisyydeltään ja lämpimyydeltään. Esimerkiksi eräs osallistujista kirjoitti seuraavasti:

”(...) kun istuin E. Saarisen ensimmäisen luennon läpi, en voinut kuin hämmästellä koko salin keskittyneisyyttä. En ole koskaan nähnyt aikaisemmin koulumme luennoilla niin ääriä myöten täynnä olevaa salia ja niin täydellistä keskittymistä puhujaa kohtaan.” {E23}

Useimmat osallistujista olivat katsoneet luennon jälkeen verkkoon saataville laitettuja videotaltiointeja, mitä mahdollisuutta kirjoittajat arvostivat. Luentokokemus itse salissa vaikutti olevan osallistujille kuitenkin erityisen poikkeuksellinen, ja jotkut vertasivat sitä myös luennosta tehtyyn videotallenteeseen. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja vertaa salissa saamaansa kokemusta luentovideon katsomiseen:

”Jouduin jäämään yhden kerran pois luennolta toisen kurssin harkkatyön takia, joten katsoin kyseisen luennon videon kurssin kotisivuilta. Huomasin katsoessani yksin videota huoneessani, että luennon anti oli täysi erilainen kuin A-salissa istuessa. Jotenkin se ihmispaljous ja sen latautunut energia tarttui myös minuun.” {E31}

Luentojen tunnelmaa kuvattiin jopa sellaiseksi, mitä osallistujat toivoivat jokapäiväiseen elämäänsä:

”Ne kerrat kun olen tämän kurssin luennoilla käynyt, minut valtasi lämmin olo. Se yhteishenki oli jotain sellaista missä haluisin olla joka päivä läsnä.” {E40}

Osallistujat kertoivat viihtyneensä luennoilla poikkeuksellisen hyvin. Kirjoittajat kertoivat, että kurssin luennot eivät tuntuneet tyypillisiltä luennoilta vaan olivat henkilökohtaisen antoisuuden lisäksi myös viihdyttäviä. Seuraavassa lainauksessa kirjoittaja käsittelee kurssia humoristiseen sävyyn, kuten jotkut kirjoittajat tekivät esseissään:

”Ja tajuamattani sitä vielä vähään aikaan sattui mieleni viritys olemaan juuri näillä aalloilla tuona ohikiitävänä hetkenä, kun ystäväni kertoi yhdistävänsä elektroniikan ja sähkötekniikan ensimmäisen vuoden opintoihin pikkuisen filosofiaa ja systeemiajattelua: ’Hei, sehän tuo tähän just kivaa vastapainoa!’ Joo, voima ja vastavoima, semmonen erisuuntainen vääntömomentti, mietin. Mutta sitä se toden totta oli. Ylipäätään mennä kurssille, jonka suorittamiseen ei sisälly laskuharjoituksia, vaan karismaattisen, joskin vähän hassun näköisen professorin lennokkaita luentoja, oli virkistävää. Se oli sellaista opiskelua, jota Hollywood meille esittää. Joku voisi sanoa tätä hyväksi tavaksi käyttää vapaa-aikaa, mutta näin jälkikäteen ajateltuna sanoisin tätä erinomaiseksi lähtökohdaksi

oppimiselle. Nyt tahdon vielä alleviivata: tämä kurssi hyötyi siitä, että oli lukujärjestyksessäni ainutlaatuinen, ja toisaalta muihinkin opintoihini vuoti hieman pirteyttä tästä aivan erilaisesta kurssista. Fysiikka kertoo miten curling-kivi liukuu. Matematiikka kertoo kuinka monta päivää on, kunnes maito menee vanhaksi. Mutta insinööriillään on sielu.” {E12}

Osallistujien kirjoitusten perusteella luentosarjan luennot muodostivat heille tilanteen, jossa he saivat oivalluksia ja uusia näkökulmia asioihin. Luennot saivat heidät pohtimaan asioita etenkin heidän oman elämänsä näkökulmasta. Heidän kertomuksiansa perusteella luennoista jäi myös usein ajatuksia, joita he jäivät pohtimaan ja joista he saivat myöhemmin oivalluksia. Luennoilla vallinnut keskittyneisyys, lämmin tunnelma ja luentojen energisyys tuotiin esille niiden poikkeuksellisenä piirteenä.

Oman ajattelun ajatteluun ja henkiseen kasvuun rohkaiseva kurssi, joka antoi näkökulmia ja synnytti oivalluksia – mitä osallistajat kokevat saaneensa kurssilta?

Monet osallistajat kertoivat jossakin kohdin esseetään, mitä olivat saaneet kurssilta. Sen lisäksi, että jotkut vastasivat esseensä kansilehdellä pyydettyyn kysymykseen ”mitä opit kurssilla”, moni käsitteli kurssin antia kirjoituksensa lomassa. Antia käsitellessään monet kirjoittajista nostivat esille luennot merkittävinä. Monet osallistajat toivat esille, että kurssi oli rohkaisut ja kannustanut heitä omien päämääriensä ja toimintatapojensa pohtimiseen. Erityisesti kurssin koettiin innostaneen oman ajattelun tutkimiseen ja sen kehittämiseen, kuten seuraavasta lainauksesta selviää:

”Saarisen kurssin tärkein anti itselleni oli kannustus oman ajattelun kehittämiseen ja omien päämäärien ja motivaation tutkimiseen. Toivon pystyväni tekemään itseni näköisiä ratkaisuja jatkossa helpommin. Lisäksi toivon pääseväni lopulta eroon kynnisytydestä ja ennakoasenteista. Ymmärrän, että tällaisen ajattelun kehittäminen vaatii aikaa ja varsinaista ajatustyötä. Mielestäni luennot olivatkin mainioita ajatushautomaita, sillä nykyaikaiselle tekniikan opiskelijalle ei välttämättä muuten tarjoudu sopivia hetkiä tällaisen ajatustyön tekemiseen, ainakaan yhtä intensiivisesti.” {E39}

Kurssin kerrottiin auttaneen oman elämän ja etenkin omien toimintatapojen hahmottamisessa. Osallistajat kertoivat myös löytäneensä itsestään sellaisia vahvuuksia, joista he eivät olleet aiemmin tietoisia. Esimerkiksi eräs kirjoittajista kuvaa kurssin antia seuraavasti:

”Luentosarja tehtävineen ja tämän reflektioesseen kirjoittaminen auttoi minua hahmottamaan ja jäsentämään paremmin omaa elämäni ja omia ajatuksiani. Suurimpana luentosarjan antina näen sen antaman kannustuksen henkiseen kasvuun. Luentojen ja siihen liittyvien tehtävien avulla olen saanut omasta itsestäni esille sellaisia valmiuksia, joita hyödyntämällä voin paremmin kohdata tulevaisuuden haasteet.” {E38}

Kuten aiemmin toin esille, moni kirjoittajista käsitteli sitä, miten elämää tulisi elää ja erityisesti sitä, miten elää parempaa elämää. Osa kirjoittajista liitti myös kurssin annin näihin teemoihin. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kertoo, miten kurssi on vaikuttanut häneen ja hänen tapaansa elää:

”Koen, että kurssi on antanut minulle paljon! Luennot ovat saaneet minut tarkastelemaan omia ajattelutapojani hyvin voimakkaasti uudessa valossa. Olen oppinut empaattisemmaksi, huomioivammaksi, huolehtivammaksi ja kaiken kaikkiaan mielestäni paremmaksi ihmiseksi.” {E42}

Kirjoittajat kertoivat, että kurssi oli auttanut heitä kohtaamaan muita ihmisiä aiempaa myönteisemmin ja yhteistyökykyisemmin. Jotkut osallistujista kertoivat saaneensa kurssilta työkaluja, joilla kehittää omia toimintatapojaan. Useat kirjoittajat käyttivät varsin vahvoja ilmaisuja kurssin antia kuvatessaan:

”Olen saanut kevään luennoilta paljon aineksia siihen, kuinka voin kasvaa ihmisenä. Sekä siihen, kuinka voisin kehittää ajattelun systeemejäni 1 ja 2. Tämän kevään aikana olen kehittänyt itseäni toisten ihmisten parempaan, positiivisempaan ja yhteistyöhakuisempaan kohtaamiseen, mistä jo aiemmin tässä kirjoituksessa mainitsin. Tiedostan, että minulla on vielä paljon kehitettävää ja, että kasvaminen ihmisenä on päättymätön prosessi. Pidänkin parhaana pienten askelien tekniikkaa, jonka näen pikku hiljaa etenevänä kasvamisena. (...) Nyt luentojen kautta olen saanut lisää työkaluja näiden asioiden {vastoinkäymisten} tiedostamiseen ja käsittelemiseen.” {E38}

Useimmat kirjoittajat selvästi arvostivat luentosarjaa ja olivat siitä vaikuttuneita. Eräs kirjoittaja totesi kurssista seuraavasti:

”(…) koen luennoitsija Saarisen luentosarjat kokonaisvaltaisesti mielekkäimmiksi ja kenties jopa arvokkaimmiksi koko yliopistossa. Sillä vaikka tieteelliset saavutukset ovatkin hienoja ja niistä saa muilta gloriaa, on oman itsensä kehittäminen kaikista ambitioista palkitsevinta.” {E1}

Osallistujat toivat esille, että he olivat saaneet kurssin aikana uusia käsitteitä. Osallistujien kirjoittamissa esseissä tuli esille, miten moneen kontekstiin ja elämän alueeseen he olivat soveltaneet sitä käsitteistöä, jota kurssilla tuotiin esille. Esa Saarisen esittelemä käsitteistö sopi niin parisuhteen, työelämän, opiskelun kuin harrastustenkin käsittelyyn. Esimerkiksi Vincent Vega -käsitteistön avulla kerrottiin muodostelmaluistelun joukkueen dynamiikasta ja aliupseerikouluun lähteminen kuvattiin suurilla vaikutuksilla aikaansaaneena mikromuutoksena. Eräs kirjoittajista totesi, että ”Uomaelämä-käsite oli minulle silmiä avartava kokemus.” {E9} Esseen ohjeistuksessa kehoitettiin osallistujia käyttämään kurssin käsitteitä, mutta osallistujien kertoman perusteella kurssin käsitteistön käyttäminen ei rajoittunut pelkästään esseeseen. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja kertoo, miten hän on saanut erilaisille hänen arjessaan tapahtuville ilmiöille nimiä kurssilla:

”Koska jokainen oikeasti lähti mukaan {toisen kurssin ryhmätyön} heittäytymistä vaativiin tehtäviin, voi olla että saavutimme J. T. Bergqvistin laskuopin mukaisen ryhmätilan jossa kaikkien panos kertaantui. Luulen, että kaikki ryhmässä huomasivat tämän ja moni lähtikin harjoituksesta hymysuin. Tällaisia arjen filosofisia hetkiä oppii paremmin tunnistamaan saatuaan eri käsitteille nimiä, on hyvä ajatella abstrakteja käsitteitä yksinkertaisten esimerkkien kautta. Näin ne löytävät helpommin jokapäiväisiin tilanteisiin. Toinen esimerkki on aiemmin mainittu uusien asioiden jano, jonka voisi kategorisoida vaikka ’anna itsänsille mahdollisuus’ sanonnan alle. On muitakin asioita, jotka ovat saaneet tämän kurssin myötä uuden nimen ja muodon arjen ajattelussani.” {E33}

Kirjoittajat kertoivat, että kurssi oli haastanut heitä ajattelemaan. Se oli saanut heidät ajattele-

maan, mitä mieltä he itse olivat eri asioista. Esimerkiksi seuraavassa osallistuja kertoo omien mielipiteidensä haastamisesta:

”Vastaan tuli myös asioita, joista ensireaktiona olin täysin eri mieltä. Luentosarja kuitenkin haastoi ajattelemaan omia mielipiteitä ja miettimään, että miksi näistä asioista oli itse eri mieltä. Tämä on omasta mielestäni ehkä suurin ja tärkein asia, joka minulla kehittyi kurssin aikana. (...) Voisi kaiken kaikkiaan sanoa, että ajattelusta on tullut tietyllä tapaa ”suvaitsevaisempaa” ja monimuotoisempaa.” {E2}

Kirjoittavat toivat esille, että kurssi oli antanut heille uusia näkökulmia. Uusien näkökulmien tarkastelemisen myötä he kokivat saaneensa kokonaisvaltaisemman kuvan asioista ja joisakin tapauksessa tehneensä asiasta uuden tulkinnan. Esimerkiksi eräs osallistujista kirjoitti seuraavasti:

”Elämässä on jatkuvasti monia mahdollisuuksia valita joko sininen tai punainen pilleri. Mahdollisuuksia, chancejä, tai tilanteita, joissa voisikin ajatella, että ’tällä kertaa en käsittelekään asiaa sillä tavalla kun aina ennen olen käsitellyt’ tulee eteen päivän aikana tuhansittain. Uskon, että yksi tämän kurssin suurimmista opeista minulle tuleekin siinä, että annetaan itselle mahdollisuus harkita jotain asiaa uudella, virkistäväällä tavalla ja saapumalla siten johonkin uuteen lopputulokseen.” {E18}

Kirjoittavat toivat esille alkaneensa tarkastella asioita sen valossa, että oliko niissä tarkemman tarkastelun jälkeen mieltä sen sijaan, että olisivat tyytyneet pinnalliseen arvioon tai yleisesti hyväksytyyn näkemykseen. Voi perustellusti sanoa, että osallistujien kertoman perusteella heistä oli tullut itsenäisempiä ajattelijoita, kun he pystyivät muodostamaan oman mielipiteensä aiempaa muista riippumattomammin. Osa kirjoittajista toi esille, että kurssilla jotkin asiat saattoivat olla heille ennestään tuttuja, mutta kurssi oli silti tarjonnut asioihin uusia näkökulmia ja rohkaisut pohtimiseen:

”Kurssilla käsiteltiin monia erilaisia asioita, joista monet olivat minulle entuudestaan tuttuja. Monet asiat olivat sellaisia, joita olin miettinyt joskus itsekseni, mutta ajatellut näiden asioiden olevan vain minun omia päätelmiä ja näkemyksiäni. Kurssilla kuitenkin selvisi, että nämä kaikki havainnot ja tavat ajatella ovat ihan yleisiä ja niitä on jopa tutkittu. Tämä antoi itselle rohkeutta jatkaa näiden asioiden pohtimista ja pohtia niitä jopa vielä syvällisemmin. Asioita kuitenkin käsiteltiin hieman erilaisesta näkökulmasta ja paljon laajemmin kuin mitä itse olin aiemmin tehnyt, joten luentosarja tarjosi paljon mielenkiintoista pohdittavaa.” {E2}

Vaikka moni kirjoittajista toi selvästi esille, että kurssi oli saanut heidät pohtimaan oman elämänsä asioita uusista näkökulmista, jokaiselle osallistujalle kurssi ei ollut kuitenkaan auennut ensimmäisellä osallistumiskerralla. Myöhemmällä osallistumiskerralla kurssikokemus muodostui kuitenkin toisenlaiseksi:

”Kävin kurssin luennoilla ensimmäistä kertaa vuonna 2009, jolloin suoritin viimeisiä maisteritason opintojani TKK:lla ja yritin samalla tehdä diplomityötäni. Olin kuullut luentosarjasta paljon hyvää, mutta en ollut vielä valmis vastaanottamaan kurssin epäteknistä sisältöä. Muutaman luentokerran jälkeen väsyin ja lopetin kurssilla käymisen, pitäen sisältöä haihattelevana ja jopa huuhaana. En usko, että olisin kyennyt kirjoittamaan reflektioesseeä positiivisessa hengessä. Vuonna 2012 huomasin, että elämässäni oli tapahtunut paljon ja käytyäni Saarisen luennolla pitkästä aikaa

aloin nähdä kuinka paljon kurssin sisällöt ovat sovellettavissa omaan elämään. Jälkikäteen ajateltuna jouduin miettimään monen sellaisen asian itse, joka olisi tullut läpikäytyä kurssin luennoilla helpommin.” {E19}

Useat osallistujat mainitsivat, että heillä on aikomus käydä kurssi uudelleen tai ainakin osallistua sen luennoille. Eräs kirjoittaja toteaa tästä teemasta seuraavasti:

”Tulevaisuudessa aion varmasti käydä tämän kurssin uudelleen, siinä toivossa että löytäisin yhä uusia ulottuvuuksia arjen filosofian ajattelumalleihini.” {E33}

Vaikka monet osallistujat kuvailivat kurssilla oppimaansa, osa kertoi sen olevan vaikeasti arvioitavissa ja käsitteellistettävissä. Osallistujien kertomuksista päätellen kurssi voi kytkeytyä niin vahvasti heidän elämänsä muiden tapahtumien ympärille, että on vaikea arvioida kurssin vaikutusta. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa kirjoittaja pohtii oppimisen arvioinnin vaikeutta:

”Haluan seuraavassa vastata kysymykseen mitä opin kurssilla. On yleensäkin vaikeaa kertoa, mitä esimerkiksi yhden päivän aikana on koulussa oppinut, yhden lukukauden tai vuoden jälkeen on ehkä helpompi huomata mitä uusia asioita on onnistunut omaksumaan. Tämän kurssin kohdalla konkreettista oppimista on vielä hankalampaa, ellei jopa mahdotonta mitata. Sen voin kyllä kertoa, että tämän kevään aikana olen taas pitkästä ajasta tuntenut rauhaa ja varmuutta siitä, että kaikki tulee tulevaisuudessakin kääntymään parhain päin. Ei tämä kurssi ole ollut mikään ihmelääke, ei pelkästään luennoilla käyminen ole tuonut mitään elämää suurempaa, mutta tämä on ehkä ollut juuri se katalyytti joka on alentanut elämänasenteen muutoksen reaktion aktivaatioenergiaa. Lisäksi tämä kurssi on tuonut luennoilla käymiseen ylevyyttä, hyvä tunnelma kauniissa A-salissa nostaa kummasti mielialaa.” {E33}

Sen lisäksi, että jotkut kirjoittajat kertoivat kurssin annin arvioimisen olevan vaikeaa, moni kirjoittajista kuvaili kurssin käynnistäneen prosessin, joka kirjoitushetkellä oli vielä kesken. Eräs kirjoittaja totesi, että ”Kurssin myötä tuntuu lähteneen käyntiin jonkinlainen uusi itseensäätutumisprosessi” {E42}. Toinen kirjoittaja kuvasi prosessin käynnistymistä seuraavasti:

”Tulevaisuutta kohden aion lähteä avoimin mielin ja toiveikkaana. Uskon, että A-salin ihme on käynnistänyt prosesseja, jotka voivat vielä kehittyä pikku laineista positiivisen muutoksen hyökyäalloiksi. Toivon, että jatkossa vielä enemmän pääsen asioihin sisään, enkä ainoastaan hännästä kiinni ja samalla osaan ja uskallan heittäytyä niihin kaikella sillä mitä minä olen. Samaten minun pitäisi enemmän oppia iloitsemaan oppimisesta ja työn tekemisestä saavuttaakseni tavoitteeni, mutta ennen kaikkea osata todeta myös itselleni: Good job!” {E26}

Jotkut osallistujista jopa kertoivat odottavansa, mitä kaikkea käynnistynyt prosessi tuo heidän elämäänsä:

”Kevään aikana elämäni on saanut tuulta purjeisiin. Uusia hyviä prosesseja on alkanut ja joitakin huonompia prosesseja on loppunut. Tulevaisuus on valoisa ja odotan innolla mihin tämä Esan kanssa yhdessä aloitettu ajattelemisen prosessi vie minut!” {E28}

Monet kurssin käynnistämästä prosessista kirjoittaneet arvioivat käynnistymisellä olevan mahdollisesti suuria ja kauaskantoisia vaikutuksia heidän elämäänsä:

”Kaiken kaikkiaan koen, että tulen parantumaan ihmisenä ja ajattelijana pitkään vielä tämän

kurssin päättymisen jälkeen. Kurssi on saattanut aluilleen suuren suuren ja ehdottoman hienon ja tärkeän muutosvaiheen elämässäni, joka tulee jatkuvaan varmasti hautaan saakka. Suuri kiitos kurssista, tästä on hieno lähteä luomaan hyvää elämää!” {E42}

Kurssi oli ollut monen osallistujan kertomuksen mukaan selvästi poikkeuksellinen yliopisto-kurssi, joka oli vaikuttanut heidän elämäänsä epätavallisen syvästi. Kurssin koettiin antaneen aineksia kasvuun ja sen koettiin auttaneen paremmaksi ihmiseksi kasvamisessa. Osallistajat kertoivat kurssin muun muassa antaneen heille näkökulmia, saaneen heidät ajattelemaan ja pohtimaan sekä tuottaneen heille oivalluksia. Vaikka monet kirjoittajat käsitelivät kurssin antia, osa kirjoittajista kertoi kurssin vaikutuksen arvioimisen ja sen käsitteellistämisen olevan vaikeaa. Monet kirjoittajat totesivat, että kurssi oli käynnistänyt heidän elämässään prosessin, joka oli kesken ja jonka he ennakoivat jatkuvan vielä pitkään. Eräs kirjoittaja totesi, että ”Prosessini ei tule päätymään, nyt se vasta on alussa!” {E5}

Lopuksi

Tämän artikkelin tavoitteena oli kuvata, millaiselta ilmiöltä Esa Saarisen *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssi näyttää osallistujien kurssin lopuksi kirjoittamien esseiden perusteella. Seuraavaksi tuon tiivistetysti esille aiemmin esittämäni tulokset sekä nostan niistä tarkasteluun muutaman seikan.

Osallistajat kirjoittivat esseissään elämästään ja eri elämänalueista pohtien erityisesti sitä, miten elämää tulisi elää. Kirjoittajat käsitelivät esseissään omaa kasvuaan ja onnistumisiaan mutta myös heille vaikeita ja kipeitä asioita. Moni osallistujista kertoi tunnistamistaan kasvukohdistaan, joissa he toivoivat edistyvänsä. Esseet olivat kirjoituksia, joissa osallistajat pohtivat elämäänsä hyödyntäen kurssin tarjoamien käsitteiden näkökulmia. Osallistujien kirjoitusten perusteella kurssin luennoille osallistuminen ja esseen kirjoittaminen olivat luoneet heille tilaisuuden pohtia elämäänsä ja toimintatapojaan. Esseiden valossa näyttää siltä, että Saarisen kurssi loi osallistujille poikkeuksellisen tilaisuuden omaa toimintaansa koskevalle pohdinnalle.

Monet osallistujista kertoivat suhtautuneensa kurssiin ennakoita varauksella. Näistä lähtökohdista kurssi pystyi kuitenkin sen kuluessa voittamaan negatiiviset ennakkoluulot, minkä lisäksi se pystyi ylittämään myös positiiviset ennako-odotukset. Suhteutettuna osallistujien ennako-odotuksiin kurssi muodostui siis heille dramaattisella tavalla antoisammaksi. Moni oli yllättynyt siitä, että kurssilla esitetyt asiat ja näkökulmat pystyi liittämään omaan elämäänsä. Osallistajat huomasivat kurssin aikana, että kurssi loi heille mahdollisuuden kehittää itseään, minkä he kokivat motivoivana.

Esa Saarinen on useasti kertonut haluavansa tuoda filosofian antiikin mukaisesti ihmisten elämään sen sijaan, että filosofia jäisi sellaiseksi irralliseksi oppiaineeksi tai akateemiseksi keskusteluksi, jolla ei ole yhteyttä käytännön elämään. Osallistajat kertoivat yhdistäneensä luennoilla Saarisen esittämiä esimerkkejä omaan elämäänsä ja pohtineensa elämäänsä niiden valossa. Kurssi kannusti heitä oman ajattelunsa ajatteluun ja rohkaisi omien toimintatapojensa kehittämiseen. Kurssi loi osallistujille yhteyden heidän oman elämänsä ja filosofian välille, ja kurssille osallistuminen muutti joidenkin osallistujien käsitystä filosofiasta tuoden sen merkittävy-

den heidän elämäänsä. Osallistujien kertoman perusteella Saarinen siis onnistui antiikin filosofian mukaisessa tehtävässään.

Osallistajat kuvailivat luennoilla vallinnutta tunnelmaa poikkeuksellisen keskittyneeksi, lämpimäksi ja energiseksi. Luennot olivat saaneet osallistajat ajattelemaan ja pohtimaan. Monet kirjoittajat kertoivat, että he olivat luentojen aikana ja niiden seurauksena saaneet merkittäviä oivalluksia, jotka liittyivät esimerkiksi heidän toimintatapoihinsa. Toisinaan osallistajat kokivat jopa heränneensä jossakin suhteessa luennon seurauksena. Sen lisäksi, että luennot herättivät virkistäviä ajatuksia, ne olivat myös viihdyttäviä. Näiden perusteella Saarisen luentoja voidaan perustellusti kutsua innostaviksi oivallusympäristöiksi, joissa keskeisintä antia osallistujalle on hänen oma ajattelun liikkeensä ja kasvu hänen omista lähtökohdistaan.

Osallistujien kertoman perusteella *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssi oli heidän mielestään selvästi myönteisessä mielessä poikkeuksellinen yliopistokurssi. Moni kirjoittajista kuvaili kurssilla oppimaansa, vaikka toisaalta osa kertoi kurssin annin arvioinnin ja sen käsitteellistämisen olevan vaikeaa. Kurssi oli rohkaisut osallistujia pohtimaan omia päämääriään ja toimintatapojaan ja erityisesti osallistajat kokivat saaneensa uusia näkökulmia asioihin. Kurssi innosti heitä oman ajattelunsa tutkimiseen ja sen kehittämiseen sekä antoi työvälineitä niihin. Moni oli kurssilla tunnistanut sekä omia kehityskohtiaan että vahvuuksiaan ja monet kertoivat, että kurssi oli auttanut heitä kohtaamaan muita ihmisiä aiempaa myönteisemmin ja yhteistyökykyisemmin. Kurssi oli antanut osallistujille myös uusia käsitteitä, joilla he olivat hahmottaneet tilanteita elämänsä eri toimintaympäristöissä: Saarisen käsitteistö sopi niin parisuhteen, työelämän, opiskelun kuin harrastustenkin käsittelyyn. Kurssin koettiin antaneen aineksia henkiseen kasvuun, ja monet osallistajat kertoivat kurssin käynnistäneen prosessin, jolla he uskoivat olevan suuria ja kauaskantoisia vaikutuksia heidän elämäänsä.

Jos haluamme ymmärtää ja synnyttää tilanteita, joissa ihmiset saavat tuoreella tavalla ja eri näkökulmista tarkastella elämäänsä, olisi syytä syventää ymmärrystä siitä, mitä Saarisen luennoilla tapahtuu. Osallistujien kertoman perusteella tällainen tilanne tuottaa merkittäviä oivalluksia ja voi käynnistää arvokkaan prosessin. Jo tähän mennessä saavutetut tulokset Saarisen luennoista ovat mielestäni erittäin kiinnostavia ja niitä tutkimalla voi löytyä sekä teoreettisesti että käytännöllisesti merkityksellisiä avauksia. Jatkossa tulisi paneutua erityisesti luentotilanteessa syntyvän henkilökohtaisesti relevantin vaikuttavuuden ymmärtämiseen. Tässä artikkelissa saatuja tuloksia ei ole tarkasteltu tietyn teoreettisen viitekehyksen valossa tai argumentoitu, millaisiin teoreettisiin huomautuksiin löydökset antavat aihetta; myös tätä puolta voitaisiin jatkossa ansiokkaasti avata.

Palataan kuitenkin vielä hetkeksi *Filosofia ja systeemiajattelu* -kurssin tavoitteisiin, jotka vuoden 2012 ensimmäisellä luennolla esitettiin seuraavasti:

”1. Vahvistaa osallistujan kykyä *jäsentää omaa elämänfilosofista ajatteluaan*, erityisesti koskien oman toiminnan perusteita.

2. Lisätä osallistujan *kykyä kohdata luovasti ja tuloksellisesti* oman elämän muutoksia, vaihtoehtoja ja valintoja.

3. Vahvistaa osallistujan kykyä luoda *omien arvojensa mukaista* elämää.”

Lisäksi kurssin toisella luennolla esitettiin, että

”tavoitteena ei ole ensisijaisesti tarjota uutta tietoa filosofiasta tai systeemiajattelusta, vaan:

1. Ottaa paremmin haltuun jo saavuttamiamme oivalluksia
2. Muotoilla sanallisesti, käsitteellisesti ja elämyksellisesti saavuttamiamme oivalluksia nykytilanteeseen sopiviksi
3. Luoda prosessi, johon osallistuen ajattelet huhtikuussa {kurssin loputtua} enemmän siten kuin tarkemmin ajatellen itse ajattelet”.

Jonkin verran yliopisto-opetusta tuntevana voin sanoa, että edellä kuvatut tavoitteet eivät ole tyypillisiä 2000-luvun yliopistokurssille eivätkä ne myöskään ole vaatimattomimmasta päästä, mikä voi herättää niiden kuulijassa sekä hämmennystä että epäilyä. Tässä esseessä tarkasteltujen osallistujien kokemusten valossa voidaan kuitenkin havaita, että tavoitteet ovat perusteltuja ja ne myös saavutetaan.

Kirjoittaja

Jaakko Korhonen on toiminut Esa Saarisen Filosofia ja systeemiajattelu -kurssin assistenttina vuosina 2010–2013. Hän on aiemmin tutkinut kurssin hyvinvointivaikutuksia diplomityössään Yliopisto-opetuksella kukoistusta – elämänfilosofisen luentosarjan vaikuttavuus hyvinvointiin. Kirjoittaja työskentelee Aalto-yliopistossa Esa Saarisen tutkimusryhmässä ja aikoo jatkaa relevanttien ilmiöiden tutkimista.

Lähteet

- Heiskanen, Hanna. 2012. *Opiskeluinnon avaimet. Tietokäsitysten ja ajattelu- ja toimintastrategioiden yhteys opiskeluuntoon sekä näissä tapahtuva muutos aktivoivan filosofian kurssin aikana*. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Kenttä, Peter. 2012. *Itsetuntemuksellisesta mielenrauhasta toiminnalliseen tehokkuuteen – vaihemalli hyvinvoinnin kasvusta eräässä asiantuntijaorganisaatiossa*. Aalto-yliopisto. Diplomityö.
- Korhonen, Jaakko. 2012. *Yliopisto-opetuksella kukoistusta – elämänfilosofisen luentosarjan vaikuttavuus hyvinvointiin*. Aalto-yliopisto. Diplomityö.
- Saarinen, Esa. 2003. “Soveltavan filosofian luova räjähdysoima.” *Niin & Näin* (36): 8–13.
- Saarinen, Esa. 2008. “Philosophy in the 21st Century: Socratic Philosophy That Matters and Engages With People.” *International Academy of Philosophy, News and Views*, 20.
- Saarinen, Esa. 2012. “The Paphos Seminar. Elevated Reflections on Life as Good Work.” *Good Work Project Report Series*, Number 80.

**KAKSI OLEMISEN TAPAA JA AJATTELUN LIIKE –
KOHTI NÄKEMYSTÄ, KUINKA EKSISTENTIAALINEN
OIVALTAMINEN KASVATTA A HYVINVOINTIA**

sa Saarisen (2012) elämänfilosofisilla luennoilla (life-philosophical lectures) käy kirjava joukko ihmisiä, jotka eri syistä osallistuvat tilaisuuteen. Eräs saattaa harkita työpaikan vaihtoa. Toista saattaa askarruttaa motivaation puute. Kolmas on paikalla ehkä puhtaasta mielenkiinnosta tai kiinnostuneena noosten mahdollisuudesta.

Osallistumisen syystä riippumatta lukuisat osallistujat saavat tilaisuudesta silminnähtävää elinvoimaa. Tämä yksilöllisesti koettu, usein merkittävä lisä kunkin elämään, joka kuitenkin on kaikilla jossain määrin samankaltainen (Kenttä 2012; Korhonen 2012; Saarinen 2012), voidaan nähdä Esa Saarisen käytännön filosofian tavoitteena: ”Soveltava filosofia uskoo, että ihminen voi kehittyä ihmisenä paremmaksi ja että hänen on aiheellista tulla paremmaksi. Filosofia joka ei tuota hyvää elämää on epäonnistunutta filosofiaa” (Saarinen 2003, 10).

Jo antiikin ajoilta kumpuavat ja varsinkin Sokrateen hahmoon kulminoituvat filosofian suulliset traditiot toimivat keskeisenä inspiraationa ja suunnannäyttäjänä Esa Saarisen filosofiassa (ks. Hadot 2010; Saarinen 2003; 2008; 2012). Tämä tosiasia on elävästi esillä Esa Saarisen Pafos-seminaareissa, yritysluennoilla ja muissa esiintymisissä, jotka yhdessä muodostavat kasvualustan hänen positiiviselle filosofialleen (positive philosophical practice, Saarinen 2012, 16). Esa Saarisen ”vitalistisen, ihmisuskaisen ja arkifilosofisen lähestymistavan” (Saarinen ja Slotte 2005, 217) keskeinen pyrkimys on ruokkia kunkin osallistujan ”ajattelun liikettä”: ”Filosofia on henkilökohtaisen elämänmestaruuden apuvoima ja sydämen äänen tiedetaidetta. Sen työmenetelmänä ovat sanat, järkeily, ajatusyhteydet, kielikuvastot ja mielikuvastot, ennen kaikkea: ajattelun liike” (Saarinen 2003, 9). Esa Saarisen pyrkimyksessä lisätä osallistujien ajattelun liikettä voidaan nähdä se perustavan tärkeä uskomus, että ”syventymällä pohdiskelevasti omiin ajatuksiin ihmisen on mahdollista vahvistaa omaa hyvän elämän projektiaan ja hyvän elämän pyrkimystä sinänsä” (Saarinen ja Slotte 2005, 218) sillä ”ihmississä on aina voimavaroja, vahvuuksia ja kauneuksia, joita elämän tähänastinen toteutuma ei ole paljastanut” (emt., 219). Esa Saarinen (1988, 150) on ilmaissut asian myös analyttisemmin: ”Olemisella on laatumääreensä: on tarkasteltava olemisen tapaa.”

Kuten Esa Saarisen lähestymistavasta käy ilmi, hyvän elämän projektia voidaan ja on ehkä syytäkin lähestyä moninaisista tarkastelusuunnista. Tässä otamme lähtökohdaksi kaksi tapaa hahmottaa hyvä elämä ja pohdimme, miten *ajattelun liike* voidaan nähdä niiden yhteydessä. Samalla tulemme tarkastelleeksi perusteita edellä mainitulle uskonnolle, että ajattelun liikkeellä voi perustavalla tavalla vahvistaa ihmistä. Tarkoituksenamme on tarkastella kahta erityisen keskeistä olemisen tapaa (modes of existence, Fromm 1976/1997; modes of being in the world, May

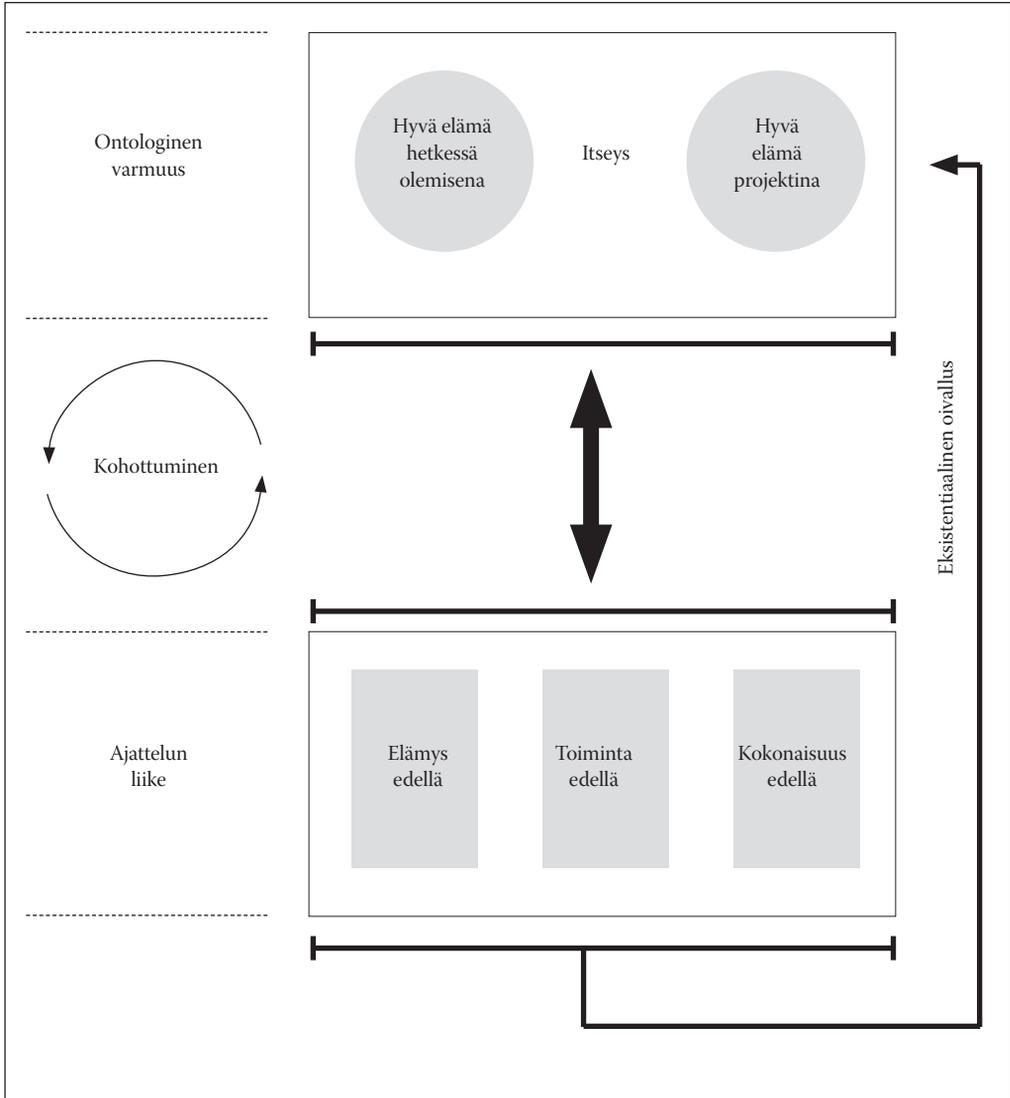
1983/1994; R.D. Laing 1960/2010), joiden suhteen kunkin osallistujan yksilöllinen ajattelun liike ottaa muotonsa. Kaksi tarkasteltavaa olemisen tapaa ovat (1) 'hyvä elämä hetkessä olemisena' ja (2) 'hyvä elämä projektimaisena objektina'. Uskomuksemme on, että Esa Saarinen soveltavassa filosofiassaan käsittelee näiden kahden olemisen tavan välillä värähtelevää jännitettä. Esitämme, että on eri tapoja, joilla ajattelun liike voi työstää tätä jännitettä, niin että syntyy merkittävää "kohottumista" (elevation, ks. Saarinen 2012). Selvyyden vuoksi sanottakoon, että jäsenyyksessämme kohottuminen tarkoittaa henkilökohtaisesti merkittävää, pitkäjänteistä ja moniulotteista oman elämän parantumista (ks. kuva 1 alla; ks. myös Kenttä 2012; Korhonen 2012). Tähdennettäköön, että keskitymme tarkastelussamme Saaris en luennolle osallistuvan henkilön näkökulmaan ja hänen ajattelunsa liikkeeseen. Näin ollen emme keskity tarkastelemaan Esa Saaris en filosofian sisältöjä sellaisenaan.

Esittämässämme jäsenyyksessä se psykologinen tila, jota Esa Saarinen (2012) kutsuu "kohottumiseksi" (elevation) voidaan myös ajatella sellaisena *dynaamisena tilana*, jossa 'tässä ja nyt elämisen' ja 'elämän projektina' välillä väreilevä jännite toimii ihmisen kasvua edistävästi. Tämän jännitteen voidaan nähdä kumpuavan ihmisen perustavasta taipumuksesta itsensä toteuttamiseen ja kasvuun (Deci ja Ryan 2000; Goldstein 2000; Horney 1950/1991; Maslow 1987; May 1983/1994; Rogers 1961/2004). Tulemme esittämään, että tarkastelemamme jännitteen luova – kunkin elämäntilanteeseen sopiva ja aina tilapäinen – ratkaisu on olennainen mekanismi yksilöllisen hyvinvoinnin ja kukoistuksen kasvussa. Toisin sanottuna väitämme, että olennainen mekanismi kohottumisen taustalla on ajatuksen liikkeellä kehitettävä dynaaminen tasapaino 'hyvä elämä hetkessä olemisena' ja 'hyvä elämä projektina' -hahmotustapojen välillä. Tätä kutsumme *eksistentiaalisiksi oivaltamiseksi*. On jo lupaavaa näyttöä siitä, että tämäntyyppistä kohottumista tapahtuu Esa Saaris en luennolla (Kenttä 2012; Korhonen 2012; ks. myös Saarinen 2012).

Jäsenämme mainittua jännitettä lähinnä psykologisena ilmiönä yksilöllisen hyvinvoinnin näkökulmasta (ks. esim. Haybron 2008; Maslow 1987; Seligman ja Csikszentmihalyi 2000). Tarkastelussamme nostamme esiin tärkeitä yhtäläisyyksiä eri hyvinvointiteorioiden ja tutkimustraditioiden välillä, sillä uskomme, että voimme näin paljastaa jotain keskeistä hyvinvoinnista ja sitä kautta tarkastelemastamme ilmiöstä (vastaavanlaisia lähestymistapoja ks. McKnight ja Kashdan 2009; Maslow 1987; Wilber 2000; ks. myös Hadot 2010). Pyrimme saattamaan toisiinsa nähden ehkä kaukaisiksikin miellettyjä teorioita ja näkemyksiä lähemmin yhteen. Tässä pyrkimyksessä esitämme oman viitekehiksemme, joka selkeyttää suhdettamme eri hyvinvointiteorioiden kokonaisuuteen. Viitekehiksemme esitellään kuvassa 1, joka havainnollistaa näkemyksemme keskeisimpiä käsitteitä ja näiden välisiä yhteyksiä.

Aluksi taustoitamme, mitä tarkoitamme kahdella eri olemisen tavalla. Kuvaamme, miten nämä olemisen tavat muodostavat ihmiselle kaksi erityislaatuista, eriävää tapaa hahmottaa itsensä maailmassa. Sitten esitämme muun muassa "systemiälyn" (Hämäläinen ja Saarinen 2006) käsitteeseen nojautuen, miten nämä olemisen tavat ovat usein sopusoinnussa inhimillisessä toiminnassa. Tämän jälkeen käymme läpi, miten kahden olemisen tavan välillä vallitseva jännite ja sitä muokkaava ajattelun liike on mahdollista hahmottaa tässä yhteydessä. Sitten esitämme, että on kolme ajattelun tai eksistentiaalisen oivaltamisen tyyliä, jotka mahdollistavat kohottumisen. Lopuksi jo tehdyistä hyvinvointitutkimuksista (Kenttä 2012; Korhonen 2012) tulkitsemme joitakin Esa Saaris en

risen luennolle osallistuneiden keskeisiä huomioita muun muassa omasta kasvustaan ja esittä-
 me, miten ne voidaan tulkita esittämästämme viitekehystä käsin. Tarkoituksena on havainnol-
 listaa Esa Saarisen luennolle osallistuneiden ajattelun liikkeen kehitystä ja sitä, miten tämä kehi-
 tys rinnastuu hyvinvoinnin kasvuun.

Kuva 1. Esittämämme viitekehysten keskeisimmät käsitteet ja niiden väliset yhteydet

Kaksi olemisen tapaa

Vaikka 'hyvä elämä hetkessä olemisena' ja 'hyvä elämä projektina' välinen jännite on länsimaisessa kulttuurihistoriassa ehkä vahvimmin esillä juuri Sokrateen elämässä ja varsinkin hänen kuolemassaan (ks. Faidon dialogi, Platon 1999), on keskustelu syytä aloittaa lähempää nykyhetkeä ja hyvinvoinnin teemaa. Otamme alun viitepisteeksi Erich Frommin (1976/1997; ks. myös 1947/2003; 1993/2009) tutkielman hyvinvoinnista, joka valottaa merkittävällä tavalla kahta tarkasteltavaa olemisen tapaa.

Psykoanalyttikkona keräämiensä kokemustensa rikastamana Fromm on tutkinut kahta ihmisenä olemisen tapaa ja niiden välistä jatkumoa (ks. myös existential dichotomy, Fromm 1947/2003, 30), jota Fromm (1976/1997, 14) kuvaa "olemassaolon ratkaisevana ongelmana" (most crucial problem of existence). Kahta olemisen tapaa hän kutsuu *olemiseksi* (being) ja *omistamiseksi* (having). Olemisen tavalla Fromm (1976/1997, 20–21) tarkoittaa kokonaisvaltaista "suuntautumista itseän ja maailmaan" – rakennetta joka "kokonaisvaltaisesti määrää ihmisen ajattelun, tuntemisen ja toiminnan". Toisin sanoen olemisen tapa (mode of existence) määrittelee, miten ihminen kokee maailmansa ja pyrkii kasvamaan ihmisenä. Frommin mukaan myös "Elämän mestarit" (Masters of Living) kuten Buddha, Mestari Eckhart ja Karl Marx pitivät keskeisenä tätä jakoa olemisen ja omistamisen välillä. Frommin oma lähtökohta on, että hedoninen yltäkylläisyys ja hyvinvoinnin näkeminen omistuksen kasvattamisena eivät tavoita hyvinvoinnin todellista olemusta, joka hänen mukaansa liittyy lähemmin olemiseen (being). Fromm liikkuu analyysissään lähes yhtä paljon yhteiskunnallisella kuin psykologisella tasolla. Frommin pääteesi voidaan ymmärtää seuraavasti: yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme omistaminen on "luonnollinen" (Fromm 1976/1997, 24) ja ehkä jopa ainoa sosiaalisesti hyväksytty tapa edistää olemassaoloaan, mutta tämä tapa ei tosiasiallisesti edistä ihmisten hyvinvointia (ks. myös Diener 2000; Lyubomirsky 2009; Seligman 2011). Joitakin Frommin (emt.) esiin nostamia olemisen ja omistamisen tunnusomaisia piirteitä on esitetty taulukossa 1. Fromm löytää hahmotukselleen käsitteellisiä yhtymäkohtia myös antiikin filosofiasta muun muassa Herakleitoksen ja Platonin ajattelusta.

Oleminen (being)

Toiminta, liike
'Itse' kokijana, subjektina
Aito vääristymätön suhde maailmaan
Syvä ymmärrys
"Tässä ja nyt"
Sanojen tavoittamattomissa
Kokemuksellisesti eloisaa
Itsensä toteuttaminen, ilo ja rakkaus
Jakaminen, antaminen, uhrautuminen

Omistaminen (having)

Pysyvyys, muuttumattomuus
'Itse' objektina, omaisuutena ja ominaisuuksina
"Elämä on omistamista."
Tiedonkeruu
Menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuus
Sanojen määrittelemää
Kokemuksellisesti kuollutta
Oman edun tavoittelu
Itsekeskeisyys

Taulukko 1. Erich Frommin kaksi olemisen tapaa ja niiden keskeiset ominaisuudet.

Frommin näkemyksen mukaiseen olemiseen (being) kuuluu 'itsen' näkeminen muuttuvana muuttuvassa maailmassa. Sitä kuvaa täysivaltainen läsnäolo hetkessä, pyrkimys henkilökohtaiseen kasvuun, ykseys muiden ihmisten kanssa, kokemuksellinen eloisuus ja syvempi, sanojen ulottumattomissa oleva ymmärrys maailmasta. Tämän olemisen tavan Fromm suhteuttaa omistamiseen (having), jossa 'itse' nähdään stabiilien ominaisuuksien määräämänä objektina, elämän kehittäminen omistuksen kasvattamisena (posessions), abstraktin tiedon haalimisena ja vallan ja itsenäisyyden kasvattamisena muihin ihmisiin nähden; jossa elämä nähdään projektina, jolla on menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Frommin mukaan omistaminen on primitiivisempi, keräilyyn ja haalimiseen perustuva olemisen tapa, joka on perua evolutiivisesta selviytymistaistelusta.

Frommin esiin tuomien kahden olemisen tavan välillä vallitsee myös tietty dynamiikka. Frommin mukaan ainoastaan luopumalla omistamisesta (having) ja siihen liittyvistä ajattelutavoista voi oleminen (being) lisääntyä. Näiden kahden olemisen tavan välillä on siis jatkumo (continuum, Fromm 1947/2003, 86), ja se kohta, missä kukin ihminen on tällä jatkumolla, vaikuttaa olennaisesti hänen hyvinvointiinsa (Fromm 1976/1997, 14, 86; 1947/2003). Tämä dynaaminen jatkumo (constant and unavoidable disequilibrium, Fromm 1947/2003, 29), joka meidän jäsenyyksessämme kuvastaa kahden olemisen tavan välillä vallitsevaa jännitettä, muodostaa tarkastelumme ytimen. Seuraavassa kirkastamme tätä ydintä ja kahta olemisen tapaa.

Frommin teoretisoinnin keskiössä on näkemyksellinen jako subjektiivisen ensimmäisen (minä, oleminen) ja objektimaisen kolmannen persoonan (hän, omistaminen) välillä. Frommin kuvaamaan omistamiseen voidaan esimerkiksi nähdä olennaisesti sisältyvän tietty esineellisyys ja eristäytyneisyys kokemusmaailmasta (vrt. self-alienation, Zahavi 2008). Fromm on kiteyttänyt tämän perustavan dikotomian seuraavasti: "Elämisen taiteessa [art of living] *ihminen on sekä taiteilija että taiteensa objekti*; hän on kuvanveistäjä ja marmoripatsas; lääkäri ja potilas" (Fromm 1947/2003, 12, kursivoinnit alkuperäisessä).

Kyseiset kaksi perspektiiviä ovat ihmiselle tavallisia tapoja hahmottaa itsensä. Näiden välinen kahtiajako onkin toistunut niin filosofiassa kuin sosiologisessa tutkimuksessa (vrt. I ja Me, esim. Mead 1962; Searle 2004; Zahavi 2008). Ihminen voi esimerkiksi nähdä itsensä sellaisena, jolla *on* auto, asunto, perhe ja muita asioita. Hän voi vaihtoehtoisesti nähdä itsensä perheensä kanssa *olemisena* tai työstään nauttimisena. Olemassaolon voi siis nähdä subjektina – itsen kautta koettuna hetken virtana (ks. Csikszentmihalyi 1990/2010) – tai objektina – sellaisten ominaisuuksien summana jotka rakentavat elämän projektin (ks. Bauman 2008). Voidaan väittää, että kulttuurimme arvoihin kuuluu, että hyvään elämään kuuluu näiden kahden olemisen tavan jonkinlainen tasapaino (esim. de Botton 2000; 2004). Esimerkiksi heidän, jotka kärjistetysti lisäävät varallisuutansa mutta eivät nauti työstään, tai heidän, jotka elävät jokaisen päivänsä kuin viimeisen, nähdään usein yhteiskunnassamme elävän epätasapainoista elämää.

Frommin argumentti on, että nämä kaksi olemisen tapaa ovat yleispätevämpiä kuin yleisesti tiedostetaan. Ehkä hyvinkin yksilölliset olemisen tavat voidaan hahmottaa juuri näiden kahden olemisen tavan kautta. Fromm argumentoi lisäksi sen puolesta, että ihmisen tapa ymmärtää itsensä ja olemassaolonsa on ehkä hyvinkin suorassa yhteydessä hänen tapaansa tuntea, toimia ja ajatella (vrt. self-theories, Dweck 2000). Toisin sanoen tarkastelemalla sitä tapaa, jolla ihmiset yleisesti ymmärtävät itsensä, voidaan sanoa yllättävän paljon ihmisen tavasta elää ja olla. Rajaamme

tarkastelumme tässä yksilölliseen hyvinvointiin, ja täten esimerkiksi Frommin yhteiskunnalliset argumentit jäävät rajauksemme ulkopuolelle.

Frommin esittämä jako on ollut erityisen merkittävä sekä psykoterapeuttisessa tutkimuksessa että motivaation teoretisoinnissa, ja seuraavaksi esitettävä lyhyt katsanto näihin kahteen teoriakenttään todennäköisesti mahdollistaa syvemmän ymmärryksen esitetystä kahdesta olemisen tavasta. Nämä kaksi teoriakenttää ovat myös muista syistä merkittäviä tarkastelumme kannalta. Psykoterapeuttinen kirjallisuus on erityisen ansiokkaasti tutkinut juuri yksilöiden mielenliikkeitä ja näiden yhteyttä hyvinvointiin, mikä on tässä käytävän tarkastelun keskeinen teema. Lisäksi tämä tarkastelu taustoittaa Frommin psykoanalyttistä näkökulmaa. Motivaatiokirjallisuus on toisaalta tutkinut ihmisiä hoitokontekstin ulkopuolella nk. luonnollisissa olosuhteissa.

Itsen ylittäminen ja rajaaminen psykoterapiassa

Psykoterapiassa esimerkiksi Karen Horney (1950/1991) on esittänyt Frommin näkemyksiä vastaa-
van jaon todellisen itsen (real self) ja idealisoidun itsen (idealized self) välillä (vrt. embodied self ja unembodied self, R. D. Laing 1960/2010). Horneyn mukaan todellinen itse rakentuu syvästä tuntemuksesta ja kosketuksesta siihen ”keskeiseen sisäiseen voimaan” (central inner force, 17), jota hän kutsuu itsensä toteuttamiseksi (self-realization). Tämä voima tai tarve ajaa Horneyn mukaan ihmistä kohti henkilökohtaista kasvua ja potentiaalinsa kehittämistä (ks. myös esim. Maslow 1987; May 1983/1994; Rogers 1961/2004). Horneyn mukaan itsensä idealisoiminen on toisaalta yhteinen perusta monille neurooseille, jotka tässä yhteydessä voidaan yksinkertaisesti ymmärtää psykologisen kasvun esteinä tai itsen vääristyminä (ks. myös Kohut 1977/2009). Horneya mukaillen voidaan sanoa, että kun ihminen idealisoi itsensä, hän tavallaan samalla tuotteistaa itsensä muun muassa mielikuvituksen avustamana ja tällä pyrkii epärealistisissa mittasuhteissa määrittämään oman kohtalonsa. Tässä prosessissa ihmisen todellinen itse ja esineellinen itse sekoittuvat, ja hän alkaa luulla olevansa esineen kaltainen. Frommin sanastossa voidaan ajatella, että itsensä idealisoija luulee voivansa hallita koko olemassaoloaan, koska hän ”omistaa” itsensä.

Itsen idealisoimisella Horney siis tarkoittaa liian pitkälle vietyä itsen esineellistämistä, joka on merkittävällä tavalla erossa kokemusmaailmasta tai ruumiillisesta todellisuudesta (ks. myös R. D. Laing 1960/2010; Siegel 2011; Rogers 1961/2004). Tähän kuuluu muun muassa epärealististen odotusten kohdistaminen itseän, itsen näkeminen jumalaisena tai sankarillisena sekä erityisen vahva omakuvan suojeleminen. Horneyn mukaan yleisellä tasolla voidaan ajatella, että se energia, jonka ihminen voi laittaa omaan kasvuunsa tai potentiaalinsa toteuttamiseen, suuntautuu neuroottisilla ihmisillä lähinnä epärealistisen ja ihannoidun omakuvan säilyttämiseen. Tämä muuttaa ihmisen koko elämää ja kehitystä (vrt. Fromm 1976/1997). Horneyn esittämä jako sisältää Frommin tavoin olennaisena osana eron itsen näkemisen muuttuvana ja itsen esineellistämisen välillä.

Toisena valaisevana esimerkkinä psykoterapian maailmasta on syytä mainita Rollo Mayn teoretisoinnit. May (1983/1994) on verrannut omassa Nietzscheä ja Kierkegaardilta ammentavassa ”eksistentiaalisessa psykologiassaan” myös taulukossa 1 esitettyä subjekti–objekti-jakoa (minä vs. hän) ”länsimaisen ajattelun syöväksi” (s. 70), joka hänen mukaansa haittaa olemassaolon näkemistä dynaamisena prosessina ja ihmisen kykyä jatkuvaan ”itsensä ylittämiseen” (self-transcendence)

(ks. Peterson ja Seligman 2004). Frommin rinnalla myös May on pitänyt olemisen (being) laatu-määreitä erityisen keskeisinä ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Mayn edistämässä terapian muodossa pyritään auttamaan ihmisiä löytämään ”elävä persoonansa” (living person, 53) tai oleminen (being) lokeroivan ja epäinhimillistävän kulttuurin keskeltä. Tätä olemista May kuvailee muun muassa sisäisenä varmuutena, rauhallisuutena, merkityksen kokemisena, aitoutena, prosessina ja kasvuna (vrt. being, Fromm 1976/1997; ks. myös Frankl 1946/2006). May tähdentää, että kyse ei ole tietyn elämänfilosofian sisäistämisestä vaan pyrkimyksestä tarttua elämään (endeavor to grasp life, 59) ja olemassaolon tosissaan ottamisesta (taking of existence seriously, 169) (vrt. eksistentiaalinen minä, Saarinen 1988). Yhtäläisyydet Mayn ja Frommin näkemyksissä ovat ilmeiset.

Eräs olennainen ero Frommin ja Mayn näkemyksissä on kuitenkin syytä tuoda esille. Mayn (1983/1994, 129) mukaan olemisessa (being) ihmisen olemassaolon muodot (modes of being in the world) yhtenevät ja hän kykenee olemaan niissä samanaikaisesti (vrt. integrated awareness, Perls ym. 1951/2009; Brown ja Ryan 2003). Oleminen vain yhdellä tavalla tai yhdessä maailmassa (kokemuksellisesti tai abstraktisti, minä–hän, subjekti–objekti) on Mayn mukaan merkki mielenhäiriöstä. May siis tähdentää, että hyvinvoinnin kannalta ihmisen tulisi olla Frommin esittämällä jatkumolla eikä kummassakaan ääripäässä (palaamme tähän myöhemmin).

Niiltä osin kuin Frommin, Horneyn ja Mayn ihmisen kasvuun liittyvät näkemykset ovat yhdistettävissä, ne voidaan muotoilla seuraavanlaisesti: ihmisen olemisen rakenteessa saattaa löytyä systemaattinen vääristymä kohti sen kaltaista ajattelemista, tuntemista ja toimintaa, mikä ei kasvata häntä ihmisenä (ks. myös Bauman 2008; de Botton 2000; 2004; R. D. Laing 1960/2010). Ajautuminen tätä vääristymää kohti on aina mahdollista. Frommin, Horneyn ja Mayn argumentit ovat siis suunnattuja tietynlaisen esineellisen, muuttumattoman ja usein ehkä idealisoidun omakuvan ja tämän ajattelutavan kerrannaisvaikutusten vastapainoksi – suunnannäyttäjiksi kohti yksilöllistä, itselle merkityksellistä ja kokemuksellista kasvua. Voidaan sanoa, että nämä kolme ajattelijaa ovat pyrkineet kohti jokseenkin samoja painotuksia psykologisessa kirjallisuudessa kuin mitä esimerkiksi Kierkegaard, Heidegger ja Sartre ovat esittäneet filosofiassa (esim. Saarinen 1988; 2001; Zahavi 2008).

Kaksi olemisen tapaa motivaatioteorioissa – keskiössä ihmisen itseys

Kuten jo tuotiin esille, tässä tarkasteltavaa kahta olemisen tapaa on tutkittu myös motivaatioteorian saralla. Tällä alueella sama kahtiajako olemisen tavoissa näkyy erityisen selkeästi Abraham Maslowin ja Carol Dweckin myös yleisesti tunnetuissa töissä.

Maslow (1987) tunnetaan ehkä parhaiten hierarkkisesta motivaatioteoriastaan, mutta hänen kuvauksensa itseänsä toteuttavista (self-actualizing) ihmisistä on ollut lisäksi varsin vaikutusvaltainen sekä arkielämässä että akateemisessa tutkimuksessa. Maslow (1968/2011) piti itsensä toteuttajia erityisen kypsinä ja ympäristöönsä nähden itsenäisinä henkilöinä eli läheisesti sellaisina kuin Fromm (1976/1997) kuvailee ”olemisen” ja Horney ”todellisen itsen”. Maslow (1987) siis kuvasi itsensä toteuttajia muun muassa sellaisina henkilöinä, joiden ote kokemuksellisesta todellisuudesta on erityisen vahva, jotka helposti hyväksyvät omat puutteensa, voivat nauttia hetkestä ja kokevat usein nostattavia kokemuksia, jotka kokevat tututkin asiat usein kuin ensimmäistä ker-

taa, jotka kokevat syvää yhteisyyttä muiden ihmisten kanssa mutta myös viihtyvät yksin ja jotka ovat harvinaisen riippumattomia muista ihmisistä.

Maslowin (1968/2011, 51) mukaan teoria tarpeitten tyydyttymisestä (need gratification) on kaiken henkilökohtaisen kehityksen keskiössä (vrt. Goldstein 2000; Kohut 1977/2009). Ottaen tämän lähtökohdaksi Maslow teoretisoi, että on kahdentyyppisiä motivaatioita: kasvuun (Growth-motivation) ja puutteeseen (Deficiency-motivation) pohjaavaa motivaatiota (vrt. Frommin oleminen ja omistaminen). Useimmat ihmiset ovat Maslowin mukaan ensisijaisesti suuntautuneita tyydyttämään perustarpeet, joita ovat esimerkiksi ravinto, turvallisuus, yhteenkuuluvuus ja itsetunto. Maslowin mukaan heidän hyvinvointinsa perustuu tällöin puutteiden minimoimiseen. Johdonmukaisesti ja ehkä Freudiaakin mukaillen Maslow (1968/2011; 1971/1993, 4) näkee, että ihmisten mahdolliset neuroosit aiheutuvat lähinnä tyydyttymättömistä tarpeista (vrt. Horney 1950/1991; ks. myös Kohut 1977/2009).

Maslowin (1968/2011) mukaan ihmisen koko motivaatorakenteessa tapahtuu kuitenkin merkittäviä muutoksia, kun hänen perustarpeensa tyydyttyvät ja hänestä kasvaa itsensä toteuttaja. Vahvasti eriksonilaiseen (Erikson 1959/1994) kehityspsykologiaan nojautuen Maslow (1987) teoretisoi, että kun perustarpeet tyydyttyvät, ihmiselle kasvaa uusia 'itsestä' (self) juontuvia tarpeita, joiden tyydyttäminen samalla kasvattaa itseä. Tätä Maslow tarkoittaa itsensä toteuttamisella (self-actualization). Itsensä toteuttajille siis rakentuu uusi suhde omiin tarpeisiinsa ja näiden aikaansaamiin jännitteisiin (tensions) – niistä tulee ilon ja kasvun lähde sen sijaan, että ne olisivat puutostiloja tai aukkoja olemassaolossa.

Maslowin mukaan tämän positiivisen jännitteen tunteminen ja sen mukaan toimiminen on erityisen keskeistä ihmisen kasvun kannalta (ks. myös Goldstein 2000; Horney 1950/1991). Maslowin teoretisoinnista on syytä huomata, että psykoterapeuttien (kuten Frommin) tapaan myös hän piti "itseä" ja siihen liittyvää (motivaatio-) rakennetta erityisen merkittävänä ihmisen kasvun kannalta ja siis uskoi, että ihmisen psykologisessa rakenteessa tai olemassaolossa tapahtuu merkittäviä muutoksia, kun hän siirtyy, Frommin (1976/1997; 1993/2009) sanastossa, puutteiden "omistamisesta" kohti (subjektina) "olemista".

Vastaava kahtiajako on ehkä vieläkin keskeisemmin esillä Carol Dweckin ansiokkaissa tutkimuksissa yli 30 vuoden ajalta. Dweck (2000; 2006) on käyttänyt käsitteitä *kasvun ajattelutapa* ja *esineellinen ajattelutapa* (growth mindset ja fixed mindset, vrt. Growth-motivation ja Deficiency-motivation, Maslow 1968/2011), kun hän on tutkinut näkemyksiä itsestä (self-theories) ja niiden vaikutuksia muun muassa oppimiseen ja suoriutumiseen. Dweckin (2000, xii) mukaan "näkemykset itsestä muodostavat ytimen kokonaisessa merkitysjärjestelmässä [meaning system]", jonka mukaan ihminen arvioi itsensä ja muut. Dweck on kokeellisissa tutkimusasetelmissä näyttänyt, että ihmisillä on tietty asennoituminen itseensä, jolla on erityisen suuri merkitys vastoinkäymisten ja tavoitteiden asettamisen yhteydessä. Hieman yleistäen nämä jo varhaislapsuudessa muodostuvat ajattelutavat voivat olla suunnattuja joko esineellistetyn omakuvan säilyttämiseen tai kokemuksesta oppimiseen. Esimerkiksi lapset, joilla on esineellinen ajattelutapa, keskittyvät tekemään helppoja tehtäviä, suoriutumaan muita paremmin ja välttelemään epäonnistumista. Ne, joilla on kasvun ajattelutapa, keskittyvät puolestaan oppimaan, kehittämään itseään, näkevät tarvittavan ponnistelun mukavana ja epäonnistumisen luontaisena osana oppimista. Tämä

ero lasten asenteellisessa suhtautumisessa itseään kohtaan on Dweckin (2000) mukaan vastoin-käymisten yhteydessä jopa merkittävämpi suoriutumisen selittäjä kuin esimerkiksi älykkyyssosa-määrä tai geneettiset tekijät.

Dweckin mukaan se, näkeekö ihminen itsensä ja varsinkin oman älykkyytensä kehittyvänä vai pysyvänä ponnistelua vaativissa tilanteissa, vaikuttaa muun muassa depression, itsetunnon ja ahdistuksen määrään sekä kykyyn selviytyä vastoinkäymisistä. Näkemys itsestä suuntaa tavoitteet joko kohti haastavampaa oppimista (learning goal) tai vaivattomampaa suorittamista, joka kuitenkin antaa ulospäin edullisen vaikutelman (performance goal). Dweckin (2000, 151) mukaan esi-neellisen ajattelutavan mukainen suoriutuminen antaa turvallisuutta – hallinnan ja ennustetta-vuuden tunteen – joka on rajatussa määrin hyväksi mutta liioiteltuna (kuten esineellisessä ajatte-lutavassa) estää oppimista ja altistaa pitkäaikaiselle toimintakyvyn laskulle. Kasvun ajattelutapaan sisältyy olennaisesti halu oppia riippumatta lähtötasosta, ja se näin ollen edistää sopeutumisky-kyä. Huomionarvoista on, että Dweck tähdentää kykyä asettaa sekä oppimiseen että suorittami-seen tähtääviä tavoitteita (vrt. May 1983/1994).

On ilmeistä, että Dweckin kahtiajako on samoilla linjoilla Frommin ja Horneyn näkemysten kanssa siinä, että kasvun ajattelutapa (growth mindset) on suuntautunut kohti kokemusta (vrt. being, real self, embodied self) ja esineellinen ajattelutapa (fixed mindset) kohti omakuvan säi-lyttämistä ja parantamista (vrt. having, idealized self, unembodied self). Tarkastelumme kan-nalta tämä on olennaista, koska Dweckin tutkimukset osoittavat, miten jokapäiväisestä ilmiöstä on kyse. Lisäksi tämä havainnollistaa, miten hetkessä näyttäytyvät – itseen kulminoituvat – us-komukset voivat heijastua sekä lyhytaikaiseen toimintaan että koko elämän projektiin. Pienillä muutoksilla omakuvassa voi siis olla merkittäviä kerrannaisvaikutuksia koko elämän projektissa.

Tässä esitetyt näkemykset osoittavat, että tarkastelemamme kaksi olemisen tapaa ovat eri va-riaatioissaan osoittautuneet teoreettisesti mielekkääksi viitekehukseksi, kun tutkitaan ihmisten todellisia tapoja hahmottaa itseään ja maailma. Lisäksi näihin kahteen olemisen tapaan liittyvil-lä eriävillä ajattelutavoilla on psykoterapeuttisissa tapaustutkimuksissa ja kokeellisissa tutkimus-asetelmissa todettu olevan merkittäviä yhteyksiä sekä suoriutumiseen että hyvinvointiin (Dweck 2000; 2006; Fromm 1976/1993; Horney 1950/1991; May 1983/1994; Maslow 1968/2011). Tässä tar-kastelussa on myös tullut esille, kuinka tärkeitä olemisen tapojen analyysissä ovat ihmisen itse (self) ja itseen liittyvät psykologiset rakennelmat (esim. Dweck 2000; Kohut 1977/2009; R.D. Laing 1960/2010; Rogers 1961/2004). Tulemme jatkossa käyttämään sanoja 'itse' (self, yleisesti ot-taen itse kolmannessa persoonassa) ja 'itseys' (selfhood, yleisesti ottaen itse ensimmäisessä per-soonassa) toistensa synonyymeinä, koska viitekehyksessämme miellämme ihmisen itsen eritte-lemättömänä ja näin ollen kummatkin sisältyvät samaan tarkasteltuun kokonaisilmiöön (ks. ylin laatikko kuvassa 1; vrt. Kegan 1982).

Varsinkin ne ominaisuudet, jotka Fromm on liittänyt olemiseen (being), ovat useissa eri tut-kimuksissa ja tieteenaloilla yhdistetty hyvinvointiin (esim. Csikszentmihalyi 1990/2010; Dalai lama ja Cutler 2009; Damasio 2003; Kabat-Zinn 2008; Lyubomirsky 2009; Siegel 2011). Jo vuo-sikymmeniä sitten realistinen suhde maailmaan (esim. Rogers 1961/2004), merkityksen kokemi-nen (esim. Frankl 1946/2006), "tässä ja nyt" -hetken kokeminen (esim. Perls ym. 1951/2009), us-kallus olla (esim. Tillich 1952/2000) ja sosiaaliset suhteet (esim. R.D. Laing 1960/2010; ks. myös

Baumeister ja Leary 1995) on esitetty hyvinvoinnin perustekijöinä. Myös varsin tuoreet tutkimustulokset, joissa on hyödynnetty sekä fysiologisia että aivojen kuvantamiseen perustuvia tutkimusmenetelmiä, tukevat tietoisien läsnäolon merkitystä hyvinvoinnin kannalta (Baer 2003; Brown ym. 2007; Kabat-Zinn 2008). Ottaen huomioon, että Fromm (1976/1997; 1993/2009) ja May (1983/1994) ovat eksplisiittisesti tuoneet esiin näkemystensä yhteydet itämaisiin uskontoihin ja etenkin buddismiin, viime vuosina tieteellisesti todennetut meditaation ja tietoisien läsnäolon (mindfulness) hyvinvointivaikutukset ovat luonnollinen vahvistus olemisen tavan merkitykselle ihmisen hyvinvoinnissa.

Frommin viitekehysten laajentaminen

Oleminen subjektina on kuitenkin vain osa tarkastelemaamme viitekehystä. Se, mikä jää Frommin esittämässä viitekehyksessä kiistanalaiseksi, on ovatko hänen omistamiseen (having) liittämänsä ominaisuudet varsinaisesti hyvinvoinnin vastaisia. Fromm, Horney ja monet muut ovat tuoneet esille sudenkuoppia, jotka seuraavat äärimmilleen viedystä itsen esineellistämisestä ja hahmottamisesta kolmannessa persoonassa. Eikö jonkinlainen kompromissi eri olemisen tapojen välillä voisi kuitenkin olla hyödyksi? Kuten jo Mayn kohdalla tuotiin esiin, itsen hahmottaminen *myös* projektimaisena objektina saattaa itse asiassa edistää hyvinvointia. Ihminen on toisin sanottuna kykeneväinen hahmottamaan itsensä ensimmäisessä ja kolmannessa persoonassa, ja kummatkin ajattelutavat saattavat olla hyvinvoinnin kannalta oleellisia.

Tätä taustaa vasten viimeaikaiset edistykset hyvinvointiteoriassa (esim. Lyubomirsky 2009; Seligman 2011) ovat ehkä erityisen mielenkiintoisia, koska ne eivät puhu Frommin sanastossa vain olemisen mutta myös omistamisen puolesta. Esimerkiksi yhden maailman johtavista 'hyvä elämä projektina' -tutkijoista Martin Seligmanin (2011; ks. myös 2008) uudessa hyvinvointiteoriassa eli PERMA-mallissa (Positive emotions, Engagement, positive Relationships, Meaning, Achievement) hyvinvoinnin viidestä keskeisestä tekijästä positiiviset tunteet (ks. Seligman 2008, 311), positiiviset suhteet, merkitys ja aikaansaaminen voidaan nähdä ainakin osittain omistamisen tai 'hyvä elämä projektina' osina, vastakohtaisesti Frommin näkemyksen kanssa. On siis syytä tarkastella lähemmin, mitä hyvää itsensä näkeminen kolmannessa persoonassa voi tuottaa.

Tässä etenkin Duttonin ym. (2010) erityisen ansiokas tutkimus positiivisen identiteetin eri rakentumisteistä avartaa ymmärrystä itsensä objektina näkemisen positiivisista puolista. Dutton ym. (2010) ovat tutkineet identiteettikirjallisuutta ja todenneet, että on pääasiallisesti neljä tapaa, joilla identiteetti voidaan (aktiivisesti) *rakentaa* positiiviseksi: hyveperspektiivi, arviointiperspektiivi, kehitysperspektiivi ja rakenteellinen perspektiivi.

Duttonin ym. mukaan hyveperspektiivi perustuu siihen, että omaan identiteettiinsä yhdistetään positiivisia ominaisuuksia jotka ovat myös yhteiskunnallisesti arvostettuja, kuten viisaus, kohtuus ja inhimillisuus (ks. Patterson ja Seligman 2004). Arviointiperspektiivin mukaan positiivinen identiteetti rakentuu vertailun kautta, miten esimerkiksi itseä tai omia ominaisuuksia, tekemisiä tai omistuksia arvioidaan positiivisesti suhteuttamalla ne sopivan verrokkiryhmän kanssa (ks. de Botton 2004). Kehitysperspektiivejä on Duttonin ym. mukaan kaksi: edistyminen ja sopeutuminen. Edistyminen perustuu siihen, että yhdistää omaan identiteettiinsä näkemyksen kehityksestä tai

kehityksen ominaisia piirteitä (ks. Bruner 2004). Sopeutuminen perustuu puolestaan näkemykseen omien ja ulkoisten olosuhteiden onnistuneesta yhteensovittamisesta (esim. Joseph ja Linley 2005). Rakenteellinen perspektiivi sisältää kaksi eri rakenteellista mekanismia: oman ja sosiaalisen identiteetin yhteensovittaminen tai useamman oman identiteetin yhteensovittaminen (esim. työ ja vapaa-aika; Kreiner ym. 2006).

Duttonin ja muiden (2010) teoretisointi positiivisen identiteetin rakentumisesta on relevantti tarkastelumme kannalta varsinkin siitä syystä, että se tarjoaa typologian sille, mistä 'hyvä elämä projektimaisena objektina' voi koostua. Tavoista, joilla positiivinen identiteetti voidaan rakentaa positiiviseksi, varsinkin hyve- ja arviointiperspektiivit voidaan nähdä kuuluvan Frommin "omistamiseen" (having). Kehitys ja rakenteellinen perspektiivi voidaan sen sijaan ajatella täydentävän Frommin viitekehystä subjektina olemisesta.

Näillä neljällä Duttonin ym. (2010) jäsentämällä perspektiivillä on se merkittävä yhteinen tekijä, että kaikissa yksilö tai hänen identiteettinsä nähdään osana jotakin laajempaa kokonaisuutta. Lisäksi tämän kokonaisuuden voi hahmottaa usealla eri tavalla. Kyseinen kokonaisuus voi muodostua yhteiskunnan tai ehkä jopa lajin tasolla (hyve) tai osana pienempää yhteisöä (arviointi). Tämä kokonaisuus voi myös muodostua historiallisesta näkemyksestä itsestä ja itsen yhteydestä maailmaan (kehitys) tai itsestä eri konteksteista (rakenteellinen). Tämän kokonaisuuden hahmottaminen voi jo todetusti vääristyä merkittävien seurauksin, jotka voivat näyttäytyä esimerkiksi liiallisena itsekkeskyytenä tai jopa koko kokemusmaailman poissulkemisena (Fromm 1976/1997; Horney 1950/1991; May 1983/1994).

Olemisen tavat systeemiälykkäässä toiminnassa

Samalla voidaan kuitenkin väittää, että kokonaisuuksien hahmottaminen on olemassaolon kokonaisuuden kannalta erityisen olennainen inhimillinen kyky (Hämäläinen ja Saarinen 2006; 2007; Saarinen ja Hämäläinen 2004; 2010). Huomionarvoista on, että itsen näkeminen osana jotakin laajempaa kokonaisuutta saattaa lisäksi vaatia kyvyn nähdä itsensä myös rajattuna objektina, toisin sanoen kyvyn itsen ainakin osittaiseen esineellistämiseen nk. objektitietoisuuden avulla (object-consciousness, Zahavi 2008).

Tässä yhteydessä Hämäläisen ja Saarisen (2006; 2007; Saarinen ja Hämäläinen 2004; 2010) systeemiälyn käsite on avuksi. Systeemiälyllä Hämäläinen ja Saarinen ovat pyrkineet kuvaamaan ihmisen synnynnäistä kyvykkyyttä olla samanaikaisesti osa itseään suurempia kokonaisuuksia ja vaikuttaa niihin. Systeemiäly ammentaa systeemiperspektiivistä (esim. Jackson 2003; Senge 1990/2006), jonka yksi keskeisistä opeista on, että maailma voi hahmottua ymmärrettävämpänä ja selkeämpänä, kun sitä käsitellään kokonaisuutena ja vuorovaikutussuhteiden kautta, kuin jos sitä käsiteltäisiin objektina ja osiansa summana (Saarinen ja Hämäläinen 2010). Hämäläisen ja Saarisen systeemiälynäkemyksessä painottaa ihmisen kykyä jatkuvaan ja myös pitkäaikaiseen systeemeissä *toimimiseen* (vrt. Aristoteles 2005; Csikszentmihalyi 1990/2010). He korostavat lisäksi ihmisen subjektiivisia herkkyyksiä ja sopeutumista moninasiin myös kognitiivisesti määrittelmättömiin ja kompleksisella tavalla dynaamisiin systeemeihin (vrt. Fromm 1976/1997). Tämä kyky toimia (endowment; agency) systeemeissä ja systeemien kanssa ilmenee varsin selkeästi ih-

mistenvälisessä toiminnassa, mikä tekee tästä kyvystä erityisen keskeisen ihmisen jokapäiväisen elämän kannalta (Hämäläinen ja Saarinen 2006; 2007; Martela ja Saarinen 2013; Saarinen ja Hämäläinen 2004; 2010).

Systeemiäly voidaan siis ajatella ihmisen kokonaisvaltaisena kykynä toimia itseensä ja ympäristöönsä nähden sekä ennakoivasti että hedelmällisesti. Lyhyesti, ”*systeemiäly perustuu sille, mikä on ihmiselle hyväksi*” (Saarinen ja Slotte 2005, 226, kursivointi alkuperäisessä). Systeemiällyn käsitteestä käsin voimme kiteyttää neljä tarkastelumme kannalta merkittävää huomiota, jotka valaisevat, miksi myös kolmannen persoonan hahmotuskyky on keskeistä ihmisen hyvinvoinnille:

1. objektimainen hahmotus kokonaisuudesta tai systeemeistä on merkittävä kyky ihmisen olemassaolon kannalta,
2. kokonaisuuksiin liittyvä oma kokonaisvaltainen ajattelu, tuntemisen ja toiminnan logiikka,
3. onnistunut toiminta systeemeissä edellyttää ”olemisen” (Fromm 1976/1997) liittyviä herkkyyksiä, ja
4. keskeisintä ihmisen kannalta on *kyky toimia* systeemeissä (vrt. systeemien tunnistaminen).

Viitekehiksemme kannalta kaikki nämä ovat merkittäviä huomiota ja tästä syystä paneudumme hieman syvemmin kuhunkin näistä kohdista.

Ensimmäinen huomio puhuu sen ymmärryksen puolesta, että ihmisen kyky hahmottaa maailma ja itsensä kolmannen persoonan perspektiivistä on varsin olennaista ihmisen olemassaolon kannalta. Kuten Frommkin väittää, tämä olemisen tapa on ihmiselle hyvin luonnollinen, mutta todennäköisesti järein eri syistä kuin mitä hän on väittänyt. Ihmisen selviytymisen kannalta mahdollinen taipumus haalimiseen ja omistuksen lisäämiseen on todennäköisesti vähemmän tärkeää kuin kyky toimia systeemeissä (Saarinen ja Hämäläinen 2010). Frommin näkemys ”omistamisesta” (having) on todennäköisesti lähempänä mielenhäiriön kaltaista erikoistapausta tai ääripäätä sen sijaan, että se muodostaisi ihmiselle ”luonnollisen” olemisen tavan (ks. Damasio 2003; Diener 2000; Lyubomirsky 2009; Seligman 2011). Tässä yhteydessä on ehkä syytä tuoda esille, että kokonaisuusien aktiivinen hahmottaminen ja niissä toimiminen on yksi Esa Saarisen (2003, 10) filosofian keskeisistä laatumääreistä: ”Filosofia ei ole tiedettä kokonaisuuksista mutta kokonaisuudet hahmottuvat terävämmin filosofian kautta” (ks. myös Saarinen ja Hämäläinen 2010).

Toinen kohta – kokonaisuuksiin liittyvä oma kokonaisvaltainen ajattelu, tuntemisen ja toiminnan logiikka – on merkittävä siitä syystä, että myös systeemiajattelun näkökulmasta katsottuna kokonaisuusien tai kolmannen persoonan perspektiivi on olennaisesti eri tapa hahmottaa maailma kuin esimerkiksi Frommin ”oleminen” (being). Kokonaisuusien hahmottamiseen liittyvä ajattelutapa on äärimmäisessä muodossaan esineellistävää, mikä on siitä hyvä asia että se tuo esille tai nimeää tarkasteltavan systeemin tai sen osia (ks. Martela ja Saarinen 2013; Senge 1990/2006; ks. myös Dewey 1910/2012), mikä myös alleviivaa tämän ajattelutavan erityislaatuisuutta. Systeeminäkökulmaan siis sisältyy laadullisesti erilainen ajattelutapa kuin esimerkiksi hetkessä olemiseen. Tämä voidaan nähdä pohjautuvan ihmisen objektitietoisuuteen (ks. Zahavi 2008). Tässä on tosin erityisen tärkeää huomata, että ”olemisen” ja objektimaisen hahmottamisen *eron* tähdentäminen ei ole systeemiällyn mukainen ymmärrys maailmassa toimimisesta – päinvastoin (Martela ja Saarinen 2013). Tämä tuo meidät kolmanteen keskeiseen huomioon.

Kolmanteen kohtaan – onnistunut toiminta systeemeissä edellyttää ”olemiseen” (Fromm 1976/1997) liittyviä herkkyyksiä – on hyvä kiinnittää huomiota siitä syystä, että se valottaa kahden olemisen tavan välillä vallitsevaa jännitettä ja sitä tasapainoa, joka vallitsee, kun ihminen toimii onnistuneesti ympäröivien ja sisäisten systeemiensä kanssa (Martela ja Saarinen 2013; Saarinen ja Hämäläinen 2010). Hämäläisen ja Saarisen systeemiällyn valossa voidaan sanoa, että ympäristöön – sopeutuminen, jota voidaan pitää merkinä kypsyydestä ja ensiarvoisen tärkeänä ihmisen hyvinvoinnin kannalta (Goldstein 2000; Horney 1950/1991; Maslow 1968/2011; Rogers 1961/2004), edellyttää kykyä samanaikaisesti *olla* kummallakin olemisen tavalla. Näin ollen se edellyttää olemisten tapojen yhteensovittamista (ks. myös May 1983/1994). Voidaan siis väittää, että subjektiivainen herkkyys itsensä ja ulkoisen maailman suhteen sekä jatkuvasti muuttuvan kokonaisuuden myös objektimainen hahmottaminen *yhdessä* toimivat edellytyksenä systeemiälykkäälle toiminnalle niin kuin Hämäläinen ja Saarinen (esim. 2006) siitä puhuvat. Toisin sanoen ihmisen systeemiäly todennäköisesti toimii parhaiten, kun hän pystyy dynaamisesti ja tilanteeseen sopivasti toimimaan sekä hetken rikkaudesta että tilanteen kokonaisuudesta käsin.

Systeemiällyn valossa voidaan väittää, että ne kyvykkyudet, jotka mahdollistavat ’hyvän elämän projektimaisena objektina’, ovat systeemiälykkäässä toiminnassa saumattomassa yhteistyössä ’subjektina olemiseen’ liittyvien kykyjen kanssa. Maslow (1971/1993, 27–28) on eri näkökulmasta katsoen kutsunut tätä inhimillisten kykyjen huipentumaa – ympäristöönsä nähden kypsää itsensä toteuttamista – ”täydeksi ihmisyudeksi” (full humanness). Tässä yhteydessä on syytä huomata, että systeemiällyn käsitteestä käsin katsoen Esa Saarinen ei filosofiassaan edes epäsuorasti moralisoi tietyn olemisen tavan puolesta toisin kuin monet tunnetut eksistenssifilosofit (ks. Saarinen 1988, 155) vaan systeemiäly lähinnä korostaa olemisen moninaisten kyvykkyyksien käyttöä (Saarinen ja Hämäläinen 2010). Systeemiällyn käsitteen avulla voimme siis tarkastella kahta olemisen tapaa tasavertaisesti, mikä on tärkeää tarkastelemamme viitekehyksen kannalta.

Neljäs ja viimeinen kohta tuo tarkastelemamme viitekehyksen fokukseen sen, miksi kaksi olemisen tapaa ja näiden välinen jännitys on syytä hahmottaa *taustana*, jonka suhteen toiminta muodostuu (palaamme tähän myöhemmin) (figure-ground, ks. Goldstein 2000; Kegan 1982; R. D. Laing 1960/2010; Perls ym. 1951/2009). On syytä kiinnittää huomiota siihen, että Hämäläinen ja Saarinen ovat systeemiällyn käsitteellään alleviivanneet juuri toimintaa ja toimintakykyä systeemeissä ja systeemien kanssa. Asetelma, joka tästä käsin hahmottuu on seuraava: kun ihmisen olemisen tavat ovat tasapainossa ja näiden välissä vallitseva jännite toimii ihmisen kasvua edistävästi, olemisen tavat ovat taustatekijänä (ground) ihmisen kokonaisvaltaisessa olemisessa – toiminta ja vuorovaikutus ovat tuolloin keskiössä (figure). Toisin sanoen: kun ihmisen oleminen toimii hänen kannaltaan palkitsevasti, hänen ei todennäköisesti ole tarpeellista keskittyä syihin, joiden takia hänen olemisensa toimii niin kuin se toimii (ks. Csikszentmihalyi 1990/2010; Annas 2008).

Ontologinen varmuus

Käsitteellisesti tätä ilmiötä, joka voidaan mieltää eräänlaisena psykologisena peruskuntona, on ehkä parhaiten luonnosteltu ”ontologisen varmuuden” avulla (ontological security, Giddens

1991/2012; R.D. Laing 1960/2010; May 1983/1994; Tillich 1952/2000, ks. myös *psychic affirmation*, Haybron 2008, 143). Esimerkiksi Giddens (1991/2012, 3) on kuvannut tätä eräänlaisena ”suojaavana kääreenä” (*protective cocoon*) joka mahdollistaa jatkuvan ”hypyn tuntemattomaan” (emt., 41) ja on siis välttämätön päivittäisen toiminnan kannalta. R. D. Laingin (1960/2010, 39) mukaan ontologisesti varmallalla ihmisellä on ”vankka ja keskitetty itsetuntemus” (*centrally firm sense of self*), mikä heijastuu siihen, että hän elävästi kokee itsensä, muut ja maailman todellisina, kokonaisina ja jatkuvina. Ontologinen varmuus siis kuvaa ihmisen psykologista kykyä olla kosketuksessa sekä sisäisesti että ulkoisesti muuttuvan todellisuuden kanssa. Vasta toimintakyvyn laskiessa tai kun hahmotus todellisuudesta hämärtyy, itseen ja olemisen tapaan liittyvät kysymykset koetaan merkittävinä, toisin sanoen syntyy ontologista epävarmuutta (*ontological insecurity*) (esim. Csikszentmihalyi 1990/2010; Horney 1950/1991; R. D. Laing 1960/2010). Goldstein (2000) on tarkastellut samaa ilmiötä itsensä toteuttamisen kautta (*self-actualization*): miten vahvasti ihminen eri häiriötekijöistä huolimatta kykenee tuntemaan ihmiselle perustavan kasvun tarpeen. Nämä hahmotukset tuovat esille hyvinvointiteoreettisoinnin ytimessä piilevän, näennäisen paradoksin: silloin kun ihminen voi hyvin, hänen hyvinvointinsa on parhaillaan toiminnan taustalla sen mahdollistajana (esim. Csikszentmihalyi 1990/2010; Maslow 1987; Kohut 1977/2009). Hyvinvointi ilmenee luontaisena toimintana ja jouhevuutena.

Ontologinen varmuus muodostaa tarkastelumme syvimmän kohdan. Tämä johtuu siitä, että se mistä ontologinen varmuus koostuu tai mihin se perustuu, on hyvinvointiteoreettisoinnin ehkä keskeisin mysteeri, johon kaikki hyvinvointiteoriat suoraan tai epäsuoraan voidaan nähdä ottavan kantaa. On selvää, että ontologinen varmuus liittyy ihmisen tietoisuuteen, itseen, itsetietoisuuteen (*self-awareness, self-acquaintance, self-consciousness*), mutta näiden keskeinen jäsentely on vielä alkutekijöissään (Csikszentmihalyi 1990/2010; Wallace 2000; Zahavi 2008). Meidän tarkastelumme kannalta tarkka jäsentely tässä suhteessa ei ole tarkoituksenmukaista. Ensisijaisesti hyvinvointikirjallisuuteen tukeutuvan tarkastelumme kannalta riittää seuraavat kolme jäsenystä: (1) viitekehyksessämme itseys muodostaa sen rakenteen, joka yhdistää ja syntetisoi olemisen tavat (esim. R.D. Laing 1960/2010), (2) ontologinen varmuus sisältyy itseyyden rakenteeseen (esim. Csikszentmihalyi 1990/2010), ja (3) kaikki liikkeet itseyydessä liikuttavat myös ontologista varmuutta (esim. Giddens 1991/2012). Käytännöllisyyden vuoksi me kutsumme näistä kolmesta kohdasta koostuvaa kokonaisuutta olemisen tapojen väliseksi jännitteeksi – ihmisen itseyydessä usein nimittäin ilmenee jännitteitä ja sisäisiä konflikteja, mikä on yksi freudilaisen psykologian keskeisimmistä teeseistä ja Frommin analyysin ytimessä (Westen 1998; ks. myös Fromm 1947/2003; Kohut 1977/2009; Maslow 1968/2011).

On vielä syytä lisätä kaksi tärkeää huomiota. Ontologiselle varmuudelle on ensinnäkin annettu monia eri laatumääreitä, jotka mielestämme korostavat sen eri vivahteita, kuten *eheys* (Kabat-Zinn 2008), *sielunrauha* (Hadot 2010), *sisäinen järjestys* (Csikszentmihalyi 1990/2010), *positiivisuus* (Damasio 2003; Fredrickson 2009), *sisäinen tasapaino tai harmonia* (Wallace ja Shapiro 2006), *ykseys* (*singleness*, Perls ym. 1951/2009, 263) *mielen kirkkaus* (Siegel 2011), *psykkinen kukoistus* (Haybron 2008), *tietoisuuden eloisuus* (Brown ja Ryan 2003), *koherenssi* (Antonovsky 1996), *itsepystyvyys* (*self-efficacy*, Bandura 1977), *autonomia* (Deci ja Ryan 2000) ja ”*radikaali sujuvuus*” (Saarinen ja Slotte 2005, 220). Kokonaishahmotuksen kannalta Siegelin (2011) näkemys

mielenterveydestä ja mielenhäiriöstä saattaa olla hyödyksi. Siegelin (2011) mukaan kaikki mielenhäiriöt voidaan ymmärtää joko mielen liiallisena kaoottisuutena tai jäykkyytenä. Näin ymmärrettynä mielenterveys on Siegelin mukaan ääripäiden välisellä jatkumolla, jossa vallitsee toiminnan mahdollistava harmoninen tasapaino, jolloin ihminen on mukautuva ja tasapainoinen samanaikaisesti (vrt. keskiväli, Aristoteles 2005, palaamme tähän). Ehkä yllättäen filosofian suurmestareista muun muassa Bertrand Russell (1946/2009, 2) ja Ludwig Wittgenstein (2011, 41) pitivät varmuutta ja mielenrauhaa filosofian *käytännöllisenä* päämääränä aivan kuten sitä pidettiin antiikin aikaisissa filosofisissa koulukunnissakin (Hadot 2010, 113).

Toiseksi: vaikka ontologisen varmuuden ”koostumusta” on parhaillaan vain luonnosteltu, silti tiedetään kohtalaisen hyvin, *miten* siihen voidaan vaikuttaa. Toisin sanoen on paljon tietoa siitä, miten olemisen tapojen välistä jännitettä voidaan työstää. Tämä huomio johdattaa meidät tarkastelemaan ajattelun liikkeen työstävää vaikutusta.

Ajattelun liike ja kolme ajattelun tyyliä

Tässä vaiheessa tarkasteluamme on ehkä hyvä kerrata keskeisimmät huomiot kahdesta olemisen tavasta. Sekä itsensä tiedostaminen subjektina että kyky nähdä elämä objektimaisesti näyttäisivät edistävän ihmisen kokonaisvaltaista ”*maailmassa-olemista*” (Saarinen 1988, 144, kursivointi alkuperäisessä). Tämä on keskeisin kohta, jossa poikkeamme Frommin näkemyksestä ja tästä syystä käytämme ’hyvä elämä projektimaisena objektina’ ilmaisua Frommin ”omistamisen” sijasta.

Ensimmäisen olemisen tavan voidaan nähdä edistävän kokemuksen merkityksellisyyttä ja tuoreutta – ainutlaatuista kokemista maailmassa. Jälkimmäinen olemisen tapa edistää itsen näkemistä osana laajempaa kokonaisuutta – olemassaolon näkemisen jollakin merkityksellisellä tavalla jäsennehtynä yhteyksellisyytenä. Molemmat olemisen tavat voivat edistää ontologista varmuutta, joka on välttämätön pohja ihmisen hyvinvoinnille ja maailmassa toimimiselle. Myös tässä poikkeamme Frommin hahmotuksesta. Viitekehiksestämme käsin hetkessä eläminen (subjektina oleminen) on hedelmällisempää nähdä toiminnan mahdollistavana olemisen tapana sen sijaan, että samaistaisimme subjektimaisen olemisen ja toiminnan toisiinsa. Lisäksi on tullut esille, että ihmisen ’itse’ (self) voidaan mielekkäästi hahmottaa olemisen tapojen välisenä siltana.

Tällä tarkastelulla olemme pyrkinet viitoittamaan tietä kohti hahmotelmaa, jonka mukaan itsen hahmottaminen sekä subjektina että objektina voivat tukea toisiaan ja mahdollistavat merkityksellisen ja usein onnistuneen toiminnan. Näin olemme pyrkinet luomaan riittävät puitteet tarkastelullemme, jossa keskitymme siihen, miten hyvä elämä ja siihen sisältyvä hyvinvoinnin rakentuminen perustuu esitetyn kahden olemisen tavan välisen jännitteen – juuri siinä hetkessä vallitsevien olosuhteiden mukaiselle (Goldstein 2000) – luovalle tasapainottamiselle ajattelun liikkeen avulla (Kegan 1982; Rogers 1961/2004; Saarinen 2012).

Tässä osiossa tulemme kiinnittämään huomiota ajattelun liikkeeseen ja siihen, miten se voidaan hahmottaa viitekehiksestämme käsin. Esittämästämme kahdesta olemisen tavasta ja näiden välisestä jännitteestä voidaan johtaa kolme *ajattelun tyyliä*, joiden kautta ajattelun liike voi työstää olemisen tapojen välistä jännitettä kohti henkilökohtaista kasvua ja ”kohottumista” (Saarinen

2012). Seuraavaksi tarkastelemme siis sitä, miten eksistentiaaliset oivallukset voivat syntyä. Kun puhumme ajattelun liikkeestä, tarkoitamme liikettä, joka tapahtuu ihmisen olemassaolon kokonaisuudessa. Tällä tavalla vältämme tiukan erottelun esimerkiksi ajattelun, itseyden ja tietoisuuden välillä (näiden välisistä kiistanalaisista yhteyksistä ks. esim. Damasio 2003; Kabat-Zinn 2008; Searle 2004; Wallace 2000; Zahavi 2008). Ajattelun liikkeellä ja ajattelun tyyleillä tarkoitamme siis ajattelua laveasti ymmärrettynä: ajattelu, kuten me sen ymmärrämme, on suoraan sidoksissa sekä tunteisiin että toimintaan. Tarkastelumme kohteina ovat siis tietyt ajattelun, tuntemisen ja toiminnan yhdistelmät, jotka ovat osoittautuneet erityisen keskeisiksi hyvinvoinnin kehittämisessä. On syytä huomata, että linjauksemme on yhdenmukainen Esa Saarisen filosofian kanssa: ”kun halutaan rakentaa filosofinen ajatteluympäristö, jossa ajattelu sujuu ja johtaa *omakohtaisiin oivalluksiin* [vrt. eksistentiaalinen oivallus], tunnekomponentti on sivuuttamaton” (Saarinen ja Slotte 2005, 236, kursivointi lisätty; ks. myös Saarinen 2003; 2008; 2012).

Viitekehyksestämme käsin ehdotamme kolmea ajattelun tyyliä, jotka ovat (1) subjektina olemisen työstäminen, (2) objektina olemisen työstäminen, ja (3) toiminnassa tapahtuva työstäminen. Vaikka nämä kolme työstämisen tapaa esitetään erillisinä, on syytä huomioida, että ne voivat olla yhteensulautuneita. Kolme ajattelun tyyliä voidaan viitekehyksestämme käsin ilmaista kolmena eri tapana, miten ihminen voi *lähestyä* omaa olemassaoloaan – kuinka eksistentiaalinen (ks. Fromm 1947/2003, 30 tähän käsitteeseen liittyen) oivaltaminen voi tapahtua. Nämä kolme ajattelun tyyliä voidaan siis muotoilla seuraavanlaisiksi ”kattomääreiksi”, joista kukin väistämättömästi käsitteää laajan määrän ihmisen psykologisesta ilmiökentästä:

1. Elämys edellä (herkkyys, aitous, tuntumallinen todellisuus)
2. Kokonaisuus edellä (itsen yhteyksellisyys, merkitys, kognitiivinen todellisuus)
3. Toiminta edellä (keskittyminen olennaiseen)

Nämä kolme tapaa työstää itseä ovat siitä syystä merkittäviä, että ne näyttävät hyvinvointitutkimuksen perusteella parantavan hyvinvointia – niiden voidaan ehkä jopa ajatella muodostavan hyvinvoinnin peruspilarit. Esimerkiksi Seligman (2008) on onnellisuusteoriassaan esittänyt hyvin samanlaisen kolmijaon: (1) myönteiset tunteet, (2) tarkoitus ja (3) syventyminen (flow). Myös (laajassa) selviytymiskirjallisuudessa (coping) on pidetty hyvin samankaltaista kolmijakoa merkityksellisenä analysoitaessa, miten ihmiset ovat hallinneet tai selviytyneet sisäisten ja ulkoisten vaatimusten aiheuttamasta stressistä. Eri selviytymisstrategioista käytetty kolmijako on: (1) tunnepainoitteinen selviytyminen (emotion-focused coping), (2) merkityspainoitteinen selviytyminen (meaning-focused coping) ja (3) ongelmapainoitteinen selviytyminen (problem-focused coping) (Folkman ja Moskowitz 2004). Folkman ja Moskowitz (2004) tähdentävät 35 vuotta kattavassa selviytymistutkimuksen kartoituksessaan, että varsinkin valitun selviytymisstrategian ja ympäristötekijöiden yhteensovittaminen on erityisen tärkeää lopputuloksen kannalta. Nämä kaksi tärkeää esimerkkiä kertovat, että esittämämme kolmikanta perustuu empiirisesti todennettuihin tapoihin, joilla ihminen voi sekä edistää hyvinvointiansa että lievittää pahoinvointiansa. Kuten Korhonen (2012) on todennut: ”Aiempien [hyvinvointi] tutkimusten perusteella ihmisen ajattelu- ja toimintatavat vaikuttavat hänen hyvinvointiinsa ja *pysyvää hyvinvoinnin muuttamista tavoiteltaessa huomio kannattaa kiinnittää juuri ajattelu- ja toimintatapoihin olosuhteiden sijasta*” (Korhonen 2012, 106, kursivointi lisätty).

Seuraavaksi esittelemme joitakin keskeisiä piirteitä kustakin ajattelun tyylistä.

Elämys edellä – herkkyyks, aitous ja tuntumallinen todellisuus

Elämyksen merkitystä itsen kasvun kannalta tarkastelemme lyhyesti kolmesta eri tulokulmasta ja eri tieteen traditiosta tulevien näkemysten avulla. Kaikki kolme korostavat kokemuksen uudistavaa voimaa ihmisen psykologiassa ja sitä, miten se voi muuttaa ihmisen kokonaisvaltaista olemisen tapaa. Rogersin työn avulla tuomme esille, että itseyden muutokseen subjekti–objekti–janalla sisältyy aivan tietynlainen ajattelun liike. Kabat-Zinnin (2008, 431) kautta käy ilmi, että ajattelun liikkeitä harjoittamalla tietyn tavoin voidaan muuttaa ”olemisen, näkemisen, aistimisen ja tuntemisen” tapaa, toisin sanoen ihmisen tuntumallista todellisuutta. Perls ym. (1951/2009) puolestaan esittävät laajan teorian, miten kokemus, itse ja ympäristö organismitasolta käsin muodostavat kokonaisuuden, joka edistää ihmisen kasvua. Mielestämme yhdessä nämä näkemykset puhuvat sen ymmärryksen puolesta, että ihmisen ’itseä’ voi työstää ”elämys edellä”.

Psykoterapeuttina toimineen ja oman terapiamuotonsa (person-centered therapy) kehittäjänä tunnetun Carl Rogersin tarkat empiiriset huomiot ja teoretisoinnit ihmisen kasvusta ovat erityisen keskeisiä varsinkin niiden kattavuuden ja prosessimaisuuden takia. Rogersin (1951/2003; 1961/2004; 1980) mukaan aito ja täysi hetken kokeminen on erityisen keskeistä terapeuttisen prosessin kannalta, koska tuolloin tietoisuus (awareness), kokemus (experience) ja oleminen (being) yhdistyvät. Rogersin mukaan terapian edetessä, siis rakentavassa itsen muutoksessa: (a) ihminen kokee itsensä vähemmässä määrin joustamattomana objektina ja tuotteena sekä enenevässä määrin muuttuvana prosessina ja subjektina, (b) ihminen alkaa kokea itsensä aidosti sellaisena kuin hän on ja toivoisi olevansa ja samalla alkaa kokea itsensä ja ympäröivän maailmansa enenevässä määrin muuttuvana, (c) ihmisen aikaisemmat kognitiiviset kategoriat ja kartat haihtuvat ja uudet realistisemmat ottavat muotonsa, (d) ihminen tulee avoimemmaksi kokemuksilleen ja asenteilleen näitä kokemuksia kohtaan samalla, kun kokemusten ja asenteiden välille rakentuu sopusointua, (e) ihminen alkaa kokea enemmän vastuuta omista tunteistaan ja samalla negatiiviset asenteet itseä kohtaan vähenevät ja positiiviset asenteet kasvavat, (f) ihminen alkaa kokea enemmän mielenrauhaa ja hänestä tulee luottavaisempi oman itsensä ja arvioidensa suhteen, (g) ihminen kokee olevansa valmis olemaan oma itsensä ja samalla hänestä myös tulee oma itsensä (vrt. esim. Horney 1950/1991; R.D. Laing 1960/2010; May 1983/1994).

Olellaisen tärkeää tässä on huomata, että Rogersin (1961/2004, 132) kuvaus koskee ihmisen kehitystä ”liikkeenä” kohti kokemuksen ja itsen yhdenmukaisuutta (congruence), joka näyttäisi sisältävän myös kasvua koetussa ontologisessa varmuudessa (ks. myös Kegan 1982). Rogersin mukaan tämä liike on ihmiselle erityisen merkittävää, koska se muuttaa itsen rakennetta (self-structure) ja sitä kautta myös ihmisen suhdetta maailmaan ja ymmärrystä maailmasta. Sen lisäksi, että Rogersin näkemysten ja tapaustutkimusten voidaan nähdä tukevan sitä subjekti–objekti–viitekehystä, johon nojaudumme, Rogers tuo esille, että nimenomaan *liike* kohti subjektina olemista, eikä jonkinlaisen paikallaan olevan tilan saavuttaminen, kasvattaa hyvinvointia. Voidaan siis sanoa, että tietynlainen liike itsessä on olennaista hyvinvoinnin kannalta; jonkin pysyvän mielentilan saavuttaminen ei toisaalta olisi yhtä keskeistä (ks. myös Lyubomirsky 2009; Kegan 1982; Wilber 2000).

Myös buddismin 2500 vuotta kehittyneissä hyvinvoinnin kehittämisen traditioissa tähdenne-tään samoja tekijöitä kuin mitä Rogers on nostanut esille. Kabat-Zinn (2008) on jäsentänyt erityi-sen ansiokkaasti buddismista juontavan tietoisien läsnäolon (mindfulness) käsitettä ja tuonut tie-toisen läsnäolon systemaattisen harjoittamisen kliiniseen hoitokontekstiin. Hänen mukaansa tie-toisessa läsnäolossa on kyse avoimuutta ja hyväksyväisyyttä korostavasta ”ei-tekemisestä” (emt., 431) ja takertumattomuudesta (emt., 67) esimerkiksi ajatuksiin tai esineelliseen itseän. Kabat-Zin-nin (2008, 20–21) mukaan ”se salaperäinen, dynaaminen tasapaino jota kutsumme ’terveydeksi’, kattaa sekä kehon että mielen (käyttääksemme kömpelöä ja keinotekoista puhetapaa, joka kum-mallisesti erottaa ne toisistaan) ja että sitä voi kehittää erityisellä tarkkavaisuudella, joka ylläpitää, uudistaa ja parantaa.” Hetkestä toiseen toteutuva hyväksyvä tietoinen läsnäolo on Kabat-Zinnin (emt., 72) mukaan kokonaisvaltainen ”olemisen tapa”, joka ”ruokkii elämässämme kehon ja mielen tasolla tuttuutta ja läheisyyttä, joka syventää ja vahvistaa hyvinvointia ja levon tunnetta suhteessa kaikkeen, mitä elämässämme hetki hetkeltä tapahtuu” (emt., 133). Tietoisessa läsnäolossa siis ko-rostetaan tietoisuutta, kehollisuutta, tämänhetkisyyttä ja kykyä tarkkavaisuuden hallintaan, jot-ka yhdessä koettuna aikaansaavat merkittäviä muutoksia ihmisen elämässä (vrt. embodied self, R.D. Laing 1960/2010). Kabat-Zinn (2008, 75) kiteyttää tämän hienosti: ”Pelkästään meditoimal-la, istumalla ja olemalla hiljaa *voidaan* muuttaa itseä ja maailmaa” (kursivointi alkuperäisessä).

Kabat-Zinnin näkemys tuo esille esteettömän elämyksen mahdollisuuden, toisin sanoen ei-te-kemisen ja ei-ajattelemisen, jolla on merkittäviä seurauksia ihmisen itseyden ja näin myös ajatte-lun kannalta. Se, minkä Kabat-Zinn erityisen ansiokkaasti tuo esille on, että kokemuksen (kehon aistien) suodattamaton kokeminen voi perustavalla tavalla hermistää ihmistä hänen omalle ole-massaololleen – elämys voi eheyttää. Tämä kokemus voi olla niin merkittävää, että se muuttaa ihmisen koko olemisen ja ajattelun tapaa.

Hahmoterapiassa (Gestalt therapy) suodattamaton kokeminen on esitetty yhtä keskeisenä il-miönä kuin millaisena mindfulness-kirjallisuus kuvaa tietoisien läsnäolon taidon (ks. Brown ja Ryan 2003; Brown ym. 2007). Hahmoterapian ehkä keskeisimmässä teoksessa Perls ym. (1951/2009) ovat teoretisoineet, että kokemus (contact) on organismin ja hänen ympäristönsä välisen (organism/environment field) rajapinnan toimintaa (contact-boundary functioning). Hei-dän näkemyksessään ihmisen itse (self) on hetkessä toimiva systeemi (system of contacts), joka hahmon muodostuksen (Gestalt formation) avulla mahdollistaa ihmisen luovan sopeutumisen (creative adjustment) ympäristöönsä. Perlsin ym. mukaan tämä kokemukseen ja siinä tapahtuvaan hahmon muodostukseen kulminoituva sopeutuminen on se, mikä aikaansaa ihmisen kasvun ja sisäisen innostuksen tunteen (excitement). Heidän mukaansa jokaisena hetkenä tapahtuva koke-minen aina sisältää jotakin uutta, joka muuttaa muodostunutta hahmoa (Gestalten) ja näin myös ihmisen itseä, joka Perlsin ja muiden mukaan on siis hahmonmuodostuksen edellyttämä proses-si. Perlsin ym. (1951/2009, xi) mukaan kirkas ja täydellinen hahmonmuodostus on hyvinvoinnin ja kasvun edellytys (ks. myös Kegan 1982, vrt. ontologinen varmuus).

Näkemyksemme mukaan nämä kolme eri lähtökohdista juontavaa ja hieman eri käsitteisiin turvautuvaa näkemystä tukevat sitä yhteistä ymmärrystä, että ihmisen itse on jatkuvassa muu-toksessa sekä ihmisen sisäisen että ulkoisen maailman muutosten yhteydessä – elämyksessä (ks. myös Bargh ja Chartrand 1999; Dweck 2000). Kokemuksen esteetön ja hellävarainen kokeminen

voi luoda innostusta, sisäistä levollisuutta ja aitouden tunnetta, mikä esitettyjen näkemysten perusteella voi kokonaisvaltaisesti muovata ihmisen itseä (Kabat-Zinn 2008; Perls ym. 1951/2009; Rogers 1961/2004). Esittämästämme viitekehyksestä katsottuna tämä tarkoittaa sitä, että jatkuvat kokemukseen pohjautuvat elämykset aikaansaavat muutoksia kahden olemisen tavan välillä vallitsevassa jännitteessä (itsessä ja ontologisessa varmuudessa). Näiden muutosten valossa olemisen herkkyyden tai ”hahmonmuodostuksen” (Perls ym. 1951/2009) kirkastaminen on erityisen olennaista ihmisen kasvun kannalta (Goldstein 2000; Maslow 1987; Siegel 2011; Wilber 2000). Toisin sanoen herkkyyys sisäisen kokemuksen sävyille todennäköisesti edistää yleistä elämänhalainta ja näin myös henkilökohtaista kasvua.

Esa Saarinen on painottanut samoja teemoja omassa näkemyksessään. Ihmiselle on hänen mukaansa erityisen keskeistä, että hän saa ”itsensä systeeminä toimimaan lempeämmin ja herkemmin, avautuvammin ja elämänuskoisemmin [--] siis [että ihminen] alkaa avautua omille lahjoilleen ja tässä suhteessa ikään kuin saa tyhjästä tai sisältään äkisti valtavan lahjan.” (Saarinen ja Slotte 2005, 224–225)

Kokonaisuus edellä – itsen yhteyksellisyys, merkitys ja kognitiivinen todellisuus

”Kokonaisuus edellä” tapahtuvassa ajattelussa on kyse yhteyksistä ja niiden muokkaamisesta. Kuten on jo tullut esille, ’itsen’ objektina (itse-objektin) voi hahmottaa monessa eri kokonaisuudessa ja näin myös monesta eri yhteydestä käsin (Dutton ym. 2010). Tästä näkökulmasta katsottuna itsetuntemus ei ole itse-objektin tuntemista joistakin ehkä geeneistä tai ympäristöstä peräisin olevien pysyviksi miellettyjen määreiden (temperamenttinen, ujo, yksinäinen, sosiaalinen jne.) käsin, vaan itse-objektin hahmottamista jossakin tai ehkä useammassakin kokonaisuudessa. Itsen voi esimerkiksi nähdä tärkeänä osana perhettä ja näin tiedostaa, että kyseinen kokonaisuus ei ole sama ilman ’itsen’ läsnäoloa. Toisaalta itsen voi nähdä koostuvan häviävän pienestä määräs-tä tähtipölyä, jolloin itsen rooli maailmankaikkeuden kokonaisuudessa asettuu varsin erilaiseen valoon. On siis kyse maailman ja ’itsen’ kognitiivisesta hahmottamisesta sekä näiden kahden välisen yhteyden mieltämisestä *merkityksellisenä*, mikä on elintärkeää ihmisen hyvinvoinnin kannalta (esim. Antonovsky 1996; Frankl 1946/2006; Fromm 1947/2003; McKnight ja Kashdan 2009; May 1983/1994; Seligman 2011).

Huomattavia edistysaskelia ottaneessa subjektiivisen hyvinvoinnin (subjective well-being) tutkimuksessa painotetaan eksplisiittisesti ”elämäntyytyväisyyttä” (life satisfaction), kognitiivista kokonaisnäkemystä omasta elämästä omasta viitekehyksestä käsin arvioituna (Diener ym. 1999; Diener 2000). Elämäntyytyväisyydellä yhdessä positiivisten tunteiden kokemisen kanssa on puolestaan osoitettu olevan merkittäviä positiivisia yhteyksiä muun muassa elämän pituuteen, immuunijärjestelmän toimintaan, oppimiskykyyn, luovuuteen, sosiaalisiin suhteisiin, optimis-miin ja ongelmanratkaisukykyyn (esim. Lyubomirsky ym. 2005).

Myös tunnustettu buddismin tutkija Dalai-lama pitää suhtautumisen tai perspektiivin hallintaa onnellisuuden tavoittelun keskeisimpänä tekijänä (Dalai lama ja Cutler 2009). Dalai-laman mukaan näkökulman hallitseminen edesauttaa mielen ”tyyneyttä” (calmness), ”notkeutta” (supple-ness) ja ”läsnäoloa” (presence) (vrt. ontologinen varmuus), jotka puolestaan edistävät ”rakentavia

mielentiloja” kuten ystävällisyyttä ja anteeksiantoa (vrt. hyveet, Aristoteles 2005). Arvostettu onnellisuustutkija Sonja Lyubomirsky on ilmaissut saman asian varsin napakasti:

”Onni ei odota jossain löytymistään. Se ei ole jossain tuolla vaan täällä, ihmisen itsensä sisällä. Niin lattealta ja kliseiseltä kuin se saattaa kuulostaakin, onnellisuus on ennen kaikkea *mielentila, tapa tarkastella ja lähestyä itseä ja maailmaa.*” (Lyubomirsky 2009, 46, kursivointi lisätty)

Tuoreiden psykologisten hyvinvointitutkimusten ja vuosisatoja kehittyneiden onnellisuusperinteiden perusteella voidaan siis sanoa, että kokonaishahmotukseen perustuva elämän merkityksellisyys, joka ehkä ensisijaisesti peilautuu suhtautumistapaan ja elämäntytyväisyyteen, edistää aktiivisesti hyvinvointia. Lyhyesti sanottuna elämän hahmottaminen osana jotakin kokonaisuutta on ihmiselle hyväksi.

Hahmotetuilla kokonaisuuksilla on myös tietty rakenne. Tietoisesti ylläpidetyt ajatukset voidaan perustellusti nähdä koostuvan ”objekteista”, jotka peilautuvat uskomuksiin (beliefs) ja johonkin ”todellisuuspohjaan” (ground of belief, Dewey 1910/2012; abstract systems, Giddens 1991/2012; system of beliefs, Dweck 2000, 143). Kun ihminen esimerkiksi ajattelee (objektimaisesti) työtään, hän tietää välittömästi, onko kyseessä totuuteen vai fiktion pohjautuva ajatusvirta. Yksi Deweyn (1910/2012) monista ansiokkaista huomioista on se, että kun ihminen näennäisesti ajattelee jotakin tiettyä objektia, ajatukset ovat myös tuolloin aina liikkeessä. Tämä tarkoittaa, että myös tietyn objektin ajattelussa muodostuu uusia yhteyksiä. Deweyn mukaan hallitulla ajattelulla voi parhaallaan tarkentaa ja oikaista uskomuksiansa ja todellisuuspohjaansa, eli muovata sitä kokonaisuutta mitä vasten ajatukset peilautuvat (ks. myös productive thinking, Fromm 1947/2003, 75–78). Esimerkiksi Dweckin (2000, 146) mukaan näkemykset itsestä (self-theories) ovat ydinuskomuksia (core beliefs), joiden ympärille syntyy johdonmukainen uskomusten verkosto (network of coherent beliefs), joka merkittävästi vaikuttaa ajatuksiin, tuntemuksiin ja toimintaan. Muuttamalla joitakin ajatusobjekteja, kuten hahmotettua itse-objektia, voidaan muuttaa koko uskomusten verkostoa (Dweck 2000; 2006).

Yleisesti voidaan sanoa, että vaikka ihmisillä on aina omakohtaiset kokonaisuudet, joissa he hahmottavat itsensä, nämä hahmotetut kokonaisuudet voidaan silti ajatella rakenteellisesti koostuvan tietyistä objekteista ja niiden alla lepäävistä uskomuksista. Saattaakin olla ilmeistä, että ihmiselämän todellinen kokonaisuus on aina laajempi kuin tarkkaavaisuuden kohteeksi kerralla mahtuvat ajatusobjektit. Se, että ajattelu toimii näin, saattaa olla sinänsä mielenkiintoista, mutta se ei vielä kerro, mikä on tämän ajattelun tyylin yhteys inhimilliseen hyvinvointiin.

Todellisuuspohjan ja ajatusobjektien yhteys hyvinvointiin hahmottuu erityisen hyvin koetun merkityksen (meaning) kautta. Viktor Frankl (1946/2006) on painottanut vaikuttavassa kuvauksessaan elämästään keskitysleirillä, nälän ja kuolemanpelon maailmassa, erityisesti merkityksen kokemisen tärkeyttä selviytymisen kannalta. Franklin mukaan keskitysleirin olosuhteissa oli harvinaisen selvää, että merkityksen kokeminen paransi ihmisten ”otetta elämästä” (hold on life, Frankl 1946/2006, 72). Frankl itse koki työnsä ja rakkaan vaimonsa ajattelemisen merkitystä ja elinvoimaa antavina. Keskitysleirillä hän usein ajatteli, miten luennoilla kertoisi kokemuksistaan. Franklin mukaan ihmisillä on perustava tarve kokea olemassaolonsa merkityksellisenä (will to meaning). On erityisesti syytä mainita, että Frankl (1946/2006, 108) näkee merkityksen kokemuksen tärkeänä kustakin hetkestä käsin eikä minään yhtenä lopullisesti saavutettavana päämäärä-

nä, mikä ehkä on yleinenkin väärinymmärrys koskien Franklin näkemystä. Lisäksi Frankl kuvasi, että ihmiset, jotka menettivät otteensa elämäänsä, menettivät samanaikaisesti myös todellisuudentajun, tulevaisuudenuskon, halun toimia sekä sisäisen elämänsä hallinnan. Viktor Franklin käsittelee mukailleen ilman kognitiivisesti muodostettua kokonaisuutta, jossa ihminen kokee itsensä merkitykselliseksi, hän saattaa pahimmillaan menettää koko (ontologisen) pohjan elämältään (ks. myös Horney 1950/1991; Kohut 1977/2009; R.D. Laing 1960/2010).

Kuten Franklin kuvaus paljastaa, tietynlaiset kognitiiviset merkitysrakenteet voivat edistää toimintakykyä, hyvinvointia ja elintärkeiden resurssien kohdentamista myös ennustamattomissa tilanteissa. Mielestämme Franklin kuvaus havainnollistaa, miten kognitiivisesti hahmotettu elämän merkityksellisyys – itsen yhteyksellisyys – on ehkä hyvinkin suorassa yhteydessä todellisuuspohjan muodostaviin psykologisiin prosesseihin. Myös McKnight ja Kashdan (2009) ovat ehdottaneet, että kompleksisemmat kognitiiviset prosessit, jotka mahdollistavat muun muassa abstraktin ajattelun ja suunnittelun, voivat luoda jatkuvuutta, sitkeyttä ja psykologista joustavuutta vaihtelevissa olosuhteissa, samoin kuin ilmeni Franklin kuvauksessa. McKnight ja Kashdan painottavatkin ihmiselle ominaisten, isoavokuoren toiminnasta juontuvien psykologisten prosessien merkitystä hyvinvoinnille.

Voidaan siis ajatella, että 'hyvä elämä projektina' muodostuu siitä, miten tuon projektin hahmottaa jostakin sellaisesta kokonaisuudesta käsin, joka vahvistaa itseä ja näin väkevöittää maailmassa-olemisen toimintaedellytyksiä (Dweck 2000; 2006; McKnight ja Kashdan 2009; ks. myös Bauer ym. 2008; Dalai lama ja Cutler 2009; Lyubomirsky 2009). Tässä valossa itsetuntemuksensa ei ole niinkään kyse esimerkiksi itsen ominaisuuksien nimeämisestä, vaan itsen hahmottamisesta itseä laajemmissa yhteyksissä – itsetuntemus näyttäytyy itsen moniulotteisena ja voimaannuttavana yhteyksellistämisenä.

Olemme tässä pyrkineet esittämään, että ajattelu "kokonaisuus edellä" sisältää kaksi eri tietä, joita pitkin 'hyvä elämä projektina' voi vahvistua: joko tutkimalla suoraan sitä kokonaisuutta ja niitä yhteyksiä, joissa 'itse' ilmenee merkittävänä (suhtautuminen ja elämäntytyväisyys) tai vahvistamalla alla lepääviä uskomusten kokonaisuutta (ontologista varmuutta) tietyn merkitykselliseksi koetun ajatusobjektin tarkoituksenmukaisella tarkastelulla. Metaforisesti voidaan sanoa, että avaruutta tarkastelemalla voidaan nähdä tähdet ja tähtiä tarkastelemalla voidaan nähdä avaruus, mutta kyse on tähtitaivaan hahmottamisesta (vrt. objectivity, Fromm 1947/2003, 77; Gestalt formation, Perls ym. 1951/2009). Henkilökohtaisen kasvun kannalta tämän tarkastelu olisi todennäköisesti hyvä kohdistua omakohtaisesti relevantteihin teemoihin (esim. Dweck 2000; 2006), kuten myös Esa Saarinen tähdentää:

"Sokraattinen soveltava filosofia on yhteyksien avaamisen ja vaikuttamisen hanke, jonka tähtäimessä on ajattelun liike ja muutos tavassa, jolla ihminen toimii. Filosofia on transformoivaa ajattelua, joka liikuttaa – sisältä käsin ja eteenpäin. [-] Pääasiana ei ole uusien totuuksien sisäistäminen, vaan pikemminkin vanhojen tuore oivallus. Filosofialla tulee siis olla henkilökohtaista merkitystä minulle." (Saarinen 2003, 9)

Tässä pyrkimyksessä Esa Saarinen on tähdentänyt tietynlaista suhtautumista kieleen, mikä erityisen selkeästi tuo esille "kokonaisuus edellä" ajattelutavan mahdollisuuksia ja laatumääreitä:

”Kieli ei saa naamioida, esineellistää, kaventaa ja sulkea, vaan sen tulee avata. Sen tulee värähdellä välittömästi ihmisen subjektiviteetin elintärkeimpien kerroksien kanssa. [-] Kielen tulee elää suorassa yhteydessä elämisen, tunteiden ja vaikutelmien maailmaan, *elämänmaun maailmaan*, jonka ihmiset kokevat todeksi. ...uskon, että ihminen on enemmän kuin hän tietää tai luulee olevansa [a]jattelussaan, *kyvyssään liikutella itseään kielestään käsin*, vaihtoehtojen avaruudessaan – siis *kyvyssään* ja mahdollisuudessaan uudelleenmäärittellä itsensä kielestään käsin.” (Saarinen ja Slotte 2005, 232–233, kursivointi alkuperäisessä)

Toiminta edellä — keskittyminen olennaiseen

Kaksi edellistä ajattelun tyyliä kohdistuvat suoraan joko ’hetkessä olemisen’ herkkyyden lisäämiseen (elämys edellä) tai ’elämän projektina’ hahmottamiseen jossakin merkittävässä ’itseä’ laajemmassa kokonaisuudessa (kokonaisuus edellä). Viitekehiksemme kolmas ja viimeinen ajattelun tyyli, ”toiminta edellä”, havainnollistaa ajattelun liikettä, kun ihmisen kaksi olemisen tapaa ovat suhteellisessa tasapainossa ja näiden välinen jännite työntää häntä kohti kasvua (esim. Goldstein 2000; Maslow 1987). Siispä ”toiminta edellä” ihminen edistää kumpaakin olemisen tapaa (Csikszentmihalyi 1990/2010). Vaikka olemme rajanneet tarkastelumme yksilölliseen hyvinvointiin, ajattelu ”toiminta edellä” ilmentää, miten sosiaaliset suhteet luovat myös henkilökohtaista hyvinvointia (esim. Deci ja Ryan 2000; Lyubomirsky 2009; Seligman 2011). Seuraavaksi sivuamme siis myös tätä tematisointia.

Mihaly Csikszentmihalyin (1990/2010; 1993/2006) flow-teoria on tämän hetken ehkä tunnetuin teoria onnellisuudesta. Flow-teorian mukaan ihmisen onnellisuus perustuu sisäisen kokemuksen laatuun ja tämän laadun tuottamiseen tarkkaavaisuuden hallinnalla (ks. myös Baumeister ym. 2006). Csikszentmihalyin (1990/2010, 22) mukaan flow-tilassa ihmisen ”tietoisuus on sopusointuisessa järjestyksessä ja ihminen haluaa tehdä sitä, mitä tekee, asian itsensä tähden.” Flow siis kuvaa syventymisestä johtuvaa ”optimaalista kokemusta”, joka on itsessään arvokas ja tavoittelemisen arvoinen (vrt. hyveet, Aristoteles 2005). Csikszentmihalyin mukaan tarkkaavaisuuden voi nähdä ”psykkisenä energiana” ja tämän käyttöä ohjaa ihmisen ’itse’, joka puolestaan myös määrytyy ihmisen psykkisestä energiasta (huom. kehärakenne; vrt. ’itse’ ja ontologinen varmuus). Hänen mukaansa flow-tilassa oleminen itsessään aikaansaa sisäisen järjestyksen tai tietoisuuden hallintaa, minkä puute taas ilmenee tarkkaavaisuuden puutoksena tai ”ontologisena ahdistuksena” (Csikszentmihalyi 1990/2010, 30). Flow-teorian mukaan psykkisen energian hallinta rakentaa itseä kompleksisemmaksi ja taitavammaksi psykkisen energian ohjaajana. Tämä prosessi on erityisen keskeistä tarkastelumme kannalta. Csikszentmihalyin mukaan:

”Flow-kokemuksen seurauksena itsen järjestys on aikaisempaa *kompleksisempi*. Voidaan sanoa, että itse kasvaa tulemalla jatkuvasti kompleksisemmaksi. Kompleksisuus on seurausta kahdesta laajasta psykologisesta prosessista, jotka ovat *differentiaatio* ja *integraatio*. Differentiaatio [vrt. elämys edellä] tarkoittaa liikettä kohti ainutlaatuisuutta, kohti sitä mikä erottaa meidät muista. Integraatio [vrt. kokonaisuus edellä] tarkoittaa päinvastaista: liittymistä muihin ihmisiin, ajatuksiin ja kokonaisuuksiin jotka ovat itsen ulkopuolella. Kompleksinen itse on sellainen, joka onnistuu näiden kahden vastakkaisen suunnan yhdistämisessä.” (Csikszentmihalyi 1990/2010, 71, kursivointi alkuperäisessä)

Tämän teoretisoinnin Csikszentmihalyi johtaa suoraan empiirisistä löydöksistään:

”Havaitsimme tutkimuksistamme, että sisälsipä flow-toiminta kilpailua, sattumaa tai mitä tahansa muita kokemuksen ulottuvuuksia, sillä oli aina eräs yhteinen piirre: se tarjosi löytämisen elämyksen [vrt. elämys edellä], luovan tunteen johonkin uuteen todellisuuteen kohoamisesta [vrt. kokonaisuus edellä]. Se pakotti henkilöä korkeammille suorituksen tasoille ja johti sellaisiin tietoisuuden tiloihin, joista tämä ei ollut aikaisemmin uneksunutkaan. Lyhyesti sanottuna se muutti ihmisen itseä tekemällä siitä entistä kompleksisemmän. Tässä itsen kasvussa piilee flow-toimintojen avain.” (Csikszentmihalyi 1990/2010, 116)

Csikszentmihalyi lisäksi tähdentää, että *vain* kun differentiaatio ja integraatio ovat tasapainossa, voi itsen kompleksisuus kasvaa. Kompleksista ihmistä Csikszentmihalyi kuvailee sellaisena, joka kykenee erityisen tarkasti käyttämään, jäsentämään ja yhdistämään muun muassa ajatuksia, tunteita ja toimintaa niin, että ne ovat sopusoinnussa keskenään. Tässä yhteydessä Csikszentmihalyin jäsenitys flow-teorian ehkä tunnetuimmasta ominaisuudesta on olennainen; hahmotus siitä, kun tietoisuus ja tekeminen yhtyvät. Csikszentmihalyin mukaan ihminen on tuolloin onnellisimmillaan – siis silloin, kun tehtävän haasteellisuus ja ihmisen taidot ovat tasapainossa tavalla, joka työntää eteenpäin ja kasvattaa osaamista (vrt. Goldstein 2000; Maslow 1987). Csikszentmihalyin mukaan on kahdeksan tärkeää osatekijää, jotka liittyvät flow-kokemukseen: (1) suoritettava tehtävä, (2) mahdollisuus keskittyä, (3) selvät tavoitteet, (4) välitön palaute, (5) huolien häviäminen, (6) toiminta omassa hallinnassa, (7) itse katoaa, (8) käsitys ajasta muuttuu.

Csikszentmihalyin kuvaamat differentiaatio ja integraatio eivät käsityksemme mukaan merkittävästi eroa esittämistämme ”elämys edellä” ja vastaavasti ”kokonaisuus edellä” kattomääreistä. Tulkintamme mukaan Csikszentmihalyin flow-teoria nostaa erityisen hyvin esille, kuinka ontologinen varmuus ja ihmisen itseys ovat kehärakenteisesti yhteydessä toisiinsa sekä miten itseään toteuttamalla ihminen voi samanaikaisesti kehittää itsen eheyteen pohjautuvaa psykologista toimintakykyään. Nämä psykologiset syvärakenteet käyttäytyvät Csikszentmihalyin mukaan kuin arkipäiväiset taidot – nekin kasvavat harjoittamalla tarkkaavaisuuden hallintaa (ks. myös Annas 2008). Se, että differentiaation ja integraation pitää olla tasapainossa, jotta kasvu toiminnan kautta on mahdollista, ilmentää nähdäksemme aiemmin esitetyn *subjekti–objekti-tasapainon* merkitystä (”elämys edellä”- ja ”kokonaisuus edellä”-ulottuvuuksien välinen tasapaino). Lisäksi Csikszentmihalyin teoria korostaa ’itsen’ keskeistä työstävää roolia tämän tasapainon aikaansaamisessa.

Csikszentmihalyin kuvaus tietoisuuden ja tekemisen yhtymisestä ja itsen katoamisesta silloin, kun olosuhteet ja toiminta ovat täydellisessä hallinnassa, kuvaa mielestämme erinomaisesti ontologisen varmuuden ja ’itsen’ välistä dynamiikkaa. Tietyntylaisen tekemisen yhteydessä, kun ontologinen varmuus on huipussaan, tietoinen kokemus itsestä häviää. Kuten monet ovat esittäneet, ontologisen varmuuden vallitessa olemassaolo näyttää toiminnassa ilmenevänä ’itsen’ sopusointuisuutena, esteettömänä itsensä toteuttamisena (ks. Csikszentmihalyi 1990/2010; 1993/2006; Goldstein 2000; Horney 1950/1991; Maslow 1968/2011; 1971/1993; 1987). Hallituiksi koetuissa olosuhteissa ja toiminnassa subjekti–objekti-tasapaino ei vaadi aktiivista sopeutumista (tai sääätöytötä), mikä ymmärryksemme mukaan mahdollistaa ’itsen’ liukenemisen. Näin tulkittuna tietoinen kokemus itsestä ilmenee vain ’itsen’ toimiessa kyseisen tasapainon aktiivisena, tietoisena sääätäjänä.

Csikszentmihalyin kuvaama itsen kompleksisuuden kasvu edellyttää, että ihmisen itse (ja samalla ontologinen varmuus) on itsessään dynaaminen, eikä pelkkä passiivinen, pysyvä rakenne. Kun 'itse' on toiminnassa, se on kehitettävissä sekä organismin (taitojen) että persoonan (psykyen) tasolla samanaikaisesti (ks. R.D. Laing 1960/2010 tähän jakoon ja käsitteisiin liittyen). Csikszentmihalyin teoriaan nojautuen voidaan siis sanoa, että "toiminta edellä" on se ajattelun tyyli, joka edellyttää ihmisen koko olemassaolon rakenteen, siis kummankin olemisen tavan aktivoimista ja kehitystä sekä näiden välisen sopusoinnun hallintaa. Tästä näkökulmasta katsottuna on ehkä erityisen ymmärrettävää, että kyky työhön (tuotteliaisuuteen) ja iloa tuottaviin toimiin on ollut ainakin sitten Freudin hyvinvointimäärittelmän ehkä keskeisin kriteeri (Fromm 1947/2003; Kohut 1977/2009, 284–285; ks. myös Csikszentmihalyi 1990/2010; Lyubomirsky 2009; Seligman 2011).

Toimintaa korostavassa ajattelussa on nähdäksemme tiettyjä erityisominaisuuksia, jotka ovat keskeisesti läsnä toiminnassa, jota yleisesti kutsutaan hyveelliseksi. Tässä yhteydessä lienee syytä huomioida, että Csikszentmihalyi (1990/2010, 351) on läheisesti yhdistänyt flow-teoriaansa Aristoteleen hyveisiin. Antiikin filosofian ja varsinkin Aristoteleen etiikan asiantuntija Julia Annas (2008, 28) on tutkinut flown ja hyveiden yhteyttä, ja Annasin mukaan antiikin filosofiassa esiintyvät käsitykset mielihyvästä (pleasure) ilmentävät "hätkähdyttävän vahvaa samankaltaisuutta" flow-teorian kanssa. Hän on ansiokkaasti argumentoinut, että niillä on sama psykologinen pohja, joka perustuu aikaansaatuun tunteiden ja harkinnan tasapainoon, sisäiseen harmoniaan. Annasin mukaan flow-teoriaa voidaan hyödyntää myös hyveellisen toiminnan ymmärtämisessä, eikä se näin ollen rajoitu vain tietynlaisen psykologisen tilan tarkasteluun. Tässä yhteydessä on syytä mainita, että hyveet liittyvät myös tarkastelumme alussa esiin nostamaamme Frommin (1947/2003, 4) elämäntyöhön, jonka tavoite on ollut osoittaa, että "kypsä ja integroitunut persoonallisuus... on 'hyveellisyden' lähde ja perusta".

Aristoteleen näkemyksen jo pintapuolisessa tarkastelussa on syytä huomioida, että Aristoteleen (NE tai 2005) ihmiskuva koostuu rationaalisesta ja irrationaalisesta puolesta; hieman yksinkertaistaen järjestä ja tunteista. Tämän jaon mukaisesti Aristoteles jakoi hyveet "intellektuaalisiin" ja "luonteen" hyveisiin (NE 1103a). Intellektuaalisiin hyveisiin Aristoteles laski muun muassa viisauden ja käytännöllisen järjen (vrt. kokonaisuus edellä) ja luonteen hyveisiin puolestaan esimerkiksi anteliaisuuden ja kohtuuden (vrt. elämys edellä).

Aristoteles on esittänyt hyveilleen laatumääreitä. Näistä ehkä tunnetuin kuvaus on seuraava:

"Joku voi esimerkiksi pelätä tai olla rohkea tai himoita tai suuttua tai sääliä ja ylipäänsä tuntea nautintoa tai kärsimystä liian paljon tai liian vähän, mikä ei ole hyvä. Mutta tuntea näin oikeina aikoina, oikeiden asioiden suhteen, oikeita henkilöitä kohtaan, oikeista syistä ja oikealla tavalla on keskivälin mukaista ja parasta, ja tämä on tyyppillistä hyveelle. [--] Hyve on siis ylipäänsä eräänlainen keskiväli, sillä kaikki hyveen mukainen tähtää keskiväliin." (Aristoteles NE 1106b15–30).

Eräs tapa hahmottaa hyveet on, että ne ilmentyvät vain toiminnassa (Aristoteles 2005; Fromm 1947/2003, 18) – siis, kun ihminen on vuorovaikutuksessa maailman kanssa. Esimerkiksi Aristoteleen hyveistä oikeudenmukaisuus, ystävällisyys ja rauhallisuus on helppo hahmottaa vain toiminnassa ilmentyvinä. Aristoteleen mukaan hyveellinen toiminta on mahdollista vain, kun luonteenhyveet ja käytännöllinen järki ovat yhdessä "läsnä" (NE 1144a-1145a; vrt. sopusointu). Tämä

on Aristoteleen mukaan mahdollista vain opetuksen ja oikeiden tapojen oppimisen kautta (NE 1103a, 1142a, vrt. tietoisuuden hallinta, Csikszentmihalyi 1990/2010).

Annas (2008) ottaa tämän lähtökohdaksen ja argumentoi, että hyveellinen toiminta on mielekästä ymmärtää ”käytännöllisenä pohdintana” (practical reasoning, 30), jota hän vertaa taidon harjoittamiseen (exercise of practical skills, 24). Annas (emt., 30) tarkoittaa hyveellisellä toiminnalla *kaikkien* tunteiden (feelings) ja harkinnan (deliberations) harmoniaa, joka Annasin mukaan mahdollistaa samanlaisen luonteenilmaisun harmonian (harmonious expression of character) kuin flow:ssa. Annasin mukaan sekä Platon että Aristoteles arvostivat tunteiden, ajatusten ja tavoitteiden ”kokonaisintegraatiota” (global integration, 30) ja tästä nousevaa toiminnan esteetöntä (unimpeded) sujuvuutta (ks. myös Hadot 2010). Sisäisen harmonian ja esteettömän toiminnan yhteyden sekä tämän yhteyden vaatiman harjoituksen Annas nostaa siis keskiöön käsiteltäessä hyveitä ja hyveellistä toimintaa.

Aristoteleen kuvaus hyveellisestä toiminnasta ”oikealla tavalla” ja ”suhteessa oikeisiin asioihin” on luontevasti yhdistettävissä Hämäläisen ja Saarisen (2008) systeemiällyn. Tarkastelemasamme viitekehyksessä hyveellisen toiminnan voidaan ajatella ilmentävän tilaa, jossa kaksi olemisen tapaa ovat sopusoinnussa, kuten esitimme systeemiällyn tarkastelun yhteydessä. Tässä valossa Aristoteleen esittämä ”keskivälin periaate” voidaan nähdä samansuuntaisena aikaisemmin esittämämme kahden olemisen tavan yhteensovittamisen kanssa (tunteet ja harkinta yhdessä, ks. Annas 2008; vrt. elämys edellä ja kokonaisuus edellä, luonteen hyveet ja intellektuaaliset hyveet yhdessä). Aristotelesta ja Annasia mukaillen nämä olemisen tavat ovat hyveellisen toiminnan taustana, kun fokus on *toiminnalla saavutettavassa hyvässä* (NE 1097a22-25; Annas 2008; Hämäläinen ja Saarinen 2008; ks. myös Csikszentmihalyi 1990/2010; vrt. esim. omakuvan säilyttäminen, Horney 1950/1991). Itsensä harmoninen toteuttaminen hyvää tekemällä tuo yksilölliseen hyvinvointiin sosiaalisen ulottuvuuden, jota Martin Seligman on kuvannut erityisen ansiokkaasti:

”Yhden ihmisen osoittama vahvuus ei heikennä lähiympäristöä. Itse asiassa hyveellisten toimien seuraaminen usein innostaa ja elähdyttää sivustakatsojia. [...] Vahvuuden osoittaminen synnyttää tekijässä yleensä aitoja myönteisiä tunteita: ylpeyttä, tyytyväisyyttä, iloa, täyttymistä ja sopusointua. Tämän vuoksi vahvuuksia ja hyveitä harjoitetaan usein voitto-voitto-tilanteissa.” (Seligman 2008, 167–168)

Tämä hyvetarkastelu tuo siis esille, että ihmisen hyvinvointiin perustavalla tavalla kuuluu sosiaalinen toiminta ja yhteenkuuluvuus (Aristoteles 2005; Baumeister ja Leary 1995; Deci ja Ryan 2000; Tomasello ja Vaish 2013). Hyveellinen toiminta on ainutlaatuista siinä, että se voi yhtäaikaisesti vahvistaa itseä ja muita (Annas 2008; Aristoteles 2005; Cameron ym. 2004). Yhteisöllisyys ja välittäminen (jopa kokonaisesta yhteisöstä) voidaan nähdä evoluution mukana kehittyneenä ihmiselle ainutlaatuisena ominaisuutena, joka muodostaa biologisen perustan (toimintakyvyn) ihmisten poikkeuksellisen laajamittaiselle yhteistoiminnalle (Tomasello ja Vaish 2013). Kun ihminen on esimerkiksi ”ystävällinen”, ”antelias” ja ”totuudellinen” (Aristoteles 2005), hänen olemisen tapansa ruokkii hänen lähiympäristöään, on parhaimmillaan vastavuoroista ja kokonaisvaltaisesti palkitsevaa (Cameron ym. 2004; Csikszentmihalyi 1993/2006; Lyubomirsky 2009; Seligman 2008). Hyveellinen toiminta voi siis psykologisesti, sosiaalisesti ja muihin

elinolosuhteisiin nähden vahvistaa ihmistä ihmisenä – rohkennemme sanoa, että hyvinvoinnin näkökulmasta tämä on keskittymistä olennaiseen.

Analysoidessaan omaa Pafos-seminaariaan Esa Saarinen on kommentoinut tätä tematisointia seuraavasti:

”Onko lopultakaan niin kovin kummallista, jos *ihmiselle hyvä* olisi jotakin *syvästi inhimillistä*, siis välitettävissä *inhimillisyytemme ilmentymänä*, jos *ihmiselle hyvä* olisi synnytettävissä tietyiltä keskeisiltä osiltaan ihmisenä olevuutemme kautta, ehkä jopa *pakko* synnyttää oman ihmisenä olevuutemme kautta, ilman erityistaitoja tai teknologiaa, anteliaisuutena ja lahjana, ihanuutena jonka toinen tuottaa ja antaa, lahjoittaa vapaasta tahdostaan ja oman olemisensa syvyyksistä? Tästähän Pafoksella on kysymys [-] *se systeemi sallii ihmisten olla inhimillisesti anteliaita toisilleen*” (Saarinen ja Slotte 2005, 224–225, kursivoinnit alkuperäisessä).

Kolme ajattelun tyyliä ja eksistentiaalinen oivaltaminen

On syytä tiedostaa, että esittelemämme kaksi olemisen tapaa, ja näin ollen myös kolme ajattelun tyyliä, tukevat toisiansa. Tämä yhteys juontaa siitä, että kaikki kolme ajattelun tyyliä perustuvat tarkkaavaisuuden (awareness) hallintaan (Csikszentmihalyi 1990/2010; Dewey 1910/2012; Kabat-Zinn 2008; Siegel 2011; Wilber 2000). Wilber (2000, 99) on ansiokkaasti todennut, että tiedostaminen tavalla tai toisella on yhdistävä tekijä kaikkien terapiamuotojen välillä, mikä antaa ymmärtää, että ”*tarkkaavaisuus itsessään on parantavaa*” (awareness in and of itself is curative, kursivointi alkuperäisessä; ks. myös Brown ja Ryan 2003; Brown ym. 2007; Wallace ja Shapiro 2006). Tästä näkökulmasta katsottuna on ymmärrettävää, että Maslowin (1968/2011) kuvaus ”itsensä toteuttajista” (vrt. toiminta edellä) myös sisältää sekä kokemuksellisen (elämys edellä) että itsereflektiivisen (kokonaisuus edellä) ajattelun tyylin. Esittämämme kolmen ajattelun tyylin valossa Maslowin harvinaisen hyvinvoivat ja kypsät itsensä toteuttajat näyttävät sellaisina, jotka kykenevät hyvinvointia kohottamaan *eksistentiaaliseen oivaltamiseen* usealla eri tavalla.

Kenttä (2012, 177) on vastikään tutkinut eksistentiaalisesta oivaltamisesta juontavia hyvinvointivaikutuksia ja kokonaisuudessaan kutsunut monipuolisia ja laajamittaisia seurauksia ”parantuneeksi sisäisen ja ulkoisen maailman yhteydeksi.” Tämä voidaan mieltää myös hyvinvoinnin ja hyveellisen toiminnan vaatimien toimintavalmiuksien kasvuna (Annas 2008; Csikszentmihalyi 1990/2010). Toisesta näkökulmasta Kentän kuvaus on varsin johdonmukainen kasvaneen eettisen varmuuden, vahvan ihmistenvälisyyden ja sisäisen ristiriidattomuuden kanssa, jotka kaikki olivat keskeisiä osia Maslowin (1987, 123 ff) kuvauksessa itsensä toteuttajista. Nämä yhteydet havainnollistavat, miten analyttisesti erillisiksi mielletyt inhimilliset ilmiöt, kuten aitouden kokeminen ja itsereflektio, voivat ehkä hyvinkin luontaisesti olla yhteydessä toisiinsa. Ihminen on kokonaisuus.

Käymämme keskustelun perusteella hyvinvoinnin voidaan nähdä perustuvan ontologiselle varmuudelle, joka esittämässämme viitekehyksessä näyttää eräänlaisena metakyvykkyytenä, jota voidaan työstää ajattelun liikkeellä. Viitekehkestämme käsin on ehkä jopa mahdollista mieltää hyvinvointi myös määritelmällisesti jatkuvassa toiminnassa olevana *kykynä* kolmeen esitettyyn

ajattelun tyyliin – kykyä työstää 'hyvä elämä hetkessä olemisena' ja 'hyvä elämä projektina' välistä dynaamista tasapainoa. Tämä tasapaino on jatkuvassa liikkeessä, ja hyvinvoinnin kannalta ajattelun tyyli on hyvä sovittaa ”luovasti” (Perls ym. 1951/2009) vallitsevien olosuhteiden mukaan (ks. Csikszentmihalyi 1990/2010; Folkman ja Moskowitz 2004; Frankl 1946/2006; Lyubomirsky 2009; Rogers 1961/2004).

Hyvän elämän ja siihen sisältyvän hyvinvoinnin voidaan siis nähdä perustuvan esitetyn *kahden olemisen tavan välisen jännitteen* – juuri siinä hetkessä vallitsevien olosuhteiden mukaiselle – *luovalle tasapainottamiselle ajattelun liikkeen avulla*. Olemme päässeet pisteeseen, josta käsin voimme ainakin osittain ymmärtää, miten Esa Saarisen (2012) moniulotteisista ”elämänfilosofisista luennoista” ammentavat eksistentiaaliset oivallukset voivat ”kohottaa” ihmistä.

15 lyhyttä esimerkkiä eksistentiaalisesta oivaltamisesta ja kolmesta ajattelun tyylistä

Sovellamme nyt edellä kuvattua viitekehystä Esa Saarisen luentojen hyvinvointivaikutusten tarkasteluun. Tarkoituksemme on valaista viitekeh्यksemme käyttökelpoisuutta etenkin analysoitaessa Saarisen luennon kaltaista elämänfilosofista ajattelu- ja kukoistusympäristöä sekä sen ja vastaavien ympäristöjen potentiaalisia hyvinvointivaikutuksia.

Havainnollistavat esimerkit otamme kahdesta eri hyvinvointitutkimuksesta (Kenttä 2012; Korhonen 2012). Nämä kaksi tutkimusta ovat tuoneet esille, kuinka yksittäiset henkilöt kuvailevat ”kohottumistaan” (Saarinen 2012) tai eksistentiaalisia oivalluksiaan osallistuttuaan Esa Saarisen luennoille tai seminaariin. Käytämme viitekeh्यksemme käsitteistöä luokitellaksemme näitä oivalluksia ja sisäisen kasvun muotoja. Kentän (2012, 82–119) laadullinen aineisto perustuu useisiin kymmeneen haastatteluihin eräässä suomalaisessa tutkimus- ja tuotekehitysorganisaatiossa. Haastateltavat ovat vastanneet kysymyksiin, jotka liittyvät myönteisiin muutoksiin joko heissä tai heidän työyhteisössään (lainauksiin on tehty luettavuutta parantavia muutoksia). Korhonen (2012, 5–6) puolestaan on esittänyt otteita opiskelijoiden reflektioesseistä Esa Saarisen elämäfilosofiselta luentosarjalta Aalto-yliopistossa. Opiskelijat ovat vastanneet kysymykseen ”mitä opin kurssilla?”. Olemme jaotelleet lainaukset neljään luokkaan: (1) eksistentiaalinen oivaltaminen, (2) elämys edellä, (3) kokonaisuus edellä, ja (4) toiminta edellä. Eksistentiaalinen oivaltaminen (1) on yhdistetty ontologisen varmuuden kasvuun. Lisäksi on tuotu esille kolme ulottuvuutta, joissa tapahtuvaa kasvua kukin ajattelun tyyli nähdäksemme edistää: a. herkkyys (2), b. itsen yhteyksellisyys (3) ja c. keskittyminen olennaiseen (4). Lainauksista olemme kursivoineet tarvittaessa mielestämme keskeisiä osia, jotta lainausten yhteydet jaottelemiimme luokkiin olisivat mahdollisimman selkeät. On ehkä syytä muistuttaa, että viitekeh्यkessämme eri ajattelun tyylit voivat olla yhteensulautuneita, mikä näkyy joissakin lainauksissa.

Eksistentiaalinen oivaltaminen (ontologisen varmuuden kasvu):

”Yksi hienoimmista tunteista mitä tiedän, on se *yhtäkkäinen oivallus*, jonka välillä kokee tajutesaansa että on *muuttunut ihmisenä parempaan suuntaan*; että on muuttunut jonkin tietyn ajan kuluessa melkein uudeksi ihmiseksi. [-] sellaisia oivalluksia on ollut useita. Se tuntuu siltä *kuin oman*

minuuden katolta humpsautaisi valtava määrä turhaa lunta pois, tai että saa idean rakentaa jokin minuuden osa eri tavalla.” (Korhonen 2012)

”Jotenkin *luottamus siihen, että monentasoinen muutos on mahdollinen*, se on itsestä kiinni, että antaa, kaikki on tässä välissä ja täällä päässä se kaikki voi tapahtua. Että hirveen isot muutokset, ne liittyvät jotenkin henkilöihin tai ajattelutapoihin tai työtappoihin tai uuden oppimiseen tai mihin tahansa, niin se kaikki on mahdollista [–] *se on itsestä kiinni.”* (Kenttä 2012)

”[L]uottamus siihen, että kyllä *elämä kantaa*. Se on lisääntynyt. Semmoinen tietty rohkeus.” (Kenttä 2012)

”Jotenkin vaan se semmoinen hämärä *itseluottamus*, mikä on muuten hirveän vaikea kuvata se, että mitä se semmoinen itseluottamus oikein on. Sanotaan nyt vaikka tässä [nykyisessä työtehtävissä], että ei pyytele anteeksi, vaan tekee rohkeasti niitä asioita. [–] se on jotain semmoista, uudentasoisinkin ratkaisujen hakemista ja semmoista, *ratkaisujen hakemista uudella tavalla*. Oikeastaan luottamusta siihenkin, että ratkaisut löytyvät ja niitä pitää jotenkin etsiä vaan ja luottaa siihen, että hei, että mikäs minua estää niitä etsimästä. Se on, sitä on kauhean vaikeaa sanoin kuvailla, että minkälainen tila se on, se on tavallaan tila, semmoinen *avoimuuden tila*... Siis ajattelun taso, semmoinen uuden jotenkin, ajattelun taso, uusi avoin tila. Antaa mahdollisuus. [–] ei kutistuminen sisäänpäin, vaan aukeaminen ulospäin, ja avoimuus, mahdollisuus, luottamus, uusien tapojen löytäminen, uusien yhteyksien löytäminen, luottamus nimenomaan siihen, että asioihin voi löytyä ratkaisu tai niihin löytyy ratkaisu. Jotain tämmöistä. [–] asioita on joskus kauhean vaikea yhtäkkiä tässä yrittää verbaalisesti niitä kuvailla, että mikä se on se tila. ...siihen liittyy jotenkin se *uskallus, itseluottamus*, ehkä *itsetuntemus*, niin sehän voi johtaa parhaimmillaan ettei stressaa ja hötkyile kaikkien asioiden kanssa, vaan jotenkin luottaa siihen, että ratkaisut löytyy, yhteydet löytyy, *minä osaan. Sillon se on mielenrauhaa.”* (Kenttä 2012)

Elämys edellä (herkkyys):

”*Opin olemaan havainnoivana tässä hetkessä.”* (Korhonen 2012)

”[Näitten] [Esan mainitsemien] asioitten esiin tuominen on herättänyt, jollakin tavalla tietoisuuden, että tavallaan havainnoi itseään ehkä eniten... ehkä minä *tietoisemmin havaitsen omat reaktion tai semmoisia.”* (Kenttä 2012)

”[T]ommosissa ryhmadynamiikkajutuissa ... tämä on nyt jotenkin todella vaikeaa sanoa, mutta kyllä minusta tuntuu, että minä olen [muuttunut]... ehkä silleen *tuntosarvet silleen herkemmillä.”* (Kenttä 2012)

Kokonaisuus edellä (itsen yhteyksellisyys):

”En osaa nimetä konkreettisesti mitään tiettyä oppimaani, uskon että opin jotain laajempaa ja abstraktimpaa, joka vaikutti *selkeyttävästi* ja positiivisesti *ajattelumalleihini* ja josta tulee olemaan hyötyä myös kurssin päätyttyä.” (Korhonen 2012)

”Erityisen innostunut olen ollut tavasta lähestyä eri asioita ongelmia avaten, ajattelua laajentaen ja uudessa valossa katsellen. *Opin tarkastelemaan omia tekojani vielä enemmän ulkopuolisen näkökulmasta*, oivaltanut asioita parisuhteessani, työelämässäni ja ylipäätään elämässä.” (Korhonen 2012)

”Minä olen päättänyt että minun lapset ovat minun *sydämenasiani*.” (Kenttä 2012)

”Kyllä minä siitä Esan jutusta *sain sitä perspektiiviä*. Tämmöstä positiivista suhtautumista asioihin ja tätä, että asioihin kannattaa suhtautua positiivisesti. *Niin moni asia on kiinni kuitenkin siitä omasta suhtautumisesta eikä siitä, että mikä on se todellisuus*. Ja kun muistas sen site.” (Kenttä 2012)

Toiminta edellä (keskittyminen olennaiseen):

”Sain vahvistusta kurssista omaan elämänfilosofiaani. *Toisten kunnioitus, nöyryys elämässä, oikea asennoituminen, kehityshalu ja heittäytyminen tilanteeseen vahvistuivat luennon tiimoilta*. Opin näkemään tilanteita uudessa valossa, ja luentojen inspiroimana *pyrin antamaa* mahdollisuuden epä-todellistakin tuntuville mahdollisuuksille ja ihmisille.” (Korhonen 2012)

”Ihmisten välisen kanssakäymisen havainnointi on ehkä vähän aktivoitunut. Miten sen nyt sanoisi, että *huomaa itse ja varmaan tulee vähän mietittyä itsekin enemmän mitä sanoo*. Se, ehkä se on se pysyvin vaikutus.” (Kenttä 2012)

”Kokonaisuutena minun mielestä se on herättänyt meissä hyviä ajatuksia ja ehkä kokonaisuutena se, mitä siitä eniten on jäänyt käteen, on se tietynlainen yhteinen kieli. [--] tavallaan työkaluja siihen, miten me voidaan selvittää niistä meidän haastavista tilanteista. Niin se [yhteinen kieli] auttaa meitä selviämään niistä haastavista tilanteista pelkästään, että pystytään tietyllä tavalla *toisiaan ymmärtäen oikeasti puhumaan* asiasta.” (Kenttä 2012)

”[Esan seminaari] ehkä on rentouttanut ilmapiiriä, että ollaan *hyväksyvämpiä* tavallaan ja *kiinnostuneempia* ehkä ihmisistä muutenkin. Että yritetään ymmärtää... ehkä jos on jotain ikävää, niin että mikä siellä mahtaisi sitten olla takana. Ja ollaan ehkä *kiinnostuneempia ihmisistä*.” (Kenttä 2012)

Nämä 15 esimerkkiä on tarkoitettu havainnollistamaan viitekehiksemme relevanssia monipuolisten laadullisten hyvinvointivaikutusten tulkinnessa. Esittämämme kehys voi olla erityisen hyödyllinen, kun analysoidaan Esa Saarisen luentojen kaltaista laajaa ilmiökenttää.

On syytä huomata, että lainaukset on kerätty, kun luennoista on ehtinyt kuluä suhteellisen pitkiäkin aikoja. Kenttä (2012) on raportoinut usealla hyvinvointia monipuolisesti luotaavalla mittarilla tilastollisesti merkitsevää hyvinvoinnin kasvua vielä noin kolme kuukautta Esa Saarisen luennon jälkeen. Työntekijöiden oivallukset ovat voineet päästä ajan myötä kypsymään, ja on myös mahdollista, että luentojen kirvoittamat eksistentiaaliset oivallukset ovat herkistäneet osallistujia aina uusille oivalluksille (vrt. upward spiral, Fredrickson 2009, 61–62; ks. myös Maslow 1968/2011). Esa Saarisen luennoilla koettu kohottuminen on toisin sanoen voinut ruokkia kykyä kohottumiseen muissa konteksteissa. Näin tilapäisesti koettu tasapaino olemisen tapojen välisessä jännitteessä voi ruokkia pitkällä aikavälillä parempaa elämää.

Loppusanat

”Kokonaiskysymys, joka väreilee taustalla [--] on ihmisenä olemisen kysymys, inhimillisyyden runsauskokemuksen rekisteriä koskeva kysymys.” (Saarinen ja Slotte 2005, 238)

Viitekehiksemme kahden olemisen tavan ja näiden välisen jännitteen keskeisyys käy ilmi myös filosofian saralla. Ainakin suurmestarien Nietzschen, Heideggerin, Kierkegardin ja Sart-

ren voidaan nähdä tarkastelleen tätä ilmiökenttää (esim. Fromm 1976/1997; Goldstein 2000; May 1983/1994). Esimerkiksi Heideggerin jäsenyykset autenttisuudesta, ahdistuksesta (Angst) ja huolenpidosta (Sorge) voidaan kohtalaisen vaivattomasti hahmottaa 'tässä ja nyt' -elämisen jäsenyyksinä ja esineellistymisen vastapainona (esim. Saarinen 2001). Nähdäksemme tämä historiallinen tausta, jossa elämän alakuloisuuksia on tarkasteltu aivan erityisen ansiokkaasti (Seligman 2008), on relevantti Esa Saarisen filosofian ymmärtämisessä.

Aikaisemmin on vallinnut todennäköisesti liiallinenkin kiinnostus elämän negatiivisuuksiin ja harvinaisiin analyttisesti ehkä kiehtoviin erikoistapauksiin (Saarinen 2012; Seligman 2008). Viimeaikaiseen hyvinvointitutkimukseen tukeutuen voidaan kuitenkin väittää, että kiinnittämällä huomio pikemmin kasvuun voidaan hahmottaa elämä laajemmin kuin negatiivisia poikkeustiloja tutkimalla (esim. Csikszentmihalyi 1990/2010; Deci ja Ryan 2000; Diener et al 1999; Diener 2000; Fredrickson 2009; Lyubomirsky 2009; Seligman 2008; 2011). Goldstein (2000) on argumentoinut ansiokkaasti, että muun muassa filosofisessa keskustelussa paljon huomiota saanut "eksistentiaalinen ahdistus" voidaan nähdä erikoistapauksena, jossa ihmisen taipumus itsensä toteuttamiseen on syystä tai toisesta häiriintynyt. Syvä ahdistus ja muut pitkäaikaiset negatiivisesti koetut olotilat ovat Goldsteinin mukaan rajattuja poikkeustapauksia. Historian valossa elämää ja kukoistusta edistävät prosessit ja voimavarat ovat jääneet marginaaliin niin filosofiassa kuin psykologiassakin. Elämän "ylärekkisterilliset" (Saarinen ja Slotte 2005) ilmiöt ovat siis jääneet suhteellisen vähälle huomiolle, vaikka ne ovat ihmisen kokonaisuutta ajatellen todennäköisesti keskeisempiä kuin eksistentiaaliset kriisitilanteet. Tässä yhteydessä Esa Saarisen voidaan nähdä puhuvan sen puolesta, että elämän kannalta tosiasiallisesti merkityksellisten ilmiöiden tulisi saada niiden ansaitsema huomio niin ihmisten arjessa kuin akateemisessa tutkimuksessakin.

Hyvinvointitutkimuksen historiallisessa valossa Esa Saarinen voidaan nähdä uraauurtavana filosofina nimenomaan, koska hän tinkimättömästi puhuu paremman elämän pyrkimyksen puolesta kunkin omista määreistä käsin: *kohottumisesta*. Tätä eksistentiaalisesti relevanttia ilmiökenttää on syytä jatkossakin kartoittaa monipuolisesti eri tieteellisin metodein ja useasta tulokulmasta.

Kirjoittajat

Peter Kenttä, DI, on tutkija, jatko-opiskelija ja luennoitsija Aalto-yliopiston Tuotantotalouden laitoksella. Hän on tutkinut hyvinvoinnin kasvua asiantuntijatyössä sekä kukoistavan hyvinvoinnin arkisia ilmenemismuotoja. Hänen kiinnostuksensa kohteena ovat mielen ponnauduslautat ja muut inhimilliset kyvykkyudet sisäisesti johdettuun muutokseen ja hyvään, jouhevaan elämään. Vuodesta 2012 Kenttä on luennoinut johtamisesta Aalto-yliopistossa, jonka lisäksi hän on pitänyt luentoja organisaation kehittämisestä, hyvinvoinnista ja työmotivaatiosta. Kenttä tekee väitöskirjaansa professori Esa Saarisen ohjauksessa, jonka opetuksessa hän on ollut vuodesta 2009. Hän on kirjoittanut yhdessä Saarisen kanssa artikkelin "Phelpsian Good Economy: Twelve Radical Aspects" talousnobelisti Edmund Phelps'n ihmislähtöisistä näkemyksistä. Kenttä avustaa myös yrityksiä ja muita organisaatioita arjen parantamiseen liittyvissä kysymyksissä. (sähköposti peter.kentta@aalto.fi).

Tuuli Lehti on toisen vuoden lääketieteen opiskelija Helsingin yliopistossa. Hän on valmistunut Aalto-yliopistosta tekniikan kandidaatiksi ja aloittaa bioadaptiivisen tekniikan alalle sijoittuvan diplomityönsä kesällä 2013. Hän on tehnyt opintojensa aikana tutkimustyötä aivokuvantamisen ja syöpätutkimuksen parissa ja työskennellyt Esa Saarisen tutkimusapulaisena vuosina 2011-2012. Tuuli Lehti on ollut Esa Saarisen oppilas vuodesta 2010 ja kirjoittanut yhdessä Saarisen kanssa artikkelin ”Mindfulness-inducing philosophical lecturing”, joka valottaa professori Saarisen luentojen ajatteluympäristöä tietoisien läsnäolon ja mielenharjoituksen sanastossa. Artikkelin julkaistaan professori Ellen Langerin kokoamassa käsikirjassa *Handbook of Mindfulness* (Wiley-Blackwell). (sähköposti tuuli.lehti@aalto.fi)

Lähteet

- Annas, J. 2008. ”The Phenomenology of Virtue.” *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 7: 21–34.
- Antonovsky, A. 1996. ”The Salutogenic Model as a Theory to Guide Health Promotion.” *Health Promotion International* 11 (1): 11–18.
- Aristoteles. 2005. *Nikomakhoksen etiikka*. (Kääntänyt Simo Knuuttila). Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Baer, R. A. 2003. ”Mindfulness Training as a Clinical Intervention: A Conceptual and Empirical Review.” *Clinical Psychology: Science and Practice* 10 (2): 125–143.
- Bandura, A. 1977. ”Self-Efficacy: Towards a Unifying Theory of Behavioral Change.” *Psychological Review* 84 (2): 191–215.
- Bargh, J. A., and Chartrand, T. L. 1999. ”The Unbearable Automaticity of Being.” *American Psychologist* 54 (7): 462–479.
- Bauer, J. J., McAdams, D. P., and Pals, J. L. 2008. ”Narrative Identity and Eudaimonic Well-Being.” *Journal of Happiness Studies* 11: 81–104.
- Bauman, Z. 2008. *The Art of Life*. Cambridge, UK.: Polity Press.
- Baumeister, R. F., Gailliot, M., DeWall, C. N., and Oaten, M. 2006. ”Self-Regulation and Personality: How Interventions Increase Regulatory Success, and How Depletion Moderates the Effects of Traits on Behavior.” *Journal of Personality* 74 (6): 1773–1802.
- Baumeister, R. F., and Leary, M. R. 1995. ”The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation.” *Psychological Bulletin* 117 (3): 497–529.
- de Botton, A. 2000. *The Consolations of Philosophy*. London: Penguin Books.
- . 2004. *Status Anxiety*. London: Penguin Books.
- Brown, K. W., Ryan, R. M., and Creswell, J. D. 2007. ”Mindfulness: Theoretical Foundations and Evidence for Its Salutary Effects.” *Psychological Inquiry* 18 (4): 211–237.
- Brown, K. W., and Ryan, R. M. 2003. ”The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being.” *Journal of Personality and Social Psychology* 84 (4): 822–848.
- Bruner, J. 2004. ”Life as Narrative.” *Social Research: An International Quarterly* 71 (3): 691–710.
- Csikszentmihalyi, M. 1990/2010. *Flow: tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu*. Helsinki: Rasalas Kustannus.
- . 1993/2006. *Kehittyvä Minuus: Visioita Kolmannelle Vuosituhannelle*. Helsinki: Rasalas Kustannus.
- Dalai Lama, and Cutler, H. C. 2009. *The Art of Happiness: A Handbook for Living*. London: Hodder & Stoughton.
- Damasio, A. 2003. *Spinozaa Etsimässä: Ilo, Suru ja Tuntevat Aivot*. (Kääntänyt Kimmo Pietiläinen). Helsinki: Terra Cognita.
- Deci, E. L., and Ryan, R. M. 2000. ”The ‘What’ and ‘Why’ of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-

- Determination of Behavior." *Psychological Inquiry* 11 (4): 227–268.
- Dewey, J. 1910/2012. *How We Think*. U.S.: Martino Publishing.
- Diener, E. 2000. "Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index." *American Psychologist* 55 (1): 34–43.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., and Smith, H. L. 1999. "Subjective Well-Being: Three Decades of Progress." *Psychological Bulletin* 125 (2): 276–302.
- Dutton, J. E., Roberts, L. M., and Bednar, J. 2010. "Pathways for Positive Identity Construction at Work: Four Types of Positive Identity and the Building of Social Resources." *The Academy of Management Review* 35 (2): 265–293.
- Dweck, C. S. 2000. *Self-Theories: Their Role in Motivation, Personality, and Development*. Essays in Social Psychology. New York: Psychology Press.
- . 2006. *Mindset: The New Psychology of Success*. USA: Random House.
- Erikson, E. H. 1959/1994. *Identity and the Life Cycle*. U.S.: Norton & Company.
- Folkman, S., and Moskowitz, J. D. 2004. "Coping: Pitfalls and Promise." *Annual Review of Psychology* 55: 745–774.
- Frankl, V. E. 1946/2006. *Man's Search for Meaning*. Boston: Mass.: Beacon Press.
- Fredrickson, B. L. 2009. *Positivity: Groundbreaking Research to Release Your Inner Optimist and Thrive*. Oxford: Oneworld.
- Fromm, E. 1947/2003. *Man for Himself: An Inquiry into the Psychology of Ethics*. U.K.: Routledge.
- . 1976/1997. *To Have or to Be?* U.S.: Continuum.
- . 1993/2003. *The Art of Being*. London, UK: Constable.
- Giddens, A. 1991/2012. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, UK.: Polity Press.
- Goldstein, K. 2000. *The Organism*. New York: Zone Books.
- Hadot, P. 2010. *Mitä on Antiikin Filosofia?* (Kääntänyt Tapani Kilpeläinen). Tampere: niin & näin.
- Haybron, D. M. 2008. *The Pursuit of Unhappiness: The Elusive Psychology of Well-Being*. Oxford: Oxford University Press.
- Horney, K. 1950/1991. *Neurosis and Human Growth: The Struggle Toward Self-Realization*. New York: Norton & Company.
- Hämäläinen, R. P., and Saarinen, E. 2006. "Systems Intelligence: A Key Competence in Human Action and Organizational Life." *The SoL Journal* 7 (4): 17–28.
- . 2007. "Systems Intelligent Leadership." In *Systems Intelligence in Leadership and Everyday Life*, edited by Hämäläinen, R. P. and Saarinen, E. Espoo, Finland: Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory.
- Jackson, M. C. 2003. *Systems Thinking: Creative Holism for Managers*. Chichester, U.K.: Wiley.
- Joseph, S., and Linley, P. A. 2005. "Positive Adjustment to Threatening Events: An Organismic Valuing Theory of Growth Through Adversity." *Review of General Psychology* 9 (3): 262–280.
- Kabat-Zinn, J. 2008. *Kehon ja mielen viisaus: Tietoisien läsnäolon parantava voima*. Helsinki: Basam Books.
- Kegan, R. 1982. *The Evolving Self*. USA: Harvard University Press.
- Kenttä, P. 2012. "Itsetuntemuksellisesta mielenrauhasta toiminnalliseen tehokkuuteen - vaihemalli hyvinvoinnin kasvusta eräässä asiantuntijaorganisaatiossa". Diplomityö, Espoo: Aalto-yliopisto: Insinööri-tieteiden korkeakoulu.
- Kohut, H. 1977/2009. *The Restoration of the Self*. U.S.: The University of Chicago Press.
- Korhonen, J. 2012. "Yliopisto-opetuksella Kukoistusta - Elämänfilosofisen Luentosarjan Vaikuttavuus Hyvinvointiin". Diplomityö, Espoo: Aalto-yliopisto: Sähkötekniikan korkeakoulu.
- Kreiner, G. E., Hollensbe, E. C., and Sheep, M. L. 2006. "Where Is the 'Me' Among the 'We'? Identity Work and

- the Search for Optimal Balance." *Academy of Management Journal* 49 (5): 1031–1057.
- Laing, R. D. 1960/2010. *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. London, UK: Penguin Books.
- Lyubomirsky, S. 2009. *Kuinka Onnelliseksi? Uusi Tieteellinen Lähestymistapa*. Helsinki: Basam Books.
- Lyubomirsky, S., King, L., and Diener, E. 2005. "The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success?" *Psychological Bulletin* 131 (6): 803–855.
- Martela, F., and Saarienen, E. 2013. "The Systems Metaphor in Therapy Discourse: Introducing Systems Intelligence." *Psychoanalytic Dialogues* 23 (1): 80–101.
- Maslow, A. H. 1968/2011. *Toward a Psychology of Being*. U.S.: Wilder Publications.
- 1971/1993. *The Farther Reaches of Human Nature*. U.S.: Penguin Books.
- 1987. *Motivation and Personality*. Revised by Frager, R., Fadiman, J., McReynolds, C., and Cox, R. 3rd edn. U.S.: Addison Wesley Longman.
- May, R. 1983/1994. *The Discovery of Being: Writings in Existential Psychology*. U.S.: Norton & Company.
- McKnight, P. E., and Kashdan, T. B. 2009. "Purpose in Life as a System That Creates and Sustains Health and Well-being: An Integrative, Testable Theory." *Review of General Psychology* 13 (3): 242–251.
- Mead, G. H. 1962. *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pennebaker, J. W., and Seagal, J. D. 1999. "Forming a Story: The Health Benefits of Narrative." *Journal of Clinical Psychology* 55 (10): 1243–1254.
- Perls, F., Hefferline, R. F., and Goodman, P. 1951/2009. *Gestalt Therapy: Excitement and Growth in the Human Personality*. U.S.: Suvenir Press.
- Peterson, C., and Seligman, M. E. P. 2004. *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. U.S.: Oxford University Press.
- Platon. 1999. *Teokset: Kolmas Osa*. (Kääntänyt Marja Itkonen-Kaila ym.) Helsinki: Otava.
- Rogers, C. R. 1951/2003. *Client-Centered Therapy*. London, UK: Constable.
- 1961/2004. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. London, UK: Constable.
- 1980. *A Way of Being*. U.S.: Houghton Mifflin.
- Russell, B. 1946/2009. *History of Western Philosophy*. UK: Routledge.
- Saarienen, E. 1988. *Erektio Albertinkadulla: Kansallisfilosofin Puheenvuoro*. Helsinki: WSOY.
- 2001. *Symposium: Filosofian keskeiset ajattelijat ja teemat*. Helsinki: WSOY.
- 2003. "Soveltavan Filosofian Luova Räjähdysoima." *Niin & Näin* (1): 8–13.
- 2008. "Philosophy in the 21st Century: Socratic Philosophy That Matters and Engages With People." *International Academy of Philosophy, News and Views* 20.
- 2012. "The Paphos Seminar. Elevated Reflections on Life as Good Work." Good Work Project Report Series, Number 80.
- Saarienen, E., and Hämäläinen, R. P. 2010. "The Originality of Systems Intelligence." In *Essays on Systems Intelligence*, edited by Hämäläinen, R. P. and Saarienen, E., 9–26. Espoo, Finland: Systems Analysis Laboratory, Aalto University, School of Science and Technology.
- Saarienen, E., and Slotte, S. 2005. "Pafos-dialogi. Pafoksen Elämänfilosofin Ajattelu ympäristö Systemiäilyn Näkökulmasta." In *Systemiäily 2005*, edited by Hämäläinen, R.P. and Saarienen, E., 217–243. Research Reports B25. Espoo: Helsinki University of Technology, Systems Analysis Laboratory.
- Searle, J. R. 2004. *Mind: A Brief Introduction*. Fundamentals of Philosophy Series. Oxford: Oxford University Press.
- Seligman, M. E. P. 2008. *Aito Onnellisuus*. Helsinki: Art House.
- 2011. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being*. New York: Free Press.

- Seligman, M. E. P., and Csikszentmihalyi, M. 2000. "Positive Psychology: An Introduction." *American Psychologist* 55 (1): 5–14.
- Senge, P. 1990/2006. *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*. 2nd edn. UK: Random House.
- Siegel, D. J. 2011. *Mindsight: The New Science of Personal Transformation*. New York: Bantam Books.
- Tillich, P. 1952/2000. *The Courage to Be*. second edn. New Haven: Yale University Press.
- Tomasello, M., and Vaish, A. 2013. "Origins of Human Cooperation and Morality." *Annual Review of Psychology* 64 (1): 231–255.
- Wallace, B. A. 2000. *The Taboo of Subjectivity: Towards a New Science of Consciousness*. Oxford: Oxford University Press.
- Wallace, B. A., and Shapiro, S. L. 2006. "Mental Balance and Well-Being: Building Bridges Between Buddhism and Western Psychology." *American Psychologist* 61 (7): 690–701.
- Westen, D. 1998. "The Scientific Legacy of Sigmund Freud: Toward a Psychodynamically Informed Psychological Science." *Psychological Bulletin* 124 (3): 333–371.
- Wilber, K. 2000. *Integral Psychology: Consciousness, Spirit, Psychology, Therapy*. Boston: Mass.: Shambhala Publications.
- Wittgenstein, L. 2011. *Ludwig Wittgenstein: Ajatusliikkeitä – Päiväkirjat 1930–1932 & 1936–1937*. Tampere: niin & näin.
- Zahavi, D. 2008. *Subjectivity and Selfhood: Investigating the First-Person Perspective*. Cambridge: Mass.: MIT Press.

PAFOS-PÄÄOMA

ESA SAARISEN PAFOS-PEDAGOGIIKKA PSYKOLOGISEN PÄÄOMAN KEHITTÄMISEN NÄKÖKULMASTA

Johdanto:

”Mikromuutokset niin töissä kuin kotioiloissa, hieman erilaiset sanavalinnat, katseet, puheen sävyt.... Jos opit pitäisi kiteyttää yhteen sanaan, se olisi läsnäolo. Aidon läsnäolon voima ja sen tajuton tehokkuus. Tai ehkä sittenkin ajattelu. Koska me ihmiset kuitenkin ajattelemme koko ajan, niin on se ihmeellistä miten vähän sitä ajattelee, mitä ajattelee.” (Esa Saarisen Pafos-seminaariin syksyllä 2012 osallistuneen osallistujan kuvaus seminaarin tärkeimmistä opeista. Haastattelu Partanen 2013.)

ilosofi Esa Saarisen järjestämät viikon kestävät seminaarit Kyproksen lounaisosassa sijaitsevalla Pafoksella ovat keränneet vuodesta 1995 lähtien jo yli 4000 osallistujaa. Esa Saarisen 40 kertaa järjestämä Pafos-seminaari on vuosi vuodelta kehittynyt esimerkki oman ajattelun ajattelun voimasta ja positiivisen psykologian soveltamisesta käytännössä. Seminaarissa Esa Saarinen tuo esiin positiivisen psykologian löydöksiä sekä hyödyntää tutkittuja interventioita omassa toiminnassaan. Osallistujat voivat oppia oman ajattelun ja toiminnan tarkastelemisen kautta katsomaan asioita kokonaisvaltaisemmin ja pitemmällä aikajänteellä. Pienten tekojen ja ajattelumallien haastamisen myötä mahdollistuvat isotkin ajattelu- ja toimintatapojen muutokset.

Tässä artikkelissa tarkastellaan lyhyesti positiivisen psykologian sekä psykologisen pääoman taustoja, niiden mahdollisuuksia yksilön ja organisaation kehittämisen kannalta sekä erityisesti Esa Saarisen Pafos-seminaarien vaikutusta yksilön psykologisen pääoman kehittämiseen.

Positiivinen psykologia on uusimpia tieteenhaaroja psykologian kentässä. Termin on lanseerannut 90-luvun loppupuolella yhdysvaltalainen psykologian professori Martin Seligman (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000). Positiivinen psykologia tutkii sitä, mikä saa yksilöt, tiimit ja organisaatiot voimaan hyvin, onnistumaan ja kukoistamaan. Suomessa Esa Saarinen on ollut positiivisen psykologian tienraivaajia.

Myös liiketaloudessa on oivallettu positiivisen psykologian mahdollisuudet. Organisaation pääoman voidaan nähdä koostuvan aineellisesta ja aineettomasta pääomasta. Aineellinen pääoma ja aineettomaan pääomaan kuuluva tietopääoma ovat pitkään saaneet päähuomion liiketoiminnan ympärillä pyörineessä keskustelussa (Niittykangas 2011). Vasta viime aikoina keskusteluun on tuotu vahvasti mukaan myös muita aineettomia pääomia, kuten rakenteellinen, sosiaalinen

ja psykologinen pääoma. (Luthans, Luthans ja Luthans 2004, 46; Niittykangas 2011,16;; Kujansivu et al., 2007, 29)

Psykologinen pääoma (Psychological Capital tai PsyCap) on yksi positiivisen organisaatio-opin ydinkäsitteistä. Psykologisessa pääomassa on kyse yksilön ajattelun, käyttäytymisen ja hyvinvoinnin kautta kumpuavista psykologisista resursseista, joita voidaan kehittää ja valmentaa (Niittykangas 2010, 10). Psykologinen pääoma koostuu neljästä oluttuvuudesta: tulevaisuususkosta, optimismista, sinnikkyydestä ja itseluottamuksesta (Luthans et al., 2004, 46-47).

Artikkeli perustuu tekijöiden 11 vuoden sekä yhteensä 18 Pafos-seminaarin kokemukseen ja keskusteluihin satojen seminaariosallistujien kanssa sekä alan kirjallisuuteen, tutkimuksiin ja valmennuskokemuksiin organisaatioiden kehittämisessä.

Positiivinen psykologia ja Pafos-seminaarit

Miksi positiivisuus on ihmiselle hyväksi?

Positiivisen psykologian tarkoituksena on laajentaa psykologian kenttää niin, että pahoinvoinnin ja mielensairauksien lisäksi tutkimuksissa keskitytään yksilö- ja organisaatiotasolla myös positiivisiin tekijöihin: hyvinvointiin, kukoistukseen, hyveisiin, ihmisten vahuuksiin, tulevaisuususkoon ja muutoskyvykkyyteen sekä positiivisten tunteiden merkitykseen (Seligman ja Csikzentmihalyi 2000).

Positiivisuuteen voidaan joskus suhtautua skeptisesti ja sitä voidaan pitää self-help -kirjallisuuden haihatteluna. Esa Saarisen sanoin, ”positiivisuudella on kulttuurissamme brändiongelman” (Saarinen 2011, Pafos 37). Positiivisen psykologian tutkimukset kuitenkin osoittavat, että esimerkiksi positiivisilla tunteilla on merkitystä. Positiivisten tunteiden, kuten ilon, hämmästyksen, kiitollisuuden, myötätulpeuden ja huvittuneisuuden, on todettu parantavan ihmisten fyysistä terveyttä ja immuniteettikykyä, auttavan näkemään asioita laaja-alaisemmin ja kehittävän ongelmanratkaisukykyä. Ne jopa pidentävät ihmisen ikää ja ennen kaikkea saavat ihmisen kukoistamaan (Fredrickson 2009, 21-29).

Positiivisen psykologian tarkoituksena ei ole jättää huomioimatta elämän negatiivisia puolia, kuten esimerkiksi itsekkyyttä, kärsimystä ja ahdistusta (Gable ja Haidt, 2005). Tutkimusten mukaan kukoistavan ja psykologisesti hyvinvoivan yksilön positiivisuus-negatiivisuussuhde pitää olla vähintään 3:1 (Fredrickson 2009). Tämä tukee ajatusta, että negatiivisuus kuuluu osana hyvinvoivan ihmisen elämään. Hyvistä ja positiivisista asioista täytyy pitää huolta ja niitä pitää muistaa nostaa esiin. Negatiivisuus yleensä pitää itse huolen itsestään, ja kielteinen jättää isompia jälkiä kuin myönteinen (Saarinen 2011, Pafos 37). Esa Saarisen Pafos-seminaarit toimivat erinomaisina esimerkkeinä myönteisen ja optimistisen ajattelun kehittämisen kasvualustasta.

Pafos-seminaaari ilmiönä

Aluksi seminaarien nimenä oli Upean elämän ja tuloksellisuuden seminaari. Vuosien myötä on päädytty puhumaan yksinkertaisesti Pafos-seminaarista. Seminaarin osallistujajoukko on kullakin kerralla ollut 80-120 henkilöä yrittäjistä professoreihin, lähihoitajista teollisuusjohtajiin ja opiske-

lijoista eläkeläisiin. Viikon mittaisia seminaareja järjestetään nykyisin kahdesti vuodessa: heinäkuussa ja lokakuussa. Seminaari kokonaisuudessaan mahdollistaa oman elämän ja oman ajattelun tarkastelemisen ja palauttaa mieliin sellaisia asioita, jotka ovat kullekin yksilölle tärkeitä. Esa Saarisen mukaan ”valokeilassa on usko kehitykseen ajattelun kautta.”

Vanhan sanonnan mukaan välillä on hyvä mennä kauas nähdäkseen lähelle. Siksi Pafos-seminaari on Pafoksella, eikä esimerkiksi Helsingin ydinkeskustan hotellissa. Ympäristöllä on suuri vaikutus tunteisiin, ajatteluun ja käyttäytymiseen (Grant 2008). Kun arjen aikataulut, askareet ja tekemättömät työt eivät koko ajan kuormita mieltä, on ajatteleminen helpompaa. Omaa toimintaa ohjaavat automaattiset mielenmallit ja ajattelutottumukset toimivat kiireessä usein suppeasti. Monet ajatusvaihtoehdot ovat voineet joutua pimentoon muutosten, projektien ja suoritusten täyttämässä elämässä.

Myönteisissä, miellyttävissä tunnetiloissa ihmiset omaksuvat helpommin laaja-alaisemman kuvan asioista, vahvistuvat kyvyissään uudelleenarvioida omaa käyttäytymistään ja omaksuvat helpommin uusia näkökulmia. Myönteiset tunnetilat vaikuttavat myös siihen, miten ihmiset keksivät tapoja käyttää omaa sosiaalista verkostoaan, ja myönteisissä tunnetiloissa he päästävät toisiaan helpommin lähelleen. (Fredrickson 2009.) Pafos-seminaarissa on ennen kaikkea kyse myönteisistä tunnetiloista. Lämmin ilmasto, rentoutunut mielentila, turvalliset ja toimivat puitteet sekä pienen kyproslaisen kaupungin ympäristö, jossa on helppo liikkua, ovat elementtejä, jotka auttavat myönteisen tunnetilan saavuttamisessa.

Fyysisten fasilitteettien lisäksi henkinen ympäristö, joka muodostuu muista seminaarilaisista, yhteisestä ilmapiiristä ja seminaarin tunneilmastosta musiikkeineen, on sallivuudessaan ja välittävyydessään kokonaisuuden kannalta erittäin tärkeää. Jokainen saa olla Pafos-seminaarissa juuri sellainen kuin on. Tittleitä ei tunneta, ja rento pukeutuminenkin vaikuttaa olemisen keveyteen. Kehon rentous laajentaa havaintokykyä, jolloin huomaa herkemmin uusia näkökulmia (Grant 2008).

Pafoksella uskaltaa innostua, kun ei tarvitse pelätä ideoiden välitöntä kritiikkiä ja alasampumista. Esan sanoin, ”Pafoksella pelkokerroin on pieni”. Monen osallistujan mielestä Pafoksella on erityistä kuulluksi ja välitetyksi tuleminen omana itsenä. Aidon läsnäolon kokeminen on merkityksellistä kaikille ihmisille.

Pafos-pedagogiikan perusteet

Organisaatioiden kehittäminen ja koulutusseminaarit keskittyvät edelleen pitkälti erilaisten ulkoa-opeteltavien tietojen ja ennalta määrättyjen taitojen kehittämiseen (esimerkiksi ajanhallinta, palautetaidot, projektinjohtaminen, kehityskeskustelutekniikka), jotta työntekijät voisivat toimia tehokkaammin ja laadukkaammin. Perustietojen ja -työkalujen täytyy toki olla kunnossa: niiden hallitseminen lisää kompetenssin tunnetta, itseluottamusta ja hallinnantunnetta, jotka ovat psykologista pääomaa. Organisaation kehittymisen ja menestymisen kannalta tärkeää on se, miten paljon psykologista pääomaa on: miten työntekijät tunnistavat oman potentiaalinsa ja uskovat kykyihinsä selvitä haasteellisissa tilanteissa.

Yksilön osalta psykologinen pääoma vastaa kysymykseen, minkälaisia olemme ihmisinä ja mi-

ten käyttäydymme, ajattelemme ja toimimme (Niittykangas 2011). Juuri näistä kysymyksistä Pafos-seminaarissa on kyse. Esa Saarisen 'Pafos-pedagogiikka' lähestyy oppimista ja kehittämistä inhimillisestä näkökulmasta. Seminaarissa ei opetella tekniikoita ja menetelmiä niiden varsinaisessa mielessä: osallistujan ei tarvitse suorittaa mitään. Pafos-pedagogiikassa on ennen kaikkea kyse ajattelun liikkeestä. Pafos-seminaarissa on mahdollisuus keskittyä pitkäkestoisesti omien ajatusten virtaan ja omaan ajatusmalleihinsa Esa Saarisen tarinoiden, esimerkkien, videopätkien ja jäsentelyiden innottamana. Lähtökohtana on, ettei kenenkään tarvitse ajatella niin kuin Esa Saarinen ajattelee ja oppia ulkoa mitään Esan luomaa uutta tietoa, vaan kuunnella, mitä oma mieli alkaa puhua ja työstää.

Syksyllä 2012 eräs osallistuja totesi: "Se, mikä on merkityksellisintä omassa elämässä, kristallisoituu Pafoksella." Viikon seminaari luo kaikilta puitteiltaan, järjestelyiltään ja Esa Saarisen sisältöjen kautta sellaisen olotilan ja tunnelmaston, joka positiivisen psykologian sanastossa on omiaan kasvattamaan yksilöiden psykologista pääomaa.

Pafos-pääoma

Psykologinen pääoma organisaatioiden menestystekijänä

Psykologinen pääoma on yksilön ja yhteisön asennetta ja voimaa, jota kuvaa oma-aloitteellisuus, yritteliäisyys, toimeliaisuus ja vastuunottaminen. Psykologinen pääoma koostuu neljästä ulottuvuudesta: tulevaisuususkosta, optimismista, sinnikkyydestä ja itseluottamuksesta (Kuvio 1, Luthans et al., 2004, 46-47). Niitä esitellään myöhemmin tarkemmin. Psykologisella pääomalla on tutkimusten mukaan yhteys psyykkiseen hyvinvointiin (Avey et al., 2010), työtyytyväisyyteen (Larson ja Luthans 2006), hyvään työsuoritukseen, työntekijöiden vähäiseen poissaoloon työpaikoilla ja pidempiaikaiseen sitoutumiseen organisaatioon (Youssef ja Luthans 2007).

Youssef ja Luthansin (2004, 153) mukaan organisaatiot, joiden johtajilla oli korkeampi tulevaisuususkko, tekivät enemmän taloudellista tulosta. Lisäksi näiden johtajien organisaatioissa työntekijöiden tyytyväisyys oli parempaa sekä työntekijöiden vaihtuvuus vähäisempää. IT-yrityksessä tehdyn tutkimuksen mukaan esimiesten optimismi oli yhteydessä parempaan työntekijöiden sitoutumiseen, projektien tehokkaampaan onnistumiseen sekä työntekijöiden optimismiin (Ara-kawara ja Greenberg 2007). Toisen tutkimuksen mukaan psykologisen pääoman lisääntyminen vähentää työntekijöiden kynnisyttä ja parantaa sitoutumista työnantajaan kohtaan sekä kehittää työpaikan ilmapiiriä (Avey, Luthans ja Youssef 2010).

Pafos-pääoma

Kuvio1. Psykologisen pääoman ulottuvuudet. Luthans et al., 2004, mukailten Leppänen & Rauhala, 2012.

Miten psykologisen pääoman kehittämistä tuetaan Pafos-seminaarissa?

Tulevaisuus usko on tahdonvoimaa

Tulevaisuus usko on kognitiivinen ominaisuus, jota kuvaa kyvykkyys asettaa haastavia tavoitteita ja kohdistaa oma tahdonvoima ja energia niiden saavuttamiseen, sekä kyky nähdä erilaisia reittejä ja tapoja saavuttaa tavoitteet (Snyder et al., 1996). Se on kyvykkyyttä ja keinovoimaa löytää tehokkaimmat tavat ylittää mahdolliset esteet (Manka 2013).

Keskitymme usein asioihin, jotka ovat elämässä huonosti, tai heikkouksiin, joita pitäisi kehittää. Organisaatioissakin synnytetään helposti heikkouksiin fokusoivaa kieltä, joka ohjaa alentuneeseen energiatasoon, tuskastumiseen ja epäuskoon. Positiivinen psykologia ja psykologisen pääoman kehittäminen keskittyvät vahvuuskieleen (Luthans 2013).

Merkittävä tekijä Esa Saariseen liittyen on nimenomaan vahvuusien kieli. Hän on kehittänyt sanastoa, joka synnyttää osallistujissa elämän- ja tulevaisuususkon tuntemusta. Pafos-seminaarissa saa ajattelun apuja siihen, miten itse voi ryhtyä ajattelemisen ja tekemisen kautta toteuttamaan omaa potentiaaliaan entistä vahvemmin. Esa tuo Pafoksella esiin ennakkoinnin kykyä tulevaisuuden rakentamisen kykynä. On tärkeää tehdä asioita joihin uskoo, vaikka niillä ei ole heti selvää yhtymäkohtaa siinä tilanteessa, sillä ”elämä on moninaisempi kuin mikään teoria” (Saarinen 2012, Pafos 38). Esimerkiksi positiivisiin tunteisiin kannattaa investoida, sillä niissä on aspekteja, jotka kasvavat ajan myötä.

Pafos-seminaarin aikana ja sen jälkeen moni tekee muutoksia omiin ajattelu- ja toimintatavoihinsa. Tulevaisuus usko on tahdonvoiman lisäksi keinovoimaa löytää ratkaisuja elämän haasteisiin ja omien tavoitteiden esteisiin. Kun etukäteen miettii, miten ajattelee tai toimii tietyissä tilanteissa, lisää se psykologista pääomaa ja luottamusta omaan tekemiseen kokonaisuudessaan.

Moni on yllättynyt siitä, miten ”valmiiksi” elämänsä on ajatellut. Pafos-seminaarissa saa lisää vastaanottokykyä omien mielenmallien haastamiseen ja tarvittaessa näkökantojen muutokseen, mikä puolestaan lisää tulevaisuususkkoa. Tietoisuus ja mieliinpalauttaminen oman sisäisen maailman ”plus-navoista” eli siitä, mitkä asiat tuottavat iloa ja elämänuskoa, auttavat siihen, että näiden asioiden esiintymisestä omassa arjessa muistaa pitää jatkossakin huolta. Nimenomaan tulevaisuususkoon kiteytyy hyvin Pafos-seminaarin anti monen osalta. Maailma näyttää ja tuntuu erilaiselta Pafos-kokemuksen jälkeen.

Realistinen optimismi oman potentiaalın laajentajana

Optimistisuus on usein arkikielessä käytetty termi, mutta positiivisessa psykologiassa se on erityisen tarkasti määritelty ja tutkittu (Luthans et al., 2007). Sillä ei tarkoiteta ominaisuutta, jossa ei realistisesti tarkasteltaisi, mitä ihminen voi ja ei voi saavuttaa ja saada aikaan tietyssä tilanteissa ja tehtävissä (Schneider, 2001). Realistinen optimismi on ajattelua, motivaatiota ja tunteita. Se on kyvykkyyttä nähdä asioiden tapahtuvan hyvin, nyt ja erityisesti tulevaisuudessa (Carver & Scheir, 2002). Optimismissa on kyse siitä, miten ihminen selittää erilaiset tapahtumat itselleen. Optimistista selitysmallia hyödyntävä ihminen selittää negatiiviset tapahtumat tai kokemukset hetkellisinä ja väliaikaisina vain tiettyyn tapahtumaan liittyvinä tekijöinä (Seligman, 1998).

Tulevaisuususkosta saa lisää voimia myös ongelmien kohtaamiseen, mikä puolestaan lisää optimismia. Kun Pafos-seminaarissa saa oman mielen laajemmin auki, voi asettaa asioita uusiin yhteyksiin. Itsensä suhteen moni tajuaa Pafoksella oman valtavan potentiaalinsa ja ymmärtää miinutensa kasvun mahdollisuudet. “Meissä on enemmän hyvää kuin mitä näkyy päälle”, on Esan rohkaisu kaikille käyttämään omaa potentiaaliaan entistä laajemmin.

Optimismia lisää myös se, että Pafokselta saa ajatuksia ja energiaa oman tulevaisuutensa suunnitteluun. Onpa kyse lukiolaisista tai globaalien firmojen johtajista, moni on kokenut merkityksellisenä pysähtyä pohtimaan aika ajoin Esan kertomaa Matti Alahuhdan kiteytyskysymystä: mikä on itselle tai omalle tiimille/organisaatiolle/firmalle entistä tärkeämpää juuri nyt? Pafos-seminaarissa oppii Esan sanoin “kykyä nähdä yli sen, mitä on nyt” (Saarinen 2012, Pafos 38).

Realistista optimismia kasvattaa myös Pafos-seminaarin “tunnusteleva ote”. Luonnossakin kaikki tapahtuu pikku hiljaa. On sallittua ja hyväksyttävää, että tutkit jotakin asiaa, ja ehkä toimit jatkossa jotenkin hieman toisin asian suhteen. Radikaaleja rynnistyksiä ei useinkaan kannata tehdä. Niin sanottu pienten askelten tekniikka ajattel- ja toimintatapojen muutoksessa on se menetelmä, miten kannattaa edetä.

Mieli- ja kielikuvat sinnikkyyden synnyttäjinä

Sinnikkyyden on kyky hyväksyä tosiasiat ja uskoa elämän merkityksellisyteen, kykyä kohdata myös ongelmia ja vastoinkäymisiä, ja kyvykkyyttä adaptoitua muutoksiin (Coutu, 2002). Henkinen vahvuus ja sinnikkyyden ovat kykyjä ottaa vastaan iskuja ja selvitä vastoinkäymisistä. Sinnikkäät yksilöt ovat emotionaalisesti tasapainoisempia vastoinkäymisten edessä. Heillä on kykyä palautua erilaisista muutostilanteista. He ovat joustavampia muutosten vaatimuksille ja erityisesti avoimia uusille kokemuksille (Luthans 2013.).

Pafos-seminaarissa tuodaan usein esiin, ettei elämä olekaan tarkoitettu elettäväksi vain niin, että välttelee virheitä. Sinnikkyyden on ennen kaikkea sitä, että yrittää lannistumatta uudelleen. Sinnikkyyden toteuttamista arjessa auttaa kyky ajatella mielleyhtymien kautta: mihin ajatuksiin ankkuroidutaan missäkin tilanteissa? Esa puhuu esimerkiksi erikoistilannepelaamisesta, “late game brilliance”. Esimerkiksi koripallohistoria tuntee pelaajia, jotka onnistuvat uskomattomalla tavalla upottamaan koreja nimenomaan pelin viimeisillä hetkillä. Esa kysyykin kuvaavasti: “Miten on mahdollista, että tilanteessa jossa kaikki on jo annettu, niin kaikkea ei olekaan annettu?” (Saarinen 2012, Pafos 39)

Haasteellisissa tilanteissa voi venyä lähes millaisiin suorituksiin tahansa tämän ajattelustrategian avulla. Erään Pafos-osallistujan mukaan hän nykyään oikein odottaa projektipäällikön työssään “erikoistilanteita”, sillä kun hän tajuaa ajatuksellisesti tilanteessa vaadittavan erikoistilannepelaamista, hän ikään kuin energisoituu keksimään luovia ratkaisuja. Aikaisemmin hän koki vastaavat tilanteet tuskastuttavina. Sinnikkyyttä kasvattaa myös se, kun voi oppia erilaisia ajattelumalleja vastoinkäymisten tulkintaan sekä ennen kaikkea siihen, miten niistä pääsee yli. Psykologinen pääoma edistää onnistumista epävarmoissa tilanteissa.

Esan vahvuutta on käyttää hyödykseen tarinoiden voimaa. Hän osaa mielenkiintoisilla tarinoillaan avata ja laajentaa osallistujien ajattelua. Esa puhuu Pafoksella usein sotaveteraanien urotöis-

tä. Hän kuvaa, miten meille suomalaisille yksi tärkeimmistä sinnikkyiden ja sisun osoituksista on itsenäisyyden säilyttäminen toisessa maailmansodassa. Hän kertoo tarinaa siitä, miten meillä oli vastassa ylivoimainen neuvostoarmeija Stalinin johdolla: miljoona sotilasta sekä tuhansia lentokoneita, tykkeitä ja panssaroituja ajoneuvoja. Suomi oli altavastaajana sotilaiden, lentokoneiden, tykkien ja panssarivaunujen määrässä. Tämä tarina on hyvä esimerkki oivalluttamaan osallistujia sinnikkyiden ja sisun perimästämmä ja antamaan uskoa siihen, miten meillä kaikilla on tarvittavat resurssit yltää Esan sanastossa läpimurtoihin eli huippusuorituksiin.

Voimალauseet itseluottamuksen tukipilarina

Itseluottamus on kykyä uskoa itseensä ja motivoitua haastavista tehtävistä sekä kykyä käyttää omia kognitiivisia resursseja näissä tietyssä kontekstissa tapahtuvissa tehtävissä onnistumiseen (Stajkovic ja Luthans, 1998). Organisaatiossa itseluottamus on yksilön ja yhteisön kollektiivista luottamusta, päättäväisyyttä ja motivaatiota vastaan tulevia haasteita ja tehtäviä kohtaan. Itseluottamus on usein kontekstisidonnaista ja se kehittyy harjoittelun kautta (Luthans et, 2007). Toisilta ja kokeneemmilta oppiminen on hyvä tapa kehittää omaa ja organisaation yhteisluottamusta ja me-pystyvyyttä (Leppänen & Rauhala, 2012).

Esa Saarinen haluaa aina löytää ihmisestä hyvää, hän antaa mielensä assosoida positiivisen kautta. Hän uskoo ihmiseen ja etsii kaikista aktiivisesti oman määritelmänsä mukaan sitä 'ihannuuden siementä'. Tämä hänen ymmärryksensä myönteisen mikrokäyttäytymisen vaikutuksesta, ja hänen osoittamansa into yksilöä kohtaan, on omiaan nostamaan jokaisen itseluottamusta. Pafos-seminaarissa kohottava vaikutus on esimerkiksi Esan jokaisen seminaaripäivän alussa ja lopussa tekemä kättely ja yleinen sävy siinä, miten hän jokaisen kohtaa. Muissa kohtaamistilanteissa pelkästään henkilön nimen sanominen tietyllä äänenpainolla on pieni mutta merkittävä ele.

Esan myönteinen käyttäytyminen tarttuu Pafoksella myös muihin. Osallistujat näkevät usein toisissaan sellaista, jota normaalissa arjessa emme havaitsisi. Kysymysten kysyminen ja aito kuunteleminen ovat avainasemassa. Omien ajatusten kirkastaminen yhdessä muiden ihmisten kanssa luo itseluottamusta. Pafos-seminaarin ympäristössä muut seminaarilaiset voivat vaikuttaa valtavasti pelkällä läsnäolollaan ja kiinnostuneilla katseillaan toiseen vahvistavasti. Esan sanastossa on tälle aivan erityinen sana: kukoistuskatse. Nämä kukoistuskatsethetket tapahtuvat esimerkiksi vessajonon keskusteluissa, kahvitauolla tai illallispöydässä. Yhteisöllisyys ja tunne siitä, että on osa jotakin kokonaisuutta, vahvistavat. Yksin on hankala kukoistaa.

Esan asenne ja systeemiälykyys vaikuttavat siihen, että satunnaiset kohtaamistilanteetkin voivat olla Pafos-osallistujan itseluottamuksen kannalta käännteentekeviä hetkiä. Yksi lause voi kantaa valtavalla tavalla. Tästä on hyvänä esimerkkinä lause, jonka eräs osallistuja kesän seminaarista vuodelta 2007 muistaa edelleen aina vastoinkäymisten kohdatessa: "Kukaan ihminen ei ole kaiken aikaa hän itse vahvimmillaan." Tuosta voimალauseesta hän saa energiaa mennä elämäänsään eteenpäin.

Yhteenvetoa

Nykypäivänä on yhä tärkeämpää oman ajattelun ja energian johtaminen sekä vuorovaikutus ja yhteistyö muiden kanssa. Ennen kaikkea johtamisessa hienomekaniikka käytettävien sanojen kanssa, kohtaamisten muodoissa ja läsnäolo-osaamisessa voi kulkea automaattisesti, niin kuin aina ennenkin, ilman tietoisia päätöksiä. Oman ajattelun ajattelemisella voi oppia tekemään pienten tekojen kautta isojakin muutoksia omaan toimintaansa.

Positiiviset tunteet laajentavat ajattelua. Kun ajattelee laajemmin, ajattelee rikkaammin ja monivaihteisemmin. Omasta itsestä. Toisista. Elämästä. Kaikesta. Jokainen voi kehittää omaa psykologista pääomaansa: tulevaisuususkoa, optimismia, sinnikkyyttä ja itseluottamusta. Siksi Esa Saarisen Pafos-seminaarit ja 'Pafos-pedagogiikka' ovat olemassa.

Me suomalaiset olemme aina selvinneet vastoinkäymisistä sinnikkyydellä ja uskolla parempaan huomiseen. Sinnikkyiden ja tulevaisuususkon rinnalle tarvitsemme lisää itseluottamusta ja optimismia. Terveellä itseluottamuksella ja realistisella optimismilla voimme vaikuttaa siihen, että tulemme päihittämään korkeat masennusluvut, laajan nuorisotyöttömyyden ja ennenaikaiseen eläköitymiseen liittyvät haasteet.

Esa Saarinen on vaikuttanut monen ihmisen elämänuskoon kohottavasti. Esalla on kyky synnyttää positiivista nostekierrettä muihin ja edesauttaa yksilön uskoa itseensä. Ihmiset luovat tämän maan tulevaisuuden. Esa Saarinen on ollut vaikuttamassa monen ihmisen rohkeuteen ajatella asioita uoman ulkopuolelta. Nämä muutokset ovat konkretisoituneet usean upean tarinan kohdalla "globaaleiksi läpimurtomahdollisuuksi", Esan sanastoa käyttäen.

Elämme Suomessa hyvinvointivaltiossa. Meillä on huipputeknologiaosaamista ja maailmalla mainetta niittänyt koulutusjärjestelmä. Tulevaisuudessa nämä perinteiset aineelliset ja osaamis-pääomat eivät riitä turvaamaan yhteiskuntamme rakenteita, vaan tarvitaan myös kykyä ja puitteita oman ajattelun ja psykologisen pääoman kehittämiseen. Tarvitsemme Esa Saarisen 'Pafos-pedagogiikkaa' hallitsevia tulenkantajia, jotka saavat aikaan ajattelun liikettä ja haastavat meitä kehittämään omaa ajatteluamme, myönteistä käyttäytymistämme, uskoa itseemme sekä ennen kaikkea kykyä löytää toisissamme piilevää potentiaalia. Tätä "Pafos-pääomaa" on mahdollista kehittää myös arkisissa työympäristöissä ja organisaatiossa luomalla puitteita rikastavalle ja ajattelua ruokkivalle kulttuurille.

Kirjoittajat

Makke Leppänen (PsM, MBA) (www.positiivinenpsykologia.fi) on yksi johtavista asiantuntijoista positiivisen ja valmentavan psykologian alalla Suomessa. Makke on valmistunut arvostetusta The University of Sydney:sta valmentavan psykologian maisteriksi. Hänellä on taustallaan yli viidentoista vuoden kokemus esimiestyöstä ja johtajien valmentamisesta. Makke on kirjoittanut yhdessä Ilona Rauhalan kanssa Talentumin kesällä 2012 julkaiseman 'Johda ihmistä -psykologiaa johtajille' kirjan.

Päivi Partanen (YTM, KTM) on yrityskulttuurin ja ihmisten johtamisen asiantuntija. Hän on toiminut eri alojen esimiesten ja yrittäjien valmentajana vuodesta 2003 lähtien. Päivi on kansainvälisen Great Place to Work Institutien: Journey -kulttuurijohtamisen valmennuksen sertifioitu asiantuntija Suomessa ja toimii useiden johtoryhmien ja esimiestiimien valmentajana kehittämissä parhaita työpaikkoja.

Ollis Leppänen (MBA) on yrittäjyysvalmentaja ja Intotalo Oy:n perustajaosakas. Yrittäjien psykologisen pääoman valmentaminen sekä johtoryhmien sparraaminen ovat hänen erityisalaansa. Hänen yrittäjyysnäkökulmia ravisteleva kirjansa 'Liiketoimintasuunnitelma roskakoriin' julkaistaan syyskuussa 2013 (Tammi).

Lähteet

- Arakawa, D. & Greenberg, M. 2007. Optimistic managers and their influence on productivity and employee engagement in a technology organisation: Implications for coaching psychologists. *International Coaching Psychology Review*. 2(1).
- Avey, J. B., Luthans, F., Smith, R. M., Palmer, N.F. 2010. Impact of positive psychological capital on employee well-being over time. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15(1): 17-28.
- Avey, J. B., Luthans, F., & Youssef, C.M. 2010. The Additive Value of Positive Psychological Capital in Predicting Work Attitudes and Behaviors. *Journal of Management March*, 36: 430-452.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. 2002. Optimism. Teoksessa C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Coutu, D. 2002. How resilience works. *Harvard Business review*, 80(5): 46-50.
- Fredrickson, B. L. 2000. Cultivating Positive Emotions to Optimize Health and Well-Being. *Prevention & Treatment*, 3.
- Fredrickson, B. L. 2001. The Role of Positive Emotions in Positive Psychology. *American Psychologist*, 56(3): 218-226.
- Fredrickson, B.L. 2009. *Positivity: Groundbreaking Research Reveals How to Embrace the Hidden Strength of Positive Emotions, Overcome Negativity, and Thrive*. New York: Random house.
- Gable, S. L., & Haidt, J. 2005. What (and Why) Is Positive Psychology? *Review of General Psychology*, 9(2): 103-110.
- Grant, A. M. (2008). Theories and Techniques of Coaching Psychology. Julkaisematon luento. The University of Sydney.
- Kujansivu, P., Lönnqvist, A., Jääskeläinen, A. & Sillanpää, V. 2007. *Liiketoiminnan aineettomat menestystekijät: mittaa, kehitä ja johda*. Helsinki: Talentum.
- Larson, M. & Luthans, F. 2006. Potential added value of psychological capital predicting work attitudes. *Journal of Leadership and Organisational Studies*, 13: 44-61.
- Leppänen, M., & Rauhala, I. 2012. *Johda ihmistä. Psykologiaa johtajille*. Helsinki: Talentum.
- Luthans, F. 2002. Positive organisational behaviour: Developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive*, 16: 57-72.
- Luthans F., & Youssef, C.M. 2004. Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage, *Organizational Dynamics*, 33(2): 143-160.

- Luthans F, Avey, J.B, Avolio, B.J, Norman, S & Combs, G.M 2006. Psychological capital development: toward a micro-intervention. *Journal of Organizational Behavior*. 27 (3): 387–393.
- Luthans F, Luthans, K.W., Luthans, B.C. 2007. Positive psychological capital: Beyond human and social capital. *Business Horizons* 47/1: 45-50.
- Luthans, F., Avolio, B.J., Avey, J.B., & Norman, S.M. 2007. Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541–572.
- Luthans F, Norman S., Avolio B. & Avey J. 2008. The mediating role of psychological capital in the supportive organizational climate - employee performance relation-ship. *Journal of Organizational Behavior*, 29(2): 219-238.
- Luthans, F. 2013. Julkaisematon seminaariesitys. *Psychology for leaders –seminaari*. 7.2. 2013.
- Manka. M.L. 2013. Julkaisematon seminaariesitys. *Psychology for leaders –seminaari*. 7.2. 2013.
- Niittykangas. H. 2011. Yrittäjä yrittäjyyden ytimessä. Kauko-Valli, S. Saarikoski, A. & Häkkinen, R. (toim.): *Positiivinen Psykologia yrittäjyydessä*. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu. Julkaisuja. N:o. 182/2011.
- Ojala, A. & Seppo, K. 2011. Positiivinen psykologinen pääoma pien- ja perheyrittäjien aineettoman pääoman keskiössä. Kauko-Valli, S. Saarikoski, A. & Häkkinen, R. (toim.): *Positiivinen Psykologia yrittäjyydessä*. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu. Julkaisuja. N:o. 182/2011.
- Peterson, C. (2006). *A primer in Positive Psychology*. Oxford: Oxford University press.
- Pettit, J. W., Kline, J. P., Gencoz, T., Gencoz, F., & Joiner, T. E. 2001. Are Happy People Healthier? The Specific Role of Positive Affect in Predicting Self-Reported Health Symptoms. *Journal of Research in Personality*. 35 (4): 521-536
- Ryff, C. D., & Singer, B. H. 1998. Contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, 9, 1-28.
- Seligman, M. E. P. 1998. *Learned optimism*: Random house. Australia.
- Seligman, M.E.P., & Csikszentmihalyi, M. 2000. Positive psychology. – An introduction. *American Psychologist*, 55 (1): 5-14.
- Seligman, M. E. P. 2008. *Achieving authentic happiness: using the new positive psychology to realise your potential for lasting fulfilment -lecture*. Happiness & its causes seminar, Sydney.
- Snyder CR, Symptom S, Ybasco, F., Borders, T, Babyak, M., Higgins, R., 1996. Development and validation of the State Hope Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (2): 321-335
- Stajkovic, A., & Luthans, F. 1998. Self-Efficacy and work-related performance.: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 124: 240-261.
- Tugade, M. M., & Fredrickson, B. L. 2004. Resilient Individual Use Positive Emotions to Bounce Back From Negative Emotional Experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2): 320-333.
- Youssef CM. & Luthans, F. 2007: Positive organisational behaviour in the workplace. The impact of hope, optimism and resiliency. *Journal of management*. 33(5): 774-800.

TUULA TEERI

ESA SAARINEN – OMIA POLKUJAAN KULKEMALLA AALTO-YLIOPISTON KÄRKIJUTUKSI

JAAKKO KORHOSEN HAASTATELTAVANA AALTO-YLIOPISTON REHTORI TUULA TEERI

ehtori Tuula Teeri on innoissaan. Hän on juuri edellisellä viikolla tavannut Esa Saarisen, joka Teerin sanojen mukaan toimi Aalto-yliopiston johtoryhmän ”coachina”.

- Esa piti aivan loistavan esityksen inspiroivasta johtamisesta, ja olemme kaikki vielä ihan sfääreissä sen takia.

Olen tullut tapaamaan Teeriä *Lämpömiehenkujalle*, kuten Aalto-yliopistossa on tapana kutsua Otaniemen kampuksella sijaitsevaa yliopistojohdon rakennusta. Saarisen edeltävän viikon tilaisuus on ollut johtoryhmälle todella antoisa. Teeri kertoo vaikuttuneena, miten Saarinen oli tilaisuudessa koskettanut keskeisiä kysymyksiä ”synnyttäen aivomyrskyn”.

- Luulen, että tämä kevät tulee olemaan Esan luennon pureksimisaikaa. Se oli todella merkityksellinen tilanne. Ymmärsin heti miksi Esan pitämiin tilaisuuksiin mennään. Se ei todellakaan ollut mitään kevyttä viihdettä vaan asiaa, ja se oli esitetty sellaisella tavalla, että se oli helppo ottaa vastaan.

Saarisen yliopistojohdolle juuri pitämä tilaisuus on siis onnistunut todella hyvin, mutta miten tiet ovat johtaneet tänne?

Teeri muistaa Saarisen hyvin jo 70-luvulta. Teeri opiskeli Helsingin yliopistossa biologiaa perinnöllisyystieteiden laitoksella, jonne oli kantautunut maine ”kulttiprofessorista”, kuten hän asiain ilmaisee. Saarisen luennoille hän ei päätenyt, mutta Saarinen oli innostanut opiskelijaporukan opiskелеmaan biologian lisäksi myös filosofiaa. Varsinainen kohtaaminen Saarisen kanssa tapahtui kuitenkin vasta 2000-luvulla, kun Teerin ura suuntautui Ruotsista takaisin Suomeen. Teeristä oli tulossa aloittavan Aalto-yliopiston rehtori, kun Saarinen pyysi erään tilaisuuden jälkeen häntä ”ihan spontaanisti” illalliselle.

- Vaihdomme ajatuksia Aallosta. Aalto ei ollut vielä edes alkanut, olin alkavan yliopiston rehtori ja Esa oli uuden syntyvän yliopiston professori. Meillä oli hirveän kiva keskustelu mahdollisuuksista.

Merkittävää oli se tapa, jolla Saarinen Teeriin suhtautui: Saarinen suhtautui häneen uteliaasti ihmisenä, ei vain Aalto-yliopiston rehtorina. Sittemmin Teeri on tavannut Saarisen joitakin kertoja, ja kaikki ne kerrat ovat olleet jollakin tavalla merkittäviä. Saarinen on ollut mukana muun muassa eri sidosryhmien kanssa käydyissä keskusteluissa Aalto-yliopiston säätiön hallituksen puheenjohtaja Matti Alahuhdan kutsumana. Teeri muistaa myös hyvin, kun Saarinen kutsui hänet vieraaksi *Filosofia ja systeemiajattelu* -luentosarjalleen.

- Olin samassa luentosarjassa puhumassa, jossa olivat aiemmin puhuneet esimerkiksi Matti Alahuhta ja Kirsti Paakkanen. Sekin oli aika siinä alkuvaiheessa, kun olin juuri tullut Ruotsista Aalto-yliopiston rehtoriksi. Kohosin ihan uuteen luokkaan omissakin silmissäni, kun Esa kutsui minut sinne luentosarjaan puhumaan. Esan arvovalta on hirveän konkreettista sen hänen oman tekemisensä kautta.

- Kun olin siinä tilanteessa, minusta tuntui, että keskustelin kahdestaan Esan kanssa, vaikka siinä oli monta sataa ihmistä läsnä. Tuntui, että olisin turvallisessa huoneessa. Esassa on sellainen uteliaisuus, joka siinä illallisellakin tuli esille. Hän suhtautuu jokaiseen positiivisen uteliaasti. Esalla on luontainen kyky luoda yhteyksiä erilaisiin ihmisiin riippumatta siitä mikä heidän taustansa on. Hän on meidän ensimmäisen vuoden opiskelijoidemme kanssa yhtä hyvä kaveri kuin Matti Alahuhdan kanssa. Mielestäni Esalla on hirveän ihana, aito, avoin ja ennakkoluuloton suhtautuminen ihmisiin yleensäkin.

Saarisen persoona ja hänen suhtautumisensa ihmisiin on tehnyt Teeriin vaikutuksen, ja niin on tehnyt myös Saarisen luennointityyli. Teeri on päässyt osallistujana kokemaan Saarisen luennointityylin vaikutuksen.

- Ne tilanteet ovat ihan hirveän antoisia. Ne ovat sellaisia elämyksiä, joihin on kiva mennä sen lisäksi, että ne ovat hyödyllisiä. Siellä saa paljon aikaan, se ei ole sellaista karttakepillä pänttäämistä. Se on se sisäinen prosessi, jonka se saa käyntiin, se on merkityksellinen asia. Luennot ovat kuin jokin esitys tai konsertti, jossa Esa on orkesterinjohtaja ohjaten tilaisuuden tunneloja ja prosesseja kuin sävelmää.

Teerin mukaan Saarinen saa ihmiset käyttämään positiivisuuttaan ja omia voimavarojaan sekä luomaan sellaista ilmapiiriä, jossa asiat voivat tapahtua. Hänen luentojaan jälkeen ”on vaan tosi hyvä olla”. Saarisen luennotilanteiden tunneskaala on laaja: hän koskettaa, yllättää, huvittaa ja saattaa jopa järkyttää meitä. Osin hämmästyttävääkin on se laaja ihmisten kirjo, joka samassa tilaisuudessa voi olla läsnä.

- On aikamoinen taito pystyä asettamaan se viesti niin, että se puhuttelee yhtälailla opiskelijaa kuin pörssiyrityksen pääjohtajaa. Se on aikamoinen skaala inhimillisyyttä eri muodoissaan.

- Esalle massaluento ei tarkoita sitä, että hän puhuu massalle. Se tarkoittaa, että hän puhuu 200 tai 700 yksilölle. Miten hän pystyy saamaan osallistujan kokemaan, että se on vuorovaikutusta hänen kanssaan tai sen henkilön kanssa, joka siellä on vieraana? Se on ihan ilmiömäinen taito, se syvä inhimillisuus ja se miten Esa osaa käyttää sitä. Se on jotakin mistä olen ollut tosi vaikuttunut Esan suhteen. Nyt alan miettiä, että Esalla on luennolla 700 ihmistä ja minulla on Aallossa 400 professoria. Miten voisin luoda professoreille sellaisen kokemuksen, että puhun heille jokaiselle?

Kaiken ihmettelevän arvostuksen keskellä Teeri tiedostaa, että Saariseen suhtautuminen ei välttämättä ole helppoa. Ennakkoluuloja voivat herättää niin Saarisen pukeutuminen kuin käsitykset filosofiasta yleensä. Ihmisten mielikuvissa filosofia voi olla ”aika vaikeasti konkretisoitavaa, vähän semmoista mömmöä”. Teeri myöntää myös, että Saarisen kutsuminen johtoryhmään vähän jännitti häntä ennakkolta.

- Tieteilijöillä on taipumus suhtautua vähän kynnisesti sellaisiin asioihin, jotka eivät ole ihan eksaktia tiedettä, ja minua jännitti miten Esa otetaan vastaan. Tilaisuuden jälkeen kyllä ymmärsin, miksi yrityksetkin pyytävät häntä johtoryhmän coachiksi: hänen puheensa oli hyvin konk-

reettista ja asiantuntevaa, eikä todellakaan mitään kevyttä asiaa. Näki, että Esa on tehnyt tällaista työtä johtoryhmienkin kanssa tosi paljon ja omaa neuvoansa noudattaen oli tosissaan. Se oli vakavissaan tehtyä, ei kevyttä. Siinä oli keveyttä mutta se ei missään tapauksessa ollut kevyt sessio.

Saarisesta puhuessaan Teeri nostaa esille Aallon ”lippulaiva-asiat”. ”Ne eivät ole kaikissa tapauksissa syntyneet Aallon valtavirrasta, ”mainstream-professorikunnasta”, vaan nyt ylpeinä esiteltäviä kärkijuttuja ovat synnyttäneet myös omia polkujaan kulkeneet henkilöt, mistä Saarinen ja hänen juttunsa Aallossa on yksi ilmentymä.”

- Voi ehkä hyvälläkin syyllä kysyä, miksi teknillisessä yliopistossa on otettu aikanaan filosofi töihin, mutta nyt kun sen näkee tässä kontekstissa, se on ihan helppo ymmärtää. Sillä on ihan valtava lisäarvo ja ehkä vielä erityisesti tällaisten tieteilijöiden aika mekanistisessakin maailmankuvassa, että mennään asioihin myös tunteiden tai inhimillisen kautta.

- Kun pyritään tekemään isoja muutoksia, on hirveän tärkeää antaa tilaa sille, mikä ei ole itsestään selvää. On täysin selvää, että tarvitsemme huippufysiikoita ja huippukauppateiteilijöitä, mutta se että filosofillakin voi olla oma tärkeä paikkansa tässä, se ei ole yhtä selvää. On hyvä, että TKK:lla on aikoinaan annettu filosofille tilaa, ja aion sitä perinnettä jatkaa. Tarvitsemme sellaisia henkilöitä, jotka herättävät meidät eri näkökulmien löytämiseen.

Teeri on selvästi tyytyväinen siihen, että Aalto ja aiemmin TKK on antanut Esa Saariselle tilaa ja sitä myötä mahdollistanut erään kärkihankkeen kehittymisen. Lopuksi vielä yksi kysymys rehtorille: miten Teeri näkee Esa Saarisen sopivan yhteen Aallon arvojen kanssa?

- Vapaus, intohimo, vastuullisuus, integriteetti... Rohkeus! Niin, Esahan on meidän arvojen ruumiillistuma!

III

JOHTAJUUS

E. SAARISEN KAKSI TOISEUSPERIAATETTA

oni minun sukupolveni nuori saa kiittää Esa Saarista rakkaudestaan filosofiaan. Minäkin kahlasin lukioikäisenä *Filosofian historian huipulta huipulle* vaikeat akanvirrat oikeastaan pelkästään kirjan innostavan esipuheen voimalla. Esipuheessaan Esa kysyy, onko mitään masentavampaa kuin perinne, ja miksi siis pitäisi kirjoittaa kirja filosofiasta sen perinteen näkökulmasta. Eikö olisi parempi haastaa perinne ja sanoa jotain ihan uutta? Kapinallisen nuoren oli helppo samastua kertojaan, joka otti lukijansa vakavasti. Kerrankin aikuinen ja oppinut henkilö, joka ei pitänyt auktorisoitua viisautta automaattisesti parempana, ja vaivautui perustelemaan miksi sitä kannattaa tutkia. Esipuheessaan Esa osoittaa sen yksinkertaisen viisauden, että mitään tosissaan uutta ei synny, ellei ymmärrä mitä on tehty aikaisemmin; jazz-musiikin suurta mielipuolta Charles Mingusta mukaellen: ”you can’t improvise on nothing, you gotta improvise on *something*”.

Ensimmäinen kohtaamiseni tulevan opettajani kanssa tapahtui suuressa Yliopiston päärakenuksen luentosalissa, *Toiseuden filosofia* –kurssin luennolla. Elettiin 90-luvun ensimmäistä puoliskoa, ja luennoitsija oli Suomen akateemisen maailman suurin tähti. Täytyy myöntää, etten ymmärtänyt mitä toiseus tarkoitti, enkä muista luennosta kuin yhden kohdan. Siinä Saarinen kumartui eteenpäin, ja totesi jotain tähän tapaan:

”Joskus vuosien päästä tapaatte mut, harmaantuneen kumaran akateemikon jossain bileissä. Silloin mä haluan että te tuutte mun luo ja sanotte, että mä muistan kun sä sanoit tän jutun. Hyvä naiset ja herrat: E. Saarisen kaksi toiseusperiaatetta.”

On tietenkin liian aikaista palata asiaan vielä, sillä tätä nykyä E. Saarinen on reipas kuusikymppinen ja kaikkea muuta kuin kumara. Kahdessa toiseusperiaatteessa on kuitenkin riittänyt sovellettavaa parikymmentä vuotta, ja haluan juhlistaa opettajani merkkipäivää ikuistamalla ne tämän kirjan sivuille.

Ensimmäinen toiseusperiaate: Jokainen pelkää vaistomaisesti toista

Tietoisien subjektin ja sen ulkopuolisen todellisuuden välinen ero virittää monet filosofian suurista kysymyksistä. Oman mielen ilmiöt ovat minulle välittömästi läsnä, mutta maailma on mieleni ulkopuolella. John Searlen sanoin, ensimmäisen ja kolmannen persoonan ontologian oliot ovat

ratkaisevalla tavalla erilaisia. Tämän eron varaan rakentuu paljolti länsimaisen tieto-opin perinne lukuisine bulevardineen ja sivukujineen.

Toiset mielet muodostavat erityisen osajoukon kolmannen persoonan ontologian olioiden joukossa. Toiseuden ilmiö liittyy tähän osajoukkoon, ja avaa tien tietoteoriasta etiikan, elämänvalintoja tutkivan filosofian maastoon. Omassa, ensimmäisessä persoonassaan asuva subjekti elää jännitteisessä suhteessa toisiin subjekteihin, sillä toisten toimintaa ei voi ennustaa tai selittää samalla tavoin kuin kolmannen persoonan maailman tietoisuudesta vapaita luonnonilmiöitä.

Tähän perustuu ensimmäinen toiseusperiaate: jokainen pelkää vaistomaisesti toista. Jokainen meistä kaipaa kykyä ennakoida miten maailma vastaa huutoon. Ennustamattomuus uhkaa turvallisuuden tunnetta ja herättää pelkoa. Toinen subjekti on arvoitus. Tämä arvoitus muuntuu helposti voittamattomuuden harhakuvaksi; kun en voi selittää ja hallita toista, hän on varmasti salaa minua vahvempi. Mistä tiedän, ettei hän näe lävitseni?

Kun jokin tuntemamme toinen käyttäytyy odotustemme vastaisesti, toiseuden haaste avautuu toisella tavalla. Kun ”menestyjäksi” leimaamani tuttu epäonnistuu, tai tuntemani ”epäonnistuja” nouseekin siivilleen ja lentää, saatan tuntea tulleetni uhatuksi. Kun ystäväpiirissä tapahtuu odottamaton avioero, muut pariskunnat tuntevat pelkoa kyvystään suojella omaa liittoaan. Maailma ei olekaan se minkä luulin sen olleen.

Uuden ihmisen kohtaaminen on aina haaste. Yritämme tehdä toisesta selkoa vertailemalla häntä itseemme ja jo tuntemiimme toisiin. Onko hän minulle uhka vai mahdollisuus? Pitääkö hän minusta? Pitääkö hän minua minään? Toiseus näyttäytyy äärettömyytenä, jossa kohdattu toinen subjekti on lukemattomien toiveiden ja pelkojen lähde. Hän saattaa tietää tai osata jotakin jota minä en osaa, haastaa omanarvontuntoni. Hän saattaa suistaa minut jalustaltani ja ottaa paikkani. Tai hän saattaa olla jonkin uuden alku.

Toisen pelon voi voittaa. Filosofit Saarinen muistuttaa mielellään rakkaudesta eettisenä arvona. Rakkauteen liittyy toisen syvälinen tunteminen, mutta myös jatkuva uudelleen tutustuminen. Toinen yllättää. Rakkaus on ihmisen kyky ylittää itsensä, vapaan tahdon voima toimia ensimmäistä toiseusperiaatetta vastaan. Periaate lojottaa opettaja Saarisen toiminnassa läheispiiriin ulkopuolelle, kaikkeen toimintaan. Oppilaana olen saanut kokea tämän periaatteen elettyinä. Saarinen ei kasvata klooneja tai opetuslapsia. Hän ei muovaa yksilöitä oman tahtonsa alle, toisin kuin monet yliopistomaailman suuruudet. Hän ei synnytä koulukuntia tai kultteja, vaan haastaa oppilaansa ja lähettää matkaan. Hän innostuu toisista ja toisten sanomisista.

Toinen toiseusperiaate: Jokainen haluaa puhua vain ja ainoastaan omista asioistaan

HBO:n klassikoksi kasvaneessa toisen maailmansodan kuvauksessa *Band of Brothers* esiintyy uskonnollinen lääkintämies, joka rukoilee joka ilta jaksakseen seuraavan päivän haasteet. Rukoukseen kuuluu kohta: ”anna minulle voimaa ymmärtää, eikä vain toivoa tulla ymmärretyksi.” Ensimmäisen persoonan ontologiaan kuuluu perustavanlaatuisen yksinäisyys, jota kukaan ei kestä. Tämän kaipuun itsekäs puoli on, että kaipaen ensisijaisesti ymmärretyksi tulemistä, enkä ymmärtämistä. Kun kommunikoin, haluan puhua ennen kaikkea omista asioistani, lievittää pe-

rustavaa yksinäisyyttäni omilla ehdoillani. Tämänkin sinänsä tuppisuisen kansan parissa on paljon enemmän hyviä puhujia kuin hyviä kuuntelijoita. Tähän perustuu toinen toiseusperiaate: jokainen haluaa puhua vain ja ainoastaan omista asioistaan. Ensimmäisen periaatteen ilmaiseman pelon lisäksi toiseuteen sitoutuu toivo. Toivo kohtaamisesta, ymmärretyksi tulemisesta.

Onnistuneet kohtaamiset ovat elämän tähtihetkiä. Ne eivät tule luonnostaan, vaan vaativat huolta. Onnistunutta kohtaamista luonnehtii jakaminen, omista asioista puhuminen ja toisten asioista innostuminen. Olen usein ihmetellyt Saarisen kykyä muistaa tapaamiensa ihmisten nimet. Ajattelin joskus, että kenties 24-vuotiaana väitelleellä filosofilla vain on poikkeuksellisen hyvä muisti. Sitten tajusin, ettei omassa muistissani mitään vikaa ole; harva vain osaa olla samalla tavoin läsnä kohtaamistilanteissa. Saarinen omistautuu jokaiseen toisen kohtaamiseen aivan poikkeuksellisella tavalla. Hän muistaa jokaisen, koska hän pystyy yksilöimään kaikki kohtamansa toiset. Olisi kuitenkin väärin kutsua tätä lahjakkuudeksi, pikemminkin on kysymys opettajan praksikseen sitoutuneesta, aktiivisen työn tuloksena luodusta kyvystä. En myöskään usko, että tämä on pelkästään syvästi koettu eettinen velvoite; uskon, että läsnäoleva ja kohtaamisriikas elämä on hyvin antoisaa.

Toiseusperiaatteet johtamishaasteena

En ihmettele, että kunnianhimoiset johtajat ja opettajat ovat hakeutuneet Saarisen seuraan, sillä kohtaamisen taitoa voi oppia. Omassa työssäni johtamisen tutkijana, opettajana ja harrastajana olen saanut kerta toisensa jälkeen nähdä ja kokea, kuinka vaikeaa on mennä johtamistilanteeseen kysymys edellä; etsimään vastauksia eikä myymään niitä. Ensimmäisen toiseusperiaatteen mukaan keskustelu pelottaa, sillä toisen tekemä tulkinta pelottaa. Siksi taitamattomat johtajat luovat mittareita ja jalkauttavat kuvitteellisia tinasotilaita, kun pitäisi miettiä yhdessä johdettavien kanssa mitä tehdään. Samasta syystä ammatissaan epävarmat opettajat paasaavat lehtereiltä antautumatta dialogiin oppilaidensa kanssa.

Myös johtamiseen liittyy toisen toiseusperiaatteen ennustama, korostunut tarve tulla ymmärretyksi, toive että viesti otettaisiin vastaan ja tulkittaisiin oikein. Siksi monet johtajat päivittelevät, että hyvää strategiaa ei ”implementoida”, vaikka on hyvät tavoitteet ja mittarit ja kaikki. Organisaatio nähdään koneena, jonka osia voidaan järjestellä mielen mukaan. Johdettavat haluivat kuitenkin myös puhua, eikä vain kuunnella. Ei kukaan jalkauta toisen strategiaa, muutoin kuin ehkä tietämättään.

Luulen, että tänään E. Saarinen muotoilisi toiseusperiaatteensa toisella tavoin, positiivisemmin. Kaksikymmentä vuotta sitten opettajani oli luultavasti enemmän kiinni akateemisen filosofian kriittisessä diskurssissa. Toiseusperiaatteet ovat negatiivisia ilmaisuja, rakennettu ihmisyyden puutteiden varaan. Vaikka pystynkin ymmärtämään positiivisuuden voiman, minusta nämä periaatteet ovat väkevä muistutus ihmisen heikkoudesta, särkyvyydestä ja yksinäisyydestä. Minusta niissä on jotain innoittavaa ja lohdullista. Näiden periaatteiden voima lienee niiden asettamassa haasteessa, inhimillistä on myös oman luonnon voittaminen. Kun oikein pinnistän, pystyn näkemään toisen mahdollisuutena enkä uhkana.

Länsimaisen filosofian historian kirjoittajan asenne on vallankumouksellinen, sillä se perus-

tuu kahden toiseusperiaatteen haasteen sisäistämiseen. Tyypillisen filosofian historian esipuheen tehtävä on nujertaa lukija, nöyryyttää tämä itseään suuremman perinteen edessä. Samalla kertoja ottaa paikkansa jalustalla tämän perinteen tulkitsijana. Saarinen aloittaa tekemällä tämän asettelman naurettavaksi kyseenalaistamalla perinteen ja kohottamalla halun radikaaliin omaan ajatteluun. Tämän jälkeen perinne asettuu rooliinsa uuden ajattelun työkaluna. Lukijan tuleekin ylittää tulkinnoillaan, lukija haluaa puhua, ei vain kuunnella.

Kirjoittaja

Saku Mantere on Esa Saarisen entinen oppilas, joka on nykyisin Hanken Svenska handelshögskolanin johtamisen professori ja johtamisen laitoksen esimies. Mantere on myös Aalto-korkeakoulusäätiön hallituksen jäsen ja Taideyliopiston hallituksen puheenjohtaja. Mantere on kansainvälisesti tunnettu organisaatioteorian ja strategisen johtamisen tutkija, jonka töitä on julkaistu alan johtavissa aikakausjulkaisuissa. Hänellä on useita kansainvälisiä tieteellisiä luottamustehtäviä.

KOHTI IHMISTENVÄLISYYTTÄ –

ESA SAARISEN JOHTAMISFILOSOFIAN KEHITYS

alouselämä-lehti kysyi talvella 2011 pörssiyhtiöiden päättäjiltä, ketkä ovat eniten vaikuttaneet suomalaiseen johtamiseen. Kaksi nimeä nousi ylitse muiden: **Esa Saarinen** ja **Tero J. Kauppinen**. Kauppinen on helposti perusteltava vastaus, mutta miksi Saarinen?

Tuskin siksi, että käytännöllisesti katsoen jokainen suomalainen tuntee hänet. Ei siksikään, että hän on pitänyt tuhansia innostavia luentoja ja kirjoittanut parikymmentä kirjaa, joista tosin vain yhden voi katsoa käsittelevän johtamista.

Ehkä siksi Saarinen, että juuri hän on reilun vuosikymmenen aikana piirtänyt suomalaiselle johtamiselle uuden ihmiskuvan ja antanut viitepisteen, johon kuitenkin vain harvat organisaatiot vielä pystyvät tai kaikki eivät ymmärrä edes pyrkiä: tekemään läpimurtoja ja tuottamaan ihmeitä johtamalla ihmisiä toisin.

Olen vakuuttunut, että ilman Saarista tästä maasta puuttuisi monta pientä menestystarinaa ja muutama iso. Hän on persoonallisella tavallaan patistellut johtajia vaihtamaan näkökulmaa ja ”ot-tamaan ihmiset vakavasti”, mutta myös saanut tuhannet ihmiset näkemään elämänsä toisin ja uskomaan henkilökohtaisen kukoistuksen mahdollisuuteen.

Johtamista on perinteisesti tutkittu ja kehitetty – ja edelleen pääosin kehitetään - organisaati-on ehdoilla, sen oletettua etua ajatellen. Koko modernin organisaatiotutkimuksen lyhyen historian ajan on etsitty keinoja saada ihmiset tehokkaammin toteuttamaan organisaation tavoitteita, jotka yksioikoisimmissa tulkinnoissa kiteytyvät tuloksen tekemiseksi tai voiton maksimoinniksi.

Saarisen mukaan tämä ei ole paras lähtökohta. Fiksumpaa olisi asettaa kaiken toiminnan keskiöön ihminen ja luoda ”ihmisten yhteisö ihmisiä varten”. Filosofina Saarinen lähestyy johtami-sen haasteita tyystin toisesta tulokulmasta kuin useimmat alan gurut ja konsultit. Hän lähtee siitä, että useimmissa organisaatioissa ihmisiä kohdellaan tavalla, joka ei kannusta ja kohota, vaan estää saavuttamasta sitä, mihin he suhteellisen helposti hyvin johdettuina pystyisivät. Ihmiset on väli-neellistetty ja alistettu hierarkiaan, jota perustellaan työnjaolla, mutta joka todellisuudessa usein salpaa yhteistyön ja estää aidon energia- ja kommunikaatiiovirran ihmisten välillä.

Jos eroa yrittäisi lyhyesti kuvata, yleensä henkilöstö nähdään ja kuvataan voimavarana, josta yritetään ”repiä tehot irti”, mutta Saarisen mielestä kaikkien kannalta parempi tulos saadaan rakentamalla työpaikoista yhteisöjä, joissa ihmisiä rohkaistaan ajattelemaan omilla aivoillaan ja jois-sa heidän halutaan sisäistävän toiminnan tarkoitus ja tavoitteet niin syvästi, että voivat toimia vapautuneesti ja aidon innoittuneina. Tämä edellyttää siirtymistä johtajakeskeisestä ja usein alista-

vasta toimintamallista tekijäkeskeiseen ja yksilöiden hyvän elämän mahdollistavaan kulttuuriin.

Tätä sarkaa Saarinen on kylvänyt vuodesta 1990 ja saanut sanomalleen arvovaltaisia puolesta-puhujia, mutta myös arvostelua, vähättelyä ja vääristelyä. Osa arvostelijoista ei ole kyennyt eläytymään alistetun osaan eikä ole pystynyt hahmottamaan oman ihmiskuvansa aineksia. Osa vain tyytyy etuoikeutettuun asemaan, eikä halua ajatella koko asiaa.

Saarin voi katsoa muuttaneen suomalaisen johtamisen kuvaa kolmella nykäyksellä. Ensin hän kohdisti huomionsa työelämän muutostarpeeseen ja organisaatioissa harjoitettuun luovuu-den systemaattiseen latistamiseen, sitten korosti ihmisen mahdollisuutta kukoistaa ja tuottaa kukoistusta myös työssään. Kolmas vaihe alkoi systeemiällyn kehittelystä Otaniemessä. Yksilö nähdään siinä kaiken muutoksen keskeisenä mahdollistajana, mutta myös niiden kohteena. Jokainen ihminen on samanaikaisesti sekä organisaatioiden muokkaama että muokkaaja. Oman roolin sisäistäminen edellyttää yksilöltä kykyä kokonaisuuden hahmottamiseen.

Näistä kolmesta vaiheesta piiritty luonteva kehityskaari, mutta yksilön asema on niissä erilainen. Sitä voi tarkastella kahdesta suunnasta: arvioida yksilön suhdetta itseensä ja toisiin tai organisaation tapaa kohdella yksilöä. Molemmissa on kyse ihmiskuvasta ja vapauden asteesta. Keskeinen kysymys on: kuinka vapaa tai sidottu ihminen voi olla toimiessaan organisaatioissa?

Muutostekijäksi

Ensimmäisessä työelämää sivunneessa kirjassaan, vuonna 1990 ilmestyneessä *Muutostekijässä*, Saarinen esitti monia tarkkanäköisiä linjauksia, joita voi edelleen pitää oikeaan osuneina. Yliopistossa koko ikänsä toimineena hänellä ei ollut omakohtaista kokemusta tavallisten suomalaisten työtodellisuudesta, mutta ehkä juuri ulkopuolisena hän havaitsi sellaisia rakenteita, joita arjen ryvettämät ihmiset eivät hahmottaneet, ja pystyi pukemaan havaintonsa sanoiksi tinkimättömään tyyliinsä.

Kirja sikisi keskusteluista, joita Saarinen kävi vuoden ajan viikoittain Ensto-yhtiöiden perustajan **Ensio Miettisen** kanssa. Yhteistyö alkoi Miettisen luettua kirjan ”Erektio Albertinkadulla”. Hän oli innostunut kirjan ”aktiivisesta, vapausladatusta ihmiskuvasta ja siihen kytkeytyvästä elämän moraalista, toivon periaatteesta”.

Miettinen oli tutkinut vapauden ja vastuun perusvoimia tuotantolaitoksissa ja yrityksissä, mutta myös omakohtaisesti kokenut, miltä maistuu elämä masentuneena miljonäärinä. Hänellä oli ensikäden kokemusta yrittäjänä ja esimiehenä olemisen paineista, mutta myös kykyä jäsentää asioita ja kanttia olla eri mieltä konsensuksen kanssa.

Takakannen teksti luonnehtii kirjaa ”kattavaksi kokonaishahmotukseksi ihmislähtöisestä yrittäjäkulttuurista ja uudensuomalaisista yritysarvoista”, ja sen sanotaan antavan ”käytännöllisen viitekehyksen ihmiselle, joka haluaa olla muutostekijä elämässään ja työssään”.

Sisäsivuilla filosofi ruoskii liikemiehiä, jotka ovat ”hämmästyttävän usein kapitalistisen henkensä vankeja.” Heille voitto on muuttunut itseisarvoksi ja sen saavuttamiseen he alistavat kaikki muutkin päämäärät. Tässä yksiarvoisessa toimintamallissa ihmisistä tulee välineitä koneistossa, jonka tavoite ja onnistuminen ovat yksiselitteisesti ilmaistavissa tuloslaskelman ja taseen numeroina.

Itseään arvostava ihminen ei halua tällaista, mutta koneisto on ihmistä väkevämpi. Se normittaa liikemiehen tahtoa ja muotoilee hänen kuvaansa itsestään, päättää ilon ja aggression lähteet, ja ennen pitkää ohjailee kaikkea hänen käyttäytymisessään.

Tästä tulee ihmiselle tapa ja tavasta toinen luonto. Ihminen menettää otteen omasta elämästään, usein huomaamatta tätä itse. Mikä pelottavinta, itsensä lisäksi hän alkaa nähdä myös toiset ihmiset kapeiden linssien lävitse. Niiden läpi katsoessa edes rakkaimmissa ei ole itseisarvoa.

Kirja luettelee alistettuna ja välineellistettynä olemisen kielteisiä seurauksia. Organisaatio menettää ihmisen osaamista ja ihminen menettää tekemisen ilon. Vielä pahempaa on edessä: ihmisestä tulee organisaatio-olento, joka näkee toiset ihmiset asemastaan ja roolistaan riippuen vain keinona saada halutut asiat tapahtumaan tai kokee tulevaisuuden toisten hyväksikäyttämäksi.

Välilliset seuraukset ovat Saarisen ja Miettisen mukaan vähintään yhtä hurjat. Ihminen alkaa suhtautua kielteisesti omiin tunteisiinsa ja aisteihinsa, väheksyä yksilöllisyyttä, korostaa itsekuuria ja noudattaa toimissaan kapeata tarkoitushakuisuutta. Hänestä katoaa ”runollisuus ja pyhyys, iloisuus ja eroottisuus, kauneus ja esteettisyys, yhteisöllisyys ja ymmärtävyys, jopa vakaumuksellisuus, moraalisuus ja itseilmaisu”.

Maailman hehku ja ihanuus eivät puhuttele tavoitteitaan toteuttavan liikemiehen kutistunutta mieltä. Hänen elämänsä on, kirjan sanoin, ”yksi-ilmeisyydessään yksi surkea tapaus, suunnaton huijaus hänelle itselleen ja muille. Uhratessaan itsensä tuloshakuisuudelle hän valjastaa vapautensa ulkopuolisten voimien käyttöön ja hänen sisäinen maailmansa vääntyy irti tunteellisista kytkennöistä ja inhimillisiltä juuriltaan”.

Kun organisaation tavoitteet saavat yllöksen ihmisestä, hän alistaa kaiken näiden pyrkimysten välineeksi. Manipulointi ei rajoitu luontoon, vaan kohdistuu myös ihmisiin. He lakkaavat olemasta verta ja lihaa, tunteita ja tuoksua, upeuksien ilmentymiä.

Ulos välinevallasta

Muutostekijässä yksilöidään pääviholliseksi **Frederick W. Taylor**. Juuri hänen tieteellisen johtamistaidon koulukuntansa teki ihmisestä koneiston osan. Kirjassaan Saarinen ja Miettinen halusivat ”yksilöidä tayloristisen ajattelun huomaamattomat ulottuvuudet ja murskata ne”, koska ne ovat keskeisiä esteitä luovuuden ja vuorovaikutuksen tiellä.

Tähän tavoitteeseen pyritään ”murtautumalla välinevallan hypnoosista, välineellistämisen, hallitsemisen, säätelyn, ylisuunnittelun, valvonnan ja manipuloinnin normikoodeista.” Syy: koska ihminen toimii luovimmin ja yhteisöllisimmin saadessaan olla oma itsensä.

Koska välineen valta ei rajoitu tuotantoprosessiin, vaan työntyy ihmisiä hallitsevaksi ylivallassa, yksilöiden henkinen maisema vinoutuu kohtalokkaasti johtaen tahattomaan itsetuhoon: työpaikan todellisuus alkaa toimia ihmisiä vastaan ja myös organisaatiota vastaan. Sarkastisesti Saarinen ja Miettinen tarjoavat kahta vaihtoehtoa: joko yksilolotteinen ihminen tai moniulotteinen toimintakulttuuri.

Jälkimmäiseen houkuttelee ja pakottaa se, että organisaatioiden toimintaympäristö on muuttunut nopeasti ja arvaamattomasti heittäen haasteita, joihin byrokratialla ei ole keinoja valmistautua. Tarvitaan yksilöiden kykyä toimia luovasti yllättävissä tilanteissa.

Jos yksilöiden elämä haalistuu, köyhtyy henkisesti ja lopulta kriisiytyy, yritykset menettävät kykynsä reagoida maailman yllättäessä. Ainoa tapa selviytyä on luottaa organisaation ns. etulinjassa toimivien ihmisten kykyyn toimia oikein kussakin tilanteessa. Tämä edellyttää kulttuurin kehittämistä arvo- ja vapauskorosteiseksi. Innostunut, luova ja vapaa ihminen on sekä yrityksen etu että ainoa mahdollisuus. Yritykset ovat aidosti henkilöstönsä armoilla.

Vieraantumisen kutistava kierre

Vanhakantaisessa yritysajattelussa yksilöiden tahto ja tunteet nähdään usein uhkina ja esteinä tuottavuudelle. Niiden torjuminen johtaa kuitenkin teeskentelyyn ja työstä vieraantumiseen. Hierarkian ja tehtävien jakamisen seurauksena ihmiset tuntevat itsensä voimattomiksi, tarkoituksettomiksi ja eristetyiksi. He alkavat pitää työtä rangaistuksena, oikeasta elämästä erotettuna tylsänä vyöhykkeenä.

Kirja julistaa: ”Kätkiessään ihmisyyden perusvarannon mekanistinen yritysorganisaatio tavoittelee koneiden kylmiä ihanteita. On murettava ihminen välineellistetyn olemisensa pakkopaidassa ja nostettava ihmiset järjestelmien yläpuolelle.”

Tästä moni teki saman yksioikoisen johtopäätöksen kuin organisaatio oli tehnyt omasta tarkoituksestaan: kaikki tehdään vain rahan takia – joko voiton tai palkan. Tästä seuraava yksilön vieraantuminen johtaa tehottomuuteen, ja muuttuu näin vakavaksi uhkaksi sekä yksilön hyvinvoinnille että yhteisön tehokkuudelle. Jos työ ei sytytä, ihminen tekee vain välttämättömän, minimin.

Työntekijöiden lisäksi myös esimiehet vieraantuvat kokiessaan työn tyydyttävän vain pienen osan heidän tarpeistaan ihmisenä. Kirjan mukaan johtaja ”etääntyy henkilöstöstään, työnsä sisällöllisistä haasteista ja itsestään luovana tekijänä. Hän reagoi vetäytymällä entistä enemmän teknologian, organisaatorakenteen, muotojen, symbolien ja roolinsa panssarin taakse”.

Tämä tappaa lopunkin kommunikaation ja johtaa vastuun välttelyyn. Ihmiset tekevät vain sen, mitä heiltä pyydetään, kaikki muu jätetään jollekin muulle. Tuo ’joku muu’ on sopiva syyllinen, mutta häntä ei koskaan saada kiinni vastaamaan teoistaan. Seurauksena on tilanne, jossa kukaan ei vastaa mistään.

Töiden pilkkominen ja hierarkiat tähtäsivät tehokkuuteen ja olivat alun perin hyviä ajatuksia, mutta niiden mukana murskaantui mahdollisuus mielekkääksi koettuun yhteistoimintaan. Kun jokainen keskittyy tiukasti oman tehtävänsä suorittamiseen, ketään ei kiinnosta kokonaisuus. Lisäksi tiukkarajaiset tehtävämääritykset passivoivat tekijänsä. Kun erikoistuminen yhdistyi yhteisön negatiiviseen energiaan, ihmisen itseilmaisu kanavoitui suorituksen sijasta kieltävään ja estävään. Ihmiset purkavat pahan oloaan toisiin, mutta kärsivät ja kituvat itsekin.

Saarisen ja Miettisen mukaan organisaatiotodellisuus onkin asenteiltaan kasarmikulttuuria, jossa valta-asema, muodot, säädökset ja yleinen käytäntö painavat enemmän kuin lopputulos. Yritetään menetellä muodollisen moitteettomasti ja riskejä välttämällä, koska organisaatio rankaisee virheestä, mutta ei palkitse edes erinomaisista venymisistä.

”Kasarmikulttuurissa rohkaisu, kiitos ja palkitseminen ovat toisarvoisia verrattuna organisaation rankaisu-, kosto- ja häpäisymekanismeille. Työntekijää ohjaa voimakkaammin rankai-

sun ja häpäisyn pelko kuin kiitoksen ja palkkion tavoittelu.”

Käskyhierarkiassa kommunikaatio hyytyy ja jäätyy, koska käskyn viesti on yksisuuntaista eikä tunnusta vastavuoroisuutta. Ihmisiä käsketään, mutta ei kuunnella. Käskyä ei tarvitse perustella eikä edes vastata kysymykseen, miksi jokin tehdään.

Muutostekijä piirsi ihmiskuvan, jollaista oli turha etsiä tuon ajan johtamisen oppaista. Johtajuus esiteltiin siinä alistamisen mahdollistavana toimintona ja henkilöstö latistavan kohtelun ja nöyryytymekanismin uhrina. Tätä ei kuitenkaan esitetty syytöksenä eikä tuomiona. Oikein ymmärrettynä se oli vapauttava viesti ja tarjosi vaihtoehdon, jota noudattamalla ihmiset voitiin sytyttää aitoon yhteistyöhön ja tekemään aitoja ihmeitä.

Kirja asettaa tavoitteeksi tekijävetoisen työkuulttuurin rakentamisen. Sellaisessa tiedostetaan henkilöstöluovuuden mahdollisuudet ja palkitaan innovaatioista. Herrarakenteet puretaan ja tietoa jaetaan enemmän kuin ihmiset osaavat edes odottaa, koska tieto osallistaa ihmiset.

Askel ulos

Saarinen vei tätä ilosanomaa yrityksiin ja vastaanotto vaihteli. Jo lyhyessä luennossa istutettiin kekäle, joka jäi mieliin kytemään. Monissa yrityksissä alettiin toimia toisin, mutta toki monissa luotettiin enemmän vanhaan virteen: käynnistettiin ehkä erilaisia ohjelmia työssä jaksamisen tukemiseksi ja toivottiin arvoista puhumalla löytyvän ryhtiä toimintaan, mutta oltiin edelleen latistavan ihmiskuvan vankeja.

Virhe tehtiin siinä, että edelleen sivuutettiin ihminen ja kaikkea kehitettiin systeemin ehdoilla. Saarinen haastoi ihmisiä ”rohkeaan dialogiin ja julkeaan toisinajatteluun, kukoistamaan omilla ehdoilla”, kuten hän **Kirsti Longan** kanssa kirjoittamassa, vuonna 2000 julkaistussa *Muodonmuutoksessa* linjaa: ”Askel ulos ahtaista lokeroista, valmiutta kuunnella ja kohdata. Olet aina enemmän kuin mikään käsitys itsestäsi.”

Aikaa *Muodonmuutoksesta* on kulunut kymmenen vuotta ja vuosituhat vaihtunut. Maailma on kutistunut ja kehitys kulkee ylikierroksilla. 2000-luvulle tultaessa Saarinen oli vaihkeaa siirtynyt toiseen vaiheeseen ja halusi haastaa ihmiset kasvamaan henkisesti, tekemään ”löytöretken kukoistukseen toisten kanssa”, lähtemään merkitysmatkalle, jossa ihminen vapautuu todellisuutemme muodostavista näkymättömistä kehikoista. Keskeinen teesi on, että kukoistavat yksilöt synnyttävät kukoistavia organisaatioita. Siksi muutos on aloitettava jokaisesta yksilöstä itsestään.

”Vaihtoehdot ovat kukoistuskierre tai rapistumisliuku”, Saarinen julisti ja syyllistämisen sijaan loi tukun sähköä tihkuvia termejä ladatakseen toivon mielikuvia työssään kituvan kansan korvien väliin. Monien mielessä kukoistus ja upea elämä, sisäinen hehku ja taikapiiirit olivat työtaakan uuvuttaman tavoittamattomissa, ja niistä puhuminen osoitti joko halua kiusata tai huonoa huumoria.

Saarinen halusi esittää työyhteisöjen kehittämiseen vaihtoehdon, josta huokuu toivon näkymä. *Muodonmuutos* esittelee luennoilla testattuja tarinoita ja ajattelua, joiden tavoitteena on elämästä syttyminen ja oppiminen vastavoimina voimattomuudelle ja apatialle, jotka uhkaavat kaikkia meitä työn monimutkaistuesssa ja vaatimusten kasvaessa yli kantokyvyn.

Entistä painokkaammin kirjassa korostetaan, että jokaisen on ajateltava itse, raivattava oma polkunsa, mutta ei yksin viidakkoon, vaan yhdessä, toisten rinnalla kulkien. Toisissa on voima, joka nostaa ihmisen ja tuottaa ihmeen.

Ihmisten johtamisessa on oleellista ymmärtää, että eivät minä itse eikä toinen ihminen ole henkilökohtaisen historiansa määrittämiä valmiita paketteja, vaan jokaisella meistä on mahdollisuus tehdä enemmän hyvää ja kyetä enempiin. Ihmistä ei siis pidä määritellä vain näkyvän ehdoilla, vaan jokaista pitää katsoa kuin ihmettä, koska sitä hän Saarisen mukaan *de facto* on. Ja itsestään jokaisen on paras aloittaa, koska ihan itse me itsemme lukitsemme.

Tätä näkemystä oli suorastaan häkellyttävin tuloksin testattu mm. Pafos-seminaareissa, yliopiston luentosarjoissa ja Interin Upean elämän illoissa. Menetelmä on yksinkertainen: filosofi puhuu ja muut kuuntelevat noin tunnin, jonka jälkeen vaihtavat ajatuksia pienessä ryhmässä kolmesta kymmeneen minuuttiin. Näin jatkettiin Pafoksella viisi tuntia viitenä päivänä, Interissä kolme tuntia viitenä iltana.

Sisäinen reflektointi ja dialogi toisten kanssa ovat tärkeitä elementtejä paitsi Esa Saarisen pedagogiikassa, myös itsen ja toisten johtamisessa. Vaikka johtaminen on toiseen vaikuttamista, se edellyttää myös itsensä ymmärtämistä. Kuunnellessaan toista intensiivisesti ihminen voi vapautua oman ajattelunsa kehikosta ja nähdä asiat tuoreesti. Dialogissa hän saa paitsi esittää oman versionsa kokemastaan, myös kuulla toisten tulkinnat. Tämä on sekä aktivoivaa ja antoisaa että pedagogisesti perusteltua, sillä kuvatessaan omia ajatuksiaan ihminen altistuu huomaamaan sellaiset oman mielensä mallit, jotka eivät toimi halutulla tavalla, eivätkä tuota toivottua tulosta.

Oikeus ajatella

Esa Saarisen tavoitteena ei ole muuttaa ajattelua tietynlaiseksi, vaan käynnistää ajattelu. Hänen ihmiskuvassaan kenelläkään ei ole oikeutta tuputtaa toiselle valmiita ajatuksia edes silloin, kun luulee tai tietää olevansa oikeassa. Ajattelu on hänelle uuden oivalluksen työkalu eikä pelkkä väitteen väline tai totuuden käsikassara.

Ja tämä metodi toimii. Kun ihminen saa liikkua itse, määrätä sekä suunnan että vauhdin, hän kulkee kovempaa kuin toisen ohjauksessa. Tämä kuitenkin edellyttää kahden ehdon täyttymistä.

Ensiksi ihminen on jotenkin houkuteltava ulos oman ajattelunsa uomasta, hänen on käännettävä katsetta nähdäkseen jotain uutta. Tämä on mahdollista vain, jos haluaa, osaa ja uskaltaa katsoa sisäiseen maailmaansa. Pinnallisia muutoksia saa pakottamalla, mutta todellisia muutoksia syntyy vain silloin, kun ihminen oivaltaa asioita itse.

Toinen ehto on, että ihminen käyttää hyväkseen hänelle tarjotut tilaisuudet. Elämän suhteen voi olla passiivinen tarkkailija tai aktiivinen oppija. Jälkimmäinen toteutuu vain, kun on nälkä nähdä ja rohkeutta toimia toisin kuin kukaan muu toimii tai kuin on itse tottunut toimimaan.

Molempien ehtojen suhteen auttaa, jos ympärillä on samassa prosessissa olevia ihmisiä, pohdimassa omaa elämäänsä. On ihan eri asia mietiskellä yksin kuin olla mukana dialogissa. Toisessa vuorovaikutus on kuviteltua ja toisessa todellista.

Saarisen pitkiin seminaareihin osallistuneet ovat nähneet, miten hyvin tämä menetelmä toimii, mutta harva osaa selittää miksi. Iso merkitys on sillä, että isossa ryhmässä kukaan ei lähde itsekokeskeiselle egotripille, vaikka työstääkin omaa elämäänsä. Näin siksi, että dialogeissa ei pelkätään kuunnella, vaan pelitään itseä ja omaa tarinaa suhteessa toisiin.

Tämä mahdollistaa huomion kohdistumisen mielen sisällön sijasta prosessiin ja systeemiin, joka on kaikilla ihmisillä samanlainen. Olemme kokeneet ja arvostamme, uskomme ja toivomme eri asioita, mutta sama mielen mekanismi toimii meissä kaikissa.

Usein ylikorostetaan yksilöllisiä erilaisuuksia ja erityisyyksiä sillä seurauksella, että yhteistyö vaikeutuu tai kaatuu näkemyseroihin. Näkökulmaa muuttamalla tilanne laukeaisi. Kun fokusta siirretään erojen sijaan yhteiseen tahtoon ja menneiden märehtimisestä elämän tarjoamiin mahdollisuuksiin, ihmiset alkavat määrittää itsensä asemansa, tietonsa, osaamisensa tai kokemansa sijaan potentiaaliensa kautta. On ihan eri asia ratkaista ongelmia kuin mennä yhdessä kohti selaista, mitä kukaan ei vielä tunne.

Ennen heittäytymistä muutosleikkiin jokainen haluaa luottaa siihen, että edessä on hyvää tai parempaa eikä pahaa tai umpikuja. Tämäkään ei riitä poistamaan tiukassa istuvia epäluuloja. Tunnetusti ihmiset vastustavat kaikenlaista muutosta, koska tuttu on turvallista, mutta myös siksi, että haluamme itse kokea päättävämmme omasta elämästämme.

Saarinen lähestyy muutosta tarjoamalla vaihtoehdon, josta on vaikea ja olisi jopa tyhmää kieltäytyä. Jos saa valita apean ja upean välillä, on helppo päätyä jälkimmäiseen. Ikävä kyllä eletty elämä saa monet uskomaan, että hyvän vaihtoehto ei ole tarjolla ainakaan hänelle ja syy on yleensä toisissa.

Vakuuttelu ei aina riitä, ihmiset haluavat todisteita. Viikon seminaarissa ne ovat omin silmin nähtävissä. Ihmiset muuttuvat ja se näkyy heissä. Silmiin palaa pilke, jonka arki niistä vei. Samalla muuttuu mieli. Palatessaan arkeensa moni häkeltyy, miten erilaiselta kaikki näyttää ja tuntuu.

Antoisinta dialogi on silloin, kun osapuolilla ei ole odotuksia toisiltaan. Tällöin ei tarvitse pelätä, että omien syvien tunteiden ilmaisemisesta seuraa vähättelyä, tarkoitushakuista tulkintaa tai kosto. Hyvässä dialogissa realisoituu henkisen kasvun yksi ehto. Ihminen voi olla täysin rehellinen itselleen, vapautua teeskentelyn taakasta ja pelkojen paineesta. Tämä on terapeutista eikä juurikaan toteudu ihmisten arjessa, jossa on Saarisen termein kyse aikuisnäytelmästä.

Tarkoitusohjatuksi

Kolmas askel ja tärkeä elementti Esa Saarisen johtamisfilosofian kehittämisessä realisoituu systeemiälyn käsitteen kautta. Se on luontevaa jatkoa edellä kuvatuille askelille hahmottaen ihmisen systeemisenä olentona, dynaamisena ja moniulotteisena, jopa hiukan mystisenä, erottamattomana osana jotakin itseä suurempaa.

Oikein ymmärrettynä systeemiäly mullistaa perinteisen johtamisajattelun, koska se houkuttelee tai suorastaan pakottaa hahmottamaan kokonaisuuksia ja pohtimaan taustalla olevaa tarkoitusta, tavoitteita, tilannetta ja asiayhteyttä. Tämä on sekä velvoittava että vapauttava haaste ajattelulle. Enää ei voikaan tyytyä ensimmäiseen vastaukseen, eikä ihminen kuvittele löytäneensä lo-

pullista totuutta, vaan jättää oven auki erilaisille vaihtoehdoille ja oivalluksille, Saarisen käyttämin termein ajattelun liikkeelle.

Uskon, että systeemiällyn soveltaminen johtamiseen poistaa lopullisesti esimiesten ylikorostuneen aseman ja siirtää huomion, paitsi töiden tekijöihin, myös siihen, minkä takia organisaatiot ihan oikeasti ovat olemassa: eivät itseään vaan asiakkaitaan varten, tyydyttämässä ihmisten tarpeita ja poistamassa puutetta maailmasta. Asiakas on nähdäkseni lopulta ihan kaiken työksi nimitetyn todellinen ja tärkein tarkoitus. Työllä ei ole itseisarvoa. Organisaatioilla on ikävä taipumus etsiä olemassaolon oikeutusta omista tavoitteistaan ja juuri siksi ne kaventavat itse itseään. Ne toki sanovat haluavansa palvella asiakasta, mutta sanojen ja tekojen välissä on usein iso ja ilmeinen ristiriita silloin, kun yritys asettaa tavoitteensa ja suunnittelee toimintansa kapeasti tuloksen tekemisen ympärille.

Asiakaslähtöisenä itseään pitävät yritykset eivät useinkaan edes häpeä huonoa mainettaan tai ole siitä huolissaan. Niille riittää, että kauppa käy ja tulosta tulee. Asiakkaiden hylätessä syytetään olosuhteita ja vikaa haetaan vimmaisesti olosuhteista ja ulkoisista tekijöistä.

Parhaiten asiakkaita palvelevat avoimet yhteisöt, joissa ei ainoastaan olla herkkiä tarpeiden muutoksille, vaan myös pystytään luomaan sellaista, mitä asiakkaat eivät osaa edes toivoa. Tällainen toimintamalli edellyttää yritysten henkilöstön vapauttamista komentokulttuurista ja hallintohengestä luovaan työhön ja lisäarvoa tuottamaan. Tällaiset yhteisöt ovat myös systeemiälykkeitä ja sopeutuvat ketterästi olosuhteiden muutoksiin.

Ei riitä, että muutetaan johtamisen käytäntöjä. Pitää luopua kaikista ajatuksista, joilla organisaatioiden kaikilla tasoilla uskotellaan itselle, että niiden toiminnassa on kyse vain itseriitteisestä oman edun tavoittelusta, saavutettujen asemien pitämisestä tai kilpailukyvyistä kapeassa mielessä. Tämä muuttaa toiminnan luontevasti ja aidosti tarkoitusohjatuksi.

Systeemiäly perustuu ylevään ajatukseen, että toiminnan pitää palvella ”ihmisen hyvää”, mutta ei vain yhden osapuolen, vaan kaikkien asianosaisten, siis kokonaisuutta. Tietä tähän Esa Saarinen on ansiokkaasti raivannut ja kaivertanut mieliimme uudenlaisen ihmiskuvan. Sen mukaan ihmiset pystyvät ihmeisiin, mutta heidät on ensin vapautettava kapeasta roolista, johon perinteinen johtajuusajattelu ihmisen sijoittaa.

Tavoite on kirkas, mutta emme ole perillä. Siemen on kylvetty ja itää, mutta ei ole kukassa. Paljon on tekemättä. Pitää poistaa loputkin organisaatioiden nöyryytyskäytännöt, asettaa toiminnan tavoitteeksi kukoistus ja lopuksi oppia hahmottamaan ihminen sekä systeemin muokkaamaan että muokkaajana.

Jokaisella ihmisellä on valtaa ja voimia estää tai nostaa itsensä ja toiset. Fikset systeemit eivät orjuuta yksilöä, vaan vapauttavat hänet toimimaan niin, että syntyy sitä mitä on tarkoituskin tuottaa. Systeemiällyssä huomio kohdistetaan ihmisten kyvykkyyksiin ja mahdollisuuksiin saada aikaan. Osa voimavaroistamme on henkilökohtaista ja liittyy kunkin omaiin kykyihin, mutta osa realisoituu vasta yhteistyössä toisten kanssa. Paras tulos syntyy silloin, kun ihmiset rohkaisevat toisinaan käyttämään kykyjään ja etsimään sellaista, mistä kukaan ei tiedä mitään varmaa.

Näkymätön näkyväksi

Vanhakantaisen johtamisen ihmiskuva on kontrollia ylikorostava ja passivoiva. Sitä perusteltiin tehokkuudella, mutta samasta syystä sitä on jouduttu tarkistamaan. Esa Saarisen ihmiskuva kiteytyy lauseessa ”meissä on enemmän hyvää kuin päälle näkyy”. Näkymätöntä hyvää hän rohkaisee ihmisiä ja ihmisistä etsimään.

Keskeinen haaste jokaiselle ihmisellä johtavalle onkin, miten voi vapauttaa ihmisten sisällä ja välillä virtaavia voimia niin, että tuotetaan paitsi se mikä on mahdollista, myös sellaisia ihmeitä, joita pidetään mahdottomina. Tähän ei päästä niin, että ihmistä hallitaan eikä niin, että ihminen hallitsee. Siihen päästään kun ihminen syvästi ymmärtää systeemin, jossa toimii.

Esa Saarinen on merkittävästi vaikuttanut suomalaisen johtamisen kehitykseen nähdäkseni nimenomaan siksi, että hänen ihmiskuvassaan korostuu kristallinkirkaasti ihmisten huikkea potentiaali. Olen tässä kuvannut hänen ihmiskäsityksensä kehitystä erityisesti johtamisen näkökulmasta. Ensin hän asemoi yksittäisen ihmisen organisaation keskeiseksi muutostekijäksi, mutta ei tyytynyt siihen, vaan jatkoi kuvaamalla kukoistuksen olevan realistinen mahdollisuus sekä yksilölle että yhteisölle, mutta sekään ei riitä. Meidän on opittava tarkastelemaan asioita itsemme ulkopuolelta, ei vain organisaatioiden osana, vaan aktiivisina muokkaajina.

Johtamisessa Saarisen ihmiskuva avaa ovet kohottavalle ja rikastavalle dialogille synnyttäen ihmisten välille yhteyden, joka palkitsee paitsi heitä itseään, palvelee myös asiakkaiden etua. Ilman tätä kolmatta askelta organisaatiot toimivat itseriittoisesti, eivätkä täyty niihin ladattuja odotuksia.

Systeemiäly tekee upeasti kunniaa ihmisen ymmärrykselle ja potentiaalille, mutta ei anna yksilölle rajatonta valtaa. Olosuhteet ja toiset ihmiset asettavat ehdot, joita pitää kuunnella ja kunnioittaa. Johtaminen on vallan käyttämistä, mutta ennen kaikkea se on vastuun kantamista. Ilman systeemiälyä johtaja käyttää valtaa väärin asioihin ja tekee sellaista, mikä ei palvele ihmisen hyvää eikä yhteinen tahto toteudu.

Yksi johtajan tärkeimmistä tehtävistä on ihmisten rohkaiseminen käyttämään kykyjään. Johtaja ei voi onnistua yksin, mutta hän voi yksin lukita ihmiset ymmärtäessään oman roolinsa väärin. Utterasti Esa Saarinen on muistuttanut, että ihminen ei syty parhaimpaansa käskien, vaan silloin kun hänen rinnallaan on ihminen, joka näkee hänessä sellaista, mikä ei vielä ole näkyvää.

Esa Saarinen näkee jokaisessa ihmisessä aarrearkun. Kannen läpi ei kuitenkaan voi nähdä mitä sisällä on. Täytyy tutkia omaa ajatteluaan ja toimiaan. Jokainen meistä on mysteeri myös itselleen, eikä kukaan voi tietää mihin voi venyä. Vain testaamalla näkee mikä toimii ja mikä ei.

Parhaat johtajat saavat ihmiset uskomaan itseensä ja siirtämään mahdollisen rajaa ylöspäin. Tätä pidetään joskus perusteettomana positiivisuutena ja optimismina. Esa Saariselle se on realiteetti ja paitsi ehto inhimilliselle kukoistukselle, myös lähtökohta elämälähtöisen työkuulttuurin kehittämiseksi. Ei riitä, että muutetaan johtamisen käytäntöjä, pitää muuttaa sen perusteita, johtajan ja johdettavien ajattelua ja mieltä.

Kirjoittaja

Nostemestari Heikki Peltola (1952) on valmistunut Helsingin Kauppakorkeakoulusta kauppateiden maisteriksi 1976. Yhteistyö Esa Saarisen kanssa alkoi 1990 Peltolan toimiessa johtotehtävissä K-ryhmässä ja osallistuminen toiseen Pafos-seminaariin 1996 johti yhteisen yhtiön Nostetuotannon perustamiseen 1997. Peltola on kirjoittanut kuusi kirjaa itsensä ja ihmisten johtamisesta ja työskennellyt yli tuhannen työyhteisön kanssa etsien käytännön keinoja nostaa toiminta uudelle tasolle. Hän on ollut asiantuntijana monissa hankkeissa työelämän kehittämiseksi, mm. Veto, Kesto ja Palvelut 2020.

Lähteet

Miettinen, Ensio & Esa Saarinen. 1990. *Muutostekijä*. Helsinki: WSOY.
Saarinen, Esa & Kirsti Lonka. 2000. *Muodonmuutos*. Helsinki: WSOY.

HENKISEN JOHTAJUUDEN DRAMATURGIA

“My passion has been in the cultivation of uplift and life-improving processes of individual flourishing, rather than in the understanding of the scientific aspects of such processes or their facilitation.” Esa Saarinen

sa Saarisen avainkäsitteitä on *elevation*, jonka tulkitseen tarkoittavan kohottamista, henkistä nostamista, nostetta, ylevöittämistä, elämän tarkastelua arkisten kiireiden yläpuolelta ylärekisteristä, oman itsen ja muiden näkemistä arvostavassa hengessä. Henkilö tulee nostetuksi uudelle tasolle, tai hänen saavuttamansa korkeampi taso laajenee. (Saarinen 2012.)

Nostamisen käsitettä käytetään fyysisessä maailmassa viittaamaan vaikkapa maantieteeseen tai rakentamiseen. Henkisessä ja kokemuksellisessa viitekehyksessä se voi tarkoittaa jopa äärimmäistä pyhän kokemista. Katolisessa ja luterilaisessa messussa on tapahtuma, josta käytetään nimeä *elevatio*. Kyseessä on huippukohta, jossa liturgi nostaa pyhitetyt ehtoollisvälineet ylös, ylityksen hetki, joka kutsuu osallistujat osallistumaan pyhälle aterialle. Osallistujat tuntevat olevansa tekemisissä todellisuuden kanssa, joka ylittää normaalin arkisen elämän ja jota he ovat valmiit kutsumaan pyhäksi.

Pohdittaessa johtajuutta saarislaisesta kohottamisen näkökulmasta on hyvä tiedostaa, että Esa Saarinen puhuu enimmäkseen elämästä yleensä. Vaikka hän tarvittaessa kontekstualisoi viestinsä tiettyihin elämän ja työn ilmiöihin, hän ei rajaa sanomaansa erityisesti johonkin elämänalueeseen. Hän puhuu ennen kaikkea *hyvästä elämästä*, jota voidaan sitten soveltaa vaikka hyvään työhön tai hyvään johtamiseen.

Arjen näkeminen ylemmästä perspektiivistä on avainnäkökulma, kun pohdin, mitä johtajien ja vaikuttajien olisi hyvä oppia hyvästä elämästä ja maailman muutoksista. Taustoitau aluksi johtajuudesta viime aikoina käytyä keskustelua. Esa Saarisen kontribuutiota tähän keskusteluun käsitellen tunteiden, kielellisen mielikuvituksen, rajojen rikkomisen ja kutsumuksen näkökulmasta. Lopuksi kysyn, mitä hänen sanomansa voisi merkitä globaalille johtamiskeskustelulle.

Johtaminen ja johtajuus

Mitä oikeastaan on johtajuus? Siihen kuuluvat järjestelmät, mutta se on enemmän. Se on ihmisiin vaikuttamista, ja silti se on enemmän. Se on tulevaisuuden luomista, ja se on vielä enemmän. Ilmiönä se on poikkitieteellinen ja -taiteellinen tapahtuma, johon kuuluu draaman taju.

Johtamisen syvintä olemusta on etsitty pitkään. Johtajan nimikkeitä ja statuksia organisaatiot ovat täynnä, mutta vain osa johtajista osoittaa (*demonstrate*) tai harjoittaa (*exercise*) johtajuutta. Toisaalta johtajuutta esiintyy henkilöissä ja ryhmissä ilman erityisiä johtajatitteleit.

Johtajuus on ehkä osuvin suomenkielen vastine englanninkielen *leadership*-käsitteelle, parempi kuin esimerkiksi ihmisten johtaminen tai henkilöjohtaminen. Johtajuuteen kuuluu idea ihmisiin vaikuttamisesta ja ihmisten kanssa toimimisesta sekä viittaus toimintaan ja aikaansaamiseen. Johtajuus on myös edelläkävijyyttä ja tulevaisuusorientaatiota.

Johtajuus voi olla yksilön ominaisuus, mutta ehkä vielä tyyppillisemmin ryhmään ja kulttuuriin liittyvä ilmiö. Yksilö esimerkiksi voi johtaa vain niin paljon kuin ryhmä antaa hänelle siihen mahdollisuuden. Toisaalta ryhmä kollektiivina voi synnyttää tai edistää johtajuutta. Ryhmä voi olla innovaatio- tai markkinajohtaja, jolloin muut pyrkivät seuraamaan sen antamaa esimerkkiä.

Johtaminen ja johtajuus ovat osin päällekkäisiä käsitteitä. Eri tilanteissa tekemieni kyselyjen mukaan johtaminen hahmotetaan enemmän asemaan ja sopimukseen liittyväksi yksilösuorituksiksi, johon voi kuulua sekä hallinnollista johtamista että muutoksen suunnittelua ja edistämistä. Johtajuus puolestaan on epämuodollista ihmisiin vaikuttamista, suunnan hahmottamista ja seuraajien löytämistä. Se liittyy erityisesti tilanteisiin, joissa etsitään muutosta tai eväitä selvitä hankalasta tilanteesta. Yhden johtajan ryhmässä voi olla useampia jäseniä, jotka samanaikaisesti harjoittavat johtajuutta oman kompetenssinsa raameissa.

Kun amerikkalainen sanoo ääni väristen *we need leadership*, hän kaipaa rohkeaa suunnannäyttäjää, inspiroijaa ja vastuunkantajaa, joko yksilöä tai ryhmää.

Arja Ropo kiteyttää johtajuuden neljällä tavalla: 1. Johtajuus on enemmän kuin johtaja. 2. Johtajuus on sosiaalinen konstruktio, ei objektiivinen asioiden tila. 3. Johtajuus rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa asioihin, ihmisiin, tilanteisiin ja ympäristöön. 4. Johtajuus on sekä älyllinen että aistikokemuksellinen ilmiö. (Ropo 2005.)

Esa Saarinen itse on ainutlaatuinen johtajuuden harjoittaja, mielipidejohtaja, vakiintuneiden ajatusluutumien kyseenalaistaja, edelläkävijä ja vaikuttaja. Hän on tuonut inspiroivia ulottuvuuksia tuhansien johtajien, vaikuttajien ja ryhmien elämään sekä samalla synnyttänyt kansanliikkeen, jossa hänen teemojaan kehitetään eteenpäin.

Johtamisen ja johtajuuden kehitys

Johtaminen ilmiönä on ihmistä vanhempi. Primitiivisimmässä muodossaan johtajuus otetaan: voimakkain, neuvokkain ja vallanhaluisin syrjäyttää jossain vaiheessa vanhan johtajan ja ottaa ryhmän haltuunsa.

Astetta jalostuneempi johtamisen muoto on johtajuus, joka periytyy suvussa tai jonka edellinen johtaja siirtää seuraajalleen. Johtajan mandaatti tulee valtarakenteista, sopimuksista, diplomatiasta ja politiikasta. Machiavellin Ruhtinas on klassikko tämän teeman käsittelyssä. Tämä johtajamalli on meidän aikoihimme saakka näkynyt esimerkiksi virkanimityksissä tai siinä, että johtajavalinnan painavana perusteena on johtajan kuuluminen oikeaan viiteryhmään.

Vallan huipulle omin avuin kiivenneitä johtajia on ollut kaikkina aikoina, mutta vasta moderni aika näyttää yleisesti hyväksyttynä retoriikkana korostavan johtajan ominaisuuksia ja johtamistaitoja. Johtajaksi halutaan valita henkilö, joka on tehtävään sopivin nimenomaan osaamisensa ja

johtamisotteensa perusteella. Tätä varten organisaatiot määrittelevät johtajavalintoja varten osaamisprofiilit, joita vasten ehdokkaita arvioidaan. Osaaminen voi viitata tietämykseen, kokemukseen, luonteenpiirteisiin ja muihin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.

Erilaisia johtamisen koulukuntia on syntynyt, mutta perusasetelma on kestänyt vuosituhansia: jollakin on henkinen tai muodollinen yliote suhteessa toisiin.

Tätä jatkumoa Esa Saarinen ravistelee, ei pelkästään sillä, mitä hän sanoo, vaan myös sillä, mitä hän jättää sanomatta. Puhuessaan johtajille hän karttaa alleviivaamasta muodollista johtajuutta tai johtaja-alainen asetelmaa. Hän tunnistaa henkilöt, joilla on vaikutusvaltaa, mutta heille antamassaan viestissä hän korostaa kaikkea muuta kuin muodolliseen valtaan ankkuroitua johtamista. Hän etsii uusia ja vallankumouksellisia mahdollisuuksia, joiden keskiössä on ihmisen kyky nousta arjen yläpuolelle. Hän uskoo arvostavan vuorovaikutuksen räjähdysvoimaansa.

Spiritualiteettia johtamiseen

Saarisen johtajuusajattelun ainutlaatuisuutta ei voi ymmärtää, ellei ota huomioon, millaisessa johtamisparadigmassa elävät ne johtajat ja asiantuntijat, joille hän puhuu.

Teollisen aikakauden johtamisparadigma on ollut *management*. Johtajien tärkein kasvualusta ovat olleet taloudelliset, kaupalliset ja tekniset tiedot sekä tuloksentekoon vaadittavat taidot. Manageri suunnittelee, resursoi, organisoii, toimeenpanee, kontrolloi ja hioo toimintatapoja. Se on ylivoimainen malli erityisesti teollisuudessa ja juridisten kysymysten parissa toimivalla julkisella sektorilla. Sen varassa on päästy pitkälle.

Pohtiessaan managementin tärkeää asemaa organisaatioissa Paula Kirjavainen joutuu kysymään, onko rengistä tullut isäntä. ”Luullaan, että menestyvä organisaatio, ainakin jos se on kookas, tarvitsee paljon managementia; onhan se koneisto, jonka avulla ’organisaatiolaiva’ toimii. Väärin! Organisaatio liikkuu johtajuuden varassa.” (Kirjavainen 2010.)

Nimenomaan asiantuntijaorganisaatioiden raju nousu on nostanut esille kysymyksen leadershipistä ja hyvästä henkilöstöjohtamisesta. Asiantuntijat eivät kykene antamaan parastaan kontrolloivassa ja yksipuolisesti taloudellista tulosta korostavassa organisaatiossa. He vaativat enemmän liikkumatilaa ja itseohjautuvuutta. Globalisaatio, etätyö ja maailman monimutkaistuminen ovat viimeistään tehneet näkyväksi sen, että pelkkä management-ote ei riitä. Se on yksinkertaisesti liian suoraviivainen, rationaalinen ja joustamaton.

Saarisen käsitys pedagogiasta on suoraan sovellettavissa johtajuuteen. Perinteinen seminaari ja opetus lähtee olettamuksesta, että oppijoilla on jokin puute, joka pitää korjata. Heillä on tietoa, joka pitää täyttää, tai heillä on käyttäytymistapa, joka pitää muuttaa. Management-johtamisen perusparadigma on kontrolli ja oikaiseminen: johdettavat ohjataan yhä uudelleen oikealle tielle, jolle he eivät osaisi muuten mennä.

Tämän vastakohtana on ajatus siitä, että oppijoilla ja johdettavilla on yllin kyllin omaa ajattelua, kokemusta ja tietoa. Heidät on vain autettava löytämään nämä aarteensa. Saarinen lähtee tietoisesti yltäkyläisyyden ja runsauden ajatuksesta, ei puutteen ja niukkuuden (Saarinen 2012).

Kontrollin sijaan, tai ainakin sitä isosti täydentämään, on otettava käyttöön *henkisen johtajuuden* rajattomat mahdollisuudet. Henkinen johtaja on henkilö, joka esimerkillään, persoonallaan ja osuvalla puheellaan nostaa ympärillään olevien ajatukset ja kokemukset uudelle tarkastelutasolle.

Hänen arvonsa työyhteisölle ylittää sen muodollisen työpanoksen, jonka tehtävästä suoriutumisen edellyttää. Hän on siirtynyt katsomaan elämää ja muita ihmisiä *ylärekisteristä* käsin, mahdollisuuksien, arvostuksen ja kiitollisuuden maailmasta käsin.

Henkinen johtajuus johtaa ajatukset *spiritualiteetin* maailmaan. Saarinen puhuu spiritualiteetista sekä eksplisiittisesti (Saarinen 2012) että implisiittisesti. Spiritualiteetti on hankala käsite ilmaistavaksi perinteisin suomenkielisin termein. Hengellisyys on osin käypä vastine, mutta viittaa ennen kaikkea uskonnolliseen kokemukseen, ja käsitteellä onkin iso sija kirkollisessa perinteessä. Henkisyuden käsite on profaanimpi, mutta silläkin ovat rasitteensa. Sitä viljellään esimerkiksi new age -piireissä, joten silläkin ovat uskonnolliset konnotaationsa. Lisäksi se saattaa johtaa ajatukset hengen ja aineen väliseen dualismiin. Henkiset arvot on käypä, neutraali ja ehkä hieman laimea vastine, joka korostaa universaaleja arvoja kuten sivistys, rakkaus, hyvyys, viisaus, armollisuus ja totuudellisuus.

Eino Kailan (1943) kirjoittaman *Syvähenkinen elämä* -kirjan vanhahtava nimi ja käsitteistö on mielestäni lähellä spiritualiteetin maailmaa. Kyseessä on elämän tunnustelu pintaa syvemmltä, monikerroksisesti, laajasta perspektiivistä. Kaila ei määrittele syvähenkisyyttä vaan pikemminkin hapuilee, väittää puolesta ja vastaan. Hänen keskustelijahahmonsia liikkuvat luonnontieteen, aineellisuuden, viettien, henkisyuden, tunteen, uskonnon ja merkityksen etsimisen maailmassa. ”Kaikki jalo ja korkea on vaikeata... Sellaista ei voi saavuttaa ilman että *kaikki* ihmisolemuksen voimat pannaan liikkeelle.” (Kaila 1943.)

Spiritualiteettiin liitetään tyypillisesti ajatus elämän tai toiminnan tarkoituksesta ja merkityksen kokemuksesta. Ylevimmillään elämä on paljon enemmän kuin eloonjäämistä, selviytymistä tilanteesta toiseen. Johtajuuden näkökulmasta se voi tarkoittaa esimerkiksi organisaation olemassaolon hahmottamista muunakin kuin taloudellisena suureena. Johtajia se haastaa henkiseen kasvuun, kokonaisuuksien tunnistamiseen ja moraaliseen toimintaan.

Yksipuolinen management liikkuu niukkuuden, rajojen, kilpailun ja kontrollin maailmassa. Henkinen johtajuus näkee maailman paikkana, jossa on rajattomat henkiset voimavarat.

Vanhan johtamisparadigman murtaminen näkyy tavoissa, joilla Saarinen nostaa spiritualiteetin ja tunteet arvoon sekä panostaa mielikuvituksen ja kielen maagiseen voimaan. Hän kaataa raja-aitoja ja ammentaa perinteisen johtamispuheen ulkopuolelta. Samalla hän antaa aineksia uudenlaisen johtamiskutsumuksen luomiseen.

Tunteiden tunnistaminen

Perinteinen johtaminen etenkin taylorilaisessa muodossaan tunnistaa tunteet varsin heikosti, joskus ei lainkaan (Juuti 2001). Sen paradigma on ajatus organisaatiosta, joka toimii hioutuneen konnaisesti ja rationaalisesti. Sen kaikki toiminnot on alistettu taloudelle, usein lyhyen tähtäyksen menestykselle. Tässä ajattelutavassa johtaminen ja johtamisjärjestelmä ovat kuin identtiset kaksoiset. Vaikka taylorismin ajatukset julkaistiin vuonna 1911, ja uusia johtamisoppeja on syntynyt, niin tieteellisen liikkeenjohdon behavioristinen eetos on yhä tunnistettavissa monien organisaatioiden arjessa (Seeck 2008, Quinn 2007). Esimerkiksi tulospalkkausjärjestelmät tukeutuvat suurelta osalta tähän traditioon.

Tämän ajattelun yksipuolisuus on epäilemättä tunnistettu. Matti Alahuhta on julkisuudessa kertonut Koneen menestyksen yhdeksi avaintekijäksi panostuksen henkilöstön hyvinvointiin. Asmo Kalpala on arvostellut kovin sanoin vallalla olevia johtamiskursseja, joissa ihmisyyden unohtetaan. Henkilöstön hyvinvointi on nostettu EFQM-järjestelmässä samalle tasolle kuin taloudellinen menestys. Työhyvinvoinnin tutkimukset (esimerkiksi Ojala 2005, Mankka 2012, Hakanen 2005) ovat osoittaneet kiistatta, että pelkkä numerojohtaminen ei riitä. Siitä huolimatta manageriaalinen malli on edelleen suorituksen johtamisen pääuomaa.

Johtamisen teorioissa on toki jo 30-luvun lopulta alkaen tutkittu johtamisen psykologisia ulottuvuuksia, varsinkin ihmissuhdekoulukunnan myötä. Tunteiden rooli tiedetään ja tunnustetaan. Esa Saarisen hyvin tuntema positiivinen psykologia on vaikuttanut voimakkaasti johtamiskeskusteluun. On syntynyt uusia käsitteitä, kuten organisaatioiden psykologinen pääoma (Leppänen 2012).

On todettu, että merkityksellisyyden kokemukset tuottavat runsaasti positiivisia tunteita, kuten ylpeyttä, arvostusta, uteliaisuutta, iloa ja kiitollisuutta. Ne puolestaan lisäävät hyvinvointia ja voimavaroja sekä luovat pohjan positiiviselle, arvostavalle ja uteliaan kyselevälle vuorovaikutukselle. Ne ovat tärkeitä tekijöitä, kun pyritään parantamaan yhteistyötä (Losada 2004). Menestyvä johtaja on hän, joka kykenee luomaan ryhmäänsä tunteen siitä, että ollaan tekemisissä jonkin elämää suuremman kanssa. Meillä on syvä tarve kokea tekemisellämme olevan tarkoitus.

Viime vuosikymmenien aivotutkimus on avannut silmämme näkemään, että ihmisen toiminnalle ja oppimiselle on olennaisen tärkeää se, mitä tapahtuu aivojen tunnekeskuksissa. Ihminen ei ole Homo sapiens vain siksi, että hän kykenee kognitiiviseen ajatteluun. Evoluutiossa erityisen merkittävää on ollut aivojen toiminnan rationaalisen ja emotionaalisen puolen välinen yhteistyö. Martin Seligmanin johtamassa Center of Positive Psychology keskuksessa Pennsylvanian yliopistossa vaikuttava aivotutkija ja terapeutti George Vaillant on sitä mieltä, että aivojen kehittämisessä keskeistä on ollut ihmisen kyky positiivisiin tunteisiin. Ne ovat luoneet pohjan yhteisöjen muodostumiselle. Yhteisöllisyys on puolestaan selitys sille, miksi ihmisestä kehittyi muihin luomakunnan olioihin verrattuna yliverainen laji. (Vaillant 2009.)

Aivotutkimus näyttää olevan tämän hetken suuri uusia uria avaava teema johtamisen kehittämisessä. Tai vähintäänkin se valaisee, miksi vanhat hyvät kokemukset ja viisaudet osuvat oikeaan. Aivojen joustavuus esimerkiksi on suuri voimavara johtamiselle, samoin tieto aivojen sosiaalisesta herkkyydestä (Åhman 2012).

Taylorismin aikana organisaatioita hahmotettiin konemetaforan avulla, eikä tämä metafora ole vieras nykyisillekään mielikuville organisaatioista. Gareth Morgan esittää vaihtoehdokseksi organisaatiometaforaksi aivot. Hän viittaa oppivan organisaation ideaan. Aivojen yksittäiset osat eivät suoriudu vaativista tehtävistä, mutta kokonaisuutena aivot pystyvät suurenmoisiin saavutuksiin. Kokonaisuus on paljon enemmän kuin osiensa summa (Morgan 2006). Ilman kognition ja emotionin välistä vuorovaikutusta aivot eivät kykene toimimaan. Ilman tunteiden tunnistamista johtajuus on rampa.

Positiivinen kommunikaatio on keino synnyttää positiivisia tunteita ja merkityksellisyyttä työyhteisössä. Se puolestaan lisää työn tuloksellisuutta, kuten esimerkiksi Merja Fischer (2012) osoittaa väitöskirjassaan. Viktor Franklin tunnetut opit merkityksellisyyden ja tarkoituksen voimasta

ovat yhä relevantteja. Yksilöiden näkemykset oman elämänsä merkityksellisyydestä ovat hyvinvoinnin perusta. Heidän kokemuksensa työyhteisön ilmapiiristä ja siitä, miten merkitykselliseksi he työnsä kokevat, vaikuttaa suoraan asiakaskokemukseen ja tuottavuuteen (Fischer 2012).

Esa Saarinen puhuu tunteista rohkeasti. Hänen uransa alkuvaiheessa saattoi olla jopa uhkarohkeaa ottaa esille sellaisia teemoja kuin rakkaus ja parisuhde. Ehkä vielä merkittävämpää saattaa olla se, että puhuja uskaltaa näyttää omat tunteensa ja jopa liikuttua puheensa aikana, aidolla tavalla. Vanhat puhujamestarit ovat aina ymmärtäneet tunneviestinnän dramaattisen tärkeän merkityksen. Minkä tahansa Youtubesta etsityn historiallisen puheen vireenä on varsinaisen sisällön eli *logoksen* keskellä oleva tunne eli *pathos*.

Kielellinen mielikuviutus

Kielellinen mielikuviutus on Esa Saarisen tavaramerkki. Elämään ovat jääneet latistuksen manke- lit, ylä- ja alarekisterit, huikeudet, maagisuudet ja muut saarismaisuudet. Hieman yleistäen voi- si sanoa, että johtamispuheen suuri riski ja ongelma on kielellinen latteus. Tämä havainto koskee erityisesti suomalaisten johtajien perusviestintää, puheita ja kirjoituksia. Johtaja pääsee helpolla, jos hän toistaa vakiintuneita ilmaisuja, kuten asiakaslähtöisyys, kilpailuetu, strateginen kyvykkyys ja ketteryys, kustannustehokkuus, myyntiponnistelut ja niin edelleen. Tällaisten ilmaisujen toista- misen ongelma on usein, että puhuja ei välttämättä ole sisäistänyt niiden sisältöä. Kuulija puoles- taan ohittaa ne helposti, koska ne ovat tuttuakin tutumpia ilmaisuja. Sanojen alkuperäinen heh- ku on muuttunut tekniseksi terminologiaksi. Johtamisen kieli on jatkuvasti keksittävä uudelleen.

Johtaminen on kommunikaatiota. Kommunikoimaton johtaja ei yksinkertaisesti ole johtaja. Hän voi olla hyvä asiantuntija tai tekijä, mutta johtaminen ja johtajuus vaatii viestintää. Viestin- nässä on tunnetusti vähintään kaksi osapuolta, viestin lähettäjä ja vastaanottaja. Viestintä on on- nistunut vasta siinä vaiheessa, kun molemmat osapuolet ovat oivaltaneet ja sisäistäneet jotain. Tämä on meille kaikille tuttuakin tutumpaa, mutta meillä on dramaattisen pitkä matka siihen, että kommunikaatioteoria menisi käytäntöön.

Tämän kaiken ovat viestinnän asiantuntijat meille moneen kertaan osoittaneet, alkaen tämän kirjoittamisen aikana pois nukkuneesta Osmo A. Wiiosta, jatkuen Leif Åbergiin ja muihin. Ellei organisaatiossa synny jaettua ymmärrystä ja yhteistä tulkintaa todellisuudesta, se ei lopulta kyke- ne toimimaan yhteisten päämäärien hyväksi. Pelkät Excel-taulukot ja PowerPoint-diat eivät riitä ymmärryksen synnyttämiseen. Tarvitsemme rikasta kommunikaatiota.

Kieli luo todellisuutta. Tämän tieteenfilosofisen ajatuksen hengessä merkittävät johtajat ja vai- kuttajat ovat nähneet paljon vaivaa luodakseen kieltä, joka antaa kuulijalle mielikuvia ja pohdit- tavaa. Jeesus puhui vertauksin ja tarinoin, Hitler maalasi uhkakuvia ja korosti arjalaisten suu- ruutta, Churchill lupasi verta, hikeä ja kyyneleitä, Kingillä oli unelma, Kennedy samaistui ber- liiniläisiin. He kaikki olivat mestareita vangitsemaan kuulijoiden mielet. Suomessa esimerkkeinä on käytetty vaikkapa Veikko Vennamo ja Timo Soinia. Stephen Elopin kielikuva palavasta lau- tasta oli esimerkki vahvan kielikuvan käyttämisestä, riippumatta siitä, oliko sen vaikutus täsmäl- leen halutunlainen.

Esa Saarinen ei selvästikään koe varsinaiseksi missiokseen tiedon jakamista. Tämän hän on

maininnut keskusteluissa, ja tämä on havaittavissa varsinkin hänen luennoissaan. Hänen painopisteensä on vaikuttaa mielikuvitukseen, synnyttää oivalluksia ja kehittää näyttämö, jossa osanottajat kollektiivisesti tuntevat olevansa merkityksellisen tapahtuman keskellä.

I am a philosopher. I am interested in promoting the cause of a better life through thinking and reasoning, by using lecturing as the chief instrument of impetus, rather than a crystallizer of universal truths or a researcher interested in investigating the science of particular interventions.

(Saarinen 2012.)

Vaikuttaminen ja johtajuus ovat merkitysten luomista. Pelkät faktat eivät liikuta mieliä. Johtaja on henkilö, joka kykenee muuttamaan faktat merkityksiksi ja antamaan ryhmälleen, joukolleen tai heimolleen tarkoituksellisuuden tunteen. Kun tajuamme olemisemme ja tekemisemme tarkoituksen, meitä on vaikea pysäyttää. Tässä on johtajuuden vaativimpia haasteita ja mahdollisuuksia.

Rajoja rikkova tekeminen

Johtamisen suurimpia aikapommeja on johtajan kapea-alaisuus. Johtaminen on poikkitieteellinen ja -taiteellinen tapahtuma. Tämä korostuu Esa Saarisen vaikuttajaotteessa. Hän käyttää oppimistapahtumissaan hyväkseen persoonansa peliin heittävää luennointia, tieteellistä tietämystä, elokuvaa, musiikkia, tarinoita, ryhmäprosesseja, maisemaa, arkkitehtuuria, huumoria (jopa stand-up-komiikkaa), designia, kuvaa, käytännössä koko ilmaisujen kirjoa.

Tämä on merkittävä *memento* johtamiselle, jossa erityisen suuren painon saa asiapuhe, faktojen esittäminen ja vetoaminen kognitioon. Tyypillinen johtoryhmän tai hallituksen palaveri on tilanne, jossa osanottajat istuvat pitkän pöydän ympärillä kuuntelemissa pitkiä totisia puheenvuoroja, katsomassa taulukoita, hypistelemässä papereita sekä selaamassa sähköpostia. Millaisia ideoita ja päätöksiä syntyisi, jos palaverit aloitettaisiin musiikilla, pidettäisiin ainakin osittain kävellen, istuttaisiin rennosti ringissä, katkaistaisiin rutiinikeskustelu välillä vaikka siihen, että joku kertoo koskettavan tai hauskan tarinan? Tai että viritetään filosofinen pohdinta firman missiosta?

Platonin mukaan, jotta hänen ihannevaltionsa voisi toteutua, ”on joko filosofien tultava kuninkaiksi tai sitten niiden, joita me nyt sanomme kuninkaiksi ja hallitsijoiksi, on ryhdyttävä toden teolla ja vakavasti harrastamaan filosofiaa, niin että poliittinen valta ja filosofia sulautuvat yhteen... Muussa tapauksessa, rakas Glaugon, ei valtioiden eikä koko ihmissuvunkaan kohdalla tule onnettomuuksista loppua.” (Platon 2011.)

Filosofi johtajana? Tämä ajatus ei välttämättä vastaa tämän hetken ideaa yritysjohtajasta tai politiikosta. Onko johtajissamme liikaa heitä, jotka ovat toimialan ja talouden eksperttejä, mutta joiden tietämys jää siihen, ja liian vähän heitä, joilla on laaja tietämys usealta elämäalueelta? Ihannoimmeko yksipuolisesti johtajia, joilla on kova bisnesosaaminen tai raudanluja poliittinen karriääri, mutta joilla ei ole intohimoa hahmottaa elämän kirjoa laaja-alaisesti? Olemmeko eriyttäneet turhan keinotekoisesti toisistaan johtamisen aktin ja muun elämän?

Platonilla on sanansa sanottavana myös johtamisen kehittämisestä. ”Väittäisin siis, että juuri näitä kahta ominaisuutta, mielenkiikkyyttä ja filosofista mielenlaatua, varten joku jumalista on antanut ihmisille nämä kaksi taidonalaa, toisaalta musiikin ja runouden, toisaalta ruumiinharjoitukset.”

Olisi helppo kuvitella nämä sanat Esa Saarisen suuhun. Jotkut saattavat epäillä hänen atleettisia taipumuksiaan, mutta sisäpiirin tieto kertoo hänen pitävän erinomaista huolta fyysisestä kunnostaan ja seuraavan muutenkin innolla urheilua. Suurelle yleisölle havaittavampaa on Saarisen aistikas pukeutumistyyli, mikä on äärimmäisen vahva *statement*: ihminen on psykofyysinen kokonaisuus, aistein tunnettava maailma on osa ihmisyyttä.

Teologi-filosofi Matthew Fox viljelee käsitettä *earthiness*: jumaluus on maanläheinen, koskeltava, aistittava (Fox 1983). Ylimmät totuudet eivät elä vain etäisessä käsitteiden ja rationaalisten määritelmien maailmassa. Yhteyttä Jumalaan tai filosofiaan voi kokea ateriahetkessä, teatterissa, matemaattisen ongelman elegantissa ratkaisussa, hikiliikunnassa tai tavassa pukeutua.

Niin sanottu platoninen rakkaus on väärinkäytettyä Platonia, myöhempien aikoja uusplatonistien ajattelua. Platon ei vähätellyt kehollisuutta ja aistittavuutta. Tässä Esa Saarinen on aidosti platonilainen, ei platoninen. Tällä ajatuksella on merkittävät seuraukset johtajuuskeskusteluun. Johtaja ei ole hän, joka osaa johtamiseen liittyvät teoriat ja muotitermit. Johtaja on elämän tuntija.

Johtamisen oppimiselle tämä on tajuntaa räjäyttävä ajatus. Taloutta ei opi pelkästään opiskelemalla taloutta, johtamista ei opi vain opiskelemalla johtamista. Elämän ilmiöt kietoutuvat toisiinsa. Talouselämän ymmärtäminen voi syventyä esimerkiksi opiskelemalla uskontoja, kuten ekonomisti Robert H. Nelson on esittänyt (Nelson 2001). Kulttuuriset, uskonnolliset ja elämäntutkimukselliset syvärakenteet ja ajatusmallit kulkevat sukupolvesta toiseen itsestäänselvyyksinä, joita on vaikea havaita ja kyseenalaistaa. Johtamista voi oppia syventymällä musiikkiin, kuvataiteisiin, jääkiekkoon tai vaikka teologiaan.

Johtajan tärkeä hyve on sivistys ja vähintään kohtuullinen yleistieto. Parhaimmillaan johtaja on hyvän elämän tutkija.

Näin tulkittuna johtaminen on epälineaarista, systeemistä, intuitiivista ja monimuotoista. Johtamistaidon rinnalla onkin alettu maistella käsitettä *johtamistaide*. Johtajuus on mitä suurimmassa määrin esimerkiksi dramaturgiaa. Johtaja lukee tilanteen, luo näyttämön, laatii koskettavan käsikirjoituksen, sanoo asiansa juuri oikeassa paikassa oikealla hetkellä, tervehtii, katsoo, on läsnä. Ilman draaman tajua on vaikea olla vaikuttava johtaja. Me suomalaiset puhumme usein Mannerheimistä hyvänä esikuvana ja muistelemme, miten hän aina tervehti tavallisia rivimiehiä. Useimmat rivimiehet eivät ikinä nähneet marsalkkaa, mutta silti hän oli heille alaisiaan tervehtivä johtaja. Sana kiiri.

Nykyajan johtajadramaturgeista ehkä ihailluin on Steve Jobs, joka nosti tuote-esittelyt uudelle draaman tasolle. Tärkeää eivät ole vain tuotteen tekniset ominaisuudet tai palvelun mitattava laatu. Tärkeää on, millaiseen kokemuksen sfääriin johtaja johdattelee kuulijansa.

Johtamisen kutsumus

Esa Saarisen ajattelua ja toimintaa ei voisi ymmärtää ilman kutsumuksen ideaa. Hän olisi epäilemättä voinut valita perinteisemmän tavan toimia filosofina. Hän valitsi kuitenkin toisin. Melkein voisi sanoa, että arjen filosofia valitsi hänet. Hänet hyvin tuntevana voin sanoa, että hänen tiensä ei ole ollut helppo: paljon työtä, matkustamista, ennakkoluulojen kohtaamista, heittäytymistä, koko persoonan panemista peliin. Hän on johdonmukaisesti puhunut tärkeiksi

kokemistaan teemoista tekemättä kompromisseja ja poikkeamatta valitsemaltaan tieltä.

Tällaista elämänotetta kutsun kutsumukseksi. Kutsumuksen idealla on paljon sanottavaa jokaiselle yksilölle, myös johtajalle.

Platon toteaa, että hallitsijoilla on oltava ”järkevyyttä, kyvykkyyttä ja halua huolehtia valtiosta”. Kutsumus on yhtäältä *halua* ja jopa intohimoa yhdistettynä *osaamiseen*. Lisäksi johtajuus edellyttää halua *huolehtia valtiosta*. Se on maailman (valtion, yrityksen) tarpeen tunnistamista. Kutsumuksessa yksilön ja yhteisön itsensä toteuttaminen kohtaa ympäristön tarpeen.

Kutsumuksesta on alettu puhua uusin äänenpainoin. Kirjoitin vuonna 2007 kirjan *Luova kutsumus*. Silloin tunsin vielä kulkevani vesillä, joita Suomessa ei oikein ollut kartoitettu. Kutsumus on perinteisesti yhdistetty tiettyihin ammatteihin, huonosti palkattuihin töihin tai uraan. Kyseessä on kuitenkin käsite, jolla on käyttöä kaikessa tekemisessä. Kirjassani kuvasin kutsumuksen ideaa seuraavasti:

”Kutsumus – missioni, elämäntehtäväni, tarkoituksen ja merkityksen kokemukseni siinä mitä teen, tapani suhtautua ihmisiin ja ilmiöihin, oma tieni, aito minäni. Kutsumuksen timantti voi liittyä ammattiin ja työhön mutta yhtä hyvin tapaan olla ja suhtautua asioihin. Kuljen omaa tietäni valitsemalla omanlaiseni juuri minua heijastavan tavan tehdä työtäni ja minulle ominaisen suhtautumistavan toisiin tai etsimällä harrastuksen, jossa tunnen toteuttavani itseäni. Täytän oman paikkani maailmassa.” (Aaltonen 2007.)

Kutsumus on sokraattista tunne itsesi -matkaa yhdistettynä vastuulliseen vaikuttamiseen.

Luterilaisuudessa kutsumus on ollut tärkeä käsite. On puhuttu erityisesti työstä kutsumuksena, mikä on johtanut osin työn ylikorostamiseen. Se on ollut luterilaisen työmoraalin kulmakiviä. Lutherin aikana vielä 1500-luvulla ihmisten mieliä dominoi ajatus, että vain hengellinen työ ja luostarielämä olivat kutsumusta, jossa erityisesti palveltiin Jumalaa. Uskonpuhdistaja totesi, että kaikki työ on kutsumusta ja Jumalalle arvokasta. Erilaisia töitä ei voi lähtökohtaisesti arvottaa kutsumus- tai palkkatyöksi.

Kutsumuksessa on kyse erityisesti siitä, miten henkilö suhtautuu samaansa tehtävään. Teekö hän sitä, koska työ antaa arvostusta ja hyvän palkan? Vaiko siksi, että hän seuraa vanhempiensa ja ehkä kaveripiirinsä jalanjalkia, vaikka oikeastaan haluaisi tehdä jotain kokonaan muuta? Vai onko kyseinen tehtävä hänelle kutsumus, jossa hän saa toteuttaa itseään ja tehdä samalla jotain hyödyllistä toisille? Ydinkysymys kuuluu: miksi teen mitä teen?

Kutsumuksen idea on yhteyksissä jatkuvuuteen ja uskottavuuteen. Toteutan jotain, johon uskon ja jota pidän tärkeänä, lähes elämäntehtävänä. James Kouzes ja Barry Posner rankkaavat uskottavuuden johtajan yhdeksi neljästä globaalisti tärkeimmästä ominaisuudesta (Kouzes & Posner 2011). Uskottavuus sisältää johdonmukaisuuden ja moraalisen ennustettavuuden idean. Esa Saarinen on koko filosofin ja pedagogin uransa ajan julistanut uskoa ihmisen mahdollisuuksiin ja henkiseen kasvuun. Sitä voi kutsua uskottavuudeksi ja kutsumukseksi.

Erityisen tärkeää on pohtia johtajuutta kutsumuksen näkökulmasta. Jos johtaja tekee työtään pelkästään tai ensisijaisesti korkean palkan ja työn arvostettavuuden vuoksi, hänen työnsä saattaa

olla huteralla pohjalla. Itse työ ei anna hänelle sisältöä ja iloa. Tai hän saattaa kadottaa perspektiivin: työssä voi korostua oman edun tavoittelu enemmän kuin yhteisen hyödyn edistäminen. Hänen johtamisestaan voi tulla ulkokohtaista, muiden antamien mallien seuraamista, ei autenttista johtajuutta, jossa johtaja on tunnistanut omasta persoonastaan kumpuavan tavan toimia.

Kutsumusjohtaja näkee työnsä palvelutehtävänä. Hän on johtaja, koska hän haluaa antaa taitonsa yhteiseen käyttöön. Tällaisia kutsumusjohtajia on epäilemättä paljon. Tosin niinkin näyttää joskus käyvän, että henkilö uppoutuu siinä määrin arkiseen johtamiseen aktiiniin, että alkuperäinen kipinä hukkuu. Työn paineet, stressi, työstä saadut palkkiot tai kolhut, ne kaikki voivat ääritilanteissa johtaa siihen, että kutsumusjohtajasta tulee leipäjohtaja, kuten papista voi tulla leipäpappi.

Johtajana kasvamisessa tämä riski on tunnistettava, mutta sitä ei tule kuitenkaan yliarvioida. Jussi Kulla (2011) haastatteli väitöstutkimustaan varten kahtakymmentä suomalaista toimitusjohtajaa. Heitä motivoivat ennen kaikkea haasteet, menestyksen kokemukset sekä maine hyvänä ammattijohtajana. Taloudellinen palkitseminen ei ollut heidän ykkösmotivaattorinsa. Heidän hallituksensa sen sijaan näyttivät lähtevän agenttiteorian oletuksesta, että yksilön ja yhtiön tavoitteet ovat keskenään ristiriidassa, jolloin sitoutumisratkaisu etsitään taloudellisten insentivien avulla. (Kulla 2011.)

Matti Lainema erittelee johtajien motivaatiota näin: ”On tietysti olemassa kahdenlaisia toimitusjohtajia: niitä, joiden toiminnan tavoitteita ja ajattelua kuvaa parhaiten oman hyödyn maksimointi, ja niitä joiden käyttäytymistä kuvaa parhaiten yhteistyöpartnerin malli. Hallituksen on tärkeä oivaltaa tämä.” (Lainema 2013.)

Teoria johdon henkilökohtaisen edun tavoittelusta syntyi aikoinaan Yhdysvalloissa, mutta Suomessa näyttää laajempaa kannatusta saaneen *stewardship*-teoria, jossa johto on omistajien ja hallituksen yhteistyöpartneri. Hallitus ja johto elää *win-win*-suhteessa. Mikäli tämä kutsumusjohtajuutta muistuttava käsitys pitää paikkansa ja on ehkä vahvistumassa, niin johtamisen tulevaisuus näyttää toiveikkaalta. Esa Saarisella heimoineen tosin on vielä paljon työtä edessään.

Paradigmaattinen muutos edessä?

Johtajuuden teorit ovat sadassa vuodessa tarkentuneet, kehittyneet ja muuttuneet. Samalla voisi vahvasti kärjistäen väittää, että itse johtajuuden idea ei ole paradigmaattisesti muuttunut muutamaankin tuhatvuoteen, huolimatta johtamisopeista ja niiden variaatioista. Aina on ollut joku, joka asemansa tai muun vaikutusvaltansa puolesta on ollut muita ylempänä. Onko ylipäänsä mahdollista, että voisi syntyä toisenlainen johtajuuden paradigma? Olisiko se aidosti kollektiivista johtajuutta, ehkä moraalista johtajuutta, tai erilaisten johtajuusroolien kiertämistä ryhmässä, aina tilanteen mukaan, johtajuuden riisumista sen steriilistä pakkopaidasta?

Tiedostan käyttäväni paradigman käsitettä kuvaamaan itsestäänselvyyksien lähes totaalista kyseenalaistamista, johtajuuden idean uudelleenmäärittelyä ja -käsittelyä, ehkä lähinnä kuhnilaisessa hengessä, radikaalisti tulkittuna. Johtamiskirjallisuudessa paradigmat nähdään käytännöllisemmin, 20-30 vuoden välein tapahtuvina ajattelutapojen, tekniikoiden ja ideologien muutoksina (Seeck 2008).

Mihin suuntaan johtamisen ja johtajuuden muutos etenee? Onko edessämme polarisaatio,

kiinnittyminen vanhaan vai jotain kokonaan uutta? Vastausta emme tiedä, ainekset eri suuntiin ovat olemassa. Toisin kuin luonnontieteissä, filosofia, teologia ja käyttäytymistieteet ammentavat aineksia historiasta. Arvot ja ajattelu kehittyvät hitaasti. Teknologian kehitys muuttaa ihmistä, mutta muutos on hidasta.

Jim Taylor ja Watts Wacker nimittävät tiedon aikakauden jälkeistä aikaa epävarmuuden ajaksi. Heidän arvionsa mukaan sen filosofiana on paradokseissa eläminen, työnä henkiset arvot, älykkyyden lajina intuitio ja johtajana tarinankertoja (Taylor & Wacker 2001). Vaikka heidän kirjansa on kirjoitettu toista kymmentä vuotta sitten, niin sen esittämä skenaario vaikuttaa edelleen relevantilta. Tulevaisuuden johtajan on kyettävä irtautumaan newtonilaisen maailmankuvan lineaarisesta ajattelusta ja heittäytymään ajattelun, olemisen ja draaman maailmaan.

Johtamisen paradigmaattisesta (vai pitäisikö sanoa *radikaaliparadigmaattisesta*) muutoksesta on puhuttu pitkään. Tapahtuuko sellaista? Tai jos tapahtuu, niin miten pian? Johtamisella on pitkä perinne, joten nopeita jättiloikkia tuskin voi odottaa. Toisaalta maailman suuret ongelmat, kuten ilmastonmuutos, rikkaiden ja köyhien välinen kuilu, valtamerten tila, energiakysymykset ja maailman ruokahuollon kriisi pakottavat uuteen ajatteluun. Samalla teknologian huikeat askeleet synnyttävät uudenlaista kulttuuria ja uutta käyttäytymistä. Ei ole totaalisen huimapäistä oustastella, että johtamisessa suuri näkökulman muutos voisi tapahtua pikemminkin 50 vuodessa kuin 500 vuodessa.

Johtamisen uutta paradigmaa odotellessa pienet konkreettiset askeleet ovat uudistumisen moottoreita. Ehkä parasta, joka nyt voisi tapahtua, olisi virikkeellisten keskustelujen avulla avautuva uusien näkökulmien kirjo. Johtajien on hyvä hakeutua vuorovaikutteisille foorumeille, joissa etsitään rohkeasti uutta ajattelua, ja joissa he voivat kyseenalaistaa vakiintuneita ajatusjäykistymiään. Erilaisia foorumeita onkin syntynyt ja syntymässä, kuten Tekesin *Liideri*-ohjelma, hallituksen ohjelma *Euroopan paras työelämä 2020*. Lisäksi menossa näyttää olevan useita ad hoc -tyyppiisiä foorumeita, jotka kertovat halusta löytää jotain radikaalisti uutta työelämään ja johtajuuteen.

Tällaisten keskustelujen esikuvat ovat jo antiikissa. Sokrateen harjoittama keskustelu on yksi Saarisen metodisista ihanteista, ja hän luo sokraattisen tunnelman esimerkiksi Pafokselle, Venetsiaan, yliopistoluentoihinsa ja muihin tapahtumiin. Mitä monimutkaisemmassa tilanteessa elämme, sitä merkittävimpiä ovat uteliaat kysymykset, yhteinen pohdinta ja ajattelun nouseminen uudelle tasolle. Parhaidenkin vastausten perässä on ainakin pieni kysymysmerkki, joka johtaa jatko-pohdintaan ja syvenevään keskusteluun.

Virikkeellinen keskustelu tarvitsee käynnistäjänsä, esasaarisensa. Olen muutamaa otteeseen viitannut menneisiin keskusteluttajiin, erityisesti Platoniin. Tarkoitukseni ei ole verrata Esa Saarista Platoniin, mutten voi kieltää tunteneeni houkutusta sellaiseen. Vertailuani rajoittaa aavistukseni, että Saarisen oma ihanne saattaa olla Sokrates. Ehkä viisainta on verrata Esa Saarista Esa Saarseen.

Ajatus filosofijohtajasta on jatkokehittelyn arvoinen. Öykkäreiden aika on out. Nykymaailma ja vielä enemmän tuleva maailma tarvitsee ymmärtäjiä ja näkijöitä.

Nyt on draaman käänne

Rationaalisten johtamisoppien kannattajien on helppo tulkita Esa Saarisen ajattelu mielenkiintoi-

seksi vivahteeksi johtamiskeskusteluun, puheenvuoroksi muiden joukossa. Niin helpolla Saarinen tuskin haluaa päästää meitä. Perinteinen johtaminen on johtanut maailman dramaattisen lähelle suurta katastrofia. Nyt draaman juoni tarvitsee uuden käänteen.

Saarinen kutsuu etsimään johtajuutta, joka näkee yli arkisten kärhämien ja päivänpolttavi- en kiistojen. Hänen puheensa eleaatiosta, kohottautumisesta ja nosteesta on moraalinen haaste johtajuudelle. Se on sitoutumista henkiseen johtajuuteen, tarkoituksen kokemiseen ja elämän kokonaisuuteen.

Globaalisti henkinen johtajuus voi tarkoittaa sitä, että luonnon, ihmiskunnan ja ihmisen asema nostetaan aidosti agendalle, muutenkin kuin juhlapuheissa. Organisaatioiden tasolla se haastaa johtajia ja vaikuttajia tunnustamaan ihmisyyden arvon sen kaikessa yksinkertaisuudessaan.

Esa Saarinen on innoittaja ja mahdollisuuksien näkijä, ei vähimmäissäkään määrin paatoksellinen moralisti tai moraalinen närkästyjä. Hän purkaa kuivakkaat johtamiskäytännöt eläväksi dramaturgiaksi, värikkääksi taiteeksi, arjen hyväksi teoiksi, luovaksi räjähdysvoimaksi. Närkästyjät jäävät poteroihinsa, Saarinen haastaa meidät ajattelemaan ja tuntemaan.

Kirjoittaja

Tapio Aaltonen, TM, pappi, on Novetos Oy:n perustaja ja partneri, johtamisen kehittäjä ja coach. Hän on kirjoittanut, yksin tai ryhmässä, useita johtajuutta käsitteleviä kirjoja, kuten Yrityksen arvot ja etiikka (Pro Oeconomia –palkittu vuonna 2000), Vastuullinen johtaminen, Syty ja sytytä – valmentavan johtamisen filosofia, Asiantuntijasta esimies, Luova kutsumus sekä Johda ihmistä – teologiaa johtajille. Yrittäjänä ja valmentajana hän on toiminut vuodesta 1997. Sitä ennen hän toimi järjestöjohtajana Suomessa ja Ruotsissa sekä Sana-lehden päätoimittajana. Siivillä hänet tunnetaan laulumusiikin harrastajana ja elämän pohdiskelijana. Arjen filosofi Esa Saarinen käyttää hänestä titтелиä ”hengen mies”.

Kirjallisuutta

Aaltonen, Tapio. 2007. *Luova kutsumus. Tarkoituksen kokemisen taito*. Helsinki: Kirjapaja.

Aaltonen, Tapio. 2011. *Johda ihmistä. Teologiaa johtajille*. Helsinki: Talentum.

Aaltonen, Mika & Rolf Jensen. 2012. *Mr & Mrs Future ja 5 suurta kysymystä*. Helsinki: Talentum.

Ambrosius, Henriikki Tikkanen & Timo Kietäväinen. 2009. *Henkinen johtajuus*. Helsinki: Kirjapaja.

Fox, Matthew. 1983. *Original Blessing*. San Francisco: Bear & Company.

Fischer, Merja. 2012. *Linkages Between Employee and Customer Perceptions in Business-to-business Services – Towards Positively Deviant Performances*. Doctoral dissertation 7/2012. Espoo: School of Science, Aalto University.

Hakanen, Jari. 2004. *Työuupumuksesta työn imuun: työhyvinvointitutkimuksen ytimessä ja reuna-alueilla*. Helsinki: Työterveyslaitos.

Hämäläinen, Raimo P. & Esa Saarinen (toim.). 2004. *Systeemiäly*. Helsinki: Systeemianalyysin laboratorio / TKK.

Juuti, Pauli. 2001. *Johtamispuhe*. Jyväskylä: PK-Kustannus.

Järvilehto, Lauri. 2013 *Upeaa työtä! Näit teet itsellesi unelmien työpaikan*. Helsinki: Tammi.

Kaila, Eino. 1943. *Syvähenkinen elämä*. Helsinki: Otava.

- Kirjavainen, Paula & Ritva Laakso-Manninen. 2010. *Kestävä uudistuminen. Kuinka hyödyntää ja uudistaa yrityksen perimää*. Helsinki: WSOYpro.
- Kirjavainen, Paula. 2010. "Leadership ja management – isäntä ja renki yhteistyössä". Teoksessa Tapio Aaltonen, Petri Lehtipuu & Hanna Wasara (toim.) *Huomiseen! – Johtajuuden uusi aika*. Helsinki: Novetos Oy.
- Lainema, Matti. 2013. *Hyvä, paha omistaja*. Helsinki: Boardman.
- Leppänen, Makke & Rauhala, Ilona. 2012. *Johda ihmistä. Psykologiaa johtajille*. Helsinki: Talentum.
- Kouzes, James M. & Barry Z. Posner. 2011. *Credibility. How Leaders Gain and Lose It, Why People Demand it*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kulla, Jussi. 2011. *Käskyttämällä ei pääse pitkälle. Tutkimus suurten suomalaisyritysten toimitusjohtajien johtamiskokemuksista*. Väitöskirja, Aalto-yliopisto.
- Losada, M. & E. Heaphy. 2004. "The role of positivity and connectivity in the performance of business teams: A nonlinear dynamics model". *American Behavioral Scientist*, 47 (6): 740-765.
- Manka, Marja-Liisa. 2005. *Työn ilo*. Helsinki: Sanoma Pro
- Morgan, Gareth. 2006. *Images of Organization*. London: Sage Publications
- Nelson, Robert H. 2001. *Economics as Religion – from Samuelson to Chicago and Beyond*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Otala, Leenmaja & Guy Ahonen. 2005. *Työhyvinvointi tuloksetekijänä*. Helsinki: Sanoma Pro.
- Pitkänen, Eeva. 2010. "Kutsumusjohtaminen". Teoksessa Tapio Aaltonen, Petri Lehtipuu & Hanna Wasara (toim.) *Huomiseen! – Johtajuuden uusi aika*. Helsinki: Novetos.
- Pohjanheimo, Esa. 2012. *Johda ihmistä. Sosiaalipsykologiaa johtajille*. Helsinki: Talentum.
- Platon. 2011. *Valtio*. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.
- Quinn, Robert E. & Sue R. Faerman, Michael P. Thompson, Michael McGrath & Lynda S. St. Clair. 2007. *Becoming a Master Manager: A Competing Values Approach*. Oxford, U.K.: Wiley.
- Ropo, Arja, Erika Sauer, Hanna Lehtimäki, Tarja Pietiläinen, Nina Koivunen & Marja Eriksson. 2005. *Jaetun johtajuuden särämät*. Helsinki: Talentum.
- Saarinen, Esa. 1995. *Länsimaisen Filosofian Historia Huipulta Huipulle*. Juva: WSOY.
- Saarinen, Esa. 2002. *Soveltavan filosofian luova räjähdysvoima*. Professori Esa Saarisen virkaanastujaisluento Teknisellä korkeakoululla 17.12.2002.
- Saarinen, Esa. 2012. *The Paphos Seminar. Elevated Reflections on Life as Good Work*. GoodWork® Project Report Series, Number 80.
- Seligman, Martin E. P. 2011. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York: Free Press.
- Seeck, Hannele. 2008. *Johtamisopit Suomessa. Taylorisimista innovaatioteorioihin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sennett, Richard. 2002. *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Taylor, Jim & Watts Wacker. 2001. *The Visionary's Handbook. Nine Paradoxes That Will Shape the Future of Your Business*. New York: HarperCollins.
- Vaillant, George. 2009. *Hengellisyden vallankumous*. Rasalas kustannus.
- Viitala, Riitta. 2008. *Johda osaamista! Osaamisen johtaminen teoriasta käytäntöön*. Helsinki: MIF.
- Åhman, Helena. 2012. *Mielen johtaminen organisaatiossa*. Helsinki: SanomaPro.

JOHTAJUUDEN TAIDE — INHIMILLISEN KUKOISTUKSEN
TUKEMINEN ELÄMÄSSÄ JA ORGANISAATIOISSA

Johdanto

un Outotec keväällä 2011 päätti ryhtyä koko yritystä koskevaan arvonmääritysprosessiin, he ottivat yhteyttä leopardikuosisissa pikkutakeissa viihtyvään inhimillisen johtamisen erikoismieheen, Esa Saariseen. Yhdessä henkilöstöjohtajan kanssa Saarinen kiersi lävitse lähestulkoon jokaisen Outotecin toimipisteen Etelä-Afrikasta Australiaan, Latinalaisesta Amerikasta Saksaan. Prosessi huipentui intensiiviviikonloppuun Lapissa, jossa toimitusjohtaja Pertti Korhonen, filosofi Esa Saarinen ja muutama muu avainhenkilö kiteyttivät henkilöstöltä kerätyn palautteen perusteella yrityksen arvopohjan.

Professori Saarista on vuosien saatossa tullut monen yritysjohtajan luottomies. Hänet kutsutaan paikalle, kun pyrkimyksenä on ”kaivaa henkisiä voimavaroja esiin”, kuten J.T. Bergqvist asian muotoilee. Kun Suomessa tarvitaan inhimillistä otetta johtamiseen, intoa tekemiseen ja uskoa ihmiseen, on siis todennäköistä, että Esa Saarisen puhelin soi. Yritysmaailman luottamus häneen on niin kova, että kun Talouselämä (2011) kysyi yritysjohtajilta, ketkä kotimaiset kouluttajat ovat vaikuttaneet eniten suomalaiseen johtamiseen, oli E. Saarinen toiseksi suosituin vastaus.

Mikä sitten on se ainutlaatuinen kontribuutio, jonka Esa Saarinen on suomalaisen yritysjohtamiseen tuonut?

Tätä lähdin selvittämään haastattelemalla neljää yritysjohtajaa, jotka kaikki ovat olleet tiiviissä vuorovaikutuksessa Saarisen kanssa 90-luvulta tähän päivään: Shellin hallituksen puheenjohtaja ja Nokian entinen toimitusjohtaja **Jorma Ollila**, Koneen toimitusjohtaja **Matti Alahuhta**, Outotecin toimitusjohtaja **Pertti Korhonen** sekä K. Hartwallin, Norvestian ja Aino Health Managementin hallituksen puheenjohtaja **J.T. Bergqvist** edustavat yhdessä suomalaisen yritysjohtamisen ehdotonta aatelia. Tästä ilmeisestä kiireisyydestään huolimatta löytyi jokaiselta heiltä heti kalenterista aikaa, kun pyysin haastattelua liittyen Esa Saarisen johtamisen filosofiaan.

Samalla pyrin laajentamaan perspektiiviä yrityskentän ulkopuolelle haastattelemalla myös neljää Esalle läheiseksi tullutta korkean profiilin taiteilijaa: Kirjailija ja kuvataiteilija **Rosa Liksom**, kapellimestari ja säveltäjä **Leif Segerstam**, koreografi **Jorma Uotinen** sekä muusikko **M. A. Numminen**. Heidän kauttaan piirtyy kuva Esa Saarista lähiverkostojensa inspiroivana yhteensaat-

tajana ja inspiroituneena innostajana. Artikkelini lopussa kerron vielä tiivistetysti lisää näiden kahdeksan haastateltavani suhteesta Esa Saariseen (ks. liite 1).

Haastattelujen pohjalta pyrin tässä kirjoituksessa hahmottamaan, miten johtajat ja taiteilijat näkevät Esa Saarisen roolin 2000-luvun Suomessa. Mitä mahdollisia ainutlaatuisuuksia Esa Saarisen toiminta on suomalaisen yritysjohtoon ja kulttuurielämään tuonut? Ja mitä haastateltavat ovat omasta mielestään oppineet vuorovaikutuksessaan filosofi Saarisen kanssa?

Haastattelut ja analyysi

Haastattelut toteutettiin syksyllä 2012. Ne kestivät keskimäärin 42 minuuttia. Allekirjoittanut teki haastattelut henkilökohtaisesti, mutta M.A. Numminen oli niin tiiviisti ulkomaankiertueella, että hänen haastattelunsa tapahtui sähköisesti. Nauhoitetut haastattelut litteroitiin ja analysoitiin temaattisesti (Strauss & Corbin, 1998). Pyrkimyksenä oli avoimin mielin hahmottaa eri haastateluista nousevia keskeisiä yhdistäviä teemoja. Tämän analyysin pohjalta esitän tässä artikkelissa, että Saarisen toimintaa voidaan jäsentää alla esiteltävän kukoistavan työyhteisön mallin kautta (ks. kuvio 1).

Ihmislähtöinen johtaminen tarkoittaa työntekijöiden kukoistuksen mahdollistamista

”Kaikki lähtee ihmisestä.” Näin Jorma Ollila kiteyttää Saarisen keskeisen viestin. Saarisen teesit ja toiminta yrityskontekstissa pyörivät lopulta yhden kysymyksen ympärillä: Miten saada ihmiset kukoistamaan? Miten saada heidät voimaan hyvin, innostumaan ja antamaan parasta itseltään työpaikalla?

Perinteisen insinöörivetoisessa suomalaisessa johtamismallissa pysytään asialinjalla. Tekno-kraattisen johtamisen keskiössä ovat strategiat, prosessit, resursoinnit ja Excel-taulukot, joiden lokeroihin ihmiset laitetaan mahtumaan. Ollilan mukaan tämä ajattelu on ”käännettävä täysin toisinpäin ja lähdettävä liikkeelle ihmisistä.” On toki olennaista hallita myös teknisempi puoli, mutta ihmisten johtaminen on lopulta se alue, jossa monilla johtajilla on eniten kehittymisen varaa. Jos ihmiset saadaan kukoistamaan työyhteisössä, on tämä merkittävä voimavara: Korhosen sanoin, ”siinä piilee valtava, epälineaarinen voima, jos omat joukot firmassa elävät rohkeudessa, vapaudessa ja uskalluksessa.” Alahuhdan mukaan olennaista kukoistuksessa on halu kasvaa ja kehittyä, mikä on suuri mahdollisuus niin jokaiselle ihmiselle kuin tätä kautta koko yritykselle.

Haastatteluiden pohjalta esitän, että pohjimmiltaan Saarisen perussanoma voidaan tiivistää kahteen teesiin, joista ensimmäinen liittyy yleiseen ihmiskuvaan ja toinen johtamiseen:

- 1) Oikeissa olosuhteissa jokainen meistä voi kukoistaa.
- 2) Johtajan tärkein tehtävä on luoda tällaiset olosuhteet yhteisön jokaiselle jäsenelle.

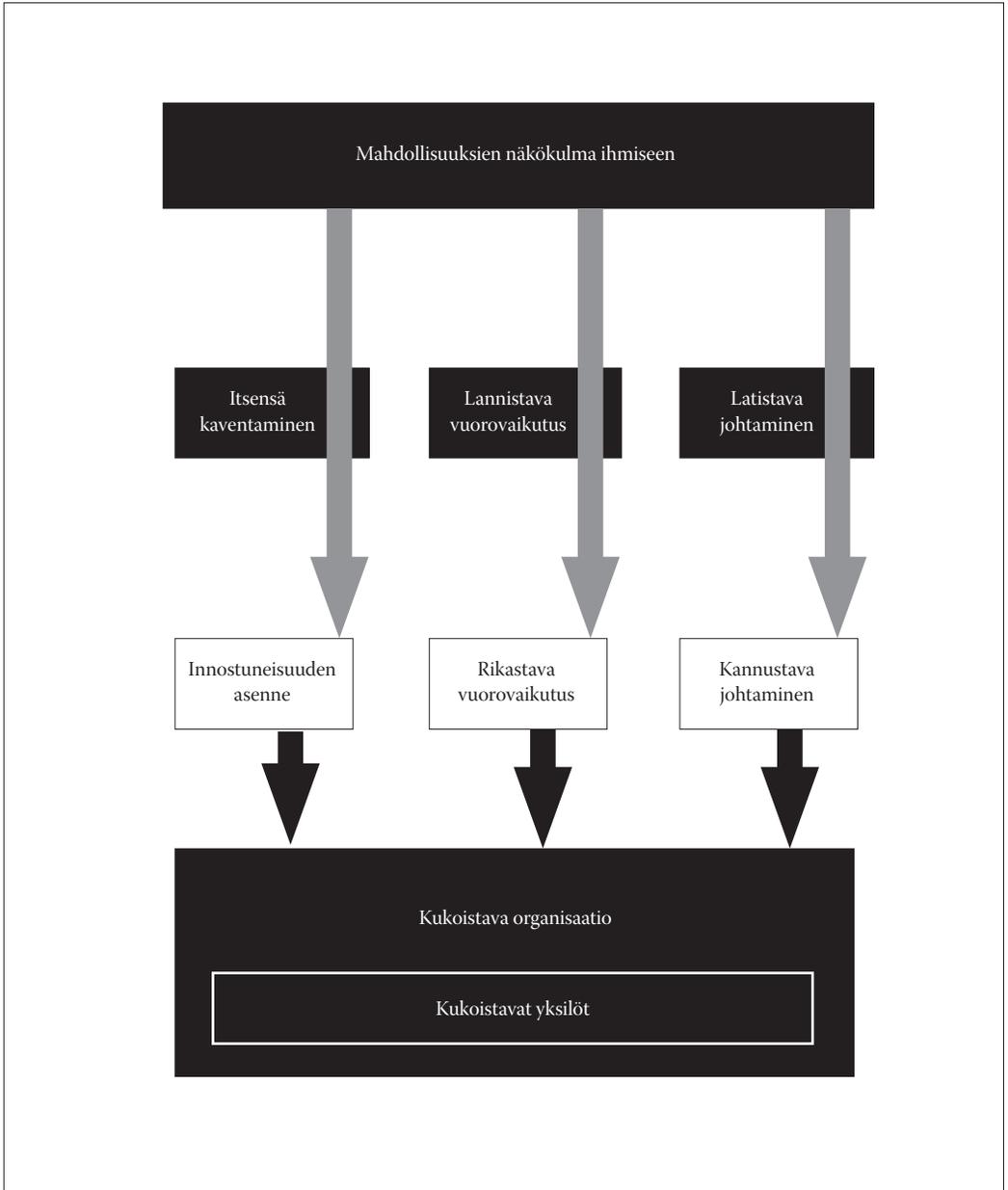
Kukoistuksella on kuitenkin kolme rakenteellista estettä, jotka nousivat haastatteluissa esiin, ja jotka on purettava, jotta ihminen voisi olla sitä mitä hän parhaimmillaan on. Ensinnäkin ovat ne kavennuksen silmälaput, jotka ihminen on itse itselleen luonut. Toiseksi, työyhteisöllä ja sen

ilmapiirillä voi olla joko kannustava tai lannistava vaikutus suhteessa omaan mahdollisuuteemme kukoistaa työpaikalla. Kolmanneksi, johtaja on joko kukoistusta tuottava tai sitä tukahduttava voima jokaista alaistaan kohtaan. Näitä yksilön sisäisiä, yhteisöllisiä ja johtajuudellisia lannistusmekanismeja vastaan Saarinen hyökkää kahdella rintamalla: Ensinnäkin hän pyrkii saamaan jokaisen työntekijän johtajasta kesäharjoittelijaan uskomaan omaan kukoistumahdollisuuteensa. Hän pyrkii tuomaan vapauden viestin: kukoistuksen mahdollisuus on olemassa meistä jokaiselle, myös sinulle.

Samalla vapauden viesti on kuitenkin myös vastuun julistus: Jos kukoistuksen mahdollisuus on totta, olemme yhdessä vastuussa sen toteutumisesta – sekä itsellemme että muille. Meidän on tiedostettava oma roolimme itsemme ja läheistemme kukoistusta tukevana tai tukahduttavana voimana. Ja vastuullisesti lähdettävä miettimään, miten voimme tältä osin kasvaa kukoistusta tuottavaksi voimaksi. Erityisen merkittävä vastuu on tietysti johtajilla, joiden on ymmärrettävä keskeinen roolinsa koko organisaation mahdollisuudessa kukoistaa.

Kokonaisuudessaan Saarisen ajama muutos on muutos kohti organisaatioita, jotka eivät latis- ta ja lannista ihmistä, vaan päinvastoin tukevat heidän kasvuaan, ihmisyyttään ja mahdollisuut- taan kukoistaa. Pyrkinessäni jäsentämään haastatteluissa esiinousseita teemoja päädyin siihen, että kaiken Saarisen toiminnan lähtökohtana on mahdollisuuksien näkökulma ihmiseen, jonka kautta hän peilaa niin suhtautumista itsemme, vuorovaikutustapoihimme kuin johtamisasen- teeseemme (ks. kuvio 1). Päämääränä on kukoistava organisaatio, jossa jokaisella yksilöllä on ti- laa kukoistaa. Tässä kohden Pertti Korhonen onnistuu ehkä kaikkein parhaiten kiteyttämään Esan toiminnan perimmäisen päämäärän:

”Hän pyrkii vapauttamaan ihmisiä siitä vankilasta ja rajoituksista, joita ihmiset ovat itse itsel- lensä tai toinen toisillensa rakentaneet. Minusta Esa on ihmisten vapauttaja. Hän vapauttaa ih- misiä itseltään.”

Kuvio 1 Yhteenvedo haastatteluissa esiin nousseista Saarisen johtamisfilosofian keskeisistä ulottuvuuksista

Saarisen ihmiskuva: Ehdoton usko ihmiseen

”Esan filosofiassa on hyvin vahva usko jokaiseen ihmiseen ja siihen hyvään, mitä jokaisesta ihmisestä löytyy.” (Pertti Korhonen)

Filosofi Saarinen pyrkii siis keskeisesti muuttamaan käsitystämme siitä, mitä on olla ihminen. Johtajilla on aina tietynlainen ihmiskuva, jonka pohjalta he operoivat. Vaikka he eivät aina ole sitä tietoisesti valinneet, heillä on aina tietty käsitys siitä, minkälaisia työntekijät pohjimmiltaan ovat – laiskoja vai ahkeria, passiivisia vai proaktiivisia, vastuuntuntoisia vai kontrolloitavia (vrt. Gagné & Deci, 2005; McGregor, 1960). Tämä ihmiskuva vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten he organisaationsa ihmisiä kohtelevat.

Saarisen missio on tämän ihmiskuvan muuttaminen. Hänen ajattelunsa ytimessä on ehdoton usko ihmiseen ja hänen kykyihinsä. Joka ikinen ihminen voi olla enemmän kuin mitä hän nykyään on, jos vain olosuhteet ovat oikeat. Kun Saarinen katsoo ihmistä, hän Korhosen sanoin, lähtee ”positiivisuudesta ja mahdollisuuksista eikä rajoitteista tai negatiivisuudesta: ihmisestä löytyy niin paljon enemmän, kuin mitä pinnalta on nähtävissä” M. A. Numminen tiivistää Saarisen lähtökohdat toteamalla yksinkertaisesti: ”Esa Saarisen ihmiskuva lähtee positiivisuudesta. Hän näkee – ainakin periaatteessa – jokaisessa ihmisessä jotakin hyvää.”

Saarinen siis aidosti uskoo, että jokainen meistä on hiomaton timantti, joka voisi olla paljon enemmän kuin mitä hän nykyään on. Siksi on olennaista etsiä sitä jokaisesta meistä löytyvää ainelaatuisuutta, kunnes löytyy ”se särmä, josta ihminen voi mennä oman itsensä kanssa eteenpäin”, kuten Ollila asian muotoilee.

Bergqvist kutsuu tätä Esan ihmisenäkemystä ’ihminen 2.0’ -ajatteluksi. Se tarkoittaa sitä, että emme kavenna näkökulmaamme koskemaan vain sitä, mikä tällä hetkellä on ihmisessä ilmeistä ja näkyvää. Sen sijaan katsomme häntä tulevaisuusorientoituneesta mahdollisuuksien perspektiivistä: Mitä tämä ihminen voisi parhaimmillaan olla? Mitä piileviä potentiaaleja häneen on kätkeyty? Miten saisimme hänen parhaan minänsä houkuteltua esille? Tämä on lähtökohta Esan omalle tavalle kohdata toinen ihminen niin työssään kuin vapaa-ajallaankin: Hän pyrkii auttamaan ihmistä näkemään itsensä mahdollisuuksien perspektiivistä ja tukemaan ihmistä hänen oman parhaan minuutensa esiinkaivamisessa. Saarinen siis tarjoaa ihmisille ihmiskuvaa, joka Ollilan mukaan ei ole ”rajoja luova”, vaan päinvastoin turhia rajoja purkava ja ”vapauttava.”

Tämän ihmiskuvan keskiössä on usko itsestä ja toisista löytyvään kukoistuspotentiaaliin ja kasvun mahdollisuuteen. Matti Alahuhta uskoo, että Esa kokee kaikkein parhaana palautteena työstään ”sen kun hän näkee että se kohderyhmä, minkä kanssa hän kulloinkin työskentelee, avautuu ajattelemaan työtään ja johtajuuttaan laajemmin ja kasvavassa määrin positiivisesta asenteesta käsin.” Pertti Korhonen vuorostaan uskoo, että Saarisen tavoitteena on, että ”kullakin ihmisellä olisi mahdollisuus tulla sellaiseksi kuin mikä itse asiassa hänen täysi potentiaalinsa on.”

Kukoistuksen kolme rakenteellista vihollista

Käytännössä kuitenkin aivan liian harva meistä pääsee tuomaan täyden potentiansa esiin työpaikallaan. Harva meistä tuntee kukoistavansa työssään. Tämä johtuu kolmesta rakenteellisesta esteestä, jotka on purettava, jotta ihminen voisi olla sitä mitä hän parhaimmillaan on.

Ensinnäkin ovat ne kavennuksen silmälaput, jotka ihminen on itse itselleen luonut. ”Saatamme käyttää itseämme hämmästyttävän kapeasti”, Esa Saarinen totesi Pafoksella 2004, omat asenteemme ja ajatusluutumamme voivat estää meitä näkemästä niitä mahdollisuuksia, jotka itsesämme piilevät. Moni ihminen on itse keskeinen este omalle kukoistukselleen.

Toiseksi, työyhteisöllä ja sen ilmapiirillä voi olla joko kannustava tai lannistava vaikutus suhteessa omaan mahdollisuuteemme kukoistaa työpaikalla. Minkälaiset ovat suhteeni lähityötovereihini? Saanko heiltä tarvitsemaani tukea? Antavatko he tilaa minulle olla oma itseni? Onko meillä yhteisyyden tuntu ja jaetun tekemisen meininki? Kaikki tämä vaikuttaa omaan mahdollisuuteeni kukoistaa. Siksi on keskeistä katsoa siihen tapaan, miten ihmiset työpaikalla keskenään vuorovaikuttavat. Keskinäisten kommunikaatiotapojen kautta kukoistuksen tarvitsema tila avautuu tai sulkeutuu.

Kolmanneksi, johtaja on joko kukoistusta tuottava tai sitä tukahduttava voima jokaista alaisiaan kohtaan. Aivan liian monen esimiehen pelkkä läsnäolo ahdistaa alaista ja näin he *de facto* toimivat keskeisenä alaisiaan lannistavana voimana. Sen sijaan johtajan pitäisi ottaa vastuuta alaisensa kukoistuksesta, pitää huolta että hän itse omalla esimerkillään valaa tilaa kukoistukselle.

Näillä kolmella tasolla operoiva systeemidiktatuuri lannistaa ihmisiä; estää heitä toteuttamasta itseään. Katsokaamme seuraavaksi niitä kolmea vaihtoehtoa, jotka Esa näille esittää.

Oman asenteen merkitys ja mahdollisuuksien näkökulma itseemme

”Suurin osa pidäkkeistä on ihmisessä itsessään.” (J. T. Bergqvist)

Matti Alahuhta näkee, että Saarisen toiminnan perusta liittyy ”elämänasenteen merkitykseen ja positiivisen ajattelun vaikuttavuuteen.” Saarinen on kohdeyrityksissään saanut ihmiset ”heräämään ja havahtumaan” siihen, kuinka ratkaisevasti oma asenteemme vaikuttaa mahdollisuuksiimme. Hän on laajentanut ihmisten perspektiiviä sen suhteen, miten ”omaa työtä ja elämää voi ajatella,” ja miten erilaista se työ ja elämä voi käytännössä olla riippuen omasta asenteestamme sitä kohtaan. Saarinen siis pyrkii tekemään ihmiset tietoisiksi siitä, miten paljon he omalla asenteellaan vaikuttavat itsensä ja ympäristönsä kukoistuspotentiaaliin.

Esan sanastossa monia meitä kahlitsee ”sisäinen pöpöttäjä”, joka kuiskii korvaamme lannistuksen viestejä. Olemme siis sisäistäneet sellaisen kriittisen äänen, joka tahtomattamme muistuttaa meitä aina omasta kyvyttömyydestämme ja epäonnistumisista. Pahimmillaan tällainen sisäinen kriitikkomme ”saa meidät voimaan huonosti, elämään pelossa tai ajattelemaan, että tämä ei kannata, eihän tämä ole mahdollista,” kuten Korhonen asian muotoilee. Ihmiset tulevat siis omilla ajatuksillaan rajoittaneeksi mahdollisuuksiaan.

Tämän sijasta sisäisen asenteemme viesti meille voisi olla, Korhosen sanoin, ”vapauttavampaa ja voimallistavaa.” Asioita voi aina katsoa negatiivisessa tai positiivisessa valossa, joten miksemme valitsisi ensisijaisesti jälkimmäistä perspektiiviä? Ollilan mukaan tämän ”positiivisen asenteen löytäminen” on se, mihin Saarinen pyrkii ihmiset viemään. Hän tarjoaa monia lennokkaita tuloakkuja, joiden kautta pyrkii tekemään tämän asennoitumistavan ihmisille eläväksi vaihtoehdoksi.

Tämä myönteisyyden ja mahdollisuuksien näkökulma ei tarkoita, etteikö negatiivisten asioiden olemassaoloa tunnusteta. Silmien sulkeminen vastoinkäymisiltä ei tietystikään ole järkevää. Mut-

ta kun vastaiskun olemassaolo on tunnustettu, ei siinä märehminen enää auta ihmistä eteenpäin. J. T. Bergqvistille on jäänyt erityisesti mieleen Saarisen kysymys ”Oletteko koskaan nähneet James Bondia turhautuneena?” Vastaus on, että ette ole. Koska James Bond ei koskaan turhaudu. Tapahdutti mitä tahansa, hän ei jää valittamaan, vaan kääntää vaikeimmatkin tilanteet mahdollisuuksiksi mennä eteenpäin. Bondilla on ilmiömäinen kyky katsoa jokaista tilannetta mahdollisuuksien näkökulmasta. Tätä bondmaista asennetta Saarinen pyrkii ihmisten mieliin ankkuroimaan tarinoiden ja oman esimerkinsä voimalla. Vastoinkäymiset ovat välttämätön osa ihmiselämää, mutta elämä jatkuu niiden jälkeenkin. Mahdollisuuksien näkökulma auttaa tällöinkin näkemään, mihin suuntaan parhaimmillaan voidaan jatkaa.

Tässä korostuu Saarisen pyrkimys vaikuttaa ihmisiin kokonaisvaltaisesti, eikä pelkästään heidän ajatteluunsa. Hän pyrkii muuttamaan ihmisiä myös asennetasolla. Tältä osin Saarisella on Bergqvistin mukaan poikkeuksellinen ”kyky innostaa ihmisiä tuntemaan itsensä ja käyttämään koko potentiaaliaan.” Saarisen ansiosta ihmiset ”sallivat itsensä innostua.” Vaikka maailma tarjoaa ihan riittävästi vastusta myös, niin silti monen ihmisen pahin vihollinen on hän itse. Bergqvistin mukaan Esalla on poikkeuksellinen kyky saada ihmiset – ei vain ajattelemaan näin –, vaan myös toimimaan tämän ajatuksen mukaisesti.

Rikastava keskinäinen vuorovaikutus ja jaettu tavoite

”Hän pyrkii saamaan ihmiset ymmärtämään rakentavan positiivisen vuorovaikutuksen merkityksen.” (Matti Alahuhta)

Miten meidän tulisi kohdata toinen ihminen? Tässä Saarisen ideaali tiivistyy ajatukseen rikastavasta vuorovaikutuksesta. Tämä kytkeytyy tiiviisti edellä esitettyyn Saarisen mahdollisuuksien ihmiskuvaan. Jokainen ihminen pitää kohdata sillä oletuksella, että hänestä on löydettävissä jotakin upeaa, jokin ihanuuden siemen tai ainutlaatuisuus. Pelkästään tämä asenne toista ihmistä kohtaan saa meidät näkemään hänet uudessa valossa ja kohtaamaan hänet aivan eri kannustavuus-aseenteella, kuin mihin useimmat ihmiset tyytyvät. Kun uskomme toisesta löytyvään hyvään, on meidän tehtävämme auttaa häntä tuomaan tämä hyvä esiin. Haluamme että oma vaikutuksemme tähän toiseen on rikastava, hänen mahdollisuuksiaan laajentava eikä kaventava. Tätä tarkoittaa rikastavan vuorovaikutuksen filosofia.

Pertti Korhonen korostaa lähiympäristömme suurta vaikutusta omiin kukoistusmahdollisuuksiimme. Hän lainaa Saarisen kielikuvaa ”latistuksen mankelista” kuvaamaan sitä latistavaa ja lannistavaa vuorovaikutusta, jonka uhreja monet työpaikallaan ovat. Tällainen vuorovaikutus kaventaa meitä ihmisenä, olemme paljon vähemmän kuin mitä parhaimmillaan voisimme olla. Kun ihminen pääsee elämään yhteisössä, joka tukee ja kannustaa häntä, hänen elämänsä ja kukoistusmahdollisuutensa voivat Korhosen mukaan olla ”radikaalisti toisella tasolla.” Sama yksilö voi siis olla täysin eri ihminen riippuen siitä, onko häntä ympäröivä yhteisö lannistava vai kohottava. Toisessa hän operoi defensiivisessä kitumismoodissa välttäen kaikkia ylimääräisiä elonmerkkejä, toisessa hänen ihmisyytensä puhkeaa kukkaansa, ja hän uskaltaa tuoda koko persoonansa ja potentiansa esille.

Meidän on siis tiedostettava oma keskeinen roolimme lähiympäristömme kukoistusmahdol-

lisuuksien avaajana tai latistajana. Saarinen kannustaa ihmisiä ottamaan vastuuta omasta tavastaan vuorovaikuttaa niin työtovereiden kuin läheistensä kanssa. Omalla asenteellamme voimme ratkaisevasti vaikuttaa paitsi siihen, miten kanssaihmiset ympärillämme pääsevät kukoistamaan, myös siihen, minkälaiseksi keskinäinen vuorovaikutuksemme muotoutuu. Rikastava vuorovaikuttaja luo ympärilleen myönteisyyden ilmapiirin, joka heijastuu takaisin häneen itseensä kannustavampana ja innostavampana vuorovaikutuksena. Parhaimmillaan tämä johtaa itseään ruokki-vaan myönteisyyden kierteeseen, jossa osapuolten kohonneet tunnelmat ja odotukset rakentavat itseään vahvistavaa kukoistuksen ilmapiiriä koko työyhteisöön.

Yrityskontekstissa keskeinen yhteisöllisyyttä energisoiva voima on sitoutuminen yhteiseen tavoitteeseen. Ollila näkee, että Saarisen johtamisajattelussa johtajan keskeisimpiin tehtäviin kuuluu valaa ihmisiin usko yhteiseen tavoitteeseen. Tässä ei riitä, että kerrotaan mihin työntekijöiden on päästävä. Tavoitteelle pitää luoda sisäinen, ilmeistä suurempi merkitys, joka toimii työntekijöitä motivoivana voimana. Samaa korostaa myös Bergqvist. Hänen mukaansa johtajan tärkeimmät tehtävät ovat ensinnäkin elävän ja kiinnostavan näkemyksen luominen siitä, mihin yhtiö on menossa, ja toiseksi tämän vision tartuttaminen toisiin ihmisiin innostavasti, siten että ihmiset sitoutuvat siihen itse. Hänen mukaansa Saarinen on tuonut erityisesti näistä jälkimmäisen osaksi suomalaista johtamiskulttuuria.

Johtajan haaste: Vastuu ihmisten kukoistuksesta

”Jos kerran ihmisissä on kussakin niin valtavan paljon hyvää ja positiivista, niin tällöinhän se on siitä johtajasta kiinni löytää ihmisestä se särmä, jolla tämä saadaan esiin.” (Jorma Ollila)

Saarisen mahdollisuuksien ihmiskuva asettaa johtajalle valtavan haasteen: Hänen vastuullaan on pitää huolta, että yrityksen jokaisella työntekijällä on mahdollisuus kukoistaa. Hän on viime kädessä vastuussa siitä, että hänen oma käytöksensä sekä yrityksen rakenteet ja toimintatavat ovat kukoistusta tukevia. Johtaja ei voi vaikuttaa ulkoisiin olosuhteisiin, mutta hän voi vaikuttaa siihen, saako hän tiiminsä jäsenistä kaiken potentian esiin vai ei. Korhosen sanoin: ”Hyvä johtaminen on sellaista, että siinä ei paineta ihmisiä, vaan vapautetaan ihmisiä. Eli vapautetaan se potentiaali ja voimavara mikä siellä on.”

Ollila näkee, että johtajan tulee uskoa jokaisesta ihmisestä löytyvään ainutlaatuisuuteen ja kukoistumahdollisuuteen: ”Jokaisessa on aina jotakin ainutlaatuista, joku semmoinen särmä josta, kun sitä oikealla lailla hiotaan, niin siitä tulee se timantti.” Vaikka pintatasolla ihmisessä voi näkyä monia heikkouksia, on johtajan kyettävä katsomaan niiden taakse ja autettava ihmistä menemään eteenpäin tämän oman ainutlaatuisuutensa kanssa. Hänen tulee kiinnittää ”positiivisella tavalla huomiota niihin ihmisen kykyihin” ja pyrkiä auttamaan työntekijää löytämään sen särmän, jonka kautta voi mennä itsensä kanssa eteenpäin. Tästä timantin hiomisesta esiin on Ollilan näkemyksen mukaan kyse Saarisen käyttäessä termiä ’kukoistus’.

Tämä tarkoittaa myös aktiivista otetta siihen, että jokaiselle työntekijälle löytyy se työtehtävä, jossa hän voi kukoistaa. Erilaiset tehtävänkuvat sopivat erilaisille ihmisille ja heidän ainutlaatuisille vahvuuksille, ja johtajan tehtävä on pitää huolta, että jokaiselle löytyy hänelle sopiva tehtävä. Rautaruukin ensimmäinen toimitusjohtaja, edesmennyt vuorineuvos (ja kirjoittajan isoisä) Hel-

ge Haavisto tiivistä oman johtamisfilosofiansa yhden keskeisen teesin toteamalla, että keskeistä on löytää jokaiselle työntekijälle sellainen työtehtävä, että ”hän innostuu siitä itse.” Ei ole olemassa passiivisia työntekijöitä, vain sellaisia, jotka eivät vielä ole löytäneet oikeaa paikkaansa. Tämä sama vastuu auttaa työntekijöitä löytämään oma kukoistuksen kanavansa yrityksessä on keskeisenä myös Saarisen johtamisen filosofiassa.

Ollila korostaa edelleen, että johtajan haaste ei ole vain siinä, että hän itse oppii asennoitumaan oikealla tavalla. Erityisesti isommissa yrityksissä on olennaista, että johtaja opettaa myös alaisiaan johtamaan tämän asenteen kautta. Hän näkeekin Saarisen opit hyödyllisenä raamina tai mallina, jonka pohjalta voi peilata ja kehittää paitsi omaa toimintaansa, myös alaistensa toimintaa ja johtamistapaa. Johtajan tulee siis ensin omaksua Saarisen mahdollisuuksien ihmiskuva ja myönteinen asenne itse ja ”ylläpitää sitä johdonmukaisesti omassa käyttäytymisessään”. Sen jälkeen johtajan tulee pyrkiä rohkaisemaan ja vahvistamaan samaa asennemaailmaa suorissa alaisissaan ja lopulta kaikissa työntekijöissä läpi koko yrityksen.

Miten Esa Saarisen toiminta muuttaa yrityksiä?

”Jos kaikissa Suomen yrityksissä toimittaisiin saarismaiseen tapaan, meillä ei olisi työpaikkakiusaamisen ongelmaa ja Suomi olisi maailman johtava maa työviihtyvyydessä. Ei tarvitsi puhua oleskeluyhteiskunnasta, koska kaikki haluaisivat osallistua paremman maailman rakentamiseen.” (M. A. Numminen)

Vaikka asennetason muutosten vaikutuksia on haastavaa suoraan mitata, uskovat kaikki haastatellut johtajat Saarisen toiminnalla olevan merkittäviä vaikutuksia kohdeyrityksiin. Matti Alahuhta toteaa olevansa vakuuttunut, ”että hän on saanut monissa yrityksissä ihmisiä havahtumaan siihen, että he näkevät työnsä liian kapeasti ja miten antoisaa on perspektiivin laajentaminen omaan työhön liittyen ja oman työn merkityksellisyyden sisäistäminen yrityksen toimintaan nähden”. Alahuhta uskoo, että tätä kautta Saarinen kontribuoi laajemminkin siihen, ”miten asennemaailma ja ilmapiiri yrityksessä kehittyy”.

Korhonen vuorostaan uskoo, että keskeinen seuraus Saarisen toiminnasta on, että ”ihmiset, elävät keskimääräistä enemmän rohkeudessa ja vähemmän pelossa. He uskaltavat unelmoita enemmän.” Tämä heijastuu niin työntekijöiden kuin esimiestenkin toimintaan, ja lopulta myös siihen miten hyvin asiakkaita palvellaan. Kun Saarisen esiin nostamista teemoista keskustellaan ja eletään enemmän niiden mukaisesti, ”niin ihmiset voivat paremmin ja nauttivat elämästään enemmän, myös siitä työn osuudesta elämässään. Yhdessä he toimivat rikastavammin ja saavat näin aikaan hienompia juttuja.” Lopulta tämä yhdessä aikaansaaminen johtaa myös yrityksen menestykseen. Korhosen mukaan Saarisen johtamisfilosofia on lopulta kannattavaa – paitsi ihmisille itselleen – myös puhtaasta bisnes-näkökulmastakin.

Bergqvistin mukaan ”ihmiset uskaltavat vapauttamaan itsestään voimavaroja” Saarisen luoman tunnelman ansiosta, ja se johtaa lopulta tulokselliseen toimintaan. Hän nostaa erityisesti yhden tarinan esiin esimerkkinä Saarisen toiminnan vaikuttavuudesta. Bergqvistin ollessa Nokian mikroaaltoradiot-yksikön johtajana he päättivät Saarisen kanssa tehdä tästä 150 hengen yksiköstä alallaan maailman johtavan. Saarinen näki tämän haasteen puhtaasti inhimillisten voimavarojen näkökulmasta: ‘Miten saadaan ihmiset innostumaan?’ Järjestettiin kolme puolen päivän sessio-

ta, joissa J. T. puhui ensin liiketoimintatilanteesta ja mahdollisuuksista – ja sitten Saarinen käänsi nämä henkilökohtaisen innostuksen jutuiksi. Seurauksena tämä aiemmin paikalleen pysähtynyt, ikääntyvien työntekijöiden tuotantoyksikkö lähti ”huimaan nousuun” kasvaen jatkuvasti voitollisesti vuodesta 1996 vuoteen 2009. Pelkkä innostus tai pelkkä manageriaalinen osaaminen eivät kumpikaan olisi yksin riittäneet. Mutta kun kohonnut energiataso saatiin kanavoitua hedelmälliseen toimintaan, yhdistyi yksikössä onnistuneesti yhteenkuuluvuus ja tuloksellisuus, ja Bergqvistin mukaan moni aiemmin väsynyt työntekijä lähti sieltä lopulta ”onnellisena eläkkeelle.”

Filosofi elää niin kuin opettaa

”Yks Esan tärkeä ominaisuus on kyky innostua. Esan seurassa on helppo itsekkin innostua. Välillä se menee ihan överiksi. Me innostutaan hirveästi asioista yhdessä.” (Rosa Liksom)

Haastatteluideni pohjalta kävi selväksi, että Esa Saarista yksityishenkilönä on vaikea erottaa hänen edustamistaan johtamisopeista. Hän ei vain saarnaa ihmisistä löytyvistä upeuksista, vaan elää tämän uskomuksen todeksi omassa elämässään. Esimerkiksi Korhonen toteaa, että ”kun ajattelee, miten Esa käyttäytyy muita ihmisiä kohtaan ja ympäristöään kohtaan ja miten hän huomaa ja havainnoi muita ihmisiä, niin hän on kyllä äärimmäisen huomioonottava ja kunnioittava. Minusta Esa kyllä pyrkii myös itse elämään niin kun hän opettaa. Ja siinä hän on hieno esimerkki meille kaikille.” Myös Ollila korostaa Saarisen omaa positiivista asennetta ja briljanttia kykyä nähdä ihmisissä piilevä hyvä. Heidän keskusteluissaan Saarinen on kerta toisensa jälkeen osoittanut ilmiömaista kykyä löytää uusia perspektiivejä asioihin.

Taiteilijahaastatteluissa tämä Saarisen oma luonne tuli myös vahvasti esille. Niin Segerstam kuin Liksomkin korostivat Saarisen kykyä innostua asioista. Uotinen vuorostaan oli esiintyvänä taiteilijan vaikuttanut siitä ”innostuksesta, mikä hänestä säteilee niissä luentotilaisuuksissa.” Oman asenteen suuri merkitys oli myös jotakin, jota he itse olivat Saariselta oppineet. Liksom kertoo oppineensa Saariselta ”kuinka hirveän monet asiat ovat omasta asenteesta kiinni,” ja kuinka ”mihin tahansa asiaan voi ottaa noin viisitoista näkökulmaa.” Esimerkiksi omaa arkeaan voi katsoa tyydyden näkökulmasta tai vaihtoehtoisesti nähdä sen ”sarjana kohottavia tapahtumia.” Tätä samaa asenteen merkitystä korostaa myös Uotinen, joka näkee juuri tässä arkipäivän filosofiasa yhden Saarisen keskeisen kontribuution: Hän auttaa näkemään kuinka jokapäiväiset asenteelliset valinnat vaikuttavat elämämme laatuun ja kulkuun.

Saarisen rikastavan vuorovaikutuksen filosofia saa myös yhden keskeisen muotonsa hänen omassa toiminnassaan. Lähiympäristössään Saarinen toimii eräänlaisena ihmisten yhteensaat-tajana ja kohottavien kohtaamisten järjestäjänä. ”Ihmisten saattaminen yhteen,” on Rosa Likso-min kiteytys Saarisen toiminnan pohjimmaisesta päämäärästä. Hänen mukaansa Saarinen nauttii, kun onnistuu saattamaan ihmisiä yhteen, erityisesti sellaisia ihmisiä, joita ei voisi ensi alkuun lainkaan kuvitella yhdessä. Saarinen onkin vuosien varrella aktiivisesti törmäyttänyt eri elämän-poluilta tulevia ystäviään ja tuttaviaan toisiinsa toivoen näiden dynaamisten kohtaamisten olevan molemmille osapuolille kohottavia kokemuksia. Samaten hänen ammatillinen toimintansa, erityisesti Pafos-seminaari, voidaan nähdä pyrkimyksenä saattaa erilaisia ihmisiä rikastavaan keski-näiseen vuorovaikutukseen. Kun Saarinen esittelee kaksi ihmistä toisilleen, hän esittelypuheensa

lennokkailla ylistyksillä virittää molemmat osapuolet kohtaamaan toinen toisensa mahdollisuuksien perspektiivistä. Näin hän tekee aktiivista työtä luodakseen rikastavan vuorovaikutuksen kohtaamisia myös ympärillään oleville ihmisille.

Kokonaisuudessaan Saarinen siis tulee toteuttaneeksi antiikkista elämänfilosofian ideaalia, jossa oma elämäntapa nähtiin keskeisenä osana henkilön filosofiaa; henkilön oma elämänasenne on paras käyntikortti hänen filosofiansa toimivuudesta tai toimimattomuudesta (ks. Hadot, 2010; Saarinen, 2003). Saarinen levittääkin elämänoppejaan kahdella rintamalla: Ensinnäkin suusanallisesti luentojensa ja muun julkisen toimintansa kautta. Mutta vähintään yhtä merkittävällä tavalla hän tekee sitä oman persoonansa ja henkilökohtaisen esimerkkinsä kautta.

Lopuksi: Esa Saarisen missio

”Joku voi sanoa että hetkinen, ei se näin simppeleä ole. Minun mielestäni se on!” (Jorma Ollilla)

Jo useamman vuosikymmenen Saarinen on toiminut myönteisemmän ihmiskuvan lähettiläänä Suomessa. Korhonen uskoo hänen vaikuttaneen johtamisen kehittymiseen Suomessa enemmän kuin kukaan muu. Yritysmailmaan hän on tuonut, Bergqvistin sanoin, ”henkisen voimavaran vapauttamisen idean.” Saarinen valaa uskoa myönteiseen ihmiskuvaan, jossa työntekijöitä ei katsota kontrollia vaativina resurssina, vaan kukoistuskäytöisinä ihmisinä, jotka vain odottavat oikeita olosuhteita puhjetakseen kukkaansa. Matti Alahuhdan mukaan hän on nostanut suomalaisen johtajuuskeskustelun ”uudelle tasolle”, mitä tulee oman asenteen merkityksen ymmärtämiseen. Saarinen kouluttaa niin johtajia kuin työntekijöitä muokkaamaan ihmiskuvaansa ja asennemaailmaansa. Näin hän pyrkii aikaansaamaan yrityskulttuuria, joissa ihmisillä on tilaa kukoistaa.

Laajemmin ottaen hän on tehnyt työtä tämän myönteisemmän ihmiskuvan ja kukoistavamman kulttuurin puolesta koko Suomen tasolla. Hänen koulutuksiinsa on varovaistenkin arvioiden mukaan osallistunut kymmeniätuhansia suomalaisia ja hänen lukiolaisille suunnatut oppikirjansa ovat järjestään olleet suuressa suosiossa lukioiden filosofiankursseilla. M. A. Nummisen mukaan Saarisen länsimaista filosofiaa esittelevä kirja voidaan jo nyt tunnustaa klassikoksi, jota luetaan vielä seuraavissakin sukupolvissa. Tämänkokoiseen ihmisjoukkoon vaikuttaminen kerrannaisvaikutuksineen tarkoittaa, että voidaan puhua jo kansallisesti merkittävästä asennekoulutuksesta.

Vielä myönteistä ajattelua fundamentaalisemmalla tasolla Saarinen on aktivoinut ihmisiä ajattelemaan omia ajatuksiaan ja asenteitaan, ottamaan ne tarkasteluun ja kehittämään niitä eteenpäin. Uotisen mukaan yksi Saarisen keskeisistä vaikuttavuuksista on, että hän on tuonut filosofian lähemmäksi ihmisten arkea: ”Monet ihmiset ajattelevat filosofiasta, että se on liian vierasta, liian älyllistä, ei koske minua. Esa on alentanut tätä kynnystä. Me kaikki voimme lähestyä filosofiaa. Jokapäiväinen elämämme sisältää filosofisia kysymyksiä. Filosofia on läsnä jokapäiväisessä elämässämme, kaikissa valinnoissa joita teemme.” Perimmäisellä tasolla Saarinen siis pyrkii autamaan ihmisiä ottamaan enemmän vastuuta omasta ajattelustaan ja asenteistaan. Alahuhdan mukaan Saarisen tapa vaikuttaa perustuu siihen, että ”hän saa yksilöt sisällään ajattelemaan niitä kysymyksiä omalta kohdaltaan, mitä hän nostaa esille.” Hän siis pyrkii avaamaan ihmisiä kehittämään itseään eteenpäin, kohti itse valittua ja hedelmällisempää ajattelutapaa, ja ”näkemään sen valtavan kehityspotentiaalin mitä itsensä jatkuva kehittämishalu tuo mukanaan.”

Pertti Korhonen näkee Saarisen eräänlaisena ihmisyyden arvostamisen lähetyssaarnaajana. Korostamalla rikastavan vuorovaikutuksen merkitystä hän Bergqvistin mukaan auttoi suomalaisia tulemaan pois juron metsäläisen haarniskastaan. Ollilan mukaan tämä palautuu Saarisen äärimmäisen optimistiseen ihmiskuvaan:

”Hän uskoo ihmiseen. Yksittäiseen ihmiseen ja siihen voimaan mikä jokaisella on. Ja toisaalta siihen, että oikeanlainen johtaminen voi saada kenet tahansa puhkeamaan kukkaan.”

Matti Alahuhta näkee, että Saarinen välittää aidosti valmennettaviensa kehityksestä ja pyrkii saamaan heidän ajatuksensa liikkeelle. Bergqvist pukee saman asian sanoiksi toteamalla Saarissa olevan,

”vilpitiön pyrkimys edistää niitä ihmisiä ja yhteisöjä joiden kanssa on tekemisissä. Hän pyrkii siihen, että ihmiset itsetuntemuksen ja innostavuuden kautta onnellistuvat.”

Myös Pertti Korhonen näkee, että Saarinen viime kädessä pyrkii luomaan ympärilleen onnellisuutta:

”Minusta näyttää siltä, että Esa pyrkii siihen että maailma olisi parempi paikka. Ja että ihmisten välinen vuorovaikutus olisi jalompaa ja ihmisillä olisi kullakin mahdollisuus tulla sellaiseksi kuin mikä itse asiassa se täysi potentiaali on.”

J. T. Bergqvist tiivistää tämän vielä simppelempään muotoon:

”Auttoi suomalaisia tunnistamaan voimavaransa – siinä se on.”

Kirjoittaja

Frank Martela, FT, on inhimillisen kokemusmaailman tutkija. Vuonna 2012 hän väitteli soveltavan filosofian ja organisaatiotutkimuksen tohtoriksi Aalto-yliopiston Tuotantotalouden laitokselta aiheenaan hoivayhteys ja inhimillinen vuorovaikutus vanhainkodin hoitajien ja vanhusten välillä. Professori Saarinen toimi väitöskirjan ohjaajana, lisäksi he ovat kirjoittaneet muutaman systeemiällyyn liittyvän yhteisjulkaisun. Tutkijana ja kouluttajana Frank on kiinnostunut erityisesti sisäistä motivaatiota tukevan ja keskinäiskannustavan kulttuurin rakentamisesta organisaatioihin. Laajemmin ottaen hänen päämääränään on luoda uusia oivalluksia, jotka vahvistavat ihmisten kykyä elää hyvä elämä. Vuoden 2013 hän viettää tutkijavaihdossa Yhdysvalloissa, Rochesterin yliopiston psykologian laitoksella.

Lähteet

Gagné, M., & Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational behavior*, 26(4): 331–362.

Hadot, P. (2010). *Mitä on antiikin filosofia?* (T. Kilpeläinen, käant.). Tampere: Niin & Näin kirjat.

McGregor, D. (1960). *The human side of the enterprise*. New York: McGraw-Hill.

Saarinen, E. (2003). Soveltavan filosofian luova räjähdysvoima. *Niin & Näin*, 1: 8–13.

Strauss, A. L., & Corbin, J. M. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. 2nd Edition*. London: Sage Publications.

Talouselämä (2011): He ovat kouluttaneet suomalaisen johtajan. 3/2011, 34–37.

Liite: Rikastava vuorovaikutus haastateltujen ja Esa Saarisen välillä

Jorma Ollila

Jorma Ollila tutustui Saariseen 1990-luvun alussa aloittaessaan Nokian toimitusjohtajana. Heillä oli yhteisiä tuttavuuksia, minkä lisäksi Saarinen oli jo siinä vaiheessa käytetty puhuja Nokialla. Heidän keskinäisen vuorovaikutuksensa ytimessä ovat 90-luvun alusta nykypäivään asti olleet kahdenkeskiset keskustelut – lounaalla tai puhelimesta –, joissa molemmat osapuolet jakavat erittäin avoimella tavalla ideoitaan ja avoimia kysymyksiään, ja keskinäinen dialogi yltyy suurilla linjoilla luotaavaksi suoranaiseksi ilotulitukseksi. Ollila uskoo molempien osapuolten näkemysten kehittyneen huomattavasti näiden keskustelujen kautta. Hän näkee Esan opit hyödyllisenä raamina tai mallina, jonka pohjalta voi peilata ja kehittää paitsi omaa toimintaa, myös alaistensa toimintaa ja johtamistapaa. Ollila tiivistää Esan johtamisopit viiteen teesiin, joiden pohja-ajatuksena on näkemys siitä, että kaikki lähtee ihmisestä:

1. Ihminen on tavoitehakuinen olio. Johtajan tehtävä on pitää huolta, että jokaisella on selkeä tavoite toiminnalleen yrityksessä.
2. Johtajan on huolehdittava, että työntekijä kokee tavoitteen sisäisesti merkittävänä. Pelkkä ulkokohtainen tavoite ei siis riitä, vaan siihen pitää valaa laajempaa merkitystä.
3. Positiivinen asenne ja mahdollisuuksien etsiminen. Erityisen tärkeää on, että johtaja lähestyy työntekijöitä aina tämän positiivisen asenteen kautta.
4. Kasvun perspektiivi ihmisiin nähden. Johtajan tulee pyrkiä tukemaan jokaisen työntekijän kehitystä ja auttaa häntä löytämään se särmä, jonka kautta voi mennä itsensä kanssa eteenpäin.
5. Johtajan tulee uskoa jokaisesta ihmisestä löytyvään ainutlaatuisuuteen ja kukoistumahdollisuuteen. Heikkouksiin fokusoinnin sijasta johtajan tulee keskittyä tämän ainutlaatuisuuden vahvistamiseen.

Matti Alahuhta

Kuultuaan 1990-luvun alussa Nokian HR-tapahtumassa Esa Saarisen luennon, Matti Alahuhta päätti hyödyntää hänen osaamistaan myös omissa toiminnassaan. Siitä lähtien Saarinen on ollut kysytty kouluttaja niin Nokialla kuin myöhemmin Koneellakin. Alahuhta on kokenut Saarisen tarinoiden kautta etenevän luennointitavan toimivana. Tätä kautta Saarinen saa ihmisen ajattelemaan herättämiään kysymyksiä omalta kohdaltaan. Alahuhtan mielestä Saarisen panos suomalaisen johtamisajatteluun liittyy erityisesti ihmisissä olevan kasvupotentiaalnin näkemiseen ja asenteen vaikuttavuuden esiintuomiseen. Itsekin hän kokee oppineensa Saariselta juuri tätä ymmärrystä ihmisten kasvupotentiaalista ja oman asenteen suuresta merkityksestä. Alahuhta arvostaa Saaria ihmisenä ja laajasti lukeneena filosofina, ”jolla on kyky pelkistää asiat erittäin kirkaasti.”

Pertti Korhonen

Ollessaan Nokian logistiikkajohtajana 90-luvun lopulla Pertti Korhosella oli tilaisuus kuulla Saarisen luento. Saarisen ”ihmiskasvuisen johtamisen konseptit” tekivät vaikutuksen ja hän meni luennon jälkeen esittäytymään luennoitsijalle. Tästä lähtien Korhonen on hyödyntänyt Saarista valmentajana ja sparraajana erilaisissa johdon valmennusohjelmissa ja muissa tilaisuuksissa, viimeisimpänä Outotecin arvonmäärittämisprosessissa, josta kerrottiin yllä. Lisäksi Korhonen on käynyt Pafoksella useaan otteeseen ja kokee oppineensa Saariselta uskallusta olla enemmän idealisti ja uskoa hyvään. Korhonen arvostaa Saaria ihmisenä ja näkee, että hänen toiminnan takana on pohjimmiltaan suuri onnellisuuden ja ihmisten arvostamisen missio. Tämä ei aina ole kiitollinen rooli kyynisten ja teknokraattisten ihmisten seassa, mutta Saarinen on onnistunut tuomaan ihmiskasvoista johtamiskulttuuria Suomeen. Tässä Saarinen on Korhosen mielestä tehnyt merkittävän elämäntyön, ja lisäksi hän yritysmaailman ulkopuolella on ”tuonut filosofian tavallisten ihmisten ulottuville ja käsitettäväksi.”

J.T. Bergqvist

Kun Bergqvist kuuli Saaria ensimmäisen kerran Nokian seminaarissa syksyllä 1995 hänelle jäi erityisesti mieleen James Bond -periaate: Oletko koskaan nähnyt James Bondia turhautuneena? Et ole, koska Bondilla on ilmiömäinen kyky kääntää vaikeimmatkin tilanteet mahdollisuuksiksi. Kohta Bergqvist jo käyttikin Saaria oman tiiminsä koulutuksissa, kun tavoitteena oli ”kaivaa henkisiä voimavaroja esiin.” Erityisen mieleenpainuva oli yhteistyö Nokian mikroaaltoradio-yksikössä, josta kerrottiin yllä. Bergqvist arvostaa erityisesti Saarisen kykyä ei vain saada ihmisiä ajattelemaan uudella tavalla, vaan myös viemään uuden ajattelutavan toimintaan asti. Itsekin hän kokee oppineensa Saarisen ansiosta paremmin herkistymään toisille ihmisille ja kuuntelemaan heitä. Mitä tulee johtamiseen, Saarisella on ollut erityisen merkittävä rooli innostavan ja jaetun päämäärän kautta tapahtuvan johtamisen tuomisessa osaksi suomalaista johtamiskulttuuria. Laajemmin ajateltuna Saarinen kykenee toiminnallaan kaivamaan yleisöstään ”olennaista heitä itseään esiin.” Esan oppien ansiosta ihmiset voivat myös herkemmin ”sallia itselleen innostua.”

Rosa Liksom

Kesäyönä 80-luvun alussa Rosa Liksom oli tullut Kööpenhaminasta Lappiin viettämään kesälomaa ja makasi yksin vinttikamarissa yöradiota kuunnellen, kun soittovuoroon tuli Esa Saarisen esittämä *Poikarakkaus*. ”Jumalauta, nyt on meininki Suomessa muuttunut!”, Rosa ajatteli vaikutuneena. Muutama vuosi myöhemmin hän sai taidenäyttelynsä yhteydessä kutsun tehdä tilaustyön Saariselle ja Pallasvesalle. Astuessaan heidän Albertinkadun asuntoonsa hän koki sellaisen vastaanottoperformanssin, että ”oli kuolla” ja päätteli näiden ihmisten olevan todellisia boheemeja taiteilijoita. Alkoi ystävyys, jonka seurauksena Rosa osallistui Saarisen luentosarjoille Länsimaisen filosofian historiasta ja piti niitä ”älyttömän antoisina” – Saarinen puolestaan intoili Rosan maa-

lauksista, joista hän ei koskaan saanut tarpeekseen. Rosa myöntääkin, että sekä kuvataiteeseensa että sarjakuviinsa hän on saanut paljon inspiraatiota Saarisen yliopistoluentojen kautta. Kun Rosa ja Esa kohtaavat, he eivät aina puhu vakavia, vaan pääsääntöisesti nauravat yhdessä. Rosa näkee Esan ihmisten yhteensaattajana, joka nauttii onnistuessaan kohtauttamaan erilaisia ihmisiä niin ystäväpiirissään kuin seminaareissaankin. Esa on tutustuttanut hänet moneen tulevaan ystävänsä sekä taiteensa ostajaan, toimien melkein jonkinlaisena managerina taiteilijalle. Itse hän on oppinut Esalta innostumisen taitoa, asenteen valtavaa merkitystä sekä kykyä lähestyä tilanteita eri suunnasta: esimerkiksi oman arkensa voi nähdä tylsänä väkipakkona – tai muuttaa sitä ja nähdä sen uudesta kulmasta. Lopuksi Rosa haluaa erityisesti tähdentää, että ”Esa Saarinen on aivan valtavan hyvä autokuski.”

Jorma Uotinen

Alkujaan Uotinen tutustui Saariseen, kun tämä tuli seuraamaan hänen teoksiensa harjoituksia Helsingin Kaupunginteatteriin kirjoittaen aiheesta pitkän artikkelin Suomen Kuvalehteen. Pian tämän jälkeen Saarinen ja Pallasvesa tulivat katsomaan hänen teostaan Tanskaan. Ystävyys Pipsan, Esan, Jorma Uotisen ja Helena Lindgrenin välillä oli tiivistä, jopa siinä määrin, että Jormasta tuli yksi Saaristen kaksoispoikien kummeista. Uotinen näkee, että Saarisen opetuksessa keskeisenä on rakkauden kaikkivoipa teema. Tämän lisäksi Saarinen on tehnyt tärkeää työtä madaltaessaan ihmisten kynnystä lähestyä filosofiaa ja oman elämänsä peruskysymyksiä. Tanssitaiteilija näkee Esassa paljon esiintyjää lähtien tavasta, jolla hän itsensä tyyllillisesti visualisoi. Itse hän on oppinut Esalta arjen merkitystä ja innostumista. Erityisen stimuloivana Uotinen muistaa Saarisen 90-luvulla järjestämät ateljeeseminaarit, joihin hän osallistui. Ne olivat voimallisella tavalla dynaamisia kohtaamisia: ”Koin silloin, että Esa Saarinen oli jotenkin kaiken aikaa erektiössä. Oli se sitten henkinen tai fyysinen.”

Leif Segerstam

Esan ja Leif Segerstamin tuttavuus alkoi, kun MM-95 kisahuumasta innostunut Leif päätti johtaa Brahmsin All-Stars -sinfonian, jossa kuultaisiin Brahmsin eri sinfonioiden parhaat ykkösosat, kakkososat ja finaalit. Konserttien yhteydessä oli keskustelutarja, johon Segerstam ja Saarinen oli laitettu keskustelemaan. Saarinen innostui maestron pidäkkeettömän lennokkaista tarinoista ja kohta Saarinen perheineen olikin jo kuuntelemassa Segerstamin sinfonian kantaesityksiä Tokiossa. Tämän jälkeen Segerstamin ja Saarisen perheet viettivät aikaa yhdessä muun muassa maestron kesätalalla, ja Saarisesta ja Pallasvesasta tuli yhden Segerstamin pojan kummi. Myöhemmin Segerstam omisti sinfoniansa 86 Saariselle. Numeron viittaussuhdetta Saariseen voi tulkita vaihtoehtoisesti näkemällä sen tarkoittavan ’aate y SIC!’ tai ’ääretön erektiössä, isiksi’. Segerstamin mukaan heitä molempia on siunattu sillä privilegiolla, että he saavat elantonsa intohimon kohteestaan: Segerstam ”musiikin kanssa hääramisestä”, Saarinen puolestaan ”pääsee hääramään filosofoilla, ajatuksilla ja ilmauksilla.” Segerstam uskookin Saarisen olevan onnellinen tekemisessään.

Vaikka keskinäiset kohtaamiset uhkaavat välillä riistäytyä Segerstamin monologeiksi, on hienoa, että ”on sellainen kumppani, joka ei jää toiseksi, vaan on heti mukana ja innostuu.”

M.A. Numminen

Saarisen ja Nummisen ystävyysduo alkuaikojen 80-luvun alussa olivat varsin riehakkaita. Sen lisäksi, että he pyrkivät provokatiivisilla lausunnoillaan ja yhteiskirjallaan *Terässinfonia* herättämään ”lamaantuneen yhteiskunnan”, he harjoittivat juhlahumua ja gonzo-journalismia niin Helsingin yössä kuin Roskildessa ja Rolling Stonesien konsertissakin. Numminen uskoo, että Saarinen pyrkii nykyään erilaisiin päämääriin kuin heidän tutustumisensa alkuaikoina. Siinä missä nuori punktohtori pyrki ”räjäyttämään vanhan ajattelun perustuksiltaan” terävällä kritiikillä ”pysähtyneistöä” vastaan, pyrkii nykyinen Esa levittämään myönteistä, suorastaan lempeää, suhtautumista ympäristöönsä: ”Kun hän nyt sanoo jotakin räväkkää, se ei ole jotakin vastaan, vaan jonkin puolesta.” Numminen arvostaa suuresti Saarisen kykyä lähestyä asioita tavanomaisesta poikkeavalla tavalla ja näkee tässä Saarisen suurimman ansion suomalaiselle yhteiskunnalle: Sokraattisella opetustavallaan hän on harjoituttanut tuhansia ihmisiä irrottautumaan kaavamaisuudesta ja ennalta opitusta ajattelusta, löytämään itsensä, ja ”ponnistamaan kohti ennen koettelematonta ratkaisua.”

LIITE

ESA SAARINEN

THE

PAPHOS

SEMINAR

Published originally 2012 in GoodWork® Project Report Series, Number 80.

<http://www.thegoodproject.org>

REPRINTED WITH PERMISSION.

ESA SAARINEN

THE PAPHOS SEMINAR

ELEVATED REFLECTIONS ON LIFE AS GOOD WORK

AALTO UNIVERSITY, ESPOO, FINLAND

Reflecting on the Good Work project, in the context of Howard Gardner's visit to Finland in 2010, my student Peter Kenttä came up with a promising idea: the three pillars of Ethics, Engagement and Excellence called for a fourth "E" – Elevation.

This idea intrigued me. It related to my excitement over the phenomena of "uplift", "spirit", "inspiration" and more generally to those almost "magical" aspects of human endowment that are hard to pinpoint in objective terms and yet seem to characterize much of what makes humans special. Could it be that elevation, in some yet to-be-defined sense, is a fundamental notion?

This question bears on a real-life project with which I have been engaged since 1995 – a bi-annual one-week seminar in Paphos, Cyprus on the philosophy and psychology of the good life.

The Paphos seminar started out as a training seminar. Specifically, it grew from my shorter presentations delivered in organizations on themes such as collaboration, teamwork, customer service, meaningful personal life, peak performance, respect, humanly centered leadership and entrepreneurial vitality, as well as from my academic teaching efforts in the various assets of philosophy. The audience has grown from the initial 53 to 100-120, with professionals of different backgrounds attending: business managers and employees, as well as non-professionals, students, retirees, whole families, teams, celebrities, artists, relatives and loved ones of previous participants, etc., a highly heterogeneous group of individuals from different walks of life. Early on, I grew captivated by the seminar, intrigued by the fact that it seemed to work in some sense better than it should have. Something remarkable emerged during the course of the seminar.

When reflecting on the Paphos seminar in the context of the Good Work project, it seems that the three E's of Engagement, Excellence and Ethics fit quite well to some of the pivotal aspects of the processes that I had seen kindled at the Paphos seminar. In any given seminar, and irrespective of the differences in age, professional background, education or socio-economic situation, people seemed to become more engaged with their lives, committed to creating more excellence in the various facets of their lives, and with an increased sense of ethics.

To what extent has the Paphos seminar promoted Engagement, Excellence and Ethics in the conduct of the lives of its thousands of participants in the course of its 17 years of history, is of course an empirical question that should eventually be subjected to systematic research. But I am a philosopher. I am interested in promoting the cause of a better life through think-

ing and reasoning, by using lecturing as the chief instrument of impetus, rather than a crystal-lizer of universal truths or a researcher interested in investigating the science of particular interventions.

My passion has been in the cultivation of *uplift* and *life-improving processes of individual flourishing*, rather than in the understanding of the scientific aspects of such processes or their facilitation.

The Good Work project of Mihaly Csikszentmihalyi, William Damon and Howard Gardner struck a chord in me because I felt among its chief impulses is the desire to make a difference to actual life. The point, it seemed to me, was to enhance excellence, ethics and engagement in work life, rather than to pinpoint theoretically how "good work" is constituted. Indeed, even after years of study, the key notions of "engagement," "excellence" and "ethics" remained fairly intuitive as part of the Good Work project and were not operationalized in the way that (say) the concept of "flow" has long been. For me as a philosopher of the everyday, interested in promoting human flourishing, the Good Work project is an endeavor of the Good Life, as applied to the context of work.

Elevated Reflection

As Socrates taught us long ago, self-reflection is the key to better life. But consider the possibility of *elevated reflection* of one's life's possibilities, beauties and realities. Consider thinking of one's life from the point of view of an "upscale", the highest categories one can adopt, while also *feeling* hopeful, appreciated, optimistic, uplifted, generous, respected and respectful, grateful, compassionate and curious. A guiding assumption behind my efforts is that it is useful to engage with one's life-philosophy with elevated reflection.

Here I have in mind an intuitive, dictionary understanding of "elevation" (as opposed to the somewhat more narrow term of Jonathan Haidt). Thus understood, elevation is *the action or fact of elevating or being elevated, the augmentation of or increase in the amount or level of something; the height above a given level*. Elevation is understood with connotations that the dictionary acknowledges, including the *raising of the consecrated elements for adoration* (as in a Christian Mass), *the ability of a dancer to attain height in jumps* (as in ballet). The connotation of the spiritual dimension is there, as is a touch of the artistic realm. Given that the theme of the Paphos seminar is the betterment of life, and given that thinking is the chief instrument through which a seminar participant is expected to operate, the Paphos seminar aims to provide a platform for *elevated* thinking for the benefit of *better life*.

Vitalized Insight

I recognize that the value of life-philosophical reflection can be questioned. People in our society do not consider involvement in life-philosophical reflection a high priority to which they would devote time and energy. Institutional support for non-ideological, non-religious, non-committed life-philosophical reflection is also largely lacking.

Yet the implicit demand is there. My life-philosophical lectures at Aalto University (former-

ly at Helsinki University of Technology) are not compulsory, but 500-600 students attend them annually. There has been a considerable demand for shorter 1-3 hour lectures and for workshops run along similar lines in organizations and companies for the past 20 years or so. While the impact of my life-philosophical interventions has not been seriously studied, for me personally the tens of thousands of people that have participated in them provide ample proof, indeed, an 'existence proof'; that elevation is real, and that an elevated reflection on life-philosophical themes does good for people in their studies, work, relationships, and life at large.

I submit this is how things ought to be intuitively. Here's my claim: If people are given a chance to reflect on their life in an inspiring and accepting, out-of-the-ordinary setting and in an intellectually stimulating, broad-minded, courteous, serious yet entertaining and respectful environment, in the company of good-willed, benevolent, encouraging others, with no need to prove anything, with no obligation to comply to custom or live out a pre-fixed role, with no need to demonstrate one's intelligence, or highlight achievements, with no sanctions for the lack of analytical skills, with no tests or challenges in sight with a possibility of failure, without interruption for several days and in a context that is secure and not threatening, and with a facilitator and group of people the participant finds interesting, exciting, trustworthy and honest, I submit it would be *absolutely amazing* if an average thinking person would not become revitalized in his or her reflections on life.

The Legacy of Better Life

I do not think the Paphos seminar, or my "pedagogy", represents anything particularly striking.

First of all, the idea that philosophy should contribute to the cause of the good life of free citizens, lived out personally by those citizens, goes back to ancient thinkers, most notably to Socrates. The idea that philosophy is a detached and mainly theoretical undertaking of primarily intellectual, conceptual and analytical nature, with very little connection to the actual conduct of people's lives is a more recent invention - and not one that justifies itself by the simple fact that it happens to be prevalent in current Western academic culture.

Secondly, the thesis that elevation, or its sister phenomena like spirited uplift and inspiration, should be acknowledged as fundamental to the conduct of a life at its best, is hardly controversial. The fact that elevation is difficult to institutionalize, control, measure or predict, or to reduce to objective categories such as knowledge, information, competencies or skills, is no demonstration that its possibility does not exist as part of our shared human endowment.

Thirdly, there is the notion that life can be better for anybody. Is this not essentially the basic idea of all the great spiritual traditions in East and West? Since the dawn of civilization, the idea that people can support one another through dialog, encouragement, acceptance, warmth, respect, the showing of interest, connectivity, attunement, humor and good will seems more or less part of the human condition. That positive aspects of life *are* positive, and that mutual interrelatedness and subtle interdependencies are part of the fabric of what constitutes the good and rewarding life, is common sense and reinforced by experience. I am listing these obvious facts only in order to acknowledge some preliminary reasons why the Paphos experience might work *in*

theory, not only in practice. In that context the features just listed are awoken from within along with an effort to think about one's life and its grand themes.

Opening the Treasure Chest

If there is "a pedagogy" to the Paphos seminar, it amounts to launching the humanity of the participants as a platform for their personal growth, through vitalized insight, in the service of better life.

Somewhat strangely, in most academic or work-related seminar contexts with which I am familiar, one's humanity is *not* approached as a treasure chest of assets, more miraculous than measurable. Operating from a deficit model, most educative and coaching-directed seminars assume that the participant is lacking something fairly easily identifiable that he or she should acquire. It might be a skill, it might be some informative content, but in any case it is something that the participant does not possess, and the aim of the seminar is to form a channel to that something that is lacking. The contribution of a seminar is in its ability to diminish the deficit. Because the most valuable assets are assumed to be content-related and intellectual, the lecture context is constituted as a delivery platform for the knowledge he or she is lacking.

In the Paphos seminar, in contrast, the starting point is one of abundance. The participants are welcomed in their humanity, understood as plenitude, with the assumption that they already know the essentials for a more engaged, ethical and excellently implemented life, but may have become somewhat and somehow distanced from their own vital insights. The participant is approached with respect for his or her uniqueness as a miraculous specimen of life. (I realize the romanticism of this way of speaking, but that's the way I think.) Whether a clown or a king, the participant is assumed to possess potential that nobody can quite name.

Resonating Thoughts

In the Paphos seminar emotions are approached as a quintessential part of the human condition, a constructive force that should be embraced. The idea is that the lectures stimulate thinking and emotions *together*.

The point is not to try to make the participants become emotional or lure them into a blindly accepting, non-critical stance. The point is to facilitate the situation in a way that allows for the emergence of emotions that support a given theme and adds life to it. For instance, most people feel emotionally different in a quiet cathedral than in a rock concert. Thinking about one's grandparents' sacrifices in World War II, or one's mother's struggles when laboring at one's birth, might furnish welcome depth if contemplated in the cathedral tone. One might end up making a call to him or her during a break, as the emotionally tuned thinking process finds its way to that small but potentially significant micro action. The idea of a *fit* or *resonance* between the thinking of a theme and the feeling of emotions is fundamental to the effort in my life-philosophical lecturing and in my striving to facilitate life-philosophical reflection processes that bear on excellence, ethics and engagement in one's life activities.

When, as lecturer, I became emotional in Paphos it felt a bit awkward at first, fighting tears in

front of an audience and in the midst of a lecture. Maybe the case I discussed was overwhelming to me that particular morning, maybe I was tired, maybe the participants were particularly supportive, accepting and gentle. Anyway, I got involved in a case with my emotional self. I suppose I just thought, with some kind of artistic intuition, that whatever felt this right, *was* right for the purpose of a majestic moment of shared experience. I let the emotions be aroused, and I believe the decision was right.

Pulp Fiction

Elevation, as I see, is a fundamental human condition characterized by the upscale nature of the perspective of thinking and the spirited tone of emotion that accompanies it. Thus conceived, elevation is a performance factor reminiscent of flow, even if it is less focused on outcome than flow is. But the emotional dimension is critical. Maybe for a super-intelligent person talking to other super-intelligent persons on a theme reducible to its analytical representation in some abstract discourse language shared by the select few, it is possible to create elevation without getting emotional, but I doubt that holds for most people most of the time in a life as it is lived. Certainly not for me and not for the kind of "ordinary people" I hope will benefit from the seminar.

Surprises pay off. I might discuss a particular performance of the three tenors in their original Rome concert of 1990, or a personal case involving my family life, along with "The Philosophy of Vincent Vega", inspired by the character of Tarantino's *Pulp Fiction*. The point is that the coloring of a theme, or the emotional set-up of an example, dramatically affects the life-philosophical sound of a given story or line of thought.

Given that I wish to reach out to anybody that comes to the seminar, given that I want elevated thinking of subjective significance to emerge in the mind of each participant, emotions are crucial as uplift, connectivity and the basis of the spirit which is not definable in terms of contents but is felt as energy and sensed from within as forward trajectory.

The Paphos seminar thus brings emotions back to the classroom. Yet it is also essential, in line with the age-old tradition of philosophy, to stay tuned for reason, reflection, dialog, and the studying of alternatives and distinctions. The Paphos seminar seeks to vitalize the participants as thinkers with sensibilities and with potential heedfulness vis-à-vis the future and the inherent chances in their lives.

Elevation results, when the right kind of tone and the right kind of emotions, with the right kind of rhythm and respect, become integrated with the right kind of themes to form a vibrant life-philosophical line of thought.

Insights as Music

The metaphor of an orchestra is perhaps useful here.

Think about the participation in the Paphos seminar as an opportunity to play with your increasingly fine-tuned thought-instrument in the company of other experienced musicians. You might know the score and your instrument, but the acoustics in the concert hall might be un-

expectedly uplifting, the other musicians exceptionally inspiring, the conductor a true maestro, and the audience generous. Familiar pieces might unfold mesmerizingly freshly, with astonishing depth, nuance and hitherto hidden subtlety.

The idea of the Paphos seminar as a symphony orchestra assigns a highly active role to each participant. Far from being the passive recipient of someone else's intent, the musician/participant is an active subject of the music that is played. Indeed, the individual, inter-subjective and communal dimensions form together a creative system in which the whole influences the parts and the parts affect the whole. The conductor leads the situation as well as the musicians, and facilitates the creative process, yet it would be naïve to assume that the concert is chiefly the conductor's creation, or that some straightforward cause-and-effect logic applies.

The conductor/musicians/orchestra metaphor suggests categories such as *present moment*, *emergence*, *process*, *trust*, *context*, *attunement*, *co-creation* and *intention*. These are some of the fundamental conceptual elements for the phenomenon that the Paphos seminar seeks to activate. None of these are purely, or even primarily, intellectual categories. The aim is towards a fresh performance in the living presence with a keen eye to "magical" moments of exceptional quality, the hallmark of a spectacular performance in the performing arts.

In particular, the point is not to study a composition, or learn intellectually about a symphony, but to perform in an emerging now-moment with the entire performance in mind. The point of the conductor is to integrate the whole, to cultivate and facilitate the dynamism of the subtle emerging process, and to help the musicians to flow in their individual performance. Let me attempt to capture the process in one breath: The Paphos seminar turns the role of the lecturer into one of a conductor in an elevated performance of the thinking of life-philosophically relevant themes by individual participants who share an intensified and attentive process with one another, stimulating one another in an unfolding living presence. Life-philosophical lecturing, of the kind the Paphos seminar exemplifies, becomes *one of the performing arts*.

Philosopher as a Conductor

From the point of view of a "philosopher-lecturer", the conductor metaphor points to a paradigm shift which involves aspects such as:

1. The mastery of the overall situation and its dynamism, over individual parts and over particular contents, with particular attention to interpretation and arrangement;
2. The ability to fine-tune and facilitate an emergent process, over the focus on an a-temporal outcome; a sense for timing and rhythm, drama and contrast, accents and the aesthetics of nuanced subtleties;
3. The leadership of people and their subjective processes through deft management of objectively identifiable entities such as contents, course materials and the structure of presentation;
4. The ability to inspire reigns over the ability to inform;
5. The abilities to integrate, sense, connect and attune over abilities to analyze;
6. The ability to think aloud, under social pressure and in the present moment, over the ability to think alone as an individual;

7. The abilities of caring, listening and co-creating over command, control and delivery from above;

8. Reasoning with intellect as intertwined with other human sensibilities, as opposed to viewing them as independent faculties;

9. Communication as a multi-modal enterprise as opposed to one channel operation only;

10. The viewing of the communicative situation in systems terms, with bi-directional causalities and with an emphasis on the interrelated nature of the activity or activities that emerge.

The role of the philosopher/lecturer changes towards servant leadership and side-by-side camaraderie, towards a partner in a dance of flourishing. No longer is the philosopher the privileged crystallizer and informer of universal truths from above to the ill-informed.

Negativism vs. Sense of Life

While I do not intend to argue the matter here, from my point of view an implicit negativism dominates academic philosophy. The Paphos seminar seeks to avoid that emotional touch of death. The aim of the Paphos seminar is to celebrate life and humanity, not to diminish or reify it. The fact that some aspects of life might be hard to define objectively or model with available modes of representation does not prove them non-existent. I look to the work of Christopher Alexander on the "sense of life" for inspiration, and return with enthusiasm to the 2006 economics Nobel acceptance speech of Edmund Phelps in which he notes, "Neoclassical growth theory [in economics] was conspicuous in having no people in it". I celebrate Phelps' vitalism and his desire to get people back to economic theory. I admire Martin Seligman's stance in *Flourish*, and in my view Csikszentmihalyi's books represent philosophy – not just "psychology" - at its best.

A chief handicap in much of academic thinking in philosophy is the doing away with *context* and *temporality*. Yet there is no life without context and time. Linking philosophy with artistic performance, along the lines suggested above, is one way of re-introducing the contextual and the temporal as constitutive elements to a life-philosophical communicative setting.

As Jerome Bruner has stressed, stories constitute life. In my lecturing, I use narratives, personal reflections, and selected short video clips in interplay with conceptual lines of thought in an effort to create a sense of context and temporality and to communicate with the "mind of a five-year old" (Gardner and Laskin, 1995). Excessively articulated scholarly content is often not of much use. In the Paphos seminar explicit reference to great thinkers or authoritative figures of the past is occasional. Such allusions might remind the participant of his or her real or imagined deficiencies, split the audience and thus intervene with the flow of energy. The aim is not to deny negative facts but to release the mind through stories and narratives to the realm of the possible. The idea is to help the participants to place themselves in contexts in which they can vividly *sense* – and not only abstractly think about - some of the less obvious aspects of their life-philosophy and experience.

"All Men Are Created Equal"

People come and are welcomed to the Paphos seminar as equals. The seminar fee is moderate (about 760 US dollars for the week, with the total cost at about 1000-2100 US dollars depending on the hotel). Anybody can sign in. No doubt my Finnish background, with our strong egalitarian culture, defines an axiom here. A non-academic, jargon-free, personal and generally accessible language is therefore a prerequisite for me as the lecturer.

But when reflecting upon themes that concern the whole of life, having real examples of its various facets and stages is often eye opening. Time and again the participants find from one another insights and perspectives whose significance takes them by surprise. Each seminar group feels unique and special. The fact that there are 100 participants of heterogeneous backgrounds means that the semi-guided discussions as well as informal dialogues outside the seminar room can be highly rewarding for the participants. Invariably, the participants find the shared, emotional and attunement-related aspects of the seminar collective invigorating. The following excerpt is representative of the way the participants experience one another:

"I was surprised by the positive and uplifting community spirit in the group. The atmosphere was quite special, loving and open. I felt everyone was accepting and positively interested in everyone else. I understood that we operated like mirrors for one another. From the eyes and gestures one could sense different feelings and approaches, but all the mirrors reflected back a beautiful picture of me. The glances and words of other people touched me deeply, and I do not remember experiencing something like that ever before. It was easy to stay for a while in front of such a mirror.

"In my childhood I was an invisible girl. The middle one in a big family, I adopted early on a yielding and withdrawing role. I was a girl in a family where only the boys counted. Those memories arouse fresh in my mind when people in the Paphos-seminar expressed their joy in having come to know me and in having had the chance to talk with me. Me! I realized I had managed to convey to them goodwill and respect that Esa is talking about, even some joy perhaps, at least acceptance and interest. And I got it back multiplied! My heart was overjoyed!"

Such testimonials confirm that the overall atmosphere and the quality of the human in-between is a quintessential feature of the Paphos renewal effect. It feels elevating to experience Jefferson's phrase – perhaps the most beautiful and lastingly relevant in the Declaration of Independence – as applying to oneself and to everyone in sight.

The Map vs. the Territory

A living, personally relevant philosophy of life is more than an articulation of that philosophy. The Paphos seminar might strike an academic philosopher as somewhat perverse in its conduct, because conceptualization does not get the privileged status it is unthinkingly assigned in academic settings.

Quite clearly, the use of ordinary language accrues a cost in conceptual accuracy. That casual-

ty is not fatal. In a life-philosophical setting, much of what counts deals with the participants' internal dialog with a wide range of subjective ramifications. The intuitive, the associative, the emotional, the automatic and implicit mind - what Kahneman and other others call "system 1" - is as important a dialog partner for the Paphos seminar as is the participants' analytic, effortful, verbal, explicit and conscious mind. From the point of view of the Paphos experience, the dominant mode of academic discourse focuses too much on the latter and on Kahneman's "system 2" --- the explicit, analytic, rule-governed forms of thinking. While the Paphos seminar, as a reason and language based endeavor, operates ostensibly in a "system 2" discourse, much that actually matters takes place in "system 1", as well as in the enriched dialogue between the two systems. Whatever ingenuity there is to the effort is due to the fact that the Paphos seminar sets systems 1 and 2 into motion on themes that are life-philosophically relevant for the participant.

I believe the actual thinking of even the leading academics is non-analytic most of the time. If the aim is to help actual living people to become more engaged, ethical and excellent with their personal life, the academic lecturing that seeks to facilitate life-philosophical reflection needs to take into account the deeper functions that humans use when subjectively evaluating what matters. Such pedagogical efforts need to reach out to human beings as creatures with internal mechanisms for heedfulness, for evaluating matters and for sensing the significant. That effort implies attuning with emotions, intuitions, and the unconscious and implicit realm as key partners in the reflective dialogue. The point is to open a broadband channel to people's subjective sense of life orientation - a philosophical lecture with a human interface.

Whose Ideas?

I am a philosopher, and philosophy loves ideas. It loves to construct and spread ideas. But unlike many academic philosophers, my instinct is for helping people to construct *their own ideas* and to spread them *internally*. I am not out there to impose my own ideas, or the ideas of the scholarly-based authoritative philosophy and its sister disciplines, on the thinking of a seminar participant. Instead, I seek to help the participant become more heedful to and creative with the fundamentals of his or her own thinking. The aim is to help the participant to establish, through thinking as stimulated by lecturing, a living connection to the ethical core of his or her approach to life, to wherever excellence and engagement come from.

The participant comes to the Paphos seminar to learn about his or her own thinking, and leaves with an increased understanding already flowing, at least tentatively, into actions.

The Paphos seminar thus emerges as a lecture-based environment in which the content of the lectures is not primarily intended to inform from outside but to enlighten from within. The aim is to set a functionally effective scaffold for insight and a catalytic thinking. The Paphos seminar is a platform for the participant to engage in *the thinking of her own thinking* with insight and sustained focus, accompanied by the possibility *to experience the significance of those thoughts* from the point of view of the everyday life. Instead of being addressed as cognitive processors of objectively defined abstract contents, the participants are approached as living subjects of their own reality with an abundant internal world and with an endowment in which

the cognitive and affective powers intertwine. The participants enter the seminar as subjects capable of generating attention, metacognitive insight, thinking of their own thinking, and potentially adept observers of their own human reality with a possibility of readjusting their thinking with emergent insights.

For thousands of participants, the experience of the Paphos seminar has been enriching, enchanting and in many cases life-transforming. I doubt any observer would question the significance of what has happened to people in the Plato hall at Amathus Beach Hotel in Paphos from 9 am to 2 pm, when witnessing the glow and radiance of these people as they engage in dialog over lunch afterwards. You can sense when musicians have had a great day, even if you know nothing of the music. If 100 people manage to focus for five hours on themes that touch everybody and bear on the grand themes of life in a subjectively significant way, reaching personally relevant insights in the course of the process, any normal human being can attest to the fact that something of significance has happened even if it is not immediately obvious *what* has taken place.

Solving Problems Without Mentioning Them

The Paphos seminar is not problem oriented. Yet the situation allows for the processing of problems in away that can be highly functional:

"I arrived to Paphos expecting excitement, feeling basically happy, but tired and in my mind in a kind of a trench war. I lead an organization of 20 knowledge workers, feeling responsible for them, and with a debt burden that is pretty heavy. The Paphos process gave me a chance to think about my thinking, to listen to myself and to make sense of things in my mind and in my situation. Esa's examples of flourishing in the life of some leading people, demonstrating presence and being by the side of others as well as of astonishing uplift, were truly elevating. At the same time there were examples from the life of "ordinary people" leading to the conclusion that we are all the same on some basic level. An important element was also the feeling, entirely unprecedented, of closeness and the sharing of emotions and experiences with others, leading to the feeling of oneness, openness, acceptance, sharing, and encouragement. Philosopher Saarinen created an atmosphere in which a human being is at his best and at his most vulnerable. I have gone to psychoanalysis for 10 years four times a week. While acknowledging the merits of that experience, I reflect the week in Paphos with astonishment. It certainly helped a lot to be able to share with others. For instance, I got the idea of forgiveness for my ex-wife, who separated me from my two fabulous daughters for six years. The lost six years are like a stone in my heart but the Paphos process seems to have taken that stone away.

"Philosopher Saarinen gave an example I could relate to and I got understanding into the fact that I too have the right to flourish, to get excited and to look at life like a child. Now the world is full of possibilities and good things one can be grateful for."

Some of the benefits of the seminar experience are eudaimonic, others hedonistic. It feels good to connect with one's fundamentals, to find a way to get immersed in the significance of one's own thoughts, reflecting on them intensively with openness, encouragement and without interruption.

It feels good to be taken seriously when you engage in dialog about the fundamentals of your life, and get involved mentally with positive categories such as flourishing, renewal, hope and micro-change.

Oral Philosophy

Western academic philosophy is strongly geared towards written expression and thus skeptical of the communicative possibilities of speech. Yet Socrates never wrote anything. Wittgenstein was extremely reluctant to publish and many leading students of Heidegger insist that the true nature of his philosophy could only be experienced in his lecturing. In spite of these powerful reminders of the significance of the oral, the assumed superiority of the written expression for conducting philosophy has downplayed philosophical lecturing as an oral practice that has its own possibilities and unique features for promoting the project of a good life.

In Western philosophy, right from the beginning, there existed a call for "edifying discourses" (Rorty 1979), "philosophical modes of life" (Hadot 2002) and for "content philosophy" (Wilk 2012). Why then should the grand drive of philosophy be restricted to written expression? Even if the noble life-philosophical tradition has been marginalized in the course of the rise of overtly intellectualized academic philosophy, its legacy remains powerful. I propose it should be addressed along with the renewal of the oral forms of communication.

The possibilities of oral philosophy are approached in the Paphos seminar as an effort to create a platform that

- a) Unfolds in the *present moment* with gentle dynamism, warmth, trust, acceptance, hopefulness, seriousness, attunement to others, encouragement, respect, non-manipulative discretion and non-directive sense of the possible;
- b) Focuses on sharpening the insights of the *listener*;
- c) Addresses the theme of the *better life* in a way that is elevating and subjectively significant to the participant.

Of particular significance is the desire to encourage the participants to get involved with reflective lines of thought that might be idiosyncratic but relevant to him or her. Associations are encouraged. The fact that thoughts are elusive, idiosyncratic and subjectively unpredictable is considered a major asset. The associative nature of the mind, unhelpful as it might be from the point of view of the ideal of academic analytic reasoning or university lecturing, is approached as an ally. The point is to activate the mind by feeding its various resources in a way that is subjectively convincing, rewarding and forward-looking. As a result people find productive openings from unexpected internal and external sources. Serendipities emerge, because the space for them expands and their subjective desirability increases.

Mindlessness of Even the Best Minds

One need not dwell on works such as Paul Johnson's *Intellectuals* to note that no matter how learned, brilliant or hungry-for-knowledge people might be, they can be staggeringly inept when

it comes to living their lives. The creation of a context to facilitate a gentle, internally productive dialog with one's mindlessness is one of the motivations for Paphos-like philosophical lecturing.

In Ellen Langer's work on mindfulness there is a strong emphasis of the conditional, as opposed to the absolute mode of thinking, as a key antidote to mindlessness (Langer and Piper 1987). In one of the original studies, the shift from mindlessness to mindfulness was brought about linguistically with what seems like a minimal change. Indeed, research points to the fact that deceptively simple linguistic form can encourage mindlessness and similarly prevent it.

Life-philosophical lecturing is a linguistic activity and one that looks for major impetus through minimal interventions. The conditional mode of thinking is encouraged in the lecturer's style in presenting cases, as well as a frequent personification of the themes, as opposed to generic lessons based on theories. Additionally, many of the cases draw from environments familiar to everyone (family life, sports, music). Each case that is discussed is offered as an interesting example only, rather than as a paradigm of a pointedly identified ideal. Theories and research results are presented when applicable, but only in the sense in which a conductor might occasionally refer explicitly to the score when working with an experienced orchestra: mostly using it in the background as a potential source for a more exquisite performance.

The Paphos seminar is not statement-based. The seminar does not seek to provide the "right" answers. It does not even identify "fundamental themes". No particular beliefs are targeted as objects of criticism or veneration. Instead, the content is expected to shine through as if behind a veil. Generic themes such as "choice", "respect", "love", "temporality" serve like melodies in the background.

As one seminar participant put it, the seminar is about 'glow-how', rather than 'know-how'.

Yet the seminar does assume some generic conditions as to what counts as a productive, rewarding, functionally effective way to engage with one's thinking in the life-philosophical realm. In other words, there is a meta-level pragmatism regarding what works, but that philosophy is empirically grounded rather than ideology-based.

The seminar also assumes some fundamental aspects of the human condition that any life-philosophy needs to address, and seeks to provide an inspiring context to do that. Even in the absence of the explicit identification of fundamental themes, the seminar seeks to guide the participant towards an internal dialog of such themes.

The Key of the Score

As a constitutive factor of the Paphos praxis, *the overall atmosphere*, both inside and outside the lecture hall, is particularly important. The philosopher's challenge is one of leadership rather than management, directed primarily at cultivating "the culture" of the seminar, the overall feel of the context, the attitude to others, and the mode of seriousness in which the thinking is taking place. This is *the key* (as in music) of the score that is played. The philosopher seeks to guide the thinking process to unfold with particular colors and emotional styling, which in my case tends to move in timbres such as *respectful, sensitive, appreciative, sincere, generous, merciful, kind, hopeful, realistic-while-appreciating-the-future, serious, humorous, joyful, curious, compassionate, excited, and non-threatening*.

Consequently the task of the philosopher is to *set the tone* for the thinking as opposed to identifying the *content* of the thinking. The philosopher seeks to indicate *the touch* with which the thinking and dialog are intended to take place, carefully trying to lead the line of thoughts with dynamism that is elevating. Paradoxically, while the life-philosophical lecture at any given time seems like one-sided talk to an audience that on the face of it only listens, what is being said is secondary in significance. The primary focus is on *the qualitative aspects* of the participant to his or her own contents as it unfolds in the course of the lecture.

Inasmuch as a philosopher is supposed to be a mid-wife, as Plato's Socrates suggested, what is being mediated is the participant's subjective processes in the dimension of what Lincoln called "the better angels of our nature". The assumption is that such a treasure is worth aspiring to for the subject, and worth facilitating for the philosopher.

Positive Philosophical Practice

The Paphos seminar seeks to exemplify a *positive philosophical practice*. The seminar emphasizes participants' strengths and already existing resources while operating with the means of philosophy as a linguistic and reason-based enterprise. Positive philosophical practice sides with positive psychology (Seligman and Csikszentmihalyi 2000, Seligman 2011; Snyder and Lopez 2002,) in focusing on "life worth living" (Csikszentmihalyi and Csikszentmihalyi, 2006) rather than on deficiencies and malfunctions.

The strengthening of constructive, life-enhancing capacities of ordinary people has not been a main concern for Western philosophy since the days of William James and John Dewey. In actual practice, much of academic philosophy is elitist and assumes a pretence of knowledge (somewhat like economics, as described by Hayek in his towering Nobel speech). I find much of academic philosophy fear-based as it seeks to pinpoint mistakes and operates with conceptual criticism as the leading faculty of mind. The result is the lack of synthetic, life-enhancing contributions (a point made clear in Gardner's *Five Minds for the Future*). The human-centered tone of William James is sadly lacking in academic philosophy. But while oral life-philosophical philosophy might not advocate theories for other experts to scrutinize, maybe it can serve another useful function: to deliver contexts for constructive and life-enhancing reflection in which ordinary people can beneficially get involved with reflecting on their life in practice.

Positive oral philosophy thus conceived would serve the cause of "life worth living", not by studying its conceptual foundations, or instructing people about them, but by strengthening people in their positive capacity to guide their lives more meaningfully with the instrument of their thinking.

Awakening the "We" Within

The Paphos seminar delivers benefits to the individual, but it is not an ego trip. The seminar is not about the participant's flourishing at the expense of other people. More than individual talent, capabilities, competencies or possibilities, the seminar makes the participant more mindful of

the shared humanity that connects him or her to other participants in the seminar, and to people at large. Invariably in the seminar, people start to sense each other with an increased generosity, empathy and concern. Compassion is one of the cornerstones of the seminar, facilitated in part by the shared experience that emerges and the meta-level recognition of the emotional involvement of other participants as the seminar unfolds. The following representative excerpt from one participant illustrates the logic of the seminar:

"I am a middle-aged woman who has lived happy years and others not so happy. I have lived through a divorce due to unfaithfulness and have been an entrepreneur in the health care business for 20 years. I have two wonderful daughters whom I have guided to become adults, seeing now with joy and pride how their wings carry.

"I set out to the Paphos seminar from a life-situation of contradictory tensions. My life seemed grey and I felt like I was dragging a pile of stones in my everyday. I did not want to read anything about the seminar in advance because I did not want my expectations to get directed to some particular outcome. So I did not know what was to come.

"Right from the start the positive atmosphere that glowed from the participants surprised me. Everyone had come to develop themselves, had come to dwell on the fundamentals of humanity. Day after day I found myself pondering, how Esa's stories resonated with my own life, touching it and striking chords in me. In dialogues with other participants I strongly felt how we all are in the same boat, as small people in the storms of life. As days went by I noticed that my bad feelings started to evaporate and to its place came enormous energy and positive state of mind. I realized that one need not expect all the goodness to come from outside. One can change one's own attitude and make the sun shine, at least from among the clouds. I had over the years curled up into myself, into my own bad feelings and inadvertently pushed the negative buttons of people close to me – getting of course the negative back like from a mirror!

"The Paphos seminar was to me something I had not experienced before: deep dive into my own selfhood, a possibility to study without any pressure to achieve and with an insight into the little fundamentals in life which constitute the bedrock of the whole of humanity. I got back the vivid colors of life. I hope this upscale tone in my life will remain alive for long in the mangle of the everyday. And I wish I could give to others at least some good thoughts and actions in the circle of influence that is given to me. When looked through the spectacles of positivity the world would be so much better place to live in!"

This participant's heart-felt testimony represents to me the life-philosophical process of the Paphos seminar as I believe it has happened hundreds if not thousands of times. Details will vary, specifics will change, but the desire to get revitalized in one's relation with one's life remains the same.

Replicability of the Experience

Can the Paphos seminar be replicated? It can, because the Paphos seminar *experience* in its essentials is generic.

This is a chief thesis of this paper: there is an identifiable psychological state that can be fostered, facilitated and attended to from outside to yield *inside* a fruitful platform of elevated reflection on life-philosophically fundamental themes.

Such a state in a lecture-based setting is not reducible to the "charisma" of the facilitator. The speaker's humor, style and personality might help, along with the beauty of the surroundings and other external factors. Yet I believe what takes place is entirely generic; it could be replicated or reinvented by a number of life-philosophical speakers in a number of ways. The discussion above has indicated some of the guidelines that might prove relevant for such an undertaking. Here's my suggested blueprint:

1. Activate the storyteller in you. Activate the stand-up comedian. Activate the internal musician, the conductor and the improviser excited to jam. Activate the nurturer, the caring gardener who celebrates the miracle of growth and wants the seeds to flourish. Activate yourself as *space*, rather than a star. Activate yourself as a creature of multiple sensibilities, over and above your intellect. Activate yourself as a trust-builder. Be honestly you yourself, be authentic, be vulnerable, and be true to shared humanity. Use positive examples with the rate of at least 4-to-1.
2. Hold your horses with your brilliance, intellect and learning. Don't raise yourself above others. Don't split the audience. Don't believe you know the truth. Don't believe you are the best. Don't lecture even when you lecture, but suggest with conviction, inspiring a sense of the possible. Don't manipulate, don't push your own agenda but show integrity with your example and dynamic humbleness.

Broaden and Build Effects in Life-Philosophy

In the Paphos seminar, the participants might at first be amused, puzzled or amazed by some aspects of the group, surroundings of the seminar, or the speaker's personality. But that opening connection will soon give way to the participant's own "divinely conferred power" (as the original form of "charisma") and as it gains momentum in the course of the seminar week. It is a "broaden and build" process (to borrow the apt phrase from Barbara Fredrickson), an "opening of the heart" in the sense of the meditative traditions and Buddhism-inspired mindfulness practices (illuminated by Allan Wallace with particular insight). It should be stressed, however, that the Paphos seminar remains fundamentally a project of Western orientation, with a strong emphasis on reasoning and language. If (to use a deliberately stereotypical example) a no-nonsense middle-aged male engineer comes to the seminar, as often happens, I find it important that he does not find anything in the seminar suspicious even in retrospect. Nobody should be lured into doing something he or she might find embarrassing afterwards.

The impact of life-philosophical reflection in the Paphos context, unsurprisingly in my opinion, is often considerable and sometimes staggering. What becomes redirected, or fine-tuned, is the participants' orientation to the overall set-up of his or her life, often as reflected in some of the specifics of his or her life as it currently unfolds. When Mr. Timo Joensuu attended the seminar in 1999, I knew nothing of his private or professional concerns. To me and to most of the participants, he was a man in his early 40's who attended the seminar with his wife. Ten years later I

got an email that read: some thoughts he had come up with in Paphos had been brought to fruition, and he would like to show them – and in fact, he had founded the first private cancer clinic in Finland with a focus on top-of-class medical treatment and passionate people-focus.

The story of Timo Joensuu and Docrates Cancer Center is illustrative, because it demonstrates how unexpected the results of elevated life-philosophical reflection can be both from the point of view of the participant as well as the facilitator. This is how it should be. There is no way one can predict the effects that a subtle change in one's attunement to one's life can bring about. The fact that the seminar is not about "philosophy of life" as an abstract discipline means that the participant's overall *orientation in life* becomes a topic of the reflection along with *micro-behaviors* in the everyday. The person starts to investigate some aspects of his or her mental models, presuppositions, automatic responses, patterns, behaviors and habits (Kahneman's system 1) without no need to arrive at any concrete conclusions. There are no head-on crashes, and blame and shame are kept in the background. Encouraging, respectful non-directed guidance is the norm, an ideology of 'obliquity' (as John Kay might put it). The result is the seminar as a "safe base" (somewhat in the sense of Bowlby), in the warmth of which the participant engages in rich and rewarding reflective internal dialogue in the dimension of *what for*.

While people often report considerable increase in efficiency in their affairs after the seminar, the seminar is not about performance. There is hardly anything that is goal oriented in the Paphos seminar. People do not engage with any exercises, templates or instructions. There are no tests or checkpoints. This means that whatever mode or mental models the participant uses in his everyday task accomplishment as part of his or her functional routines, is brought to a minimum. Nor are there any of the peak performance "boot camp" routines—such as the participants writing up their goals, memorizing acronyms as shorthand for automatic response, or exclaiming together inspirational affirmative shouts. The participants are not led to pre-fixed conclusions through some dramatized settings in which they would reflect (say) about their own funeral and then list the three most important things in their life. The Paphos seminar goes out of its way to extend the internal comfort zone of the participant with the idea that that *non-fear is good for life-philosophical thinking*. When entering the realm of the possible, it is good to feel safe. In short, the seminar seeks to provide a platform for the personal interpretations of one's life *beyond* achievements and beyond the discourse of targets and goals.

More than efficiency in performance, the seminar cultivates mastery in life; more than brilliance, it seeks to encourage wisdom, judgment and moderation. As a result, academic intelligence keeps its relevance but loses its primacy, along with skills and mental models needed for accomplishments and tasks. New intentions have space to evolve. Fresh interpretations emerge as shorter-term concerns, worries and goals fade into the background.

The Crucial Three Dimensions

In an analysis of my university lecturing, my student Tuuli Lehti and I proposed three dimensions that a life-philosophical lecture seeks to cultivate

1. Orientation to the present moment, including one's present experience of oneself;
2. Clearer reflection, including a meta-level perception of one's own thought processes and the realization of the connection of one's thinking to various outcomes in life;
3. The actual implementation of a better life.

We pointed out that even if most universities do not address the challenge (as pointed out by Kronman 2007), it is possible to envisage a university lecture series based on the idea of edifying the participants in their orientation to the present moment, in clearer reflection and in striving towards a better life (Saarinen and Lehti 2012). More specifically, it is possible to envisage a university lecture series in the service of activating and cultivating the intention of a Socratic project for a better life. But university institutions, with their strong commitment to rational discourse and disinterested objectivity, have often been sadly reluctant to explore the realm of personal meaning and the good life.

In the Paphos seminar, as an effort of finding a platform for people to meet as people, on themes that unite us all, no institutional criteria for acceptable methodologies need to be acknowledged. Looking back, I am grateful for the fact that no institutional agent was there to smuggle in conventions, or impose norms and standards. Rather as the project of a philosopher of the everyday, which is how I see myself, interested in human flourishing and in the possibilities of us as humans, the inspiration to create elevation for *all* people was the motivation— along with the idea, perhaps romantic and naïve, but in my view vital and right, that reason should serve the good of people in their individual striving for life at its meaningful best.

Such is the Paphos seminar as a "good work" project of sorts, devoted to increasing excellence, ethics and engagement in peoples' lives, and operating through the vital dimension of human endowment – the fourth "E", elevation.

References

- Alexander, C. 2002-2004. *The nature of order. Vol 1-4*. Berkeley, CA: The Center for Environmental Structure.
- Bowlby, J. 1969. *Attachment*. New York, NY: Basic Books.
- Bruner, J. 2002. *Making stories*. NY: Farrar, Straus and Giroux.
- Csikszentmihalyi, M., 1993. *The evolving self. A psychology for the third millenium*. NY: HarperCollins.
- Csikszentmihalyi, M., & Csikszentmihalyi, I. S. 2006. *A life worth living: contributions to positive psychology*. New York, NY: Oxford University Press.
- Fredrickson, B. L. 2001. The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56, 218--226.
- Fredrickson, B. L. 2009. *Positivity: groundbreaking research reveals how to embrace the hidden strength of positive emotions, overcome negativity, and thrive*. New York, NY: Crown.
- Fredrickson, B. L, Cohn, M. A., Coffey, K. A., Pek, J., & Finkel, S. M. 2008. Open hearts build lives: positive emotions, induced through loving-kindness meditation, build consequential personal resources. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(5), 1045–1062.
- Gardner, H. & E. Laskin 1995. *Leading minds*. Perseus Books.
- Gardner, H. 2008. *Five minds for the future*. Boston: Harvard Business Press.
- Gardner, H. 2011. *Good, truth, goodness and truth reframed. Educating for the virtues in the twenty-first century*. NY: Basic Books.
- Hadot, P. 2002. *What is ancient philosophy?* Translated from French by Michael Chase. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Haidt, J. 2003. Elevation and the positive psychology of morality. In: C. Keys & J. Haidt, eds., *Flourishing*. American Psychological Association.
- Hayek, F.A. 1975. The pretence of knowledge," *Swedish Journal of Economics*, 77(4), 433-442.
- Johnson, P. 1988. *Intellectuals*. George Weidenfield and Nicholson.
- Kahneman, D. 2011. *Thinking Fast and Slow*. Allen Lane.
- Kay, J. 2010. *Obliquity. Why our goals are best achieved indirectly*. London: Profile Books.
- Kronman, A. T. 2007. *Education's end: Why universities have given up on the meaning of life*. Binghamton, NY: Vail-Ballou Press.
- Langer, E. J., & Piper, A. I. 1987. The prevention of mindlessness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 280–287.
- Phelps, E. S. 2007. Macroeconomics for a modern economy. *Nobel Prize Lecture*, pp. 1-31.
- Rorty, R. 1979. *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Saarinén, E. & Lehti, T. 2012. Inducing mindfulness through life-philosophical lecturing. To appear in: E. Langer et al, eds., *Handbook of Mindfulness*.
- Seligman, M. 2011. *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. New York, NY: Free Press.
- Seligman, M., & Csikszentmihalyi, M. 2000. Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14
- Snyder, C. R., & Lopez, S. J. (Editors). 2002. *Handbook of positive psychology*. New York, NY: Oxford University Press.
- Wallace, B. A. 2011. *Minding closely. The four applications of mindfulness*. Ithaca, NY: Snow Lion Publications.
- Wilk, J. 2012. "Philosophy Without Arguments: Think Before You Think," lecture presented to the Department of Philosophy, Fordham University, New York, 9th February 2012, *in press*.